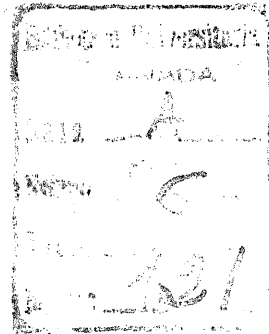

151

28a. 2

14-

M. del Colegio de San Gregorio de Granada.

B-5419
B.

POLYBII MEGALO

POLITANI HISTORIARVM LIBRI PRIORUM QVINQUE, NICOLAO PEROTTO Siphontino interprete.

ITEM,

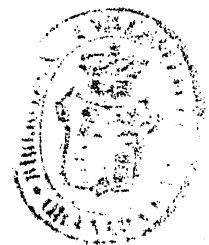
EPITOME SEQUENTIVM LIBRORVM, USQUE AD DECIMUM SEPTIMUM, VULFGANGO Mufculo interprete.

*Auctore damnata
opus raris per
34*

Rarum & verborum in hisce memorabilium Index.

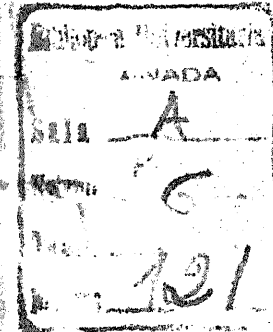
7 400 40
MADE IN SPAIN
Cum Celsi aieft. gratia & priuilegio a quinquennium.

B N S I L E M E.

151

20-32

28a. 2

14-

B-5419
B.

del Colegio de la Compañía de Jesús de Granada.

POLYBII MEGALO

POLITANI HISTORIARVM LIBRI PRIORUM
RES QVINQVE, NICOLAO PEROTTO
Sipontino interprete.

ITEM,

EPITOME SEQVENTIVM LIBRORVM,

VSQVE AD DECIMUMSEPTIMUM, Vuolfango Musculo interprete.

*auctore damnat.
opus tunc per
3*

Rerum & uerborum in hisce memorabilium Index.

Cum Cæs. maiest. gratia & priuilegio
ad quinquennium.

BASILEÆ.

VVOLFANGVS MVSCV.
lus Lectori in Domino Salutem.

De usu historię, Lector optime, non est quidem animus in præfenti admonere, quando id & à multis alijs ante me, et ab Obſopæo quoq; præſtitum eſt, ſicuti in ipſius nuncupatoria græco Polybij exemplari præmiſſa uidere licet: & ad profeſſionis meæ conditionem nõ ſic pertinet, ut præcipuo aliquo illius ſtudio teneri debeat: obiter tamen admonendus uideris, ut quoties in historias non ſacras modò, ſed & prophanas, ut uocant, incideris, de præcipuo illarum ſine & ſcopo cogites. Seruit quidem illarum lectio ad hoc plurimũ, ut hominem reddat in rebus humanis induſtriũ, cautum & uigilantem, modò adſit animus non oſcitanter, ſed ſic intentus, ut non ſolum quid factum ſit obſeruet, ſed & geſtorũ cauſas, principia, progreſſus, & ſinem, denicq; circumſtãtias temporum, locorum, & hominum ſecum ipſe expendat: qui ſanè hiftoricę lectiõnis fructus, ut rebus mortalium non inutilis, ita haudquaquam aſpernandus exiſtit. uerũ ſi Chriſtiani nominis profeſſionẽ, ac religionis noſtrę conditionem conſiderauerimus, haudquaquam ſatis erit cordato lectori, ut ad dictũ ſinem proſpiciat: ſed ultra progreſſus, cogitabit ſe nõ humanorum conſiliorum geſta, ſed diuinę prouidentię mundum gubernantis iudicia legere: imò non legere, ſed quaſi ob oculos expoſita habere, unde non hoc tantũ diſcat, quid in rebus humanis aliorũ exemplis admonitus prudenter uel faciat, uel fugiat: quem ſcopum etiam illi ſpectare poſſunt, qui Chriſtianę pietatis ſunt expertes: ſed ad id oculos mentis dirigat, quod & profeſſioni ſuę conueniat, & fidem diuinę prouidentię, qua cuncta mirabili & incomprehenſibili iudicio reguntur, alac ac prouehat. Res magnas ſanè hiftorica narratione proſequitur Polybius, quarum hunc ſcopum ſtatuit, ut exponat quomodo ferè totius orbis nationes ſub unius Romanę reipublicę poteſtatem uenerint. Cauſas & principia huius more ſeculi quęrit. Inſpicit Romanorum facultates, quales fuerint cum primũ extera regna inuadere cœperunt, quãq; uſi ſint in bellicis rebus dexteritate, prudentia, & conſtantia. Iuxta exponit quę fuerit fortuna, & quis ſtatus cæterorum principatuum, regnorum, & imperiorum. Commemorat illorum ruinas, & Romani imperij ſubinde magis ac magis excreſcentem molem. Recitat clades, cædes mortalium, deprædationes, depopulationes ac uaftationes regionum, prouinciãrum, inſularum, ac ciuitatum: laudat induſtriam ac dexteritatem ducum, alacritatem et fortitudinem militum, ſapientiam ac prudentiam cõſulum ac ſenatus Romanę reipublicę: & ſi qua alia huius ſunt generis, in quibus humanę uires, nimum ad perdendum efficaces prædicãtur. Cum iſta legimus (ut ſanè cum fructu legi poſſunt) non hærendum nobis eſt in admiratione humanę ſapientię, induſtrię & potentię: ſed cogitandum de

consilio Dei, regna disponentis ac mutantis, ad quod nos prophetica uaticinia, sicut in Daniele uidere licet, quasi manu ducunt. Est autē id nobis tanto facilius praestitu, quanto temporū cursu ad fines rerum propius accessimus. Transierunt regna Alysriaca, Persica, & Græca. Romanum illud, quod postremum locum in scripturis sacris sortitū est, quale iam dudum esse cœperit, etiam me non admonente res ipsa clamat. Arbitror ipsum Polybium, si ad hæc usq; tempora durare potuisset, haudquaquam minore cum admiratione dilabentis huius regni ruinas, quā illius crescentis incrementa spectaturum fuisse, ac literis mandaturum. Nos qui in hæc tempora incidimus, ut de primordijs, auctibus, ac potentia regnorum, Assyrij, Persici, Græci, & Romani, ueterum scripta legere, rursus interitum illorum ac ruinas ipsis oculis cernere queamus: quomodo non re ipsa quasi manuducimur, ut iudicia Dei cōsideremus, & imminentem corruentis mundi (quid enim aliud est ruere mundi regna, quā ipsum mundū terminari?) finem appropinquantem non prauideamus modò, sed cum gaudio quoq; & obuijs, ut dicitur, ulnis, leuatisq; (iuxta Christi seruatoris præmonitionem) capitibus expectemus, ac ueluti iā uicino occurramus? Hunc itaque arbitror primarium esse debere scopum omnibus illis qui commentarios historiographorum, ac præcipuè Polybij huius, legendos in manus sumunt. Secundarium esse iudico, ut interim cōsideremus, quanta uis sit humanæ corruptionis, ac quanta malicia humani ingenij, unde quasi fonte quodam promanat omnis omnium regum ac principum ambitio, regnandi libido, tyrannis, fastus, arrogantia, luxus: & in bellicis motibus fraudes, periuria, insidiæ, oppressiones subditorū, exilia bonorū uirorum, cædes, uastationes, & si qua alia sunt eiusmodi, ut sunt innumera, quibus peccata mortaliū diuino & omnium meritisimo flagello uisitantur. Cum talia leguntur, quid aliud occurrit, quā & generis nostri corruptio, & poena peccatis nostris debita? qua non solum impij uisitantur, sed & pijs unā castigantur: illi ad perditionem, isti ad emendationem. Et illud præterea occurrat, quando inter legendum furori exercituum utrinq; in mutuā cædem ferarum more irruentium quasi spectatores sistimur, ut cogitemus de principe seculi huius, primò homicidiorū autore, deq; nefanda et horrenda illius in pectora mortalium tyrannide, qua fit, ut homo imago Dei, natura conditus inermi, innocentia nuda in armatam mutata maliciam, in hominem naturæ suæ consortem, imagine conformē, sanguine fratrem, hostili furore maectandi gratia irruat, illumq; occidat: cū quo nihil ipsi antea simultatis, imò forsan mutui commercij societas intercessit, hoc tantū spectans, ut unius hominis libidini seruiat. Hic furor dum multorum millium sanguine saturatur, quomodo uel spectātes, uel legentes de corruptione humani ingenij, tyrannideq; & malicia Satanæ nō admoneret, præsertim quoties ista inter Christianæ fidei professores accidunt, quorum princeps Christus ad hoc in mundum descēdit, ut & mundi principem subuerteret, & humani generis corruptioni mederetur. Quapropter omnino nihil minus censendi sunt, quā ueri Christiani,

Christiani, qui principum animos, ambitionis spiritu alioqui correptos ad insaniam bellicam incitant. Harum te rerū optime lector, in præfenti admonere uolui, ne sic ad lectionē historicam accedas, ut uel ocium teras, ac tempus fallas, uel curiositati seruias, aut spiritū mundanæ industriæ & prudentiæ imbibas: siue gloriam hominis qui multa legerit, uenēris: quæ omnia ethnicorum sunt, fidelium & Christianorum non sunt: sed ut iudicia Dei, quibus hic mundus regitur, corripiatur & mutatur, obserues, idq; magno cum serio, & animo intēto, sicuti magnitudo cōsiliorum ac potentiae Dei requirit, quæ serio iudicio, non ludo, res mortaliū dispensat, ut merito reprobandus sit qui dicit, quod ludat in humanis diuina potentia rebus. Quod autem præfentem Polybij editionem attinet, quam Ioannes Heruagius, optimè de publicis studijs meritis, post eam quæ anno M. D. XXX, Hagenoæ prodijt, denuò moliri uoluit, haud opus esse puto, ut causas huius propositi assignem: cum id ipsa prioris editionis correctio, & augmenta quæ accesserunt, abundè per se, etiam me tacente, præstent. Primos quinque libros uertit Nicolaus Perottus, idq; operis Nicolao quinto Romano Pontifici, haud indigno cui talia nuncuparentur, dedicauit. Versionem huius, quoniam id Heruagius noster Polybianæ lectionis studiosis cōmodum futurum iudicauit, cum Græco exemplari, quod à Secerio uulgatū est, bona fide contuli: qua in re nihil minus, quā curiosus alieni operis iudex esse uolui. Neq; enim meopte arbitrio in id me laboris ingessi, sed amici uoluntati obtemperauit: nec singula ad uerbum Lydio lapidi admouit, sed hoc duntaxat egi, ut quæ interpres ipse si adhuc in uiuis esset, uel non sua esse iudicaret, uel si agnosceret, emendare nō detrectaret, corrigerem: deinde quæ deesse uidebātur, iuxta Græci exemplaris fidem restituerē. Nihil hic de gloria interpretis detero, quem haudquaquam cōtemno: non ignarus, quā multa bonorum uirorum lucubrationibus negligentia posteritatis in describendis & multiplicandis exemplaribus & adimat, & de suo adijciat, quo fit, ut unius seculi cursu sic immutetur, ut longè aliam à natiua faciem induisse uideatur. Post emendatam Perotti uersionem, adieci quasdam epitomas ex Polybij historijs excerptas, numero duodecim. Sunt illæ quidem satis concisæ, è tam largis, & admodum negligentibus & incōcinnè è tam bene dispositis ac digestis autoris huius commentarijs desumptæ. Verum cū integri libri, qui desiderant, uel non extēt amplius, uel si extant, à nemine in lucem proferantur, arbitrati sumus ista fragmenta utut exigua, & obiter erepta, desiderio bonorum uirorum et utilitati publicæ nō esse subtrahēda. Qualia qualia sint, ne apud solos Græcos Latinis auribus incognita extarent, uertere illa uolui, rursus non mea sponte, sed petitione Heruagij nostri inductus. Neq; enim animus erat huius generis scriptis operam accommodare, cum & animo, & professione ad alia propendeā: & alij quā plurimi sint ad illa natura quadam & studio competentiori accommodati. Quicquid hoc sit, charissime lector, candoris tui erit, & studium Typogra-

phi multis nominibus exosculandum, & operam meam etiam hac in re optimi consulere: & quæ aliquo usu esse possunt, animo grato complecti. Sunt aliàs innumeri uiligatores curiosi, morosi & ingrati homines, quorum ingenia, puto, nec Deo nec hominibus probari possunt: digni quibus nemo mortalium ulla in re seruiat, ut tandem re ipsa discant moderatiore ac placidiore spiritu aliorum labore partem uti: maxime cum ipsi tales sint, qui nec sibiipsis sufficere, nedum aliorum usibus commodè seruire queant. Optimè uale. Tiguri, Anno 1548. 21. Decembris.

NICOLAI PEROTTI, IN POLYBII HISTORIARVM

libros Proemion, ad Nicolaum V. Pontificem Maximum.

Absolui tandem aliquando delegatū mihi abs te munus, Pontifex Maxime, cōuersis in Latinum sermonem quinque libris Polybii, qui soli nobis superstites ex amplissima illius historia remansere. quare immortalem superis habeo gratiā, quorum maiestate suggerente mihi fauorē opus perfecti, ut optatum sanctitati tuæ, ita (nisi me animus fallit) gratissimum futurum: tibi uerò ingentes ago gratias, agamque dum uiuam, quod me unū ex multis, cui hoc munus delegares, elegisti. nam per immortalem Deum, quid mihi uel in presentiarum gratius, uel ad posteritatis memoriam gloriosius inungi potuit: quam ut ueterem atque reconditam, sed tamen egregiam ac luculentam præstantis et sinceri auctoris historiam in lucem proferrem, et quasi de nouo scribens, nostris hominibus tanquam per manus traderem. Mihi quidem ita iucundus hic labor fuit, ut maiorem mihi fingere uoluptatem, ne uoto quidem potuissem: primum, quod morem gerebā uoluntati tuæ, cuius maxima semper, ac penè immortalia fuerunt erga me, & meos beneficia: deinde quod tanta uarietate rerum & copia mirum in modū oblectabar. Quis enim suauior animi cibus offerri potest, quam lectio historiarum? huius præsertim, in qua cum magnitudine ac diuersitate rerum gestarum, splendor quoque uerborum coniunctus est, & suauitas orationis quibusdam quasi luminibus sententiarum respersa: ut mihi uideatur uno in opere Polybius, & summus historicus, & orator maximus, & optimus philosophus fuisse. postremò, quod non mediocrem me apud nostros homines gloriam consecuturū sperabam, si mea opera tam præclarus auctor ex peregrino aliquando Romanus factus esset, & omnia gentili lingua, Latine loqui didicisset. Veruntamen omnem hanc meā uoluptatem, atque hoc omne solatium non parum ad extremum cōturbauit imperfectio operis, quod ex quadraginta ab illo editis uoluminibus, uix quinque prima nobis supersunt, atque hæc quidem ad apparatus cæterorum scripta: ut mihi certè uideatur quasi de industria huius auctoris sermo interruptus, dum cōparata, ueluti quodam exordio, auditorum beneuolentia, atque omnium aures sibi cōciliatis, rem ipsam aggressurus erat, de qua agebatur. O grauem, detestabilemque iacturam, & cladem eo magis ab omnibus deplorandam, quod nemo non modò ex Græcis, uerum etiam ex Latinis historicis Romanorum res gestas, uel uerius, uel copiosius, uel maiori cum diligentia complexus est. scripsit enim, ut faciliè ex his quinque libris intelligi potest, quæcumque à Romanis sunt gesta, à tempore quo primum extendere manus extra Latium cœperunt, quousque totius orbis imperium adepti fuere. atque hæc ita scripsit, ut Latini ferè omnes eum deinceps sint secuti. nam, ut de reliquis taceam, manifestissimis argumentis deprehendi potest, Titum Liuium Patavinum, historicorū apud Latinos principem, hunc potius, quam Fabium Pictorem, aut Pisonē, quos ipse memorat, secutum fuisse: quippe & in his, in quibus Polybius illos reprehendit, Polybii sententiam haud obscurè sequitur: & ita nonnunquam illius

illius uestigijs inhæret, ut mihi quidem uigessimus primus liber Liuii, ex tertio Polybii libro ferè ad uerbum trāslatus esse uideatur: ac nihil sanè inter eos interest, nisi quod Liuius aliquanto breuius res gestas refert, Polybius diffusius. Liuius portenta ac prodigia plurima & oracula, ac uisiones deorum commemorat: Polybius his omnibus dimissis, præcepta quædam inserit ad uitæ institutionem necessaria. Postremò Liuius conciones integras, atque directas, Polybius obliquas exponit: quibus in rebus uter eorum magis sit probandus, non est mei uel ingenij, uel ætatis iudicare: quippe qui ne admirari quidem satis eorum uirorum doctrinam pro merito possem. Verum equidem in Polybio breuitatem non desidero, in Liuiio interdum fortasse aliquid latius: flosculi uerò sententiarum quos operi suo Polybius inserit, magis profectò mihi mentem implent, quam portenta Liuii, atque prodigia. quid enim dici minus credibile potest, quam aut apparuisse deum Annibali: aut ingenuum infantem semestrem in foro Olitorio triumphum clamasse: aut bouem sua sponte in tertiam contignationem ascendisse: aut in agro Piceno lapidibus pluuisse: aut aliud quidpiam huiusmodi factum esse: quæ res ne ab eo quidem sunt creditæ à quo scribuntur, nec dignæ sunt quæ in somnijs uise referantur: nam de obliqua oratione manifestum est quid Trogius Pompeius senserit: qui, ut Lucretius refert, in Liuiio & Salustio reprehendere solebat, quod conciones directas, pro sua oratione, operi suo inferendo, historiae modum excessissent. Sed quo magis in hoc uagatur oratio mea, eo magis augentur mihi luctus, & commiseratio quædam de tanta clade, iacturaque librorum. O si reuiuisceret Polybius, atque hanc deformatam operis sui faciem agnosceret, uix octaua sui parte superstitis, quam molestè, quam grauius, quam acerbè ferret perlatos à se incassum tot labores, tot frustra euigilatas noctes, tot à se susceptas, tam breui tempore euanituras atque occasuras cogitationes, quanquam eandem fortunam alij quoque infiniti tam Græci, quam Latini auctores sunt experti: quantum enim in utraque lingua à doctissimis uiris relictum legimus: quantum est, quod superest librorum: quod uitio temporum accidisse manifestum est. nam, quia homines longo iam tempore, optimarum artium ac disciplinarum rudes, atque ignari erant, nullo in precio habebantur libri, & aut situ squaloreque paulatim marcescebant, aut aromatibus, ac pensis muliebribus tegendis dilacerabantur. Omnem huius rei culpam in principes eius seculi refundendam arbitror: neque enim idcirco illiteratos fuisse eos homines existimo, quod aut tardiori ingenio, aut imbecilliori memoria essent, quam uel presentes sint, uel ueteres illi fuerint: sed quia ea tempestate ciuitatum principes nimio luxu ad segnitiam se, torporeque conuerterunt, similes quoque reliquos ciues euadere necesse fuit. est enim ita comparatum, ut qualescunque summi ciuitatis uiri fuerint, talis quoque sit reliqua ciuitas: & quæcumque morum immutatio in principibus extiterit, eadem semper in populo sequatur: quoniam ergo illiterati principes erant, cæteri quoque rudes erant atque indocti: quod si qui fortè ad studia se cōtulissent, nullus honor, nullum præmiū proponebat: quæ res in primis accendere atque inflāmare homines ad studia cōsueuit: nam sicuti temperies ac clementia aeris copiam atque ubertatem frugum: ita humanitas, & honor, & beneficentia principis bonas artes, excellentiaque ingenia producit. Quid tandem causæ fuisse arbitramur, quod tempore Alexandri regis multa clarissimorum uirorum ingenia floruerunt: nempe, quia & ipse doctus erat, & doctos maximo in honore precioque habebat. Ferunt enim, cum interiecto post illius mortem tempore, Arcestratus nobilis poeta præter modum inopia premertur, dixisse ei quendam: Tu uerò si Alexandri ætate fuisses, in præmiū cuiuslibet carminis Cyprum aut Phœnicem habuisses. Lycon uerò Scarpensis comicus poeta Alexandri æqualis, cum audiēte illo comœdiā recitasset, in qua uerbum quendam nescio quid aris petentē inseruerat, cōfessum decem talentis donatus est. Hac eadem ratione Atheniensium & Lacedæmoniorum, & Romanorum tempore multi clarissimi uiri floruerunt. Sed ne ueterum duntaxat exempla

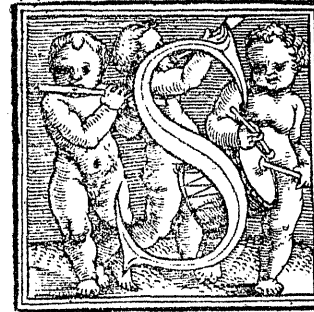
sectemur, quæ causa est, quod in præsentiarum ita uigeant studia literarum, & tot se ingenia hominum proferant, atque ostendent: profectò quia te principem habent, Nicolae Quinte Pontifex Maxime, qui, ut es in omni doctrinarum genere excellens, ita doctos & studiosos omnes sustetas, suscipis, foves, amplecteris. Quando enim memoriæ proditum est, in tanta ueneratione literas, seu literatos homines habitos fuisse, quanta hoc tempore habentur: quo uel primi abs te, uel soli honorantur: sub quo Rege, siue Imperatore, siue Republica tantam unquam liberalitatem ac beneficentiã sunt experti, quantam sub te optimo ac clementissimo Pontifice experiuntur: Testes huius rei possem afferre quam plurimos, nisi excedere proœmij modum uererer. Quis est enim non modò in Italia, uerumetiam in Græcia, atque ad eò omni orbe terrarum, uel mediocriter doctus, qui hæcenus liberalitatis tuæ periculum non fecerit: Ut iam uulgatũ apud omnes gentes sit, munera tuæ sanctitatis omnium ueterum principum & Imperatorum & Regum munificentiam nõ modò æquare, uerumetiam longo, ut aiunt, interuallo excedere. Quamobrem omnes iam spe præmij, gloriæq; erecti, ad studia literarũ incumbunt: & pro sua quisq; facultate aut componunt nouum aliquid, aut Græcum transferunt: multi etiam uetera, & iam obsoleta, ac ferè deperdita conquirunt. Ex quo fit, ut ego maxime immortalis Deo habeam gratias, quod mihi datũ sit nasci temporibus uitæ tuæ: neq; desperem aliquando futurũ, ut sicuti multa antehac tuis auspicijs reperta sunt, quæ prius abdita erant, ac prorsus ignota: ita reliqui quoq; Polybii libri in lucem redeant. Quod si nobis fata concesserint, non recuso quantumcunq; mihi uitæ deinceps superũ uoluntate erit, quantumq; à cura & seruitio principis mei mihi dabitur ocij, ad eorum translationem conferre, tuum modò mihi numen adsit summe Pontifex, tantumq; ingenij aspiret, quantum eius operis magnitudo uidebitur postulare. Interea si quãdo te à gubernaculis ecclesiæ Romanæ ad ocium transtuleris, horum quin-

que uoluminum lectione animum oble-

tabis. Vale.

POLYBII HISTORIARVM LIBER

PRIMVS, È GRÆCO IN LATINVM CON-
uersus, Nicolao Perotto Interprete.

IAB ijs qui res gestas ante nos scripserunt, laudem historiæ prætermittam esse contigisset, fortasse necessarium uideretur, ut uniuersos ad suscipiendam, capessendam que historiã hortaremur, cum nulla hominibus facilior ad uitæ institutionem uia sit, quam rerum antè gestarũ cognitio: uerũ cum non aliqui, neque aliquatenus, sed omnes, ut ita dicam, hoc principio, hocq; fine utantur, ut ueram disciplinam, exercitationemq; ad res ciuiles historiæ cognitionem esse dicant, eamq; solam ob exempla alienorum incommodorum effectricem, & magistrã, ut quis possit fortunæ uarietatem æquo animo ferre: profectò neminem puto iudicaturum necessarium fuisse, ut de ijs quæ recte, & à multis dicta sunt, denuò sermo haberetur, à nobis præsertim. etenim nouitas ipsa rerum, de quibus scribere instituimus, satis superq; est, ad hortandum alliciendumq; omnium tum iuuenum, tum natu grandiorum, ad hanc nostram historiã, animos. Quis enim ad eò est hominum uel prauus, uel ignauus, qui nosse refugiat, quo modo, quo ue politiæ genere uniuersæ totius ferè orbis nationes domitæ, & intra trium & quinquaginta annorum spacium, imperio unius populi Romani subiecta fuerint: id quod ante id tempus uisum fuerat nunquam. Aut quis rursus ita cæteris spectaculis ac disciplinis deditus atq; affectus est, ut aliquid huic cognitioni præponendum ducat: At, quã grande, quãq; excellens sit hoc nostrum opus, palàm erit, si principatus, qui maxime & dignitate & gloria floruerunt, de quibus amplissimè scripserunt historici, Romani imperij excellentiæ comparabimus. Digni autem hi tandem sunt, qui comparentur. Persarum quibusdam temporibus magnus principatus ac magna potentia fuit: sed quotiescunq; transgredi Asiæ terminos ausi fuere, nõ in principatus solum, uerumetiam in proprij capitis periculum inciderunt. Lacedæmonij, cum diu de Græcorum imperio certauissent, tandem desiderij sui compotes facti, uix annos duodecim imperare liberè potuerunt. Macedones in Europa quidem dominati sunt ab Adria ad flumen Istrum, quæ prorsus exigua quædam eius regionis pars est: postea debellatis Persis, Asiæ quoq; principatum habuerunt: sed tamen hi quoq; & si complurium rerum atq; locorum domini sunt uisi, magnam tamẽ orbis partem intactam reliquerunt: nam de Sicilia, Sardinia, Africa, ne contendere quidem cœperunt: ferociores uerò Europæ nationes, & quæ magis ad occidentem uergunt, uix, ut sic dixerim, cognouere. Romani non aliquã orbis partẽ, sed uniuersum ferè orbẽ subiugarunt. † Consimiliter autẽ ex sequentibus cognoscere licebit, quis ac quantus profectus ex historica cognitione studiosis accedat. Cæterum initium nostri operis erit, à temporibus quidem, olympias centesima & quadragesima: à rebus uerò gestis, apud Græcos quidẽ, bellum sociale appellatũ, quod primum cum Achais aduersus Aetolos Philippus incœpit, Demetrii filius, ac Persei pater: apud eos uerò, qui Asiã incolunt, bellum Syriacum, quod Antiochus & Ptolemæus Philopater inuicem gesserunt. In Italia uerò & Africa, bellum Romanorum, Carthagenensiumq;: quod complures bellum Annibalis appellant. Hæc autem ea sequentur, quæ sunt ultimo loco à Sicyonio scripta. Ante hæc igitur tempora inciuiles erant res orbis. † Postea uerò euenit, ut in unum quasi corpus coalesceret historia, et res Italia, Libyæq; cum Græcis atq; Asiaticis miscerentur, & ad unum finem omnia tenderent. Quapropter & exordiũ nostri Operis ab eo tẽpore sumptissimus, etenim cum in eo bello Romani Carthageneses superassent, maiorẽ à

Græcum exemplar habet hic defectum.

Sub ista uisus uersus defectus est in Græco.

A se par.

se partem iam gestam rati, quo uniuersum aggredi possent, eo primum tempore ausi fuerunt ad reliqua manus extendere, & cum potentia ac uiribus in Græciam, Asiamque traicere. Quod si earum rerum pub. mores atque instituta, quæ de principatu orbis inter se contenderunt, cognita perspectaque haberemus, fortasse non esset opus altius repetere, quo proposito, quæ uel potentia fretæ, tales tantasque res aggressæ fuerint. Verum cum neque Romani populi, neque Carthaginensium potentia præcedens & gesta compluribus Græcorum nota sint, necessarium arbitrati sumus hunc, & sequentem librum, antequam historiam ingrederemur, præscribere: ne quis forte, cum ad lectionem nostri operis se contulerit, hesitet, ac querat quo consilio, quibusque uiribus, aut facultatibus fretus Romanus populus eò animum induxerit, quo & orbe terrarum, & uniuerso mari nostro potiretur. Ex his itaque libris, atque hac nostra præparatio, ne manifeste omnes intelligent, necessarias Romanos facultates habuisse, quibus & rem talem tantamque aggredi, et uniuersalem principatum ac dominatum nacti, desiderij sui compotes fieri potuerunt. Nam & huius nostri operis peculiaris scopus, & rerum hac tempestate gestarum insigne in primis hoc est: quod, quemadmodum fortuna omnes ferè totius orbis terrarum res, ad unam partem inclinauit, & omnia ad unum, eundemque finem referri coegit: ita etiam per historiã ad unam synopsim fortunæ conatus, quo ad omnium rerum cõsummationem uia est, lecturis reducatur ac proponatur. Hoc enim ipsum est, quod primum nos animauit ad scribendam historiã: simul id potissimum, quod temporibus nostris nemo adhuc fuit, qui in uniuersum res gestas scribere uoluerit: nam id multo minus nos fecissemus. Verum, cum plerisque uideremus singillatim bella quædam particularia, & res in illis gestas annotasse, uniuersalem uerò, et generaliter comprehensam rerum gestarum commemorationem, quando, aut unde inceperint, quomodo gestæ sint, quem finem habuerint, neminem prorsus, quod mihi notum esset, usque in præsentem diem attigisse: operæ precium fore censuimus, si nostra opera daretur hominibus nostris facultas legendi, id quod optimè simul & utilissimum fortunæ opus fuit. nam cum multa in uita hominum fecerit præclara illa quidem, & admiratione digna: nihil tamen usque in præsentem diem fecit, nec ullum certamen decertauit, quod sit rebus nostri temporis comparandum: quæ res quidem ex his qui priuatas scripserunt historias, minimè intelligi posset, nisi forte quis sit, qui, cum præclaras ciuitates singulatim trãsserit, aut seorsum pictas uiderit, putet se propterea uniuersi orbis litum, figuram atque ordinem intellexisse: quod nullo modo uerisimile est. Ac mihi quidem omnino uidentur, qui per particularem historiã fati intelligi posse uniuersa existimant, non minus a uero desistere, quam si quis, cum animati atque formosi corporis separatas inuicem partes consideret, putet se propterea omnem eius animalis operationem atque ornatum intellexisse. Etenim si quis distinctas illas, ac separatas partes sumat, coniungatque inuicem, & animal adhibita forma atque ornatu animi perfectum efficiat, deinde id rursus illis ostendat: profecto fateantur se longè antea aberrasse, similesque somniantibus fuisse. quemdam enim conceptum totius uisus partibus facere certè licet, certam uerò scientiam ac cognitionem eius habere impossibile est. Quapropter prorsus paululum conferre posse particularem historiã putandum est ad uniuersi notitiam, ac fidem: ex cõmixtione uerò et collatione rerum, & similitudine & differentia accidere, ut nemo sit, qui ea legens singularem non capiat ex historia fructum ac uoluptatem. Faciemus autem principium huius libri, primam Romanorum ex Italia transfretationem: quæ est ipsa continua, quæ Timæus ultimo loco scripsit. Fuit autem Olympiade centesima & uigesima nona. Quamobrem dicendum quidem est, quomodo quo uel tempore res Italicas composuerint, quibusque occasionibus uel in Siciliam transfretauerint: nam in eam terram primò extra Italiam sunt profecti: & eius quidem transfretationis causa simpliciter, & (ut ita dicam) nude dicenda est, ne causa causam querente, totius rei principium & consideratio perplexa sit. Sumen-

lit. Sumendum etiã tale principium, quod sit temporibus ac reb. consentaneum, et uniuersis cognitum, quodque ipsum ex seipso considerari possit: etiã si oportuerit temporibus paulo altius repetitis, res interea loci gestas summam cõmemorare. nam principio quidem ignoto, uel per louem sub obscuro, neque ea quidem sequuntur, persuadere, aut facere fidem possunt. quod si uerò opinio de principio uera sit, tunc omnis quoque consequens sermo facile auditorum auribus satisfacit. Annus igitur erat post eam naualem pugnam, qua Cymon Atheniensis Xersem superauerat, decimus nonus: ante bellum uerò in Leuctris gestum, quo Lacedæmonij pacem ad Antalcidam factam cum rege Persarum inierat, sex tunc decimus: cum Dionysius senior Græcis, qui Italiæ oram incolebant, circa Ellesporum fluuium superatis, Rhegiu Calabrigi ciuitate obsidebat. Galli uerò Romam, Capitolio duxerat excepto, potenter occupabant: quo tempore Romani percussio cum Gallis facere quod dilis probabat, & præter spem recuperata iterum patrie libertate, & quasi incrementorum suorum principio quodam accepto, consequentibus temporibus gerere cum finitimis bella coeperunt. Et mox Latinis omnibus cum propter animi fortitudinem, tum propter bellorum successum superatis, bellum Tyrrhenis, deinde Celtis, postmodum Samnitibus. Latinorum regioni cum ad Orientem, tum ad septentrionem conterminis intulerunt. Non multo interiecto tempore cum Tarentini ob ea quæ in Romanorum legatos patrarant, se non satis tutos putantes, a nno uno ante Gallorum in Italiam aduentum, Pyrrhum regem ad se uocassent, & simul ipsi, qui apud Delphos bello superati, in Asiam confugissent. Romani deuictis iam Tyrrhenis, atque Samnitibus, Celtis uerò in Italia compluribus prælijs profligatis, tunc primum in reliquas Italiæ partes facere impetum coeperunt: ueluti iam non de alienis, sed de proprijs, & ad se pertinentibus rebus contentes, pugnantiam ex bellis, quæ iam cum Celtis atque Samnitibus gesserant, optimè edocti. Acriter igitur huic bello insistentes, Pyrrho eiusque copijs tandem ex Italia expulsis, rursus eos quoque qui cum Pyrrho senserant, subuertebant: ac mox ueluti ex insperato omnium domini facti, & uniuersis qui Italiã habitabant, præter Celtas, subiugatis, deinceps Romanos qui Rhegiu tenebant, obsidere coeperunt. proprii enim quiddam, ac par duabus ciuitatibus, quæ in freti illius angustijs sitæ sunt, ea tempestate accidit, Messanæ uidelicet & Rhegio. Messanã enim non multo ante hæc tempora, Campani sub Agathocle in Sicilia militantes, urbis splendorem atque opulentiam admirati, cum primum patrandæ rei oblatam sibi opportunitatem uiderunt, per amicitiam intra mœnia recepti, uiolata fœderis fide, in urbem impetum faciunt: ciues partim urbe eijciunt, partim trucidant. quo facinore patrato, uxores liberosque eorum, prout cuique in ipso cõflictu fors tulit, ite postea fortunæ, agrosque inter se partitur, atque ita pulcherrimæ opulentissimæque regionis & urbis cõpotes facti, confectum huius sui facinoris imitatores repperunt. Rheginum enim tempore quo Pyrrhus Epirotarum rex in Italiã copias traiecit, aduentu eius deterriti, simul quod Carthaginenses tunc mari dominantes metuebant, populis Romani opem atque præsidium postularunt. Missi ab Romanis ad Rheginos milites, aliquandiu quidem urbem tutati, fidem ciuitati seruauerunt: existentes numero quatuor millia hominum, quibus dux præerat Decius Campanus. Sed tandem Mamertinorum exemplo permoti, & eos tanti facinoris conspiratores habentes, ipsi quoque Rheginis fidem uiolant, tum rei opportunitate, tum Rheginorum opulentiam pellecti: ac ciues alios ex urbe depellunt, alios cadunt: denique, ut Mamertini fecerant, ciuitatem detinent. Romani, & si hanc Rheginorum calamitatem graui & iniquo animo ferrent, superioribus tamen bellis occupati, subsidium ferre non poterant. Confectis autem illis & conclusis, Rhegiu, ut supra dicebamus, profecti, urbem obsederunt, ac tandem expugnarunt: interfectis compluribus, qui in ipsa etiã uictoria præscij quæ passuri forent, si superuiderent, usque ad extremum fortissimè repugnauerunt: trecenti solum uiui in potestatem redacti, quos Romam euestigio missos, Consules in forum produci, ac uirgis caedi, & tandem secundum patriæ morem securi percussis fecerunt, quo & illi scelerati facinoris poenas darent.

& ipsi suam erga socios fidem, quantum fieri posset, confirmarent. Urbem uero et agros Rheginis continuo restituerunt. Mamertini (sic enim Campanie, capta Messana, nuncupabant) quandiu legio illa Romanorum Rhegium detinuit, praesidio eorum freti, non solum ciuitatem, & agrum suum tutabantur, uerum etiam finitimas plerasque tum Carthaginensium, tum Syracusanorum ciuitates magnopere infestabant, multas etiam Siciliae urbes sibi tributarias fecerant: oblecta uero Rheginorum urbe, Romanae legionis praesidio destituti, ipsi quoque euestigio a Syracusanis in ciuitate propter quasdam huiusmodi causas pulsati sunt. Non multo ante tempore, Syracusanorum copia circa Merganam degentes cum inter se, atque eos qui ciuitati praeerant, orta seditio esset, duces sibi creauere, Artemidorum, & eum qui postea Syracusanorum rex fuit, Hieronem, admodum quidem adulescentem, sed ita uniuersis naturae atque ingenij dotibus ornatum, ut nihil ipsi regium, praeter regnum, deesse uideretur. Hic suscepto magistratu, cum tandem caterua amicorum stipatus in urbem subintrasset, ac diuersae factionis ciues superasset, adeo clementer, moderateque uictoria usus fuit, ut unanimi Syracusanorum omnium consensu, quamuis militarem electionem haudquaquam probarent, dux ipsorum constitueretur. Hieron igitur confestim maiora se, quam ut dux esset, animo concipere illis prodebat, qui intellectu ualebant. Principio enim cum Syracusanos animaduertisset, quotiescumque copias ducesque eorum extra urbem mitterent, seditionibus inter se uexari consuetos, Leptinem autem intellexisset fide atque autoritate inter ceteros Syracusanos plurimum pollere, & multitudini gratissimum esse: non inuile futurum putauit, si affinitate cum ipso contraheret, quo haberet quem pro se in ciuitate posset relinquere, quoties sibi ad res gerendas exeundum esset, ac copiae in expeditione educende. Accepta itaque in matrimonium Leptinis filia, cum sciret ueteres Syracusanorum copias, quae ex conductis militibus erant, instabiles esse, rerumque nouarum audas, exercitum ueluti in Barbaros, qui Messanam tenebant, educit: castrisque iuxta Ceteripam positis, ac strictis circa Cyamosorum fluuii aciebus, Syracusanos quidem equites, peditesque ex interuallo secum tenet, quasi per aliud iter hostes aggressurus: gregarium uero ac conductiuum militem hostibus obiectum, a Barbaris prorsus deleri patitur. Ipse autem interea, cum illi fugerent, cum Syracusanis omnibus incolumis in ciuitate reuertitur. Cum autem hoc actu propositum suum confecisset, & cunctos seditiones ab exercitu sustulisset, ipse sibi magnam stipendiariorum multitudinem conducit. Itaque rebus omnibus diligenter compositis, cum Barbaros cerneret superiori uictoria stultum nimium temerarieque elatos, ipse cum armatorum, & iam satis a se exercitorum ciuium manu extra urbem profectus, citato itinere ad Mileum agrum peruenit, ibique iuxta Longani fluminis ripas ingens cum Barbaris praelium collatis uiribus commisit: quibus tandem superatis, ducibusque eorum captis, cum Barbarorum petulantiam hac uictoria repressam cerneret, Syracusas cum copiis reuersus, consentiente omnium ciuium fauore, rex a sociis appellatur. Mamertini uero primum Romanae legionis, ut supra diximus, praesidio destituti, deinde hoc graui praelio affecti, cum iam ferè animis cecidissent, plerique ad Carthaginenses confugiunt, eisque & sese & arcem dedunt: alij ad Romanos legatione missa, ciuitatem illis tradunt, praesidiumque ueluti ab eiusdem generis hominibus postulant. Romanis diu inter se, quid faciendum esset, dubitarunt: per absurdum enim putabant, se, qui paulo ante in proprios ciues ob occupatum contra fidem Rhegium tam grauius animaduertissent, nunc Mamertinis, qui eiusdem sceleris non solum in Messana, sed & Rhegij ciues commisi, inexcusabiliter rei essent, praesidium ferre. Veruntamen cum Carthaginenses cernerent iam non Africam modo, uerum etiam plerasque Hispaniae loca, insulas praeterea omnes Sardoniacae Tyrreni maris ut atque armis subegisse, periculosam sibi eorum uicinitatem fore suspicabantur, si Sicilia quoque domini fierent: hanc autem facile in Carthaginensium potestate uenturam intelligebant, nisi Mamertinis suppetias mitterent: etenim Messana capta, quae eis a nonnullis, ut supra diximus, offerebatur, confestim

stum Syracusas quoque recuperaturos haud dubium erat, praesertim cum reliqua pars Siciliae prope uniuersa sub eorum ditione esset. Haec cum Romani cogitarent, feruare Messanam omnino necessarium putabant: neque pati, ut Carthaginenses, quasi pontem quendam sibi constituerent, per quem transire in Italiam pro libidine possent. Diu tamè haec res in Senatu agitata, tandemque cum iuuare Mamertinos turpius esse, quam commodius ob patrata scelera uideretur, rem infectam Senatus dimisit. At cum plebs praedictis bellis attrita, iam quiete aliqua egere uideretur, & simul ostendentibus ducibus utilitatem & commodum, quod ex ea re provenire poterat, praestandum Mamertinis subsidium iudicauit: atque ea sententia per plebem confirmata, confestim alterum ex Consulibus Appium Claudium traducere in Siciliam exercitum, & Mamertinis ferre suppetias iubent. Mamertini uero, Carthaginensium iam praefecto, quem superius positum in arce diximus, partim terrore, partim dolo ex urbe eiectione, Appium Claudium ad se uocant: ciuitatem in eius manibus ponunt. Carthaginenses praefectum praesidij, quod formidine simul atque ignauia arcem amisisset, cruci affigunt: ac repente terra marisque coactis copiis, classeque circa Pelorum posita, terrestribus uero copiis circa Senes sic dictas castrametati, Messanam diligentissime obsident. Interea temporis Hieron oblata sibi opportunitate ratus, ad expellendos, fugandosque Siciliae Barbaros, qui Messanam tenebant, percusso cum Carthaginensibus foedere Syracusas egressus, aduersus dictam ciuitatem expeditionem facit: positisque ad aliam partem castris iuxta montem, quem Chalcidicum uocant, eum quoque exitum Mamertinis abstulit. At consul Romae, per noctem non sine periculo traiectione fretus, Messanam peruenit: cumque hostes cerneret acriter undique urbem prementes, quippe qui non modo terra, uerum etiam mari potentiores erant, obsidionem sibi partim turpem, partim periculosam ratus, primum legatis ad utrumque missis, an bello liberare Mamertinos rebus pace compositis ualeret, experiri uoluit: sed cum neuter hostium Consuli preberet aures, tandem coactus subire periculum, decernere primum cum Syracusanis statuit. Igitur copias educit, et acies fruit: nec Syracusanorum rex certamini moram facit. diu, acriterque pugnatur: tandem uictoria penes Romanos fuit, qui etiam hostes uniuersos usque in castra persecuti sunt. Appius igitur intersectorum corporibus spoliatis, se cum exercitu in urbem recipit. Hieron iam plane omnibus rebus suis metuens, proxima nocte Syracusas properat. Postridie eius diei, Appius cum Syracusanorum fugam perensisset, auctis animis non contentandus, sed cum Carthaginensibus quoque dimicandum esse iudicauit. Cōuocatis itaque militibus, iubet ut curet corpora. Dein cum prima luce e castris proficiscitur, collatisque cum hoste uiribus alios trucidat, alios cogit in proxima oppida se recipere. Hoc itaque successu potitus, soluta obsidione, per Syracusanorum atque sociorum agros intrepidus, nemine obuia eunte, incursionem facit, deuastat cuncta, tandemque ipsas Syracusas obsidet. Haec igitur prima populi Romani cum exercitu extra Italiam profectio fuit, ob eas quas diximus causas. quam cum iudicauissemus totius nostri propositi commodissimum fore principium, ab ea potissimum incepimus, repetitis paulo altius, quae necessaria uidebantur, ne quam in reddendis causis dubitationem relinqueremus. Nam quo tempore, quo ueremodo Romani in summo patriae discrimine constituti, meliore fortuna uti, & quando rursus superata Italia exteros subiugare coeperint, necessarium existimauius ante omnia exponere: quo magnitudo imperij eorum, quae postea secuta est, intellectus eiusmodi principijs, similitudo ueri uideretur. Quod si in sequentibus quoque, cum de claris ciuitatibus loquemur, aliquid forte paulo altius repetimus, nemo sit qui miretur. id enim eo consilio facimus, ut principia nostra talia sint, ex quibus aperte intelligere, quo modo, quibus uer rationibus ad eum quaeque statum peruenerit, in quo in praesentia permanet: quod hoc loco de Romanis facimus. Verum his ommissis, tempus est, ut iam ad id quod propositum erat, reuertamur, ea primò breuiter summamque exponentes, quae ante ea tempora, de quibus scribere praecipue intendimus, gesta sunt: quorum primum est, bellum a Romanis

Carthagenensibusque in Sicilia gestū. Proximum huic bellum Punicū, quod res gestas primò Amilcaris, deinde Asdrubalis, cum ijs quæ sunt à Carthagenensibus gesta, cōiungit: quo tempore prima Romanorū in Illyrium, atque eas Europæ partes transfretatio fuit: præterea certamina Romanorum aduersus Gallos, qui ea tempestate in Italiam uenerant. Eodem autem tempore apud Græcos quoque bellum gestum, quod Cleomenicum appellatur, ad quod nostra hæc omnis commentatio & finis secundi libri tendit. nam singulatim res gestas omnes commemorare, neque nobis necessarium uideretur, neque audientibus utile. neque enim historiam de illis scribere instituimus, sed summam ea quæ ad futuram historiam necessaria uidebuntur, attingere. Quapropter breuiter ea attingentes, enitemur ordine continuationis ad prædicta, finem eorum quæ præparationis gratia referemus, cum principio nostræ historiæ coniungere: ita enim continuata narrationis serie, & nos recte existimabimur ea quæ à cæteris historia conscripta sunt, tetigisse, & discendi cupidis apertam facilemque ex omni parte ad sequentia uiam paruuisse. Verum nobis uel in primis libuit primū hoc Romanorum cum Carthagenensibus pro Sicilia bellum paulo diligentius conscribere, quod neque diuturnius bellum reperire facile foret, neque maiores apparatus, neque frequentiora facinora, neque plura certamina, neque maiores utrinque euentuum uarietates: quandoquidem ea tempestate uterque populus legibus suis integer erat, fortuna mediocris, uiribus par. unde si quis utriusque ciuitatis proprietatem ac uires atque imperium considerare uoluerit, non tam ex sequentibus bellis, quam ex hoc facere cōparationem debeat. Illud quoque nos ad hoc bellum scribendum maximè impulit, quod dicitur qui optimè uidentur de eo scripsisse, Philinus & Fabius, non parū à uero deflexisse mihi uidentur. Quanquā illos quidē de industria mētitos esse non aulim dicere, cōiectura sumpta ex illorū uita & proposito: sed eos puto, ut amantes consueuerūt, suorū fuisse beneuolentia deceptos. Nam & Philino quidē ex affectu, Carthagenenses omnia bene prudenter fortiterque egisse uidentur, Romani contra. Fabius uerò sententiæ est planè diuersæ. quam modestiā in cæteris uitæ partibus, nemo fortassis sit qui reprehendat. Siquidē bonum uirū amicorum patriæque amicū esse decet, & amicorū amicos colere, inimicos odisse: at eum qui scribendæ historiæ munus susceperit, omnia huiusmodi obliuisci decet, & sæpenumero summis laudibus extollere inimicos, cum res gestæ eorū ita exigere uidentur: interdū amicos necessariosque reprehendere, cum errores eorū digni sunt qui reprehendantur. Etenim perinde ac si quis oculos animati effoderit, quicquid superest corporis, inutile fit: ita dempta ex historia ueritate, narratio omnis inutilis est. Quamobrem neque à reprehensione amicorū, neque ab inimicorū laudibus, cum ita res ferat, abstinendum: neque turpe putandū, si eorū aliquando reprehendamus, interim laudemus. Si qui dē eos qui in rebus gerendis uersantur, neque semper rectè facere, neque contineuē errare uerisimile est. Oportet itaque, ut abstinentes personis, de gestis illarum cōpetenter in cōmentarijs sentiamus ac pronūciemus. Quod autē hæc ita sint, ex his quæ Philinus scripsit, facile intueri licet. Is enim statim in principio secundi libri ita scribit: Carthagenenses atque Syracusani Messanam obsidebant. quod cum Romani milites traiecto freto aduenissent, cōfestim aduersus Syracusanos exeuntes, & ab his uicti ac profligati, in urbem regressi sunt: rursusque aduersus Carthagenenses profecti, non solū fusi fuerunt, uerum etiam magna pars eorū uiui capti. Statimque cum hæc dixisset, Hieronem, inquit, post id prelium adeo timore perculsum fuisse, ut non solum incensis castris atque tentorijs per noctem Syracusas fugerit, uerum etiam munitissima quæque loca, quæ in Messanorum regione sita sunt, dereliquerit. Carthagenenses quoque refert eo prælio pari modo perterritos, relictis castris, per Siciliæ oppida se diuisisse: neque post eum diem educere exercitum fuisse ausos, quin duces eorum, cum populorū animos adeo perculos cernerent, suauis, ne amplius res eorum fortunæ belli committendas ducerent, Romanos autem Carthagenenses insec-

ses insecutos, non solum provinciam deuastasse Carthagenensium & Syracusanorum, uerum ipsas quoque Syracusas obsedisse. Hæc autem adeo omni ratione carēt, ut ea refellere sit profus superuacuum. Quos enim paulo antè Messanam obsidentes, collatis manibus uictores fecerat: eosdem mox in fugam conuersos castra reliquisse, & percussis animis sese in ciuitatem recepisse, tandemque obsidionem passos esse commemorat. Quos uerò prælio superatos à Carthagenensibus obsideri dixerat, eos sine mora uictores captis castris, factisque per agros hostium incursionibus, ad extremum Syracusas obsidentes facit. hæc uerò inuicem conuenire nequaquam possunt. Aut enim quod primò posuit, aut quod mox subiecit, falsum sit necesse est. Constat autem hoc uerum esse, cum neminem lateat, Carthagenenses atque Syracusanos, relictis castris, se in urbem recepisse: Romanos uerò citato gradu oppugnatum ille Syracusas. Quod autem ille Echetlam in media Syracusanorū ac Carthagenensium provincia sitā esse dicit, superest necessario, quod primò posuerat falsum esse: et cum in eo prælio, quod prope Messanam gestum est, uictoria penes Romanos fuerit, authorem tamen illos bello à Carthagenensibus superatos finxisse. Talem per omnes historias reperias Philinum, neque secus etiam Fabium, ut suis locis ostendatur. Quapropter, ut post competentem digressionem eò reuertamur unde discessimus, nos pro uirili nostra operam dabimus, ut studiosis nostri operis facile ueritas historiæ dilucescat. Cum igitur fama rerum ab Appio, cæterisque Romanis militibus bene strenueque gestarum, ex Sicilia Romam peruenisset, Consules declarati M. Valerius, & C. Octacilius, uterque cum omnibus copijs in Siciliam missus est. Erant autē in summa quatuor Romani exercitus, præter auxilia, quæ singulis annis à socijs accerserantur. horum singuli continebant peditum quatuor millia, equites trecentos. Igitur aduentu Consulum plerique ciuitates, tum Carthagenensium, tum Syracusanorum ad Romanos defecerunt. Hieron uerò cum iam Siciliæ populos cecidisse animis cerneret, & simul Romani exercitus multitudinem ac uires adauctas, tutius sibi fore ratus Romanorum, quam Carthagenensium partes sectari, legatos ad Consules mittit, qui de pace atque amicitia tractarent. Romani, quod Carthagenenses undique maria tenentes cernebant, & ne aliquando intercludi comitatus possent uerebantur, propterea quod & exercitibus suis qui antea traiecerant, multa accidisset necessariorum penuria, commodissimam fore huic rei Hieronis amicitiam rati, pacem cum Syracusanis, his ferè conditionibus firmauerunt: Ut rex captiuos, quos in uinculis habebat, Romanis sine precio restitueret, argenti insuper talenta centum penderet, & ut deinceps Syracusani socij atque amici populi Romani appellarentur. Hieron itaque rex iam sub Romanorum tutela constitutus, auxilijs & comitibus, quotiens necessarium fuit, populo Romano abunde ministratis, reliquum ætatis suæ foelicissimus Syracusiorum omnium, fortunatissimus que peregit, ex illis qui inter Græcos dominationis & gloriæ cupidi extiterunt. Etenim hic mihi inter cæteros clarissimus uidetur fuisse, & consilijs suis omnibus diu foeliciter usus, cum publicis tum priuatis in rebus. Verum, cum primum earum rerum fama Romam peruenit, populus Romanus approbatis conditionibus pacis, cum Hierone initæ, post eum diem haud necessarium putauit Romanos omnes copias extra Italiam mittere, duas tantum modo legiones satis superque esse ratus: simul quod ascito in societatem Rege, leuius fore bellum existimabat: simul quod per eum modū maior futura erat copia rerum exercitui necessariorum. Cæterum Carthagenenses, ubi Hieronem uident hostem sibi factum, Romanos uerò maiorem Siciliæ partem occupatam tenere, ualidiori potentia opus esse rati, qua et hostibus occurrere, et Siciliam retinere possent, ex opposita regione Ligurum atque Gallorum multitudinem, præterea etiam plerosque ex Hispania milites in supplementum scribunt: quibus in Siciliam traductis, cum Agrigentinarum urbem ad belli apparatus peropportunam esse cernerent,

Græcum exemplar habet M.

quod in fronte aduersus hostes munitissima erat, cōtractis in eam undiq; copijs, & cōmeatū abundantissimē parato, illa ueluti quadā arce belli aduersus Romanos utunt. Consules scēdere cum Hierone percussio, ē prouincia decēdere. Post eos uerō Lucius Posthumius, & Q. Aemilius consules creati, in Siciliam cum exercitu ueniunt. Hi primū Carthaginensium rebus diligentissimē consideratis, intellectuq; apparatu, circa urbem Agrigentū factō, audacius, quā superiores fecerant, Siciliae reb. incumbendū censuerunt. Quamobrē coactis in unū omnibus copijs, ipsū Agrigentū inuadunt: et non longius octo ab urbe stadijs castrametati, hostē mœnibus inclusū tenēt. Erat iam mēsis tempus, & longā fore obsidionē omnes rebantur: quamobrē milites relictis castris audacius, quā res postulabat, colligendis frugib. intenti erant. Carthaginenses conspicati hostem palantē, & uagū per prouinciā securū discurre, magnam in spem adducti, Romanorū exercitum eo die opprimi posse, magna uī pars in castra hostiū, pars in ipsos frumentatores impetum faciunt: sed diuersitas morū, cum saepe aliās, tum maximē eo die rem Romanā tutata est. Nam apud Romanos mors pœna est ijs, qui in bello locū, in quo constituti sunt, reliquerint, aut aliquo modo ē castris fugerint. Quo factum est, ut quamuis Carthaginensium longe maior numerus eilet, Romanī tamen fortissime resistentes, multis quidē ex suis amisissis, longē plures ex Carthaginensib. interfecerint: tandemq; nō solū hostes a castris, quæ illi iam tantū non dissepabant, auerterint uerumetiā eos insecuti, partē trucidarint, reliquos redire in mœnia præcipites coegerint. Cæterū tantus utrosq; metus ex huius diei periculo inualit, ut deinceps neq; Carthaginenses inconsultius impetum facere in castra Romanorū auderent, neq; Romanī temerē suos frumentatū abire paterent. Cumq; Carthaginenses iam nō amplius in Romanos exirent, sagittis tantummodo eminus pugnantes, Consules in duas partes diuiso exercitu, alterā ad Aesculapij templū posuerunt: altera ad eam partē, quæ ad Heracliam spectat, castrametati sunt. Quod uerō inter duo castra mediū erat, ex utraq; parte urbis duplici cinxere uallo: & unā quidē fossam inter se ac mœnia urbis fecerunt, quo ab egredientibus tuti forent: alteram uerō extrinsecus, ne aliunde uenire subsidia possent, quæ plerunq; a uicinis ciuitatibus præstari obfessis urbibus consueuerunt. Loca inter fossas atq; exercitū media & opportunē sita, prædijs militū diligentissimē firmarunt: commeatū ceteraq; exercitui necessaria locij omnes in Erbesum oppidū summo studio cōgerēbāt. Hęc postea ex eo oppido, haud enim procul aberat, milites Romanī cōmodissimē ferebant in castra. Ipsi uero Romanī ex ea ciuitate, quod uicina esset, fori usum sumentes, quæ necessaria erant abunde sibi cōparabant. Quinq; igit in hunc modū menses Carthaginenses Romaniq; manserunt, neutra ferē in partem inclinātibus rebus, nisi quātum inter eiaculandū accidebat. Tandē uerō, cum fames premere Carthaginenses cœpisset, ob ingentē multitudinē, quæ inclusa mœnibus tenebat (erant enim ultra L. millia hominū) Annibal penes quē summa imperij erat, iam rebus suis prorsus diffidens, confestim Carthaginem misit, qui & circumuallationem urbis nunciarent, & opem atq; subsidium peterent: quibus permoti Carthaginenses, instructo exercitu, magnoq; elephantorum numero coacto, ac paratis nauibus, omnes ad Annonem, alterum Carthaginensium ducem, in Siciliam miserunt. Hic coactis omnibus copijs, Heraclēā profectus, principio rebus omnib. diligentissimē consideratis, Erbesum oppidum, quod usq; in eum diē horreū populi Romani fuerat, per proditiōnē recepit, & facultatem commeatuū, ac cæterarum rerū exercitui necessariarū hostibus ademit. quo factū est, ut Romanī nō minus obsiderent, quam obsiderent. Eō enim ob penuriā annonæ, & cæterarū rerū necessariarum redacti sunt, ut saepenumero de dissoluenda obsidione consiliū cœperint, quod tandē proculdubio fecissent, nisi Hieron Syracusanorū rex summo studio commeatum, & cætera necessaria exercitui suppeditasset. Post hæc Anno, cum uideret Romanos morbo simul atq; inopia rerum necessariarum grauitē

grauitē urgeri (ingentis enim exercitū pestilētia inuaserat) & suos promptos paratosq; ad præliū intelligeret, coactis ultra quinquaginta elephantis, & simul paratis omnibus copijs, exercitū omnē ex Heraclēa educit. Iubet equitibus Numidis, ut præcedāt, & conserendo cū hostibus manus, eos iritent, & quantū in eis sit, hostiū equites prouocare in præliū conentur: deinde insequētib. uertāt terga: neq; prius desistāt fugere, q̄ ad se reuersi sint. Numidæ mandata ducis exequi, collatisq; cū altero exercituū manibus, hostes irritare. Romanī equites cōfestim in eos erūpere, Numidas temerē insequi: Libyes prout eis mādātū fuerat, quousq; ad Annonē redirēt, fugere. tū Romanis terga dātibus, insequi, cōplures eorū interficere, reliquos usq; in castra fugare. His reb. ita gestis, Carthaginenses cū exercitu profecti, collē occupāt nomine Torum, nō amplius decē stadijs a castris hostiū remotū. Hūc in modū duob. mēribus cōmorati, nihil omnino faciūt, præterquā quod sagittis quotidie, telisq; eminus pugnat. Interea Annibal multis ac crebris per noctē flammantis ignis indicijs usus, etiā plerisq; nuncijs ad Annonē missis, multitudinē amplius famē perpeti non posse significat, multos ex suis ob penuriā annonæ ad hostes defecisse. his tandē causis permotus Anno, in aciē copias educit. nec segniore ad præliū Cōsules accedūt, ob eas, quas diximus, difficultates. Igitur utriq; copias in locū æquū deducūt, conferunt uires, acriter inter se cōcurrunt, præliū diuatrox fuit. tandē Romanī primā Carthaginensium stipendiariorū aciē in fugam uertunt, fugientes in elephantos præcipites eunt. Quare cōterritæ pecudes agmina cōturbant. per earū stragem subsecuti centuriones, ad extremum terga uertere Pœnos cogunt. Per hunc modū profligati Carthaginenses, pars in prælio occisi, reliqui Heraclēam se recipiunt. Romanī elephantis ferē omnibus qui in prælio fuerant, cæterisq; Carthaginensium rebus potiti, in castra copias reduxerūt. Adueniēte uerō nocte, cum propter ingentē lætitiā, quæ ex bene gestis reb. euenire frequenter cōsuevit, necnō ob laborē superioris prælij, negligentius a Romanis custodiā fierent, Annibal desperatis rebus, comodissimū tempus ad suam, suorumq; salutē, ob eas quas diximus causas, adesse ratus, intēpesta nocte cum copijs stipendiarijs quas Agrigētī habebat, egressus per medias hostiū munitiones, manū pulis palearū equatis aggeribus, nemine penitus sentiente, cū suis omnib. incolumis euasit. Romanī uerō sub primam lucem re intellecta, insecuti parumper uestigia hostiū, mox omnes ad urbem capiendā reuersi, nullo iam repugnante, in portas ciuitatis impetū faciunt, exercitū omnem in mœnia inducūt, urbem locupletissimā diripiūt, multitudine hominum uarijsq; prædæ generibus potiti. Postquā Romæ senatus nunciatum est, Agrigentū profligatis Carthaginensibus in populi Romani potestātē uenisse, Romanī sublatis animis, maiora mente agitare cœperunt. neq; iam ijs rationibus, quibus principio inducti fuerant, insistentes, aut Mamertinos Messanamq; seruasse, aut Carthaginensium opes contriuisse in Sicilia, contenti erant: sed longe maiorum rerum spe concepta, Carthaginenses omnino ē Sicilia expellere cupiebant: ea re patrata, maximū sperabant incrementū res suas habituras. huic igitur rei, atq; his de Sicilia cogitationib. omnes intenti erant, haud ignari pedestribus copijs Romanos sine dubio longē potentiores esse. Igitur expugnato Agrigento, L. Valerius, & T. Octacilius consules creati, magno militū delectu habito, in Siciliam mittuntur. Ita Carthaginensibus mari sine controuersia dominātibus, quasi æquatū erat bellum. cuius rei argumentum est, quod post expugnatum Agrigētum, pleraq; Siciliae mediterranea oppida, ob metum pedestrium copiarum, ad Romanos defecerant: post uerō aduentum classis longē plures maritimæ ciuitates metu adductæ potentē, sese Carthaginensibus dederant: sic par utrinq; ratio belli constabat. Sed & quoniam Italia saepenumero ob nauales copias uarijs hostium incursionibus uexabatur, Africa uerō omnino belli experta erat: his rebus diligenter consideratis, populus Romanus mari quoque cum hostibus congregiendum statuit. Quæ res me uel in primis hortata est, ut præ-

ut præfens bellū pluribus uerbis conscriberē, ne quis fortē hoc quoq; principiū ignoraret, quomodo, quando, & quibus causis primū adductus pop. Ro. parandam sibi classem, & naualibus quoq; copijs cum hostibus dimicandum censuerit. Cum igitur bellum aliter nullū finem habiturum uideretur, Romani centum & uiginti nauiū classem ædificari curant. Ex ijs centum quinqueremes faciunt, reliquas uerò triremes. In huius classis apparatu, perquam difficilius fuit quinqueremiū ædificatio, quod nemo eiusmodi nauigijs per id tēpus in Italia utebatur. Quo magis admiranda est Romanorum excellentia, ac magnitudo animi. homines enim maritimarum rerum prorsus ignari, quiq; non modò non competentes, sed ne ullas quidem in uniuersum occasiones, imò nullam prorsus cogitationem maris ante eum diem habuerant, ita intrepidè pelagus ingressi sunt, ut prius nauali bello cum Carthagenensibus certarint, quam nullum eius rei periculū fecissent, cum per id tēpus Carthagenēses concessione omnium, principatū maris partū olim à maioribus suis, & quasi hereditario iure sibi relictiū tenerent. Quod singulare testimoniu est, & rerū à nobis scriptarum, & audaciæ Romanorum. Nam ij cum primò Messanam traducere copias tentauerunt, non solū armatam nullā nauim habebant, sed ne paulo quidem longiorem, & ne lembū quidem ullum: at Tarentinorum, & Locrensiū, & Neapolitanorū nauibus quinquaginta remis instructis, ac triremibus usi, cum exercitu in Siciliam transfretarunt. Erant eo tempore circa fretum Siciliae complures Carthagenensium naues: quarum una quinqueremis, cum longius à cæteris uagaretur, casu fracta ad manus Romanorū peruenit. Hęc exemplar eius generis Romanis præbuit, eius instar omnis eorū classis ædificata. Itaq; nisi id accidisset, ab eo proposito planè propter imperitiā impediti fuissent. Dum uerò quinqueremes parabantur, interea multitudo omnīs ad remigiū exercebatur per hunc modū. Subsellijs in harena per ordinem dispositis, remiges insidētes ad uocem præcipientis, qui in medio eorū erat, omnes unā protendere brachia, ac reducere, remosq; per harenā mouere pariter docebantur: ad illius uocem simul omnes incipiebāt, simul desinebant. per hunc modū nauigandi artem edocti, & perfectis interea nauibus, mare ingressi, post paucos dies circa Italiā nauigantes secundū ducis iussum, uerū in undis periculū fecerūt: C. Cornelius Cos. enim, qui paucis antè diebus classē prepositus fuerat, cū nauarchis madata dedisset, ut classe perfecta quasi ad portū nauigarent, ipse cum decem & septem Messanā proficiscitur, reliquas iuxta Italię oram relinquit. Paratis Messanę quę ad classis usum necessaria erant, cū res ita poscere uideretur, ipsdē cum nauibus spem nactus, promptius æquo Li paras nauigat. Per id tēpus Annibal dux Carthagenens. Panormi cum classe erat. is audito cōsulis aduentu, Boodem quendam ex senatu Carthagenensi ad ea loca cū xx. nauibus misit: qui eò noctu superueniens, naues Romanorū in portu nactus inclusit. orto die, multitudo ad terrā profugit. Cnæus uerò inopinato malo circumuētus, nescius quid cōsiliij caperet, tandē sese hostibus dedit. Carthagenenses nauibus, & duce earū potiti, cōfestim ad Annibalē reuertunt. Non multis interiectis diebus, post adeò apertā recentēq; Cornelij cladem, Annibal, cui arrisisse fortunæ benignitas uidebatur, nō dissimili iactura affectus est. Audierat enim Romanorū classem se cus Italiæ littus nauigātem haud procul à Sicilia esse: multitudinē hostium, atq; ordinē, structuramq; nauiū cernere mirū in modū ardebat. Delectis igitur quinquaginta nauibus Italiā petit. Ibi cū propter orā Italię cōtrario quā Romanis cursu ferretur, in classē hostiū bene instructā paratamq; ex improuiso incidit: subitaq; atq; inopinataui opprēssus, naues cōplures amisit. ipse uerò præter spem suam atq; opinionem omnium, cum paucis suorū diffugit. Romani posthæc Sicilię magis appropinquātes, aduerso casu Cōsulis per captiuos cognito, citato cursu, ad C. Duellium alterum consulem, qui pedestribus copijs præerat, mittunt. Hunc aliquandiu præstolati, cum tandem ad eos perlatus foret, classem hostium non longè abesse, omnes naualiprælio se parant. Sed quia eorum naues tardæ

Gaium Libium

tardæ nimis, & ad celeritatem parū commodæ erant, singulis quibusq; munimenta quædam aptant, quæ postea coruos appellauere. ea fuit machina huiusmodi, Lignea columna proris inerat longitudinis quatuor ulnarū, latitudinis palmorum triū. Hanc dimensionem habenti, in eius apice rotam constituerant. huic præterea tabulæ inherentes scalas conficiebant, quarū latitudo erat pedes quatuor, longitudo sex ulnæ. Foramen tabulati per longitudinē erat scalæ duorum priorum cubitorū spaciū, columnam circundans. Habebat autē & tabulatum utriusq; prolixū latus, & profunditatem usq; ad genu demissam. In ligni extremo ferrū erat instar mallei peracūtū, præterea annulus fune alligatus, ita ut hæc machina machinis frumentarijs similitima uideretur. Igitur simulac nauis hostium aduentabat, laxato fune scalæ dimittebatur, ferrū pōdere, ac uel ligni super hostiū nauim delapsū figebat: si aduersa prora erat, bini milites per scalas descendebāt, duo primi præferētes scuta, reliqui latera scutis protecti: si uerò obliqua erat hostium nauis, in eam ex tota pariter naui desiliebat. Facto igitur huiusmodi apparatu, opportunū tempus ad nauale præliū expectabant. C. uerò Duellius casu alterius Consulis, qui naualibus copijs præerat, quā celerimè cognito, pedestrem exercitū tribunis militū relinquit, ipse ad classem maturat iter. Hic cum intellexisset Carthagenēses regionē Mylaliā populari, eò cū omni classe proficiscit. Carthagenēses simulac aduentare hostē intellexerūt, magna spe adducti, quod maritimarū rerum rudes esse Romanos arbitrabant, centū & triginta nauibus paratis, omnes aduersus hostes obiectis proris in altū feruntur, & bellū illud ne acie quidē ac dispensatione uilla dignū esse iudicāt, perinde ac si in manifestā prædā pergerēt. Dux eorū erat Annibal, quem noctu Agrigento eduxisse copias, et per medias hostiū munitiones effugisse memorauimus. Is septiremem habebat, quę olim Pyrrhi Epirotarū regis fuerat. ut ergo appropinquare inter se classes cœperūt, corui in singulis quibusq; proris prospecti, ancipites Pœnorū animos ob rei nouitatem aliquādiu tenuerūt. tandē uerò quicquid id foret, re contēpta, infestis signis in hostes ferunt. implicitis iam ac simul colligatis nauibus, militibusq; Romanis ex suis in hostiū nauigia per machinas prorumpētibus, Carthagenēses pleriq; cruciati: alij ob machinas hostiliū nauiū stupefacti, sese hostibus dediderūt: uisum est enim id certamē pedestri certamini quā similitimū. Triginta autē Carthagenensiu naues, quæ primē aduersus Romanos impetū fecerat, capte, inter quas fuit & capta ducis nauis. Annibal uerò præter spem atq; opinionē, in scaphā prosiiliens, fuga salutis suæ cōsuluit: reliqua Carthagenensiu multitudo pari modo aduersum classem hostiū cum impetu ferebant. Ut uerò hostiliū nauiū machinis primas suorū naues per artē captas intellexere, ad ludificandā artē conuersi, non iam cōtrario impetu, sed obliquo in Romanos ferebant, freti celeritate nauium suarū, & per eum modū uiolentiā coruorū declinare se posse existimantes. uerū ita instructę paratęq; erāt machinæ, ut undecunq; appropinquātes hostes inuitabiliter colligaret. Quāobrē Carthagenēses nouitate coruorū perterriti, tandē in fugam uertuntur, quinquaginta nauib. in prælio amissis. Romani iam præter spem in mari potentiā adepti, multo acrius bello insistere: ac tum quidē Siciliae immorantes, facto in Segestanam oram itinere, urbē extrema iam periclitatē obsidione liberare. mox inde profecti, Macellam urbē expugnaverūt. Post nauale bellū Amilcar Carthagenensium dux, qui tum pedestrib. copijs in Sicilia præerat, cum ad Panormū degens audisset in exercitu Romanorū inter milites Romanos, atq; auxilia sociorū uarias de uirtute ac gloria pugnādi contentiones agitari, ob eamq; rem socios à Romanis separatos per seipos inter Propū et Thermos dulces castrametari, citato itinere, in socios profectus, eosq; ex improuiso aggressus, circiter quatuor millia hominū interfecit. His reb. ita gestis, Annibal cum illis, quę à prælio superfuerāt nauibus Carthagenē redijt. inde non multis interiectis diebus, cum classe & quibusdam claris triremiū ducibus in Sardiniam mittitur. Hic paucis post diebus, à Romanis in quodam portu inclusus, classem ferē omnem amisit.

Ipse

Ipse per hostium manus dilapsus, mox à Carthaginensibus qui euaserant captus, & crucifixus occiditur. Romani, utpote qui iam pelago dominari cœperant, omni studio Sardiniam inuasere. Proximo dehinc anno ab exercitu Romanorum, nihil sanè memoria dignum in Sicilia gestū. Creati deinde Consul *dris* C. Sulpitius, & A. Rutilius Panormū mittuntur, quod illic per id tempus Carthaginensium copiæ hybernarent. Hi confestim eò traiecit omnes copijs, ante urbem aciem struere: Carthaginenses mœnibus inclusi, pugnandæ copiam hostibus non facere, quod cernentes Romani, rursus relicto Panormo Hyppanam oppidum petunt, & breui pòst tempore expugnant. Mylstratum quoque interiecto tempore, quod obsidionem opportunitate loci diutius tolerauerat, à consulibus capitur. Super hæc in Camerineses, quæ ciuitas paulo antè à Romanis defecerat, ducto exercitu, ea quoque urbs machinis atque tormentis expugnatur. Capta est etiam ab iisdem consulibus Aetna, & alia complura Carthaginensium oppida. Liparæ quoque ab eisdem obsessæ. Anno autem sequenti Aulus Rutilius consul, qui classi Romanorum præerat, apud Tyn daritanos stationem habebat. Hic Carthaginensium classem non longè à litore inordinatius præternauigantē cōspicatus, mandat suis, ut quàm celerrimè duces sequantur. Ipse cum decem tantummodo nauibus ante alios in altum nauigat. Carthaginenses uerò cum hostes cernerēt, alios adhuc naues cōscendentes, alios mare intrantes, primos longè à socijs remotos sibi propinquos esse subito cōuersi incredibili celeritate, Romanorum naues circumlittunt, plerasq; submergunt: parumq; abfuit, quin nauis prætoris cum omnibus qui in ea erant, in Carthaginensium potestatem ueniret: quæ tamen uir remorum, ac nimia celeritate freta, tandem uix euasit. Inter hæc reliqua Romanorum classis in altum delata, obuia fit hostibus, ac Carthaginensium naues decem onustas capit: ubi & octo mari submersæ sunt, reliquæ arrepta fuga Lipareas insulas sic dictas se receperunt. Ex ea pugna hac opinione utriq; discesserunt, ut primas uictoriæ partes sibi ascriberent: quare ardentius multo sese ad nauale bellum parabant, ac maritimis rebus longè magis intenti erant. Pedestres uerò copiarum per id tempus nihil memoria dignū fecere, paruis quibusdā & nullius momenti rebus immorata. adueniente uerò ætate instructis paratisq; rebus, ut supra ostendimus, ad bellum exeunt. Romani quidem cum longis ac rostratis nauibus trecentis & triginta Messanam conueniunt. Vnde postea mouentes, præter dextrum Siciliæ latus, superato Pachyni promontorio, Ecnomon nauigant: quo in loco pedestres copiarum classem præstolabantur. Carthaginenses uerò cum trecentis & quinquaginta nauibus rostratis mare ingressi, Lilybei consistunt: indeq; Heracliam Minoam properant. Romanorū autem consilium erat, nauigare in Africam, & eò omnem uim belli transferre, quo Carthaginenses nō de Sicilia solum, uerumetiam de seipsis et regione sua decertare cogentur. Contrà Carthaginenses diuersum sentiunt. Nam cum cernerēt quàm facilis esset in Libyā descensus, quàm imbelles populi in agris, hostibus semel provinciam ingressis, nauali prælio pugnare protinus cum Romanis cupiebant, atq; ita eorū transitum in Africam impedire. Per hunc modū his ad resistendū, illis ad inferendā uim paratis, haud dubiè ex utriusq; obstinatione futurum certamen apparebat. Igitur Romani ijs quæ ad utraque, & ad transfretationem in Africam, & ad hostilis terræ inuasionem necessaria uidebantur, diligentissimè paratis, delectos è pedestribus copijs præstantiores milites in nauibus collocant, classem omnem quadripartitō diuidunt. Partes singulas duplici appellatione uocabant. Prima quidē exercitus, & prima classis appellabatur: reliquæ eodem modo per ordinē, præter quartam, & tertiam, quæ nullam appellationem dum acceperant, sed appellatæ sunt ut in pedestri exercitu, Triarij. Fuere autem in classe Romana supra centū & quadraginta milla hominum, singulis quibusq; nauibus trecenti remiges, et classiarij milites centum et uiginti imponebantur. Carthaginenses duntaxat aptis ad nauale bellum hominibus classem refertam habebant, quorū omnis multitudo erat

erat supra centum & quinquaginta millia hominum, secundum seriem nauium. Quo fit, ut non modò præsentibus uidentesq; uerumetiam audientes magnitudinem periculi, potentiam partium utriusq; exercitus, præclara facinora uirorumq; & nauium multitudinem obstupescant. Romani itaq; cum animaduertent fore, ut nauigatio obliqua fieret, simulq; intelligerent hostes peritia celeriter nauigandi plurimum polleere, omnibus modis firmum atq; inaccessum perficere agmen conantur. Duas igitur sexemes, in quibus M. Artilius, & L. Manlius uehebantur, æquè distantes in fronte collocant. has prima & secunda classis ab utroq; cornu, nauibus omnibus per ordinem singillatim dispositis, sequebantur: ita, ut continuè distantia, quæ inter duas classes media erat, amplior fieret. Rostrum uniuscuiusq; nauis extrâ respiciebat. Per hunc modū protractis, dilatatisq; per duas classes aciebus, duo trianguli latera resultabāt: ijs tertiam classem quasi basem pari modo addiderūt, ita ut tres acies sic dispositæ, plenam trianguli figuram perficerent. Post tertiam classem singillatim ordinatæ erant naues, quibus equi uehebantur: hæc tertiam classis subsidia præbebant. Post eas triarij sequebantur per ordinem, quartam classem habentes: ac singulæ quæq; naues dispositæ adeo erāt, ut ex utroq; latere antecedentes superarent. Omnis Romanorū classis per hunc modū instructa: primæ partes, hoc est, duo latera trianguli in medio uacua erāt: posteriores uerò, id est, quæ basim sequebātur, solidiores: classis tota firma ac profus indissolubilis erat. At Carthaginensium duces per idem tēpus conuocata multitudine, hortari milites, ut magno fortisq; animo essent, si uincerēt, bellū deinceps pro Sicilia futurū ostēdere: in uictoria penes Romanos foret, non iam se pro Sicilia, sed pro patria, pro liberis dimicatueros. In hunc modū hortati militū animos, naues conscendere iubent. quod cum omnes alacri animo fecissent, per ea quæ à ducibus commemorata fuerant, futura cōiectantes, ad bellum audacissimè exeunt. Duces interea ordinem Romanæ classis conspicati, in quatuor ipsi quoq; partes copias diuisere: harum tres in altum delatæ, extenso longius dextro cornu, tanquam hostem circumdaturæ consistunt, prorsus omnibus in hostem conuersis. Quartam ad sinistrum totius aciei cornu per circumflexionē ad terram respicere faciunt. Duces Carthaginensium erant Anno, & Amilcar. Anno qui in prælio Agrigentino profligatus fuerat, cum uelocioribus nauibus dextro cornu præerat. Sinistri curam habebat Amilcar, qui apud Tyn daridas nauali bello decertauerat. Is tunc cum omni robore in medio agmine confligens, usus est huiusmodi strategemate. Consules primo statim congressu, tenuem Carthaginensium aciem conspicati, facto in medium agmen impetu, in hostes prorumpunt. Illi sicuti eis ab Amilcare mādatum fuerat, simulata fuga, quo Romanorum classem disiungerent, statim cedunt. Romani cupidius insequuntur. Igitur prima & secunda Romanorum classis post hostes audacius profecta, tertia uerò quartaq; distrahebātur: alijs fune religata Hippagas naues trahentibus, triarijs uero ad horum custodiam unā manentibus. Cum autē duæ primæ classes satis longè ab alijs separatæ uiderentur, Carthaginenses facto è nauis Amilcaris, quemadmodum antè conuenerat, signo, repente simul omnes conuersi, insequentes Romanorum naues inuadūt. Fit atrox prælium, ac celeritate quidem, & arte ambiendi, eludendiq; longè præstabant Carthaginenses: robore uerò ac uirtute militum, postquam ad pugnam uentum, & collatæ simul uires erant, & nauium per coruos iniectos attractione, deniq; utrorumque ducum congressu & conflictu prætorum, quem luculenter in faciem obibant, spem Romani habebant haud inferiorem Carthaginensibus. Talis itaq; naualis pugnae status fuit. Dehinc Anno, quem dextro Carthaginensium cornu præfuisse diximus, quod ex interuallo interea dum primus conflictus fieret, continebatur, ubi pugnam cum prima Romanorum acie inceptam uidet, superato mari Triarios inuadit. Hinc quoq; ingens fit prælium, dubioq; euentu belli aliquandiu certatur. Interim quarta quoq; Carthaginensium acies, quæ propter litus constitit, cōuersis in hostem prorsus, classem, cui Hippa-

gines alligatae erant, a fronte aggredditur. Illi dimissis uinculis, cum hostibus acerrime dimicant. Tres totius certaminis partes, & tres pugnae nauales, diuersis, longeque disiunctis locis uno tempore cernebantur. Et quoniam numerus nauium in singulis pugnis erat penè par, certamen quoque par erat. Virique enim fortissime dimicare, omnia inter certantes quam simillima esse. Nam & primi dimicabant. Tandem superatus Amilcar, & qui cum eo erant, fugam arripiunt. Lucius uero Manlius captiuas naues religabat. At Marcus Atilius, ubi Triariorum atque Hippaginum certamen uidet, cum integris secundae classis nauibus, illis confestim succurrit. Triarii, qui iam pridem ab Annone oppressi, summo in discrimine uersabantur, aduentu Consulis instauratis uiribus, rursus acerrime dimicant. Ita accipiti malo circumuenti Carthaginenses, quod a fronte simul & a tergo hostes haberent, & praeter opinionem a succurrentibus circumdarentur, freti celeritate nauium, in altum proficiscuntur, atque ita salutis suae fuga consulunt. Interea cum tertia classis Romanorum, quae circa litus erat, a Carthaginensibus grauiter opprimeretur, L. Manlius inter reuigandum, & M. Atilius triariorum atque Hippaginum rebus in tuto relictis, diuerso itinere laborantibus succurrere. Illi iam ueluti obsidionem pati, res eorum in extremo litae esse: quippe qui proculdubio iam pridem perissent, nisi coruorum ueriti Carthaginenses adherere hostili classi formidassent, tantum propellere hostes ad litus conati. Verum Consules repente circumuentis Carthaginensibus, quinquaginta eorum naues una cum uiris capiunt. Paucae ad litus adactae fugiunt. Singillatim igitur tria praelia a Romanis, Carthaginensibusque uno die commissa huiusmodi fuere, tandem uero totius pugnae uictoria penes Romanos fuit, interierunt quidem ipsorum naues quatuor & uiginti. Carthaginensium amplius triginta, nulla uero Romanorum nauis una cum uiris Carthaginensibus capta. Carthaginensium quatuor & sexaginta cum uiris Romani sunt potiti. Non multo post id praelium interiecto tempore Romani parato comaeatu, & instauratis, quas ceperant, nauibus, & ad classem aduersis, ac caeteris necessarijs rebus paratis, ueluti in Libyam nauigaturi, discedunt. Primis autem nauigandi occasionibus intenti, ad arcem quandam nauibus appellunt, quam Mercurij uocant. Ea ante uniuersum Carthaginensem finem sita, in mare Siciliam uersus protenditur. Eo loco Romani ad nauigantes naues recipientes, & cunctam classem restituentes, eam regionem praeternauigant, & ad ciuitatem usque Aspidem sic uocata, perueniunt. Ibi non procul ab urbe expositis in terram copijs, naues subducunt, ualloque & fossa diligenter muniunt, ipsi obsidere urbem parant: eo quod, qui urbem tenebant, sponte sese populo Romano dedere nolebant. Carthaginenses, qui paulo ante periculum naualis pugnae fugientes, Carthaginem peruenierant, rati classem Romanorum re bene gesta, recto itinere, Carthaginem nauigaturam, equestribus, pedestribusque copijs, ac necessarijs nauibus opportuna ante urbem loca muniuerant. Verum, postquam expositis in terram copijs, Aspidam urbem obsideri a Romanis intelligunt, relicta ad nauigationis obseruatione copias parare, domi forisque intenti esse, nihil quod ad urbis prouinciaeque custodiam pertineat, praetermittere. Consules inter haec expugnata urbe Aspida, praesidioque militum & urbi & regioni imposito, missis praeterea Romam legatis, qui Senatum & de rebus gestis certiore facerent, & quid in posterum agendum foret, consulerent: postremo omnibus copijs in agrum Carthaginensem adductis, impetum in prouinciam faciunt: ac nemine obuiam procedente, regionem populantur. multas habitationes superflue structas incendunt, praedam omnis generis quadrupedum rapiunt, captos homines supra uiginti millia ad naues adducunt. Interim nuncios Roma uenientes mandare Senatum dicunt, ut e duobus Consulibus unus in Africa cum necessarijs copijs maneret: alter cum classe Romam reueteretur. Cognita igitur Senatus uoluntate, M. Atilius Regulus cum quadraginta nauibus, & quindecim millibus peditum, equitibus uero quingentis in Africa remanet, Manlius cum reliqua classe, atque omnibus alijs copijs, cumque

omni

omni multitudine captiuorum, ex Africa soluens, Siciliam primo, mox Romam incolumis peruenit. Carthaginenses diuturnum fore Romanorum apparatus ad bellum animaduertentes, primum duos exercitus duces creant, Asdrubalem Annonis filium, & Bostarum: praeterea ex Heraclea Amilcare, missis ad eum nuncijs, confestim accersunt. Is confestim Heraclea soluens, cum quinque millibus peditum, equitibus quingentis, Carthaginem traiecit, tertiusque ipse dux ac curam belli una cum Asdrubale & Bostaro suscipit. Ducibus igitur inter se de belli administratione consultantibus, placuit prouinciae subsidium ferre, neque tantam regionis stragem populationemque amplius pati. M. Atilius aliquot diebus elapsis expeditionem mouebat, & castella minus munita incursionibus diripiebat, muris uero cincta obsidebat. Vbi uero ad ciuitatem Adim obsidione dignam peruenisset, obsidere illam atque expugnare nititur. Quod ubi Carthaginenses sentiunt, summo studio urbi suppetias ferre, eamque obsidione liberare cupientes, aduersus Romanos cum omnibus copijs profecti, proximum collem hostibus quidem incommodum, sibi uero comodissimum occupauerunt: in quo castrametati, uictoriae spem omnem in equitatu atque elephantis habebant. Relicta itaque planicie, in altum atque praeruptum locum exercitum ducunt, ueluti hostes, quid agendum esset, edocturi: quod & fieri contigit. Nam Romani cum elephantos, quibus maxime hostes tanquam efficacissimis ac terribilissimis confidebant, in praerupto monte profus inutilis esse ad bellum considerarent, minime expectandum censuerunt, donec hostium copia in planiciem descenderent. Verum opportunitate temporis usi, mox orto die ex utroque latere montem cinxere: quo factum est, ut equi, elephantique Carthaginensibus profus inutilis forent. Mercenarij tantum milites ex superiori loco egregie dimicabant. Iamque legiones Romanas referre aliquanto pedem coegerant, cum repente ex alia parte superato monte, reliqui apparent. Carthaginenses cinctos sese undique ab hostibus animaduertentes, per abruptum montem derelictis castris, praecipites fugiunt, beluae quoque atque equites postquam planiciem tetigere, tuto omnes euadunt. Romani aliquantisper pedestres copias persecuti, spoliatis deinde castris, factisque per uniuersam prouinciam incursionibus, agros atque urbes intrepidè populantur. Interiectis paucis diebus, Tunes oppidum circumsistunt atque expugnant: ibique, quod per opportunum bello id oppidum uidebatur, eratque Carthagini & prouinciae oppositum, castra locant. Carthaginenses paulo ante mari, nunc etiam terra, diuersis prelijs a Romanis superati, non quod multitudo hostium animo deiecta esset, sed propter ducum imprudentiam omnibus modis miseram & deploratam incurere conditionem. Post nouissimum enim praelium, quo fusi, fugatique a Romanis fuerant, Numidarum ingens multitudo acta spe praedae, contra eos aduenit, ab his maiorem prope iacturam, quam a Romanis in dies pati, gens uaga, & rapax omnia populari. Carthaginenses metu Numidarum trepidantes, e prouincia ad urbem confugere, fame atque morore cum propter multitudinem hominum, tum propter timorem obsidionis pariter uexari. M. Atilius, tametsi Carthaginenses cerneret terra marique grauiter oppressos, ac proinde non multo interiecto tempore, urbem in eius potestatem uenturam speraret: tamen ueritus ne nouus dux, qui propediem uenturus in Africam credebatur, res a se egregie gestas, sibi tandem ascriberet, de foedere agere cum Carthaginensibus coepit. Carthaginenses eam rem latissimo animo acceperunt. Mittuntur igitur ad Consulem legati principes ciuitatis, qui de pace agant. Hi cum ad eum peruenissent, tantum abfuit ut foedus cum Romanis inirent, ut grauitatem eorum quae imperabatur ne audire quidem aequo animo potuerint. Etenim M. Atilius iam rerum omnium potitus, quicquid Carthaginensibus offerret, id eos loco beneficij ac muneris accepturos sperabat. Contra uero Carthaginensibus uidebatur, nihil sibi etiam ad extremum uictis a Consule grauius, nihil acerbius responderi potuisse. Quapropter legati, non solum re infecta discordes discesserunt, uerum etiam responsum Consulis, ut nimis graue atque superbum, mirum in modum

B 2 detestati

detestati sunt. Ea uero cum in senatu Carthaginiensium retulissent, tamen Carthaginienses de rebus suis iam pridem prorsus desperauerant, tantam tamen auiditatis Consulibus petitionibus indignationem simulatque audaciam animo conceperunt, ut subire potius omnia, & cuncta tam facta quam tempora experiri prius decreuerint, quam aliquid aut nomini suo ignominiosum, aut rebus a se antea praclarissimè gestis indignum perpeti. Redierat fortè ea tempestate Carthagine, quidam ex ijs qui principio ad conducendos mercenarios milites missi in Graecia à Carthaginiensibus fuerat: hic secum magnum militum numerum ad duxerat, inter quos fuit Xanthippus quidam Lacedaemonius, uir rei militaris peritissimus, & in bello non mediocriter exercitus. Is audito Carthaginiensium consilio, & quemadmodum, quo uel loco aut tempore id accidisset, cognito, consilio derato praeterea Carthaginiensium apparatu, equitumque atque elephantorum multitudine, confestim subducta ratione ad amicos conuersus, Minime, inquit, hanc à Romanis cladem acceperunt Carthaginienses, uerum ipsi à seipsis ob suorum ducum imperitiam. Ea uoce statim per uniuersam urbem, ac principes ciuitatis sparsa, Carthaginienses uocare uirum, atque eius sententiam experiri decreuerunt. Cum igitur ad eos uenisset Xanthippus, rationem rerum à se dictarum ante oculos eorum posuit: causam cladis, quam à Romanis acceperat, ostendit. si sibi audire uellent, & relictis montibus, deinceps per loca aequa grassari, illicque locare castra atque acies struere, se eos dociturum, quo pacto & res eorum in tuto esse, & hostes facile superari queant. His Xanthippi uerbis permoti Carthaginiensium duces, confestim omnem totius rei bellicae summam in eius manibus ponunt. Erat iam ob hanc Xanthippi uocem per omnem exercitum coortus rumor, & quidam in ore omnium spe atque laetitia plenus sermo: ubi uero eductis ex urbe copijs per ordinem cuncta disposuit, & partes aciei mouere, de quo faciendis mandata dare coepit, tanta inter ipsum atque superiores duces, qui rei militaris rudes atque imperiti fuerant, differentia apparuit, ut mox omnis multitudo clamore indicauerit, nihil se magis quam praelium cupere: adeo nihil mali pati se posse existimabant duce Xanthippo. His ita gestis, Carthaginiensium duces cognito militum ardore, ac cohortati pro tempore animos, paucis interiectis diebus, aduersus hostem copias eduxere. Erant in exercitu Carthaginiensium plus quam duodecim millia peditum, equitum quatuor millia, elephantum prope centum. M. Attilius cognito hostium aduentu, & quod Carthaginienses iter per loca aequa facerent, & castra in planicie praeter consuetudinem ponerent, rem quidem hanc tanquam insolitam admirabatur: attamen dimicandi cupidus, obuiam hostibus processit: suaque castra non amplius, mille ducentorum passuum inter uallo, longe à castris hostium collocauit. Postridie eius diei duces Carthaginiensium quid, quo uel modo agendum foret, inter sese consulere, multitudo uero dimicationis cupida, in Xanthippum conuersa, nomine eum appellare, sese ad maxima quaeque pericula subeunda promptam paratamque ostendere: ut in praelium quam celerrimè copias educeret, hortari. Duces Carthaginiensium simul quod animatam, accensamque ad belligerandum multitudinem conspiciebant, Xanthippo adesse iam praelio commotissimum tempus testante, & multitudinem, ut se pararet, & Xanthippo, ut rebus omnibus pro arbitrio uteretur, permisisse. Xanthippus accepta à ducibus Carthaginiensium potestate, in instruenda acie elephantos singulos quosque per ordinem ante omnem exercitum in fronte disponit. Post hos aliquo intervallo legionem Carthaginiensium collocat. Dextro deinde ac sinistro cornu mercenariorum multitudinem distribuit. Expeditissimum quencumque militem, inter alas equitum ab utroque cornu pugnare iubet. Romani paratos iam instructosque ad pugnam hostes conspicati, nullam praelio moram faciunt. Elephantorum autem impetum ueriti, ac prauidentes, uelites praeposunt, & multa signa à tergo inuicem posita collocant. Equitatum in utroque cornu distribuunt. Fit tota acies breuior quidem quam antea, at desior, ne praerumpi medium agmen ab elephantis posset. Verum, ut ad uolentiam elephantorum optime id à Romanis prouisum, ita contra periculum circum-

uentiois

uentiois erat inutile. Nam cum longe multitudine equorum praestarent Carthaginienses, coartatio ipsa aciei facilem hostibus circumdandi facultatem praebitura erat. Structis itaque utrinque aciebus, uterque initium praelii ab altero expectabat. Simulac uero Xanthippus elephantos concitari in hostes, & acies illorum perumpere iubet, equitatumque ab utroque cornu in hostes infestissime ruere: Romani quoque more patrio, armorum strepitum edentes, & conclamantes, in confertissimos hostes acerrimè concurrunt. Verum equites Romani, multitudinem hostilium equitum perterriti, confestim ab utroque cornu fugam arripiunt. Pedites uero in sinistro cornu positi, declinato elephantorum impetu, & simul multitudine mercenariorum contempta, in dextrum Carthaginiensium cornu infestissime ruunt, conuersosque in fugam usque in castra persequuntur. Atque iuxta elephantos constiterant, uiolenta beluarum strage cateruatim conculcantur. Ac tota quidem acies propter retro stantium densitatem aliquandiu indiuulsa stabat, uerum posteaquam extremae Romanorum legiones ab equitibus undique circumuentae, coactae sunt illis resistere: tunc uero quos in media acie elephantis oppositos diximus, impetu ferarum in firmissimam hostium cateruam acti, fusi ab illis, oppressisque fuere: tunc omni ex parte laborantes Romani, alij intolerabili immanium pecudum uel conculcati atque oppressi; alij eodem in loco, quo initio constituti fuerant, ab equitibus occisi: pauci ad extremum, nullam amplius rebus suis spem relictam cernentes, celeritate pedum salutem quaesiuere, sed iij quoque, quoniam in his locis ubique planicies erat, alij ab elephantis equitibusque intercepti perierunt: alij numero quingenti cum M. Attilio fugientes, mox in hostium potestatem una cum illo uenerunt. In exercitu Carthaginiensium igitur octingenti mercenarij milites, qui aduersus sinistram Romanorum cornu constiterant, interfecti. E Romanis uero duntaxat duo millia, quos persecutos ad castra hostes paulo ante diximus, salui euasere, reliqui omnes trucidati, praeter M. Attilium, atque alios paucos, quos una cum eo fugae commississe diximus. Signa illa Romanorum quae euaserunt, praeter expectationem Aspidam uenerunt. Carthaginienses itaque spoliatis hostium cadaveribus, cum Consule, ceterisque captiuis in urbem lecti atque ouantes reuertuntur. Hic si quis rectè considerare uoluerit, multa inueniet ad humanae uitae emendationem utilissima. Siquidem primo quam uanum, quamque ridiculum sit, ob res secundas, atque ex animi sententia egregie gestas, aliquam in fortuna spem sitam habere, singulare uniuersis exemplum praebuit M. Attilius: qui cum paulo ante nulla erga Carthaginienses ad extremum redactos misericordia moueretur, pacemque suppliciter orantibus negaret, mox ipse eodem redactus est, ut eadem illa suppliciter à Carthaginiensibus petere cogeretur. Praeterea quod olim ab Euripide sapientissimè dictum fertur, Vnicum rectum consilium magnam militum manum uincere: hoc tempore, ex ipsius operibus fides accipit. Siquidem unus homo, atque una sententia multitudinem, quae antea inuicta semper atque insuperabilis fuerat, uicit, superauitque: ac profligatam urbem, & collapsos tot uirorum animos restaurauit, atque erexit. Equidem haec libenter commemorauit, ad utilitatem & correctionem eorum qui commentarios istos sunt lecturi. Nam cum duo hominibus modi propositi sint, quibus facile mutari in melius queant, unus ob suam cuiusque calamitatem, alter ob alienae calamitatis exemplum: proculdubio primus efficacius quidem magis est, uerum non sine detrimento eius cui accidit. Secundus uero, etsi non habet in se tantum uirium, ideo tamen praestat, quod omnis damni prorsus est expers, quo fit, ut priorem quidem modum nemo sit qui sponte elingat, quandoquidem absque dolore atque periculo accidere id nemini potest. Hunc uero semper uenari & amplecti conuenit, quod per eum sine aliquo suo detrimento id quod melius est, cernere unicuique liceat. Idcirco rectè consideranti, optima ad ueram uitam institutio uidetur esse experientia, quae sit ex commemoratione rerum ab alijs gestarum. Haec enim duntaxat semoto prorsus omni detrimento, optimos ueri boni iudices perficit. Sed de his haecenus.

B 3

Cartha-

Carthaginenses rebus ex sententia felicissimè gestis, nullum lætitiæ genus prætermisere, siue in agendis Deo gratijs, uictimis que patrio ritu immolantibus, seu mutua inter ipsos beneuolentia & comitate. Xantippus restitutus tantopere in pristinum statum Carthaginensium rebus, non longe post in patriam reuertitur, optimè rebus suis consulens. Nam præclara facinora, & res à quoquam egregiè gestæ, magnam plerunque inuidiam, & graues calumnias conflare solent, quibus ciues quidem affinium atque amicorum multitudine freti, facile resistunt: peregrini uerò omnis præsidij expertes, utroque malo quam celerrimè conteruntur. Afferunt & aliam discessus Xantippi causam, quam suo ac magis commodo loco latius referemus. Romani ubi præter spem profligatum in Africa exercitum, captum que consulem, ac reliquas copias in urbe Aspidam obsideri nunciatum est, confestim ad salutem eorum qui relicti in Africa erant, conuersi, magnam classem parandam statuerunt, & in Africam dimittendam. Carthaginenses interea Aspidam urbem obsidere, ac summa uis oppugnare nitentur, sperantes se propediem compotes fore eorum qui prælio superauerant. Sed tanta erat propugnantium Romanorum uirtus, & magnitudo animi, ut omnes hostium conatus in irritum caderent. Quamobrem desperata ad extremum expugnatione, obsidionem soluerunt. Nunciatur interea, classem à Romanis parari, quæ rursus in Africam mitteretur, quo rumore permoti Carthaginenses, ad ueterem classem reficiendam, nouam que parandam, omni studio incumbunt. Statim igitur instructis, armatis que ducentis nauibus, obseruare atque impedire Romanorum nauigationem in Africam conabantur. Romani factò apparatu trecentarum & quinquaginta nauium, M. Aemilius, & Seruius Fuluius. Consules, principio ueris, cum omnibus copijs traicere in Africam iubent. Igitur consules in Siciliam primò, deinde in Africam nauigaturi oras soluunt, iam que cum non longe à Mercurij promontorio abessent, ex improuiso classem Carthaginensium, quam obseruare hostium aduentum diximus, obuiam habuere. Facto que in eam repente impetu, centum & quatuordecim Carthaginensium naues plenas cepere. Dehinc factò ad Aspidam urbem itinere, suscepta que Romana iuuentute, paucis diebus in Africa cõmorati, Siciliam reperunt. Traiecto igitur prosperè pelago, quod Africam, Siciliam que interiacet, cum non procul à Camerina urbe constitissent, in tantam procellam calamitatem que incidere, ut ne referri quidem satis, pro rei magnitudine possit. Ex quatuor enim & sexaginta supra trecentas nauibus, uix octuaginta incolumes à tempestate superuere. Reliquæ omnes aut submersæ undis, aut scopulis infractæ, uniuersum littus naufragijs, cadaueribus que compleuerunt. Maiorem iacturam uno tempore mari factam, nemo ante nostram ætatem meminît. quæ res non tam fortunæ culpa accidit, quam consulum temeritate. Nautis enim sæpe monentibus, uitandum esse externum Siciliæ latus, quod importuosum atque infestum esset, & agrè traicere posset, præsertim eo anni tempore, quo inter Orionis & canis signa nauigabant: Illi speretis, ac pro nihilo habitis nautarum uocibus, dum superioris uictoriæ fiducia elati, clanculum urbes quasdam hostium per id littus inuadere ac capere properant, exiguæ admodum spei gratia, in maximas calamitates inciderunt. ac tum primùm dementiam suam agnouerunt, atque ita rebus à se paulo ante præclarissimè gestis, turpi hoc naufragio fœdati, temeritatis suæ poenas luunt. Enim uerò Romani cum uiribus in omni re utantur, & quod semel decreuerunt, omnino perfici necessarium ducant: nihil que sibi impossibile factum existiment, quod semel eis uisum fuerit, etsi plerunque ob eam animi obstinationem rectè faciunt, interdum tamen in aperitissimos errores dilabuntur, maxime que in maritimis rebus. Nam in terrestri prælio, cum hominibus belligerantes, quia certamen inter pares est, non ab re sæpenumero uictoria potiuntur: quanquam hic quoque superantur aliquan-

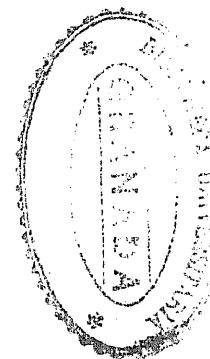
aliquandò. In mari uerò cum sese omnino fortunæ credant, nihil pensi habentes, in maxima nonnunquam pericula incidunt: quod & nunc, & aliàs sæpenumero illis accidit: accidet que posthac sæpius: quousque eam animi temeritatem, qua sibi mare quouis tempore nauigabile ac peruium esse putant, represserint, ac cohibuerint. Carthaginenses cognitis ijs quæ Romanæ classi acciderant, quoniam nec terra inferiores se esse Romanis putabant, propter profligatum M. Attilij exercitum: nec mari propter ingentem iacturam, ex naufragio factam, maiori iam studio ad pedestres simul atque maritimas copias parandas incumbunt: mox Asdrubalem cum omni ueterano exercitu, nouis que insuper ex Heraclia militibus, ac centum & quadraginta elephantis, in Siciliam mittunt. Præterea, classem ducentarum nauium, & quæ alia ad nauigandum necessaria erant, efficiunt. Asdrubal igitur copijs omnibus in tuto Lilybæi expositis elephantos militesque continuè exerere, ac castra palam moliri, Romanorum socios per Siciliam infestare, denique omnibus rebus intentum esse. Romani, etsi calamitas ex naufragio accepta, omnium animos fregerat: tamen, ne cedere Carthaginensibus uiderentur, nouam ducentarum & uiginti nauium classem cum paxillis edificandam curant. Quod tanta celeritate factum est, ut intra trium mensium spacium edificatæ naues fuerint, atque in mare deductæ: quod uix credibile cuiquam uideatur. Cum ea classe A. Aquilius, & C. Cornelius consules petere Siciliam, bellum que Pœnis inferre iussi, repente traiecto freto Messanam peruenerunt. Ibi acceptis quæ ex naufragio superauerant, nauibus, totam simul classem trecentarum nauium fecere. Hinc Panormum Sicilia profecti, quæ præcipua Carthaginensium ciuitas erat, eam magna uis obsidere aggrediuntur: appositis que duplicis generis structuris, alijs que paratis ad eam rem, turrem ad mare sitam facile sternunt: atque illac ingressis cum impetu militibus, eam partem urbis capiunt, quæ Neapolis appellatur. Quo factò, reliqua pars urbis, quam urbem ueterem uocant, metu exanimatis ciuibus, consulibus deditur. Capto Panormo, consules relicto in urbe præsidio, Romam reuertuntur. Proximo dehinc anno Caius Seruilius, & Cneius Sempronius consules creati, ad ortum ueris accepta classe, in Siciliam traiciunt, mox inde in Africam profecturi. Simulac uerò in prouinciam uentum, diuersis locis copias exponunt: nihil tamen memoratu dignum facientes, tandem in Lotophagorum insulam peruenere, quæ Mirmix dicitur: ne longe abest à parua Syre, ibi ignari locorum per quæ proficiscebantur, in arcta quedam loca deuenere. ubi refluxu maris in arido destituta classe, inopes consilij, aliquandiu constituerunt: mox, cum penè desperata iam salus foret, rediens unda eos recepit. Verùm non nisi euacuatis nauibus, omni que onere abiecto, euadere incolumes potuerunt. Post eum diem perterriti tot periculis Romani, cõtinuè per undas ita festinantes iter fecerunt, ut fugæ similis eorum nauigatio uideretur. Caterum interiecto tempore rursus in Siciliam reuersi, transitu Lilybæo, Panormi constituerunt. Hinc cum non longe post in Italiam nauigarent, tanta repente coorta tempestas fuit, ut supra centum & quinquaginta naues, ex ea classe, procella maris, per uaria loca, desiectæ tandem naufragio perierint. Tantis calamitatibus tum quidem acceptis, populus Romanus, etsi honorem ac maiestatem imperij sui cæteris rebus anteponendam existimabat: tamen magnitudine miseriarum superatus, mari omnino abstinentum decreuit. Paratis itaque duntaxat pedestribus copijs, quibus in posterum confidendum esse existimabant, Lucius Cecilius, & Caius Curius consules, in Siciliam cum omni exercitu mittuntur. His naues duntaxat sexaginta importandi frumenti gratia datae. Quo factò, accidit Carthaginensium rem denuò superforem esse: quippe qui, & mari sine controuersia imperitabant, sublata Romana classe, & in pedestribus copijs ingentem spem sitam habebant: neque id iniuria, perlata enim Romam fama, de bello

in Africa gesto, profligatis que Romanis, cum cognouissent id in primis ui atque impetu elephantorum accidisse, quod illi acies disiecissent, quod ordines perturbassent, quod maximam in exercitu stragem fecissent, tantus elephantorum terror post eum diem Romanos tenuit, ut proximo biennio cum saepe in Africa, saepe etiam in Selinuntia regione obuij hostibus fuissent, nunquam tamen aut congreri cum Carthaginensibus, aut in locis æquis propius sex aut quinque stadijs castrametari ausi sint: collibus semper ac montibus, nullo alio quam elephantorum metu, se tutantes: sicut Therucam duntaxat & Liparam expugnaverint. Quamobrem Romani pauore exercitus cognito, parandæ classis rursus omni studio incumbunt. Habitus per id tempus Romæ comitijs, C. Attilius, & L. Manlius Consules designati, nouas quinqueaginta naues ædificant, ueterem præterea classem, & necessarias copias parant. Asdrubal Carthaginensium dux, cui nota Romanorum formido erat, cum ex perfugis intellexisset, alterum Consulum cum dimidia parte copiarum in Italiam reuersum, solum que Cecilium cum reliqua exercitus parte Panormi relictum: instante iam tempore mensis, Lilybaeo profectus, ut sociorum fruges inuaderet, exercitum in Panormitanum agrum induxit, & ad montem castra fixit. Cecilius cognito hostium aduentu, cum Asdrubalem uoluntatem pugnandi habere intelligeret, intra mœnia exercitum continebat. Quibus rebus maiori fiducia elatus Asdrubal, quod Cecilium cernebat pauidum sese intra urbem continere, deuastato undique atque incenso agro, tandem exercitum per angustias uersus Panormum mouit. Consul tandem in sententia non educendi exercitum permansit, quoad hostem transire flumen, quod iuxta mœnia urbis erat, pelliceret. Postquam igitur elephantos, omnem que exercitum appropinquantes uidet Cecilius, uelocissimum quenque, & maximè expeditum militem exire, atque irritare hostem iubet, quousque uenire ad manus uniuersi cogantur. Animaduertens itaque non longè post, quæ cogitauerat, ex sententia successisse, quosdam ex ijs qui maximè agiles atque expediti erant, pro mœnibus supra fossam constituit, iubet que ut contra elephantos, si illi accederent, telis que ueribusque eminus pugnent. Quod si quando iratæ pecudes cum impetu contra ipsos ferantur, in fossas se dimittant, inde rursus elephantos telis petant. Mandat præterea fabricis fori ingentè telorum multitudinem extra urbem ferre, & ad fundamenta mœniorum certare. Ipse cum signis militaribus ad portam, quæ laeuum hostium cornu spectabat, constitit, ac subinde plures ad eos qui iaculis certabant emit. Simulac igitur pleno impetu pugnare coeptum, magistri elephantorum qui cupidine gloriæ sibi attribui uictoriam cupiebant, beluas in expeditos concitant. Illi sicuti eis à Consule uisum fuerat, statim terga uertunt: infestius que insequentibus beluis, in fossas se demittunt. Beluæ cum primùm ad aggerem fossarum peruenere, uno tempore & à multitudine urbana ex mœnibus, & à militibus ex fossis, sagittis, telis que multifariam feriuntur. Cumque ultra aggerem progredi non possent, necessariò terga uertentes, in suos ruunt, agmina perturbant, magnam suorum stragem faciunt. Inter hæc Cecilius, educatis repente copijs, ex obliquo & aciem adhuc integram & ordinatam habens, in hostes impetum facit. Illi iam pridem à bestijs turbati, & tunc tumultuario impetu à Consule oppressi, facile profligantur. Pars eorum trucidatur, cæteri fuga salutem quaerunt. Elephantum cum Indis decem capti: reliqui, disiectis Indis, finito prælio, omnes in potestatem Consulis peruenere. His rebus feliciter gestis, confessione omnium solus fuisse causa uidebatur, ut Romani pedestres exercitus sumpta fiducia rursus castra sub dio figerent. Verùm, cum fama eius uictoriæ Romam peruenisset, incredibili omnes lætitiæ affecti, non tam quod captis elephantis longe iam inferiores essent hostium uires, quam quod sui, quia potiti beluis fuerant, audaciores iam facti ad bellum uidebantur. Igitur quemadmodum ab initio decreuerant, parata rursus classe, Con-

sules

sules in Siciliam mittunt, cupientes aliquando bello finem facere. Hi comiteatu, cæterisque necessarijs rebus paratis, cum ducentis nauibus in Siciliam traiciunt. Erat autem hic annus huius belli quartusdecimus. Postquam igitur in Siciliam uentum, Consules acceptis pedestribus copijs, quæ in insula erant, obsidere Lilybaeum pergunt, quod ea urbe expugnata, facile se sperabant bellum in Africam traducere posse. Verùm Carthaginenses iisdem planè, quibus Romani, rationibus moti, omni studio Lilybaeum seruare constituerunt: haud ignari, amisso Lilybaeo, nihil eis in Sicilia reliquum fore. Nam præter Drepanum, reliqua ferè omnis insula, sub Romanorum ditioe erat. Cæterum ne cui forte, ob ignorationem locorum, quæ à nobis de Sicilia dicuntur, obscuriora uideantur, eius insulae situm paucis referemus. Sicilia omnis eodem ferè modo se ad Italiam atque Italiae terminos habet, quod Peloponnesus ad reliquam Græciam ac terminos eius. Verùm hoc inuicem differunt, quod hæc paruo admodum freto ab Italia diuiditur, illa exigua terra cum reliqua Græcia coniungitur. Siquidem ex Peloponneso in Græciam pedibus iri, ex Sicilia in Italiam non nisi nauibus traici potest. Forma Siciliae triquetra specie figuratur: quotque eius anguli sunt, totidem promontoria ad extremum efficiunt. Horum, quod in meridianam plagam dirigitur, abluiturque Siculo pelago, Pachynus uocatur. Quod uerò ad Septentriones uergit, ac occidentalem portus partem terminat, neque amplius ab Italia distat mille & D. passibus, Pelorum appellatur. Tertium, quod in Africam extenditur, in ipsamque Carthaginem ad hyemalem occasum spectat, neque amplius abest à littore Africa quam millia passuum C. & uiginti septem, Lilybaeum incolæ uocant, diuiditurque Sardonicum pelagus à Siculo. In hoc promontorio urbs est eiusdem nominis, quam Romani eo tempore obsederunt, mœnibus, fossisque munitissima, præterea etiam stagnis, quibus nauigantibus in portum iter est, difficilisque admodum ingressus, nec nisi peritis expertisque obtinendus. Romani igitur Lilybaeum obsidentes, binis castris ex utraque parte urbem cingere, fossam & aggerem & crebra castella per media loca excitare, machinas struere: nihil denique quod ad expugnationem urbis conducere uideretur, præmittere. In primis turrim quandam, quæ in littore sita erat, Africanumque pelagus spectabat, omnifariam machinis aggrediuntur: de hinc nouas quotidie addunt, disponuntque per ordinem. Tandem sex turres ei quam modò dixi propinquas, omnes uno tempore arietibus, muros ferientibus, euertunt. Itaque cum ardua, periculosaque obsidio foret, turribus partim laborantibus, partim impetu tormentorum euersis, machinis præterea in dies magis magisque urbem infestantibus, ingens pavor atque formido obsessorum animos occupat. Erat eorum numerus qui in urbe obsidebantur, præter urbem multitudinem, ultra decem millia hominum. Inter hæc Imilcon, qui ea tempestate urbi præerat, obsidionem Romanorum magnitudine animi & consilio sustinebat. Vbi cumque Romani mœnia arietibus conquassabant, noua ipse mœnia intra urbem sufficiebat. Sic ubi hostes cuniculos faciebant, ipse alijs cuniculis factis illis obuiabat. Ita semper operam atque laborem hostium frustrabatur. Interdum eruptiones faciebat, opera hostium turbabat: si quo modo incendere machinas posset, experiebatur: saepe etiam uel interdum, uel per noctem hostes inuadebat, adeo ut plures eiusmodi certaminibus perirent, quam perire in ueris prælijs consueuerint. Per id tempus primores quidam ex conductis militibus, de prodenda Romanis urbe consilium ineunt: consensuque commilitonum freti, per noctem mœnia transilientes, in castra Romanorum proficiscuntur, ac Consulibus rem omnem exponunt. Erat ea tempestate Lilybaei Achæus quidam nomine Alexon, qui superioribus temporibus Syracusanis urbem tenentibus, Agrigentum à proditione liberauerat: hic cognitis ijs quæ de proditione agitabatur, è uestigio rem omnem Imilconi pandit, ille celeriter omnibus, qui ordines in exercitu ducebant, conuocatis, præter eos qui noctu mœnia transgressi fuerant, uniuersa quæ de proditione intellexerat eis aperit: rogat, obtestaturque, ne per ignominiam dedere sese atque urbem hostibus uelint. magna

insuper

insuper præmia, si in fide permanerint, pollicetur. Cum omnes ad ea quæ dicebantur consensissent, confestim unâ cum ipsis, ad Gallos Annibalem mittit, Annibalis filium, eius quem in Sardinia post amissam classem, cruci à Carthagenensibus fixum diximus: gratissimum hunc fore uniuersis ratus, quod simul cum illis sub patre militauerat. Ad ceteros uerò mercenarios milites Alexona ire iussit, quod magnam in eo uiro omnes fiduciam habebant. Confestim uocata ad se multitudine, partim precibus, partim pollicitationibus munerum tandem effecere, ut omnes unanimiter in fide atque beneuolentia erga Carthagenenses permanerent. Quamobrem aduentantibus mox principibus proditiōnis, rogareque eos, & quæ cum Romanis egerant, aperire uolentibus, non modo non paruerunt eis, sed ne audire quidem eorum uoces uoluere: quin telis lapidibusque eos insecuti, procul à mœnibus fugarunt. Ita Carthagenenses ex manifesto proditiōnis periculo summo in discrimine per stipendiarios positi, parum abfuit, quin in hostium potestatem ueniret: sed Alexon, qui superiori tempore, ob suam in Agrigentinos fidem non solum urbem, uerum etiam patriam, leges, libertatem seruauerat: nunc quoque, ne Carthagenenses ad extremam perniciem deuenirent, confessione omnium causa fuit. Carthagenenses, etsi nihil ex his, quæ Lilybæi agebantur, intelligere poterant, suspicati tamen difficultates eorum qui iam pridem obsidebantur, quinquaginta nauibus ad hoc ipsum paratis, decem millia militum imposuere. Classi præficiunt Annibalem, Amilcaris filium, qui primū ductor trirēmiū, Atarbiq; amicus fuit. eum paucis pro tempore hortati, omni conatu Lilybæū penetrare, suisque subsidiū ferre iubent. Annibal cū decem millibus militum primò ad Egufas insulas, quæ inter Carthaginem ac Lilybæū iacēt, nauigat, & opportunam nauigationē illic expectat. Nactus deinde secundam auram, passis uelis in ipsas fauces Lilybetani portus fe rebatur, suos omnes instructos armis, & ad belligerandum paratos habebat. Cōsules partim repentino aduentu hostium percussi, partim ueriti, ne si cōgredi cum hostibus tentarent, nimia uentorum uis, suæ quoque naues in portum agerentur, nauigationem hostium nequaquam impedire decreuerūt: armati tantum ad littus, si forte hostem deterrere ab ingressu possent, concurrūt. Interea multitudo omnis, quæ in mœnibus erat, aduentum suorū conspicata, animos erigere, spe simul atque lætitia trepidare, aduenientes plausu, sublatiisque in cœlum clamoribus hortari. Annibal incredibili audacia fretus, cum suis nauibus aduolat, portumque præter spem atque expectationem omnium ingressus, incolumes copias Lilybæi exponit. Accepto mœnibus praesidio, incredibili omnes lætitia affecti, non tam aduentu nouarum copiarum, quam quod Romani impedire Carthagenensium naues non fuissent ausi. Imilcon dux Carthagenensium, quoniam omnes suos promptos, animatosque ad bellum cernebat, uerteret quidem milites ob aduentum noui supplementi: nouos uerò, quia antea totorum malorum expertes erant, minimè prætereundam esse eam opportunitatē ratus, omni studio ad incēdīa machinarū incumbere decreuit. Igitur omnibus in concionem uocatis, longa oratione uniuersos hortatur, eorū animos confirmat, præmia singulis quibusque, qui se fortiter gesserint, pollicetur, Carthagenenses uniuersis gratiā relatueros affirmat. Eiusmodi oratione commoti milites, paratos sese esse omnes annuunt: uociferantes præterea rogant, ne cunctetur amplius, iam iam exire in hostes iubeat. Dux exosculata militū fortitudine, confestim eos dimisit, mandans omnibus ut corpora curarent: dein præsto essent, facturi quicquid ab eorum ducibus sibi imperaretur. Paulo post conuocatis ducibus, quid facturus sit indicat, partes distribuit, suum cui que locum designat, iubet ut ipsi ante omnes alios in conticinio, locis sibi designatis, adsint. Illi mandata ducis exequuntur. Imilcon ductus cum prima luce copijs, pluribus simul locis in machinas impetum facit. Romani consilium hostium coniectura quadam facile suspicati, haud segniter se habere, arma capere, rebus omnibus quam maximè intenti esse. Igitur ubi primū egressi Carthagenenses coeperunt, à Romanis occurrunt, ingens circa mœnia tumultus fit,

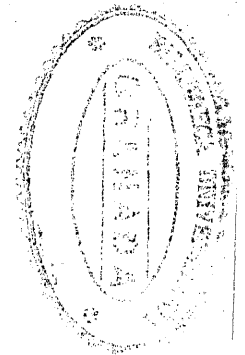
tus fit. Carthagenenses circiter uiginti millia hominum erant, Romani etiam plures. Quoque magis relicto omni ordine pugnabatur, eo apertiora pericula erant: in tanta enim multitudine militum, uir aduersus uirum, quasi singulari certamine congressus, depugnabat. Verum maxima pugna atque ingens tumultus circa machinas erat. Nam qui ab utroque exercitu in eo loco constituti fuerant, illi quidem ad expugnandum, hi uerò ad propugnandum omni studio innixi, in tantum, tamque atrox certamen deuenere, ut tandem in ipsidem, in quibus constituti fuerant, locis permanentes, incredibili animi magnitudine occiderint. Sed qui inter eos commixti inter certandum fuerant, tanta audacia contra Romanos ferri, eorum machinas ferro, igne, telis, cæterisque huiusmodi rebus impetere, ut Romani eo die, cum nullo modo inceptis hostium resistere possent, res suas in extremo propè sitas uiderint. Post longum certamen Imilcon, quoniam multas in exercitu cædes fieri, nihil tamen sese proficere posse intellegebat, receptui canere iussit. Romani, etsi eo die in periculo fuerint, omnem belli apparatus amittendi, tamen incredibili fortitudine animi, hostibus resistentes, tandem machinas, cunctaque opera sua tutati sunt. Post hæc Annibal cum ijs, quas secum adduxerat, nauibus in tempesta nocte, nihil sentientibus hostibus, Lilybæo soluens, Drepanum ad Adherbalem Carthagenensium ducem proficiscitur. Quoniam, cum propter loci opportunitatem, tum ob speciem ac pulchritudinem portus, præcipua semper cura Carthagenensibus fuerat, eam urbem seruandi. Distat autem à Lilybæo stadys circiter centum uiginti. Carthagenenses interea, & si quid Lilybæi ageretur, scire magnopere cupiebant: tamè quia ita iam post discessum Annibalis pressa obsidio erat, ut neque ingredi quisquam, nec egredi urbem ualeret, compotes desiderij fieri nullo modo poterant. Per id tempus Rhodius quidam nomine Annibal, clarus sanè uir, cognito Carthagenensium desiderio, pollicetur se nauis, inuitis omnibus, Lilybæum aditurum: inspectisque omnibus rebus, Carthagenensibus renunciaturum. Id quanquam hilari animo audirent Carthagenenses, tamen quia Romana classis in ipsis propè faucibus portus erat, impossibile esse eam rem omnes rebantur. Rhodius nihilominus intrepidè deducta nauis, proficiscitur. Cumque in proximam insulam, quæ cōtra Lilybæum est, applicuisset, nactus postridie secundam auram, Lilybæum nauigat: per diemque spectantibus hostibus, atque omni conatu profectionem eius impedire laborantibus, portum ingreditur, ac cuncta quæ animo conceperat, perfecit. Alter Consul tantam uiri audaciā admiratus, quo intercipere abeuntem possit, per noctem decem uelocissimas naues, in faucibus portus continet, cum ijs discessum Rhodi ipse quam diligētissimè obseruat, itidem reliquum exercitū facitare iubet. Naues igitur quæ in faucibus portus erant, ex utraque parte proximè paludem extensis remis, ad uentum Rhodiæ ratis expectabant, hanc euestigio in eorum potestatem futuram arbitrantur. At Rhodius non per noctem, neque ex abdito, sed palam medio die, per medias hostium naues, adeò instructas ac paratas, audacia simul atque celeritate fretus, præteruectus est: nec euasisse, nauemque ac uiros illos seruasse contentus, ubi paulum hostes præterit, conuersa prora eos prouocauit, nemine omnium, ob stupendam eius nauis celeritatem, adire eum auso. Rhodius unica rate quali triumphatis hostibus, Carthaginem redijt. Senatui omnia quæ uiderat, narrauit, id quod & postea sapius fecit, atque ita magnū emolumentum Carthagenensium rebus attulit, dum & Carthagenensibus quæ necessaria essent significauit, & obsessos confidentes, Romanos uerò temeritate rei cōsternatos reddidit: quæ plurimum ex eo iuuabatur, quod paulo antè per experientiam locus ad nauigationem diligenter ipsi significatus esset. Nam mox atque comparebat, ab Italia partibus turrim supra mare imminentem è regione prora in conspectu ponebat, sic ut eæ turres quæ Libyam respiciunt, cunctis in prospectu essent: per quam solam rationem fieri poterat, ut secundo uento nauigantes in fauces portus appellerent. Huius autem Rhodij audacia complures moti, quibus locorum noticia erat, idè facere audebat, Romani eam hostium ludificatio

Iudificationem grauer & iniquo animo ferentes, fauces portus obstruere tentauerunt. Quamobrem primum onerarias naues quamplures sabulo onustas, in profundum mittunt. Hinc supra eas infinitam penè uim aggeris ingerunt: frustra tamen omnia factitantes. Nam & uasta profunditas cuncta simul abforbebat, & fluxus, refluxusq; maris iniecta omnia passim diffundebat: agrè tandem ex una parte non nihil aggeris constitit. Eo loco confestim quadriremis quædam Carthaginensium nauis, noctu emissa detenta est, qua confestim potiti Romani excellenter armatam, instructamq; in portu tenentes, aduentum cæterarum, & maxime illius Rhodiæ cupidè expectabant. Illa casu per noctè adueniēs, solita uelocitate portum ingreditur: sed dum redire uellet, secuta ex improuiso quadriremis premere fugientem cœpit. Rhodius principio uelocitatem nauis admiratus, ubi eam diligenter perspexit, & quadriremem Carthaginensium à Romanis captam agnouit, tam desperata fuga, congregi cum hostibus cogitur. Postquam ad manus uentum, quia & numero nauium, & præstantia militum, Romani longè superiores erāt, nauis Rhodiæ nullò negotio expugnatur, Rhodius ipse capitur. Romani hac naue potiti, & ad quadriremem addita, ambas instructas, paratasq; continuè in portu tenentes, facilem deinceps aditum in Lilybæum prohibuere: urbs interea acriter à Romanis oppugnari, mœnia plerisq; in locis uel tormentorum eueri. Imilcon nouum continuo murum pro euerso sufficere, in eruptionibus & machinarum incendijs nullam amplius spem habere. In hunc modum cum aliquandiu perseueratum esset, tanta repente uentorum tempestas coorta est, ut machinas omnes atq; opera stridore ac procella confligaret, quarundam etiā turrium tabulata alta deijceret. Tantum uentorum turbinem Græci quidam milites, ex ijs qui indus erant, aptissimum fore ad incendia machinarum rati, cogitationem suam duci aperunt. Dux probata militū sententia, necessarijsq; omnibus è uestigio paratis, confestim eruptionem facere suos, ac ignem machinis, tribus locis inijcere iubet. Quo confestim à militibus peracto, ignis uel uentorū facile in opera depellitur: quæ, quia arida erant, ac iam diu ad solem uista, igni facillimè absumebantur: & dominante uento, nulla humana ope resisti poterat. Siquidem nouitate rei ita omnes perterriti erant, ut neq; uidere quid agerent, nec confiderare quippiam possent: quin & cadentibus ex alto lignorū frustis percussis, & fumo obcæcati interdum cadebant, dum ferre præsidium machinis nitēbatur. Quoq; maiorem ob prædictas causas Romani difficultatem habebant, eo Carthaginensibus omnia commodiora erant. Siquidem & cernere hostes, & omnes eorum machinas conspici facile poterant: & si quid aduersus Romanos iactabant, id uolentia uenti facillimè ferebatur, maioremq; in machinas impetum faciebat. Tandem uerò tanta uis ignis fuit, ut & bases, quibus stabilitæ turres erant, cremarētur, & arietum capita liquefierent. Post hæc Cōsules in reficiendis machinis, operā ponere destiterūt. Aggere tamē atq; fossa urbē undiq; & castra quoq; sua cingentes, lenta obsidione superare hostes decreuere: nec prius cum castris abscedere, quam Lilybæo potirētur. Lilybetani relictis, quæ cōuenerāt, mœnibus, magno animo iam obsidionē tolerabant. Hæc cū Romæ nūciata essent, Senatus, quod multi in obsidione interierāt, & penè uacuefacta classis erat, nouo delectu habito, in supplementum decem millia hominum in Siciliam mittit. Hi primò in portum traducti, inde pedibus in Lilybetana castra iter fecere. Iam * Appius Claudius cōsulatū inierat, prioribusq; consulis Romam reuersis, ipse apud Lilybæum exercitū præerat. Hic simulac aduenisse supplementum uidet, uocatis ad se centurionibus, tempus inquit sibi uideri, ut cum omni classe Drepanum nauigent: Adherbalem Carthaginensium ducem, qui illic erat, nihil tale suspicantem, ex improuiso aggrediantur, eum nouarum copiarum in Siciliam aduentum ignorare: neq; existimare mare classem Romanorum, quæ tantam in obsidione Lilybæi iacturam hominum passa sit, aliquo modo nauigare posse. Post ea uerba Consul, omnibus

Publius

consilium eius approbantibus, ex ueteribus nouisq; copijs milites delegit, naues optimis quibusq; ex toto exercitū delectis uiris compleuit. Nam quòd & nauigatio propinqua erat, & præmiorum spes maxima, omnes id munus hilari animo suscipiebant. Paratis igitur omnibus, quæ necessaria uidebantur, nocte intempesta, nihil sentientibus hostibus, Drepanum uersus nauigat. Adueniente uerò luce, cum iam non longe à Drepano forent, nauibus Romanorum apparentibus, Adherbal, & si primū inopinato hostium aduentu percussus fuit, statim tamen ad se reuersus, atq; animo confirmatus, tentare omnino fortunam prælij constituit: & omnia potius experiri, quam pati sese in portu, per ignominiam ab hostibus obsideri. Quamobrem euestigio turbam remigum ad littus cogit, mercenarios milites ex urbe tuba conuocat: eos pro temporis angustia cohortatur, si fortiter dimicant, spem uictoriæ: sin subire periculū recusant, acerbiteratē obsidionis ante oculos ponit. His dictis omnibus præto sese ostendentibus, uociferantibusq; ne amplius tardaret, sed iam in hostes classem immitteret: Adherbal laudata militum uirtute, confestim naues conscendere iubet: admonet præterea omnes, ut in nauim suam oculos dirigant, eam alacri animo sequantur. Nihilò deinde cōmoratus ipse, uti pollicitus erat, primus nauigat diuersa regione portus, quam Romani aduentabant. Consul hostes conspiciatus, præter opinionem suam, non solū non cedentes, neq; ad fugam paratos, sed potius summo studio manus conferere cupientes, naues suas, quarum aliæ iam intra portum erant, alię in ipsis faucibus, aliæ mox sequebantur, omnes referre gradum iussit. Hic cum primæ naues iussu Consulis iter uertissent, alijs quæ ponē sequebantur, adhuc properantibus in portum, tanta conflictatio facta est, exeuntibus pariter atq; intrantibus nauibus, ut extremo in periculo Romanorum res foret. Explicatis tandem summo cum labore nauibus, præfecti singulas quasq; in ordinem iuxta littus collocabant, prorsus aduersus hostes conuersis. At Consul, qui ab initio post omnem classem sequebatur, tum in altum profectus, læuum cornu obtinuit. Inter hæc Adherbal cum quinq; nauibus supra læuum Romanorum cornu in altum progressus, nauis suæ prora in hostes conuersa, à pelago se firmavit. idem ut aliæ quatuor naues, quæ suam sequebantur, facerent, per nuncios imperauit. Ita omnibus à fronte consistentibus, sublati signis, à pelago in Romanos defertur, quorum naues circa littus in ordinem dispositæ erant. Hoc enim ideo à Romanis prouisum fuerat, ut exeuntes è portu Carthaginensium naues facilius opprimi possent. Verū id postea magnā Romanis proxime terram consilientibus iacturam intulit, ob causas quas dicemus. Nam ut primum appropinquare inter se classes cœperūt, signis è prætorijs nauibus ab utraq; parte sublati, inuicem concurrentibus hostibus, pugna committitur. Diu acriter certatum, ita ut æquale esse periculum uideretur. Erant enim in utraq; parte ex omni pedestri exercitu delecti præstantissimi milites. Semper tamen Carthaginenses præualebant, tum quòd naues eorum uelociiores erant: tum quòd peritiores ad nauigandū remiges: tum uel maxime, quòd pelagus tenebant, per quod longè lateq; pro eorum libidine discurrere poterant. Siue enim aliqui eorum ab hostibus premebantur, cōfestim celeritate nauium freti, in altum euadebant: ac si fortè in sequebantur hostes, in eos plurimæ simul conuersæ, eadem celeritate circumueniebant, maximasq; inferebant clades, nonnullas interim naues submergebant. Siue aliqui ex socijs periclitabantur, confestim sine labore atq; periculo præsidium ferebant, aduersis puppibus in altum nauigantes. At Romanis magna proximum littus impedimenta afferebat. Siquidē in arcto coacti, neq; refugere cum opus erat, neq; seipso tutari, neq; laborantibus succurrere poterāt: & quod in bello nauali præcipuum haberi solet, per medios hostes præterlabi, ac deinceps in pugnantem impetū facere, impossibile Romanis erat: tum quòd naues eorum grauissimæ erant, tum quòd remiges maritimarū rudes, & ad nauigandū inepti. Cōsul igitur cū rem in deterius labi cerneret, nauibus partim in littore

C confractis,

confractis, nonnullis etiam submersis, desperatis ad extremum rebus, primus omnium fugam arripuit. Circiter triginta naues ex omni classe, quæ huic fortè propinquæ erant, eum secutæ, reliquæ omnes tres & nonaginta numero in Carthagenensium potestatem uenere. Præterea copię omnes captę, exceptis ijs quæ proiectis in terram nauibus perierant. Adherbal magnam ijs rebus gestis laudem apud Carthagenenses meruit, ut qui singulari prudentiam, ac magnitudine animi, omnia feliciter peregisset. * Appius uerò Claudius à Romanis iurgis contumelijsq; uehementer affectus, quod adeo imprudenter se gessisset, quòd rem Romanam summum in discrimen adduxisset, ipse tandem Consulatu abdicatus, summa cum ignominia, in iudicio concidit. Romani, & si ingens se accepisse uulnus intelligebant, nihil tamen pristinae magnanimitatis immemores, confestim reparata classe, nouisq; coactis copijs L. Iunium Consulem in Siciliam mittunt. Hunc ijs qui Lilybæum obsidebant, subsidium ferre, commeatumq; & cætera exercitui necessaria subministrare iubent. Ille cum sexaginta rostratis Messanam nauigat. hic contractis ab omni Sicilia, præterquam à Lilybæo, nauibus, classem efficit centum & uiginti rostratarum, præter onerarias, et quas frumentationis causa secū habebat, numero circiter octingentas, earum mediam ferè partem, & quasdam ex rostratis quæstorii tradit, ac ferre in castra commeatum iubet, ipse interea Syracusis manet: reliquas, quæ paulo post à Messana sequebantur, & frumentum ex medi terranea regione, à socijs imperatum, excepturus. Per idem tempus Adherbal captiuos Romanorum, & naues, quas prælio acceperat, Carthaginem misit. Hinc Carthalonem præfectum triginta nauibus ei traditis, exire in hostem iubet. Ipse paulo post cum septuaginta nauibus eum sequitur. Carthalonem admonet, ut quascunq; naues hostium possit, integras capiat, reliquas incendat. Carthalo igitur per noctem impigre facta nauigatione, cum ex improuiso classi Romanorum, quæ in Lilybetano portu asseruabatur, superuenisset, ac naues hostium alias incendisset, alias abripuisset, maximo in periculo rem Romanam posuit. Nam cum inter eos, qui custodiæ gratia circa classem excubabāt, magnus repente clamor, atq; ingens tumultus ortus foret, Imilcon intellecto strepitu, & iam dilucescente die, aduentu hostium cognito, repente euocatis ex urbe militibus, hostes inuadit. Ita ex omni parte circumuentis Romanorū copijs, in non mediocre periculum deuenerunt. Præfectus Carthagenensium, paucis Romanorum nauibus partim captis, partim contritis, non longè post Lilybæo soluens, uersus Heracleam nauigat, ut commeatum, qui ex ea parte in castra Romanorum ferebatur, intercluderet. Iter facienti speculatoria naues Carthaloni nunciant, magnū omnis generis nauium numerū aduentare, quo nuncio accepto, Carthalo nequaquam cunctatus, quòd ob res paulo antè egregie gestas Romanos spernebat, aduersus eas properauit. Eodē modo Romani quoq; adesse classem hostium, à speculatoribus cognouere. Verum ij cum se longè impares esse ad nauale bellum arbitrentur, in proximū fortè littus naues subduxere. Erant in ijs locis recessus quidā, atq; anfractus, quibus desuper rupes imminebāt. In ijs cōsistentes Romani, lapidibus fundisq; naues hostium arcebant. Carthagenenses etsi à principio tandiu obsidere illos, quoad eorum potirentur, decreuerant: tamen cum propter naturam loci nihil proficere se posse intelligerent, & Romanos acrius quā sperabant, resistere intuerentur, paucis tandē onerarijs nauibus acceptis, ad propinquū flumen nauigarunt, ubi discessum hostium obseruarent. Interea loci Consul peractis ijs, quorū gratia Syracusis remanserat, superato Pachyni promontorio, Lilybæum petebat, ignarus earum rerum, quæ ijs qui se præcesserunt acciderant. Dux Carthagenensium aduentu Consulibus rursus per exploratores cognito, confestim aduersus eum properauit, cupiēs procul à cæteris Romanorū nauibus, illi cōcurrere. At L. Iunius cum de lōge aduentū hostilis classis prospexisset, magnitudine eius perterritus, cōmitere pugnam non audebat, fugere ob propinquitatem hostium non licebat: quare ad loca difficilia atque periculosa conuersus,

in pro-

in proximo portu stationem fecit: decreuitq; potius extrema omnia experiri, quàm pati, ut exercitus Romanorum in potestatem hostium ueniret. Id conspicatus Carthalo præfectus Carthagenensium, proficisci aduersus hostes destitit: sed medium quendam inter utranq; Romanorum classem, portū tenuit, ratus per eum modum utriq; classi abundi facultatem ablatum iri. Interiectis diebus ingens procella insurgere cœpit: quam aliquandiu antea prouidentes Carthagenensium nauitæ, ut qui magnam maritimarum rerum, locorumq; in quibus erant, peritiam habebant, Carthaloni suaferunt, ut superato cōfestim Pachyni promontorio, uim tempestatis euitaret. Id cum ille fecisset, cum omnibus suis incolumis euasit. At Romanorum classis ui tempestatis agitata est, quoniam loca importuosa erant. Ita ad extremum fracta est, ut nihil ex tot nauibus, quod utile in posterū foret, superauerit. His Romanorum tot tantisq; calamitatibus, rursus accidit Carthagenensium rē superiorē fieri. Romani nuper ingenti clade apud Drepanum nauali prælio affecti, tūc uerò omnino amissa classe, mari protinus excessere, in terra duntaxat spē habētes. Cōtrā uerò Carthagenenses & maris imperiū sine cōtrouersia tenebant, & in terra haud proflus sine spē erant. Igitur qui Romæ erāt, & qui in castris apud Lilybæū, quam utriq; ob prædictas clades maximè afflictū forent, tamen in obsidione omnino persistendum esse censuere. Quare & illi quæ necessaria erant, suppeditabant: & hi, quantum pro uiribus licebat, durabant in obsidione. L. Iunius Consul post amissam naufragio classem, curæ ac sollicitudinis plenus, Lilybæum peruenit: ibi omni cogitatione quam maximè intentus, noui aliquid agere studet, quo acceptam ex superiore clade ignominiam minuat. Quocirca non longè post, tenui quadam oblata occasione, Erycen per prodicionem occupat: simulq; & templo Veneris, & oppido potitur. Eryx est Siciliae mons, mari imminens ex ea parte quæ ad Italiam spectat, inter Drepanum ac Panormum, magis tamen Panormo coniunctus. Hic magnitudine omnes Siciliae montes excedit, præter unum Aetnam. In eius uertice planities est, inq; ea Erycinæ Veneris templum, quod sine controuersia omnium Siciliae templorum opulentissimum atque ornatissimum est. Paulo infra uerticem urbs est eiusdem nominis, longissimum ac difficilimum undiq; habens aditum. Hic Consul uno in uertice, altero ad radices montis, quā aditus à Drepano erat, præsidio collocato, custodire utrumq; locum pergit: sperans se per eum modum, & urbem, & torum montem tutò tenere posse, Carthagenenses capto Eryce, Amilcarem cognomento Barcam classi præficiunt. Hic cum omnibus copijs in Italiam delatus, maritimam oram populatus est. Erat autem annus eius belli decimus octauus. Hinc uastatis Locrorum ac Brutianorum agris, cum omni classe in Panormitanum agrum reuertitur. Hic locum occupat bello gerendo aptissimū, inter Rhegium ac Panormum altè mari supereminentem, natura munitum, & ad tenendum exercitum tutissimum. Est enim mōs, quem præcisè undiq; rupes cingunt, in summitate habens planiciem quandā non minori ambitu, quàm duodecim millium passuum, peruiam, & culturæ aptissimam. Est præterea maritimis auris præclare expositus, mortiferarum ferarum omnino expers, à mari & à mediterranea regione rupes habens inaccessas: quæ uerò mediā loca sunt, modicam structuram requirunt. In eo tumulus insurgit, qui speculæ simul, atq; arcis locum obtinet. Portum habet amoenissimum, & ijs qui à Drepano, uel Lilybæo Italiam petunt, commodissimū, aquarum præterea copia insignem. Aditus ad eum omnino tres sunt, & ij perdifficiles, duo à mediterranea regione, tertius à mari. In eo loco Amilcar castra posuit, ut qui neq; propriam urbem, neque spem ullam habebat, sed medij sese obijciebat hostibus: neque tamen quiescere interea hostes permittebat. Nam & mari sæpe ab eo loco delatus, in maritimam Italiae oram omnia usque ad regionem Cumarum uastauit: & postea pedestri itinere ducto exercitu, castris ante Panormū positus, nō lōgius ab exercitu Romanorū octingentis passibus: ibiq; tres ferè annos commoratus, multa & præclara facinora fecit.

C 2 cit,

cit, quæ particulatim commemorare difficilimum foret. Quemadmodum enim dum pugiles præclariores dexterè ac fortiter proposita corona pugnantem plagam plagæ indefinenter iungunt, neque spectantibus, neque ipsis certantibus possibile est, ut de singulis impulsibus & plagis rationem reddant, sed satis intelligentiæ cum ex efficacia uirorum, tum utrorumque concertatione, peritia quoque & uiribus adhuc, & alacritate animi accipiunt: ita & de ducibus censendum est, de quibus nunc loquimur. Etenim uel causas, uel modos, quibus singulis diebus inuicem insidias, inuasiones & impressiones struunt & inferunt, si quis scribere uellet, neque ipse numerare posset, & infinitam molestiam audientibus generaret, nec legentibus aliquid utilitatis adferret: sed magis ex generali narratione, & concertationis exitu, ad intelligentiam prædictorum ueniri poterit. Neque enim ex historia strategematum, neque ex tempore, & præsentis casus sensibus, nec eorum quæ ex temeraria & uiolenta audacia gesta sunt, aliquid in præsentibus bello percipi potuit. Sanè discerni profus inter utrosque exercitus multis de causis non potuit. Nam exercitus utriusque partis pares erant, & castra pariter inaccessa, propter admodum exiguum medij loci interstitium: quod potissimum in causa erat, quod particularia quotidie discrimina indefinenter subibantur: in uniuersum uero nihil quod summam rei concernebat, perficiebatur. Nam iidem frequenter in conflictationibus alij interibant, alij semel inclinantes, confestim periculis exempti securi reddebantur, ac rursus decertabant. Verum fortuna tanquam optima dispensatrix, è regione illos commutans, è prædicto loco & certamine in locum angustiores & certamen periculosius cõclusit. Romanis enim, quemadmodum supra diximus, non solum in uertice, uerum etiam in radicibus montis Erycen custodientibus, Amilcar urbem Erycinam capit, quæ media erat inter uerticem montis, & præsidia Romanorum, quæ in radicibus erant. quo facto, accidit Romanos qui in uertice erant, à Carthaginensibus obsessos, summo in discrimine uersari: nec minus sanè Carthaginenses ipsos in Erycina urbe premi, duobus Romanorum præsidij, altero supra uerticem, altero à radicibus montis obsessos: nec nisi unicum, & eam perdifficilem ad importanda in urbem necessaria, habentes uiam. Ita inuicem & obsessi, & obsidetes summa obstinatione animorum utriusque perdurabant, extrema omnia tolerantes, et maximis quibusque periculis sese obijciētes. Tandem uero, ut Fabius inquit, uiribus debilitati ac delasati, sed ut rigidi quidam & inuicti uiri, sacram coronam fecere. Antequam enim altera pars alteram uinceret, quamuis biennium eo loci certassent, per aliam rationem bellum illud terminari cœpit. Itaque res Erycæ, & pedestres copiæ, hunc in modum constitutæ erant. Vtraque autem respublicæ similes erant generosis uolucris ab extremum usque spiritum inter se certantibus. Illæ siquidem tametsi sæpenuero propter amissas uires alarum usu destituantur, animo tamen infracto manentes, plagas tantisper repellunt, donec ultrò aliquando inuoluntè facile alia ab alijs aufugiat: quo facto, alia alijs præuolant. Sic Romani iam & Carthaginenses laboribus iam defatigati, prælijs continuis obriguerunt, ac uires suas dissoluerunt, & propter diuturnos sumptus remiserunt. Romani autem quamuis annos iam propè quindecim marinis conflictationibus profus abstinerant, cum propter aduersos euentus, tum quod pedestribus copijs bellum hoc terminare confiderent: quoniam uero propositum ipsis non succedere uidebant, præsertim uero propter audaciam ducis Carthaginensium, tertio iam nauticarum copiarum spem conceperunt. Cogitarunt enim, si proposito illo prosperè uterentur, ea tantum ratione sine bello rebus suis commodum imposituros, quod & tandem effecerunt. Primum enim mari abstinerunt, cedentes infortunij euentibus: secundò, quod naualis pugna circa Drepanum uicti essent. Tum uero tertio ad idem propositum regressi sunt, quo uictores facti, Carthaginensium exercitus circa Erycen commeatuum subsidio priuarunt, ac finem toti bello imposuerunt. Erat autem conatus ille maxima ex parte quædam animorum contentio. Nam necessarij sumptus ad id propositum reipublicæ non erant, uerum priuatim ciues pro suis

quibusque

quibusque facultatibus contribuentes, plures unam simul quinquerem edificabant, & necessarios ad eam sumptus subministrabant. Tantus erat uniuersi populi ardor ad res bellicas, imperiumque Romanum propagandum. In hunc modum ducentas quinqueremes paruere, insitæ eius nauis Rhodiæ, quam apud Lilybæum captam supra ostendimus. Huic classi præficiunt L. Lutatium consulem, eumque adueniente iam uere, aduersus Carthaginenses mittunt. Hic igitur cum omni classe ex improviso in Siciliam delatus, primo aduentu Drepani portum, ceterosque qui circa Lilybæum erant, occupauit, uniuersis Carthaginensium nauibus, sese ad Ducem pauidè recipientibus. Hinc Drepanum instructis machinis, ceterisque ad obsidionem necessarijs, expugnare nititur. Et quia non longè aberat Carthaginensium classis, memor præteritarum rerum, quantum momentum bello maritimæ res afferent, haudquaquam per otium atque sordidam tempus conterebat: sed remiges ac nauas assidue exercebat, neminemque ex tota classe otiosum esse patiebatur. Ita breui tempore factum est, ut Romani milites ad nauales pugnas aptissimi forent. Carthaginenses præter expectationem cognito aduentu Romanæ classis, confestim ipsi quoque naues parant, frumento, ac ceteris necessarijs rebus, onerant, ne quid illis qui apud Erycem obsidebant, è necessarijs rebus deesset. Classi Annonem præficiunt, hic delatus ad insulam, quam uocant Hieronesum, inde nihil sentientibus hostibus, in castra ad Amilcarum nauigare, & euacuare naues, ac comeatum exponere propebat. Acceperat autem et classarios milites ex stipendiarijs selectiores, cum quibus erat & Barcas, ut cum hostibus, dimicare posset. At Lutatius aduentu hostium cognito, eorum consilium suspicatus (haud enim difficilis coniectura erat) optimis quibusque pedestri exercitu militibus secum adductis, confestim ad Egusam insulam nauigat. Hec insula non longè abest à Lilybæo. hic hortatus pro tempore militum animos, ut in sequentem diem omnes sese ad pugnam pararent, edixit. Postridie cum iam diluiscere dies cœpisset, Consul prosperum quiddam, ac secundum adesse hostibus uentum conspiciens: classi uero Romanæ planè aduersum, præterea mare turbidum esse ac procellosum, quid agendum foret, aliquandiu dubitauit. Mox uero considerans suos, si durante procella maris, ad manus cum hostibus, ueniant, prælium duntaxat cum Annone & cum naualibus copijs, & cum impeditis atque onustis nauibus, inuituros. Si uero prorogato pugnae tempore, tranquillitate maris expectent, iam necesse fore, ut cum euacuatæ ac maxime expeditis nauibus, cum optimo quoque milite è pedestri exercitu, delecto: & quod maximum est, cum Amilcaris audacia, quo nihil terribilius per id tempus audiebat, incertam descendant. Statuit tandem, quamuis turbido & aduersante mari cum hostibus, congregiendum. Venientibus igitur plenis uelis Carthaginensium nauibus, classem instructam atque paratam opponit. Carthaginenses ubi interceptam classis suæ cursum ab hostibus uident, nauesque illorum ad certam paratas, dimissis uelis, ipsi quoque se ad prælium comparant. Hic confirmatis animis utriusque confligitur, quo in loco cum omnia è diuerso forent, quam olim in pugna apud Drepanum fuerant, non immerito diuersum quoque res exitum habere. Romani enim naues quam celeritas habebant: onera omnia, exceptis quæ ad belligerandum necessaria uidebantur, deposuerant. Remiges eorum diu exerciti, & ob eam causam acres, ac ad certamen prompti erant. Optimi quoque milites ex toto pedestri exercitu delecti fuerant. Carthaginensibus hæc omnia contra euenierant, eorum naues onustæ, et ob id ad res gerendas ineptæ erant: turba remigum ac nauarum ut tumultuaria, ita ad res bellicas rudis: milites noui, necdum periculis assueti. Nam quod Romanos nunquam amplius mari quicquam molituros existimabant, omnem protinus rei naualis curam cogitationemque deposuerant. Quamobrem simul ac pugnam cœptam à Romanis, superant. Naues eorum quinquaginta uel fractæ, uel submersæ, septuaginta plenæ captæ, reliquæ sublatæ uelis, subita uenti mutatione facta, mirabili celeritate sese ad Hieronesum ex fuga receperunt. Consul post prælium cum omni classe Lilybæum reuersus, prædā & captiuorum corpora inter suos diuidit. Fuerunt enim è Carthaginensibus, uiui capti, præter eos qui inter certandum perierant, circiter decem millia hominum. Carthaginenses tali ac tanta

C 3

clade

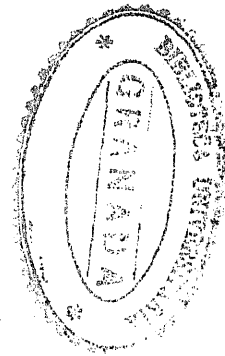
clade percussis, et si animo ad belligerandū promptissimi erāt, diuersis tamen rationibus impediabant. Siquidē neq; ijs qui in Sicilia erant, subministrare com meatum poterant, amissa classe, & hostibus mare undiq; tenentibus: et derelinquere ducem, ac milites optimē de republica meritos, prodicionis simile existimabant: quibus uero copijs, aut quibus ducibus contenderent, nō habebant.

* *h. h. h. h.* Quapropter missio ad Amilcarē quā celerrimē nuncio, potestate illi tradit, quicquid de republica uisum fuerit, faciendi. Amilcar optimi simul, ac sapientissimi ducis officium fecit. Quādiu enim aliqua Carthaginensiu rebus spes super fuit, nullū unquam laborē, nullū periculū euitauit, sed summa industria atq; audacia fretus, omnia pro adipiscenda uictoria, si alius quisquā ex ducibus ipse assidue subiit. Vbi uerō Carthaginensiu rebus nullam amplius relicta spē uidet, prudenter ac moderato animo cedens temporī, legatos qui de fœdere agerent, ad Consulem misit. Enim uero optimi ducis officium existimandū est, posse nō solū uincendi, uerum etiā cedendi tempora perspicere. Lutatius quoq; conditionē fœderis nequaquā aspernatus est, conscius difficultatū, quibus ex diuturno bello populus Romanus premebat, et quōd iam bellū terminare liceret. Ita tandē de fœdere cōuenit, huiusmodi conditionib; prescriptis: Amicitia esse Romanis Carthaginensibusq;, si id populo Romano uideatur, excedere prorsus omni Sicilia Carthaginenses, neq; posthac Hieroni bellū inferre, neque cōtra Syracusanos Syracusanorū ue socios mouere arma: Carthaginenses sine precio captiuos omnes reddere, insuper talenta argenti Euboica duo milia & ducenta Romanis, annos uiginti, pendere. Has conditiones Romā missas, populus Romanus cōprobare noluit, uerū in Sicilia decē uiros cum auctoritate publica legatos misit. Hi in Sicilia delati, summā rei haudquaquā immutauerunt, tempore pendendi argenti duntaxat coarctato, ac mille insuper talentis additis. Id præterea conditionibus addidere, ut non solū Sicilia, sed etiā omnibus insulis, quæ inter Sicilia atq; Italiā mediæ sunt, Carthaginenses excederēt. Per hunc itaq; modum primo bello, quod Romani aduersus Carthaginenses pro Sicilia gesserunt, finis impositus. Durauit id bellum continuos quatuor & uiginti annos, omnium sanē quæ nos audiuerimus, longissimū atq; maximū. In quo, ut alia omittā memoratu digna, semel quinquaginta ex utraq; parte amplius quingentis, iterū nō multo minus quā septingentis inuicē pugnatū fuit. Amiserunt in eo bello Romani quinquaginta, Carthaginenses septingentas, cū illis quæ diuersis naufragijs perierunt. Carthaginenses uerō circiter quingentas. Itaq;, qui ante eum diē admirati fuerant Antigoni & Ptolemæi et Demetrii nauales copias, et classē, merito posthac magnitudine rerū à Romanis, Carthaginensibusq; gestarū, omnem admirationē deposuere. Quod si quis considerare uelit, quantū intersit inter quinquaginta ac triremes, quib; Persæ aduersus Grecos, rursusq; Athenienses & Lacedæmonij bello inter se uisi fuere, profectō nunquam maioribus copijs mari pugnatū intelliget. Quibus ex rebus clarē cōstat, id quod principio à nobis propositū fuit, Romanos neq; fortuna, ut Græcorū quidā putant, neq; casu, sed haud præter rationē talibus ac tantis rebus exercitatos, uniuersale sibi imperium non modo audacter uindicare conatos, sed & uoti compotes esse factos, quanquam erunt fortasse qui dubitent, quæ causa sit, quōd cum longe magis polleant hac tempestate terra mariq; Romani, quippe qui uniuerso iam orbi dominantur, non tamen aut tot simul naues ædificare, aut tantam uno tempore classē conficere ualeant. Verū eius rei causam facile licebit intelligere, cum ad expositionem Romanæ reipublicæ, morumq; atq; institutorum eius uentū erit. Nam de ijs præter propositum facere mentionem, neq; nobis commodū, neq; lectoribus nostri operis utile foret. Siquidē res ipsæ amplissimæ sunt, sed tamen usq; in hunc diem, ut id quod sentio dicā, nemini nota, culpa eorum qui historias scripserunt. Hi enim partim ignorauerunt, quæ scriberent: alij, et si rectē intellexerūt, obscure tamen ac prorsus inutiliter scripsere. Enim uero in hoc bello, si quis diligenter animaduertat, pares sanē utriusq; populi animos, resq; omnes duarū maximarū ciuitatū inter se simillimas inueniet.

inueniet. Principio desiderium utriusq; simile fuit, magnitudo animi par, cupiditas gloriæ æqualis, uiri apud Romanos longe quidem præstantiores: sed dux Carthaginensiu Amilcar cognomēto Barca Annibalis pater, qui postea bellū cum Romanis gessit, prudentia & fortitudine nemini secuudus. Fœdere autē inter Romanos, Carthaginensesq; percusso, similes ferē calus utriusq; populū exceperē. Bellum enim ciuile sequutum est. Romani quippe statim cum gente Faliscorū bellum gerere cœperunt, quod tamē intra paucos dies, ciuitate eorū potititer minarunt. Carthaginenses uerō per idē tempus exterorum ac Numidarum, et aliorum Africę populorū, qui unā cum illis defecerant, bello circumuenti, in extremū ferē discrimen deuenere: tandemq; nō modō pro prouincia, sed pro seipsis, pro libertate, pro liberis, pro solo natali, coacti sunt dimicare: Quod bellū, cum multis de causis memoratu dignū sit, summam, breuiterq;, sicuti ab initio proposuimus, referemus. Nam quale, quamq; atrox sit id bellū, quod à plerisq; irreconciliabile uocāt, facile quibus ex reb; gestis eorū temporū suspicari poterit, quā uerō multa prouidere ducem exercitus, & longē antea cauere oporteat, qui stipendiarijs militib; utit, ex iisdē planē rebus que tū contigerūt, palam fiet: et præterea quid discriminis sit inter mores cōmixtos et Barbaros, et eos qui in disciplinis, legibus, & politicis morib; educati sunt: quodq; præcipuū est, ex cognitione earū rerū facile intelligēt causā eius belli, quod postea Annibal aduersus populū Romanū gessit. Quæ quoniam non in modo apud eos qui historias scripserunt, uerum etiā apud eos qui in ipso bello fuere, interdum dubiæ sunt ac perobscuræ, operę precū erit, si ueritatē rei studiosis nostri operis apertā faciemus. Amilcar post percussū cum Romanis fœdus, copias ab Eryce in Lilybæū deduxit, hinc sese statim magistratu abdicauit: copias Gefcon duci, qui Lilybei erat, transmittendas in Africā tradidit. Gefco, quod res nouas in tanta multitudine hominū, si simul in Africā delatæ forent, uerebat, præsertim cum magna militibus stipendia deberent, quæ propter inopiā ærarij solui nō poterant, prudentissimē antea prouiderat, ne simul omnes, sed diuersis inter se temporibus, copias mitterent. Factis etiā de industria interuallis, ut facilius per partes prouideri posset: primiq; antē domū abijissent, quā secūda superuenirēt. Carthaginenses inopia ærarij præcedentib; sumptibus exhausti, non solū non dimittebant copias: sed ut in urbe aduentū ceterarū expectarēt, iubebant, quo simul cū omnibus de stipendijs transigerēt. Ceterū cum multa in urbe, & per noctē, & interdū à militibus maleficia cōmitterent, intolerabilisq; iam esset multitudinis intemperantia, Carthaginenses accersitis ducibus, eos rogant, ut tantisper dū de prouincijs disponderent, omnē multitudinē quæ in urbe conuenerat, ad oppidū Siccā traduceant. Præterea non nihil pecunię lingualis quibusq; tradi iubent, quo facilius tolerare moram possint. Duces dicto Carthaginensiu obtemperantes, sine mora multitudinē educere cœperunt. Verū cum singuli quisq;, quemadmodū superiori tempore fecerant, uellent impedimenta Carthagini relinquere, ueluti paulopost eō pro stipendijs reuersuri: Carthaginenses ueriti, ne si id eis permitteret, alij amore liberorū, pars uxorū gratia, uel nō abirent, uel mox in urbē reuerterent, & ita conditiones ciuitatis nihilo meliores fierent, tandē hostiliter cū omnib; rebus suis exire inuitos coegere. Ut igitur in Siccā traducti sunt milites, licentius iā per ociū atq; locordia uitā agebant: id quod in exercitu perniciosissimū est, & ferē ac solum, ut ita dicā, fons atq; origo seditionū omnium. Quidā stipendia insolentius quā antē, ac longē maiora quā prius postulabant, omnes munerū memores quæ inter pericula duces, cū eos ad bellū hortarentur, sibi polliciti fuerant, etiā præter stipendia longe maiora expectabāt. Verū spes sua eos frustrata est. Nā simul atq; omnes in Sicca oppido cōuenere, missus ad eos Anno Carthaginensium dux, nō solū nō attulit munera quæ sperabāt, sed de penuria ærarij multa locutus est, & aliquā stipendiōrū remissionē postulauit. Quib; rebus cōmota multitudo, confestim insurgere cœpit, ingens tumultus, magnaq; in exercitu seditio ac turba (quæ uocant) orta, utpote in tanta morū atq; linguarū uarietate. Nam

Carthaginenses, quod ex uarijs diuersisq; hominū generibus exercitū cōpōnerent, partim quidē rectē faciebant: siquidē neq; cōspirare inter se facile adeo diuersa gens poterat, & mandatis ducū facilius uniuersi obtemperabant. At si quando furor aut oblocutio uel seditio in exercitu oritur, tunc neq; mulcere quēquā, neq; alicui modū imponere licet. Gens ignara cum impetu fert. Vbi semel ad irā uentū est, more ferarū cōtinuē magis crudescit, neq; ullus est sauitiā modus. Quod ea tēpestate in exercitu Carthaginensiu euenit. Erant enim Hispani alij, alij Galli, quidā Ligures, itē Baleares: Græci etiā nō pauci, quorū plures profugi erant, & serui. maxima uerō pars ex Afris erat. Quamobrem neq; congregare omnes uno tempore cuiquā licebat, neq; alius ad eā rem modus inueniri poterat. Ducē singulorum linguā nosse, impossibile erat. Plures uno tempore ad conuocandam multitudinem, adhibere interpretes, ac simul quarto uel quinquies etiā eadem de re loqui, propē quam prius (ut ita dicam) impossibilius uidet. Reliquū erat, ut id per duces eorū fieret, quod Anno euestigio expertus frustra laborauit. Siquidē alij mandata ducū nequaquā intelligebant, alij aliter referebant quam dicentē, licet duci consensissent: pars id ignorantia, pleriq; uitio faciebant. Quamobrē perplexitate, inhumanitate, ac diffidētia omnia plena erant. Inter cetera querebant, a Carthaginensib. studio neminē ex ijs sub quibus in Sicilia militauerant, quicq; munera eis polliciti fuerant, ducē ad se, sed eum esse missum, qui nullis hisce rebus interfuisset. Tandem uerō raptis per iram armis, contempto Annone, & cæteris ducibus, Carthaginē uersus profecti, apud oppidū Tunes, quindēcim millibus passuum a Carthaginē, castra locant. Erant hi supra uiginti millia hominū. Carthaginenses tunc demū se circumspicere, tunc errata sua recognoscere cœperunt, cum nullū amplius rebus ipsorū remediū esset. Ingens enim Carthaginensiu error fuit, tantā cōductorum militū multitudinē, finito bello, in unū locū cōegisse, cum nullā spem amplius rei militaris haberent: nec eo minor, liberos, uxoresq; eorū, aut cetera impedimēta non retinuisse Carthagini, quibus (si res postularēt) ueluti obsidib. uti possent. Tamen cum tantā multitudinē hominū haud parū formidarent, nihil quo illorū iram leniri posse arbitrarent, prætermittere: subere, ut in castra eorū a suis frumentū & cætera necessaria portaretur, uēderenturq; quo precio illi uellēt. Crebras præterea legationes ad eos ex senatu Carthaginēsi mittere, polliceriq; facturos se quę ipsi peterēt, modō possibilia. At mercenarij milites singulis dieb. noui aliquid cogitare, audaciores iā facti, quod timeri sese a Carthaginensib. senserāt, quodq; bello Siculo exerciti erāt: et nec Carthaginēses, nec alij quiquā cōspectū ipsorū in armis haud facile perferre possent. Quāobrē ubi prius debita sibi stipēdia petere cōsueuerāt, nunc etiā interfectorū equorū precia exolui sibi postulabāt. Neq; ijs cōtenti, rursus multorū annorū frumentū deberi sibi asserebant: pro eo, inauditū ante eū diē precia flagitabāt. Deniq; quotidie noui aliquid, quo bellū mouerent, reperiebāt. Pessimī quicq; et maximē seditiosi milites, in exercitu præualebāt. Carthaginēsi lib. omnia sese quę possibilia essent facturos pollicētibus, tandē inter eos cōuenit, ut omnia quę in dubio essent, unius arbitrio cōmitterent, quo duce illi in Sicilia uisi essent. Sedenim Amilcarē Barcā, sub quo in Sicilia militauerāt, nō satis diligebāt: quod neq; nunc in tantā dissēlione ad eos iisset, et antea spōte sese magistratu abdicasset. Gesconē uerō omnes unanimiter amabāt, quoniā & dux in Sicilia fuerat, & erga eos perhumaniter se gesserat, cū cæteris in rebus uel maximē in traductione copiarū in Africā. Huic igitur summā rei cōmittēdā omnes censuere. Gesco ē uestigio cū pecunijs mari profectus, simulac Tunes appulit, principiō duces cōuocat, deinde singulas quasq; nationes cōgregari iubet. Hic eos partim præteritarū rerū gratia increpat, partim presentiu admonet: in futurū ut Carthaginēses, quorū milites lōgo tēpore fuissent, colāt, lōga oratiōe hortat. Tandē suadet, ut suū quisq; stipēdiū equo animo capiat: id uerō per nationes diuidere cupiebat. Erat in exercitu Cāpanus quidā, qui nuper seruus ē Sicilia a Romanis transfugerat, uirib. corporis atq; audacia in rebus

bus bellicis insignis, nomine Spendius. Hic metuēs, ne, si cœdus cū Carthaginensibus fieret, in domini sui potestātē deueniret, ac secundū leges populū Romanū caderetur, summā audaciā uerbis ac re ipsa quęcūq; moliri, quo omnia magis perturbarentur, seditionem quam cœdus, bellū quam pacem, præoptare. Præterea etiam Afer quidā nomine Matho, qui liber quidē erat, atq; in Sicilia pro Carthaginensibus dimicauerat: sed quia multa in dissensione seditione fecerat, suppliciu formidabat. Hic igitur Spēdiō cōsentiens, conuocata Afrorū multitudine admonet, ut prudenter rebus suis consulant, neq; dubitent Carthaginenses, cū primū ceteri milites accepto stipēdiō in prouincias reuersi fuerint, omnem suam iram in Libyes conuersuros: utq; ita cunctis Afris ipsorum supplicio terrorem incutere conaturos, proinde uideāt quid agāt. Quibus uerbis cōmota mirū in modum multitudo, simul quod mentionē duntaxat de stipēdiō a Gescone factam intelligebant, nihil autem neq; de precio interfecto, rū equorū, neq; de frumento tot annorū ab eo commemoratū: extēplō omnes simul in concionem, deliberandi causa uenere. Hic Spendio ac Mathone uehementer in Gesconem, ac reliquos Carthaginenses inuehentiū, omnes facili- mē aures præstabant. Quod si quis præterea aliter consulere nitēbatur, non expectabant, idē ne quod Spēdius, an diuersum sentiret, intelligere, sed cōfestim iactis in eū lapidibus, interficiebāt. Multi in hūc modū, non solū duces, uerū etiā priuati homines cæsi: nihilq; aliud in tanto tumultu, per totū exercitū audiebatur, quam uerbū, Inijce, inijce, pariter omnes clamabant. Et quamuis hoc cōtinuē faciebāt, magis tamen saueiebāt, si quando ebris a cœna surrexerant. Itaq; si quis dicere, Inijce, semel cœpisset, cōfestim ita undiq; lapides cōcurrebant, ut ne fugā quidē locus ullus relinqueretur. Ita cū nemo amplius cōsulere in cōcione quippiā auderet, Spendius & Mathonē unanimi cōsensu duces sibi constituere. Gesco, etsi tantū in multitudine tumultū ac seditionē cerneret, tamen utilitatem patrię cæteris omnibus rebus præponendā existimabat. Itaq; cum intelligeret, crudescētibus in dies magis multitudinis animis, res Carthaginensiu summū in discrimē adduci, etiā cū sui capitis periculo insistere, atq; experiri omnia decreuit: & nūc uocatis ad se principibus cōiurationis, nūc singulis separatim nationibus accersitis, eorū animos precibus, pollicitationibusq; mulcere conabatur. At illis nondum frumentum quod petierant cōsecutis, & tamen deberi sibi affirmātibus, acriterq; petentibus, Gesco contumaciā illorū cohibere uolēs, ut a Mathone ipsorū Duce ista peterēt, iussit. Ad eā uocē indignata multitudo, in tantā insolentiā prorupit, ut cōfestim pecuniā omnē, quę ad dissoluenda stipēdia parata erat, diripuerint, Gesconēq; ipsum, ac cæteros qui cū eo erāt, Carthaginēses ceperint. Matho autē ac Spendius multitudinis duces, ut celerius exardesceret bellū, immane aliquod patrare facinus properabant. Quamobrē insolentiā multitudinis adiuuantes, unā cū pecunijs etiā sarcinas Carthaginenses rapuere, Gesconē, ceterosq; qui cū eo erāt, post multas cōtumelias duci in uinula iusserūt. Ipsi posthac crudeli, et ante eū diē inaudita inter se facta cōiuratione, apertū cū Carthaginēsi lib. bellū gessere. Ex huiusmodi igitur causis natū est, taleq; principiu habuit bellū cōtra stipēdiarios gestū, quod Africanū dicūt. Matho ac Spēdius paratis ijs quę supra memorauimus, cōfestim ad oēs Africę ciuitates legationes mittūt, ad libertatē eos prouocātes, & ut sibi adiuuētō esse uelint rogātes. Omnibus ferē Africę populis inceptū cōprobātibus, cōmeatuq; et copijs abūdē subministratis, duces diuiso inter se exercitu, pars Vticā, alij Hipponē, quod hęc ciuitates in cōspiratione dissenserāt, obsedere. Carthaginēses, qui rē quidē familiārē dūtaxat agricultura sustētare, publicas uerō pecunias ex tributis Africę colligere, præterea cōducis tantum modo militib. bella gerere cōsueuerāt, tūcijs nō modō priuatis, sed ea omnia in capitis sui perniciē cōuersa anima duertētes, multis uno tēpore difficultatibus premebāt, nec quo se uerterēt satis sciebāt. tātoq; hęc grauiora eis uidebantur, quāto præter spē acciderāt magis. Etenim lōgo ac difficili in Sicilia bello fatigati, percusso ad extremum cū Romanis cōedere, sperabāt sese aliquāndiu quiescere,

scere, ac respirare posse. At id longè contrà euenit: bellum enim subito exarsit, infestius multo, ac periculosius, quàm antea. Siquidem primò de possessione Siciliae cum Romanis certabant, nunc uerò pro se ipsis, pro liberis, pro patria, subire pericula cogebantur. Ad hæc nulla amplius arma, nullæ nauales copiae, nullius classis apparatus apud eos erant, ut qui tot naualibus prælijs uicti ac profligati fuerant, nulla præterea in posterum tributa, nullum amicorum aut sociorum præsidium expectabant: tunc demum intelligentes, quantum inter externum ac transmarinum bellum & ciuilem seditiois tumultuationem intereret: cuius mali causa profectò ipsi sibi ipsi fuere. etenim superiori bello, quòd iustas se causas habere putarent, superbe nimium atque auarè Africae populis imperauerant, uniuersorum fructuum medietatem abstulerant, tributa in ciuitatibus duplicauerant: nullum etiã ipsi qui per ignorantiam deliquerant, remittere crimen uoluerant. Duces eos duntaxat honestauerant, non qui benignè ac clementer se gessissent, sed qui grandem arario pecuniam cumulassent, quamlibet iniuste per eos in populum sauitum esset. qualis fuit is quem supra memorauimus, Anno. Quibus rebus factum est, ut populi Africae non solum hortatu multorum, uerum etiam unico nuncio facile ad rebellionem induci posse uiderentur. Siquidem mulieres ipsae, quod superiori tempore uiros liberosque earum, ob non soluta uectigalia duci in seruitutem uiderant, in singulis quibusque ciuitatibus conspirauere, nihil relictorum sibi bonorum occultantes, sed mundos etiã muliebres (quod dictum incredibile uidetur) ad soluenda stipendia sponte conferentes: quibus ex rebus tantum Mathoni ac Spendio facultatum comparatum, ut non solum in militibus, quae principio coniurationis polliciti fuerant, abunde persoluerint, uerum etiam ad futuros belli apparatus satis superque habuerint. Quamobrem non praesentia solum, uerum etiam futura prospicere rectè consulentem conuenit. Carthaginenses, etsi tot undique calamitatibus circumuenti forent, non tamen omnino animi concidere: sed quantis pro angustia temporis licuit, paratis mercenarijs militibus ducem praeficiunt Annonem, quod ille & antea bellum circa Hecaton tapyron terminasse uidebatur. hinc urbanam iuuentutem armant, equites etiam urbanos exercent, reliquias nauium, triremesque partim ueteres instaurant, partim nouas instrunt. Interea Matho & Spendius, cum iam septuaginta armatorum millia ad eos ex Africa conuenissent, diuisis, quemadmodum supra diximus, inter se copijs, Vticam atque Hipponem obsidebant, nondum tamen desertis castris, quae apud Tunes oppidum ante constituerant, ex quo fiebat, ut Carthaginenses omni Africa excluderentur. Siquidem Carthago in promontorio sita est, in mare protendens, insulaque speciem habet, nisi quòd arctissima tellure Africae coniungitur. Vrbs ipsa partim mari, partim stagnis coarctatur. Latitudo telluris, quae eam cum Africa iungit, non amplius quam tria millia passuum continet. Huius ab una parte, quae in mare protenditur, non longè abest Vtica ciuitas, in altera iuxta paludem Tunes est oppidum. Hostes igitur castris hinc apud Tunes, illinc apud Vticam positus, Carthaginenses ab reliqua Africa excludebant: ac modò noctu, modò interdiu, ad moenia usque Carthaginis prorumpentes, tumultu & trepidatione urbem complebant. Inter hæc Anno, quae bello necessaria erant, diligentissime parauit: erat enim uir promptus, & ad huiusmodi res ingeniosissimus. At paulo post aduersus hostes cum exercitu profectus, quòd rectè discernere tempora nesciret, magnam ducis imperitiam praese tulit. Missus etenim in auxilium Vticensibus obsidione laborantibus, primo impetu hostes elephantotum multitudinem perterritos dissipauit: mox uerò adeo imprudenter se gessit, ut ipsos obsessos, in quorum subsidium uenerat, maximum in discrimen, & extremam ferè perniciem adduxerit. Nam cum balistas, tormeta, catapultas, ac omnifariam oppugnandarum urbium machinas, secum Carthagine detulisset, castris ante moenia, ubi bis positus, pugnam cum hostibus commisit. Illi cum elephantotum uolentiam sustinere non possent, desertis castris, pluribusque ex suis interfectis, in proximum collem

natura

aduersus Numidas bella gerere solitus: qui ubi semel fugam arripere, uix ad tertiam diem consistere solet, quasi iam uictor foret, cura persequendi hostes abiecta, Vticam ingressus, tantummodo curando corpori operam dabat. Hostes uerò sub Amilcare in Sicilia militare consueti, ac saepe eodem die fugere hostem, & mox iterum insectari, simulatque Annonem Vticam ingressum cognouere, exercitumque fiducia uictoriae securum degere, repente castra hostium aggressi, eorum partem interficere, reliquos cum ignominia sese in urbem reciperare coegerunt, machinis & caetero belli apparatu, nemine iam contradicente potiti. Neque hoc solum tempore Annonis imprudentia Carthaginensibus obfuit. Nam paucis interiectis diebus, cum castra hostium apud Sorzam oppidum forent, nactus opportunissimum tempus quo hostes, bis structis de more aciebus, bis tumultuario impetu facto, superare facile potuisset, utrunque tempus ignauia atque socordia praetermisit. Carthaginenses itaque cum Annonem imperite uersari in eo bello cernerent, rursus Amilcarem unanimi consensu ducem creant: huic elephantos septuaginta tradunt, omnem praeterea conductum militem, & transfugas, item equites, peditesque urbanos, ita ut uniuersi essent circiter decem millia hominum. Hic euestigio cum exercitu profectus, incredibili uirtute, uno tempore & animos hostium fregit, & obsidionem Vticae dissoluit: & dignus ea gloria, quam ex rebus gestis antea comparauerat, eaque expectatione, quae de eo apud omnes erat, apparuit. Fuit autem prima eius industria hunc in modum cognita. Promontorium in quo Carthago sita est, aspero admodum dorso, ac montuosis saltibus ad reliquam Africam coniungitur. Viasque habent ea loca perdifficiles, atque inaccessas, et magna ex parte nauifragas. Igitur tumulos omnes, qui itineribus imminet, Matho occupati, ac praesidijs ea loca diligentissime firmauerat. Fluit praeterea per haec loca Machara fluuius, altis quidem ripis ac praerapido gurgite, nec nisi unico pote transmeabilis. Supra pontem urbs est nomine Sephyra, hanc eodem modo Matho tenebat. Quibus ex rebus accedebat, ut non modò exercitui Carthaginensium, sed & priuatis quibusque hominibus praclusus in Africam transitus foret. Quae cum animaduerneret Amilcar, nihil intentatum relinquens, quo exercitum in Africam traduceret, tandem hoc consilio usus fuit. Animaduernerat cursum eius fluminis, quod supra memorauimus, interdum flante uento ita distineri, ut stagnarentur ferè eius hostia, nec multum per id tempus in mare deflueret. Itaque facile fore per ea tempora secus mare transitum suspicatus, rem nemini pandit: duntaxat quae exercitui ad profectioem necessaria erant, parat. Hinc opportunum ei rei tempus expectat. quod simulatque aduenit, per noctem cum exercitu profectus, nemine id sentiente, praeter fluuii hostia copias omnes traducit. Orta uero luce, & hostibus, & his qui in urbe erant, tantae rei miraculo obstupefactis, Amilcar aduersus eos, qui Sephyram custodiebant, exercitum mouit. Spendius ubi traductas ab Amilcare copias intellexit, raptò confestim agmine in subsidium suorum proficiscitur. Ita sibi in utroque exercitus opitulabatur. Erant autem in ciuitate ponti uicina ad decem millia hominum, Vtica uerò circiter quindecim millia. hi facile a se circumueniri posse Carthaginenses arbitrati, si utriusque aduersus eos proficisceretur, & sub idem tempus alteri a fronte, alteri a tergo hostibus occurrerent, repente cum omnibus copijs profecti, confirmatis animis aduersus Amilcarem tendunt. At Amilcar nihilominus iter persequitur, prima fronte elephantos habens, deinde equites, ac leuis armaturae milites, postremo legionarios. Vbi uerò hostes ardentius in suos irruentes cernit, subito mutari ordines, actotum conuertit agmen iubet, ita ut qui a fronte erant, conuerso itinere de industria, quasi fugam facerent: qui uerò postremi incedebant, alia ex parte flentes, in primam frontem properarent. Quo facto Libyes, qui utriusque Carthaginensibus obuiabant, rati hostes eo tumultu perterritos fugam arripuisse, deserto ordine circa illos funduntur, statimque ad manus ueniunt. Simulac uerò equites sibi appropinquantes, ac reliquas copias cum impetu irruentes cernunt, nouitate rei perterriti, celeriter dissipantur, ac postremo se fugam committunt.

Alij

Alij à legionarijs militibus, à latere inuadentib. magna cū cede profligati: alij ab elephantis, equitibusq̄, qui post legionarios ruebant, pessundati. Ad sex millia hostium tam Afrorum quàm stipendiariorum in eo praelio cecidere. ca pti circiter duo millia: reliqui fuga accepta, partim ad ciuitatem ponti uicinā, nonnulli in castra quæ circa Vticam erant, se recepere. Amilcar his rebus felicitissimè gestis, hostes qui in ciuitatē aufugerant insecutus, ciuitatē primo impetu cepit, militibus qui in ea erant, ad oppidum Tunes euestigio fugientibus. hinc per reliquam prouinciam grassatus, pleraq̄ oppida in potestatem redegit: alia tormentis ac manu militari expugnauit, ex quo factum est, ut Carthaginenses, qui paulo antè nullam rebus suis relictam spem cernebant, pristinum robur audaciamq̄ resumerēt. Matho per id tempus Hipponem obsidebat. Hic Spendio & Autarico Gallorum duci persuaserat, ut hostes insequerentur: & plana quidem loca ob elephantorum equitumq̄ hostiliū multitudinem euitarent, radices uerò montium tenerent: neq̄ ab hostibus, ob multa quæ accidere poterant, longè secederent. Præterea Numidas, Libyesq̄ frequentibus nuncijs sollicitabat, monens atq̄ orans, ut sibi præsidiū ferrent, neq̄ paterentur tam opportuna ad libertatē Africæ tempora in irritum labi. Spendius igitur sex ueteranorum millibus ex omni multitudine, quæ apud Tunes erat, assumptis, per radices montium, non longè ab hostibus castrametabatur. habebat præterea unā Gallos, qui sub Autarico militabant. Erant hi circiter duo millia hominum: nam reliqua Gallorum multitudine, bello Siculo Romanis Erycen obsidentibus, ad eos transfugerat. Cum interea Amilcar in quadam planitie undiq̄ montibus circumsepta, cum omni exercitu moraretur, auxilia Numidarum, Afrorumq̄ magna multitudine Spendio superuenere. Quo factum est, ut exercitus Carthaginensium tribus undiq̄ hostium castris cingeretur, à fronte Afri, à tergo Numidæ, ab latere Spendius imminebat. In tam iniqua conditione, maxima diu Amilcarem dubitatio tenuit quid sibi agendum foret. Erat per id tempus inter Numidas & Narua quidam nobilitate generis clarus, ac in primis animo regio præditus. Hic semper Carthaginensibus fauebat, patrium habens sodalitiū: & tunc potissimū ob id succurrerat, quod Amilcarem ducem creassent. Quamobrem opportunum tempus adesse ratus, quo amicitiam cum Amilcare iniret, in eius castra proficiscitur, habens secum Numidas circiter centum. Cumq̄ iam propè esset, audacter constitit, colloquium manu petens. Amilcar eius uiri audaciam admiratus, unum ex equitibus ad eum mittit. Ille iccirco se uenisse dicit, ut ducem alloquatur. Amilcare adhuc dubitante, neq̄ id credente, Numida equum atque hastam ijs qui secum erant tradit, ipse intrepidus ad Amilcarem proficiscitur. Cuncti admirabantur, obstupebantq̄ tantam unius Numidæ audaciam. Tandem uerò in colloquium uocatus, narrat sese omnibus Carthaginensibus mirificè affectum semper fuisse, Amilcaris uerò amicitiam iam pridem summopere optasse. proinde adesse nunc sese, nunquam duci defuturum, sed omnibus in rebus sua omnia cum illo sine fraude communicaturum. Ea re audita Amilcar, tantam animo lætitiā concepit, tum ob audaciam adolescentis, quod ad eò intrepidè ante eius conspectum profectus fuerat: tum ob simplicitatem, qua inter loquendum fuerat usus, ut non modo eum rebus suis socium adiunxerit, sed & filiam se ei in uxorem traditurum iureiurando affirmarit, dummodo fidem Carthaginensibus seruaret. Post hæc Narua ad suos reuersus, postridie cum duobus millibus Numidarum, qui sub eo erāt, ad Amilcarem transit. Ea manu militum Carthaginensibus addita, Amilcar iam cum hostibus dimicare ausus fuit. Spendius item auctis suorū uiribus, aduentu Afrorum ac Numidarum, exercitum in loca æqua deducit, ac sine mora cum hostibus congregitur. fit atrox praelium. Tandem Carthaginenses, & multitudine elephantorum freti, & Narua egregie operam nauante, uictores in eo praelio fuere. Autoricus & Spendius desperatis rebus, fugam arripuerunt. ex reliquis ad decem millia hominum in praelio cæsi, capti uerò circiter quatuor millia.

millia. Post id praeliū, Amilcar captiuis omnibus, qui secum militare uellent, licentiam concedit, armaq̄ ex defunctorum hostium spolijs præbet. Cæteros uerò qui recusabant, ad se uocatos hortatur, ne posthac arma aduersus Carthaginenses moueant: se omnium quæ usq̄ in eum diem patrarant, impunitatem concedere. proinde si uelint, licere unicuiq̄ quod uellet abire: si uerò posthac quid tentare deprehenderentur, certas eos pœnas duros. Per idem tempus conducti milites, qui Sardiniam custodiebant, Mathonem ac Spendium imitati, Carthaginenses omnes qui in insula erant inuadunt, Bostarum ducē, ac reliquos ciues qui cum eo erant, in arcem adductos paulo post obrucant. Annone rursus duce in Sardiniam cum nouis copijs missō, conducti milites ab eo deficientes, confestim simul cum ueteranis contra eum conspirant, & mox cruci affigunt. Post hæc dignam tam atroci scelere pœnam ueriti, Carthaginenses omnes qui in insula morabantur, strangulantes interfecerunt: oppidisq̄ omnibus atque arcibus potiti, ipsi post eum diem insulā tenuere, donec orta inter se ac Sardinia populosa seditione, ab illis expulsi, in Italiā uenerunt. Per hunc modum Sardinia à Carthaginensibus defecit, insula & magnitudine & multitudine hominum, & omni fructuum genere excellens. De qua quoniam multi ante nos scripsere, non duximus necessarium ea repetere, quæ à multis tradita, omnibus notissima sunt. Matho ac Spendius, & unā Autoricus, Gallorum dux, ueriti ne Amilcaris benignitas in dimittendis captiuis, præsertim oblata impunitate apud Libyes, cæterosq̄ conductos milites præualeret, crudele aliquod facinus machinari conabantur, quod multitudinis animos à Carthaginensibus omnino alienos faceret. Igitur concionem aduocare iubent. quò simulac omnis multitudo cōuenit, tabellarius quidam cum literis adducitur, ueluti nuper ad eos ex Sardinia missus. Tenor literarum fuit, ut Gesconem, cæterosq̄ captiuos diligenter custodirent: esse enim in exercitu nonnullos, qui Carthaginensium gratia, liberationem illorum quaerant. Spendius huiusmodi occasionem nactus, primò hortatur milites, ne simulata Amilcaris clementia in dimittendis captiuis fidem adhibeant. non enim iccirco eos dimisisse, quo saluos esse cuperet: sed ut per illorum dimissionem omnium simul potiretur: neque de aliquibus, sed de uniuersis supplicium sumeret. Præterea admonet, ut Gesconem, & cæteros Carthaginenses diligenter obseruent, neq̄ abire per negligentiam permittant. Nam si aliter fecerint, statim sese & hostibus contemptui futuros, & in rebus gerendis maxima incommoda subituros. Etenim quis dubitet, si tam egregius dux, tamq̄ præstans in re militari ex eorum manibus per se cordiam dilabatur, confestim uniuerso exercitui suo eundem inimicissimum fore? Adhuc eo dicente, alter à Tunete tabellarius aduenit, eiusdem planè sententiæ literas afferens, quibus in concione receptis, Autoricus dux Gallorum assurgens: Vnam, inquit, salutis uiam sese rebus suis prospicere, si omnis spes, quam in Carthaginensibus habeant, præcidatur: quamdiu quis ad illorum benignitatem respexit, fidum in bello socium esse non posse. Itaq̄ illis maxime credere oportere, illos audire, illis mentem adhibere, qui acerbissima contra Carthaginenses consulerent: qui uerò aliter suaderent, proditores atq̄ hostes iudicandos esse. Hæc cum dixisset, hortatur, suadetq̄ ut Gesconem, ac cæteros qui cum eo in uinculis erant, item Carthaginenses omnes, qui postea capti forent, grauius excruciatos necent. Erat hic maxime in concionibus authoritatis, quod eius orationem plurimi intelligebant. Nam homo longo tempore militiæ assuetus, Punica lingua utebatur, quæ iam ob diurnitatem eius belli omnibus ferè notissima erat. igitur oratio eius fauore militari excepta, à multitudine laudabatur. Verum multis, ex singulis quibusq̄ nationibus simul euntibus, consultantibusq̄ inter se optimum fore, ut duriora illa supplicia tollerentur, præsertim in Gescone, cuius multa erga se beneficia extabant, nihil prorsus quod ab illis diceretur, intelligi poterat, utputa multis simul & singulis propria lingua consulentibus. Cum uerò tandem constaret, eos supplicia Carthaginen

siuum deprecaturus, seditiosus quidam, qui tum & ipse assidebat, sublato clamore, in iuce, inquit, quo uerbo continuo omnes uno impetu à multitudi- ne lapidibus obruuntur, adeo, ut paulo post eos ueluti à feris laniatos propinqui eorum extulerint. Post hæc Gesconem, & reliquos captiuos, qui numero septingenti erant, extra uallum producunt: ibi à Gescone incipientes, quæ paulo antè ex omnibus Carthaginensibus, ueluti de se optimè meritum, rerum suarum arbitrum elegerant, singulorum manus præcidunt, membra dilacerant: & ad extremum fractis cruribus, adhuc uiuos in scrobem quandam conijciunt. Carthaginenses supplicio suorum ciuium cognito, quid agerent, non habebant: duntaxat quod in eis erat, supra modum affligebantur, ac tantam urbis ignominiam, tantam suorum ciuium calamitatem deplorabant. Denique ad Amilcarem, atque Annonem alterum Carthaginensium ducem legatis missis, rogant, obtestanturque, ne tantam in conciuos suos crudelitatem inultam relinquunt. Caduceatores præterea, qui defunctorum corpora ad sepul- turam petant, ad crudelissimos hostes transmittunt. Illi non solum cadauera eis negant, uerum etiam Carthaginenses admonent, ne posthac caduceatores ad se mittant, neque etiam legatos: si secus fecerint, idem de illis, quod nuper de Gescone, supplicium sumptum iri, quod reliquum sit, sese unanimes consensu iam diu constituisse, fixumque animis tenere, ut quicumque à Carthaginensibus in potestatem suam ueniat, duris affecti supplicii necentur: qui uero ex Carthaginensium focis capiatur, eos præcis duntaxat manibus Carthaginensium remittant. Quam postea rem diligentissimè obseruauerunt. quo fit, ut si quis hæc rectè intueatur, non dubitet affirmare, non modò corpora hominum, & quædam in illis ulcera ita interdum crudescere, ut sanari nullo modo possint, sed id longè magis humanis animis accidere. Ut enim in ulceribus euenit, ut si illis medicamentum curandi gratia adhibeas, ulcus ipsum uel medicaminis refectum augetur: si uero curam eius negligas, longè magis sua ipsius natura extendit: neque prius desinit, quam omne subiectum corpus corruptum, labefactumque sit. Ita animis quoque conformes interdum morbi ac tabes accidunt, ut nullum ex reliquis animalibus homine atrocius atque efferacius fiat: cui si interdum ueniam, aut impunitatem aliquam concesseris, aut aliter benignitate eum fueris prosecutus; id omne dolus fraudemque existimans deterior fit, & erga beneficium longè magis infidus. si uero te contra opposueris, nihil est adeo durum, crudele, nefarium, quod non facile aggrediatur: laudem sibi eam temeritatem existimans, donec ad extremum omnino efferatus animus humanam naturam exiit. Quarum rerum initium, ac sanè maiorem partem mali mores afferunt, & deprauata à teneris annis educatio. Aditameta postea multa sunt, sed in primis avaritia ducum, atque crudelitas: quæ omnia ea tempestate et multitudini stipendiariorum, & in primis ipsis ducibus accidere. Inter hæc Amilcar hostium contumaciam molestè ferens, Annonem alterum Carthaginensium ducem ad se uocat: ratus, congregato simul omni exercitu, facilius perducere ad finem res bellicas posse, hostium uero quoscunque aut tunc captiuos apud se habebat, aut postea in eius potestatem uenire, alios occidit, alios uiuos ad se allatos bestiis obiecit: unam tantum belli dissolutionem uidentem, si aliquando posset hostes radicibus euertere. Per id tempus cum uiderentur Carthaginenses longè meliori spe bellum gerere, subito mutata fortuna, uerti in contrarium res coeperunt, simulac enim in unum duces conuenire, tanta inter eos dissensio orta est, ut non solum curam persequendi hostes omiserint, sed potius opprimendi se facultatem hostibus præbuerint. Quibus rebus permoti Carthaginenses, iussere, ut è duobus ducibus alter in urbem reuertetur: alter, quæ milites mallent, in exercitu maneret. Accessit adhuc, quod onerariae feræ omnes, quibus ad ferendum in castra frumentum, ceteraque necessaria importanda utebantur, aduersa tempestate correpte, naufragium fecerant. Præterea Sardinia, ex qua plurimum subsidij ad res bellicas habere semper consueuerant, à Carthaginensibus, uti supra diximus, defecerat: et ne quid eorum calamitati deesset, Hipponenses atque Vticenses, qui soli ex omnibus Africæ populis, non solum

in eo

in eo bello, sed etiam Agathoclis, Romanorumque temporibus continuè Carthaginensibus fidè seruauerant: tunc non modò turpiter ad Afros defecerunt, sed & confestim maximam illis beneuolentiam & fidem, erga Carthaginenses uero implacabilem iram et odium enorme ostenderunt. Carthaginensesque omnes qui presidij causa apud illos erant, numero circiter quingentos, unam cum eorum duce occisos mœnibus precipites dederunt, ac ciuitatem à fris tradiderunt, neque eorum cadauera petentibus ad sepulchram ciuibus reddere uoluerunt. His rebus elati Matho ac Spendius, ipsam Carthaginensium obsidionem aggrediuntur. Amilcar tunc Annibalem Carthaginensium ducem collegam habebat, hunc enim miserant Carthaginenses, repulso à cura belli Annone per milites, quibus in dissensione ducum data fuerat à populo potestas, quem uellent retinendi. Cum hoc igitur et Narua coniunctus per prouinciam discurreret, præcedens undique hostibus comœatum: maximam enim cum in hac, tum in cæteris rebus Narua Numas operam nauabat. Hoc itaque in statu castra erant, Carthaginenses uero undique ab hostibus circumuenti, confugere ad socias ciuitates cogebantur, quibus per ea tempora Hieron Syracusanus magna submisit auxilia, suppeditatis omnibus quæ à Carthaginensibus petebantur. Siquidem salutem illorum plurimum rebus suis conducere sibi persuaserat, & ad imperium in Sicilia, et ad amicitiam cum populo Romano conseruandam: ne Carthaginensibus omnino oppressis, liceret Romanis omnia quæ collibissent, nemine contradicente, perficere: prouidenter sanè atque astute, nunquam enim huiusmodi res contemnendæ sunt, neque permittendum cuiusquam principatum in tantum crescere, ut neque de manifesta iustitia apud eum dubitare liceat. Romani quoque foedere cum Carthaginensibus astricte, nihil industria, quo minus omnem illis opem præstarent, prætermisere. A principio quidem orta inter utrumque populum quædam dissensio fuerat ex huiusmodi causis. Carthaginenses cum primum obsideri ciuitas cepit, circiter quingentos homines, qui ab Italia questus gratia nauigantes, frumentum in castra hostium deferebant, capi, & in carcerem conijci fecerunt. Eam rem grauius et iniquo animo populus Romanus tulit. Verum cum paucis interiectis diebus, ob eam rem legatos Carthaginem misissent, Carthaginenses benigniter omnes qui in uinculis erant, dimisere, quæ res usque adeo gratia Romanis fuit, ut confestim captiuos omnes Carthaginensium, qui ex bello Siculo apud eos remanserant, sine precio liberauerint, semperque post eum diem Carthaginensibus subsidium petentibus, dederint: mercatoribus, qui sub eorum imperio erant, ut frumentum Carthaginem exportarent, permiserint: contra uero ferre in castra hostium comœatum, omnibus prohibuerint. Præterea quo tempore ueterani, qui in Sardinia erant, à Carthaginensibus defecere, missos ad se legatos, qui insulam populo Romano traderent, audire noluerunt. Vticenses uero paulo post, se ac sua pari modo illis dedentes respuere, nullaque in re transgredi leges foederis uoluerunt. Carthaginenses talibus amicorum presidij subleuati, obsidionem tolerabant. Matho uero ac Spendius non minus obsidebantur, quam obsidebant: siquidem in tantam rerum necessitatem penuriam eos Amilcar adduxerat, ut tandem coacti fuerint obsidionem dissoluere. Interiecto tempore optimis quibusque ex omnibus copiis, militibus delectis, & quinquaginta milibus hominum simul congregatis, confestim contra Amilcarem contendunt. Ceterum planitiem, ob elephantorum atque equitum, qui sub Narua erant, multitudinem semper uitabant: loca duntaxat edita, ac non facile peruia præoccupare nitentur. Quo tempore, etsi uiribus atque audacia haudquaquam inferiores erant hostibus, ob imperitiam tamen rei militaris sæpenumero à Carthaginensibus superabantur. Tum denique rectè discernere licuit, quantum inter peritiam ducis, ac temeritatem imperitæ multitudinis interesset. Nam iam multos particularibus necessitatibus adactos industria sua reliquis abscedit et concludit, iam multos in publicis preliis per insidias circumuentos sustulit, nonnunquam præter expectationem tam nocturnam quam interdum irruens hostes perterrefecit. Quicumque uero uiui in eius potestatem uenerunt,

D 2

nere,

nere, feris laniandos obiecit, tandem castris circum copias hostium positis, in locis, hostibus quidē profus incommodis, Carthagenensibus uerò commodis simis, eò difficultatis eos adduxit, ut neq; pugnare cū hostibus metu equitum atq; elephantorum auderent, neq; fugere tuto possent, fossa undiq; ac uallo circumsepti, & ad extremū fame coacti, suis inuicem corporibus uescerentur, dæmonio eam ultionem dignam sceleribus, quæ in proximos patrarant, inferente. Igitur neq; ad manus cum hostibus ueniebāt, cum & uictoria Carthagenensium, & genus supplicij in aperto forent: neq; de scedere mentionē faciebant, cum nullum misericordie locum sibi relictū ob superiora scelera intelligerent. Præsidium duntaxat à Tunete singulis diebus propter ducum promissa expectantes nihil non contra se ipsos facere sustinebant. Postquam uerò et captiuorum & ministrorū corpora crudelissimè absumpta, hoc enim alimento diutius uisui fuere, nec è Tunete quicquam auxilij ueniret incerto cōsilio inter angorē famis, ac formidīnē supplicij fluctuabant, tandem uerò adire hostes, ducemq; de scedere alloqui decreuere Autaritus, Zarxas & Spendius. Missio igitur caduceatore, petunt ut liceat legatos ad Amilcarem mittere, cum id impetrassent, legati ad ducem ueniunt: cū quibus Amilcar ita paciscitur, ut liceat Carthagenensibus decem ex hostibus, quos uelint eligere, reliqui cum singulis tunicis abire impune possent. Id cum firmatum inter eos esset, Amilcar inquit, eos sese qui præsentis erant, secundum pactiōnem eligere. In hunc itaq; modum Spendius & Autaritus, alijq; exercitus primores Amilcari traduntur. Libyes ubi captos eorum duces intellexere, rati fidem à Carthagenensibus fractam, quod eius pactiōnis ignari fuerant, captis armis in parte castrorum se tutabantur. Eos Amilcar elephantis ac reliquis copijs adgressus, continuo oppressit: omnesq; qui supra quadraginta millia hominum erant, trucidauit, iuxta locum quem Serrā uocant, à similitudine instrumenti, quod hac appellatione in præsentia notatur, ita appellatum. His rebus gestis, Carthagenenses qui paulo ante desperasse de salute uidebantur, cōfirmare animos, ac uires aliquantisper resumere cœperunt. Amilcar, & unā cum eo Narua, atque Annibal per prouinciā urbescq; discurrunt. Hinc magna Afrorum multitudine in Carthagenensium partes conuersa, multisq; receptis urbibus, Tunes exercitum ducunt, Mathonē, ac ceteros qui cum eo erant, obsidere adgrediuntur. Ab eo latere oppidi, quod ad Carthagenem spectat, Annibal castrametabatur: Amilcar uerò ad eam partē, quæ huic opposita erat, hic adducto Spendio, ceterisq; qui in uinculis erāt, omnes in cōspectu hostiū crucibus sustulerūt. Matho interea digressis hostibus, cū conspicaret Annibalē temerē nimitū, atq; imprudenter in castra cum exercitu redeuntem, haud prætermittendam eiusmodi occasionem ratus, facto in Carthagenenses impetu, plerosq; eorū interficit, reliquos fugat, castra depopulatur, impedimenta omnia diripit, dux ipse Annibal uiuus capitur, hunc euestigio ad crucem Spendij tractum diuersis affectum supplicijs, illius corpore deposito, uiuum eidem cruci affigunt. Triginta præterea ex nobilitate Carthagenēsi uiros circa Spendij corpus crudelissimè trucidant, fortuna utrinque uicissim facultatem ulciscendi se præbente. Amilcar nec satis prope eruptionē hostium intellexit, ob distantia castrorum: nec postquā intellexit, ferre auxilium potuit, ob locorum difficultatem. Quamobrē Tunete profectus, exercitūq; ad Macharā fluiuium ducto, iuxta fluminis ostia secus maris littus castrametatus est. Carthagenenses clade suorum præter spē accepta, rursus rebus suis diffidere cœperunt: sed statim ad se reuersi, salutē ciuitatis omni conatu incūbunt. Triginta senatores ad Amilcarem legatos mittunt, cum his Andonē priorem ducem, nouo delectu iuuentutis facto, tanquam extremam hanc sortem experturi proficisci iubent. Senatoribus mandant, ut priuatas ducum simultates omnino dissoluant, cogantq; eos communi consilio bellum gerere: acerbiter temporū, & præsentis rei necessitudinem ante oculos ponant. Senatores congregatis simul ducibus, post multos uariosq; sermones, tandem Annonem atq; Amilcarem ignoscere sibi inuicem, et parēre Carthagenensibus cogunt,

Senatores congregatis simul ducibus, post multos uariosq; sermones, tandem Annonē atq; Amilcarem ignoscere sibi inuicem, & parēre Carthagenensibus cogunt. Ita posthac omnia communi duorum ducum consilio administrantur sic, ut postquam Mathon particularibus conflictationibus in angustiā redactus esset, post multas quoq; insidias & insectationes, quas & apud Leptem oppidum, & alijs in locis struxerant, tandem ex composito decernere cum hostibus statuerint. Vtriq; ad hoc alacres ueniebant. Igitur socios omnes conuocant, copias undiq; contrahunt, præsidia etiam ex ipsis urbibus educunt, tanquam de omnibus rebus uno tempore dimicaturi. Postquam ex utraq; parte omnia ad pugnam instructa, parataq; erant, ex composito se inuadunt. Fit atrox prælium, ad extremum uictoria penes Carthagenenses fuit. Afrorū magna pars inter certandum cæsi: reliqui ad propinquam quandam urbem confugientes, nō longe post sese Carthagenensibus deditere. Ipse uerò Mathon uiuus in manus hostium uenit. Vticenses duntaxat, atq; Hipponenses consij perpetrati à se sceleris, neq; ullum ueniam aut misericordie locum sibi relictum putantes, in pertinacia permanserunt. Vsq; adeo omnibus in rebus plurimum mediocritas potest: præstatq; nihil sponte uideri affectasse, quod cuiquam intolerabile futurum sit. Ad extremū Amilcare atq; Annone quam proximē eos castra mouētibus, sublata omni spe, dedere sese, atq; ea pacisci quæ Carthagenensibus uiderentur, coacti fuere. Per hunc modum finis Africo bello impositus, ita prospero Carthagenensium euentu, ut non solum omnem Africam recuperarint, uerū uniuersos rebellionis principes meritis tandem supplicijs affecerint. Si quidem Matho, reliquiq; captiui in triumphum à iuuentute Carthagenensi per urbem ducti, dignas tandem sceleribus suis pœnas luere. Tribus ferē annis, & quatuor mensibus id bellum durauit, omnium, quæ nos audiuerimus, crudelitate ac omni scelerum genere maximum. Romani ea tempestate suasionibus militum, qui è Sardinia ad eos transfugerant, pellecti, nauigare in insulam pergebant. Ceterum Carthagenensibus id ægreferentibus, quod ad se potius spectare insulam dicebant, & iam copias, quas in Sardiniam mitterent, parantibus, Romani eam iam nacti occasionem, bellum illis indixere: querentes eum belli apparatus, non tam eōtra Sardiniam, quam contra se ipsos fieri. At Carthagenenses, quod se per id tempus minimē idoneos esse ad bellum denuo cum Romanis gerendum intelligebant, cedentes temporī, usque adeo omnes belli causas auertere conati sunt, ut non modò insulam reliquerint, uerū etiam mille & ducenta talenta, ne se in præsentia bello insectarent, Romanis miserint. Hæc igitur ita gesta fuere.

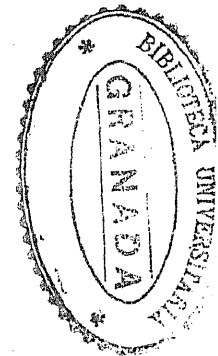
POLYBII MEGALOPOLITANA

NI HISTORIARVM, LIBER SECVNDVS
cundus Nicolao Perotto
interprete.

Vp̄iori libro exposuimus, quando Romani compositis Italiae rebus exterarum nationum res aggredi cœperūt, quomodo in Siciliam nauigarunt, quas ob causas pro hac insula bellum cum Carthagenensibus gesserunt, quo primū tempore nauales copias pararunt: & breuiter, quæcūq; in hoc bello utriq; ciuitati usque ad finem accidere, in quo Carthagenenses quidem profus Sicilia excellerunt, Romani uerò omnem insulam præter ea loca quæ Hieron Syracusanorum rex tenebat, imperio suo adiecere. Hinc à nobis commemoratum, quo pacto orta inter Carthagenenses, & conductos eorum milites, seditione bellum exarsit, quod Africanū nominatur, et quò tandem inaudita hominum crudelitas euaserit: postremo

D 3 quem

quem finem eiusmodi res habuerint. Nunc uerò quæ hæc secuta sunt, summam conabimur perferre, singula quæque, quemadmodum in initio proposuimus, attingentes. Postquam Carthaginenses Africa res composuere, confestim Amilcarem cum exercitu in Hispaniam mittunt. Hic cum omnibus copiis profectus Annibale filio comite, qui tum ferè nonum ætatis suæ annum agebat, superatis columnis Herculis, Hispaniæ partem Carthaginensibus recuperauit. In ijs locis annos circiter nouem commoratus, multis Hispaniæ ciuitatibus bello subactis, plerisque etiam persuasione in fidem Carthaginensium receptis, dignam tandem rebus à se gestis mortem obiit. Si quidem cum aduersus atrocissimos uiros, ac potentissimos populos bellum gessisset, & maximis quibusque periculis, intrepidè sese, ac cum summa omnium admiratione opposuisset, extremum uitæ diem morte confecit. Carthaginenses exercitui Asdrubalem Amilcaris affinem & triremium ductorem præfecerunt. Romani primùm per id tempus in Illyrium, atque eas Europe partem cum exercitu transfretarunt: quæ res diligenter animaduertenda est ab ijs qui uerè & propositum nostrum, & originem atque incrementum Romanæ potentiae intelligere student. Eiusmodi igitur transfretatio ob tales quasdam causas facta est. Agron Illyriorum rex, Pleurati filius fuit. hic equestres, pedestresque copias longè plures habuit, quam quispjam cæterorum regum, qui ante eum in Illyrio regnauerant. Atqui mercede à Demetrio Philippi patre corruptus, Midionijs, qui ab Aetolis obsidebantur, subsidium tulit. Aetoli enim cum nullo pacto persuadere Midionijs potuissent, ut suis insitutis ac legibus uterentur, tandem uiribus aggredi eos ceperunt, positisque circa urbem diuersis in locis castris, eam obledere, omnem uim atque machinam adhibentes, quo urbe potirentur. Cæterum cum interea comitorum dies aduenisset, esset que dux alter exercitui præficiendus, obessorum rebus ad eò iam extenuatis, ut nihil aliud quam de deditioe cogitare uiderentur: Asdrubal Aetolos adit, atque æquum inquit esse, sese, qui tot labores pericula que in ea obsidione perpeffus fuerat, fortunis quoque hostium si uincerentur, atque armis potiri. Fuere ea tempestate complures ex ijs, præsertim ad quos peruenturus eiusmodi magistratus uidebatur, qui eam conditionem moleste ferentes, multitudinem rogarunt, ne quid noui decernerent, sed rem omnem integram ei quem fortuna uellet reseruarent. Tandem ab Aetolis decretum, ut quicumque urbe potiretur, prædam omnem, fortunas atque arma cum Asdrubale diuideret. Cum hæc ita se haberent, essetque postridie comitorum dies, quo pro consuetudine Aetolorum prior dux à magistratu remouendus, nouus que creandus erat, per noctem circiter centum lembi Midioniam, ad loca urbi uicina nauigarunt. In his erant Illyriorum decem millia. ubi ad portum uentum est, ac iam dilucescere dies cepit, clam maturato gressu in terram descendunt, & more solito aduersus Aetolorum copias cohortes agunt. Aetoli aduentu eorum cognito, etsi nouitas rei, atque audacia Illyriorum, omnium simul corda mentesque perstrinxerat, animis tamen iam longo tempore elati, & proprijs consilijs uiribus, maiorem equitum atque armatorum partem ante castra in plano collocant: cum alia quadam equitum atque expeditorum militum parte loca quædam per opportuna non longè à castris præoccupant. Illyrij impeturepente in expeditos facto tum ob multitudinem militum, tum quòd agmen in medio densissimum erat, sine mora eos expulere: equites uerò qui unà erant, recipere sese ad reliquum exercitum turpi fuga coegerunt. hinc ex opportunis locis in eos qui constituti in planicie fuerant, citato agmine irruentes, euestigio omnes in fugam uertunt. Midionij ex urbe profecti, eos insequuntur, Aetolorum magnam partem cædunt, alios capiunt, armorum atque impedimentorum omnium sine contouersia potiuntur. Illyrij peracto regis imperio, impedimentis que, atque omni præda nauibus impositis, solutis lembis euestigio domum redeunt. Midionij recuperata præter spem salute, aduocatoque

concilio,

concilio, cum de alijs rebus inter se cõsultant, tum in primis de diuisione prædæ armorumque hostilium. decernunt itaque communem facere diuisionem, exemplo sumpto ab eo qui & dux Aetolorum fuerat, & illis qui successuri erant iuxta Aetolorum decretum sumpto exemplo: sic fortuna quasi de industria uim suam ex ijs quæ illis acciderant, cæteris quoque hominibus ostendente. nam quæ propediem passuros sese ab hostibus uerebantur, eadem ipsi iubente fortuna intra paucorum dierum spacium hostibus intulerunt. Aetoli uerò eò calamitatis redacti, omnibus documento extitere, nunquam de futuris rebus ueluti iam factis consulendum esse: neque spem in ijs prælocandam, quæ euenire aliter possunt: sed continuè partem aliquam ijs quæ præter spem accidere ualent, reseruandam, cum omnibus in rebus, quandoquidem homines sumus, tum uel maximè in bellicis. Agron rex postquæ lembi uictores affuere, cognitis suorū rebus gestis, incredibili lætitia elatus, quod Aetolos tanto opere uiribus suis confidetes, à suis uictos intelligebat, intempestiuis conuiuijs, & perpotandi peruiigilandi que insanæ dulcedini deditus, in dolore laterū incidit, qua paucos post dies consumptus diem suū obiit. Extincto Agrone, in locum eius Teucam uxore suffecere. hæc regnū per fidem amicorū administrabat, atque muliebri usa ingenio, & ad illā duntaxat prosperitatem respiciens, nihil autem exterarū rerum cogitans: primū omnibus suis cõcessit, ut qui priuatim nauigare uellent, depreddari quoscunque impune possent. Post hæc parata ingenti classe, eam emisit, oppositā omnem prouinciā sibi inimicam esse ducibus asserens. Hi primo impetu Elienses, Messeniosque inuadunt. Quippe eas frequenter regiones Illyrij populabant. Nam & propter longitudinē maritimæ regionis, & quòd mediterraneæ erant præcipue earū regionū ciuitates, nō facile obuiare Illyriorū incursionibus poterāt. Intrepidī per omnē prouinciā discurrebāt, uastabāt, diripiébātque omnia. Per idē tempus cum forte in Epirū proficiscerent exportandi cõmeatus gratia, Phœnicæ uenere. Erāt tum in ea urbe Galli milites circiter octingenti, qui mercede ab Epirotis conducti, urbē tutabatur. Cum his habito sermone de proditioe ciuitatis, haud reluctantibus Gallis in terram descendunt, statimque & urbe & omnibus quæ intus erant, Gallis iurantibus potiunt. Epirotæ ea re cognita, extemplo cum omni populo suppetias ferūt, et nō longè ab urbe iuxta propinqui fluminis ripas castrametant: tabulas ut ab ijs qui in urbe erāt, tuti forent, è pōte diripiūt. Interea cū eis nunciaret, Scerdilaidū cum quinque millibus Illyriorū pedestri itinere per angustā Antigonix loca aduētare, exercitū diuidunt: partē in Antigonix seruatiū ea loca trāsmittūt, reliqui ibidē ociosi ac negligētes permanēt, & quæ in ea regione erant, securè consumunt: eosque qui in præsidijs & excubijs erāt, contēnunt. Illyrij, quos esse in ciuitate diximus, cognita & diuisione exercitus, & negligētia hostium, intēpēsta nocte urbē exeunt, pōti tabulas imponūt, flumen traiciūt, & munitū natura locū nacti, reliquū noctis quieti peragūt. Vix dies aduenerat, cū instructis utrinque aciebus præliū collatis uiribus. cæpessunt: uictoria penes Illyrios fuit. hostiū paucos fuga seruauit, cæteri aut occisi, aut capti. His tot tantisque obsessi calamitatibus. Epirotæ, desperata prorsus salute, legatos ad Aetolos atque Achæos mittunt, ab ijs opē precantur. Illi miserati eorum facturā, præsidiumque afferre cupientes, Helicranum proficiscuntur. Illyrij quoque, quos Phœnicem cepisse supra memorauimus, cum Scerdilaido cõiuncti, ad eundē locum uenere: nec longè ab illis castrametati, capeffere præliū studebant: sed difficultas locorū id prohibebat, & allatæ interim à Regina litere, quibus amputari moras, & reuerri ad se omnes iubebat, quòd nonnullæ Illyriorū ciuitates ad Dardanos defecissent. Quamobrem depopulati omnem prouinciā, inducias Epirotis concessere: in quibus libera quidē corpora, & ciuitatē eis reliquerūt, multitudinē uerò seruorū, et reliquā omnē prædam adduxerūt ad naues. Ita pars mari, alij terrestri itinere per angustias Antigonix domū reuerfi, non paruū terrorē maritimis Græciæ ciuitatibus reliquerunt. Nā cum munitissimā, potentissimamque Epirotarū urbem præter fidem

D 4 atque

atque expectationem omnium depredatam cernerent, non iam agris, ut antea, sed sibi ipsis, suisque ciuitatibus timebant. Epirotæ rebus suis præter spem compositis, tantum abfuit ut uel eos ulcisci conarentur, à quibus iniuriã acceperant, uel ijs referre gratiã, qui sibi opitulati fuerãt, ut statim missis ad Teucam legatis, societatem cum Acarnanibus atque Illyrijs inierint. Quapropter Illyrios deinceps secuti, Achæis atque Aetolis hostes fuere, non solum ingrati erga beneficos, uerumetiam imprudentissimi rerum suarum ab initio consultores. Nam quod plerique interdum, cum homines sint, ex insperato in grauissimas clades incidunt: non tam eorum qui patiuntur, quam fortunæ, et eorum qui agunt, culpa euenit: quod uero sponte sese, & per imprudentiam nonnulli calamitatibus obijciunt, apertus eorum qui patiuntur error est. Ideo si quos in grauiolem aliquem casum fortunæ sæuitia deductos intelligemus, non solum misericordia profequimur, sed quantum in nobis est, ueniam operamque præstamus. Quos uero per imprudentiam aut peruersitatem suorum sibi malorum auctores cognoscimus exitisse, reprehendimus, culpamus, atque odio habemus. Quod merito Epirotis ea tempestate à cæteris Græcis accidere debuisset. Nam quis adeo rerum experis, qui non ueritus communem apud omnes de leuitate atque inconstantia Gallorum famam, urbem nobilissimam, & quæ multas frangendi fœderis occasiones habebat, fidei eorum credere ausus foret? & præsertim eorum Gallorum, qui primo proprijs laribus expulsi à suis fuerant, quod infidi fuissent erga cognatos atque affines: hinc à Carthaginensibus recepti, quod bello à Romanis infestarentur? Primum audita defectione conductorum militum, qui sibi debere stipendia dicebant, deprædari Agrigentum, urbem fidei eorum commissam, cœperunt, numero circiter mille hominum existentes. Dehinc rursus in Erycinam urbem à Carthaginensibus præsidij gratia inducti, obsidentibus eam Romanis, de prodenda hostibus ciuitate consilium ceperunt. quod cum eis non successisset, ad Romanos transfugere, à quibus in fidem recepti, rursus Erycinæ Veneris templum depopulati sunt. Romani scelere ac perfidia Barbarorum cognita, cum primum pacificati cum Carthaginensibus fuere, inermes nauibus impositos omni Italia expulerunt. Hos Epirotæ legum & reipublicæ suæ custodes fecere, eorum fidei pulcherrimam ac felicissimam ciuitatem credere. Quis igitur eos non reprehendat: ac omnium suorum malorum causam ipsos sibi ipsis fuisse assereret? Magna quippe stultitia est, tale præsidium, præsertim Barbarorum hominum, in urbem inducere, quod aut uiribus, aut multitudine magis, quam ciues, polleat. Sed hæc de Epirotarum imprudentia satis. Illyrii, & antea ceteris temporibus sæpe ex Italia nauigantes infestant: & ex Phœnice, cum eam nuper urbem colerent, plerique interdum à classe diuisi, Italici generis mercatores alios depredati erant, alios occiderant, non paucos & uiuos unã cum alijs captiuos abduxerunt. Id cum ante eum diem sæpe ad Romanos relatum esset, illi uero contempsissent, tunc tandem cum plures simul de iniuria Illyriorum questum ad Senatum uenissent, legatos in Illyrium, Caium & Lucium Coruncanos misere. Teuca, cum lembi à Phœnice incolumes reuertissent, speciem ac magnitudinem prædæ admirata, siquidem ea urbs inter omnes Epiri ciuitates felicissima erat, auxit contra Græcos animum, ac longè magis belligerandi studio exarsit. Sed ne quid tum noui tentaret, domesticæ seditiones impediebant. Ceterum compositis in Illyrio rebus, cum Iffam obsideret, quæ sola ciuitas usque in eum diem in pertinacia durauerat, legati Romanorum ad eam uenere. Quibus dato dicendi quæ uellent, à Regina tempore, de iniurijs sibi illatis diserebant. Regina sine omni alloquio superbe nimium, atque insolenter eos audiebat. Cumque illi dicendi finem fecissent, effecturam inquit sese, ne qua ab Illyrijs iniuria publice Romanis hominibus inferretur: prohibere uero Illyrijs, ne priuatim emari quam quisque possit utilitatem capiat, haud esse Regibus consuetum. Ad ea Regina uerba qui inter duos legatos iunior erat, intrepide quidè magnanimum responsum,

sum, sed non satis pro tempore respondit. At quoniã, inquit, Romanis ò Teuca optimus mos est, priuatas iniurias publice ulciscendi, iuuãdique iniuria affectos, dabimus operã, Deo uolente, ut non longè post regias istas consuetudines cogaris emendare. Adhæc regina temerè sanè ac muliebri ingenio eò iracundiæ prorupit, ut neglecto iure gentium, cum legati reuertentur, miserit post eos, qui iuniorè illum authorè eiusmodi uerborum obtruncarẽt. Romani, fama tanti facinoris in urbè perlata, extemplo ad belli apparatus intenti esse, milites scribere, classem ædificare: nihil denique prætermittere, quod ad ultionem tanti sceleris pertineret. At regina adueniente uere longè plures quam antea lembos in Græciã mittit, eorum pars Corcyrã nauigat, alij Dyrrhachiensem portum petunt: & dum se aquarum, & commeatus gratia eo proficisci simulant, consiliũ capiendæ urbis in eũ. Dyrrhachienfes securi, & nihil prorsus suspicantes, intrare urbem inermes permittunt, aquarum, et commeatus pretextu, re ipsa uero ciuitatis per insidias occupandę gratia uenientes. At illi, ubi sese intra urbem admissos cernunt, nudatis quos in aquarijs urceis absconditos gestauerant, gladijs custodes portę obtruncant: porta potuntur. Hinc ex composito irruentibus à litore reliquis, magnam moeniorum partem occupant. Ciues, etsi tali ac tam repentino casu non nihil perterriti fuere, acriter tamen ac forti animo propugnantes diu resisterunt, tandemque Illyrii excedere moenibus coacti. Itaque Dyrrhachij ciues, qui per negligentiam in periculo fuerant et urbem & patrios lares amittendi, per fortitudinem nihil mali perpeffi, prudentius in posterum rebus suis consulere. Duces Illyriorum solutis extemplo nauibus in altum profecti, & cum ijs quos nauigare Corcyram diximus, coniuncti, omnes simul maturato itinere obsidere urbem aggrediuntur. Corcyrenses insperato malo circunuenti, nec suis freti uiribus, legatos ad Achæos atque Aetolos mittunt: præterea ex Apollonia & Dyrrhachio petunt subsidium: rogantque, ne expelli sese per scelus natali solo à Barbaris patiantur. Ii casum Corcyrensiũ miserati, decem Achæorum cataphractas naues muniunt: ac paucis interiectis diebus, Corcyrã nauigant, sperantes sese primo aduentu obsidionem Barbarorum soluturos. At Illyrii septem cataphractis nauibus ab Acarnanibus, cum quibus societate inierant, acceptis, Achæis obuiam procedunt: nec longè ab insulis, quas Paxos appellant, eos nacli, ineunt præliũ. Acarnanes, & naues Achæorum, quæ aduersus eos pugnant, æquales erant in certamine, atque integræ in congressibus permanebant, præterquam quod uiri ex ipsis pugnantes, vulnerabantur. Illyrii uero quaternis simul lembis connexis, naues hostium implicabant, & undique circundatas impediebant. Tum itaque aduersariorum naues in conflictu perfofæ et ligatæ adflctabantur, adherentibus illarum rostris Illyriorum lembis. Hinc in eas cum impetu profluentes, facile ob multitudinẽ superabãt. Per hunc modum quatuor Achæorum quadriremes ab Illyrijs captæ, quinqueremis una submersa cum omnibus qui intus erant, inter quos fuit Marcus Caryneus, uir maximæ apud Achæos autoritatis: et quandiu uixit, omni officio erga patriã functus. Verum qui cõtra Acarnanes pugnant, simulac Illyriorum uictoriã prospexere, freti celeritate nauis, uerterunt terga: et omisso prælio, domũ incolumes remigrarunt. Illyriorum multitudo hac uictoria elata, facilius atque audacius solito urbem obsidebat, Corcyrenses iam omni spe destituti, tolerata ali-quandiu obsidione, ad extremum Illyrijs sese dederunt, præsidiumque eorum et duces præsidij Demetrium Pharium intra urbem accepere. His rebus gestis, Illyriorum duces iterato Dyrrhachium reuersi, urbem obsedere. Per idem tempus Consules Romani C. Fuluius cum classe ducentarum nauum, & A. Posthumius cum terrestribus copijs Roma profecti. Fuluius Corcyram uenit, ratus adhuc durare eius loci obsidionem. sed cum serò uenisse se intelligeret, Illyrijs iam urbem adeptis, nihilominus nauigare in insulam statuit: tum intelligendi gratia quid actum foret, tum ut ea quæ de Demetrio senserat, experiretur. Quippe Demetrius, quoniam exhibitum sibi ab æmulis apud reginam negocium intellexerat, mulieris iram ueritus, miserat Romam, qui &

qui & urbem, & cætera quorum dominus erat, Romanis pollicerentur. Corcyrenses igitur aduentu Romanorum hilares facti, consentiente Demetrio, & praesidium Illyriorum, quod intus erat, tradidere Romanis, & urbem, ac postremo seipfos fidei eorum commiserunt. Ita demum se tutos fore contra scelera Illyriorum rati. Romani Corcyrensisibus in amicitiam receptis, Demetrio reliquorum gerendorum duce usi, in Apolloniâ nauigant. Eodem tempore A. quocq; Posthumius cum terrestribus copijs Brundisio transfretabat. Erant circiter uiginti millia pedum, equitum duo millia. Hi simul omnes Apolloniâ uenere, statimq; urbe in fidem recepta, Dyrrachium nauigarunt, quod obsideri ab Illyrijs urbem intellexerant. Illyrij aduentu Romanorum cognito, præ timore soluta obsidione passim fugiunt. Romani Dyrrachio quocq; in amicitiam recepto, ad loca magis intra Illyrium nauigant, multis in itinere receptis oppidis, ac simul Sardijs subuersis. Interea legati è Parthenia, obuiâ Romanis ueniunt, sese & ciuitatem suam dedentes. Quibus unâ cum ijs qui ab Atintanis mittebantur, in fidem receptis, iter uersus Isthmum faciunt, quod eam quocq; urbem audierant ab Illyrijs obsideri. Qua simili modo dissoluta mox obsidione potiti, plerq; in Illyrio oppida per uim expugnauerunt, in quibus circa Nutriam, non solum pleroseq; milites, uerumetiam tribunos militum aliquos, & quæstorem amiserunt. Viginti quocq; Illyriorum lembis potiti, qui commeatum uehebant in castra. Ex ijs qui Isthmum obsidebant, nonnulli qui ex Pharo erant, Demetrii gratia salui permansere, ceteri omnes profligati Narbonem fugerunt. Teuca per quâ paucis comitantibus Rhizonem se recepit, oppidum sanè munitissimū, & procul à mari, in ipsa Rhizonis fluminis ripa situm. Post hæc Consules pleriq; Illyriorum ciuitatibus Demetrio traditis, et plurimo potentatu adiecto cum classe atque omni pedestri exercitu Dyrrachium reuerterunt. Hinc C. Fuluius cum magna naualium ac pedestrium copiarum parte Romam nauigat. Posthumius uerò Dyrrachij commoratus, paratis quadraginta nauibus, & nouo delectu ex finitimis ciuitatibus habito, statim faciebat, Ardienses, ceterosq; qui se fidei Romanorum tradiderant, secum habens. Adueniente uere, Teuca legatos ad populum Romanum misit, qui de foedere agerent. Tandemq; his conditionibus initum foedus fuit, ut Teuca quotannis tributum Romanis solueret, ut omni Illyrio excederet, paucissimis quibusdam locis exceptis: et quod maxime ad Græcos attinebat, ut nauigare ei deinceps ultra Lyssum non liceret, nisi cum duobus lembis, atque ijs inermibus. His peractis, Posthumius ad Achæos atque Aetolos legatos mittit, qui causam belli, & transfretationis Romanorum edoceant, res gestas referant, condiciones legant in ius eos foederis. Hi peracto consulis imperio, ab utroque populo humanissime recepti, rursus Corcyram redierunt, magno metu liberatis Græciæ ciuitatibus ob foedus cum Illyrijs percussum. Quippe ea tempestate Illyrij non aliquorum, sed communes omnium hostes erant. Prima igitur Romanorum cum exercitu transfretatio in Illyrium, atque eas Europæ partes hæc, et ob huiusmodi causas fuit. Post id Romani legatos Corinthum quocq; atque Athenas misere, quo tempore Corinthij eius belli quod aduersus Isthmios gerebant, participem esse populum Romanum uoluerunt. Asdrubal ea tempestate (nam hic res Hispanas supra dimissimus) incredibili uirtute imperium Carthaginensium in Hispania adauxerat, urbem condiderat, quæ à quibusdā Carthago, ab alijs Noua ciuitas appellatur, ob loci opportunitatem: non solum ad res Hispaniæ, uerumetiam Africæ commodissimam: de cuius situ, & quam præstare utriq; prouinciæ potest utilitate, alias opportuniorē naçti locum, differemus. Romani cum intelligerent uires Carthaginensium usque adeo in Hispania creuisse, ne eam quidem partem negligendam putauere: sed ignauiam suam accusantes, quod antea cæcis temporibus per socordiam, quasi dormitantes, adoleri in Hispania Carthaginensium nomē permiserant, recuperare quod omissum fuerat, decreuerunt. Verum mouere in præsentia aduersus Carthaginenses bellum non audebāt, ueritū imminētē Romanæ urbi Gallorū multitudinē, quorū

imperium

impetum in dies magis formidabant. Quamobrē componere primū cum Asdrubale de rebus Hispaniæ, deinde aggredi Gallos: & ut cunctq; cessura res esset, subire periculū statuerunt, haud dubij, se nō solū non dominari Italiæ, sed ne tutò quidem patriâ, aut proprios penates tenere posse, nisi domitis Gallis. Missis igitur ad Asdrubalem in Hispaniâ legatis, percussum cum Carthaginensibus foedus fuit. In quo inter cætera cautum, ne liceret Carthaginensibus liberrimè fluuium cum armis transire, per reliquam Hispaniæ partē impune progredi ualere. His compositis exemplo bellum in Italia contra Gallos mouerunt: quod summatim exponere operæ precium duximus, quo præparatio ad reliquam historiam, quemadmodum ab initio proposuimus, dilucidior fiat. Repetemus autem paulo altius ab eo tempore, quo primū Galli obtinuerunt Italiam. Quippe hanc historiam non solum iucundam, ac scitu & memoria dignam, uerumetiam necessariam putauimus, ad intelligendum, quibus postea uiris, aut quibus locis fretus Annibal, imperium Romanorum ausus sit inuadere. Primum uerò de prouincia dicemus, quis eius situs sit, & quomodo se ad reliquam Italiam habeat. Quippe hoc pacto quæ ad rerum gestarum cognitionem attinent, facilius poterunt intelligi, descriptis primò locorum aut regionis proprietatibus. Omnis igitur Italia trianguli figuram habet. Latus quod orientem spectat, Ionio mari, & sinu Adriatico terminatur. Quod uerò ad meridiam regionem atq; occasum uergit, Siculo & Tyrhenico clauditur pelago. Hæc latera inuicem copulata, apicem trianguli faciunt propositum Italiæ promontorium, quod Cocynthum incolæ uocant: & meridiam plagam spectans, Ionium ac Siculum diuidit mare. Tertium latus, quod ad gelidissimū Septentrionis axem, & mediterranea loca protenditur, terminat continuatio alpium, qui à Malsilia, & locis supra Sardorum pelagus litis incipientes, usq; ad intimum Adriatici maris sinum continuè extenduntur, exiguo quodam spacio in medio relicto. Huic lateri, quod terminari alpiibus dicimus, & quasi trianguli basem intelligimus, à meridiana regione uersus Septentrionem subiacent campi, extrema totius Italiæ, omnis Europæ maximi atq; uberrimi. Horum etiam forma triangularis est: apicem trianguli facit Apennini atq; alpium copulatio, non longè à mari Sardoo supra Malsiliam. Latus, quod Septentrionem spectat, quemadmodum supra diximus, alpes faciunt, quæ ad duo millia & ducenta stadia protenduntur. Latus uerò quod ad meridiem uergit, perficit Apenninus: hic ad tria millia & sexaginta stadia protenditur. Basis locum tenet littus ipsum maris Adriatici, eius magnitudo est à Sena urbe usq; ad intimum eiusdem maris sinum: Hæc duorum millium, & quingentorum stadiorum spacio continetur. Ita omnis camporum circuitus decem millibus clauditur stadijs. De fertilitate huius regionis haud facile dixerim. ita enim in omnia frugum genera foecunda est, ut sæpenumero nō frægate modius frumenti Siculus non amplius quatuor obolis unum ierit, orde uerò non amplius duobus, dolium uini tantundem. Milij præterea & farris tanta copia est, ut opinionem hominum superet. Quam uerò glandibus abundet, quæ ex nemoribus eius regionis diuersis in locis producuntur, uel id in primis testimonio est, quod cum infinitam penè porcorum multitudinē Italicæ generis homines alant, & ad sacrificia faciendâ, & ad priuatos usus, & ad necessarium exercitibus apparatus: ijs omnibus abunde hæc regio alimenta subministrat. Iam uerò quanta particulariū etiam rerum, quæ ad uictum hominum spectant, in ea prouincia copia sit, ex hoc licet intelligere, quod uiatores, cum in hospitibus diuertunt, nunquam de rebus, quas sint accepturi, particulatim paciscuntur, quod cæteris in locis fieri cōsueuit: sed quantum singuli quicq; homines soluere debeant, cum hospitibus conueniunt. Hi uiatoribus honorifice acceptis, & omnibus ad uictū necessarijs abunde subministratis, non amplius quam siliquam capiunt (hæc oboli tertia pars est) id precium rarò excedunt. Hominum uerò tanta copia, ea proceritas ac pulchritudo corporum, tantum in rebus bellicis robur, ut facilius sit id ex eorum rebus ge-

Italia descriptio.

bus gestis, quam ex cuiusquam oratione intelligere. In alpibus ab utroque late re loca montuosa habitant, ad eam partem que uersus Rhodanum & Septentrionem spectat, Galli, qui Transalpini appellantur: ad eam uero que campis imminet, Taurisci, Agones, & alia plerumque Barbarorum genera, a quibus Transalpini non genere, sed differentia loci differunt: ideo Transalpini dicti, quod trans montes colant. Summa uero Alpium iuga tum propter locorum asperitatem, tum quia altae niues premunt terram, gelu & perpetuo penes rigore constricta: tantum abest ut ab hominibus colatur, ut nullum quidem uestigium extet humanum. Apenninum uero a principio supra Malsilia, ubi cum alpibus coniungitur, Lygures colunt. praeterea omne id latum, quod mare Tyrrenum & campos spectat, uersus mare quidem usque ad Pisanam urbem, quae prima Tyrrheniae ciuitas ad occidentem uergit: uersus mediterraneam uero regionem, Aretium usque. Post Ligures Tyrrheni habitant, mox utrumque Apennini latus Umbri. Dehinc Apenninus distans a mari Adriatico circiter quingenta stadia, dimissis campis conuersis ad dexteram, & per mediam Italiam transiens, protendit in Siculum pelagus. Campi uero qui inter Apenninum & Adriaticum sinum medij sunt, usque ad urbem Senam extenduntur. Padus fluuius, quem poetae Eridanum uocant, ortum habens in radicibus alpium, ubi quasi apicem trianguli esse supra memorauimus, in planiciem uersus meridiem defluit. hinc sese ad orientem flectens, duobus hostijs prorumpit in Adriaticum sinum. Aquarum multitudine praeter caeteros Italiae omnes abundat. Quippe omnes aquae, quae ab Apennino alpibusque descendunt, in unum conuoluuntur ad Padum. Aestiuo, quam hyemali tempore, maior fluit, ob liquecentium niuium multitudinem. Navigatur a loco quem incolae Volanam appellant, uersus alpes, circiter duo millia stadiorum. Vbi primum oritur, simplex est: mox in duos alueos diuisus, binis in sinum Adriaticum hostijs erumpit, Padoam, Volanamque incolae uocant. Volana portum efficit inter omnes maris Adriatici portus tutissimum. Padum, eius loci habitatores olim Bodencum uocauerunt. Multa praeterea de hoc fluuio Graeci scriptores referunt, ut puta Phaetontem ex auriga patris praecipitem in eum decidisse, continuas Heliadum lachrymas, quas deinde arbor reseruauit, incolae loci ex eo die pullatis uestibus, quas in signum moestitiae gestare inceperant, assidue ufos: atque alia plurima, quae nos in praesentia omisimus, superuacua fore rati ad nostri operis preparationem, posthac cum se locus offeret, quantum res postulare uidebitur, referemus: praesertim cum Timaeum constat ea quae ad hanc regionem attinent, ignorasse. Campos omnes, quos Apennino atque Adriatico mari terminari diximus, olim habitauerunt Tyrrheni, quo tempore Phlegraos etiam campos, qui circa Capuam & Nolam sunt, tenebant, quando etiam magnam uirtutis existimationem adepti esse noscuntur. Quapropter non oportet historiographos potentiam Tyrrhenorum ad eam regionem referre, in qua nunc habitant: sed ad praedictos campos, & occasiones ex illis locis acceptos. Cum ipsi ob uicinitatem loci frequenter Galli conuersabantur. Hi specie ac foecunditate regionis pellecti, exiguam quandam nocti occasionem, exercitum comparant: factoque in Tyrrhenos impetu, sinibus expellunt, campos deinceps ipsi tenent. Inter Padum atque alpes habitant Laii, mox Lebitij, dehinc ingens Insubrum natio: post non longe a ripa fluminis, Cenomani. Loca uero mari Adriatico uicina antiquum ex Paphlagonia genus colit. Hi Veneti appellati, neque moribus, neque ornatu corporis admodum, sed tantummodo lingua a Gallis differunt. De illis Tragici poetae multa scribunt, & plurimas ineptias monstrose referunt. Inter Apenninum rursus & Padum primo Ananes, post Boij, inde Eganis, postremo Senones, iuxta Adriaticum mare extremi omnium Gallorum incoluerunt. Praecipua igitur autoritatis populi ex Gallis, qui in Italia morabantur, hi sunt: uillas habitabant nullis septis moenibus, apparatus omnium prorsus expertes erant. In terra superstrato gramine dormiebant, uescerentur carne, bellicas solummodo res atque agriculturam exercebant, & simpli-

& simplicem uitam uiuentes, neque scientijs, neque alijs artibus operam dabant: diuitias suas in auro & pecudibus habebant, quod haec sola, cum ferret necessitas, quocumque liberet, facile transferri possent: amicitijs comparandis maximum quicquam studium adhibebat. Quippe is maxime pollens inter eos putabatur, qui quam pluribus colebatur. Principio haud eam tantum regionem tenebant, sed & plerumque ex uicinis audacia eorum deterritos sibi asciuerunt. Interiectis temporibus, cum bellum aduersus populum Romanum gererent, superatis praelio Romanos, Romanorumque socios, ac turpiter in fugam conuersos persecuti, triduo post initam pugnam Roma, praeter Capitolium, potiti sunt. Sed Venetis per id tempus regionem eorum infestantibus, retrocedere coacti, foedere cum Romanis percusso, ac restituta urbilibertate, domum remigrarunt. Hinc intestinis inter se bellis uexari coepere. Nam qui Alpes incolabant, animaduertentes uires istorum in dies summo opere augeri, plerumque aduersus eos mouebant. Interea Romani instauratis uiribus, res Latinorum composuerunt. Annus erat post captam urbem trigessimus, cum Galli ingenti exercitu comparato Albam reuertuntur. Romani, quod aduentus eorum repentinus fuit, & neque exercitum cogere, neque a socijs auxilia conuocare ausi fuerunt, haudquaquam aduersati Gallis fuere. Caeterum post duo decimum annum, cum iterum Galli eodem reuenterentur, euestigio Romani aduentu eorum cognito, ac collectis sociorum auxilijs, obuiam alacres cum exercitu processere, nihil magis quam dari sibi ab hostibus pugnae copia cupientes, qua de omni imperio uno tempore decerneretur. Galli audacia Romanorum perterriti, simul orta inter se seditione, per noctem sic discesserunt ad sua, ut fugientibus haud dissimiles essent: atque annos tredecim quieti permanere. Postea cum uires populi Romani indies quammaxime augeri cernerent, de pace agere coeperunt: qua impetrata, ad trigessimum annum quieuerunt. Iam uero Transalpini iterato eos infestare: hi, ne utrumque premerentur ueriti, per generis affinitatem precari, ne sibi inimici essent: munera praeterea optima offerre, ut bellum in populum Romanum conuerterent: hortari, se omnibus uiribus assuturos ostendere. Id ubi persuasum illis intelligit, omnes unanimi consensu aduersus Romanos per Tyrrheniam profecti (quippe magnus Tyrrhenorum numerus apud eos morabatur) facta ingenti praeda, domum ex Romanorum prouincia incolumes reuertuntur. Hic orta inter eos pro diuisione praedae seditio usque adeo processit, ut non solum praedae, uerum etiam imperij magnam partem perdiderint: quod frequenter accidere Gallis confueuit, ob immoderatas eorum crapulas atque ebrietates. Quarto dehinc anno cum Samnitibus coniuncti, denuo Romanos inuadunt, plurimos eorum in regione Camertinorum caedunt. Non multis interiectis diebus eos iterato adgressi, iuxta Sentinatum regionem praelium ineunt, plurimos obtruncant, reliquos ad suam quenque domum fugere compellunt. Post decimum annum comparato ingenti exercitu, in Hetruriam profecti, Aretium oblidunt. Romani Aretinis auxilium ferentes, non longe ab urbis moenibus dimicarunt. In qua pugna superati, Lucio consule amisso, M. Curium in eius locum suffecere. Hic statim legatos in Galliam ad redimendos captiuos mittit: qui cum eo peruenissent, uiolato iure gentium, a Gallis interficiuntur. Quo scelere indignati acriter Romani, nouo delectu habito, penetrare in Galliam adgrediuntur. Sed parum processum erat, cum eis Senones occurrunt. Hos collatis signis, euestigio adgressi superant, magnam partem interficiunt: si qui superfuerant, sedibus fugant, regione potiuntur, nouam ipsi in urbem coloniam inducunt: eam ueteri nomine, quod primo a Gallis habitata fuerat, Senam appellant. Est autem ea urbs, quemadmodum supra memorauimus, in littore Adriatici maris sita, ubi campi Italiae terminantur. Boij, cum Senones proprijs sinibus fugatos a Romanis intelligerent, ueriti ne ipsi quoque idem paterentur, coacto exercitu, Tyrrhenisque omnibus in subsidium uocatis, arma aduersus Romanos mouent: nec multis interiectis diebus, praelium ineunt, in quo Tyrrhenorum

Germanorum
crapulae
ebrietas nota-
tur.

norum magna pars caesa, Boiorum ad extremū quam paucissimī fugere. Nec tamen ob eam stragem cecidere animis, quin proximo anno iterum aduocatis uiribus, collectaq; omni iuuētute, quæ ad usum armorum apta uidebatur, in Romanos exeunt: ubi adeo fusi profligatiq; fuere, ut penè ad internecionem delerentur. Quamobrè mitigatis parumper animis, foedus cum Romanis per legatos percutiunt. Erat, dum hæc gerebantur, tertius annus post traiectionem Pyrrhi in Italiam, & quintus post eam cladem, quam Galli apud Delphos passi fuere. Ita ea tempestate fortuna quasi pestis quædam hostilis in Gallos immissa, passim omnes persequebatur. Verum enim uero ex ijs prælijs, quæ supra memorauimus, duplicem utilitatem Romani cepere. Nam & assuefacti dimicare cum Gallis, quorum nomine nihil apud eos tetricius, nihil horribilius esse consueuerat: præstantissimī aduersus Pyrrhū certatores facti sunt, & ita Gallorum audaciam paulatim contriuerunt, ut non longè post securi primò cum Pyrrho de Italia, deinde cum Carthaginensibus de imperio Sicilia dimicauerint. Galli superioribus prælijs uexati, quinq; & quadraginta annos quiescere, non uiolata pace, quam cum Romanis habebant. Postquam uerò senes, qui & conspexerant sæpe pericula, & uarias experti fuerant iacturas, naturæ concesserunt: insurrexere iuuenes ingenio prauo, rudis, & præteritarum rerum omnino inexperti. Hi, ut fert natura hominum, confestim nouis rebus studere cœperunt, & quocunq; res ferret, infesti Romanis esse, à Transalpinis etiam auxilium aduocare. Verum id principio duces tantum inconsulta plebe peragebant: quo factum est, ut uenientibus Ariminum cum exercitu Transalpinis, multitudo Boiorum, quæ huiusmodi rerum ignara erat, aduentum Transalpinorum uerita, cum ducibus suis in disensionem uenerit: Gallorumq; sic regibus interfectis, prælium cum Transalpinis commiserint. Romani quoque ea tempestate aduentum Transalpinorum deterriti, copias eduxerant: sed cum primum Gallorum inter se conflictum audiuere, domum iter uerterunt. Quinto dehinc anno, M. Lepido consule, C. Flaminius legem ad populum tulit, ut ea regio Gallia, quam Picenum uocant, unde Senones fuerant expulsi, militibus Romanis diuideretur. Quæ res causa extitit, ut nouum bellum statim suscitatum fuerit. Nam pleriq; ex Gallis, ac præcipuè Boij, qui proximi Romanis erant, eam rem grauissimè indignabantur, rati Romanos iam non amplius de principatu, aut gloria, sed de præda atque interitu suo certaturos. Quapropter maximæ illæ gentes Insubrium & Boiorum inter se consentientes, confestim ad eos Gallos mittunt, qui trans Alpes ad Rhodanum habitant, & propterea quod mercenariam militiam obeunt, Gessatæ uocantur (nam id ea dictio significat) quorum regibus Congolitano & Aneroesti in promptu magnam auri summam offerunt, ac simul admonent, quàm magna sit Romanorum felicitas, quantumq; ipsis ex eo futurum sit emolumentum, si uincant: atque ita eos ad bellum contra Romanos suscipiendum incitant, ac facile hoc pacto unâ cum præmissis persuadent: simul dant illis fidem, se socios belli futuros. Res gestas maiorum suorum in memoriâ reuocant: eos non solum prælio fuisse olim Romanos iactant, uerum etiam post prælium incredibili celeritate urbem Romam cepisse. Dehinc rebus omnibus, quarum ea urbs refertissima erat, potitos, cum in ea mensibus septem imperassent, sponte restituto Romanis imperio, integris omnibus fortunis suis feliciter in patriam reuersos. Hæc iactando, monendoq; ita reges ipsos, populosq; Gallia ad bellum incenderunt, ut neque maior unquam exercitus, neque ex ualidioribus pugnationibusq; militibus, neque omni apparatu insignior ex ijs Gallia partibus descenderit. Hæc ubi Romam delata fuere, tantus in urbe terror coortus est, ut confestim nouos delectus facere cœperint, commeatum parare, interdum copias ad fines suos educere, uelut iam præsentibus Gallis, qui tamen nondum proprijs sedibus excefferant. Quæ res non parum Carthaginensibus profuere, ad imperium in Hispania propagandum, siquidem Romani hæc, quem

quemadmodum supra diximus, magis necessaria putantes, quod hi populi eorum ceruicibus imminerent, negligere res Hispanas coacti sunt, quoad res Italiae componerentur. Itaq; renouato cum Asdrubale duce Carthaginensium, quemadmodum supra memorauimus, foedere, totis iam animis in bellum Gallicum uersi, id unum per id tempus maximè cogitabant, quo pacto aduersus Gallorum impetum resistere possent. Galli autem Gessatæ, coacto circa Rhodanum exercitu, & cum ingenti multitudine hominum superatis tandem Alpibus, in campos qui sunt circa Padum, descenderunt. Reliqui Galli quoq; octauo anno post eius regionis traditionem. Cum his confestim Insubres Boijq; magna multitudine coniunguntur. Veneti uerò & Cenomani legationibus Romanorum deliniti, amicitiam populi Romani societati Gallorum prætulerunt. Quamobrem reges ob suspicionem eorum, partem copiarum Insubribus præsidij gratia relinquere coacti, ipsi cum reliquo exercitu castra uersus Hetruriam mouerunt, ducentes peditum circiter quinquaginta millia, equitum uerò ac bigarum uiginti millia. Romani, cum primum superatas à Gallis Alpes cognouere, L. Aemilium consulem cum exercitu Ariminum miserunt, ut illic oppositus hostibus, transitum eorum prohiberet. Vnus uerò prætorum proficisci in Hetruriam iussus, quod alter consul C. Atilius principio consulatus sui in Sardiniam cum classe nauigarat. Ciuitas tota mœsta atq; sollicita erat, nec sine ingenti metu tanti Gallorum conatus expectabantur. Veniebat in mentem uetustæ cladis, & quasi fatalem Romanæ urbi gentem omnes formidabant. Itaq; maximus iam pridem exercitus paratus erat: noui insuper delectus quotidie habebantur: admonuerant socios, ut instructi paratiq; forent. Præterea ut descriptiones omnium copiarum totius Italiae ad senatum referrentur, mādauerant, omnem simul multitudinem Italici exercitus nosse cupientes. Frumenti insuper, telorumq; ac ceterarum rerum bello necessaria tantum apparatus fecerant, quantum nemo ante nostram ætatem meminuit. Nec sanè ceteri Italiae populi seigniores: adeo enim aduentu Gallorum perterrefacti omnes erant, ut non iam pro Romanis bella geri, neq; pro eorum imperio certari, sed pro sua singuli quicq; salute, pro ciuitate, pro patria existimarent: propterea omnes Italiae populi libenter Romanis in hoc bello paruerunt. Libet mihi hoc loco apparatus populi Romani, & magnitudinem copiarum, quas ea tempestate habebat, commemorare: quod manifestè omnes intelligant, quales, quantasq; res, quibus tunc uiribus adgredi Annibal fuerit ausus: & quibus copijs potentia Romanorum oppositus, urbem Romam in tantum discrimen adduxerit. Primum igitur cum consulibus quatuor legiones urbanae in expeditionem exiuerant. Harum singulis quinque millia & ducenti pedites, equites uerò trecenti inerant. Habebat etiam iisdem consules auxilia sociorum: horum numerus erat triginta millia peditum, equitum uerò duo millia. Erant præterea tumultus Gallici causa hæc copiarum parte, à Tuscis atq; Sabinis peditum circiter quinquaginta millia, equitum uerò ad quatuor millia. Hi statim ut Galli transire Apenninum nunciati sunt, uersus Hetruriam missi, atq; eis prætor urbanus præfectus est. Post hos Umbri & Sarsenates Apennini accolæ ad uiginti millia coacti. Veneti item atq; Cenomani circiter uiginti millia. Hi omnes in Apennino consistere iussi erant, ac in Boiorum agros, cum facultas daretur, irrumpere. Has aduersus Gallos copias principio opposuerant. Erant præterea in urbe Roma paratae aliæ copiae, quæ præsidiorum gratia tenebantur: & si quid subitaneum accideret, iussa senatus expectabant. Romanorum uiginti millia peditum, equites uerò mille & quingenti: sociorum autem triginta millia peditum, equitum duo millia. In tabulis uerò relatæ erant copiae Latinorum octuaginta millia peditum, equitum quinque millia. Samnitium septuaginta millia peditum, equitum septem millia. Iapigum ac Messapiorum peditum quinquaginta, equitum uerò sexdecim millia. Lucanorum peditum triginta, equitum tria millia. Marsorum autem, & Marrucinorum, ac Ferentanorum, & præterea Vestinorum,

peditem viginti, equitum quatuor millia. Erant quoque per id tempus in Sicilia, & circa Tarentum legiones duæ præsidij gratia constitutæ. Harum singulæ habebant peditem quatuor millia & ducentos, equites uerò ducentos. Insuper Romanorum ac Campanorum multitudo erat circiter ducenta & quinquaginta millia peditem, equitum uiginti tria millia. Ita omnium copiarum, quæ senatui populoq; Romano subiectæ erant, numerus fuit peditem supra centum & quinquaginta millia, equitum uerò circiter sex millia. Omnium autem simul ex tota Italia armatorum numerus, septies centena millia peditem, equitum ad septuaginta millia. Aduersus quos Annibal uix uiginti millia hominum habens, in Italiam ausus est irrumperè. Sed de his alias latius. Galli tandem superato Apennini iugo, in Hetruriam descenderunt: nemine resistente, eam regionem uastantes, ac tandem Romam properarunt. Cumq; iam circa urbem essent, quam Clusium appellant, distatq; ab urbe Roma non amplius trium dierum spacio, nunciatur eis, Romanorum copias, quas præsidij gratia in Hetruriam collocatas diximus, simul conuenisse, ac se insequi. Quo nuncio accepto, Galli euestigio iter in Romanos tumultuosius conuerterunt. Cumq; inuicem alij alijs uicini essent circa solis occasum, tum quidem mediocri interstitio relicto, castrametati utriusque exercitus subsistebant. Obortis deinde tenebris, Galli erectis de more ignibus, equitatum omnem in castris relinquunt, iubentes, ut cum prima luce, postquam hostibus conspicui fuerint, iter post eos arripiant. Ipsi occultè discedentes cum omni multitudine peditem, Fesulas uersus iter faciunt, eo consilio, ut simul equites suos reciperent, ac simul insequentes hostes inturbarent. Romani sub prima luce Gallorum equites tumultuosius abire conspicati, fugam & trepidationem existimantes, raptò post eos agmine, incautius feruntur. Quos simulatq; nacti fuere, insurgentibus undique ex composito Gallis, atrox initio utrinque initum est certamen. Tandem Gallis numero atque ferocia animi longè præstantibus, Romanorum circiter sex millia in ea pugna cecidere, reliqua omnis multitudo salutem pedibus quesitit. Eorum magna pars recepit sese in locum quendam, situ atque natura loci munitum. Hos principio Galli obsidere adgressi: sed quoniam & transactæ noctis uigilijs, & eius diei labore confecti erant, ad curanda duntaxat corpora uertuntur, relicto ibidem præsidio equorum, qui diligenter tumultum custodirent, eo proposito, ut nisi postredie se sponte dederent, totis uiribus eum locum expugnarent. Per idem tempus L. Aemilius consul, quem Arimini cum exercitu fuisse memorauimus, cognito Gallorum in Hetruriam transitu, & quòd uersus urbem Romam cum exercitu properarent, præsidium ferre socijs maturat. Cumq; iam superatis Apennini saltibus, non longè ab hostibus castra posuisset, qui ad tumultum confugerant, cognito aduentu consulis (id enim per nocturnos ignes intelligebatur) auctis confestim animis, quosdam è suis inermes per propinquam syluam ad eum mittunt, ac omnem rei gestæ seriem nunciant. Consul in tanto sociorum periculo minime cunctandus ratus, tribunis militum mandat, ut cum prima luce pedestres copias educere maturerent: ipse cum equitatu præcedens, iter uersus tumultum facit. Gallorum quoq; duces ex nocturnis ignibus aduentum consulis coniectati, concionem aduocarunt: ut quid agendum foret, communi consilio decerneretur. Tum rex Aneroestes, stultum esse inquit, antequam tantum prædæ abigant (incredibilis enim multitudo hominum, ingensq; omnium rerum copia in Gallorum potestatem deuenerat) tempus cum hostibus terere, & res iam à se acquisitas in ambiguo ponere. Proinde primò in patriam reuertendum: relictiq; ibi sarcinis atque impedimentis, in Hetruriam denuò, si uideatur, repetendum, ut prælium aduersus hostes expediti committant. Id consilium Aneroestis cum omnibus placuisset, Galli ante lucem signa mouentes, onusti omnis generis prædæ, per litus inferi maris Galliam repetebant. L. Aemilius consul susceptis copijs, quæ in tumultum confugerant, Gallos cum exercitu persequatur, Non enim per-

gnare

gnare ex composito cum tanta multitudine, conducere rebus suis existimabat: sed commoditatem aliquam loci, aut temporis opportunitatem censebat expectandam, qua uel hostes terere, uel abactam recipere prædam ualeret. Per idem tempus C. Atilius alter consul, qui nuper ex Sardinia cum exercitu Pisas uenerat, expositis in terram copijs, contrario quàm Galli itinere per litus inferi maris Romam uersus ductabat exercitum. Atqui iam Galli non longè aberant à Telamone Tusciæ ciuitate, cum quidam ex eis qui exercitum antecedeabant, in Romanos ex improviso incidentes, captiq; rem omnem consuli exposuerunt, non longè abesse Gallos nunciantes, Lucium uerò Aemilium consulem ponè sequi. Quibus rebus auditis, C. Atilius, partim nouitatem rei admiratus, partim adductus in spem uictoriæ, quòd obiecisse sibi medios inter duos exercitus hostes fortuna uidebatur, legiones tribunis militum tradit, iubens, ut aduersus hostes procedant, quousq; locorum opportunitas sinat. Ipse interea imminentem uia collem conspicatus, ad rem gerendam peropportunum, quò tendere iam Galli uidebantur, collectis equitibus, locum præoccupare constituit, & primum sese periculo obijcere, sperans per eum modum, si uictoria penes Romanos foret, summam totius rei sibi attributum iri. Galli principio aduentum consulis ignorantes, coniectatiq; ex his quæ cernebant, L. Aemilium consulem per noctem cum equitibus præcessisse, quòd loca bello opportuna præoccuparet, confestim equitatum omnem, ac partem expeditorum præmittunt ad eum collem occupandum. Cum uerò captum iam ab Atilio collem ex captiuis intellexissent, confestim pedites iubent præcedere, à fronte simul atq; à tergo aciem struunt: quòd hos quidem post tergum insequi uiderent, illos uerò à fronte consistere, & ex captiuis, & ex ijs quæ in præsentia acciderant, scirent. Qui cum L. Aemilio erant, etsi aduenisse Pisas ex Sardinia copias dicebatur, nondum tamen eam rem compertam habentes, tunc è certamine, quòd in colle fiebat, planè cognouerunt: iam enim quamproximè hostes accesserant. Quamobrem ingenti lætitia profusi, equites Aemilianii per proximum collem in subsidium eorum qui pro colle pugnabant, transiuerunt. Aemilius uerò ipse cum legionibus solito ordine post Gallos iter maturabat. Galli, ubi se ab hostibus utrinque circumuentos uidere, contra Aemilium, qui à tergo sequebatur, Gessatas atq; Insu-bres constituerunt: à fronte autem aduersus C. Atilium Taurinos, & qui circa Padum habitant, Boios, Carros, cæteraq; impedimenta unum in locum extra utranq; aciem collocarunt: prædam uerò omnem in proximum tumultum, relicti qui eam custodirent equitibus, exposuerunt. Ita cum bifrontem aciem constituerent, accidit eam non modò terribilem aspectu, uerum etiam ad pugnandum efficacissimam esse. Boij quidem atq; Insu-bres eos requirebant, qui & subligaculis & scutis expeditiores essent. Gessatæ uerò ob magnitudinem animi, & incredibilem gloriæ cupiditatem, huiusmodi abiectis, nudati tantum cum armis ante omnes stabant, rati per eum modum aptiores sese, & magis expeditos ad bellum fore. Siquidem densæ in ijs locis sentes implicarent uestes, & armorum usum præpedirent. Principio certamen in colle erat omnibus conspicuum, simul hinc atq; illinc concurrantibus equitibus, & summa uirtute ab utroq; agmine pugnantibus. Hoc in loco C. Atilius consul temerè & audacter dimicans occiditur, caput eius ad Gallorum reges delatum. Romanorum equites haud ob eam rem cecidere animis, sed longè atrocius prælio incumbentes, tandem non solum collem tutati sunt, uerum etiam Gallorum equitatum omnem fuderunt. Interea cum peditem inter se acies appropinquassent, prælium commissum non modò præsentibus uisus, uerum etiam cæteris auditu horrendum, mirabileq; futurum. Primò enim cum ex tribus exercitibus pugna constaret, facile sibi quisq; persuadere potest, non solum aspectum, uerum etiam usum eius prælij nouum atq; horribilem aspicientibus fuisse. Deinde quis non ambigat, uel in præsentiarum, uel eo tempore, si interfuit, utrum Galli peiores partes in eo prælio habuerint,

E ;

quod

quod non solum à fronte, uerùm etiam à tergo ab hostibus premebantur: an meliores? simul quod cum utroq; exercitu pugnabant: simul quod utraq; pars impetum hostium ab altera propulsabat, ut sese inuicem uno tempore utriq; protegerent: & quod præcipuum est, à fronte quidem prærumpere, à tergo uerò fugam sperare minime possent: Habent enim hunc in primis bifrontes acies usum, quod nullam militibus uertendi terga spem præbent. At qui Romani simul in spem uictoriæ ducebantur, quod medios hostes quasi de industria sibi oblatos cernebant, simul ordinem strepitumq; Gallici exercitus formidabant. Terribilis erat clasicorum sonitus, cum quibus omnis simul Gallorum multitudo tantum clamorem ululatumq; attollebat, ut incredibilis uociferatio audiretur: nec tubæ solum, militesq;, uerùm etiam circumstantia omnia loca uocem emittere uiderentur. Terribilis etiam præcedentium nudorum hominum aspectus. Magna enim ac nuda corpora, & bellici quidam motus sub clypeis, miraculo simul & formidini erant. His accedebat splendor & pulchritudo ornamentorum. Quippe tota acies torquibus aureis, & uirgatis sagulis fulgebat: quæ aspicientes Romani, partim obstupebant, partim spe prædæ uehementius incendebantur. Tandem uerò sagittarijs, qui aciem Romanam ex more præcedebant, tela passim emittentibus, qui posteriores erant, armis tehti facile se rutabantur. Qui uerò ante alios nudi pugnabant, re longè aliter quàm sperarant, procedente, maxime infestabantur. Prægrandia enim ac nuda corpora scuto Gallico protegere omnino nequibant: itaq; spicula intro adacta facile coherebant. Deniq; cum infestius ferirentur, & sagittarios cum propter distantiam loci, tum propter multitudinem uolantium undiq; telorum ulcisci nequirent, in desperationem adducti, & quasi rabie furentes, alij in hostes temere ob dolorem ruentes opprimebantur, alij pedem ad suos referentes, fœdatis sanguine terrebant cæterorum animos, atq; ordinem perturbabant. Per hunc modum iacintia Gellatarum, qui antesignani in prælio erant, domita, Insubres, & Boij, & Taurini prælium exceperunt. Neq; iam sagittis eminus, ut antè, sed cominus pilis & gladijs certabatur. Hic uerò, quantum nunquam alias, atrox prælium fiebat, nec quicquam erat in tantis exercitijs segne. Sed & scuta ad tutelam corporum, & enses ad usum bellorum longè impares erant. Quippe Gallorum enses graues, & obtusa cuspide, scuta uerò debilia erant. Romani autem & scutis ad protegendam corpora ualidioribus utebantur, & gladijs breuioribus, sed tamen acutis. Itaq; semper & in uniuerso certamine, & singulorum congressibus Galli superati passim cadebant. Stetit tamen immota eorum acies, donec equites Romani è colle cum ingenti impetu descenderunt. Tunc denique turbati Galli passim prosternuntur: pedites quidem in iisdem locis, in quibus constituti fuerant, cecidere, equites uerò in fugam se uerterunt. Perierunt in eo prælio quadraginta millia Gallorum: decem millia duntaxat, inter quos & Congolitanus rex fuit, uiui in potestatem Romanorum peruenere. Alter uerò Gallorum rex Anercestes, cum in propinquum locum paucis quibusdam comitantibus fugisset, non longè post omnes sibi mortem consciuere. His rebus gestis, L. Aemilius consul spolia hostium Romam misit: prædam uerò his, quorum fuerat, restituit. Ipse cum omnibus copijs per Liguriam in Boiorum agrum profectus, omnia uastat, populaturq;: & intra paucorum dierum spacium omni genere prædæ ditato exercitu, Romam cum copijs reuertitur: signis torquibusq; (id genus ornamentum est ex auro, quod Galli circa collum gestare solent) Capitolium ornat, reliquam uerò prædam & captiuos omnes ante se in triumphum ducit. Per hunc modum tanti Gallorū conatus, quos non solum populus Romanus, uerùm etiam tota Italia formidarat, in irritū deuenerunt. Quibus rebus Romani in spem adducti expellendi omnino ex Italia Gallos, Q. Fuluium & T. Manlium creatos nuper consules in Galliam cum ingenti exercitu transmittunt. Hi simulac prouinciam ingressi fuere, Boios in ditionem populi Romani uenire compulerunt. Reliquo autem militiæ tempore,

pore, multitudine imbrium, ac subinde pestilentia impediti, desistere coacti sunt. Post hos creati consules P. Furius, & C. Flaminius, rursus in Galliam cum exercitu profecti: receptisq; in amicitiam Ananibus, qui non longè à Massilia habitant, mox in Insubrum agros legiones traduxere, non longè ab eo loco, quo Adua fluuuius in Padum influit. Insubres magna multitudine ad prohibendum hostem conuenerunt: à quibus non modo in transmittendo amne, uerùm etiam in muniendis castris, cum magna detrimenta Romani suscepissent, statim ex eo loco discesserunt: profectiq; in Cenomanorum regionem, & illorum copijs (erant enim socij Romanorum) ad exercitum adiunctis, rursus è superiori loco, qui ad Alpes spectat, in Insubrum agros descenderunt, totam regionem longè lateq; uastantes. Principes Insubrū immutabile hoc Romanorum propositum animaduertentes, tentare fortunā belli, & cum Romanis decernere statuerunt. Coacto itaq; exercitu, & signis aureis, quæ immobilia uocitant, è templo Mineruæ sublatis, cæterisq; necessarijs rebus paratis, aduersus Romanos intrepidè profecti, ex opposito castrametati sunt, numero circiter quinquaginta millia hominū existentes. Romani, cum se numero longè inferiores esse perspicerent, ad uocare Gallorū, cum quibus societate iuncti erant, auxilia cogitabant. Cæterum, quoniam Gallicam præuaricationem metuebant, & cum eiusdem generis hominibus dimicandum illis esse intelligebant, periculosum uidebatur, eiusmodi hominibus in eo discrimine, atque ijs præsertim temporibus salutem suam committere. Tandem ipsi quidem intra fluuiū manentes, uocatos ad se Cenomanos, transire amnem iubent. Cum omnis multitudo transisset, pontem rescindunt, uno tempore & illis facultatem coniungendi sese cum hostibus auferentes, & suis unā duntaxat spem salutis in uictoria relinquētes: quæ cum fecissent, copias in acie educunt, potestatemq; pugnandi Insubribus faciunt. Videtur autem Romani præliū illud prudenter instituisse, indicantibus illis tribunis militum, quomodo & communiter & priuatim esset pugnandū. Hi enim, quod ex superioribus pugnis animaduertent, Gallorum gentem primo impetu acerrimè dimicare, mox uerò labascere animis, atq; confringi: enses præterea illorum, quemadmodum supra memorauimus, unam duntaxat plagā uehementem habere: sed post illā adeo eos & longitudine incuruari, & latitudine hebetari, ut si quis illis non permittat, ut terræ innixos pede rursus directos reddant, altera illorum plaga profus inefficax existat. Cum structa iam acies essent, acceptas à Triarijs hastas antesignanis tradidere, admonentes, ut Gallorum impetum tamdiu distinerent, quoad primus ille ardor animi efferuisceret: tum dimissis hastis, ensibus uterentur. Illi tribunorum imperio parentes, ex cõposito in Gallos irrunt, pectoraq; eorum hastis feriunt. Galli in præcidendis hastis omnem impetum effudere: tum deniq; Romani abiectis hastis, pedē pedi conferentes, Gallorum conatum omnino inutilem fecere: quippe auferentes ijs spacium ex distantia pugnandi, quod proprium eius gentis est, propterea quod obtusi sunt gladij ipsorum, nec nisi ad demittendos ex distantia ictus propter longitudinem utiles. Ipsi uerò breuioribus ensibus freti, nec casum, ut illi, sed punctim ora pectoraq; Gallorum crebris ictibus ferientes, magnam partem hostium interfecerunt. Tantum in eo prælio ualuit prouidentia tribunorum. Nam consul haud sanè prudenter locum ad pugnam elegerat: quippe structa acie iuxta ripam fluminis, abstulerat Romanis, quod propriū esse illorū uidebatur, nihil loci eis relinquens ad referendos ex acie pedes. Quod si quid inter pugnandum tantillum retrocedere coegisset, incidere omnes in profluentem oportebat, ob incertam Consulibus. Præclaram tamen, ut diximus, uictoriā propria uirtute adepti fuere, & ingenti captiuorum multitudine, multisq; Gallorum spolijs onusti, incolumen Romam exercitum reduxerunt. Proximo dehinc anno, Galli tantis cladibus afflicti, pacem à Romanis per legatos petiere, omnia illis pollicentes. At M. Claudius, & C. Cornelius, Consules creati, ne id à Senatu impetrarent, educere omni celeritate in prouinciam

exercitum maturant. Quamobrē Galli desperata pace, quasi extremum periculum subituri, iterato exercitum comparare: conductisque triginta millibus Gessatarum, quos cis Rhenum habitare, supra memorauimus, omnes instructos, paratosque in armis habere, Romanorum aduentum praesolari. Consul igitur adueniente uere, copiis in Insubres ductis, Acerras urbem, quae est inter Padum & Alpes, obsidere. Insabres, etsi ferre auxilium obseisis nequibant, propterea quod media loca fuerant a Romanis praecipue occupata, ad dissoluentem tamen obsidionem toto animo intenti, partem copiarum trans Padum mittunt. Hos obsidere Clastidium oppidum sociorum populi Romani iubent, rati ea difficultate coactos consules urbem obsidione soluturos. Id simulac consulibus nunciatum fuit, M. Claudius cum equitatu & parte expeditorum ferre obseisis auxilium properat. Galli postquam aduentum consulis cognouerunt, soluta mox obsidione, aduersus Romanos intrepidē fecerunt iter, structaque acie in conspectu consistere. Sed principio quidem Galli, incidentibus ex improviso in ipsorum equites Romanis, meliores partes habuerunt. Postea uerō undique circumuenti ab equitibus Romanis, fusi passim, profligatique fuerunt: multi in fluuium metu hostium praecipitati, uorticibus absorpti periere. Magna pars ab hostibus caesa, reliqui uiui capti. At Galli, qui apud Acerras obsidebantur, simulac superatos apud Clastidium suos audire, fuga salutis suae consulentes, Mediolanum praecipuam Insuubrium ciuitatem petierunt. Cornelius urbe, quae & frumento, & omni genere comestus refertissima erat, potitus, Gallos persequitur, nec longē a Mediolano exercitum duxit. Cum uerō obuiam Galli non prodirent, Mediolanensem agrum populatus, copias reducebat. Galli redeuntem insēcuti, extremum lacessere agmen coepere, plerisque Romanorum obruncatis, nonnullis & in fugam conuersis: donec Cornelius cum legionibus conuersus, omnes ad praedium cum hostibus capeffendum cohortatus est. Qui mandatum consulis alacri animo audientes, in Gallos audacissimē irruunt. Galli maximis nuper detrimentis affecti, haud diu resistere: sed reuocato extemplo gradu, in proximas Alpes aufugerunt. Hos persecutus consul, simul prouinciam omnem populatus est: simul Mediolanum profectus, urbem per uim in populi Romani ditionem redegit. Quibus rebus gestis, duces Insuubrium nullam amplius salutis spem sibi relictam uidentes, sese resque suas omnes in populi Romani potestate posuerunt. Hic tandem belli Gallici finis fuit, quo nullum usque in hunc diem uel obstinatione animorum, uel militum audacia, uel atrocitate praeriorum, uel multitudine intersectorum, uel numero copiarum maius aut audiuimus, aut legimus. quanquam & consilijs, & inceptis, & quotidianis deliberationibus prorsus inutile fuerit: propterea quod Galli ira potius atque impetu mouentur, quam ratione. De quibus, cum considerarem, quam breui tempore ē natali solo expulsi a Romanis fuerint, paucis quibusdam locis sibi intra Alpes relictis, consentaneum existimaui, cum primos eorum conatus, tum omnem rerum successum, ac postremo ultimum interitum ipsorum breuiter commemorare: id maximē proprium historiae existimantes, huiusmodi res, casusque fortuitos posteris tradere: ne forte nostri homines eiusce modi rerum ignari, subitas ac temerarias Barbarorum irruptiones facile pertimescant: sed certi, quam leuiter, quamque nullo negotio ea gens post primos statim impetus, si quis eis obstiterit, infringatur & corruat, omnem potius fortunae eventum experiri malint, quam aliquid necessarium, ut Barbaris cedant, praetermittere. Equidem qui Persarum aduersus Graecos, Gallorumque contra Delphos res gestas scripserunt, plurimum profuisse arbitror ad certamina Graecorum pro communi patriae libertate. Et certe nemo uel diuitijs alicuius, uel armis, uel multitudine hominum deterritus, a patriae, & communis soli defensione desistet, si sibi ante oculos ponet res ea tempestate gestas: considerabitque, quot millia hominum, quas uires, quantos denique apparatus uirtus cum ingenio & ratione pugnantium superarit, fregerit,

fregerit, profligauerit. Sed enim Gallorum terror non solum praecipue temporibus, uerum & nostra aetate saepenumero Graecorum animos inualit. Quae res me uel in primis animauit, ut eorum res gestas summam quidem, sed tamen ab origine referrem. Verum ut aliquando eō reuertamur, unde discessimus, Asdrubal dux Carthaginensium, annos octo in Hispania commoratus, tandem per insidias noctu a Gallo quodam, priuatarum inimicitiarum causa domi occiditur: uir non modō bellicis artibus, uerum & eloquentia, ad mouendos hominum animos adeo pollens potensque, ut magnam imperio Carthaginensi accessionem fecerit. Copiae quae in Hispania erant, Annibali filio eius adhuc fati adolescenti, ob egregiam iuuenis indolem, & incredibilem in ea aetate magnitudinem animi, traduntur. Hic in ipsis statim principijs hostem se populi Romani futurum declarauit, quod non longē post accidit. Ex eo tempore uariae inter Romanos Carthaginensesque suspiciones oriri coepere. Quippe Carthaginenses, quod expulsi ē Sicilia fuerant, secretō Romanis insidias machinabantur. Romani uerō e contrario consilia eorum intelligentes, non fati Carthaginensibus fidebant: quibus rebus facile intelligebatur, non post longum tempus bellum inter eos futurū. Per idem tempus Achaei & Philippus rex, ceterique eorum socij, bellum aduersus Aetolos gerebant, quod sociale appellatur. Nos igitur, cum bellum a Romanis contra Carthaginenses in Sicilia atque Africa gestum, caeteraque quae id bellum secuta sunt, commemorauerimus, ac deinde secundum ordinem nostrae praeparationis uentum sit ad principium socialis belli, & secūdi belli Carthaginensis, quod Annibalis bellum appellant, atque ex his temporibus nobis institutum sit nostrae narrationis initium facere, consentaneum est, ut iam ad res in Graecia gestas ueniamus: quō per hunc modum simili undecunque praeparatione facta, cum ad eundem rerum omnium exitum uentum fuerit, institutam a nobis historiam inchoemus. Cum enim non unius duntaxat, aut alterius gentis, quemadmodum ceteri scriptores fecere, utputa Graecorum, siue Persarum: sed omnium simul totius orbis partium, quae in nostram notitiam uenerunt, res gestas scribere proposuerimus, propterea quod haec nostra tempora ad id propositi peculiare quid contulerunt, qua de re clarius alibi commemorabimus: non absurdum erit, notissimarum gentium, locorumque totius orbis breuiter ante initium nostri operis meminisse. De his igitur, quae in Asia atque Aegypto gesta sunt, fati erit a nostris inde temporibus referre: quod multi ante nostram aetatem res gestas eorum scripsere, suntque ferē omnibus in promptu: nec quicquam ex eo tempore immutatum est, quod sit a scriptorum commentarijs alienum. Quae uerō Achaei Macedonesque gessere, breuiter nobis ab initio repetenda sunt, quod earum rerum (quemadmodum supra memorauimus) incredibilis auctio & consensus fuerit nostris temporibus. Nam cum multi ante haec tempora conati essent, ut Peloponneses in unam uoluntatem redigerent, neque id perficere potuissent, quod omnes suo potius commodo, quam libertati patriae studerent: tanta hac nostra tempestate immutatio facta est, ut non solum amicitiam, ac rerum communicationem inter se inierint, sed etiam ipsidem legibus uti sint, ipsidem ponderibus, ipsidem mensuris, ipsidem nummis, praeterea ipsidem principibus, ipsidem consistoribus, ipsidem iudicibus: ut nulla alia res Peloponneso deesset, quin omnis una ciuitas foret, nisi quod non erant una moenia habitantium: caetera omnia uel eadem, uel quamuis simillima erant. Primum autem quomodo regnare inter Peloponneses coepit Achaeorum nomen, haud inutile erit ostendere. Nam hanc qui appellationem ab initio sortiti fuere, neque regione ceteris praestant, neque urbium multitudine, neque diuitijs, neque uirtute. Siquidem Arcades, atque Lacedaemonij multitudine uirorum urbiumque non parum ceteros antecellunt, uirtute ac rebus gestis nemini Graecorum secundi. Quomodo igitur, aut quamobrem uel hi quos modō memorauimus, uel ceteri Peloponneses pari a quo animo possunt, se non solum in rempublicam

republicam, uerumetiam in nomen Achæorum transfusatos. Ac fortuna quidem hoc factum esse, stultissimum esset asserere. Causa potius huius rei perquirenda est, sine qua nihil nec eorum quæ ratione fiunt, nec eorum quæ præter rationem agi uidentur, perfici potest. Est autem hæc, ut mea quidem fert opinio, æqualitas, & communis licentia, quæ inter omnes seruabatur, & quoddam quasi exemplar ueræ reipublicæ. Quippe synceriora instituta in aliqua Græciæ ciuitate reperta nunquam fuere. Hæc causa plerisque Peloponneses sponte sua æmulos, atque imitatores eius reipublicæ fecit, alios ad id rationibus persuasionibusque adduxit, nonnullos cum tempore paulatim coegit: ita tamen, ut statim postea animos eorum sedaret. Nam cum nemini quicquam superesse ab initio permisisset, sed omnia omnibus uoluisset æqualia fore, statim ad eam amplitudinem Achæos perduxit, duabus rebus ad id efficacissimis usæ, æqualitate atque clementia. Hæc igitur primaria causa fuisse dicenda est, quæ Peloponneses unanimes inter se, atque concordēs ad eam sceleratam, in qua modò sunt, perduxit. Verùm hic mos uiuendi, atque hæc ratio administrandæ reipublicæ longè ante hæc tempora apud Achæos fuit, quod infinitis penè testimonijs licet ostendere. Sed in præsentia unum duntaxat, uel ad summum duo proferamus. Nam quo tempore in ea regione Italia, quæ tunc magna Græcia appellabatur, cœtus Pythagoreorum ob clandestinam coniurationem concrematus fuit, magna rerum publicarum mutatione facta, utpote principibus uniuscuiusque ciuitatis temere interfectis, accidit, ea loca, easque urbes maximis cædibus seditionibusque uexari. Quo circa uariæ ad eos undecunque legationes componendarum rerum gratia confluxere. At illi cæteris posthabitis, Achæorum duntaxat fidei res suas commiserunt. Quinetiam non multo interiecto tempore, omnino instituta illorum imitari, atque eam reipublicam effingere decreuerunt. Siquidem Crodemata, Sybarita, Caulonita compositis inter se unanimiter rebus, primò Omarij Iouis templum publicè constituerunt, ubi & conciones fieri, & cum populo agi posset. Præterea acceptis ab Achæis institutis & legibus, ipsi duntaxat uti, suamque reipublicam componere uolebant. Sed à Dionysio Syracusarum tyranno, & uagantibus per id tempus circum ea loca Barbaris, desistere ab incepto coacti. Præter hæc Lacedæmonijs ex insperato apud Leuctras profugatis, Thebanis uerò iam imperium Græcorum affectantibus, ingens per omnem Græciam tumultus, atque incredibilis perturbatio orta, præsertim apud hos ipsos Lacedæmonios, atque Thebanos, cum & illi superatos se arbitrarentur, & hi nondum se uictoriam cōsecutos existimarent. Veruntamen uterque populus communi consilio solos ex omni Græcia Achæos delegere, quibus rerum omnium quæ in ambiguo erant, iudiciū permitteret, non tam uires, aut potentiam eorum animaduertentes (erat quippe tunc ea regio cæteris omnibus Græciæ prouincijs minor) quam fidem atque integritatem populorum, quæ ea tempestate apud omnes habebatur insignis. Tunc igitur nuda apud eos uirtus erat: sed res gestæ nullæ, quæ gloria dignæ essent. Itaque reipublica eorum parùm augebatur, quòd neminem uirtutibus suis dignū principem haberent: semper autem uel Lacedæmoniorum, uel Macedonum imperio obscurarentur. At postquam interiectis temporibus dignos eorum principatu præfectos inuenere, clari euestigio, atque illustres facti sunt. Perfecerunt, quod optimum omnium erat, Peloponnesium inter se concordiam, cuius autorem ac ducem fuisse nemo ambigit Aratum Sicyoniū: qui uerò rem cœptam confirmari atque perfecerit, Philopœmenem Megalopolitanū. tertium autem, qui eam auxerit, amplificarique, Lycertā, & ceteros eius sequaces. Quæ uerò à singulis gesta fuerint, & quemadmodum, quo uel tempore, hinc ostendere conabimur, quantum pro materia licebit. Sed Arati quidem res gestas & nunc, & rursus posthac summam referemus, propterea quòd ipse in commentarijs suis omnia non minus uerè quam aperte copioseque complexus est. De cæteris uerò paulo diligentior atque prolixior sermo erit. Atqui & facili-

rem

rem nobis narrationem, & discentibus apertiore historiam futuram arbitramur. Si ab his temporibus repetamus, in quibus Achæorum populi, qui à principibus Macedoniae per ciuitates diuisi fuerant, rursus in unum quasi corpus coaluerunt: & ita aucta confestim ea gens fuit, ut ad hanc amplitudinem peruenerit, de qua hæcenus particulatim diximus, & quæ durat usque in præsentem diem. Olympias igitur erat centesima uigesima quarta, cum Patrenses & Dymæi animis conuenere: tempore quo Ptolemæus Lagi filius, & Lyfimachus, & Seleucus, & Ptolemæus Ceraunus uitam obiit. Omnes enim circa hanc Olympiadem, diem functi sunt. Superioribus itaque temporibus hic erat Achæorum status. Regnari apud eos cœptum tempore quo Tifamenes Horestis filius, post descensum Heraclidarum Lacedæmone expulsum, loca quæ sunt circa Achaïam, occupauit. Ab hoc continuè per successione usque ad Sygi tempora reges habuere. Postea uerò molestè ferre regnum cœperunt, quòd filij Sygi iam non legitimè, sed per tyrannidem prouinciã gubernarent. Igitur reipublicam à regibus ad populum transtulerunt, & reliquum quidem tempus usque ad Alexandri Philippique ætatem uariè uarijs temporibus se gessere: conati tamen, quantum in se fuit, reipublicam democratico more administrare. Hæc autem ex duodecim ciuitatibus constabat, quæ nostra quoque ætate extant, præter Olenum & Elicem, quam ante certamen Leuctricum terræ motus absorbit. Hæ sunt autem illæ, Patræ, Dymæ, Pharæ, Tritea, Leontium, Egira, Pellene, Bura, Ceraunia, Carinia, Olenus, & Elice. Post Alexandri uerò ætatem, & ante eam Olympiadem, de qua modò locuti sumus, tanta inter eos, maximè propter reges Macedoniae, dissensio orta est, ut diuisæ inter se ciuitates, diuersum ab eo quod conducebat, in se inuicem perpetrarent. Quibus ex rebus accidit, alias Achaïæ ciuitates præsidium Demetrii, Cassandrique, & non longè post Antigoni intra urbem recipere: pleraque à tyrannis, qui tunc in Græcia ex Antigono complures erant, occupari. Centesima uerò & uigesima quarta Olympiade, quemadmodum supra memorauimus, rursus per resipiscentiã conuenire inter se ipsi populi cœperunt, tempore quo Pyrrhus Epirotarum rex in Italiam transfretauit. Principio conuenere Dymenses & Patrenses, Tritenses & Pharenenses, & nullus dum titulus ciuiliſ istarum urbium societatis erat. Postmodum uix elapso quinquennio, Egirenſes eiectione extra urbem præsidio, illis adhæserunt: quos Burijs interfecto tyranno, ac non longè post Ceraunij secuti. Quippe Iseas Cerauniorum ea tempestate tyrannus, cum eiectione Egira præsidium, interfectumque à Burijs tyrannum, se uerò tantum non bello undique circumuentum intelligeret, deposito principatu, & pacta ab Achæis salute, urbem administrationi eorum reliquit. Sed quam ob rem hæc tam altè à nobis repetita sunt? Primò, ut palam omnibus fiat, quo pacto, quibus uel temporibus, qui primi Achæorum rursus hanc reipublicam, quam florere hac tempestate cernimus, instituerit. Deinde, ut non solum historiae nostræ, uerum etiam rerum ab illis gestarum, cognitio ipsorum institutis, facilius apud omnes fides sit. Siquidem unus semper apud eos gubernandæ reipublicæ mos, una ratio fuit, per quam seruata continuè erga suos omnes æquabilitate, & ipsi qui uel per se, uel per reges occupare eorum patriam conabantur: frequenter bello profugatis, tandem opus hoc pulcherrimum perfecerunt, partim suis uiribus freti, partim auxilio sociorum. Nam quæ sunt ab his secutis postea temporibus in ea prouincia gesta, ad Achæos referenda sunt: qui cum multis maximisque in rebus socij Romanorum fuissent, nunquam sibi quicquam ex rebus gestis ascribere: ad nullam protinus rem, nisi ad Peloponnesi libertatem atque concordiam intenti. Verùm hoc ex ipsis rebus gestis manifestius apparebit. Quinque igitur & uiginti annos cum his pariter reipublicam administrarunt à principio hæc, quas modò memorauimus, ciuitates, quæstorem unum, & duos duces uicissim creantes: postea rursus unum duntaxat ducem decernere statuerunt, cui

summa

summa rerum omnium committeretur. Primus omnium eum honorem adeptus fuit Marcus Gerineus: post quem perfectis quatuor annis, dux creatus fuit Aratus Sicyonius, cum esset annorum uiginti. Hic statim singulari uirtute, ac magnitudine animi patriam tyrannide liberauit, & reipublice Achæorum, cui iam inde ab initio affectissimus fuerat, adiunxit. Neclōgē pōst, cum octo annis imperasset, dux denuo electus, si qua uia arcem Corinthi, quam tunc Antigonus tenebat, capere posset, animum intendere cœpit: qua mox potitus, magno metu liberauit eos, qui Peloponnesum colebant. Corinthiis uerò tyrannide liberatis, eam quoque urbem Achæis addidit. Idem etiam de ciuitate Megarensium paucis interiectis diebus effecit. Hæc gesta sunt anno ante eum Carthaginensium conflictum, quo Carthaginenses omni Sicilia excedere, ac tributum populo Romano pēdere sunt coacti. Aratus huiuscemodi rebus intra breue tempus strenuè peractis, reliquum ætatis in administratione reipub. consumpsit, omnes conatus ac cogitationes suas ad unū finem dirigens, ut Macedones Peloponneso eijceret, tyrannides infringeret, communemque ac patriam libertatem unicuique conseruaret. Ita quamdiu Antigonus Gonatas uixit, facile & conatui, ac omnifariam machinis ipsius, & cupiditati Aetolorum restitit, utrisque alioquin eò temeritatis atque audaciæ prolapsis, ut foedus inter se inuicem de diuisione ciuitatum Achæiæ facere non erubuerint. Mortuo uerò Antigono, initaque inter Achæos atque Aetolos societate, cum bello à Demetrio infestarentur, dissensiones atque discordiæ paulisper sedatae, communisque & mutua quaedam amicitia inter eos orta est. Postquam uerò Demetrius, qui decem tantum regnauit annos, diem functus fuit, tempore quo primum Romani Illyrium transfretarunt, incredibile rebus Achæorum additamentum accessit. Quippe omnes tyranni qui in Peloponneso regnabant, in desperationem adducti sunt, tum propter Demetrii mortē, quo duce atque imperatore uti consueuerant: tum quod Aratum cernebant totis uiribus adniti, ut tyrannides deponerentur: & ipsi quidem, qui sese sponte imperio abdicarent, summos honores præmiaque proponere: ipsi uerò qui in pertinacia permanerent, metum terroremque iniicere: denique uniuersos hortari, ut tyrannides dimitterent, patrias in libertatem uendicarent, & in reipub. Achæorum conuenirent. Lysidas igitur Megalopolitanus, qui adhuc uiuio Demetrio singulari prudentia futura præuiderat, cōfestim deposita tyrannide, ethniciæ reipublicæ ascribi uoluit. Aristomachus quoque Argiuorum tyrannus, & Xenon Hermioniorum, & Cleonimus Phlasiolorum, depositis tyrannidibus, in eandem reipub. confluxere. Quibus ex rebus cum ea gens mirum in modum adoleuisset, Aetoli ob innatam eis cupiditatem Achæis inuidentes, sperantesque se ciuitates, quæ unā coaluerant, dissoluere posse, quemadmodum ab initio fecerant, Acarnanum ciuitates cum Alexandro, Achæorum uerò cum Antigono se diuisuros pollicentur. Ita simili spe in sententiam trahunt Antigonom, qui per ea tempora Macedonibus præerat, relictus Philippo adhuc puero tutor, & Cleomenem regem Lacedæmoniorum. Nam cum Antigonom ea tempestate Macedonibus imperantem cernerent, uirum bellicosum, & ob amissam Corinthi arcem Achæis maximè infestum, facile sibi persuadebant, si Lacedæmonios quoque eo bello adiutores haberēt, se haud dubiè eam gentem armis undique circumuentam oppressuros: quod procul dubio evenisset, nisi, quod illi minimè considerauerant, Aratū singulari uirtute, ac magnitudine animi uirum, propugnatorē habuissent. Totis itaque uiribus iniquissimum bellum adgressi, non solum quod sperabant, perficere nequiuērūt: sed e contrario Aratum, qui ea tempestate Achæis præerat, & omnem illorum gentem robustiorem audaciorēque fecere, duce callidè omnia ac diligenter prouidente, quemadmodum ex sequentibus liquebit. Nam cum uir prouidus animaduertent, pudere Aetolos palam Achæis bellum indicere, ob recepta nuper ab illis in bello Demetriaco beneficia, proptereaque Lacedæmonios, ut id ipsi facerent, hortari: tanta deinde inuidia ob res Achæorum secundas

premi,

premi, ut Cleomeni, qui Tegetā, Mantiniam, Orchomenumque, quæ non modo sociæ Aetolis, sed et eiusdem cum illis ciuitatis fuerant, sibi per fraudē sustulerat, non solū irati non fuissent, sed eas regi latissimè confirmassent: præterea nulla ab Achæis in iuria laceratissimos, duntaxat immani cupiditate regnandi, omnē bello occasionem quaritare: patique in præsentia haud inuitos, ut foedus sibi à rege uiolaret, perderenturque per fraudē amplissimæ ciuitates: ea tantū fini, ut auctiæ per eum modū Cleomenis uires, facilius Achæorum reipublicam labefactare possent. Cum in quā hæc omnia Aratus, cæteri que Achæorum duces animaduertent, statuerunt inter se bellum quidem nemini indicendū, sed conatui Lacedæmoniorū totis uiribus resistendū esse. Principiō igitur hæc inter se duces decreuere. Interiectis uerò temporibus, cum animaduertent Cleomenē oppidum quoddā, quod postea Atheniense appellatū, in regione Megalopolitarū intrepidè ædificantē, & iam sese apertum atque acerrimum Achæorum hostem indicantē, congregato concilio decernunt bellū aduersus Lacedæmonios non iam ex abdito, sed palam esse suscipiendum. Bellum igitur, quod Cleomenicū appellat, per ea tempora huiuscemodi initiū habuit. Achæi primum per se ipsos sine cuiusquam subsidio resistere Lacedæmonijs cœperunt, simul quod gloriosius nomini eorum futurū arbitrabantur, per se ipsos, quam per alios, ciuitates, patriamque tutari: simul quod seruare cum Ptolemæo amicitia totis uiribus adnitebant, ueriti ne forte is ægreferreret, si ab alijs potius, quam à se præsidia quarirarent. Iam uerò procedente bello cum Cleomenes pessundata reipublica legitimum imperium in tyrannidē uertisset, & bello alioquin astutē & audaciter uteretur, Aratus quod futurum erat, longè prospiciens (quippe quem minimè latebat consilium atque audaciā Aetolorum) sedulo irritandos esse illorum conatus iudicauit. Cum itaque animaduertent Antigonom industria atque experientia rerum, præterea etiam fide præter cæteros præstantem, & reges consideraret natura quidem neminem uel hostem, uel amicum habere, sed ex eorum commodo amicitias, inimicitiasque metiri, conuertere se ad eum regem decreuit, omnemque belli euentum illi ante oculos ponere, postremò unā belli societate inire. Verum id palam facere, complures causæ prohibebant. Quippe ea re intellecta Cleomenes atque Aetoli, diligentius se paraturi ad bellum uidebantur. & Achii nouitate rei perterriti, quod ducem ueluti in summa desperatione rerum ad hostē confugere existimarent, magna ex parte bellum deserunt. Quamobrē ne quid huiuscemodi accideret, non modò nemini consilium aperiebat, sed multa præter sententiam faciebat, loquebaturque, queis contrariū eius rei quam moliebatur, ostenderet. Cum itaque Megalopolitanus cerneret ob uicinitatem, quam cum Lacedæmone habebant, bello præter cæteros quàm maximè affligi, neque ullum ab Achæis, qui eodē bello premiebantur, expectare præsidium, foedere præterea atque amicitia cum Macedonibus coniunctos esse, quorum singularia fuerant erga Philippum Amyntæ filium beneficia, non dubitabat eos: quamprimum infestari à Cleomene cœpissent, Antigoni atque Macedonum præsidium imploratos. Itaque secretè consilium suum Nicophani et Cercidæ Megalopolitanis aperit. Hi ei paterni hospites erant, ac præter cæteros ad componendā rem aptissimi uidebantur. Per eos itaque Macedonas hortat, legatos ad Achæos mittant, rogentque, ut secū unā præsidium ab Antigono postulent. Megalopolitani Nicophanē atque Cercidam legatos ad Achæos mittunt: & ut inde cōsentientibus Achæis ad Antigoni proficiscant, iubent. Achæi id Megalopolitanis facile permiserunt. Profecti igitur ad regem legati, quæ in mandatis habebant referunt: & ex ipsi quidē quæ ad patriam eorum spectabant, duntaxat necessaria breuiter summatimque exponunt. De uniuersa uerò re plura, ut ab Arato edocti fuerat, uerba faciunt. Aetolorū, Cleomenisque conatus quid possint, quò tendant, ante oculos ponunt. Esse id bellū in præsentia quidē Achæis periculosum: sed posthæc, si illi uoti cōpotes fuerint, ipsi Antigono longe perniciosius futurū. Neminē quippe dubitare, Achæos uno tempore amborū uiribus oppressos, facile pessundatū iri: at Cleomenē, Aetolosque,

F

si ea

si ea uictoria potiti fuerint, haudquaquam in ijs finibus permanuros, longe minus dubiū esse. Quippe Aetolorū cupiditatē credendum non solum nō Peloponnesiū, sed ne totius quidē Græciæ finibus cōtentam fore. Cleomenis uerō ambitionē, tametsi in præsentia Peloponnesi tantūmodo principatū appetere uideatur, tamen si uoti compos fuerit, nō prius ab incepto destitūrā, quā omnem Græciā subiugauerit, id quod consequi nō possit, nisi prius Macedonum principatū destruxerit. His atq; alijs huiuscemodi rationibus regem admonent, ut futura diligenter prospiciat, consideretq; , quid rebus suis magis conducere uideat, uel unā cum Achæis atq; Bœotijs bellū in Peloponnesio pro imperio Græciæ contra Cleomenē gerere, uel derelicta maxima gente, non longē post aduersus Aetolos, Bœotios, Achæos, atq; Lacedæmonios in Thessaliā pro principatu Macedoniæ certare. Quod si Aetoli pudore ducti, ne concordia tēpore Demetriaci belli cum Achæis in iā uiolare uiderent, in amicitia, quemadmodū in præsentia faciebāt, persistere simularēt, Achæos per se ipsos iatis superq; esse ad Cleomenis in iurias propulsandas. Itaq; si fortuna secundis rebus secū ageret, nihil opus esse aliorū subsidio: sin uerō rebus suis iniqua Aetolos potius respiceret, regē ut sibi adesset obtestabantur: neq; opportunū tēpus prætermitteret, Peloponneses, anteaquā ad internitionē delerent, conseruaret. De fide ac præmijs nullā in præsentia curam habendā dicebant: inuenturū esse Aratū in summa rerū necessitate modū, quo utriq; rei satisfaceret. Hunc ip sum, tēpus, quo opus præsidio foret, regi indicaturū. Antigonus auditis quæ relata per legatos fuere, Arati prudentiā summopere cōmendauit, seq; ad omnē rei euentū paratū respondit. Dedit præterea ad Megalopolitanos literas, quibus significauit, præsto fore à se subsidium, dummodo id uolentibus Achæis fieret. His peractis, Nicophanes, & Cercidas domū reuertuntur: redditisq; Antigoni literis, beneuolentiā ac promptitudinē regis ostendunt. Megalopolitani his rebus lætitiā affecti, mittunt denuō ad Achæos legatos, rogantes ut cœdus cū Antigono in eant, ac totius rei summā fidei illius credant. Aratus, intellectis particulatim à Nicophane rebus, & studio regis erga Achæos seq; ipsum cognito, incredibilem coepit animo uoluptatē: simul quod haud frustratū se sua esse intelligebat; simul quod Antigonus præter spē Aetolorū haud aspernari amicitia suam uidebat. Arbitrabatur autē ualde rationi dissonū esse, quod Megalopolitani ad hoc propendebāt, ut summa rerū per Achæos ad Antigonū deleretur. Stabat enim in sententiā à nemine petendi subsidium, nisi summa rerū necessitudine cogere. Quod si accideret, nequaquā id per se solū, sed per omnes simul Achæos fieri cupiebat. Verebatur enim, ne si forte rex uictoria potitus, Cleomene ac Lacedæmonijs superatis, ad extremū aliquid noui contra rempublicā Achæorū tentaret: causam eius rei sibi ascriberent, quod regē sibi ob captam Corinthi arcem infensum, admittendū intra patriæ limites per imprudentiā censuisset. Cum igitur legati Megalopolitanorū ad cōsiliū uenissent, & recitatis primò literis regis, benignitatē atq; amicitia ostendissent, ac postremò Achæos hortati forent ad res cū Antigono cōponendas, atq; ad id prompta esse omnis multitudo uideretur: procedens in mediū Aratus, regis benignitatē facile amplexus est, dehinc multitudinis studiū summis laudibus extulit. Verū plurib; eos hortatus est, ut per se ipsos seruare ciuitates & patriā conarent. Si id fieret, nihil neq; præclarius, neq; utilius fore. Quod si rebus suis omnino fortuna aduersaretur, omnia prius experienda: & postquā nullam amplius intelligerent spē sibi relictam esse, tunc demū ad amicorū præsidia confugiendū. Id cōsiliū facile multitudo omnis probauit, decretūq; à concilio fuit, ne quid in præsentia noui tentaret, sed per se ipsos Achæi præsens bellū administrarēt. Cū uerò interea Ptolemæus Cleomeni auxilio esse, & necessaria ad bellū suppeditare coepisset, cupiens eū per hunc modū Antigono infestū facere, quod Lacedæmoniorū potius, quā Achæorū uiribus Macedoniæ regnū consequi posse sperabat: Achæi autē primò iuxta Lyceū ex improviso Cleomeni obuiā facti, cæsi ac profligati fuissent: dehinc rursus in Laodicea non longē ab urbe

Mega-

Megalopoli, cum ex cōposito ad manus uenissent, ingentem iacturā passi, ubi & Leusiadas cecidit, tertio prope Dymeam in loco, quod Hecatombē appellatur, adeo fusi, dissipatiq; , ut penē in extremū periculū incidissent. tunc demū tot malis circumuentus Aratus, morā omnē amputandā censuit, subsidiumq; ab Antigono, uti à principio statuerat, petendū. Filiū itaq; legatū ad regē mittit, ea confirmatū, quæ de subsidio inter se cōuenerant. Verū anceps consilij, ac non parū sollicitus erat, quod neq; Antigonū cum præsidio uenturū sperabat, nisi arcē Corinthi, quam Acrocorinthū uocant, & ipsā Corinthiorū urbem fidei gratia accepisset: neq; intelligebat Achæos posse inuitis Corinthijs eā urbem Macedonibus tradere. Quamobrē dilatum consiliū fuit, ut de modo dandæ fidei consideraret. Inter hæc Cleomenes rebus foeliciter à se gestis elatus, intrepidē per omnem prouinciā discurrere, ciuitates partim persuasione, partim terrore sibi asciscere. Cū uerò per hunc modū Caphyas, Pellenem, Pheneū, Argos, Phliantem, Cleonas, Epidaurū, Hermionem, Tryzenem, & ad extremū Corinthū cepisset, castra nō longē ab urbe Syciatorū posuit, pariterq; Achæos ab ea quam supra diximus, sollicitudine animi liberauit. Quippe Aratus, simulatq; nunciatum est, eiectū à Corinthijs ex urbe præsidium Achæorū, missosq; ad Cleomenē legatos, qui urbē ei traderent, optimā ad eā rem occasione nactus, arcē quæ ab Achæis tenebat, Antigono restituit: quæ res & offensam, quam apud regē contraxerat, purgauit: & fidē ac munimentū quoddā, & ueluti receptaculū futuri belli regi præbuit. Cleomenes, postquā conuenisse eum Antigono Achæos intellexit, arcemq; illi sponte tradidisse, confestim soluta obsidione castra nō longē ab Isthmo traduxit: atq; eum locum, qui medius est inter arcē, & eos montes quos incolæ Onios uocant, uallo ac fossa diligentissimē muniuit, ut qui tam animo spē conceperat, totius se Peloponnesi imperio poriturū. Antigonus iam pridem ad bellum paratus, opportunitatē temporis præstolabatur. Cum uerò ex his quæ acciderāt, appropinquare profectiōnem Cleomenis in Thessaliā, sicuti ab Arato didicerat, conieceret, missis ad Achæos de omni re nuncijs, ipse cum exercitu uersus Isthmum per Eubocæ iter fecit. Nam Aetoli aduentū ipsius agereferentes, ei nunciarūt, ne intra Thermopylarum angustias exercitum duceret: quod si faceret, armatos iter se ipsius impedituros. Igitur Antigonus atq; Cleomenes aduersus se inuicē castra posuerat: ille animo ingrediendū Peloponnesum, hic studio arcendi eum à finibus suis. Achæi, & si maximam in uniuersum iacturam passi erant, haud tamen profus cecidere animis: sed quamprimum rebellasse contra Cleomenem, Aristotele Argium senserunt, in eius auxilium profecti, Timoxeno duce, Argos cepere, quæ res non mediocrem momentum attulit uiribus Achæorum. Siquidē & Cleomenis impetus ob eam rem non parum repressus, & animi militum prostrati fuere, ut res ipsæ facile ostenderūt. Nam cum & locorum opportunitate, & copia commeatus, & uiribus atq; audacia militum longe præstaret Cleomenis exercitus, tanta repente facta est immutatio rerū, capta Argiorū ciuitate, ut Cleomenes dimissis ijs omnibus, fugæ similem profectiōnem fecerit: ueritus ne ab hostibus undiq; circumueniretur. Profectus autem est Argos, ubi factio in urbem impetu, expugnare eam totis uiribus nititur. Sed hinc Achæis fortissimē resistentibus, illic Argiuis ob pœnitentiā commissi erroris acerrimē propugnantibus: ea quoq; spe frustratus, factio per Mantiniā itinere, copias Spartano gradu, Argos cōtendit, Argiuos pluribus uerbis laudat, res ciuitatis cōponit. Dehinc rursus uersus Arcadiam ducto exercitu, ex munimentis à Cleomene extructis extrahit præsidia, eaq; per Aegyptanam regionem profectus Megalopolitanis tradit. Ipse Egium, ubi Achæorum concilium erat, se transfulit. Hic multa de rebus præsentibus loquitur, futurorum etiā haud paucis admonet. Postremò omnium sociorum dux creatus, exercitum per hyemem in agro Sicyoniorum & Corinthiorum detinet. Ineunte autem uere copias educit, coniunguntur unā Achæi. Itaq; triduō Tegetā profectus, obsidere ur-

F 2 bem

bem aggreditur. Cum uero Tegetani Macedones, fossis, cuniculis, atque omnifariam machinis ad expugnationem urbis intentos uiderent, desperata prorsus salute, sese hostibus dedunt. Antigonus compositis in urbe rebus, confestim Lacedaemone traducit exercitum. Ita Cleomeni, qui se intra fines suos continebat, appropinquans, exiguis interdum certaminibus manus cum hoste conserit. Interea per exploratores nunciatur, milites ab Orchomeno in subsidium Cleomenis uenisse. Quamobrem, conuerso itinere, Orchomenum contendit, urbemque nullo negotio capit. Post haec Mantiniam ciuitatem obsidet, qua mox potitus, uersus Heream & Telphusam legiones ducit, & eas quoque urbes per deditiorem sine interuallo accipit. Post haec ingruente hyeme, Macedones domi in hybernis relinquit: ipse cum mercenarijs proficiscitur Egium, ut interea cum consilio de rebus necessarijs disputet. Per id tempus Cleomenes, cum animaduerteret Antigonom relicta domi copijs Egij moram trahere, distantem Megalopoli amplius trium dierum spacio: eam uero urbem ut situ uastam, ita hominibus uacuum esse, multis praesertim paulo ante in ijs praelyjs, quae iuxta Lyceum & Laodiceam facta memorauimus, inter certandum interfecit: praeterea eo tempore propter praesentiam Antigoni negligentius obseruari, facile est adductus in spem urbis capiundae. Eo itaque repente profectus, comitantibus quibusdam Messenijs, qui patria exules extorresque Megalopoli uitam trahebant, ab ijs noctu intra moenia admittitur. Facta uero luce parum absuit, quin cum omni exercitu periclitaretur, Megalopolitanis fortissimè resistenibus: id quod illi et ante trimestre tempus acciderat, cum ciuitatem loco qui Colaeus uocatur inuassisset. Veruntamen ad extremum & multitudine militum, et quia opportunissima quaeque loca praecipue occupauerat, uoti compos fuit. Urbem captam, eiecitis Megalopolitis, spoliataque funditus evertit, ut nulla in posterum spes ipsius denuo aedificandae relinqueretur. Id mihi quidem eo consilio uidetur fecisse, ut Lioniensibus, Megalopolitanis, Stymphalijs, ceterisque propinquis populis ostenderet, nihil proditoribus, aut ijs qui res nouas molirentur, tutum esse: nam Clitoriorum uirtutem ac gloriae unius hominis peruersitas coedauerat. Is fuit Thearces, quem merito ob eam rem Clitorij genitum apud se esse negauerunt, dicentes eum aduenae cuiusdam militis filium ex Orchomeno aduenisse. Ceterum cum non desint, qui inter huius historiae scriptores Philarchum ceteris omnibus praeponeant, cum tamen plerumque contraria Arato & dicat et sentiat: utile, immo potius necessarium iudicauimus, nobis praesertim qui sumus Aratum secuti, hanc partem nequaquam praeterire silentio, ut facilius discerni a mendacio ueritas possit. Hic igitur multa passim per uniuersam historiam, prout libido animi tulit, locutus est, quae refutare in praesentia superuacuum duximus, rati ea duntaxat penes hunc auctorem discutienda nobis esse, quae ijs temporibus, quorum nos meminimus, id est in bello Cleomenico, gesta fuerunt. Haec sane satis superque erunt ad reliquos eius authoris errores intelligendos. Principio cum niterent ostendere Antigoni, & Macedonum, praeterea etiam Arati atque Achaeorum crudelitatem: Mantinenses, inquit, cum primum in eorum potestate uenire, omnia sua, crudeliaque ab hostibus passos: antiquissimam nobilissimamque Arcadiae ciuitatem, in tot aetate rumnas, tot calamitates incidisse, ut uniuersam Graeciam ad lachrymas mouerit. Post haec dum augere crudelitatem, & legentium animos mouere ad commiserationem studet, refert mulierum mutuos amplexus, crines passos, nudatas papillas, uirorum & foeminarum gemitus atque ululatus, paruos liberos, & confectos aetate parentes circum se trahentium. Hoc uero passim per uniuersam historiam facit, hoc agens, ut singulis grauitatem malorum ob oculos exponat. Verum inertiam & muliebram animi illius molliciem relinquentes, ea inquiramus quae in historijs sunt & propria et utilia. Scriptorem rerum gestarum decet non mouere hominum affectus, neque orationem ad id aptam perquirere, neque calamitates mortalium insectari, quod Tragœdiarum scriptores faciunt, sed dicta factaque hominum uere referre, etiam si mediocria fuerint. Neque enim est idem historiae atque tragœdiae finis, sed plane contrarius, quippe in hac elaborandum, ut ueris

ut uerissimi oratione audientium animos in spem, metum, sollicitudinem, uoluptatem, aut alium huiusmodi affectum trahamus, illic autem totis uiribus adnitendum, ut studiosis nostrorum operum dicta, factaque hominum uere referamus. Quam ob rem illic ueri similibus rebus opus est, ut spectatores facilius decipiantur: hic ueris, quia in utilitate legentium scribuntur. Adde quod idem auctor plerumque inter scribendum, nullam neque causam, neque rationem earum rerum adducit, sine quibus neque ad misericordiam, neque ad indignationem mouere quempiam iuste possumus in rebus mortalibus. Nam quis est, qui non indignum putet, hominem liberum caedi: tamen si quis ob patratum a se delictum quid passus fuerit, iure eum id passum fatemur, porro si castigandi, emendandique gratia quispiam hominem liberum uerberarit, non ne honore ac gratia dignus ab omnibus iudicabitur? Eodem modo ciuem interficere nefas est, idque punitur acerrime. At si quis furem, aut adulterum interfecerit, non ne insons est? Quod si proditorem patriae, aut tyrannum quispiam obruncarit, non ab omnibus laudabitur & commendabitur & extolletur? Ita in omni re finis et intentio hominis spectari debet, idque non in eo quod committitur, sed in causis ac proposito consideratis rerum differentijs. Mantinenses igitur primo relicta republica Achaeorum, Aetolis se patriamque sponte tradiderunt, nec longè post Cleomeni. Inter haec, dum sub republica Lacedaemoniorum uiuerent, anno ante Antigoni ad eas partes aduentum quarto, iterum ab Achaeis duce Arato capti fuere. Quo tempore tantum absuit, ut ob contractam offensam mali quidpiam paterentur, ut incredibile omnibus apparuerit, quam facile, quamque celeriter uterque populus in unam denuo rempublicam coaluerit. Quippe Aratus simulatque potitus est urbe, mandauit suis, ne quid alienum tangerent: postea uocatos ad se ciues, hortatus est, ut bono animo essent, suisque rebus fruerentur. Futuros enim saluos quam diu sub republica Achaeorum manerent. Mantinenses qui omni prorsus spe destituti uidebantur, Arati uerbis summopere recreati, euestigio sententiam mutant, & quorum modo perniciosissimi hostes erant, & quos multis necessarijs destitutos ac non paucos illorum uirerum aduersariorum oppressos uidebant, in proprias domos admittunt, cum ijs res fortunisque suas comunicant: nihil denique praetermittunt, quoad ineundam firmissimam amicitiam pertinere uideatur. Neque id iniuria, nescio enim an aliqui unquam uel in manus mitiorum hostium uenerint, uel in maiores fortunae casus lapsi cum minori detrimento surrexerint: quod Arati atque Achaeorum humanitas fecit. Post haec cum & futuras inter se seditiones, & Aetolorum ac Lacedaemoniorum machinas longè prospicerent, mittunt ad Achaeos legatos, qui urbem fidei eorum tradant, ac subsidium postulent. Achaei sine mora trecentos uiros ex suis forte deligunt, hos proficisci Mantiniam iubent. Igitur trecenti uiri de gente Achaeorum, relicta patria, fortunisque suis omnibus, Mantiniae moram trahebant, & libertatem ac salutem urbis tutabantur. Mercenarios praeterea circiter ducentos secum habebant. Non multo interiecto tempore, seditio inter Mantinenses oritur. Quam ob rem aduocatis confestim Lacedaemonijs, urbem eis tradunt, & ne quid sceleris desit, Achaeos omnes obruncant: quo nescio an perniciosius aliquid facinus memorari possit. Nam si recedere omnino a foedere atque amicitia Achaeorum statuerant, fuerat saltem praesidium incolume in patriam remittendum: Quippe haec consuetudo etiam cum hostibus iure gentium seruari solet. Sed hi ut facilius faceret fidem sui erga Cleomenem & Lacedaemonios animi, eò immanitatis ac uecordiae processere, ut uiolato iure gentium, ne amicis quidem parcerent. Quod igitur tantopere in eos fauerint, qui etiam paulo ante urbe eorum per uim potiti, omnes ueluti insones dimiserant, & in praesentia patriam ac libertatem eorum tutabantur, qua poena, quo cruciatu putabimus dignos? quod iudicium par tanto sceleris excogitari poterit? An ut una cum liberis, atque uxoribus uanum eant? at hoc iure belli etiam de his qui nihil fa-

uum, nihil crudele commiserunt, fieri licet. Igitur maioris poena & grauioris exemplo dignerant. Quocirca si ea tantum passi fuere, quae scribit Philarchus, non solum non credendum, Graecos ob eam rem miseratione affectos esse: sed potius laudasse iudicium Achaeorum, quod tantam, tamque inauditam crudelitatem censuissent acriter puniendam. Quam ob rem cum nihil aliud fuerint ea tempestate Mantinienses passi, quam quod spoliati fortunis suis, & uenundati ab hostibus fuere, quis non uideat huiusmodi scriptorem non modo fuisse mendacem, uerum etiam incredibilia dictu scripsisse: & ut ignorantiae cumulus accederet, ne id quidem animaduertisse, quod Achei in Tegeatas eodem tempore a se prelio captos nihil tale moliti sunt. Atqui, si eius rei causa crudelitas Achaeorum fuisset, profecto Tegeatae quoque eandem crudelitatem forent experti. Sed cum haec diuersitas duntaxat aduersus Mantinienses fuerit, manifestum, ipsam quoque causam iracundiae diuersam apud eos extitisse. Rursum hic ipse author Aristomachum Argiuum refert clarissima familia ortum, Argiuorum tyrannum fuisse, antiquam a tyrannis originem ducentem. Hunc ab Antigono atque Achaeis captum, ac Cenchream adductum, & strangulatum, iniustissimam atque iniquissimam omnium mortalium necem uoluisse. Facit praeterea eum, ubique sui similis, per noctem qua strangulabatur uoces quasdam in uinculis emittentem, quibus uicinos partim crudelitate rei perterritos, partim ut rem certius intelligerent, nonnullos etiam grauius indignatos ad eum locum curritasse: & alia quaedam muliebria atque effeminata, quae in praesentiarum omittimus, contenti istis quae haecenus commemorata a nobis fuere. Ego uero Aristomachum arbitror, etiam si nihil aliud aduersus Achaeos deliquisset, praeterquam quod pessundata republica libertatem patriae in tyrannidem conuerterat, quamlibet magno cruciatu dignum extitisse. Quamquam praeclearus author cupiens illius gloriam extollere, et commemoratione malorum, quae pertulerat, mendicare ab audientibus misericordiam, non solum tyrannum fuisse scribit, uerum etiam tyrannus genitum. quo quid grauius aut perniciosius dici potest? hoc enim nomen quali seminarium in se continet crudelitatis, & omnes hominum iniurias, sceleraque complectitur. Atqui Aristomachus, etiam si grauissimos cruciatus passus fuisset, ut Philarchus tradit, non tamen dignas, uel unius diei poenas lussit. In quo cum Aratus Argos cum Achaeorum manu per insidias ingressus, uindicare in libertatem Argiuos niteretur, tandem nemine ob metum tyranni se mouente, & conatum ipsius iuuante, exire urbe coactus est. Quam ob rem Aristomachus occasione sumpta, quod conscii aduentus Achaeorum fuissent, octuaginta ex primoribus ciuium insontes strangulari in conspectu necessariorum iussit. Sed longum esset, ipsius per omnem uitam crudelitatem referre: quippe hanc a maioribus suis quasi hereditario iure habuit. Igitur si huiusmodi exemplis ac cruciatibus affectus fuit, haud est indignum censendum, siquidem longè indignius fuisset, sceleratissimum hominem post tot uirorum caedes, tot rapinas ueluti insontem impunitum mori. Neque Antigoni atque Arati saeuitia adscribendum est, quod tyrannum, quo bello potiti legitime fuerant, interfici in uinculis iusserunt: quem etiam tempore pacis capere, & summis afficere cruciatibus, optimum simul atque honorificum fuisset. Quod uero praeter haec & foedus Achaeorum rupit, quibus supplicij dignus non iudicabitur? Deposuerat non multis ante temporibus tyrannidem ob Demetrii mortem, omni spe subsidij destitutus. Quo tempore Achaei eum non modo saluum fecere, uerum etiam ita humaniter ac benigne susceperunt, ut & iniurias omnes quibus usus in tyrannide fuerat, ei dimiserint, & in suam rempublicam acceptum maximis honoribus affecerint, ac demum ducem Achaeorum creauerint. At homo omnium sceleratissimus, oblitus tantae humanitatis atque clementiae, statim cogitare coepit, quo pacto inire Cleomenis amicitiam posset: nec multis interiectis diebus, non sine ingenti periculo Achaeorum tempore maxime necessario, ad hostes

defecit.

defecit. Quem post paucos dies in bello captum, non Cenchreis per noctem in uinculis interfici dignum erat, quemadmodum Philarchus scribit: sed per omnem Peloponnesum circumductum post multa maximaque supplicia tandem crudelissime trucidari, ueruntamen homo omni genere sceleris praeditus, nihil grauius pertulit, quam quod in uinculis strangulatus est. Adde, quod idem author Mantiniensium calamitates pluribus uerbis prosequitur, quasi decere scriptorem historiae putet, duntaxat res crudeles atque iniustas legentibus exponere. De Megalopolitanorum uero uirtute, ac magnitudine animi, qua per id tempus uis fuere, nullam prorsus mentionem facit: perinde ac si magis proprium historiae sit, scelera atque flagitia hominum, quam quae iuste honesteque facta sunt, commemorare: uel qui historias legunt, minus utilitatis ex rebus studio et aemulatione dignis, quam ex iniquis & fugiendis consequantur. Praeterea quo pacto Cleomenes ciuitatem ceperit, integram seruauerit, tabellarios Messenae ad Megalopolitanos cum literis miserit, ut in incolumem patriam reuertentur, sibi que adessent, hortatus fuerit: quo deinde modo Megalopolitani literas, dum legerentur, absolui non permiserint, & uix a tabellarijs manus abstinuerint, caeteraque huiusmodi leuia atque humilia consecratur, quo Cleomenis magnificentiam & moderationem erga hostes ostendat. Quod uero sequebatur, quodque maxime proprium erat historiae, praetermittit, laudem uidelicet atque memoriam rerum egregie gestarum. At quid ei erat impedimento? nam si eos qui solummodo uerbis ac uoluntate bellum pro socijs sustinent, bonos uiros putamus: qui uero populationem patriae, incendia, obsidiones patiuntur, non solum laudamus atque admiramur, uerum etiam gratijs muneribusque prosequimur: quibus laudibus Megalopolitanos efferemus? quibus studijs complectemur? non ne maximis atque amplissimis? Hi primò prouinciam Cleomeni reliquerunt: deinde omnino se patria abdicarunt, ne ab Achaeorum societate recederent. Postremo, cum praeter spem atque opinionem omnium reuerti incolumes in patriam possent, maluerunt uitam in exilio trahere, dimissis domibus, sepulchris, templis, fortunis, omnibus denique rebus necessarijs, quam aliquid uiolatae socijs fidei signum praese ferre. Quo quid maius aut praeclearius factum est unquam? uel in posterum fiet? Cui igitur rei magis attentos reddere auditores scriptorem historiae oportebat? aut quibus exemplis melius poterat hortari homines ad fidem seruandam, resque egregie gestas imitandas? Ac Philarchus nullam huiusmodi rerum mentionem fecit, caecus (ut mihi quidem uidetur) ubi pulcherrimae res occurrunt, & inter caeteras maxime memoratu dignae. Addit non longè post, cepisse Lacedaemonios Megalopolim praedam sex millium talentorum, ex quibus duo millia Cleomeni ex consuetudine dedisse. Vbi quis non statim admiretur inscitiam atque ignorantiam hominis, de diuitijs & potentia Graecorum? quae maxime nota esse historico debent. Equidem ita affirmo, non istis temporibus, quibus & a regibus Macedonibus oppressae, & uarijs inter se bellis exhaustae erant Peloponnesium uires: sed ea tempestate, qua iunctae una cunctae ciuitates secunda fortuna potiri uidebantur, haud tantum pecuniarum ex omni supellectile, demptis corporibus, in tota Peloponneso colligi potuisse: & quod istuc non temere nunc, sed cum ratione pronunciemus, hinc liquet. Nam quis ignorat, Athenienses, quo tempore cum Thebanis bellum aduersus Lacedaemonios gessere, ut exercitum decem millium hominum, & classem triremium centum pararent, facto censu, non solum aerarium publicum, uerum etiam proprias domos, ciuitates, omnem denique prouinciam exhaustasse, & uix tandem congregare potuisse sex millia talentorum, ducentis quinquaginta exceptis? Ex quo haud absurdum uideri debet, quod modo de Peloponneso affirmauimus. At istis temporibus in urbe Megalopoli nemo sit, qui audeat dicere amplius quam trecentorum talentorum praedam potuisse capi: praesertim cum clare apud omnes constet, homines tam liberos quam seruos Messenem, confugisse. Maximum uero huius

F 4

rei argu-

rei argumentum est, quod cum per id tempus Mantinenfes, qui neque uiribus, neque fortunis inferiores Arcadibus erant, ut hic ipse auctor testatur, cincti undique obsidione, ita in manu hostium uenissent, ut neque fugere quisquam, neque surripere quicquam potuisset: ad extremum tamen præda omnis etiam cum corporibus non amplius trecentis talentis aestimata ab omnibus fuit. Cæterum quod mox subiungit, quis non magnopere admiratur? Venisse, inquit, decimo ante id prælium die a Ptolemæo oratorem, qui Cleomeni nunciaret, negare Ptolemæum se ad belli impensas suppeditare aliquid uelle: proinde eum hortari, ut pacem cum Antigono faceret. Qua re audita, Cleomenem statuisse de omni simul re confestim decernere, antequam id ad aures militum ueniret, ne forte indignarentur, nullam sibi amplius spem stipendij relictam intelligentes. At si nuper sex millia talentorum Megalopoli lucrifecerat, quid erat Ptolemæi præsidium necessarium? cui trecenta solummodo talenta satis superque fuissent ad uires Antigoni confringendas? Simul igitur asserere Cleomenem omnem spem stipendij in Ptolemæo collocatam habere, simul tantum pecuniarum Megalopoli nactum affirmare, nonne summa inscitia est? Longa mihi suppeditaret oratio, si cætera uictoria quibus egregius scriptor & hic & ubique scater, persequi uellem, sed hæc in præsentia satis esse existimaui. Post Megalopolis captiuitatē Antigono in ciuitatē Argiuorum in hybernis commorante, Cleomenes, cum primū per anni tempus licuit, copias cogere cepit. Hinc militum animos pro tempore hortatus, exercitum in Argiuorum regionem educit. Fuere plerique, qui eum ob hanc rem ueluti audacem nimis ac temerarium reprehenderunt, propter situs locorum asperos, ac natura muritissimos. Alij id melius considerantes, sapienter eum fecisse existimauerunt. Nam cum animaduertetur, Antigoni uictoriam in manibus, ut qui longè multitudine militum præstaret, dimisso domi exercitu paruam admodum mercenariorum manum secum habere, huiusmodi quaedam cogitare cepit, facile sibi fore prouinciā sine discrimine ingredi. Quod si per eam ferro ignique uastatam usque ad mœnia urbis pergeret, necessario Argiuos Antigonom, quod talia per desidiam pateretur, increpaturos: qui si murmure multitudinis commotus aduersus hostem exire cogeretur, quid ni esse sibi uictoriam in manibus? ut qui longè in multitudine militum præstaret? sin uerò fretus ratione in urbe permaneret, se factis per omnem agrum incursionibus, ac non paruo terrore hostibus relicto, suorum uerò animis confirmatis, tuto ad proprias sedes reuersurum. Quæ res ita planè, ut cogitauerat, euenit. Nam cum passim uastare prouinciā multitudo cerneret, Antigoni reprehendere. Ille nihilominus prudentissimi ducis officio fungi, sese intra urbem continere, Cleomenes per omnem regionem intrepidè discurrere. Ita tandem rebus ex sententia gestis, deuastata prouincia, perterritis Argiuis, suis uerò ad futura bella audacioribus factis, securus domum reuersus est. Ineunte autem uere, cum Macedones atque Achæi reuersi ex hybernis forent, Antigonus cum exercitu Laconicem proficiscitur, Macedonum intra phalangem habens circiter decem millia, scutorum ad tria millia, equites trecentos: præterea ferendarios mille, Gallos totidem, mercenariorum tria millia peditum, equites trecentos, Megalopolitanos circiter mille, instar Macedonum armatos, quibus dux præerat Cercidas Megalopolitanus, ex socijs uerò, Boiorum duo millia peditum, equites ducentos: Epirotarum mille pedites, equites quinquaginta, Acarnanum totidem: præter hos etiam mille & sexcentos Illyrios, quibus præerat Demetrius Pharenis, ita ut omnis summa copiarum esset octo & uiginti millia peditum, equites mille & ducenti. Cleomenes aduentu hostium per exploratores cognito, omnes aditus qui in prouinciā patebant, militibus, fossis, ac sectis arboribus diligenter muniuit. Ipse aditum, quem Sellasiam uocant, cum exercitu occupauit, ratus (id quod euenit) hostes per ea loca iter facturos: erant eius copiarum circiter uiginti millia hominū, Duo colles huic loco imminabant,

bant, quorum alterum Euam incolæ uocant, Olympum alterū. Via inter hos media est, quæ per ripam profluentis fluminis ducit Spartā. Cleomenes igitur occupatis collibus, ualloque & fossa diligentissimè munitis, in Euam gregarium militē ac socios posuit. Iis ducē reliquit germanū suum Euclidē, ipse cum Lacedæmonijs & mercenarijs in Olympo constitit. Equites autē in planitie supra utranque fluminis ripā cum parte mercenariorū collocauit. Cum ad ea loca appropinquasset Antigonus, uno tempore & difficilem locorum situm, & mirā Cleomenis in disponendo exercitu industriā cōspicatus, quippe qui nullū optimi ducis officium prætermiserat, abstinendū sibi prælio in præsens tempus existimauit. Itaque haud procul ab eo loco iuxta Gorgyli fluminis ripam castra posuit. Vbi paucis quibusdā diebus commoratus, loca omnia atque exercitū hostiū illustratur. Postea lacessere ad præliū hostes tentauit. Sed cum nullū prorsus uacuum custodia locum offenderet (siquidem Cleomenis prouidentia omnia diligentissimè construxerat) ab inepto destitit. Veruntamen ad extremum cōmuni consensu prælio inimicitias dirimere statuerunt. Ita prorsus uno tempore duos duces uirtute, consilio, ac sapientia pares fortuna coniunxerat. Antigonus igitur ijs quos in Eua collocatos diximus, Macedones scutatos opponit. Item Illyrios, cohortesque in plures partes diuisas, alternatim disponit. His Alexandrum Amœi filium, & Demetriū Pharensem duces præfecit. Post hos Acarnanes & Cretenses collocat. Postremò duo millia Achæorū subsidij gratia subsequi iubet. Equites non longe à ripa fluminis aduersus hostiū equitatum constituit, Alexandro duce cum duobus milibus peditum illis relicto. Ipse cum mercenariorum ac Macedonum manu contra Olympū constitutus, inire cum Cleomene prælium decreuit. Deducis igitur in acie mercenarijs, Macedonū phalangem statim subsequi iussit: quippe locorum angustia, ne secus fieret, impediabant. Signum erat Illyrijs inchoandi certaminis, cum primū ostensum ex locis, quæ circa Olympum erant, linteum prospicerent. Nam hi per noctem sub ripa Gorgyli fluminis iuxta radicem collis constituerunt. Megalopolitanis quoque, atque equitibus signū ineundi prælij erat, cum primū a rege purpleam uestem erectā aspexissent. Iam igitur certaminis tempus aduenerat, & Illyrij datum ab Antigono signum notauerunt. Hortantur pro tempore socios, ut forti magnoque animo sint, uictoriam sibi in manibus esse non dubitent. Post hæc omnes incredibili audacia ad expugnationem collis irrumpunt. At leuis armaturæ milites, quos cum equitatu Cleomenis in planicie relictos supra memorauimus, ubi animaduertere cohortes Achæorum omni subsidio nudas esse, à tergo iam collem ascendentes, insecuti, maximum in discrimen adduxerunt. Siquidem à dextra Euclidis cum gregarijs militibus à frontibus præstabat, à leua uerò mercenarij milites de tergo pertinacissimè irruentes, impressionem faciebant. Quibus ex rebus accidebat, eos uno tempore ab utroque hostium agmine circunueniri. Id ubi animaduertit Philopœmenes Megalopolitanus, statim quod optimū factū erat, excogitauit, idque aperuit ducibus. Sed quia & adolescens admodum erat, nec ducatum unquam fuerat assecutus, parum ei adhibita aures fuere. Quapropter ad cōciues suos conuersus: Parta, inquit, nobis est uictoria fortissimi uiri, si me sequimini. Factoque contra hostiū equitatum impetu, audacissimè eos inuadit. Mercenarij qui de tergo ex pugnantibus, collē infestabant, audito ingenti strepitu, simulque equorū certamē cōspicati, retrahunt gressus, & ad equitū subsidiū, ubi cōstituti ab initio fuerant, reuertuntur. Per hunc modū turbatis hostiū ordinibus, Illyrij atque Macedones, ceterique unā ab Antigono constituti, magno impetu in hostes ferunt. Ex quo post hæc clara apud omnes opinio fuit, Euclidem eò tempore Philopœmenis industria ac magnitudine animi superatū. Vnde & Antigoni tradit, cum postea Alexandrū interrogasset, quamobrem haud expectato, uti cōueniant, signo mouisset aduersus hostes equitatum: atque ille respondisset, id a se minime, sed ab adolescente quodam Megalopolitano, se inscio, factum: dixisse, adolescentem quidē optimi ducis, Alexandrū uerò ignari adolescentis officio functū. Qui autē cum

Euclide

Euclide cacumen collis tenebāt, ascendentes hostiū cohortes conspicati, facile imperitiā suam ostendere. neq; enim cunctandū erat, quoad hostes ad uerticē collis integri peruenirēt, sed fretos opportunitate locorū obuiam hostibus procedere, & ex superiori loco impetū in eos facere oportebat: postea, cum opus foret, ad dexterā conuersos, confestim sese ad tuta recipere, dehinc rursus in hostes ferri. Per hunc modū fractas tandē, dissipatasq; Macedonū copias facile uertissent in fugam. At hi, tanquā uictoriam in manibus haberēt, planē contrariū fecere. Siquidē immotū in loco, ubi collocati à Cleomene fuerant, aduentū hostiū praestolantes constiterunt, rati eo maiore fore hostiū conflictū, quo ex altiori loco, & praeprupto magis colle proiecti, praecipitatiq; essent. Verūm mox incitiae suae poenas dedere. Quippe Macedones sine impedimēto superato colle, postquā in aequū locum uenerunt, pedē pedī cōserentes, tanta audacia in medios hostes prorupere, ut eos statim in praecipitē ac perniciosissimā fugam conuerterint. Atrox eodē tempore preliū etiam inter equites gerebatur, ubi opere precium erat aspicere, quo ardore, quibus uiribus, qua animi alacritate Achaei concurrerent: quippe omnibus pro libertate patrię dimicantibus. Praecipuē tamen inter ceteros Philopœmenis uirtus clara atque illustris habebatur. Hic cum eius equus telo grauius confosus exanimis cecidisset, nihilo timidiōr factus, pedestrī certamine diu atrocissimē se exercuit. Ad extremū utrunq; crus sagitta trāsfixus, cū incredibili animi robore expirauit. Reges quoq; in Olympo cū mercenarijs, ac leuis armaturae militibus praeliū inierant. Erāt hi circiter quinq; millia hominū, qui interdū priuatis certaminibus inuicē congressi, nonnunquā uniuersi simul fortunā belli tentantes, diu uariā uictoriam experti fuerant, eratq; ad extremū quo Marte discessum. At postquā Cleomēnes relictu ab Euclide collē, sociosq; in fugam conuersos anima duertit, equites uerō iam ad summā desperationē redactos, undiq; formidine circūstrepente, patefacere propinquū aditū & fronte per unū ex lateribus aciei exercitū educere decreuit. Iubet itaque tubicines receptui canere, ac statim per eum modū reuocatis leuis armaturae militibus, phalāges ex utraq; parte cōuersis hastis praeliū capefunt. Fit atrocē certamē, tantisq; animis utrinq; concurrūt, ut modō cedentibus Lacedaemonijs, modō facta impressione Macedones cedere cōpellentibus, diu anceps uictoria fuerit: & cuius laus prima esset, difficile iudiciū uideretur. Ad postremum Lacedaemonij superati, cum se fugae cōmisissent, passim instar pecudū caeli, trucidatiq; fuere. Cleomēnes paucis quibusdā equis comitatus, Spartā incolumis peruenit. Hinc proxima nocte Sythiū profectus, naues quae iam dudum ad necessarios usus paratae erant, conscendit, atq; Alexandriam cum amicis nauigat. Antigonus nemine iam resistente Sparta potitus, cū ceteris in rebus magnanimiter se, ac perhumaniter erga Lacedaemonios gessit: tū uel in primis, ut salua integraq; republica patrijs institutis uiuerent, permisit. Paucos deinde dies sibi commoratus, cum ei nunciatū esset, Illyrios Macedonia ingressos, prouinciam deuastare, in patriam cum exercitu reuertitur. Ita semper maximas res pro libidine fortuna uersat. Nam si uel id preliū Cleomēnes aliquāto diutius distulisset, uel saltē post fugam Spartae cōmoratus, spem aliquandū protraxisset, proculdubio discedente Antigono, summa totius rei ad eum inclinatura erat. Profectus itaq; Tegetam Antigonus, ijs quoque integram rempublicam permisit. Postridie Argos aduenit, tempore eo quo omnis populus ad celebrandos Nemeae ludos conuenerat. Huic effusa omnis multitudo obuiam procedit, in hunc oculos ciuitas uniuersa, in hunc suspensa ora conuertit, hunc laudibus efferunt, hunc omnibus non humanis tantum, uerum etiam diuinis honoribus & commune Graecorum conciliū, & per se singulae quaeq; ciuitates honorant. Demum Macedonia properat: ubi cum uagantes offendisset Illyrios, structis utrinque aciebus eos ad ortus, post longum certamen superauit. Verūm tantis inter certandū clamoribus usus est, ut profluuio sanguinis paucos post dies interierit, ingenti spe fraudatis

fraudatis Graeciae populis quam de eo non tam propter armorum usum, quam propter uirtutē atq; integritatē regiam conceperant. Regnum Macedoniae Philippo Demetrii filio reliquit. Verūm si quis fortē à nobis quaerat, cur praesens bellū tam longe repetitū tot uerbis scripserimus, sciat nos illud cōsultō fecisse. Nam cum hoc tēpus in ea potissimū tempora incidere, de quibus scripturi in praesentiarū sumus: dignum, immo potius necessarium iudicauimus, quemadmodum institutum ab initio fuerat, Macedonum ac Graecorum statum, qualis ea tempestate extiterit, notum omnibus facere. Per idem tempus Ptolemæo etiam morbo consumpto, Ptolemæus Philopater regnū suscepit, Seleucusq; diem functus est, Seleuci Callimachi & Pogonis filius. Huic Antiochus frater in regno Syriae successit. Ita simile quiddam his accidit, atq; superioribus illis, qui post mortem Alexandri ea regna obtinuerant: id est, Seleuco, Ptolemæo & Lyfimacho. Illi enim centesima & uigesima quarta Olympiade, uti supra memorauimus: hi uero centesima & trigesima nona diē suum obierūt. Nos igitur, postquā totius nostrae historiae preparationē exposuimus, satisq; abunde declaratū est, quo tempore, quomodo, quibus causis populus Romanus omni Italia potitus, exterarum gentium regna ad ortus fuerit, quis eo tempore Graeciae ac Macedoniae status, quis Carthaginensium extiterit: cōsentaneum arbitramur, cum ad ea uentū sit tempora, uti ab initio fuerat institutum, in quibus Graeci Sociale, Romani Annibalis bellum gessere, reges uerō Asiae inferioris de Syrio imperio contenderunt, praesentē librum unā cum huiusmodi rerum cōmemoratione, & hac permutatione regnorū terminare.

Atis est à nobis in primo libro ostensum, quod Sociale, Annibalis que, & Syriacum bellum ueluti principia, ac fundamenta operis nostri subiecimus: ubi etiam reddita sunt causae, quae nos, ut repetitis altius principijs Secundi libri historiam conueneremus, impulere. Nunc uerō ipsa bella, causas quae à quibus & orta sunt, & tam longe lateque diffusa, demonstrare conabimur, si prius conatū populi Romani quam breuius fieri poterit, exposuerimus. Nam cum unum opus, ac ueluti unum spectaculum sit, quod scribere adgressi sumus, quo pacto, quando, aut quamobrem uniuersae orbis partes in populi Romani ditionem peruenerint, idq; & principium cognitū habeat, & tempus definitum, & finem certum: profectō utile existimauius, res etiam quae intra principium ac finem huiusmodi bellorum gestae sunt, dum taxat memoratu dignas, summam commemorare, rati per hunc modum studiosos nostri operis totius historiae cognitionem facilius adipisci posse. Multa siquidem animus ex uniuersalis historiae cognitione ad particularium rerum historiam necessaria percipit, nec parum etiam particularium rerum peritia ad uniuersalis historiae scientiam confert: quod si utrunq; inuicem iunctum ueluti unam ex ambobus faciem praebat, incredibilem sanē legētibus fructum affert. Verūm, nos quidē de summa totius operis satis superq; duobus superioribus libris diximus: particularium uerō rerum, quae medio tempore gestae fuerunt, principia quidē sunt haec quae supra memorauimus, bella: finis uerō, regum Macedoniae interitus: tempus inter principium finemq; medium, anni quinquaaginta tria. Intra quos tales ac rantes res gestae sunt, quales, quantasq; superior aetas intra tam breue temporis spacium nūquam tulit. De quibus nos à centesima & quadragesima Olympiade scribere incipientes, hunc ordinē seruabimus. Principio ostendemus causas, unde id bellū, quod Annibalis appellatur, inter Romanos ac Carthaginenses oriri cōcepit, ut Carthaginenses Italiam ingressi, maximum in discrimen populum Romanum adduxerint: utq; repente inciderint in spem, non solum reliqua Italia, sed ipsa etiam urbe Roma potiundi. Post haec exequi conabimur, quo pacto Philippus

Philippus Rex Macedonię post bellū cum Aetolis gestū, compositis in Gręcia rebus, in Carthagenensium quoque spem deuenerit. Antiochus uero & Ptolemæus Philopater post longā dissensionem, tandem pro inferiori Syria bellum inter se gesserint. Rhodij autē, & Prusias illato Byzantijs bello, abstinerē eos Ponto coegerint. Hic huiusmodi narratione terminata, de institutis atque republica Romanorum dicere aggrediemur, quod hæc ueluti peculiaris populi Romani in tantum uires eorum auxerit, ut non solum Italia Siciliaque, præterea & Gallijs atque Hispanijs incredibili celeritate potiti fuerint: sed tandem superatis bello Carthagenensibus, totius orbis imperiū affectarint. Hinc ueluti per transgressionē narrabimus, quo pacto Hieronis Syracusani imperiū dirutum prostratumque sit. adijciemusque varias turbationes, quæ in Aegypto fuere. Præterea quemadmodū post Ptolemæi regis interitū, Antiochus et Philippus iunctis inter se consilijs de diuisione regni puero relicti gerere bellum coeperint: Philippus aduersus Aegyptū ac Samum, Antiochus aduersus Syriam atque Phoenicē. Post hæc receptis summatis Hispanię Libyę atque Siciliae rebus, sermonē protinus simul cum ipsarū rerum mutatione ad loca Græcię transferemus. Expositis etiā naualibus prelijs, quæ Attalus & Rhodij aduersus Philippum gessere: item Romanorum ac Philippi bello commemorato, quo pacto, aut per quos gestum sit, quem finē habuerit: seruata serie rerum, ad indignationem Aetolorum ueniamus, qua indignere Romanis & Achæis bellū, Antiocho ex Asia aduocato. cuius belli causas unā cū transfretatione Antiochi in Europā executi, primò ostēdemus, quomodo Antiochus e Græcia fugerit: dehinc quo pacto bello superatus, omni prouincia quæ est citra Taurū, Romanis cesserit. Tertio, quibus uiribus freti Romani post Gallorū, qui in ea prouincia uagabantur, excidium, totius Asiæ imperium uindicaerint, omnesque citra Taurū habitantes populos barbarorum timore & Gallorum temeritate liberarint. Post hæc commemoratis Aetolorū ac Cophallinorum rebus infeliciter gestis, Eumenidis, Prusiæque & Gallorū bellū aggrediemur, item Ariarati bellū contra Pharnacē. Dehinc de concordia Peloponnesium, & incremento reipub. Rhodiorū breuiter locuti, narrationem nostram pariter cum rebus gestis concludemus, repetitis ultimo loco Antiochi, cui Epiphanes cognomen fuit, in Aegyptum expeditionibus, item bello Persico, & interitu regni Macedonia. Quibus ex rebus facile intelligi poterit, quomodo Romani singula quæque aggressi, haud longo interuallo uniuersum terrarum orbem subiugarint. Quod si ex rebus prosperè siue infeliciter gestis liceret uirtutem à uitio, aut laudatum hominē ab illaudato discernere, profectò hic finem facere oportuisset, narrationemque ad ea quæ nouissimè explicare à principio proposueramus, conuertere. Nam & tempus trium ac quinquaginta annorum in hæc desijt: & imperium Romanorum ita propagatum est, ut in posterum omnes clare intelligerēt, id factū necessarium fore quod populus Romanus iuberet. Verū quoniam iudicari hæc ex euentu rerum non recte possunt, cum sæpenumero ea quæ factū optima uidentur, nisi opportunè fiant, ingētes afferant iacturas: & e contrario, qui in aduersum aliquem casum inciderunt, si id forti ac magno animo tolerant, plerumque fortunam suam in melius uertant: dignum iudicauimus, his quæ scripta à nobis sunt, etiam illud addere, quæ conditio uictorum fuerit, quæ ratio administrandi imperij, quomodo reliquæ urbes, regiones, loca sponte ad eos descuerint: præterea qui mores, quæ uel instituta apud omnes fuerint, cum uitæ priuatae, tum in uniuersum totius reipublicæ. Sic enim & presentibus palam fiet, fugiendum ne, an potius sponte eligendum sit imperium populi Romani: & posteris, utrum laude & memoria dignę, an e contrario uituperandę omnino sint res gestę Romanorū. In hoc enim consistet in primis nostrę historię utilitas, siue ad presentes, siue ad posteros respexeris. Quippe nec qui bella gerūt, nec qui de bellis iudicāt, finē bellorum statuunt ipsam uictoriam, nec ut imperio suo cuncta subiiciāt. Nec enim prudens quispiā iccirco cū finitimis bellum

gerit, ut fufos, profligatosque inspicat hostes: neque multa maria nauigat, dumtaxat transfretandi gratia, neque artes & disciplinas illarum tantummodo causa sectatur: sed omnes ad hæc mouemur ob id, quod sequi exinde cernimus uel iucundum, uel utile, uel honestum. Quamobrem & finis nostri operis merito dicitur, nosse quæ conditio omnium fuerit post acquisitū à Romanis imperium orbis terrarum, quousque rursus noua rerum turbatio orta est. De qua quoniam multæ maximæque res memoratu dignæ acciderunt, quibus ipse non solum spectator magna ex parte, uerum etiam hortator, atque adiutor interfuit, haud inuitus factò quasi alio principio scribere decreui. Hæc turbatio fuit, in qua Romani quidem bellum aduersus Celtiberos mouerunt, Carthagenenses uero aduersus Masanissam Libyæ regem: quo tempore in Asia quoque Attalus & Prusias inuicem contendebant. Ariarathes autem Cappadocię rex & Roferne per Demetrium regno expulsus, non longè post per eundem in paternum imperium restitutus est. At Demetrius Seleuci filius, cum annos duo decim regnum Syriæ tenuisset, cæteris regibus aduersum se conspirantibus, uita simul ac regno spoliatus fuit. Romani Græcos, quos Persici belli auctores fuisse causati fuerant, suscepta innocentie illorum excusatione, ciuitatibus suis restituerunt. Ipsi non longè post Carthagenensibus bellū, ob causas quas dicemus, sic intulere: ut primum eos transferre, postea uero prorsus uastatos reddere proposuerint. Ita cum Macedones quidē ab amicitia Romanorū, Lacedæmonij uero ab Achæorum repub. desciuissent, secuta est communis totius Græcię calamitas. Sed hæc de apparatu nostro satis. Opus autē fauore fortunę est, ut uita comite propositum hoc ad finem perducam. quanquā mihi persuadeam, etiam si longiora uiuendi spacia nobis negarentur, non defuturos tamen in tanta eruditorum multitudine, qui opus nostrum ad finem perducerent: & quod nobis repentina mors uetasset, exequi conarentur. Verū cū res quæ memoratu digniores uidebantur, abunde commemorauerimus, cupidū ut lectoribus nostri operis omnia, & in uniuersum, & per species innotescant, tempus est ut iam propositi nostri memores, ad narrationem ueniamus. Ex his qui res gestas Annibalis scripserunt, plerique cupientes causam eius belli ostendere, quod inter Romanos, Carthagenensesque exarsit, primam quidem asserunt, quod Carthagenenses Saguntum obsederunt: secundam, quod præter fœdus cum Romanis percussum, liberū amnem transgressi sunt. Ego uero hæc quidem initium belli fuisse existimo, causas uero minimè. Multum enim inter principia rerum ac causas interest. Nisi fortè quispiam, aut Alexandri transitū in Asiam causam fuisse dicat eius belli, quod aduersus Persas gessit: aut Antiochi descensum ad Demetriadem eius belli causam, quod est cum Romanis inceptum, quod neque uerum est, neque uerisimile. Nam quis adeo rerum ignarus, eas belli causas uocet, quarum partem Alexander, partem etiam Philippus, cum adhuc uiueret, ad bellum Persicum parauerat: siue Aetoli ante Antiochi aduentum ad bellum cum Romanis gerendum? Sed hæc hominum sunt non animaduertentium, quantum inter principium causamque intersit, & quod causæ omnibus in rebus primæ sunt, principia uero ultima causarum. Equidem ita existimo, principia dici primas hominum actiones in rebus, quæ iudicatæ ac deliberatæ sunt: causas uero, quæ iudicium de liberationemque præcedunt, quæque efficiunt ut ita iudicemus, deliberemus uel ut cogitationes, consilia, ratiocinationes, cæteraque huiusmodi. Hoc autem ex sequentibus palam fiet. Nam quæ causæ belli Persici fuerint, aut unde id bellum ortū sit, facile erit cuius perspicere. Prima quidem fuit, Græcorum cum Xenophonte per tot indomitas nationes, & Barbaras gentes in patriam reditus. In quo nemo Barbarorum per tanta itineris spacia, totque hostilium terrarum anfractus Græcis se opponere ausus fuit. Secunda transfretatio Agesilai Lacedæmoniorum regis in Asiam: in qua cum nihil dignum, nihil uiribus suis aduersum comperisset, ueluti triumphatis Barbaris ob turbationes quæ in Græcia exarserant, retrogredi coactus est. His enim rebus Philippus

rex Macedonum, ignauiam atq; segnitie Persarum expertus, & simul fretus sua atq; Macedonū in rebus bellicis promptitudine, grandi præterea spe præmij allectus, cum primū Græcorū sibi beneuolentiā haud dubie conciliatā intellexit, sumpta occasione, quod Persæ in Græcos asperrimè saeuissent, omni conatu bellum contra eos mouit. Quapropter causæ quidē huius belli dicendæ sunt, quas primò memorauimus: occasiones, quas secundo loco diximus. Præcipuum autē transfretatio Alexandri in Asiam: eius uerò belli, quod sub Antiocho contra Romanos gestū est, causa extitit indignatio Aetolorū. Hi enim, cum in bello Philippi, sicuti supra memorauimus, spreti atq; contempti fuisse à Romanis uiderentur, non solum Antiochum in subsidium adhibuerunt, sed omnia & facere & perpeti decreuere. Tanta eorum animos superioris temporis indignatio ceperat. occasio uerò fuit Græciæ libertas, sub cuius spē finitimas ciuitates in sententiā suam trahere conabatur. Præcipuum uerò belli extitit nauigatio Antiochi ad Demetriadē. Verūm, nos quidē huius rei pluribus uerbis meminimus, non quo ueterū scriptorum aliquē insectaremur, sed ut studiosorū utilitati cōsuleremus. Nam quemadmodū medici nihil prodesse ægrotantibus possunt, si morborū causas ignorāt: ita qui circa res gestas uersantur, omni prorsus utilitate carent, nisi & loci & tēporis & causarum & occasionū omniū ratio cōstet. Nam nec illi corpora ægrota cōpetenter curare, nec isti quicquā ex rebus gerendis rectè obire poterūt, nisi adlit eorum cognitio de quib. loquimur. Nihil igitur uel magis necessariū, uel tantopere querendū, quam causas rerum omniū quæ accidunt nosse. Si quidē ex opportunitate maximā interdū res oriri solent: facilimūq; est cuilibet rei in ipso introitu obsistere. At qui Fabius Romanus historicus eius belli, quod Annibale duce inter Carthaginiēses atq; Romanos exarsit, causam fuisse refert, saeuitiam atq; crudelitatem Annibalis in Saguntinos, et Asdrubalis ambitionem, ac immanē regni cupiditatem. Hunc enim inquit, cum imperiū Carthaginiensium in Hispania mirificè auxisset, paulo post Carthaginem delatum, rempublicam eorum pessundatis legibus conuertere in tyrannidē tentasse. Quod cum principes eius reipublicæ intellexissent, facto inter se concilio, ab Asdrubale dissentisse. Quare motum Asdrubalem, relicta Africa cōfestim esse in Hispaniam reuersum, resq; Hispanas in posterum, uti proposuerat, sine auctoritate sub imperatore meruerat, eiusdem planè consilij fuisse refert. Quocirca tunc Hispaniensium rebus positum, Asdrubalis uestigijs planè instituisse. Ex quo id bellum uoluntate ipsius esse cum Romanis exortum, inuitis Carthaginiensibus. Siquidem neminem omni Carthagine fuisse, cui duntaxat salus reipublicæ cara esset, qui facta Annibalis in Saguntinos nō maximè improbarit. Hęc locutus, addit post captiuitatē Sagunti uenisse Carthaginē legatos Romanos, qui Annibalē in pœnā rupti fœderis deposcerent. Quod si negaretur, bellū Carthaginiensibus indicerent. Si quis uerò Fabiū roget, quid nam uel opportunius, uel iustius, uel cōducibilis esset Carthaginiensibus, quādo quidē ab initio (ut idē inquit) factū Annibalis agrē tulerant, quā ipsū aucthorē culpæ & criminis reū poscentibus Romanis ad piaculū tradere: atq; ita cōmunem patriæ hostē per alios ulcisci: statūq; ciuitatis suæ quietū facere, aucthorē bellorū electo, cum id dūtaxat decreto fieri liceret: quid nā respondere possit: profecto nihil. At tantū abfuit, ne quid illi tale agerēt, ut decē et septē annos in bello continuè cū Romanis perseuerauerint: neq; prius desisterint, quā omni spe nudati, non solū in patriā, uerum etiā in capitū suorum discrimē deuenirent. Sed quorsum hæc de Fabio, & scriptis eius: Non quo fidē aucthoris detrahamus, quando quidē scriptorū ipsius uanitas facile per se ipsam legentibus apparet: uerū ut studiosos eius hortemur, ne tam auctoris epigraphen, quā ipsam rerū gestarum seriē animaduertāt. Sunt enim nōnulli, qui nō tam scripta ab auctore, quā ipsū amplectunt auctore: &, quia ille tempore quo hæc gerebantur, uixit, Senatūq; Romano interfuit, nihil ab eo dici posse

posse non uerum existimant. Ego uerò adhibendam quidem in multis huic auctori fidem existimo, haud tamen usquequaq; credendum. Siquidē res ipse, quæ qualesq; fuerint, quomodo conueniant, considerandū. Ceterū, ut eō reuertamur unde discessimus, causa quidē eius belli, quod Romani cū Carthaginiensibus gesserūt, prima existimari debet indignatio Amilcaris, cui Barce cognomē erat. fuit autē Annibalis pater. Hic enim in bello Siculo haud quā a Romanis uictus est. Nam exercitū omnem cui præerat, iuxta Erycē singulari uirtute seruaui incolū. Sed cum Carthaginienses nauali prælio profigatos cerneret, tempori consulendū ratus, pacē cum Romanis iniit. nequaquā tamen indignatione deposita: quin cōtinuè opportunitatē aliquam præstolabatur, qua Romanos ulcisci posset: & nisi turbulēto mercenariorū militum motu res Carthaginiensium uexari cœpissent, euestigio quantū in ipso fuisset, bellū renouasset. sed intestino malo impeditus, rē in aliud tempus distulit. Romani uerò periculū Carthaginiensium animaduertentes, in mercenariorum diffensione, bellū eis minati sunt. Quod illi ut euitarent, nullā conditionem respuebant, sicuti superioribus libris ostendimus, sine quibus nec quæ in præsentia diximus, nec quæ relaturi posthac sumus, intelligi possunt. Tandemque cū Romani desistere à proposito aliter nō uiderent, consilij atq; subsidij inopes, Sardinia eis cesserūt, tributoq; de quo primo conuenerāt, mille & ducenta talēta addiderūt: quæ res secunda et maxima causa extitit eius belli, quod postea ortū est. Amilcar enim, cum ad indignationem eius, totius quoq; Carthaginiensium populi indignatio accessisset, simul atq; extinctio mercenariorū tumultu, res patriæ cōpolitā sedatasq; intellexit, bellū in Hispania adgressus est: studēs hac ueluti præparatione uti ad bellū cōtra Romanos gerendū. Hęc uerò tertia causa eius belli existimari debet, id est foelix Carthaginiensium in Hispania successus. His enim aucti Carthaginiensium animi, audacius postea huic bello incubuerūt. Quod autē Amilcar maxima causa extiterit secūdi belli Punici, quanquā decennio antè mortuus, multis quidē testimonijs comprobari potest: sed satis in præsentia erit, quod sequit referre. Quo tēpore uictus à Romanis Annibal, relicta Africa, cursum ad Antiochū direxerat. Romani conatū Aetolorū animaduertētes, Legatos ad Antiochū miserunt, qui uoluntatē regis explorarent, & sub specie legationis apparatū eius specularentur. Hi simul ac fauere Aetolis Antiochū intellexerūt, paratūq; inferre Romanis bellū, omnibus diebus assiduū circa Annibalē fuere, studentes eum assiduo colloquio suspectū inuisumq; regi facere. neq; eos consiliū suū fefellerit: quippe Antiochus tāta familiaritate reconciliatā ei cum Romanis gratiā existimās, diu Annibalē suspectū habuit. Verūm, interiecto tempore accidit, ut in consiliū uocatus à rege, liberiorē loquendi locū nactus sit. Tunc cōmemoratis multis, tandē ueluti indignabundus in hæc uerba prorupit. Quo tempore, inquit, pater meus Amilcar exercitū in Hispaniā traiecturus erat, annū ætatis agebā ferre nonū. Tunc patre loui sacrificante, altaribus adherēbā. At pater meus sacrificijs ritē peractis, secedere parūper ab aris cæteros iussit: meq; solū ad se uocātū, perhumaniter & blandiētī similis, an uellē in expeditionē duci, rogauit. Qui cum id nō solū libenter acceptassem, uerum etiā pueriliter apprecatus essem, pater capta dextra mea, er altari admota, uoluit ut tactis sacris iureiurādo assererem, me, cum primū per etatē liceret, hostē populū Romani futurum. Itaq; quamdiu hostis Romanis eris, licet in tuto credas omnia, nec quicquā de Annibale suspicaris: simulatq; uerò uel fœdus cum Romanis percussuris, uel in amicitia redieris, tunc noli expectare aliū de me calumniatorē, sed statim ueluti hostem populū Romani cauendū puta. Semper enim quantū in me erit, illis aduersabor. Hęc cum intellexisset Antiochus, & uerē, & prædolore ex animo ab Annibale dici, cōfestim suspiciōnē omnem abiecit. * Hoc itaque apertissimum testimonium est inimicitiarum Amilcaris, infestiq; aduersus Romanos animi: quanquam id ex ipsis rebus intueri liceat. Eiusmodi enim hostes populo Romano reliquit, Asdrubalem filia suæ uirum, & Annibalem

nibalem filium, ut nihil eis ad cumulum iniuriarum potuisset accedere. Verum Asdrubal quidem morte interceptus, suum aduersus Romanos animū cunctis ostendere non potuit. Annibali uerò tempora concesserunt, ut factus uoti cōpos, paternum odiū longè lateq; diffunderet. Idcirco eos qui in publicatū rerū administratione uersantur, intueri hęc diligēter, & exactissimò studio examinare decet, ne eos lateat animus illorū, cū quib. uel iunguntur foedere, uel pace conciliantur, quando id cedentes tempori faciant, quando animo non ulterius sc̄uendi, quò ab ijs quidem qui opportunitatē malefaciendi prætolantur, cauere assidue possint: ijs uerò quos uel subiectos imperio suo, uel ueros amicos norint, quādo cunq; res ferat, securè ac fideliter utantur. Cause itaq; secundi belli Punici hæ sunt, quas hæcenus diximus: principia uerò, quę mox referemus. Carthaginenses grauius atque iniquo animo ferebāt iacturā ablatā sibi à Romanis Sicilia. Hanc eorū indignationē, sicuti supra diximus, intercepta per fraudē inter motū Africę Sardinia, & superimpositū tributum augebat. quas ob res simulatq; imperium in Hispania auxilient, ultro arma iniecturi Italiae uidebantur. Mortuo autē Asdrubal, cui post Amilcaris obitū summa imperij cōmissa fuerat, antequā nouum ducem crearet, expectare exercitus uoluntatē decreuerant. Ut uerò castris nuncijs aduenit, Annibalē ingēti omnium clamore atq; assensu imperatorē appellatū: aduocata euestigio concione, unanimi cōsensu electionē exercitus confirmarunt. Annibal igitur accepto imperio, nihil cunctandū ratus, exercitū in Olcadū fines, ueluti ad subuertendū eos ducit. Hinc discedens Carteiam urbem, caput gētis eius obsidet, nec multis interiectis diebus horrendis modis expugnat. Quo metu percussę reliquę ciuitates, ultro se Carthaginensibus dederunt. Exercitus uictor præda onustus, Carthaginem nouam in hyberna deducitur. Ibi Annibal stipēdia inter milites liberalissimè partitus, mirificè omnium bene uolentiam sibi conciliauit: nec paruam futurarum rerum militibus spem adiecit. Vere primo rursus in Vacceos exercitum ducit. Ermandica mox potitur. Arbachalam uerò ob magnitudinem ciuitatis, & multitudinem uirtutemq; oppidanorum diu defensam, post longam tandem obsidionem non sine discrimine ui capit. Post hæc repente in maximum periculum præter opinionem incidit: Carpetanis eum ex Vacceis regressum, prædaq; onustum adortis, quæ gens & ferocia, & multitudine hominum, cæteros eius prouincię populos antecellit. Cum ijs etiam se coniunxerant profugij ab Ermandica, quos Olcadum exules in eam sententiam adduxerant. Quod si Carthaginenses aperto prælio unā cōcurrissent, profectò uicti, profligatiq; fuissent à Carpetanis. Verum Annibal prælio abstinuit, & callidè hostibus cedēs, castris supra ripā Tagi fluminis collocatis, equitibus præcipit, ut cum hostē aquam ingressum uiderint, adorianur peditū agmē. In ripa elephātos præterea quadraginta disponit. ita cū & flumē, et feras ueluti cōcertates haberet, omnia ex sententia procellerūt. Nam Barbari metu celsisse Carthaginenses rati, sublatō clamore passim in amnē ruunt. Quare magna pars eorū iuxta exitū fluminis absumpta ab elephātis per ripā grassantibus, et ad se delatos inaniter cōculcantibus obriti: pleriq; autē ab equitibus in ipso flumine trucidati, quòd eques corpore armisq; liber facilius per medios gurgites rē gereret, peditēq; uix uadofidentē infestaret. Posteriores, quib. regressus in suā ripā facilis erat, retro cedebant. Cū tandē Carthaginenses omnibus copijs amnē ingressi essent, uniuersos in fugā uerterunt. Erant autē Carpetani unā cū Olcadibus atq; Vacceis ultra centum millia hominū: quibus superatis, nemo trans Iberū fuit, qui postmodū resistere Carthaginensibus auderet, præter Saguntinos. Hos nondū bello infestare Annibal uoluerat, ne prius causam aliquā belli Romanis præberet, quā cetera omnia iuxta Amilcaris parētis admonitionē sibi constantissimè asciuisset. Saguntini interea frequentes Romam nuncios mittebant, simul solliciti de rebus suis, & uelut præscij futurorum: simul, ne Romanos lateret foelices Carthaginensium in Hispania successus, At Romani post multos,

uariosq;

uariosq; de eadem re nuncios, tandē Oratores in Hispaniam ad speculandos actus Annibalis mittunt. Annibal ea tempestate peractis quæ concupierat, rursus Carthaginē nouam in hyberna secesserat, quæ ueluti regia quædā Carthaginensium in Hispania erat. Ut primum uerò aduenisse legatos Romanorum nunciatus est, ad se admitti iussit, & loquendū quæ uellent, potestātē fecit. Hi primò Annibali denunciāt, ut à Saguntinis abstineat: esse enim socios populū Romani, deinde, ne Iberū transgrediatur: id enim in foedere cum Asdrubale icto caueri. Quæ cum audisset Annibal, ut iuuenis, & bellico ardore feruens, & successum habens in ijs quę conabatur, ac iam iam in bellum aduersus Romanos exarserat, legatis quidem respondet ueluti amicus Saguntinorū, increpans populū Romanū, quòd nuper orta inter Saguntinos dissensione, cum ab ijs literas accepissent, ut ad cōponendas res legatos Saguntū mitteret, per iniuriam quosdā ē principibus ciuitatis interfecissent, quos ulcisci se uelle minatus est. Esse enim hunc ueterē Carthaginensibus morē, ne iniurias cuiusquam inultas patiantur. Ex alia parte nuncijs Carthaginem missis, quid agerē opus sit cōsulit, cum Saguntini societate Romanorum freti, pleriq; Carthaginensium oppidis graues iniurias intulerint. Deniq; omnis inconstantia atq; indignationis plenus, & ardore belli gerendū fluctuans, nullā ueram rationē adducit in mediū, inanes tantūmodo, ac ratione carentes causas sectatur. Quod his accidit, qui uicti perturbationibus animi, officium deserunt. Nam quanto melius erat id dicere: Optimo quidē iure petere à Romanis Carthaginenses, ut Sardinia, stipendiumq; quod iam tot annis in summa eorū necessitate per iniuriā abstulerant, restituerent: id ni facerent, bellū se eis indicturos. At nunc prætermissa uera causa, falsam hanc de Saguntinis fingens, non solum præter rationem, uerum etiam per summā iniuriā moturus bellum uidetur. Legati Romanorū, etsi necessariò suscipiendum esse bellū intelligebant, Carthaginē tamen profecti, eadem illis quoq; denunciarunt. Verum Romani quidā non in Italia se, sed in Hispania dimicaturus, Saguntumq; uelut monumentū ac receptaculū belli habituros sperabant. Quam ob rem ad id se parantes, componere primum res Illyricas nitebantur: quippe intelligentes maximū se ac diuturnissimū bellum, & procul à finibus Italiae habituros. Accidit per ea tempora, ut Demetrius Illyriorū rex oblitus compluriū populū Romani erga se officiorū, cum eos cerneret hinc Gallorum, illinc Carthaginensium terrore perculsos, omnemq; suā spem in regibus Macedonię haberet, quòd particeps fuerat eius belli, quod aduersus Cleomenē Antigonus gesserat, oppida Illyrij, quæ ditioni Romanorū subiecta erant, uastaret, urbes expugnaret, terminos in foedere nominatos transgredere, plerasq; insulas ē Cycladibus quinquaginta lembis usus diriperet, & quasi tēpestas quædā cuncta prosterneret. Quæ ubi Romani intellexerūt, uidentes florentē ea tempestate Macedonū principatū, cōponere omni studio * res Illyricas in præsentia nitebant, sperantes id facile factū fore, seq; paucis diebus & Illyriorū incitiam castigaturos esse, & ultimos Demetrii ingratiudinē. Verum res longè aliter quā sperabant, euenit. Nā dum tempus huiusmodi rebus terit, Annibal omnium spe celerius Saguntū capit. Quo factum est, ut bellū iam non in Hispania, sed prope urbem Romā, & per omnē Italiā exardesceret. Romani tamen hoc consilio freti, L. Aemiliū in Illyriū cum exercitu misere, qui res eius prouinciæ cōponeret, anno primo centesimæ & quadragesimæ Olympiadis. Annibal Carthagine Noua cū omnibus copijs profectus, Saguntū petit. Ciuitas ea ultra Iberū sita est radicibus montis, qui Hispanos à Celtiberis diuidit, circiter mille passus distans à mari. Cuius incolæ & copia terrestrium fructuū, & multitudinis incremento, & uirtute militari cæteris Hispaniæ populis præstant. Huius fines infesto exercitu ingressus Annibal, peruastatis passim agris, ad obsidionē urbis omnes machinas adhibet: comodissimū rebus suis fore ratus, si ea per uim potiretur. Primū enim ablatū se Romanis spem gerendū in Hispania belli animaduertebat. Præterea non paruū metum cæteris iniecturū, ex quo & ciuitates Hispaniæ,

G 3 quæ

quæ iam in eius potestate deueniant, fideliores futuri: & quæ adhuc in libertate uiuebant, euestigio se dedituræ uidebantur. Tertio, quod se deinceps tuto ad reliqua progredi posse intelligebat, nullo hostili loco post se relicto. Preter hæc, sperabat se ingentem pecuniam comparaturum, qua postmodum in rebus agendis uteretur: militum uero animos confirmaturum, ob summam utilitatem, quam quisque ex præda urbis caperet. Postremo etiam beneuolentiam ciuium, qui Carthaginensi morabantur, sibi conciliaturum, ob munera quæ de manubijs ad eos missurus foret. His rationibus fretus, omni studio obsidioni urbis inhæret, multitudinis animos nunc ira in hostes stimulando, nunc spe præmiorum accendit. Interim seipsum exemplum præbet, cum in conficiendis, ad mouendisq; ad cœnia machinis, tum in aduendis locis, ubi magis imminens periculum ostendebat. Omnia denique non secus agit, quam si nihil inter se atque militum interesset. Per hunc modum octo continuis mensibus animo et corpore fatigatus, tandem Saguntum uicinitate capuit. Vbi maxima pecuniarum copia parata, multisque captiuis in potestatem redactis, illam quidem in necessarios belli usus, uti statuerat, seruauit: hos uero inter milites pro dignitate cuiusque partitus est, reliquam autem suppellectilem dono Carthaginensibus misit. Quibus peractis, haudquaquam opinione sua frustratus est, sed omnia ei ex sententia successerunt. Si quidem & militum animos promptiores in posterum reddidit ad subeunda pericula, & Carthaginenses sibi obsequiosiores fecit, & ipse maiorem rerum gerendarum facultatem ob partem pecuniarum summam adeptus est. Dum hæc agerentur, Demetrius Illyriorum rex cognito consilio atque apparatu Romanorum, confestim Dimalam urbem præsidio & cœmeatu diligentissimè muniuit. In reliquis uero oppidis Illyrijs, electis diuersæ factionis hominibus, suos tantum manere ac potiores habere passus est. Ipse electis ex omni exercitu sex millibus ueteranorum, Pharam petiit. Inter hæc Aemilius Consul in Illyriam applicuit integris omnibus copijs, ubi cum animaduertisset, hostes forti ac constanti animo esse, quod situm ac munitionibus Dimalam fretum, irritum fore Romanorum aduentum opinabantur, eam primum urbem omni conatu censuit oppugnari debere: ratus, id quod euenit, si ea caperetur, facile reliquas percussas timore, in potestate Romanorum uenturas. Hortatusque est diligenter milites, & ad motis urbi machinis, Dimalam fortiter obsidet. Qua intra septem dierum spatium uicinitas capta, adeo animos hostium fregit, ut repente ex omnibus Illyricis ciuitatibus legati aduenerint, sese fidei Romanorum deditos. Quibus in amicitiam receptis, istisque cum singulis pro cuiusque conditione foederibus, exercitum uersus Pharam mouet, ubi Illyriorum rex immobilis stabatur. Hic quoniam eam urbem & natura loci munitissimam esse intelligebat, & electorum ex omni numero militum præsidio firmatam, cœmeatu præterea & cæteris rebus ad bellum necessarijs abundantem, ne difficilis, & perquam diuturna futura esset eius obsidio, uerebatur. Quam ob rem diu consilij anceps, tandem hanc uiam ingreditur. Facto per noctem in insulam cursu, magnam partem copiarum intra syluam, densissimis obsitam arboribus, collocat. Ipse orto iam die cum uiginti nauibus palam propinquum urbi portum ingreditur. Illyrij naues hostium conspicit, ac earum numero contempto, densa agmine procurrunt ad portum, ut Romanos a littore arceant. Vbi inito cum illis certamine, acriter aliquandiu dimicatur, multis continuè ex urbe in subsidium suorū exeuntibus, tandemque omnis in eum locum ciuitas confluerat. Tum Romani, qui in propinqua sylua noctu delituerant, audito clamore, per loca abdyta tempestiue eodem concurrerunt: occupatoque colle, qui intra urbem & portum natura munitissimus erat, reditum hostium in urbem prohibent. Quod animaduertentes Illyrij, inceptum arcendi hostes consilium deserunt, atque omnes in unum congregati se inuicem hortantur, ueluti ex composito cum his qui collē occupauerant, conflicturi. Romani uero iam appropinquantes Illyrios conspiciunt, instructis aciebus eos agrediuntur, atque alacres capessunt prælium. Iam etiam pars altera a nauibus aderat, hostesque premebat a tergo. Ita undique concurrentibus Romanis, Illyrijs uero non solum a fronte, uerumetiam a tergo laborantibus, diu

atrociter

atrociter pugnatur. Tandem uictoria penes Romanos fuit. Illyriorum maxima pars caesa, pauci se intra urbem receperunt, reliqui in deserta insula profugerunt. Demetrius ad lembos, quos fugæ gratia, si quid tale accideret, tribus in locis parauerat, clam perlatus, in sequenti nocte præter opinionem omnium saluus euasit. Profectusque ad Philippum Macedoniarum regem, reliquum ætatis suæ apud eum egit, uir alioquin audax atque robustus, sed temerè ac parum consideratè in rebus bellicis se gerens. Quapropter exitum quoque talem habuit, qualis antea cetera eius uita fuerat. Nam cum ex sententia Philippi Messeniorum urbem oppugnare cœpisset, nimia audacia profusus, turpissimè ab hostibus interfectus est. Verum quæ de his particulatim dicenda erunt, cum ad ea tempora uentum fuerit, differemus. Aemilius Pharo repente peritus, urbem funditus euertit. Hinc reliquis Illyrij ciuitatibus intra paucos dies imperio Romanorum additis, rebusque remuneratus, uti statuerat, in prouincia compositis, in eunte iam autumno Romanum reuersus est: ubi cum summa gloria reuictus triumphauit, iudicatus ab omnibus non solum prudenter, uerumetiam fortissimè egisse. Cum interea nuntius de excidio Saguntum Romam peruenisset, haudquaquam de bello inferendo est inter patres consultum, ut quidam scripsere, addentes rationes & causas, quæ animos eorum in utraque partem semplebatur: quo quid inconstantius dici potest? quomodo enim incredibile est, ut qui proximo anno bellum Carthaginensibus denunciarant, ni Saguntinorum finibus abstinerent, idem nunc capta per uim Sagunto, an sit cum Carthaginensibus belligerandum, an contra bello abstinendum, inter se consulant? quid uero minus credibile? quam ex una parte senatum, perinde ac si de summa rerum dubitaret, tristitia atque dolore incredibili affectum? ex altera uero pueros omnes, qui duntaxat duodecimum annum transgressi essent, in senatum a parentibus perductos, & consiliorum omnium participes, nihil unquam cuiquam secretum aperuisse? Hæc profecto neque uera sunt, neque uerisimilia, nisi hoc Romanis datum sit, ut confestim sapiant a cunabulis. Sed de huiusmodi scriptis, qualia sunt Chæreæ & Solyli, satis. Non tam enim historiarum, quam fabularum anicularum uidentur, & istis similes quæ in tonstrinis memorari solent. Romani nuntio capti Saguntum, sociorumque indignè peremptorum accepto, exemplo legatos Carthaginensium mittunt, duo denunciandos, quorum alterum ignominiam pariter ac detrimentum allaturum Carthaginensibus uidebatur: alterum uero in summum discrimen imperium eorum adducturum. Petebant enim, ut uel Annibalem in pœnam rupti foederis senatum traderent, uel bellum sibi a populo Romano indictum ferent. Legati postquam Carthaginem uenerunt, datusque eis est senatus, non sine Carthaginensium indignatione iussa patrum exposuere: quo peracto, Carthaginenses instructissimum quendam ad dicendum elegerunt, qui de iure futurum diceret. Is primò foedus Asdrubalis ueluti nunquam cum Romanis ictum præterire: deinde etiã si ictum fuerat, non teneri eo Carthaginenses asserere, quod absque autoritate senatus & populij iussu ab Asdrubale priuato arbitrio ictum extitisset. Ad id adducere Romanorum exemplum, quod foedus a Lucratio cōsule in Sicilia ictum, quia id sine autoritate populi Romani factum erat, infringi debere iudicauerint. Denique in hoc uno foedere per totam orationem insistere, id sapius lectitare, in eo nullam de libero facta esse mentionem, asserere, sed tantummodo de socijs utriusque populi cauere. Hoc uero ad Saguntinos nihil attingere, quippe qui tempore icti foederis nondum erant socij Romanorum. Legti etiam de iure foederum disceptationem ut alienam a dignitate populi Romani atroci oratione respuerunt, dicentes etiam facile tolerari, ac de cōtrouersis decidi posse, si res Saguntinorum integra foret. Nunc uero excisa Sagunto, uiolatisque iniquissimè foederibus, uel patrorum scelere Romanis dedant, quo manifestum omnibus sit, Saguntum publico Carthaginensium consilio minime oppugnatum: uel si id nolint, consilioque eorum expugnatam urbem fateantur, se ad bellum parent. Hic sermonum finis fuit, quo generalius quidem ac fufius uisum sunt. uerum nobis quidem necessarium uisum est, haud tacitam hanc partem præterire, ne uel

eos qui in rebus gerendis uersantur, quorumque interest, hæc exactissime considerare, in rebus maximè necessarijs lateat ueritas: uel discendi cupidi, in scitia atque errore scribentium decepti labant, ignoratis fœderibus, quæ ab initio primi belli Punici usque in nostrâ ætatē inter Romanos ac Carthagenenses acta sunt. Primum igitur fœdus inter utrumque populū initum est statim post eiectionē urbe regiū nomen, L. Iunio Bruto, & M. Valerio Consulibus. Sub quibus etiā Ioui Capitolino templū dicatum, duodeviginti annis ante primā Xerxis in Græciā transfretationē: quod quanto diligentius fieri potuit, interpretati sumus.

Mutatio Romanæ
linguæ.

Tanta enim facta est mutatio Romanæ linguæ ab ea tempestate in hodiernū diem, ut etiā qui antiquitatis peritissimi sunt, plerique non nisi difficulter intelligant. In fœdere igitur hæc ferè continentur. Amicitia esto populo Romano. Carthagenensibusque. Item, Romanorum Carthagenensiumque socijs, Romani, socij ue Romanorum ultra promontoriū Pulchri non nauiganto, nisi uel uel tempestatibus, uel hostili impetu coacti. Si quis ob huiusmodi causas eo applicuerit, nihil emitto, nihil ue sumito, nisi quantū ad sacra uel ad nauigia opus sit. Intra diem quintū inde abito. Iis qui mercimonij gratia aduenerint, immunitas esto: præter scribā, & præconē. Quotcunque presentibus his in Africa, uel Sardinia uerum ierint, de his publica fides esto. Si quis Romanorum in Sicilia uenerit, ubi Carthagenenses imperent, e qua omnia sunt. Carthagenenses iniuriā non inferunt Ardeatibus, Antiatibus, Arcentis, Circeis, Tarracinenibus, alijs ue Latinis, quotcunque imperio populi Romani parent. Si qua ciuitas non pareat, aliena esto. Si Carthagenenses hanc ceperint, populo Romano integrā reddunt. Præsidium in Latio nullū ædificant: si perduelles prouinciā ingressi fuerint, non pernoctant. Huiusmodi ferè primum fœdus fuit. Promontoriū uerò Pulchri Carthagini adiacens, ad Aquilonem uergit. Ultra hoc Meridiē uersus longis nauibus nauigare Romanos, Carthagenenses non permiserunt ea causa, ut mihi quidē uideretur, ne in eorum notitiā uenirent loca Sirtibus propinqua, quæ illi propter fertilitatem regionis Emporia appellant. Si quis uerò uel tempestatibus, uel impetu hostiū huiusmodi locis applicuisset, nihil sumere licebat, præter ea tantummodo, quæ uel ad instaurandas naues, uel ad sacrificia opus forent. Ceteris prorsus abstinebant, atque intra quintū diē inde abire cogebantur. Carthagenē uerò, et ad cetera Africa loca, quæ cis promontoriū erāt, item in Sardinia atque Sicilia, ubi Carthagenenses imperabant, nauigare mercimonij gratia licebat: dataque ijs à Carthagenensibus de seruando iure publica fides erat. Verum in hoc quidē fœdere Carthagenenses uidentur de Sardinia atque Africa, ut de proprijs prouincijs sermonem facere, de Sicilia autē longè fecus. Addunt enim, in eam Sicilia partē, ubi Carthagenenses imperent. Eodem modo Romani de Latio fœdus ineunt: de reliqua uerò Italia, nullam faciunt mentionē, quod nondū sub imperio foret ipsorum. Post hæc aliud fœdus initū est, in quo additi sunt Tyrii, & Vticenses. Adiectæ fuerunt autē promontorio Pulchro, Mastia, & Tarfeion, extra quas Romanis nihil sibi uindicare, neque ciuitatē aliquā acquirere, uel condere. Cuius fœderis uerba hæc fuerunt: Amicitia esto populo Romano, socijsque, et Carthagenensibus, Tyrijs atque Vticensibus, eorumque socijs. Romani, socij ue Romanorum ultra promontoriū Pulchri, nec mercaturæ gratia nauiganto, nec ciuitatē acquirunt. Si quod oppidū in Latio Carthagenenses ceperint, quod populo Romano non sit subiectū, prædā omnem ipsi habent, oppidum reddunt. Si qui captiui abducti fuerint ex libero populo, qui cum fœdus populo Romano sit, in portū populi Romani non adducito. Si quis adductus fuerit, atque à Romanis deprehendatur, dimittitor. Idem Romani in locis, ubi Carthagenenses imperant, faciunt. Si aquam uel commearum sumperit Romanus, iniuriā non infero, quibus amicitia, fœdus ue cum Carthagenensibus fuerit. Si fecerit, publica iniuria esto. In Sardinia atque Africa nulli Romanorum, sociorum ue negociantor, ne ue oppidum possidento: nihil emunto, præter res ad sacra & ad nauigia necessarias. Si quas naues eò tempestas detulerit, intra quintum diem abeunto.

In Sicilia

In Sicilia, ubi Carthagenenses imperent, item Carthagini, Romani omnia faciunt, negociantorque, quæ facere negociarique ciuibus Carthagenensibus licet. Idem Romæ Carthagenensibus ius esto. In hoc quoque fœdere Carthagenenses Sardiniam quidem atque Africam suas prorsus ostendere, & Romanos uniuerso nauo priuare uidentur: Siciliæ uerò duntaxat eam partem, quæ ipsorum imperio pareat. A Romanis etiam cautum, ne Carthagenenses iniurias inferant Ardeatibus, Antiatibus, Circeis, Tarracinenibus, ceterisque Latij ciuitatibus, quæ mari adiacent, & regionem Latinorum complectuntur. De reliqua uero Italia nulla mentio facta est. Post hæc tertium fœdus inter Romanos ac Carthagenenses iustum est, tempore quo Pyrrhus Epirotarum rex in Italiam traiecit, ante initium primi belli Punici. In eo fœdere eadem quæ in superioribus comprehenduntur: deinde adiunguntur hæc, Si cum Pyrrho fœdus percusserint, curato uterque populus, ut auxilium ferre alterutri liceat ijs, quibus bellum inferetur. Si Carthagenenses, socij ue auxilium Romanorum implorabunt, nauigia præbent ad traiciendum, belligerandumque. Si Romani, socij ue Romanorum postulabunt, mari Carthagenenses opitulantor. In terrâ uerò ut descendat, nemo compellito. Suis quisque stipendia soluito. In primo fœdere iusiurandū ita factū accepimus. Primum Carthagenenses per deos patrios iurabāt. Deinde Romani per lapidē, secundū uetustissimū ritū, ac per Martem & Enualiū præstitērunt. Ritus uerò lapidis fuit huiusmodi. Fœcialis sumptus in manibus lapides, postquam de fœdere inter partes cōuenerat, hæc uerba dixit: Si recte ac sine dolo malo hoc fœdus atque hoc iusiurandū facio, dij mihi cūcta foelicia præstent: si aliter aut ago, aut cogito, ceteris omnibus saluis, in proprijs patrijs, in proprijs legibus, in proprijs laribus, in proprijs templis, in proprijs sepulchris solus ego peream, ut hic lapis ē manibus meis decidet. Nec plura locutus, manu lapidem deiecit. Hæc cum ita sint, & in hodiernū diem tabulis æneis inscripta cōspiciant in templo Capitolini Iouis, ubi ab ædilibus diligentissimè custodiuntur: quis non magnopere admiretur, Philinū historicū, non quod hæc ignorauerit, quod mirum non fuisset (nam multi nostra quoque ætate Romanorum, Carthagenensiumque antiquissimi, quique huiusmodi rerum studiosissimi semper fuerunt, hæc ignorant) sed quod his planè contraria scribere fuerit ausus? cōtineri enim in fœderibus ait, ut Romani omni Sicilia, Carthagenenses uerò omni Italia abstinerent. Idcirco Romanos in prima transfretatione in Siciliam fœdus ac iusiurandum transgressos, cum nihil tale scriptum extet. Hæc enim in secundo libro aperte Philinus scribit, quæ nos breuiter in primo libro commemorata in hunc locū referuauimus, ut de his particulatim differamus: rati id uel maximè necessarium fore, ne quis errorem Philini secutus, à ueritate deflecteret. Quod si qui transfretationem Romanorum in Siciliam ideo reprehensione dignam censuerint, quod Mamerini ab ijs in amicitiam recepti, præsidiumque non longè post in summo discrimine laborantibus missum fuerit, cum paulo ante Messanam primò, deinde etiam Regium, opulentissimas Sicilia ciuitates crudelissimè diripiissent, fortasse id non immeritò fecerint. Quod uerò præter fœdus ac iusiurandum in Siciliam traiecerint, non nisi ignari hominis esset asserere. Finito igitur in Sicilia bello, aliud fœdus iustum, cuius hæc ferè summa fuit: Excedere Carthagenenses non solum omni Sicilia, uerum etiam insulis omnibus, quæ inter Siciliam atque Italiam essent: Vtriusque socios apud utrumque populum tutos esse: neutrum in alterius locis imperare, aut ullum munimentum ædificare, aut mercenarium militem conducere, alterius socios neutrum in amicitia recipere: Carthagenenses duo millia & ducenta talenta in annos decem pendere, in presentia mille: captiuos præterea omnes sine precio Romanis reddere. Rursus cū bello Africano acriter infestarentur, Romani indicto eis bello, ut nouū fœdus inirent, coegerunt. In quo continebatur, ut Carthagenenses Sardinia excederent, stipendioque mille & ducenta talenta adderent. Post hæc omnia ultimum fœdus in Hispania cum Asdrubale iustum, in quo cauebatur,

ne liceret

ne liceret Carthaginensibus Iberū flumen armatis transire. Hæc sunt igitur fœdera, quæ inter Romanū & Carthaginensē populū inita sunt, ab initio usq; ad secundum bellū Punicum, quod Annibale Carthaginensium duce gesserunt. Verū enim uero quemadmodum in transfretatione Siciliæ non uiolatum à Romanis iusiurandum ostendimus: ita post hæc per summam iniuriam indictū Carthaginensibus à populo Romano bellū, facile quisq; perspexerit, tum, cum fœdus de Sardinia percusserunt. Siquidem nulla ratio eius belli assignari potest. Sed manifeste deprehenditur, Carthaginenses præter omnium fœderum iura, iniquitate temporū coactos, & Sardinia excessisse, & auxillis stipendia. Nā quod Romani dissimulant, se propterea id facere compulso, quod mercatores suos mari infestassent, iam antea dissolutū erat, captiuus omnibus à Carthaginensibus, sine precio restitutus. Quibus de rebus, quādo ea quæ particulatim dicēda erant superiori libro memorauimus, nunc ad secundū bellū Punicū causas ueniamus, atq; utri populo ascribēda sint, perscrutemur. Carthaginenses igitur reddebant eas, quas supra retulimus, causas: Romani ob indignationē excisi Saguntī, nullas in præsentia referebant. Hæc uerò sunt quæ apud eos & sæpenumero, & à multis adduci solent. Primò quidem non fuit fœdus cum Asdrubale ictum uolandum, ut Carthaginenses dicere auri. Siquidem & in Luctatij fœdere additū, ita id ratum fore, si populus censuisset, in fœdere Asdrubalis nec exceptum tale quicquam fuit. Atqui in hoc cautū, ne liceret Carthaginensibus Iberum transgredi: in illo, ut socij utriusq; populi tuti forent: quibus uerbis non ita tantum comprehensi, qui tunc essent. Additum enim in fœdere fuisset, uel ut neutri liceret novos socios asciscere, uel ut nouiter in societatem acciti, fœdere non comprehenderentur: quorum autem nihil scriptum est. Nam præterquam quod ante id tempus obseruatum semper fuerat, ne qui eorum etiam qui nouiter in societatem recepti erant, iniuria afficerentur: quis credat duos potentissimos populos priuari se uoluisse libertate, uel recipiendi in amicitiam quos uellent, uel receptos in fidem defendendi? Enim uerò intentionem eorum in fœdere ineundo, hanc in primis fuisse reor, ut præsentis socij tuti forent, nec recipi in societatem ab alerutro possent: nouorum uerò sociorum gratia prouisum, ne mercenarium militem conducere, ne imperare quicquā in alterius prouincia liceret, omnesq; apud utrumque populum tuti essent. Hæc cum ita sint, illud quoque manifestum est, Saguntinōs compluribus annis ante Annibalis æratem fidei Romanorum commendatos fuisse. Cuius rei uel maximum argumētum, ne à Carthaginensibus quidem negari potest: quod Saguntini orta intra ciuitatē seditione, non ad Carthaginenses, quanquā finitimos, & iam summam in Hispania obtinentes, sed ad populum Romanū se uerterūt, quo auctore ciuiliū dissensio sedata atq; restincta est. Si quis igitur excidiū Saguntī, causam huius belli fuisse dixerit: idem Carthaginenses per iniuriā bellum gessisse cum Romanis, fateatur necesse est: cum ex fœdere Luctatij, in quo continebat, ne quis alterius socijs iniuriā inferret: tum ex fœdere cū Asdrubale icto, quo cautū, ne Carthaginenses Iberum flumē armati transirent. Si uerò propter ablatam Sardiniam, auctumq; stipendiū exaruisse eos in id bellū existimet, profectò non immeritò id ab illis factum uidebitur, qui expectata opportunitate temporis ulcisci se uoluerint. Sed non deerūt fortasse, qui hæc parum cōsiderantes, me superuacuo censeant huiusmodi rationes adeò diligēter inquirere. Ego uerò ita sentio: si quis omnibus necessarijs ita instructus sit, ut nulla re extrinsecus egeat, huic iucundā quidem, nō tamen fortassis necessariā fore præteritarum rerum cognitionem. Si quis autem id neq; in priuatis, neq; in publicis rebus affirmare auri, cum homo sit, ac præsentem felicitatē ut sunt res humanæ fluxæ atque instabiles, labi posse intelligat, non modo iucundam, uerum etiam necessariam rerum gestarum peritiam dixerim. Etenim quo pacto quispiam uel illata sibi, aut patrie iniuriā, socios atq; adiutores ad eam propulsandā inuenierit: uel nouis rebus studēs, alios in sententiam suā traxerit: uel prosperē

cedentibus cunctis suorū animos rectē confirmauerit: nisi ut singula quæq; à maioribus nostris gesta sint, cognitū, perspectumq; habuerit: ita enim in rebus præsentibus, paratus semper atq; instructus ea loqui atq; agere poterit, quibus & consilia cunctorum intelligant, & ueritas omnibus pateat. Præteritæ quippe res optima gerendarū rerum documēta sunt, facileq; nobis ostendūt uniuscuiusq; rationes, consilia, machinas, quid nobis gratiā, opem, beneficiū parere possit, quid quenquam aduersus nos mouere, quid ad misericordiam, quid ad indignationē, quid ad iustitiā atq; equitatē impellere. Quæ omnia, & publicè & priuatim plurimū in uita mortalium momēti habent. Quapropter ego quidē ita censeo, scriptores historiārum, eosq; qui in earū lectione uersantur, non tam res gestas, quam quid eas sequatur, atq; antecedit, animaduertere oportere. Nam si quis ex historia tollat, quid, quomodo, cuius gratiā actū sit, qui finis fuerit: quod supererit, ueluti contentio quædam, non doctrina erit: & in præsentia quidē iucunditatis fortasse aliquid, in posterū uerò nullam profus ad uitam humanam utilitatē afferet. At enim dicent aliqui, nec facile haberi huiusmodi historia, nec ullo modo perspicī atq; uideri poterit, ob multitudinē, magnitudinēq; librorum. Verū hi quidem ignorant, quanto facilius sit habere, atq; perdiscere quadraginta libros rectē in ordinē digestos, ubi res Italiæ, Siciliæ, Africæ à transfretatione Pyrrhi in Italiam, usq; ad captiuitatem Carthaginis, cæterarum uerò orbis partium à fuga Cleomenis usq; ad bellum Romanorū cum Achæis iuxta Isthmum, comprehensæ sint, quam tot particularium historiārum uolumina uel acquirere, uel legere. Nam præterquā quòd & numero & magnitudine librorū nostra superat, difficile est quicquā apud eos certi cōprehendere: primò quod non idē omnes de iisdē rebus scribūt, tum quòd res simul gestas prætereunt: quæ si inuicē conferantur, longè clarius discerni ueritas potest. deniq; quod id quod maxime propriū est historiæ, ne attingere quidē possunt, hoc est ea quæ res gestas præcesserūt, quæq; secuta sunt, et præsertim quæ ad causas attinēt. Nos autē ita bellū Antiochi cōsideramus, ut à Philippico causam sumpsit: Philippicū, ut à Punico: Punicū, ut à Siculo. Vbi quæcunq; interea rerum sunt gesta, & ad idē caput referri possunt, diligētissimè rimantur. Quæ omnia apud eum quidē, qui uniuersalem historiā scribat, facile intelligere licet: apud eos uerò qui de particularibus bellis differunt, utputa Persico, aut Philippico, impossibile: nisi forte aliquis ex uno certamine totius belli summam se putet posse intelligere. quod fieri non potest. Itaq; quanto præstat didicisse aliquid perfectè, quam id tantūmodo audivisse, tanto historia nostra particularibus bellorum descriptionibus præstantior existimanda est. Cæterum ut ad id, unde in hoc diuerticulum excessi, reuertar, legati Romanorum ubi tergiuersantes Pœnos animaduertere, nullum amplius uerbum fecerunt. Sed qui inter eos natu grandior erat, sinum ē toga factum Senatui ostendens: Hic, inquit, uobis bellum, pacem que portamus: utrum placet, sumite. Sub hanc uocem non minus ferociter, daret utrum uellet, succlamatum est. Cumq; is, excusso in media curia togæ gremio, non sine horrore, quasi planè id in sinu ferret, bellum se effundere dixisset: accipere se, alacri uultu omnes responderunt. Interea Annibal Carthaginī Nouæ in hybernīs erat, militibusq; si qui fortè suos inuisere uellent, redeundi in patriam potestatem fecerat, quo post tot labores exhaustos corpora, animosq; ad omnia de integro patiēda renouarent. Præterea fratrem Asdrubalem instruit, quo pacto Hispaniam, si eum decedere prouincia oporteret, regere, tueriq; ab omni populi Romani conatu debeat. Dehinc Africam quoque ualido præsidio firmat, aduocato ex Hispania supplemento. Nam Afrum militem in Hispaniam acciuerat, callidè nimirum partitus copias, ut Afrū in Hispania, Hispani in Africa ueluti mutuis pignoribus obligati meliores essent. Erant autem qui in Africam traiecerunt, Therisite, Massiani, Oritæ, Hispani, & Olcades. Numerum illorum omnium constituerat equites mille ducentos, pedites ad tredecim millia octingētos quinquaginta, præter

præter hos etiam Baleares funditores octingentos septuaginta: quam gentem & insulam propter fundarum usum sic nominant. Horum maiorem partem distribui per Africam iubet, reliquos Carthagini præsidio esse, simul aduocari ex interioribus ciuitatibus delectæ iuuentutis peditum quatuor millia; eos non tam præsidium, quam obsides Carthaginem duci. In Hispania uerò Asdrubali fratri quinqueremes quinquaginta reliquit, quadriremes duas, triremes quinque, sed aptas instructasque remigio duas, & triginta quinqueremes, triremes quinque. Addit deinde equites Libyphœnices, mixtum Punicum Aphris genus, circiter quadringentos quinquaginta: Ilergetes trecetos: Numidas, Maurosque accolæ Oceani ad mille octingentos: pedites autem ex Africa undecim millia octingentos quinquaginta. Ex Liguribus trecentos, ex Balearibus quingentos: et, ne quod terrestris auxiliij genus deesset, elephantos unum & uiginti. Nec admirari quisquam debet, si non minori diligentia hæc à nobis memorantur, quam si ab imperatore exercitus census militum fieret: neque nobis succensere, quod instar eorum historiographorum qui mentiuntur, cum authoritate minuta quædam ac leuia scemur, quo facilius scriptis nostris adhibeatur fides. Nos enim cum apud Lacinium tabulam æneam conspexissemus, in qua huiusmodi descriptio erat, positam in eo loco ab Annibale, quo tempore per Italiam grassabatur, adhibendam ei omni ex parte fidem duximus. Ideoque hanc fuimus in præsentia fecuti. Annibal, cum rebus Africæ atque Hispaniæ prouidisset, reditum eorum præstolabatur, quos ad sciscitandos Gallorum animos, quæ tradendus erat exercitus miserat. Nam quia & fertilissimam esse eam regionem intelligebat, & multitudine hominum refertam, qui uirtute atque experientia in rebus bellicis plurimum pollerent, essentque ob bellum Gallicum (quod superiori libro huius rei gratia memorauimus, ut lectori ea quæ dicenda sunt cum dictis coniungat) populo Romano insensibilis, premiserat eò, qui illorum animos donis conciliarent, & transitum alpium specularentur: sperabat enim bellum sibi duntaxat in Italia gerendum, si per angustos Alpium saltus fauentibus Gallis incolumem traduceret exercitum posset. Reuersis itaque nuncijs, ubi expectationem ac desiderium Gallorum intelligit, transitumque Alpium difficilem sanè ac laboriosum, non tamen usquequaque inaccessible esse, instante iam uere, copias ex hybernis aduocat. Allatus per idem tempus de his quæ Carthagini gesta erant, ad eum nuncijs, indignationem eius aduersus Romanos auxerat: spem uerò de fide ac beneuolentia suorum mirifice confirmauerat. Itaque quamprimum copię omnes in unum conuenerunt, Annibal aduocata cõcione, non iam oculte, sed palam milites uarijs adhortationibus ad bellum contra Romanos incitat, ut ipse paulo ante ut cæteri Carthaginensium duces, ob expugnatum Saguntum postulati ad supplicium fuerint, edocet. Fertilitatem, opesque prouinciæ, ad quam profecturi sint, præterea amicitiam atque societatem Gallorum ostendit. Quibus dictis, cum animos omnium alacres, & nihil magis quam discessum expectantes animaduertat, fidem ac uirtutem eorum laudat: dieque profectiois indicto, concionem dimittit. Paratis interea omnibus quæ ad iter necessaria erant, ut primum statutus dies aduenit, cum nonaginta millibus peditum, equitum duo decim millibus profectus, Iberum traiecit. Nec multis interiectis diebus Ilergetes, Bargusios, Ausetanos. Aquitaniam, ceteraque usque ad Pyreneum montem oppida subegit, ut omnium opinione celerius, ita non sine multis atque atrocibus prelijs, ac plurimorum militum cæde. Ore huic omni præfecit Hannonem, quem Bargusius etiã dominum constituit, quod magis huic populo diffideret, ob amicitiam qua astricti cum Romanis erant. Decem millia peditum Hannoni ad præsidium tuendę regionis dedit, & equites mille: omnia eorum, quicum Annibale proficiscebantur, impedimenta eidem reliquit. Totidem ferè ex Hispanis militibus domum remisit: cum quia grauari eos longinquitate uia, insuperabilique alpium transitu senserat: tum ut cæteris quoque præberet spem, in patriam quandoque reuertendi: nec minus ut hoc

hoc uidentes Hispani, quos domi reliquerat, alacriori animo, si quando supplementi usus foret, in Italiam proficiscerentur. Ipse cum reliquis copijs numero quinquaginta millibus peditum, equitum ferè nouem millibus, Pyrenæum transfessus, ad proximum Rhodani hostium tendit, non tam multitudine, quam uirtute militum stipatus, utpote qui trium & uiginti annorum durissima militia inter Hispanas gentes exercitati uictores semper extiterant. Verum, ne ob ignorantiam locorum hæc pars obscurior foret, referendū breuiter censuimus, unde discedens Annibal, quibus quantisque locorum spacijs superatis, quas Italię partes ingressus fuerit, neque ipsas locorum appellationes adiecimus, ut quidam historici faciunt, putantes ita prorsus rem omnem perfecte intelligi, si nomina locorum in notitiam uenerint. Atqui ego quidem ita censeo, in relatione locorum, quorum cognitionem habemus, plurimum momenti nomina afferre, & ut facilius intelligantur res ipsæ, & pertinacius memoriæ hæreant. Vbi uerò loca ipsa ignota sunt, simile esse appellationem eorum ijs uocibus, quæ præterquam quod aures percutiunt, nullam prorsus significationem habent. Ita fit, ut cum mens nostra nihil omnino ex eo nomine cõprehendat, neque id referre, ut ad aliquid sibi cognitum possit, uana penitus atque inutilis narratio fiat. Quam ob rem inuestigandus modus est, quo de locis incognitis loquentes, quatenus liceat, auditores in notionem ueri trahamus. Prima igitur & maxima, & omnibus hominibus communis notio est diuisio huius, quo claudimur, mundi: per quam omnes etiã in eruditi, Ortum, Occasum, Meridiem, Septentrionem nouimus. Secunda est, per quam unicuique supradictarum partium partes orbis terrarum accommodantes, in cognitionem locorum, quæ nec cognouimus, nec uidimus, quodammodo deuenimus. Sed cum orbis terrarum multæ partes sint, quædam inhabitabiles, alię contrario quam nos situ ab Antichthonibus habitæ, in præsentia de situ duntaxat eius plagæ quam nos incolimus, dicendum. Hæc cum in tres diuidatur, primam Asiam, secundam Africam, tertiam Europam uocat. Hanc diuisionem mare nostrum, & duo inclyti amnes faciunt, Tanais & Nilus, & fauces quoque circa columnas Herculis. His Asia ab reliquis partibus diuiditur, ingenti perpetua fronte uersa ad Orientem, tamen Meridiem atque Septentrionem duobus lateribus aspiciens, Africa uerò ab Asia quidam Nilus, ab Europa mari nostro separatur, uersa atque Meridiem nihilominus ad Iberum Occasum usque ad columnas Herculis protendit. Itaque hæc partes, si quis in uniuersum consideret, Meridiem ab Oriente, interpositione nostri maris uidentur segregare. Europa autem ad Septentrionem uersa, ab Oriente utriusque opponitur, extenditurque usque ad Occasum. Eius præcipua pars Septentrionem spectat intra Tanaim, et Narbonem fluitum, qui non longè distat ab ora Massilia, ac Rhodani hostijs, quæ in Sardois defluunt mare. Hanc omnem regionem Galli habitant à Narbone usque ad Pyrenæum montem, extenditurque à mari nostro ad Oceanum. Reliqua uerò Europæ partem à Pyrenæo ad Occasum, hoc est, usque ad columnas Herculis, ab latere circuit mare nostrum, ab altero Oceanus. Ora quæ mari nostro abluuntur, usque ad columnas Herculis, Hispania uocatur: pars quæ Oceanum spectat, commune quidem nomen non habet, ut quæ recens in cognitionem nostram uenit, sed longè lateque à Barbaris colit. De quibus suo loco particulatim dicemus. Nam quemadmodum ea regio, quæ iuxta Aethiopiã est, ubi Asia atque Africa iunguntur, usque in nostram ætatem ignota est: nesciturque utrum perpetua sit, et continens, an claudatur pelago: ita omne id, quod inter Tanaim atque Narbonem ad Septentrionem uergit, usque in præsentem diem ignoratur: somniantque, si qui de ijs uel loquuntur aliquid, uel scribunt. Enim uero hæc referre operæ precium fuit, ne ijs qui eorum locorum ignari sunt, obscura omnia forent, quæ scripturi sumus: sed per eas cœli ac terræ regiones, quatenus fieri posset, in cognitionem ueri traherent. Quemadmodum enim uisu utentes, faciem perpetuo ad id conuertere solemus quod demonstrationis gratia ostenditur: sic & animus in ea loca propendere debet, quæ inter narrandum proponuntur. Nunc autem relictis istis, ad continuationem propositæ narrationis conuertamur. Carthaginenses ea tempestate omnem

Aphricā orā tenebant, quæ mari nostro abluitur, ab aris Phileorū haud multum distantibus à magna Syrtē, usq; ad columnas Herculis. Continet ea longitudo sexdecim millia stadiorū. Transgressiq; paruū fretum, quod inter Africā atq; Europam interiacet, omni Hispania potiti erāt usq; ad Pyrenæum montē, qui eam prouinciā à Gallis diuidit. Distat autē hic locus ab angustijs freti, ubi sunt columnæ Herculis, circiter octo millia stadiorum; inde ad nouam ciuitatē, quam aliqui Nouam Carthaginē uocant, unde Annibal in Italiam transiturus mouerat, stadiorum tria millia. Hæc ab Ibero duobus millibus, & sexcentis stadijs distat. Iberos uerò ab emporio mille ac sexcentis. Et illinc ad transitū Rhodani circiter mille sexcentis. Hæc enim à Romanis diligenter stadijs octo dimensa sunt et signata. A transitu Rhodani iuxta ipsū fluuiū ad illius fontes ambulantibus, usq; ad transitum Alpium in Italiam, mille trecenta stadia, ceterum in transcensu Alpium circiter mille ducenta numerantur; quibus confectis, ad campos Italiæ circa Padū fluuiū uenit. Itaq; à Noua Carthagine usq; ad Italiæ fines nouem millium stadiorū iter facere Annibalē oportebat. Quod si longitudinem uiaē animaduertas, iam ferè dimidium itineris confecerat. Si uerò difficultatem locorū aspexeris, maior pars profectiois supererat. Annibal igitur cū omni conatu Pyrenæum transgrediebatur, non sine metu Gallorū, ne forte situ locorum freti, transitum eius in Italiā prohiberent. Interim Romam de his quæ Carthagini dicta, actaq; per legatos fuerant, perlatum: & simul Annibalē omnium opinione celerius Iberū cum exercitu transgressum, aduentū in Italiā maturare. Quæ res non paruū metū patribus iniecerunt, eo maxime, quòd cōciturum aduersus se auidas semper armorū Gallicas gentes augurabantur. Igitur statim electis iam Consulibus, prouincias nominant, P. Cornelio Hispaniam, T. Sempronio Africam cum Sicilia. His sex legiones in eum annum decernūt, sociorum quantum ipsis uideretur: classis, quantum parari posset. Dum Romæ scribuntur milites, classisq; & commeatus, & cætera ad transfretationem necessaria parant, omni studio ad perficiendas colonias incumbunt, quas circa Padū in Gallia nuper inchoauerant, iam ædificata erant oppida: oppidanis ut intra triginta dierū spacium adessent, mandatū: decreta singulis colonijs sex millia hominū, quæ citra Padum ædificata: Placentia, quæ ultra, Cremona appellata. Eam rem grauius et iniquo animo ferentes Boijs, nec ueterum irarū immemores, ubi Carthaginensium aduentū compertum habuere, à Romanis defecerunt, dimissis obsidibus, quos superiori bello, sicuti memorauimus, dederant. Arreptisq; repente armis, & ad id ipsum sollicitatis. Insubribus, tantū tumultum in agrū supradictis colonijs fecerunt, ut præterita omnis multitudo unā cum Triumuiris Romanorū, qui ad diuidendos agros uenerant, Mutinam Romanorū coloniam confugerit: quibus unus consulatū, reliqui duo quæstoratū adepti fuerant. Quos persecuti Boij, urbem obsidione cinxerunt. Cum aliquantisper obsidio durasset, simulari coeptū de pace, euocatiq; à Gallorum principibus ad colloquium legati contra ius gentium, ac uiolata fide comprehenduntur, negantibus Boijs, nisi sui obsides sibi redderentur, eos dimissuros. Cum hæc de legatis nunciata essent, L. Manlius prætor, qui tum in his locis cum copijs erat, ira accensus, subsidium ferre obsessis maturat. Quod ubi Boij intellexere, in fylua, quæ uia propinqua erat, insidias ponūt: uenientemq; inexplorato hostē adgressi, magnā partem Romanorum cædunt. Reliqui ægre in apertos campos emerere: ubi relictis aliquandū militum animis, cum nihilominus instare post terga Boios animaduertent, præcipiti fuga Cannetū uicem contendere, ubi etiam à Boijs concludebantur. Qui tumultus postquam est Romam perlatus, patres ueritine diuturna obsidione præsidium Romanorū periclitaretur, * Atilium prætorem cum copijs delectu nouo Consulibus conscriptis, auxiliū ferre obsessis iubent: Consuli, ut in eorum locum nouum delectum habeat, mandant. Hic fuit Gallicarum rerum usq; ad aduentū Annibalis status. Cōsules interea paratis omnibus necessarijs, Roma profecti, P. Cornelius in Hispaniā cū sexaginta longis nauibus, Sempronius in Africā

cum

cum centum & sexaginta quinqueremibus. Hic tanto impetu res bellicas aggressus, tantum in Lilybæo apparatū undiq; congeffit, ut mox ipsam Carthaginem obsessurum uideretur. Cornelius uerò per oram Hetruriae ac Ligurum profectus, quinto die peruenit Massiliā, proximumq; Rhodani ostium (nam pluribus diuisus amnis in mare decurrit) cū classe ingressus est. Hic cum Annibalem superare iam Pyrenæos montes didicisset, satis tamē adhuc eum putabat abesse, cum propter difficultatē loci, tum ob multitudinem Gallorū, qui frequentes circum ea loca habitabant. Verū Annibal incredibili celeritate Gallis omnibus partim precio, partim metu pacatis, ad Rhodani transitū per maris Sardoii littus cū exercitu properabat. Quod postquā Consul intellexit, partim nō credebat, propter aduentus huius celeritatē: partim uolens exacte rem hanc cognoscere, eductos ē nauibus milites ab iactatione maritima refecit. Tribunos, quos nam in loco occurrēdū hostibus foret, edocuit: trecentos delectos equites ducit. Massiliensibus, & auxiliatoribus Gallis ad exploranda hostiū consilia premisit. Annibal iam Rhodano propinquus, propē tamen quatrīdū itinere à mari cum exercitu distans, transfretare quam celerimē festinabat. Itaq; aduocatos omnes fluminis accolos muneribus sibi conciliat. Ab his lintres magna multitudine, & paratos ad quotidianū illorum usum lembos emit, quorū illius multitudo erat propter emporia ex usu maris frequentia: nouas itē lintres cauari ex singulis arboribus iubet. quod etiam milites ipsi & copia materia, et facilitate operis inducti faciūt. Vnde uix duorum dierū spacio tantum nauiū, lintriumq; comparatū est, ut abunde ad traiciendū sufficeret, singulis laborantibus ne sociorū auxilio indigerent, sed proprijs lignis se, suaq; transueherent. Inter hæc ad ulteriorē ripam fluminis maximus Barbarorum numerus confluxerat, quo Carthaginenses à transitu Rhodani arcerent. Quod ut aduertit Annibal, intelligens se neq; uī traicere flumen posse, hostibus ex aduerso omnē ripam obtinentibus: nec tutō ibi consistere, ne undiq; à Barbaris circumueniret, prima tertiæ noctis uigilia Hannōnē Bomilcaris regis filiū cum parte copiarū mittit. His duces itineris nonnullos ex incolis loci tradit. Qui per ripam Rhodani aduerso flumine ad ducenta stadia profecti, suapraparū insulæ circumfusum amnē constiterunt. Nam quia illic diuidebatur aqua, nō immeritō minus altus esse alueus existimabatur. Cælis igitur euestigio arboribus, rates fabricatæ quæ ad uirorū, cæterarumq; rerū transfretationem sufficerent. Ita impediēte nemine, tuti Rhodanū traiecerunt: nauiq; locum natura munitissimū, corpora nocturno itinere ac labore operū confecta quiete unius diei refecerunt, omnibus ad consiliū opportunē exequendū intentis. Iam idipsum Annibal cum cæteris copijs facere maturabat. Sed eū agebat consiliū traiciendorū elephantorū, qui numero septē & triginta erant. Igitur insequentī nocte qui fluuiū transierant, cum primū lucefcere aurora coepit, per ripā fluminis profecti aduersus Barbaros, quod cōuenisse ad eum locū diximus, contendunt. Annibal autē paratas habens copias omnes, iubet ut ad traiciendum se præparent, lembos equitibus impleant, paratis, instructisq; ad bellū, ut si ita res ferret, extemplō egressi usui forent. Lintres uerò expediti occupent, peditesq;, ut maiori tranquillitate fluminis tutius traducerentur, undarumq; impetū firmiter sustinerēt, superiori parte fluminis ad dextrā lembos ponit, quo uehementiorē illum ac præcipitē aquæ fluxū exciperent. Equos à puppibus nantes, loris trahi iubet tris et quatuor simul, duobus uiris ad utriq; latus puppis sedentibus. Quo factum est, ut maior pars equorū in prima transfretatione traduceretur. Hæc autē conspicati Barbari, ingenti tumultu relictis castris, passim temereq; in ripā cōcurrunt, ueluti nullo negotio transitū hostibus prohibitori. Annibal aliquandū commoratus, ubi appropinquare suos ex prodito fumo, uti conuenerat, intellexerit, dat simul omnibus signū ad traiciendū. Quo uiso, repente Carthaginenses ingenti clamore factō traicere amnē, atq; impetum fluminis omnī conatu perumpere nituntur: certantq; inter sese, qui primus ad ulteriorē ripam perueniat. Ita cum iam

H 2 utraq;

utraq; ripa à Carthaginensibus tenetur, omnesq; cum ingenti uociferatione flumen traicerent: Galli cum uarijs ululatibus more suo pœana canentes, arcere summo impetu hostē nitentur. Terribilis aliquandiu tumultus, uisq; horrendū certamen fuit. Galli omnes derelictis tentorijs ad flumen confluxerant. Mox Hannō cum suis aderat. Horum pars in castra Gallorū excitato incendio impetum faciebat. Reliqui à tergo pugnantēs premebāt. Galli nouitate rei obstupescēti, pars in castra, ut ea ab hostibus tutarentur, recurrunt: alij nihilo segnius pugnae insistent. Annibal ubi consiliū sibi ex sententia successisse animaduertit, hortatur suos, ut pristinae uirtutis memores, hostē fortī animo propulserint. Ita omnes facto impetu in mediū irrupunt. Tandē Galli, & quia nullo ordine praeliū inchoauerant, improuise Hannonis legione perterriti, se turpi fuga in uicos suos receperunt. Dux Carthaginensium uno tempore flumine atq; hostibus superatis, reliquas copias per oeciū traiecit. Ita cum omnēs breui tempore ad ulteriorē ripam peruenissent, spernens iam Gallicos tumultus, castra locat, atque ita per quietē in ripa fluminis eam noctem egit. Postridie cum audisset Consulem Romanorū cum classe hostia Rhodani ingressum, Numidas equites quingentos misit speculatu: ubi & quantae copiae hostiū essent, quid ue pararent. Interim traieciendis elephantis per magistros dari operam iubet. Ipse aduocata concione, Regulos, qui ex Transpadana Gallia ad se uenerant, acciri fecit. Hi per interpretē multitudinem allocuti, ad transitū alpium hortantur: se ceterosq; Galliarum incolas auxilio eis futuros pollicentur. Iter fore tutum, & nulla re necessaria egens. Nec difficilem sanē alpiū transitū esse: loca ad quae profecturi sint, omni genere rerū opulentissima. habituros praeterea eiusmodi socios, quorū uirtus non parū praeteritis temporibus populo Romano formidolosa fuerit. His atq; alijs huiusmodi dictis, Reguli discessere. Post quos Annibal ingressus, primū quidem praeteritas res gestas multitudinē commemorat. In quibus eos per tot discrimina bellorum consiliū ac sententiā suam secutos, uictores saepenumero fuisse refert: nunquā minus prosperē rem gessisse. Dehinc hortat, ut magno fortiq; animo sint, scientes maiorē partem laborū iam emensam esse, superato difficilimo amne, & sociorum beneuolentia ac promptitudine parata. Proinde curam omnem gerendarum rerum sibi relinquunt: ipsi tantummodo, quando opus fuerit, dicto ducis obediētes sint, pristinae uirtutis rerumq; a se fortissimē gestarum memores. His dictis, cum multitudinē alacri uultu animi audaciā praeseferētē uidisset, uniuersos laudauit. Dehinc deos secundū morē precatus, abiit: indicto militibus, ut corpora curarent, seq; in posterū ad discessum accingerent. Vix dissoluta concio erat, cū Numidæ, quos speculatu missos supra diximus, multis amisit fusi, profligatiq; ab hostibus redeūt. Etenim cum non longe à proprijs castris equitibus Romanis, qui ex eadē causa missi à Scipione fuerāt, occurrissent, tanto ardore utriq; conseruerūt manus, ut ex Romanis & Galhis ad centū quadraginta equites ceciderint, ex Numidis plusquā ducenti. Romani Carthaginenses usq; ad castra persecuti, perspectis diligentissimē omnibus, ad Consulē reuerſi sunt, praesentiamq; hostium, & certamen cum Numidis habitū indicarunt. Quibus auditis, P. Cornelius Scipio haud cunctandū ratus, impedimenta nauibus imposuit. Ipse coactis copijs per Rhodani ripā profectus, ueluti cum hostibus conflicturus, maturat iter. Annibal postridie eius diei, quo habita concio erat, cum prima luce equitatu omnē uersus littus maris ueluti in praesidio disponit. Peditum uerō multitudinem ē castris motā paulatim procedere iubet: ipse ut elephantū cū reliquis adhuc militibus ocyus traiciantur, omni sollicitudine intendit. Eorum traieciendorū consiliū huiusmodi fuit. Compluribus paratis ratibus, duas inuicē copulatas à terra in amnem porrīgunt, latas pedes quinquaginta. His alias duas à parte ripae adijciunt: quas ut secunda aqua deferrentur, compluribus retinaculis ualidis ad arborea parte ripae superiori eminentes alligant. Erat earū longitudo ad ducentos pedes. Post hac alias duas rates, quae reliquis longē maiores erant, extremis illis leuiter

leuiter adnectunt, quo haud difficulter solui possint. Ab his pendeant funes aliqui, quibus ab actuarijs nauibus, postquā dissolutae à ceteris ratibus essent, trahi in ulteriorē ripam ualerent. Postremò eas omnes humo tegunt, ut belug per eas sine pauore ueluti per solū progredierent. Hoc apparatu facto, elephantū, qui Indis ubiq; praeterquam in Indis, parere consueuerant, per stabilem ratē tanquā per uiam praegredientibus duabus foeminis agunt. Qui ubi in extremas rates applicatas transgressi sunt, extemplo resolutis, quib; leuiter adnectae erant, uinculis, ab actuarijs nauibus pertrahunt, nihil sanē trepidantes, donec continenti agebant. Vbi uerò soluta à ceteris rate in altū se uehi cernebat, undiq; formidine capti, cedentib; ab aqua extremis, aliquantū turbationis edebāt. Qui etē tamē timor ipse faciebat, omni ex parte aquā circūspicientib; feris. Ita primis expositis, alij deinde repetiti, traiectiq; sunt. Quidā timore fauētes, in flumen deciderūt: qui tamē peremptis rectoribus, incolumes euasere. Siquidē & pondere ipso stabiles, & magnitudine prominentium extra aquā nariū, quibus emittere, si quid ebiberāt, ac respirare poterant, pedetentim uadis progressi, ad ulteriorē ripā recti peruenerūt. Traiectis itaq; elephantis, Annibal cum his atq; omni equitatu, aduersa Rhodani ripa, mediterranea Galliae petit. Rhodanus tribus fontibus surgit supra maris Adriatici intimū sinū. Deinde Lemano lacu acceptus tenet impetū, seq; per mediū iter agens egredit: & inde in Occidentem ablatas, aliquandiu Gallias dirimit: post curſu uersus Meridiē adducto defluit in mare Sardoū. Eam partē fluminis, quae ad Septentrionē uergit, incolunt Galli, quos Druentes uocant. Latus uerò, quod Meridiem spectat, terminat alpiū saltus, qui ad Septentrionē eriguntur. Campos autem circa Padū, de quibus supra memorauimus, à Rhodano diuidūt alpes, quae à Malsilia incipientes, usq; ad intimū maris Adriatici sinū protendunt. Has tunc praetergressus Annibal, à locis qui circa Rhodanū sunt, in Italiā uenit. Hoc loco scriptores quidā, dum magnitudine rei perterrefacere legentū animos student, nō animaduertunt, labi se in duo ab historię lege alienissima. Siquidē & falsa scribere, et planē inter se repugnantia cogunt: simul enim Annibalē, quē & scientia rei militaris, & animi magnitudine omnino inimitabilem uolūt, omnis prorsus consilij atq; rationis expertē ostendunt. Simul nullum exitū mendacio reperientes, ad deos & deorū filios ad pragmaticā historiam confugiunt. Nam cum iter alpiū ad eō immensum atq; asperū faciant, ut non solum equitibus, impedimentis atq; elephantis, uerumetiā ipsis leuis armaturae peditibus inuium, inaccessumq; sit: praeterea etiam tantā in eo solitudine, ut nisi quis deus, aut heros ducē se itineris Annibali prebuisset, praecul dubio omnes copiae per loca praerupta essent perditū: apertissimē in utroq; labunt errorem. Primū enim quis ducē Annibale imprudentior erit: si ille tot copijs, taliq; exercitui praefectus, in quo spē omnē bene gerendarū rerū reposerat: neq; uias, neq; loca, ut ipsi asserūt, nec quā iret omnino, nec ad quos tenderet, sciebat: Nam quod ceteri post maximos conflictus, etiā in summa desperatione rerū non faciunt, id isti fecisse Annibalē in tanta spe, ita florente exercitu uolunt, ut cū copijs loca incognita accesserit, quo quid ineptius dici potest? At quod de solitudine atq; asperitate locorū dicunt, apertius etiā mendacium indicat: neq; enim referunt, ut Galli Rheni accolae, nō semel neq; bis ante id tempus in Italiā uenerint, neq; ut olim cum magno exercitu superatis alpijs in subsidiū Cisalpinorū contra populum Romanū uires aduocarint: neq; ut ipsis etiam in alpijs multorum hominū gens habitet: sed haec omnia ignorantes, heroa quendā, inquit, apparuisse Annibali, iterq; monstrasse. Quo fit, ut tragedis potius, quā historicis similes uideantur. Nā ut illi frequenter dramata sua aut dijs aliquibus, aut machinis termināt, quod falsa, irrationabiliaq; principia sumant: ita hi rerum gestarū scriptores simile quidā patiunt: & dum falsa sumunt exordia, tandē ad deos aliquos, siue heroas confugere coguntur. Nam qui fieri potest, ut ex falsis initijs ueri fines sequantur? Atqui Annibal non talem se, qualem hi tradunt, sed supra modū industrium

simul ac prudentem ducem praestitit. quippe & fertilitatem regionis, ad quam festinabat, & incolarū aduersos Romanos odium diligentissime scrutatus est: & in ascensu alpium, quod asperū difficileq; iter erat, duces habuit accolae locorū, quos iam ad bellū contra Romanos in sententiā suam traxerat. Quibus de rebus nos quidem eo audacius scribimus, quod et ab his didicimus, qui ea tempestate rebus interfuerūt, & ea loca ipsi uisimus, ob eā solummodo causam eō profecti, ut alpes conscicaremur. P. autē Scipio consul Romanus tri-duo, postquam Carthaginenses à ripa Rhodani mouerant, ad castra hostium animo praeliandi profectus, ubi deserta munimenta uidet, obstupefactus aliquandiu cōstitit. Quippe sibi persuaserat, hostem nunquā per ea loca in Italiā facturū iter, cum ob asperitatē uiarum, tum ob incolentium Barbarorū multitudinem. At ubi audaciam Carthaginensium perspexit, extemplo ad mare ac naues reuersus, conuocari copias iubet: & fratrem quidē in Hispaniam, ne ea pars nuda praesidio foret, cum parte copiarum mittit. Ipse rursus in Italiā reuertitur, facilius per eum modū, tutiusq; descendenti ab alpi-bus Annibali occursum. Annibal quartis castris ad insulā peruenerat, locum & multitudine hominum, & feracitate regionis praediuitē. Cui propterea Insula nomen inditū, quod ibi Arar, Rhodanusq; ex alpi-bus decurrentes, aliquantū agri amplexi defluunt in unum, faciuntq; insulam & figura & magnitudine similē ei, quae in Aegypto Delta appellatur: nisi quod illic latus unum mare efficit, cum quo duo amnes cōiunguntur: hic uerō difficiles atq; asperi montes, & planē inaccessi. Eō cum applicuisset Annibal, reperit duos fratres inuicē de regno dissidentes, & utrunq; iam alteri cum exercitu oppositū: uo catusq; ab eo qui natu grandior erat, rogante, ut sibi paternum imperium restitueret: paruit illi, peropportunum id rebus suis fore arbitratus. Excluso igitur fratre minore, imperioq; maiori tradito, non solum cōmeatum, rerumq; omnium copiam ob id meritum tulit, uerum etiam arma omnia renouata, & additae uestes, quas infames frigoribus alpes preparare cogebant. Praeterea, quod maximū fuit, comitante cum exercitu rege per Allobrogum regionem integris omnibus copijs ad alpes usq; perductus est. Ita cum intra decem dierum spaciū à Rhodano profectus, circiter octingenta stadia confecisset, conscendere alpes coepit, ubi mox maxima pericula oblata sunt. Nam quandiu campestri itinere progressi Carthaginenses fuerant, duces Allobrogum cum bona pace transire omnes permisere, partim equites ueriti, partim praesidium comitantium Gallorum. Vbi uerō & illi domum reuersi, & hi loca aspera, difficiliaq; conscendere coeperunt, congregata Allobrogum multitudo ingens opportuna praecoccupat loca, per quae necessariō transire Annibalem oportebat. Qui si in ualles occultiores insedissent, coorti repente in pugnam, magnam profecto stragem Carthaginensibus dedissent. Sed uisi procul ab Annibale, nō tam hostibus, quam sibi ipsis obfuerunt. Etenim cum aspexisset Annibal opportunissima quaeq; loca tenere Barbaros, consistere signa iussit: castrisq; inter confragosac praeruptos saltus locatis, quosdam ex Gallis, quos secum habebat, ad uisenda loca, explorandamq; hostium intentionem, atq; omnem apparatus praemisit. Per quos cum comperisset, hostes interdum tantū in his locis consistere, nocte uerō in propinquam urbem ad sua quaeq; tecta dilabi, tali consilio usus est. Prima luce aperte cum omnibus copijs subiit tumulos, tanquam ui interdum per medios hostes erupturus. Cum uerō hostibus appropinquasset, castra eo in loco diligentissime muniuit. Tum ubi primū facta nocte digressos tumulis montanos sensit, plurimis ignibus accensis maiorem partem exercitus ibi reliquit. Ipse cum expeditis, acerrimo quoq; milite raptim angustias euadit: & in ijs tumulis, quos hostes tenuerant, confedit. Quo facto, ubi primū orta luce id conspicati sunt Barbari, immobiles parumper constiterunt. Deinde uidentes iumentorum equitumq; multitudinem in angustijs omne agmen turbare, quicquid eis terroris adiecissent, satis fore ad perniciem arbitrati, per inuias rupes diuersis ē locis concurrunt. Tum uerō non tam ab hostibus, quam ab in-

ab iniquitate locorū, Carthaginenses oppugnabantur, equis maximē, iumentisq; ingentē stragem hominū ac rerum facientibus. Nam cum praecipites, & diruptae utrinq; angustiae essent, multa iumenta ex immensa altitudine cū sarcinis instar maxime ruinae deciderūt. Siquidē icti, aut uulnerati equi, partim terrore, partim dolore uulnerū cōsternati, incredibile turbationē in tanta locorū angustia faciebant. Quae conspicatus Annibal, cum nullā in fuga spem salutis repositam intelligeret, iumentis, qui sarcinas ferebant, amissis, ex superiore loco cum his quos secum per noctē tenuerat, ingenti impetu decurrit. Quo facto, etsi magnam partem hostiū fuderit, tamen ē suis quoq; multos interemit. Siquidē auctus ex utrisq; tumultus, multos passim praecipites faciebat. Tandem igitur Allobrogibus, partim inter certandū interemptis, partim turpissimē fugatis, Annibal quod reliquū fuit impedimentorum atq; equitum, uix & non line graui labore traduxit: coactisq; copiarū suarum reliquijs, ad ciuitatē unde Allobroges exierant, profectus, quae uacua erat, nullo negotio cepit. Id ei magnam nō solum in praesens tempus, sed etiam in futurū rerum necessariatū cōmoditatem praestitit. Nam in praesentia quidem magnam equorum atq; iumentorum multitudinē, praeterea etiam captiuorum tulit: in futurum uerō frumento ac pecoribus per triduum exercitum aluit. Et quod fuit pluris faciendum, ceteros alpiū accolae perterritus, ne quid tale moliri in posterū auderent. Eo igitur in loco uno die quietē egit. Deinde cū copijs profectus, reliquis duobus diebus aliquantū uiaē confecit. Quarto dehinc die rursus in maximum periculū prolapsus est. Ventū erat ad frequentem cultoribus alii inter montana populū. Hi quoniam circa transitum habitabant, ut dolo circumuenirent Poenos, unā conspirauerant. Adueniēti igitur Annibali, obuiam procedūt, florentes capiti corollas gestantes. quod fere apud Barbaros pacis atq; amicitiae signū est, quemadmodū apud Graecos caduceus. Annibal haud temerē credendum Barbaris arbitratus, uoluntatē intentionemq; eorū callidē perquirat. Hi scire se de captiuitate ciuitatis, & interitu aduersantium Gallorū responderunt, seq; obedienter posthac imperata facturos, ut qui nec facere, nec pati iniuriā uelint, & ad fidem promissorū obsides se Annibali duros pollicentur. Quod etsi diu Annibalē consilij dubium fecerit, suspicatus tamen hęc, si quo animo accipiantur, mitiores fortasse Barbarorū animos facere posse: si uerō repudientur, eosdē aperte hostes sibi futuros, benignē illis respondendo, accipere se eorum amicitia simulauit. Illi cum iam nō solum obsides dedissent, uerū ab unde subministrassent cōmeatū, & deniq; se ipsos in Carthaginensium manibus posuissent, tantum fidei ab Annibale meruerunt, ut ijs ducibus per loca difficilia uti nō dubitaret. Cū igitur biduo iter fecissent, uentumq; esset in angustiorē uallem, & ex parte altera iugo subiectā, Barbaris undiq; ex insidijs prorumpentibus, in tantū periculū Carthaginenses inciderunt, ut ad extremā penē perniciē peruenturi fuerint, nisi Annibal nondū satis fidei Gallorū credens, ac futura planē prospiciens, elephantos, equitesq; in primo agmine collocasset: ipse post cū robore peditū circumspiciens, sollicitusq; omnia à tergo secutus esset. His enim ita in praesidio dispositis, minorem cōtigit cladē fieri. Et tamen ingens hominū et equorū, iumentorumq; numerus perijt. Quippe hostibus imminens iugū tenentibus, & nunc laxa eminus in agmen deuoluentibus, nunc cominus frequenti ictu lapidū manib. ipsis percutientibus, in tantū periculū uentū est, ut necesse fuerit Annibalē noctem unā cū mediētate copiarū sine equitibus atq; impedimentis agere. Postero die iam segnius intercurfantibus Gallis, cum equitibus atq; impedimentis iunctus saltū superat, Barbaris quidē iam aperto bello minimē occurfantibus, sed latronū more, modō primum, modō nouissimū agmē infestantibus, prout uel tempus, uel locus opportunitatē faciebat. Magnū Carthaginensibus usum elephantū praebat. Nā quacunq; incedebāt, quia infuetis ad eundē propius metus erat, eum locū tutū ab hostibus faciebant. Nono die in iugū alpiū peruentū est, ibi biduo statiuā habita, partim ut incolumes milites labore fess-

sos reficeret, partim ut reciperet perditos. Eo tempore plures equi, pluraque iumenta, quae onera abiecerant, sequendo uestigia agminis, in castra peruenere. Iam nix ea omnia oppleuerat loca, occidente uergiliarum sidere, & fessos tadio tot malorum militum animos ueluti in desperatione adduxerat. Annibal id conspicatus, conuocatis militibus, hortari eos decreuit. Ad eam rem unam tantum occasionem habebat, propinquitate Italiae, felicitatemque ostendere. Ea enim ita alpibus subiacet, ut si quis utrunque consideret, ueluti arx totius Italiae esse alpes uideantur. Hanc igitur est promontorio, unde longe lateque prospectus erat, ostentat: inde subiectos alpibus circumpadanos campos. Post haec amicitiam incolentium eam regionem Gallorum commemorat, ac simul locum urbis Romae ostendit, atque ita militum animos rursus confidentes reddit. post die autem eius diei deducere agmen coepit: nihil iam hostibus quidem, nisi per latrociniu tentantibus, sed non paucioribus. ob locorum, niuiumque asperitatem amissis, quam in ascensu alpium propter hostium incursiones fuissent. Nam cum natura locus angustus praecipue foret, tum uero recenti niue omnia usque adeo obruta, ut nullum prorsus uestigium callis appareret, neque sustinere se a lapsu poterant: & qui parum titubassent, continuo in praecipue ferebantur. Verum, hanc quoque difficultatem aequo animo ferebant uiri tot iam malis ac laboribus affueri. Interea uentum ad rupem alteram, quam neque elephantum, neque iumenta pertransire poterant. Quippe angustam naturam uiam recens terrae lapsus circiter ducentos passus angustiorem fecerat. Hic rursus turbam affligitque multitudo coepit. Dux Carthaginensium principio per loca inuia, nec ante eum diem trita circumducere agmen conatus, quonia iter id niues insuperabile faciebant, a proposito destitit. Sane supra ueterem niuem intactam noua praesentis anni nix deciderat. In ea, quod recens lapsa permollis erat, et nullam ferè adhuc altitudinem habebat, facile ingredientium pedes insistebant. Vbi uero tot hominum, iumentorumque incessu dilapsa erat, per nudam infra glaciem, et fluentem eliquescentis niuis labem ingressi, ambobus simul pedibus ruebant, quemadmodum in locis caeno lubricis, ac nullum recipientibus uestigium solet accidere. Et quod longe miserius erat, homines cum sistere in lubrico uestigium non possent, prona decedentes, ubi se uel manibus in assurgendo, uel genibus iuuare conarentur, tunc maiore impetu omnibus simul membris defecti per praecipitia uolutabantur. Iumenta uero interdum quidem prolapsa glaciem secabant. Sed pressa oneris magnitudine, pedibusque eorum indurata glaciem perfrictis, moueri postea inde non poterant. Tum Annibal iumentis atque hominibus nequicquam fatigatis, omnia praesenti spe, castra in iugo montis collocat, aegerrime ad id ipsum purgato loco. Dehinc multitudinem ad eam rupem, qua una esse transitus poterat, mundandam hortatus, uix tandem cum maximo labore id peractum. Via igitur equis atque iumentis uno die sufficienter parata, confestim eos traducit, & in locis iam niuibus uacuis castrametatus ad pascua disponit. Numidas interim parere elephantis uiam iubet. Hi uix triduo cum omni conatu beluas reduxerunt, & eas quidem prope fame consumptas. Nuda enim sunt iuga montium herbis atque arboribus, quod continuis rigeant niuibus, hyberno aestiuoque tempore. Mediae uero conualles ab utroque alpium latere lata pascua, atque apricas arbores habent, & humano cultu digniora loca. Annibal congregatis omnibus copiis, prosequi iter coepit: & triduo post superatam, quam memorauimus, rupem in planum peruenit, magna parte exercitus amissa, partim ab hostibus fluminibusque per totum iter directis copiis, partim asperitate montium in transitu alpium absumptis, neque uiris solum, sed equis etiam, iumentisque compluribus. Hoc tandem modo Italiam, quinto mense postquam Carthagine Noua discesserat, ingressus, alpibusque quinto decimo die superatis, Circumpadanos campos, & Insubrum gentem audacissime petit, ex Afris militibus superstitibus habens pedites circiter decem milia & ducentos: ex Hispanis ad octo milia, equitum ad summam sex milia. Hoc enim ipsemet in columna, in qua multitudo omnis sui exercitus descripta est, apud Lacinium testatur. Per eadem tempora (quemadmodum supra diximus) P. Cor-

P. Cornelius consul, fratre in Hispaniam cum exercitu ad resistendum Asdrubali misso, Pisas ipse cum paucis nauigauerat. Hic igitur factus per Tuscaniam, tineret, & a Manlio Atilioque praetoribus accepto milite, quem aduersus Boios tenebant, ad Padum festinat, ut cum hoste nondum relictis, manum confereret. Verum nos quidem, quando & narrationem nostram, & utriusque populi duces, & bellum ipsum in Italiam traduximus, antequam ad res in ea prouincia gestas ueniamus, breuiter nonnulla haud aliena ab hoc scribendi genere referenda existimauimus. Erunt enim fortasse, qui a nobis quaerant, quomodo, cum Libycas, Hispanicisque res pluribus superius uerbis attigerimus, nihil tamen dictum a nobis sit, neque de columnis Herculis, & quod inter Africam Europamque interiacet paruo freto, neque de exteriori Oceano, rebusque ad eum pertinentibus, neque de Britannicis insulis, neque de stanni, aurique, & argenti copia, quorum metallorum Hispaniae feracissimae sunt. his enim de rebus multa, uariaque inter se dissidentes, historici ueteres commemorant. A nobis autem non ideo haec ommissa sunt, quod ea ab historice lege aliena putaremus: sed eo consilio factum, ne in singulis partibus narratio nostra diuideretur, ne uel audientes frequenter ab ipsa rerum gestarum serie auocaremus: iudicantes praeterea huiusmodi res non diuisim, neque praeter propositum, sed suo loco ac tempore quam uerissime fieri possit, commemorari oportere. Quam ob rem nemo admirari debet, si etiam in sequentibus libris, cum ad eiusmodi loca uentum fuerit, hanc partem praetermittemus. Id enim consultum a nobis sit, & ob eas quas diximus rationes. Si quis autem id proterius in singulis locis, singulisque partibus audire uelit, nescit se gulosum conuiuiae merito comparari posse. Nam quemadmodum ille, ubi primum discubitu uenit, appositos singulos quosque cibos degustans, neque in praesentia uoluptatis aliquid capere, neque in futurum utilitatis potest, quando nec saporem ullum perfecte sentit, & omnia simul coepta stomachum digestionemque impediunt: ita qui hoc ipsum in legendis authoribus faciunt, nec in praesens aliquam percipiunt uoluptatem, nec utilitatis quippiam retinent in posterum. Quod uero haec potissimum pars historiae praeter ceteras omnes ueriori correctione egeat, cum ex pluribus alijs, tum ex eo maxime liquet, quod omnes ferè antiqui, uel certe quam plurimi scriptores conati, situs & proprietates extremarum orbis regionum referre, multis in locis longe aberrarunt a ueritate. Proinde non casu, nec praeter intentionem, sed consulto contra eos dicendum: neque reprehendendi ignorantiam eorum gratia, sed potius laudandi, corrigendique. Quippe quos non dubitamus, si hac tempestate fuissent, ipsos errorem suum fuisse emendaturos. Si quidem superiori aetate raro quisquam inter Graecos reperiri potuit, qui extremas orbis partes scrutatum proficisci quiuerit, ob periculosum atque insuperabile iter. Multa enim ac penè innumerabilia mari terraque pericula erant. Quod si quis uel necessitate actus, uel sponte extrema orbis perisset, haud tamen facile erat locorum situm, resque in his partibus indagacione dignas perquirere, quod partim efferatis Barbarorum nationibus occupabantur, partim loca deserta & uastae solitudines erant. Adde quod rem longe etiam difficultiorem diuersitas linguarum faciebat. Neque enim petere quippiam, nec discere haud se inuicem intelligentibus licebat. Nec minus laboriosum erat, res uisas modeste postea referre, singulis quibusque, ut res nouas augendo mirabiliores facerent, non parum a ueritate recedentibus. Quapropter, si non solum difficile, sed penè impossibile fuit, ante hoc tempus ueram huiusmodi rerum historiam haberi posse: nequaquam succensendum est antiquis rerum gestarum scriptoribus, si quid uel omiserint, uel deliquerint. Quin potius quod talibus temporibus inuestigare aliquid potuerint, laudandi sunt, atque admirandi. Nostra uero aetate cum & Alexandri Macedonis uires in Asia, & in reliquis orbis partibus Romanorum imperium cuncta nobis terra marique accessu facilia fecerint, liberatis praesertim hominum animis bellorum cura, studioque atque ambitione publicarum rerum, ex quo maxima scrutandae indagandaeque in huiusmodi rebus ueritatis opportunitas accidit: profecto operae precium foret diligentius,

ueriusq; ea inuestigare, quæ maiores nostri ignorauerunt. Quod nos quidē omni studio conabimur facere, cum primum opportunum huic rei locū nacti erimus. Nihil enim nobis iucundius accidere potest, quàm si intellexerimus, studiosos huiusmodi rerum nostra opera ueritatis compotes fieri: cum præsertim nō aliā ob causam tot labores atq; pericula in peragrandā Africa, & Hispania, præterea etiā Gallis, & hæc omnia circumeunte Oceano, susceperimus, quàm ut ueterum scriptorum ignorantiam emendantes, eas orbis partes hominibus nostris quàm notissimas faceremus. Nunc uerò propositi nostri memores, ad prælia, quæ inter Romanos, Carthagenensesq; in Italiā sunt, reuertamur. Quæ itaque igitur copiam transgresso in Italiā fuerint Annibali, superius ostensum. Post descensum alpiū in ipsis montium radicibus castrametatus, principio reficere exercitum coepit. Erat enim nō solū longo labore ascendendi, descendendiq; præterea inauditis locorum difficultatibus fatigatus, uerum etiam ex inopia comatus, et corporū illuuiæ ac tabe squalida ac diuturna macie contraxerat. Ple-riq; ex inopia & labore intolerabili prorsus defecerat. Neq; enim per tot millia passuū, perq; loca adeo aspera ac difficilia uehere tanto exercitui necessariā stipem licuerat: & si quid erat uectū, maiori ex parte cū iumentis perierat. Quo factum erat, ut qui paulo ante à Rhodano cum triginta octo millibus peditū, equitū uerò circiter octo millibus discesserat, ei nunc uix medietas eiusmodi copiarū superstes foret. Horū corpora ex longa fatigatione ueluti efferata erant. Quod cum dux Carthagenensium animaduertisset, per opportunē in recreandis animis, corporibusq; non solum militū, sed etiam equorum reficiendis omne studiū adhibebat. Post hæc cum exercitū profectus, Taurinos proximæ gentis (hi tum forte aduersus Insabres bellū mouerant, neq; satis credere fidei Carthagenensium uidebantur) primò in amicitia, societatemq; prouocare tentauit: deinde cum id parum Taurinos moueret, ualidissimā eorum ciuitatē adgressus, triduo expugnauit. Interfectisq; aduersæ partis hominibus, tantum prope ea loca habitantibus Barbaris terrorē iniicit, ut mox omnes se sponte Carthagenensibus dederint. Cæteri uerò Galli Padū accolæ libenter se, uti principio statuerat, Annibali iunxissent, ni eos defectionis tempus opperientes, subitus Romanū Consul aduentus oppressisset. Porro ea re commoti, quietem agebāt. Nonnulli se exercitui Romanorū adiungere coacti fuerant. Quæ conspicatus Annibal, haud cunctandū amplius, sed procedendū audendumq; aliquod præclarum facinus existimauit, quo reliquos ad sequendas Carthagenensium partes audaciores faceret. Interea hæc animo uersanti nunciā, P. Scipionē Padū iam cum exercitu transgressū, non longē abesse. Id principio ueluti parū credibile cōtemp, sit ut qui recordaret, eum à se paucis ante diebus in Gallia prope Rhodani hostia relicū: à Massilia uerò in Tusciam transitū longum ac perdifficile esse cogitaret: similiter à mari Tusco per Italiam usq; ad alpes asperrimū, ac uix exercitui peritū esse iter. Verū, cum id certius multis eandem rem nunciantibus cōperisset, industriā ac celeritatē Consulī maxime admiratus, obstupuit. Nec minori sanē admiratione affectus Consul, nā cum Annibalē existimasset, haud ausurum cum alienigenis copijs per alpes iter facere, aut si id foret ausus, manifestē in itinere periturum: postquā eum nō solū transcendisse alpes incolumē, uerum etiam aliquas Italicæ ciuitates expugnasse cōperit, uix satis admirari audaciā hominis potuit. Romanī quoq; simile quiddā ea tempestate passi fue-
re. Hi ultimò loco de excidio Saguntī audiuerant. Quā ob rem factis comitijs, duo Consules creati: eorum alter in Africā, ad inferendum Carthagini bellū, alter in Hispaniā aduersus Annibalē missus fuerat. Tum uerò repente ad eos perlatum, adesse cum exercitu Annibalem, & iam ciuitates quasdam in Italia obsidere. Quo nuncio adeo obstupefacti, percussiq; sunt, ut statim Lilybæum ad* Sempronium miserint aliquos, qui aduentū hostium in Italiam significarent, hortarenturq; ut dimissis prouincijs rebus, suis ferre suppetias maturaret. Sempronius ea re audita, extēplo dimisit classē, et ut cursum in Italiā teneret, imperauit. Pedestres uerò copias Tribunis militum dedit: præstituta die, qua omnes

omnes simul conuenire Arimini deberent. Ea est ciuitas in litore Adriatici sita, ubi Eridani planities terminat, ad Meridiē spectans. Per hunc modū rebus ex omni parte motis, cum omnia accidisse præter spem atq; opinionē omnium uiderent, se quisq; ad futura omni studio præparabat. Iam propē in conspectu erant Annibalis, Scipionisq; exercitus, & dux uterq; adhortari suos pro conditione temporū nitēbat. Annibal suos hoc quodā pacto adhortari conatus est, collecta multitudine captiuos montanos in medio uinctos constituit. Hi partim diutino labore uitæ squalidi & inculti erant, partim ducis opera macie supra modū confecti. Is enim, ut quod animo cōceperat, perficere melius posset, grauissimas eis compedes adhibuerat, tum fame propē ad extremū afflixerat: postremò detractis tunicis, cædi loro miserabiliter fecerat. Positis igit in medio captiujs, Gallica arma ante pedes eorū proijcit, qualia se induere Gallici duces in singulari certamine cōsueuerunt. Addit equos, sagosq; multiplici arte profectos. Hinc captiuos rogat, qui eorū singulari certamine contendere inuicem uelint. uictori munera proponit: uicto, ut defunctus uita præsentium malorum liberetur angustijs. Cum omnes ad unum paratos se ad pugnam magna uoce proclamarent, Annibal deijci fortes facit: & duos quos fors tetigerat, armatos in pugnam iubet descendere. Id audiētes captiui, eleuatis quisq; in cælum manibus, deos, ut se in id certamen legerent, precari. Deiectis igit fortibus, ij quos fortuna in id certamen legerat, incredibili efferrī letitia, ceteri mœsti, sollicitiq; esse. Vbi uerò pugnatum erat, qui supererant ex captiujs, nō minus morientis, quàm uictoris fortunā laudabant: ut qui multis eum maximisq; miserijs, quibus ipsi adhuc uiuentes premebant, liberatū esse intelligebant. Idē habitus animorū inter Carthagenenses erat. Facta namq; comparatione inter uiuentium adhuc calamitatem, eosq; qui alacriter dimicando bene occiderant, horum quidē miserabantur, illorum uerò fortunam præcipuē probabant. Cum igitur dux Carthagenensium Annibal, eiusmodi spectaculo affectos multitudinis animos intellexisset, confestim concionē ingressus, Idcirco se inquit captiuorum eiusmodi spectaculū in præsentia præbuisse, ut alienæ fortis exemplo admoniti, rebus ipsi suis melius consularent: simile nāq; ipsis certamē, similia tempora fortunā attulisse, præmia etiā similia proposita. Neceesse enim uel uincere Carthagenenses, uel mori, uel uiuos in potestate hostium uenire. Si uincerent, non equū, aut sagū præmia habituros, sed omnium mortalium beatissimos futuros esse, felicitatē Romanorum adeptos. Si uerò inter certandum fortiter mortem oppeterent, omnium eos malorum expertes optima spe uitæ terminaturos. Quod si uicti cupiditate, fortassis diuturnioris uitæ fugæ se cōmitterent, uel alio modo uiuendū sibi statuerent, omne genus miseris et calamitatis experturos. Neminē esse adeo rationis inopē, qui, si longitudinē emensū itineris, si multitudinem commissorū in uia præliorū reuocet in memoriā, tot præterea uiarū anfractus, tot fluminū insuperabiles meatus cōtemplet, speret se aliquo modo, si fugā arripiat, incolumē in patriā reuerti posse. Quā ob rem oportere eos omni spe fugæ abscissa, quæ animū in alienæ fortis exemplo paulo ante habuerant, eundē mox in rebus suis retinere. Nam quemadmodū illic et uictoris et morientis fortunā laudabant, superstitū uerò conditionē putabāt miserissimā: ita de se ipsis iudicari, censeant oportere. Omnes igit magno fortisq; animo certamen debere ingredi, ueluti præclarissimā uictoriā adepturos: aut, si id infesta Carthagenensium rebus fortuna neget, in acie fortiter morituros. Victis spem ullā salutis repositam haud quaquam putandū esse. Si eo animo in præliū descenderint, proculdubio & uictoriā & salutē cōsecuturos: quippe neminē unquā ea mente, uel sponte, uel impulsu necessitate pugnasse, quin uictoriā ab hostibus reportarit. Id uerò tum maxime facile factū fore, cum hæc ipsa hostibus contraria eueniunt, uti nunc Romanis accidit. Etenim quando fugientibus plurimis manifesta salutis spes in fuga constituta est, ut qui domū in promptu habeant ad quam fugiant, manifestum est tales, quando animis concidunt, nihil audere fortiter & constanter.

His

His adhortationibus unā cum adiecto exemplo cum militū animi ad certamen accensi essent, & comparatio ducis grata omnibus fuisset, Annibal laudatos in presentia milites dimittit: & ut sequenti die cū prima luce omnes adsint, iubet. At P. Scipio Consul, cum iam traiecto Pado castra ad Ticinum amnē mouisset, quos ad opus faciendū aptos norat, cōstruere pontem iubet. Reliquos in concionē aduocatos pro tempore hortatur. Multa principio locutus est de maiestate populi Romani, ac maiorum suorum rebus gestis: sed quæ in presentia tempus attinebant, ferme hæc fuere. Oportere eos, inquit, etiam si nullam in presentia cum hostibus uirtutis experientiam fecissent: tamen hoc ipso, quod cum Carthaginensibus bellaturi forent, spem uictoriæ certā habere, neque putare aufuros illos cum Romanis cōgredi, a quibus toties priori bello terra marique superati sint, quibus tanto tempore tributa pependerit, quorum tantum non imperium tot annis fuerint experti. Iam uerò quandoquidem presentium etiam uirorum periculum fecissent, eos ne inspicere quidem ora Romanorum aufuros: quid in posterum sperandū foret, omnes cernere. Sanè Romanos equites, cum nuper in Gallia cis Rhodanū Carthaginensium equitibus obuiassent, non solum discessisse incolumes, uerum etiā hostes turpi fuge commissos, usque in castra persecutos esse: Annibalem, omnemque Carthaginensium exercitū, simul ac Romanorum presentiam cognouerunt, in modū fugientium raptim discessisse: et secus, quam statuerant, trementes pauidosque per Alpes fecisse iter. At qui adesse nunc Annibalem, maxima parte equitū pedumque in transitu Alpiū amissa: residuos adeo labore, fame, frigore, squalore contusos ac debilitatos, ut uix sustinere se possint. Eodem modo equos quoque magna ex parte amissos, si qui superflint, labore atque itinere cōfectos, penitus inuitiles esse. Proinde satis fore Romanis, si se tantū hostibus ostendat. Quin etiā audaciores sua presentia fieri non immerito debere, qui neque classem, neque commissas sibi res Hispanicas reliquisset, neque tanta celeritate, tanto maris terrarūque circuitu eō se cōtulisset, nisi & patriæ perneccesarium id fore, et uictoriā sibi indubiē partā intellexisset. Hac ratione excitatis militū animis, cum se omnes ad prælium alacri animo paratos ostenderent, Scipio solertia ac promptitudine eorum laudans, dimittit, hortatus ut corpora curarent: & simulac uocarentur, prælio cum armis essent. Postridie eius diei uterque dux per ripam fluminis ad partem Alpiū cum exercitu procedit. Romani amnem ad laeuam habebant, ad dexteram Carthaginenses. Cum uerò in sequenti die per exploratores proximos esse exercitus cognouissent, utrumque agmen constitit. Tertio die ambo Imperatores cū omni equitatu, Scipio etiam cum iaculatoribus ex pedestri exercitu sumptis, aduersum se proficiscuntur, quo ex propinquo copias, quantæ, et cuius generis essent, specularent. Simulac uerò appropinquare inuicem coeperunt, & ex incensu tot hominum equorumque ingens in altum puluis euectus, repente prælio se expediunt. Scipio iaculatores, et Gallos equites in fronte locat, reliquos in subsidijs disponit, ac pedetentim incedit. Annibal uerò equos freno domitos, & quicquid firmum erat, aciei præponit, ac hostibus occurrit. Deinde utrumque cornu Numidis firmat. Ita cum & duces & equites utrumque alacri animo prælium inire cepissent, uix sublato clamore, iaculatores ne uno quidē emisso telo fugiūt, & inter subsidia ad secundā perueniunt acie. erant enim percussi propter impressionis impetū, timebantque ne simul ab equitibus irruentibus opprimerentur. Inde equitū certamen erat, utrumque magnis animis agebat, pugna aliquandiu anceps extitit. Simul enim & equites inter se et pedites dimicabant, propter multitudinē uirorum qui in conflictū descenderant. Cum uerò Numidæ à tergo circuitum fecissent, iaculatores, qui principio impetum equitū effugerant, nunc à Numidis undique circumuenti funduntur, prosternunturque cateruatim. Ii uerò qui in prima acie aduersus Carthaginenses dimicabant, multis ex suis, pluribus è Carthaginensium numero interfectis, tandem occurrentibus à tergo Numidis referunt gressum, plerique eorum palsim fugiunt, alij ad Consulem sese recipiunt. Hinc confestim Scipio iussis militibus silentio insequi, castra ad pontem, quem supra Padum fecerat,

fecerat, ducit, ut sine tumultu atque periculo traiceret copias. Nam cum cerneret campos, qui circa Padum sunt, patentes latosque esse, Pœnum longè equitatu meliorem: se uerò uulnere, quod acceperat, grauatum, tutius fore existimauit, si exercitum omnem, antequam hostis insequeretur, traduceret. Annibal autem aliquandiu pugnare Romanos cum pedestribus copijs putabat. Vbi uerò eos relictis castris ad ripam Padi, ubi pontem parauerat, fugisse animaduertit, haud segniter insecutus est. Extrema pontis iam resoluta erant, custodes uerò loci adhuc in ripa morabantur. His numero circiter sexcentis extemplo captis, Annibal cum reliquam multitudinem longius processisse intelligeret, ex altera parte ad ripam fluij expeditionem mouet, maturè perquirens locum, qui faciendū ponti aptus uideretur: quo uix post biduū comperto, iungendo ratem flumini pontem facit. Tum traiciendi exercitus curam Asdrubali tradit. Ipse interea dat operam audiendis Gallorum legationibus, quæ uariæ è locis propinquis ad eum confluxerant. Quippe simulac uulgari fama cœpit, susos à Carthaginensibus Romanos, propinqui omnes Galli, sicuti ab initio statuerant, iungere se Annibali, subsidiaque ferre, ac simul militare maturabant. Quos Pœnus humanè amplexus, traiectis omnibus copijs per ripam fluminis, diuerso quam antea itinere procedit, sperans se per hunc modum facilius iungi cum hostibus posse. Scipio Placentiam (ea erat Romanorum colonia) traductis copijs, simul curandis suo ac uulneratorum corporibus, intendere: simul quo loco traduci exercitus posset, cogitare, & quiescere. Annibal tertio postquam Padum traiecerat die, à Placentia in cōspectu hostium directa acie, potestatem pugnandi fecit. Cum uerò nemo ad repugnandum progredieretur, spacium quinquaginta stadiorum inter utrumque exercitū nactus, castra locat. Auxiliares Galli, qui cum Scipione erant, potiores Carthaginensium spes cernentes, statuto inter se tempore defectionis consilium inueniunt: & nocte intempesta, cum omnes sopore detentos animaduertissent, in suisque tentorijs armati, ubi præstitutum tempus aduenit, exeunt, obuiosque sibi Romanos magna ex parte cædunt, reliquos obtruncant: ad extremum cæcorum ceruicibus abscessis, Carthaginenses adeunt, numero ad duo millia pedatum, equites ferè ducenti. Quos Annibal benignè susceptos, & spe ingentium donorum accensos, in suas quemque ciuitates dimisit, quod res hactenus gestas indicarent, suosque ad societatem cum Carthaginensibus inuendā hortarentur. Videbat enim iam penè omnibus necessariò fore defectionem, tanto à suis ciuibus facinore in Romanos patrato. Ad hæc & Boiorum legati aduenerant, dedentes Annibali triumuiros, quos à Romanis ad diuidendos agros missos, ab his per scelus captos supra memorauimus. Annibal eorum beneuolentia laudata, dat simul, accipitque societatis atque amicitiae fidem: triumuiros ipsi restituit, ut per eos, sicuti statuerant, suos recipere obsides ualerent. Scipio non tam prodicione supradictorum Gallorum, ac militum suorum cæde turbatus, quam quod ex eo defectionem totius Gallicæ gentis iam diu populo Romano infensæ securam augurabatur, consulendum rebus suis opportunè iudicauit. Igitur quarta uigilia insequentis noctis tacito agmine ad Trebiam amnem, eminentioresque eo in loco colles castra mouet, fretus cū in loci situ, tum frequentibus circa fluuium habitantibus socijs. Annibal cognita hostium fuga, primò Numidas, deinde etiam equitatum omnem insequi iubet. Nec longè post ipse cum reliquis copijs sequitur. Numidæ in uacua Romana castra statim diuertentes, cuncta igni absumunt: quæ res non parū Romanis profuit. Nam si continuè dimissis castris, secuti nouissimum agmē fuissent, magna Romani exercitus clades erat futura. Nunc, dum incendendis castris tempus terunt, milites magna ex parte Trebiam incolumes transgressi: pauci uerò qui in postremo agmine fuerant, intercepti à Carthaginensibus, partim cæsi sunt, partim utui in potestatem hostium uenerunt. Scipio propinquos flumini colles, quod statuis tutissimè uidebantur, delegit: quibus uallo fossaque diligenter munitis, anxie collegam ex Sicilia cum copijs expectabat: & uulneri

& uulneri quo maiori studio poterat, medebatur, ut imminente praelio rerum gerendarum particeps fieri posset. Annibal prope castra hostium ad quinque milia passuum confedit, uicinis Gallis ab eodem non solum commeatum, uerum etiam cetera necessaria subministrantibus, & pericula quaecumque cum Carthagenensibus subire paratis. Iam fama profligati Romani exercitus peruenerat Romam. Quod quanquam praeter spem omnium acciderat, ob id tamen haud minori spe esse populus uidebatur. Dissimulabantque equites Romanos non tam uiribus a Carthagenensibus uictos, quam uel temeritate ducis, uel Gallorum, qui ad Annibalem transfugerant, proditione. Denique integris pedestribus copiis, spes quoque suas de rebus omnibus integras esse rebatur. Quamobrem reuerso in Italiam T. Sempronio, ac per urbem Romam transeunte, omnes eum palam ad suscipiendum cum Carthagenensibus praelium hortati fuere. Sempronius Ariminum profectus, copias omnes, quae ibi, uti fuerat iussum, ex Sicilia conuenerant, accipit. Inde factum ad Trebiam itinere, cum collega coniungitur. Hic exercitum longo labore itineris fessum, ut qui est Lilybaeo quadraginta continuis diebus pedestri itinere Ariminum peruenerat, reficit, necessaria ad praelium capeendum omni studio parat. Ipse anxie Scipioni assistit, discendo quae haecenus acta essent, quid postea agendum foret, consulendo. Per idem tempus Annibal Clastidium oppidum, quod magnum frumenti numerum conuegerant Romani, per insidias capit, * Brudulino praefecto praesidii pecunia corrupto. Vbi militibus, qui praesidio praerant, frumentumque omni potitus, hoc quidem in praesentem necessitatem utitur, illos uero secum incolumes ducit: ut fama clementiae uulgata, ceteri se in posterum liberius Carthagenensibus dederent. Proditorem quoque summis honoribus afficit. Post haec cum comperisset Gallos, qui id quod inter Trebiam Padumque agri est, incolebant, secum societate iunctos, missis ad duces Romanorum legatis, ab his quoque amicitiam petisse, ut in duorum potentum populorum certamine per ambiguum fauorem utriusque gratiam sibi conciliarent: ira simul atque indignatione percitus, duo milia peditum, & circiter mille equites Numidas, Gallosque inter se mistos, grassari per eorum agrum populabundos iubet. Quibus peractis, ingenti abacta praeda, Galli euestigio missis ad consules legatis, orant auxilium. Sempronius, qui iam diu causam conferendi praelii dari sibi cupiebat, eam tunc occasionem nactus, magnam partem equitatus sui, mille peditum iaculatoribus admittit, trans Trebiam mittit. Hi Gallos incompósitos inopinatosque adorti (quippe de diuisione praedae ortum inter eos certamen erat) ingentem terrorem, caedemque, ac fugam usque ad castra hostium fecere: unde effusa confestim eorum qui castris praerant, multitudo, & instauratis Gallorum uiribus, dare terga coacti, reuertebantur in castra. Quod cernens Sempronius, equitatu omni, ac iaculatoribus in subsidium suorum emissis, & rursus cedere Gallos, & in tutum se recipere coegit. Annibal, quoniam ad iustam dimicationem imparatus adhuc erat, non sine maturiori consilio descendendum in praelium arbitrabatur, nec quauis occasione uniuersalem committendum esse conflictum. Quamobrem prudentissimi ducis officio functus, receptum canere iussit, suosque in praesentia intra uallum continuit, ac per ministros & buccinatores, ne hostes insequerentur, uel cum illis conflictarent, cohibuit. Romani quoque aliquandiu nequicquam laeserunt hostibus, in castra rediere, paucis ex suis amissis, Carthagenensium uero quamplurimis trucidatis. At Sempronius re prosperè gesta hilaris, atque elatus animo, de summa totius rei simul decernere cupiebat, occasione maximè uertendae in se unum gloriae, dum aeger collega erat. Igitur consilium suum Scipioni aperit. Illi nondum agenda rei tempus uidebatur: uerum differendum censebat esse praelium, ut nouus Romanus miles interea exercitatio fieret: ut Galli protractis longius rebus, ut est gens leuis atque infida, a Carthagenensibus deficerent: denique ut ipse, quem modò uulnus inutilem faciebat, interesse possit. Sempronius, etsi uera loqui Scipionem intelligebat, tamen ambitione

stimulatus,

stimulatus, ne uel ille interesset, uel bellum in novos consules (erat enim committitur tempus) differretur, non gerendae rei, sed ipsius proposito commo dum tempus eligens, spe sua fraudandus eligit, ac omnino solus committere praelium decreuit. Annibal (erat enim eiusdem, cuius Scipio, sententiae) intentus sollicitusque, occasionem praelii quarebat, dum fides Gallorum integra foret, dum tyro hostium miles, dum melior ex ducibus uulnere inutilis, dum suus exercitus ad res gerendas recens: nihil tantopere ueritus, quam ne pugnam detrectantibus hostibus, tempus terere cogere. Nec iniuria nam ducenti per alienam patriam exercitum, & magnas res molienti, unus modus salutis erat, socios in fide retinere. Cum igitur Sempronii desiderium animaduerteret, uide se ad pugnam parabat. Erat in medio duorum exercituum locus quidam planus atque campestris, sed ad struendas insidias aptissimus. Habebat enim praetorium utrinque clausum ripis, & circa uirgultis uepribusque oblitum. Eum cum primum circumuectus Annibal oculis perlustrauit, tendere hosti insidias statuit. Enimvero Romani syluas obfrequentes in his regionibus Gallorum insidias suspectas habebant, campestribus tantum atque apertis locis freti, ignorabant sane, planiciem ad tegendos tutandosque insidiatores interdum syluis opportuniorem esse. Siquidem & de longe prospicere aduenientes hostes licet, & latebras interim necessarias habet. Nam & inuenturarius cum breuibus ripis, & calami, & herbae palustres, & uepres, aliaque huiusmodi multa non solum peditem tegere, uerum etiam equitem saepenumero possunt, si quis fulgentia magis arma parumper supina ponat, & galeas, aut in his eminentes cristas capiti detractas contegat. Annibal igitur communicata re de futuro praelio cum Magone fratre, & consiliariis, & cunctis consentientibus, dum coenaret exercitus, uocari ad se facit Magonem fratrem, singulari uirtute atque audacia iuuenem, & ab ineunte aetate in rebus bellicis educatum. Huic addit equites centum, & totidem pedites, ex omni exercitu electos. Quos simulac refecti coena essent, ad tentorium uocatos pro tempore hortatur, & quid facere eos uelit, ostendit. Iubet praeterea, ut singuli nouenos sibi ex turmis manipulisque similes sui eligant, & ad certum locum castrorum omnes conueniant. Hi sedulo mandata ducis peregere. Ita Mago cum mille equitibus, ac totidem peditibus, accepto itineris duce, & ab Annibale quid agendum foret, edoctus, ad insidiarum locum peruenit. Annibal prima luce Numidas equites, laboris apprimè patientes, uocari ad se iubet: quos pro tempore adhortatus, oblatisque, si fortiter fecissent, muneribus, consilium aperit. Transgressos Trebiam flumen, obequitare iubet hostium portis, iaculandoque laessere ad pugnam hostem, cupiens eum imparatum improuidumque, & quod plurimi faciebat, nondum pransum aggredi. Ceteris dein de ducibus similiter ad praelium uocatis praecipit, ut praedare omnes suos iuberent, armisque atque equis instructos praelii signum expectare. Sempronius simulac appropinquare hostes aspexit, primum omnem equitatum, deinde sex milia iaculatorum, postremo omnes copias in hostem eduxit, ueluti de omni re uno tempore certaturus: ut qui & multitudine copiarum, & pridie initi certaminis foelici exitu fretus, uictoriam sperabat Romanorum fore. Erat tum forte brumae tempus, & niualis ac praefrigidus dies. Ad haec tumultuarie eductis militibus, atque equis, nullo captato ante cibo, parum caloris inerat. Itaque milites Romani, qui principio prompti atque alacres erant, ubi flumen ingressi, ob auctam nocturno hymbri aqua pectoribus tenus madidi exiuerunt, usque ad eum rigore primo, deinde procedente iam die fame affligi coeperunt, ut uix tenentium armorum potentia militibus foret. Carthagenenses interim ignibus ante tentoria factis uncti, ciboque per ocium refecti, instructos, paratosque equos habentes, mandatum ducis expectabant. Annibal uero ad omnia intentus & peruigil, ubi transgressos flumen respexit hostes, locatis ante signa balearibus, ac leuis armaturae militibus, numero ferme octo millibus, copias in aciem educit: praegressusque a castris circiter mille passus, pedites, qui numero ad uiginti

I 2 ginti

ginti millia inter Hispanos atq; Aphros mixtis Gallis erant, in cornibus circumfundit, equites etiam in utrunq; cornu distribuit. Ii cum socijs, quos propinqua Gallia ciuitates miserant, ultra decem millia erant. Hinc elephantia cornibus in utranq; partem constituti. Tum Sempronius signo receptui dato, equites reuocat: ne incaute persequentes, a resistentibus iubito Numidis exciperentur. Est enim hic Numidarum mos, ut primo statim congressu dantes terga passim fugiant: mox uero, ubi uisum fuerit, sistant rursus, hostemq; incredibili audacia ac robore aggrediantur. Hinc pedites secundum Romanorum morem disponit. Hi ex Romanis quidem circiter sedecim millia, ex socijs uero Latini nominis ad uiginti millia erant. Quippe perfectus apud eos numerus copiarum, ubi de summa rerum agebatur, conueniebantq; simul duo consules, ex tot millibus constabat. Post hec ad quatuor millia equitum in utroq; ponit cornu. His ita dispositis, in hostem graui ac penè immota acie ferebatur. Iam uero cum uicini inuicem essent exercitus, leuis armaturæ milites inierant praelium. Quo facto, extemplo Romani multis modis premi coepere, Carthaginensibus uero omnia secunda prosperaq; succedere. Quippe peditibus Romanis ieiuna fessaq; corpora, & rigentia gelu torpebant, praeterea multitudine iaculorum a Numidis coniecta obruebantur: ipsi uero propter continuationem humidæ aeris, iacula tanquam inutilia abiecerant. Id equites quoq; cum uniuerso exercitu patiebantur. Contra Carthaginenses integris uiribus, ut qui paulo ante curatis corporibus recentes nouiq; erant, incredibili robore pugnae insiscebant. Itaq; cum primum facto intervallo, grauioris armaturæ milites concurrere inuicem coepere, Carthaginensium equites ex utroq; cornu ruentes, fundunt passim, prosternuntq; hostem. Nam & numero equitum inferior Romanus erat, & uires militibus ob laborem inediaq; defecerant. Iamq; uersis in fugam equitibus, pedites animis magis quam uiribus pares resistebant. Cum Numidæ, quarum latebras improvida praeterlata acies erat, exorti a tergo, ingentem tumultum ac terrorem fecere. Tamen tot undiq; circumstantibus malis, immota aliquandiu acies mansit. Tandem uero, cum utrunq; cornu premeretur, a fronte quidem ab elephantis, in orbem uero a leuis armaturæ militibus, uerterunt se in fugam, ad propinquum flumen directo cursu. Quo facto, Romani qui in medio pugnabant, ut fusa auxilia sua uiderunt, partim ab ijs qui in latebris fuerant, circumuenti, caesi, profligatiq; sunt: alij media Gallorum acie, ubi Afri quoq; permulti erant, cum ingenti caede hostium perrepere: & cum neq; suis subsidium ferre, neq; in castra reuerti possent, cum multitudine hostilium equitum, tum fluminis atq; hymbrii magnitudine impediti, Placentiam conferto agmine contenderunt, numero ad decem millia hominum: reliqui magna ex parte circa flumen ab elephantis equitibusq; oppressi. Pauci ex peditibus equitibusq;, qui passim fugiendo sparsi per agros erant, uestigia agminis secuti, Placentiam perrexere. Pœni usq; ad flumen Trebiam hostes persecuti, cum magnitudine hymbrii progredi ulterius nequirent, in castra rediere, uictoria quidem læti, quod pauci ex Afri Hispanisq;, plurimi ex Gallis perierant: sed usq; adeo hymbre & intolerabili uis frigoris afflicti, ut elephantum omnes, uno excepto, iumenta magna ex parte, hominum quoq; atque equorum ingens numerus perierit. His peractis, Sempronius tegere apud populum Romanum tantam cladem cupiens, misit Romam, qui nunciarent, uictoriam sibi e manibus hymbrii magnitudine sustulisse. Id statim Romani crediderunt. Interiectis uero diebus, ubi compertum est, occupari a Carthaginensibus suorum castra, Gallosq; omnes ad eos defecisse, Romanis copias, quod non satis tutæ in castris uiderentur, moribus contineri, commeatumq; per Padum ex mari quaerere, tantus terror, tantaq; admiratio inuasit animos, ut iam ad urbem Romam uictoræ Pœnium crederent uenturum. Igitur parare nouas copias, auxilia in Siciliam ac Sardiniam mittere, Tarentum & cætera Italiae oppida munire, quinquaginta quinqueremium classem ædificare, omni deniq; studio ad bellum intenti esse. Per id tempus

id tempus Cn. Seruilius, & C. Flaminius consules creati, nouo delectu habito, excitisq; sociorum auxilijs, alter Ariminum, alter in Tusciam conuenire suos iubet. In his locis, in Galliam decreuerant copias traducere. Praeter hæc legati ad Hieronem, qui praesidium peterent, misi. Hiero quingentos Cretenfes, & mille scutatos ad eos misit. Tum quicquid Romanorum uirum erat, aduersus Annibalem parabatur. Nec publice tantum, sed priuatim quoq; terror omnium animos occupat. Dum hæc in Italia geruntur, Cn. Cornelius, quem a fratre cum classe in Gallia relictum supra memorauius, ab ostio Rhodani profectus, Emporijs appulit: orsusq; inde usq; ad Iberum flumen, maritimam omnem oram expugnationibus repugnantium partim renouandis societatibus, partim nouis institutis, dittonis populi Romani fecit. Post hæc maritimis rebus compositis, & ubi erat necessarium, relicto praesidio, ad mediterranea loca ducit exercitum. Iam enim multas auxiliorum cohortes ex Hispania contraxerat. Vrbes igitur partim deditione, partim uiribus capit. Quæ intuens Hanno, quem Annibal ad eius regionis praesidium reliquerat, obuiam eundem hostibus ratus, castra in conspectu hostium posuit, iuxta oppidum, quod Cissam incolæ uocant. Nec Cn. Cornelio differendum certamen uisum. Quamobrem uictoria potitus, castrisq; hostium captis, ingentem pecuniam cepit. Qui enim cum Annibale in Italia militabant, suas res omnes, ne grauius impedimenta ferentibus essent, apud hos reliquerant. Dehinc omnes intra Iberum habitantes, socios atq; amicos facit. Duces duo, alter Carthaginensium Hanno, alter Hispanorum Andubal, uiri capti. Andubal mediterraneæ regionis eius tyrannus erat, semper tamen cum Carthaginensibus sentiens. Hac re comperta, Asdrubal Iberum transfregit, exercitum aduersus Romanos mouit. Eunti nunciatur, milites naualesq; socios insolentia adepta uictoriae securos & negligentes, per agros sparsim uagari. Quamobrem cum octo millibus peditum, & mille equitibus citato gradu eo profectus, magnam partem eorum cecidit, reliquos recipere se ad naues compulit. Nec diutius his locis permanere ausus, trans Iberum redijt. Hic diligenter dispositis, ubi opus erat, praesidijs, Carthagini nouæ in hybernis mansit. Cn. Cornelius hoc nuncio accepto, raptim facto agmine, classem petit: in eos qui causa cladis fuerant, iuxta morem patrium animaduertit. Dehinc peditibus naualibusq; copijs coactis, Tarrhaconem in hyberna proficiscitur. Illic diuisa inter milites præda, omnium beneuolentiam sibi conciliat, & ad res futuras promptiores reddit. Hic erat rerum Hispanarum status. Ineunte uere Flaminius cum exercitu in Tusciam profectus, paucis diebus Aretium peruenit. Seruilius uero copijs Ariminum traductis, motum hostilis exercitus operiebatur. Annibal cum in Gallia hyemaret, Romanos captiuos uinculis circumdotos tenebat, uix præbens necessaria ad uictum. Socios autem Romanorum, quos captiuos habebat, primo quidem tractauit humane: post uero in concionem uocatos, pluribus uerbis hortatus est, uenisse se, inquiens, non ut bellum Gallis inferret, sed ut cum Romanis pro libertate eorum pugnaret: quamobrem debere eos, si sapiant, amicitiam ac societatem cum Carthaginensibus inire. Adesse se, ut in libertatem Italiae populos uindict: ut ijs qui per iniuriam a Romanis domo pulsi essent, patriam ciuitatesq; restituat. His atque alijs huiusmodi dictis, omnes sine precio dimittit, cupiens per hunc modum simul Italiae populos sibi conciliare, simul alienos a populo Romano facere: tum si qui oppidis aut portibus priuati a Romanis fuerant, contra eos irritare. Verum enim uero dum in hybernis ageret, insidijs sæpenumero a Gallis petitus, eadem leuitate qua consenserant, crimen indicantibus, Punico ingenio se defenderat, crines diuersarum ætatum artificiose compositos, ac laruatos parari iussit. His assidue mutatis, uarijs etiam uestib. laruatis, crinibus conuenientibus utebatur: adeo ut non solum his qui rarò eum uiderant, sed etiam familiaribus ignotus esset. Ita demum omnibus, quem pro Annibale peterent, ignaris, tutus erat. Ad hæc ægrè ferentibus Gallis, terras suas sedem belli esse,

ob idque uti exercitus in alienum agrum transferretur, cupidos se certaminis ostendentibus, maturius mouendum ex hybernis, & simul exercitibus copiam belli, quam expetebant, facere iudicauit. Iam uer appetebat, cum uocatis qui docti itinerum erant, uias quæ in agrum hostilem tenderent, perquiri. Cum cæteras & longas, & notas hostibus intellexisset, unam, quæ per paludes in Tusciam duceret, tametsi difficilem, perbreuē tamen cognouit esse, & qua haud opinantibus hostibus traduci exercitus posset. Cum fama in exercitū sparsisset, quod per iter palustre ducēdi essent, cuncti ad id itineris perficiendum timidi reddebantur, ueriti loca profunda & palustria. Hanc tamen uiam cum omnibus copijs ingressus, Hispanos & Aphros, & quicquid robustioris exercitus erat, primos ire iussit, admixtis ipsorum impedimentis, ne alicubi consistere coactis necessaria ad usum deessent. Nam post id tempus nulla omnino impedimenta ducere statuerat, quod intelligeret, Carthaginensibus, si uincerentur, omnia superuacua fore: si uerò campos obtinerent, nihil profus defuturum. Post eos collocauit Gallos: nouissimo loco equites posuit, quibus præfecit Magonem fratrem, ob id maximē, ut Gallos, si tædio laboris, ut sunt molles & effœminati, referrent gradum, præsidio equitum cohiberent. Hispani igitur atque Aphri per integras paludis uoragines præcuntes, mediocri labore loci iniquitatem superabant, homines iam dudum huiuscemodi malis assueti, Galli uerò neque sustinere se prolapsi, neque ex uoraginibus assurgere poterant. Dolorem laborum in experientia maiorem faciebat, referre gradum insequentibus equites prohibebant, omnesque ita anxij & solliciti fatigata ægrè trahebant corpora. Mœrorem uigiliae augebant, per quatríduum iam & tres noctes tolerata. Sed inter cæteros Galli maximē angebantur, lumenta eorum passim per argillam prostrata, magna ex parte defecere: unum duntaxat fœsis militibus usum præbentes, quod ijs sarcinisque extaret aqua superincumbentes, per exiguam noctis partem necessarium quieti locum dabant. Equi plerique ob continuatum per argillā iter, ungues amifere. Ipse Annibal elephanto, qui unus superfuert, quod altius ab aqua extaret, uictus, ægrè tamen emergebat paludes, præsertim morbo oculorum, quem ex intemperie aeris cōtraxerat, non parum grauate. Ex quo tandem, cum nec tempus, nec locus medendi foret, altero oculo captus est. Superatis ad extremum præter omnium opinionem paludibus, cum certum per exploratores habuisset, Flaminiū circa Aretij mœnia esse, castra propter ipsas paludes posuit, partim ut fessum tot laboribus exercitū reficeret, partim ut consilia & uires hostium, & regionis situm, & itinera scrutaretur. Postquam uerò compertum habuit, eam regionem in primis Italiae fertilem esse, camposque qui Fesulas inter atque Aretium iacent, frumento, & omni copia rerum opulentos: præterea consulem ferocem quidem, & popularem, sed rerum bellicarum inexpertem, & rebus suis nimis confidentem, cogitauit optimum fore, si à læua relicto hoste, Fesulas peteret, ac prædabundus per Hetruriae agros grassaretur, ratus consulem ob insitam ingenio eius conciliandæ apud uulgus gratiæ cupiditatem, haud passurum uastitatem per prouinciam fieri: & ut neminem bene gestæ rei socium haberet, nequaquam expectaturum collegam, sed ipsum suis uiribus dimicandi animo quacunque intrepidè secuturum. Quibus ex rebus optimas sibi ad capeffendum prælium oblatum iri oportunitates præuidebat, prudenter sanè & callidè de rebus futuris ratio cinatus. Errat enim, si quis putat aliquod magis proprium optimi ducis officium esse, quam consilia & naturam hostis intelligere. Nam quemadmodum in singulari certamine oportet locum, ubi aduersarium ferias, speculari, & quæ pars corporis nuda, quæ inermis sit, diligenter animaduertere: ita ubi de summa rerum agitur, inuestigandum est, non ubi nudæ sint corporis partes, sed ubi sit animus ducis aduersarij. Multi siquidem per ignauiam atque socordiam, non solum communes actiones, sed etiam quæ ad priuatam uitam spectant, sæpe prætereunt. Alij uino dediti, nisi ebrij ac temulentij sint, somnum capere

non

Annibal monochulus factus.

non possunt. Nonnulli res uenereas præter modum sectantes, non modò ciuitates atque respublicas euertunt, uerum etiam cum dedecore uitam amittunt. Ad hæc timiditas atque formido in priuatis quidem hominibus opprobrij ac turpitudinis plena, at in duce exercitus maximarum aliquando iacturarum causa est. Perulantia uerò, & temeritas, & iracundia, præterea etiam factus atque iactantia, ut hostibus percommoda, ita suis exitio sunt. Facile enim huiusmodi homines ad omnes machinas atque insidias hostium patent. Quamobrem si quis inuestigatis aduersariorum uitijs, occasionem aliquam præstiterit, qua postmodum ducis hostium compos fieri ualeat, euestigio rerum potietur. Quemadmodum enim nauis, sublato gubernatore, facile in potestatem hostium uenit: eodem modo, si quis in bello rationibus atque consilijs ducem è medio sustulerit, statim reliqui quoque exercitus compos fiet. Hæc igitur cum diligenter Annibal de consule Romano ratiocinatus foret, nequaquam opinionem sua frustratus est. Quanta enim potuit celeritate, per Fesulanum agrum profectus, relicto post se hoste, campos Hetruriae cædibus atque incendijs uastare cepit. Quibus rebus accensus consul, simul contemni se ab hostibus putans, simul res sociorum in conspectu suo uastari, sibi dedecus ratus, nullum quietis locum capere poterat. Quocirca multis suadentibus, neque insequi Pœnum oportere, neque inuenire cum hostibus conferere, sed equitatum peditatumque omnem integrum seruare, expectare collegam, ut coniunctis exercitibus, omnia communi consilio gererentur, nequaquam persuasus est, neque ad id quippiam respondit: sed tantummodo est hortatus, ut mentibus considerarent, quid populus Romanus diceret, inueniens Pœnum per mediam iam Italiam uagari, & obsistente nullo, ad ipsa Romana mœnia contendere, ipsis post terga hostium in Tuscia dormitantibus. Hisce dictis, coactis repente copijs, insequi hostem cepit, nullam aut temporis aut loci rationem habens, sed duntaxat cōferendi prælij audis, tanquam uictoria in manibus ipsius esset. Usque adeo enim spe bene gerendæ rei animos multitudinis accenderat, ut plures essent qui uincula & compedes, aliumque huiusmodi apparatus, quam qui apta ad dimicandum ferrent arma. Annibal uersus urbem Romam cum exercitu profectus, quod agri est inter Cortonam urbem, Thralimenumque lacum, omni genere cladis animos hostium ad conflictum accendere uolens, peruasat. Simulac uerò insequi Flaminiū cum exercitu intellexit, per opportuna esse ad prælium ea loca conspiciat, parare se ad conflictum cepit. Est eo in loco latior atque undique circumseptus campus, qui ab utroque latere per longum altis perpetuisque cingitur collibus. In latum uerò ad interiorem partem collis assurgit asper atque difficilis: partem posteriorem alluit Thralimenus lacus, inter quem & montes uia per angusta, per quam in ipsum campum patet ingressus. Occupatis igitur anterioribus collibus, in his castra locat, ubi ipse cum Afris modò atque Hispanis confideret. Baleares, omnemque leuem armaturam post colles circumducit. Equites cum Gallis in ipsis angustijs locat: ut simulac intrassent Romani, obiecto equitatu, clausa omnia lacu ac montibus essent. His ita per noctem dispositis, Annibal quietem agit. Flaminiū hostem summo studio insecutus, cum pridie prope solis occasum ad lacum peruenisset, postero die cum prima luce ducere per angustijs exercitum cepit. Erat hic dies, orta ex lacu proximisque montibus nebula, caliginosus ualde, ac perobscurus. Annibal, ubi maiorem partem copiarum campos ingressam, & iam propinquantes sibi primos animaduertit, dat simul omnibus inuadendi signum, & ad eos mittit, qui in insidijs erant, ut prorumperent. Quo facto undique, ut proximi qui que erant, decurrerunt. Romani subito atque improviso malo perterriti, densissima caligine impediēte prospectum, hostibusque ex pluribus locis eodem tempore concurrentibus, neque acies instruere, neque expedire arma, & uix quid ageretur, intelligere poterant, alijs à fronte, alijs à tergo, alijs ab utroque latere prorumpentibus. Quibus rebus factum est, ut multi

I 4

in ipsa

in ipsa profectiois specie, cum opem sibi inuicem ferre nequirent, instar pedum trucidati fuerint, ante oppressi ab hostibus, quam quid agendum esset, consultum foret. Flaminius ipse in summa rerum desperatione a Gallis quibusdam circumuentus occiditur. Desiderata sunt in eo praelio quindecim milia hominum, qui magna ex parte immota acie ad extremum, ut Romani moris est, non fugere, sed in statione consistere, perstiterunt. Alij inter lacum & montana, rebus desperatis, angustia locorum conclusi, turpiter, imò miserè magis interimuntur. Etenim in lacum adacti, alij per desperationem, sic ut in armis erant, enatare conati, suffocantur in undis: alij quoad usque potuerunt, in aquis progressi, ac se capitibus tenus aquae immergentes, aliquandiu ita permanere. Tandem uerò ingressis aquam equitibus, cum uitā suppliciter eleuat in caelum manibus, precantes, non exaudirentur, uel trucidati sunt ab hostibus: uel ipsi se inuicem hortati, manus sibi adhibuere. Sex milia ferme primi agminis per medios hostes eruptione facta, etsi suppetias ferre suis, & circumuenire hostes poterant, ignari tamen omnium quae post se agerentur, ac continuè aliquos se ex hostibus obuios habituros credentes, progrediuntur, donec in scij loca superiora occupassent. Cumque in tumulo quodam constitissent, ac depulsa iam nebula stragem suorum indicaret, omni spe salutis destituti, quod omnia esse hostium conspicerentur, conuersi, in propinquū uicum se recepere. Annibal confecto praelio, Maharbalē insequi eos iubet. Hic cum Hispanis, ac leuis armaturae militibus profectus, uicū obsidet. Romani cum extremis omnibus premerentur, tandem depositis armis, ac salute pacta, Poenno se dederunt. Haec fuit Romanorum Carthaginensiumque apud Thrasimenum lacum memorabilis pugna. His peractis, Annibal, uocatis quos Maharbal in deditioe acceperat, caeterisque captiuis, qui numero supra quindecim milia erant, primò non potuisse Maharbalem, inquit, se inconsulto salutē paciscentibus polliceri: deinde grauiter in Romanos inuectus, eorum captiuos omnes inter milites diligenter in uinculis asseruandos distribuit, socijs illorum omnibus sine precio dimissis: uenisse se, inquit, sicuti in Gallia dixerat, non ut populis Latini nominis, sed ut pro eorum libertate Romanis bellū inferret. Post haec milites corpora curare, & cadauera intersectorum de ipsius exercitu, qui clariore fuerant, mandare sepulturae iubet. Haec circiter triginta erant. Nam ex uniuerso exercitu duntaxat mille & quingenti, atque hi magna ex parte Galli, ceciderant. Ipse interea cum fratre atque amicis de rebus gerendis consultat, usque adeo elatis praesenti uictoria animis, ut nihil iam Carthaginensibus difficile factu fore uideretur. Iam nuncius tantae cladis peruenerat Romam, patres occultare illam diutius, aut extenuare apud populū ob magnitudinem facinoris non poterant: sed aduocata in curiam plebe, dicere quicquid esset, cogebantur. Cum primū igitur praetor e rostris, Pugna, inquit, magna uicti sumus: tantus terror ac tumultus ortus est, ut qui in utroque loco fuerunt, maiorem dixerint hoc tempore Romae, quam paulo ante in praelio, fuisse consternationem animorum. Neque id quidem dissimile ueri est. Nam qui logo iam tempore non solum non re, sed ne uerbo quidem insignem aliquam cladem experti fuerant, moderate ferre tantam iacturam non poterant. Senatus tamen, ut par erat, dignitatem seruauit, consultando de rebus futuris, quo nam duce, aut quibus copijs resistendum Carthaginensibus foret. Dum haec quae supra memorauimus, in Tuscia gerebantur, Seruilius consul, cognito Annibalis in Heturiam transitu, iungere se cum copijs collegae decreuerat. Sed quia difficile erat, tantam hominum multitudinem simul traducere, Cn. Centronium praetorem cum quatuor millibus equitum praemisit: ut si ante aduentum eius aliqua necessitas urgeret, mandatis collegae praesto esset. Annibal iam uictoria potitus, cognito per exploratores hostium aduentu, Maharbalem cum expeditis & parte equitum procedere obuiam iubet. Hi simul ac ad eos peruenerunt, primo statim congressu maiorem partem occiderunt: reliqui fuga in proximum collem recepti, postridie uiui in potestate hostis peruenerunt. Haec clade triduo post primam

primam Romae nunciata, moestis adhuc cunctorum animis, usque adeo iam non populus modo, uerum etiam senatus afflictus est, ut tota ciuitas ueluti quaedam imago luctus uideretur. Quapropter dimissis annuis magistratibus, ad creationem dictatoris confugerunt: quod temporis ac praesentium rerum conditio imperatorem, cui amplissima potestas esset, requirere uidebatur. Annibal rebus feliciter gestis, elatus animo, nondum tamen ad eundem Romam adesse tempus putabat. Quocirca passim uastata ferro ignisque prouincia, per Umbriam & Picenum profectus, decimo die peruenit in propinquam Adriatico mari regionem, ad eum omni genere praedae refertus, ut neque uehendo, neque ferendo oneri exercitus sufficeret: in itinere uerò ingentem hominum multitudinem interfecit. Iusserat enim militibus per praecone, ut obuium quemque idoneam ad res bellicas aetatis, non secus atque in expugnatis ciuitatibus fecerant, obtruncarent. Tantum enim aduersus Romanos genitum erat odium, ut nullo genere crudelitatis abstineret. Nactus igitur locum in littore Adriatici maris, omnis generis frugum copia abundantem, ibi per aliquot dies statiuam habuit, omni studio intentus, ut militum corpora reficeret, curaretque, nec minus etiam equorum. Nam & ex frigore, quod in Gallia per hyemem sub diuo contraxerat, & ex assiduis laboribus, quos proximè in transeundis paludibus durauerant, diuturno praeterea situ ac squalore armorum, in morbum, ac ueluti scabiem quandam & equi & homines inciderant. Interea etiam Afros militaribus armis iuxta Romanorum consuetudinem instruit, quorum copiam ex tot hostium spolijs maximam adeptus erat. Misit praeterea mari Carthaginem, qui res feliciter gestas populo nunciaret. Nam tum primū post ingressum Italiae littus attigerat. Hoc nuncio Carthaginenses laetitia affecti, ardentiori studio Italicis Hispanisque rebus incubuere. Romani dictatorē creauerunt Q. Fabium, singulari uirtute ac prudentia uirum, qui ob res egregie gestas, Maximi cognomen adeptus est, & usque in hunc diem in familia eius durat. Dictator autem eo differt a consule, quod consulem duodecim seculis praecedunt, dictatorem uerò quatuor & uiginti. Praeterea illos necesse est multa referre ad senatum: at huius est summum liberumque imperium, sub quo mox caeteri magistratus cessant, exceptis tribunis. Sed de his alijs latius. Dictatori quoque addiderunt M. Minutium Rufum, magistrum equitum, qui magistratus imperio dictatoris subiectus est, tenetque in exercitu eius locum, si quando abesse illum necessitas reipublicae cogit. Annibal breuibus itineribus per littus Adriatici motis castris, opulenta ac fertili prouincia exercitum alebat, ueteribus uinis, quorum permagna est copia, pedes equorum abluens, quod facilius scabiem liberarentur. Ex militibus quoque si qui uulnerati erant, curari diligenter iubebat: caeteros instaurari uiribus, pararique ad res futuras. Hinc per Bruttianum atque Adrianum agrum profectus, Marfos, Marrucinos, & Pelignos deuastat. Praeterea & Iapygiam uersus incedit, quae tribus appellationibus diuiditur, & primū Dauniam, deinde Messapia uocatur. Dauniam primū inuadit, initiumque uastationis facit a Luceria Romanorum colonia. Deinde castris circa Ibonium locatis, Argypanam ac Dauniam uniuersam populatur. Per id tempus Q. Fabius magistratu inuito, peractisque ritibus sacrificijs, cum magistro equitum, & quatuor ex tempore conscriptis legionibus urbe proficiscitur: nec multis interiectis diebus in Apuliam peruenit, ubi accepto a Cn. Seruilio consule, qui eò ex Arimino uenerat, exercitu, ipsum Romam cum praesidio remisit, iussu, ut parata Ostiae classe, si quid interim Carthaginenses mari tentarent, littora Italiae ab hostibus tutaretur. Ipse cum omnibus copijs profectus, castra circa Aegae, quinquaginta stadiorum interstitio relicto, posuit. Annibal cognito dictatoris aduentu, nulla mora facta, educit in aciem exercitum, copiamque pugnandi hostibus facit. Sed ubi aliquantum commoratus, neminem prodire in certamen uidet, in castra reuertitur. Enim uero ab initio Fabius statuerat, haud tentare fortunam belli, neque manus cum hostibus conferere: id tantummodo salutiferum populo Romano ratus, si oppida

si oppida ab hostium uiribus tueretur. Et in hac sententia constanter perman-
 sit. Ex quo principio quidem imbellis ac formidolosi hominis nomen habe-
 re cepit, ut qui ignauia atque socordia praelium detrectare uideretur. Interie-
 ctis uero temporibus, coegit omnes fateri, neminem potuisse uel constantio-
 rem, uel sapienterem rebus gerendis imperatorem praefici: quod non longe
 post res ipsae ostendere. Intelligebat profecto prudentissimus dictator, quan-
 tum inter Carthaginensium ac Romanorum exercitus interesset, cum illi ab
 ineunte aetate continuè in rebus bellicis alti educati essent, & ducem habe-
 rent unam cum ipsis in castris ac sub diuo nutritum, ac rem militarem à teneris
 annis edoctum. Praeterea tot praeliorum in Hispania uictores fuissent, in Ita-
 lia aduersus Romanos sociosque bis hostium potiti essent: & quod maius mo-
 mentum habebat in tanta rerum extremitate, nullam nisi in uictoria repositam ha-
 berent, Romanis uero contra haec omnia acciderent. Igitur abstinentum om-
 nino praelio Numidarum decreuerat, atque in propolito perseuerandum. Id
 erat, ut exercitus populi Romani & multitudine hominum, & copia com-
 meatuum assidue refectus esset. Quapropter per loca alta continuè agmen du-
 cere, exercitum hostium paruo interuallo quacunquam iret sequi, opportunos
 semper colles praecipitare, neque relinquere unquam hostes, neque copiam
 pugnandi facere, comeatum abundè post se habere: milites ne semel quidem
 permittere ab exercitu diuidi, sed confertos semper conglobatosque tenere.
 Per hunc modum suis quidem tuta omnia: hostibus uero, si quando popula-
 di gratia ab exercitu diuiderentur, infesta praebuit, multis saepenumero ca-
 ptis, pluribus etiam interfectis. Id autem eo consilio faciebat, ut simul paulatim
 imminueret hostium uires, simul exiguis uictorijs territum pristinis cla-
 dibus militem assuefaceret minus iam uirtutis, aut fortunae suae poenitere. Cae-
 terum, ut in aciem descenderet, nulla ratione adduci poterat. At M. Minutius
 hanc Fabij cunctationem aegre ferens, timiditatis eum atque socordiae argue-
 bat: homo ferax, atque in consilijs rapidus, & cui nihil longius quam pugnae
 tempus uidebatur. Poeni deuastatis praedictis locis, superatoque Apennino,
 Samnium transeunt, infœcundissimam Italiae oram, & longo iam tempore
 bellorum expertem: ubi tantam comeatuum, rerumque necessariorum copiam
 natam sunt, ut nec quotidiano usui, nec continua deuastatione absumere praedam
 possent. Hinc & Beneuentum, Romanorum coloniam depopulantur: Tele-
 siam urbem capiunt, & moenibus & comeatu, ceterisque necessarijs rebus mu-
 nitissimam. Romani continuè hostes unius aut duorum dierum interuallo se-
 quebantur. Annibal cum animaduerneret Fabium aperte praelium occasionem
 fugitare, neque tamen excedere campis, sed per edita atque opportuna loca con-
 tinuè insequi, citato cursu proficisci Capuam, & in Falernum agrum descen-
 dere decreuit, ratus alterum è duobus necessariū fore, uel ut Romani in pra-
 elium descenderent: uel ut mox uniuersis appareret, Carthaginenses castra ob-
 tinere, Romanis se in munimenta recipientibus. Quo facto, perterritas pro-
 uinciae ciuitates confestim se Carthaginensibus dedituras sperabat. Nam usque
 in eum diem, quanquam duobus maximis praелиjs profligatis Romanis, nul-
 lum omnino oppidum ad Carthaginenses defecerat, sed fides seruabant, tam-
 met si nonnullae affligerentur grauer. Quibus ex rebus facile coniectari lice-
 bat, quantae apud socios autoritatis esset Romanae reipublicae maiestas. Nec
 sane imprudens Annibalis consilium fuit. Est enim Campanus ager & copia
 rerum, & fertilitate regionis, & amoenitate ac pulchritudine loci excellentis-
 simus. Nam & in littore maris positus est, & eo ex uniuerso terrarum orbe ue-
 nientes in Italiam innumeræ gentes confluunt. Sunt praeterea in eo sitae nobi-
 liores Italiae ciuitates. Siquidem oram maritimam incolunt Suesani, Cuma-
 ni, Dicearchitae, Neapolitani, & ad extremum Nucerinii: mediterraneam ue-
 ro à septentrione Calatini & Calleni: ab oriente & meridie, Dauni & Nola-
 ni. In medijs autem campis sita est omnium olim foelicissima ciuitas Capua,
 cuius campi fabulosis etiam poetarum carminibus inclyti sunt, quos illi,
 quemad-

quemadmodum & alios praecellosos campos Phlegreos appellant. Deos sane
 uero simile est de illis potissimum loquutos esse, cum propter pulchritudinem,
 tum propter uirtutem illorum. Praeterea situs ipse natura munitissimus, ac fe-
 re insuperabilis est. Hinc mari, illinc maximis perpetuisque montibus cingun-
 tur. Tres tantum aditus habent perangustos atque difficiles, unum à Samnio,
 secundum ab Eribano, tertium ab Arpis. Igitur in hos campos ueluti in thea-
 trum quendam descensuri Carthaginenses, cunctos perterrefacturi uideban-
 tur: ex quo fugientes hostes spectarent, soli de caetero castra obtinerent. His
 itaque rationibus motus Annibal, exercitum Samnio per angustias Eribiani
 collis deducit, castra ad Vulturnum amnem ponit, qui dictos campos diui-
 dit. Et castra ipsa ex ea parte qua Roma sita est, habebat. Exurebatur amoenis-
 simus Italiae ager, uillaeque passim ferro atque incendijs uastabantur. Quibus re-
 bus etsi non mediocriter turbabatur Fabius, nihilominus in proposito perse-
 uerabat. At M. Minutius, omnesque tribuni equitum amputandam omnem mo-
 ram iudicabant: factoque impetu, totis uiribus ruendum in Carthaginenses:
 neque permitendum, ut sub oculis Romani exercitus foelicissima regio deua-
 staretur. Fabius per paucos dies celerius solito motis castris, festinare se ad
 prohibendam à populationibus Campaniam simulabat: ut uero Falerno appropin-
 quauit, tantummodo in iugis montis ostendit exercitum, ne socij reliquissent
 eum castra existimarent: in aequum uero educere copias noluit, ueritus cum
 Poenis praelium committere, cum propter supradictas causas, tum quia equita-
 tu longè impar erat Romanus exercitus. Annibal cum saepius hostem nequic-
 quam tentasset, tandem deuastata passim regione, abductaque ingenti praeda,
 hybernis locum spectabat, nolens perdere praedam, sed in talem locum trans-
 ferre, in quo hybernare posset: ut non in praesenti tantum, sed & in posterum
 exercitus necessarijs potiretur. Fabius uero cum satis sciret, per easdem angu-
 stias, quibus intrauerat, rediturum, ratus ea loca peropportuna esse Romanis,
 circiter quatuor millia hominum in ipsis angustijs ponit: hortaturque, ut magno
 fortisque animo, cum res ferret, opportunitate loci uterentur. Ipse cum reliquis
 copijs collem ipsius angustijs imminem occupat, quid quaque in re agen-
 dum esset consultans, unde primum, uel à quibus in hostem ruendum: haud
 dubius, se uel profligaturum omnino hostium exercitum, uel saltem quicquid
 uehebat praedam, ablaturum. Verum non fecellit Annibalem, suis se artibus à
 Fabio premi: sed his omnibus ante consideratis, singulari astutia hostis cona-
 tum frustratus est. Collectis undique farmentorum fasciculis, & omni genere
 materiae aridae alligari bouum cornua, quos domitos indomitosque multos abe-
 gerat, iussit. Ad duo millia ferè bouum parata. Datum Afrubali negocium,
 ut statuto tempore pecudum cornibus accensis, armentum per ministros age-
 ret in propinquum saltum, qui medius inter castra atque angustias, quae in futu-
 rum erat iter, eminebat. Inde cum primum illi dari à se signum animaduerneret,
 rapidè, factoque impetu, boues in aduersum montem concitarent, donec ad iu-
 gum actum foret armentum. His paratis, cenare omnes, & quiescere aliquantum
 iubet. Nocte interpesta, quibus datum erat negocium, celesterrimè educit, & ad bouum
 cornua faces alligari iubet. Quo celerius propter ministrorum multitudinem
 facto, cunctas faces accendi, & ad iuga montis adigi precipit. Expeditos usque
 ad certum locum sequi iubet, admonitos, ut cum primum facto impetu discurre-
 re per montes pecus cepisset, opportuna loca occuparet: unde transeuntibus
 suis opè ferre, hostemque, sicubi obuius fieret, infestare possent. Inter haec ipse
 omnem exercitum educit: positisque primum grauioris armaturae militibus, postea
 equitibus, deinde praeda, postremo Gallis atque Hispanis, ad angustias tendit.
 Romani, qui ad eos transitus insidendos locati fuerant, ubi in summis monti-
 bus ignem conspexere, uenire per ea loca Annibalem rati, praesidio excesserunt,
 iuga montium petentes: & primum cum in quosdam boues separatos à cae-
 teris incidissent, micantes eorum capitibus flammam aspicientes, ueluti mira-
 culo attoniti, ac maius aliquid existimantes, consisterunt. Deinde ubi milites
 quoque

quoque apparere, iaculis aliquandiu aduersus se inuicem telis, cum tandem boues interuenirent, utriusque in iugo montis perstitere, auidè lucem, ut rem omnem apertius cognoscerent, expectantes. Fabius cognito tumultu, insidias esse ratus, tum à certamine, sicuti statuerat, abhorrens, suos munimèto tenuit. Interea Annibal rebus ex sententiâ succedentibus, per saltum traducit agmen, prædamque omnem nemine iam impediente integram conuehit. Luce prima conspicatus Romanos in iugo montis suis oppositos, & numero hominum, & genere armaturæ ualidiores esse, Hispanorum cohortem suppetias mittit. Hi primo statim congressu circiter mille hostium caesis, suos in castra saluos reduxere. Annibal hoc astu angustius Falerni agri liberatus, tutioribus in posterum ad castrametandum locis electis, hibernis locum quarebat, magnumque terrorem ciuitatibus & Italiæ incolis incutiebat. Inter hæc plerique dictatorem timiditatis arguere, quod hostem intra angustias clausum euadere tam facile permisisset. Ille nihilominus constanter in proposito perseverare. Interiectis uero diebus, Romam sacrorum causa reuocatus, curam exercitus rerumque cæterarum magistro equitum reliquit, pluribus eum hortatus, ne tam hostes offendere, quam suos tutari studeret. At Minutius nequicquam hæc à dictatore præmonitus, omni studio intentus erat in prælium. Dum hæc in Italia gerebantur, Asdrubal refectis in Hispania triginta nauibus, quas accepisse à fratre supra memorauimus, decemque huic numero adiectis, principio æstatis ex hibernis Carthagine noua mouit. Quadraginta nauium classem Himilconi tradidit. Eo prope terram nauigante, exercitum ipse in littore ducebat, sperans se uno tempore cum terrestribus naualibusque copiis ad Iberi ostia futurum. Cn. Scipio, ubi mouisse ex hibernis Asdrubalem audiuit, primò idem consilij habuit: deinde propter famam nouorum auxiliorum, ac bellici apparatus, mari potius quam terra concurrentum statuit. Parata itaque quinque & triginta nauium classe, ex omni exercitu optimum quemque militem, & ad naualem usum aptissimum delegit. Quibus in naues impositis, ire obuiam hosti pergit: ac postmodum Tarrhaconem ad propinqua Ibero loca delatus, in stationem decem millia passuum distantem ab hostibus peruenit. Inde duæ Mafsilien-sium naues uelocissime speculatum misse. Nam ea gens societas astricta erat populo Romano, & cum sæpe aliàs, tum maxime tempore secundi belli Punici aperte cum Romanis sentiebat. Renunciantibus speculatoribus, classem Punicam stare in ostio fluminis, sublati anchoris in hostem ruit, cupiens ex tempore improuidum atque imparatum offendere. Verùm Asdrubali datum est specula signum, aduentum Romanæ classis, cum adhuc procul esset, indica uerat. Quamobrem repetè dispositis in littore terrestribus copiis, remigibus uero conscendere nauis iussis, arma capere omnes iubet. Iamque Romanis non appropinquantibus modò, sed dirigètibis in pugnam nauis, bellicum cecinerunt. Carthagenenses impetu in Romanos facto, aliquandiu proximi uictoriae sunt uisi. Postea inclinare res coepit. Nam qui in littore erant, non tam audaciam pugnantibus, quam spem salutis fugere uolentibus præbebant. Duabus igitur nauibus captis, quatuor suppressis, agere in littus classem Pœni coepere. Tum uero insequètibis atrocius Romanis, omni conatu aduocato, tandem in littora prorupere: relictisque nauibus, ad paratam in terra aciem concurrerunt. Romani haud cunctanter insecuti, naues omnes que moueri poterant, ualidis religatas funibus extraxere. Atque ita deuictis hostibus, imperio maris potiti, læti decesserunt. Ad quinque & uiginti naues hostium ex quadraginta captæ. Romani auctis ex uictoria animis, acrius iam Hispaniæ rebus incumbabant. Carthagenenses accepta suorum clade, celerius omni fide paratas septuaginta naues misere: haud ignari, quantum momèti ad omnem rem imperium æquoris afferret. Hæc primò in Sardiniam, deinde Pisas in Italiam delata: uti cum Annibale, si fieri posset, coniungerentur. Romani simulac aduentum Punicæ classis intellexere, centum & uiginti quinqueremibus missis, tantum Carthagenensibus terrorem iniecerunt, ut confestim in Sardiniam, deinde

deinde Carthagine redierint. Cn. Seruilius, qui Romæ classis præerat, ueluti fugientes diu persecutus, ubi nullam potiundi spem animaduertit, classem Lilybaeo appulit. hinc non longe post ad Cercinetarum insulam nauigauit: acceptaque ab incolis, ne prouinciam deuastaret, pecunia, iter conuertit: & capta inter nauigandum Cossyro insula, oppidoque presidio firmato, Lilybaeum reuersus est. Hic posita in statione classe, post paucos dies ad terrestres copias contendit. Interea Senatus, cognita Cn. Scipionis apud Iberum nauali uictoria, non modò utile, uerum etiam necessarium iudicauit, bellum in Hispania profectum, & qua maximis possent uiribus, Carthagenenses terra marique infestare. Quam ob rem paratis extemplo uiginti longis nauibus, P. Scipionem prorogato post consulatum imperio, in Hispaniam mittunt, ut una cum Cn. Scipione fratre coniunctis uiribus omnia communi consilio tractarentur. Nihil enim magis uerebantur Romani, quam ne potiti Hispaniarum rerum, Carthagenenses imperium maris obtinerent, propter quod & nauigare eis in Italiam liceret, & exercitus pecuniamque liberè Annibali subministrare. Profectus itaque in Hispaniam P. Scipio, Cn. Scipioni fratri coniungitur, ac deinde communi consilio gerebant bellum. Quam ob rem quod ante eum diem non fuerant ausi, Iberum haud cunctanter transgrediunt. Hic statim fortuna fauere Romanis coepit. Superatis qui circa Iberi transitum habitabant, nemine deinde obuio, Saguntum uenere. Vbi distantes à sano Veneris quinque millibus passuum castrametati sunt, loco ut ab hostibus tuto, ita ad comitatu ex mari habendum opportuno. Accidit, ut eodem non longe post classis quoque appelleret: ubi talis quidem casus contigit. Quo tempore Annibal in Italiam uenit, obsides ex singulis Hispaniæ ciuitatibus nobiliorum filios acceperat, eosque omnes Saguntum iusserat custodiri, quod & munitissimus erat hic locus, et qui custodiae relinquebantur, Carthagenensibus fidi. Erat tum igitur Saguntum Hispanum quidam nomine. Acedux claritate generis, ac uitæ splendore nemini Hispanorum secundus, Carthagenensibus uero inter primos fidus: sed tum, ut sunt plerique Barbarorum ingenia, cum fortuna mutauerat fidem. Hic cum Romanorum successum in Hispania animaduertens, de obsidibus tradendis cogitauit, eam potissimum rem conciliaturam sibi Romanorum beneuolentiam ratus. Circumspectis igitur omnibus quæ desiderij sui compotem possent facere, tandem Bostarem præfectum Carthagenensium adit. Hic ab Asdrubale in Hispaniam missus, ut Romanos à transitu fluminis arceret, cum id non fuisset ausus, castra extra Saguntum in ipso littore posuerat, homo natura mitis, & præter consuetudinem Pœnorum haud fatis callidus. Eum itaque nihil prorsus de fide sua erga Carthagenenses uerentem, in secretum adducit: quo in statu res sint, admonet. Carthagenenses, inquit, metu ad eam diem continuasse in fide Hispaniarum populos, quod Romani procul abessent. Nunc uero castra Romanorum Iberum transisse, datam unicuique molendarum nouarum rerum opportunitatem. Quam ob rem oportere, quos metu non liceat, eosdem beneficio & gratia deuictos facere. Appropinquasse Saguntum Romanos instructos, paratosque terrestribus et naualibus copiis, urbem periclitari: censere se, obsides omnes in ciuitates remittendos. Si id fecerit, frustraturum se primò Romanorum spem, qui nulla re magis oppugnare Saguntum nitentur, quam ut obsidibus potirentur: deinde fidem ac beneuolentiam Hispanorum Carthagenensibus conciliaturum. Proinde rem consideret, & obsidum salutem consulat. Si eorum reducendorum curam sibi tradiderit, non parum se quoque gratiam aucturum: neque solum remisissis ad parentes filijs obligaturum illorum animos, uerum etiam uniuersis positurum ante oculos, quantam faciendam sit benignitas & clementia Carthagenensium. Posthæc expectare eum iubet munera quamplurima ab ijs quos filiorum compotes fecisset. Neminem tanti beneficii immemorem futurum. Hæc atque alia complura in hunc sensum locutus, ubi quod cupiebat, Bostari persuasit, Saguntum reuersus est, statuto die, quo adesse cum ijs deberet, qui nobilium filios reducerent. Sequenti nocte clam profectus ad hostium stationes, conuentis quibusdam

quibusdam auxiliariis Hispanis, ad duces perducitur. His effatus pluribus uerbis, quanta Hispanarum rerum accessio futura sit Romanis, si obsidum potiantur, tandem traditurum se eos pollicetur. Romani ob rei magnitudinem erectis animis, dant simul, accipiuntque fidem, munera prætera amplissima pollicentur. Constituto deinde loco ac tempore, quo expectare ad recipiendos obfides deberent, domum reuertitur. Post hæc assumptis, qui ad eam rem apti uidebantur, ad Bostarem uenit: acceptisque obsidibus nocte, perinde ac hostium custodias fallere uellet, Saguntum egreditur: cumque castra hostium paululum pertransisset, ueluti ignarus eius rei, omnes in præparatas insidias perduxit. Romani maximis honoribus Aceduci exhibitis, eo usi sunt ad reducendos in ciuitates, sicuti cum Bostare statuerat, obfides: missis cum eo, qui ad rem aptiores uidebantur. Acedux cum nobiliorum filijs profectus, & per eam restitutionem humanitatem ac magnitudinem animi Romanorum omnibus ante oculos ponens, contra uero Carthaginensium suspiciones atque superbiam detestans, ac sui ipsius exemplum præbens, plures Hispaniarum populos ad societatem Romanorum hortatus est. Bostarē puerili consilio amissis obsidibus, sero facti poenituit. Verum iam instans anni tempus utrunque exercitum prodire hyematū coegit, posteaquam Romanis secunda satis fortuna receptis obsidibus, arripisset, Hæc in Hispania secunda ætate belli Punici gesta. Annibal, ut eò reuertamur unde discessimus, cum exploratores cognouisset, maximam frumentum copiam esse Luceriæ ac Geryone, præterea Geryonem commodissimum stationi locum esse, eò traducere exercitum in hyberna decreuit. Facto itaque per Liburnum montem itinere, ad ea loca contendit. Cum Geryonē uenisset, urbem quinque & uiginti millibus passuum Nuceria distantem, primo uerbis hortari ad dedicationem populū coepit, multis pollicitationibus adhibitis, data etiam fide. Postea cum id frustra à se fieri intelligeret, urbem obsedit: qua mox potitus, ciues atque habitatores omnes interfecit, ædificia uero ad usum horreorum magna ex parte integra seruauit, castra ante oppidum posuit, loco, uallo, fossaque munito. His peractis, duas exercitus partes frumentatum mittebat. Cum tertia expedita ipse in statione erat, simul ut castris præsidio foret, simul ne impetum in frumentatores fieri pateretur. Cuius igitur lata & fertilis ea regio esset, & multitudo hominum penè innumerabilis, præterea tempus messis instaret, ingens quotidie frumenti multitudo in urbem conuehebatur. M. Minutius, qui exercitui Romanorum præerat, principio per saltus ac iuga montium Carthaginenses sequebatur, sperans se aliquando in locis difficultibus hosti occursum. Postquam uero expugnato Geryone, castrisque ante oppidum positis, frumentationi dare operam cognouit, in planum defertur, imminentem uisum tumultum occupat: ubi castrametatus, callidioribus consilijs agitatur. quo modo aut in frumentatores, aut in stationes hostium relictas impetus fieret. Annibal, cum Romani propius iam adessent, tertiam partem militum frumentatum, duabus in castris retentis, dimisit. Deinde castra ipsa propius hostem mouit, duo ferè à Geryone passuum millia, ut intentum se ostenderet ad frumentatores, si qua uis fieret, tutandos. Interea eminentior inter utrunque exercitum tumultus apparuit, per opportunitatem Carthaginensibus, si caperetur, & ipsis Romanorum imminens castris. Hunc igitur missis per noctem Numidis occupat. Quos orto iam die cum tenentes locum Minutius uidisset, eductis leuis armaturæ militibus, tumulum aggreditur. Acriter aliquandiu certatum est. Tandem uictores Romani collē obtinuerunt. In eum mox exercitus omnis transfertur. Annibal aliquot diebus, quod aduersa semper erant hostium castra, apud se militem continuit. Interiecto uero tempore, adegit eum necessitas, alios cum iumentis in pascua, alios frumentatum per agros transmittere: ut sicuti initio constituerat, neque absumeret iam partem prædam, & frumenti multitudinem ad usum hybernorum colligeret: sollicitus uehementer, ne quid per hyemem exercitui deesset, ac præsertim equis, iumentisque: quod maximam semper in equitatu repositam spem habuerat. Minutius uagos, palantesque per agrum hostes conspicatus, medio

dici

diei tempore copias educit, profectusque aduersus hostium castra, grauiorem armaturam in acie disponit, equites cum expeditis in frumentatores dimittit, iussos, ne quem caperent uiuum, sed omnes passim interficerent. Annibal repente malo circumuentus, neque pugnare acie ob paucitatem suorum, neque sparsis per agros militibus opem ferre poterat. Romani equites, expeditisque late eadem ac fugam palatorum hostium fecere. Qui uero cum Minutio erant, tantum ea re audaciam conceperunt, ut & prorumpere in castra hostium, & ferè Carthaginenses obsidere auderent. Annibal consilij atque auxiliij inops, intra uallum se continebat, ægrè iam castra ipsa inter hybernandum custodiens: cum Andrubal collectis militibus, qui se in priora castra pro Geryonis moenibus fuga receperat, numero ad quatuor millia hominum, Annibali suppetias tulit. Tunc Annibal erectis parumper animis, egressus castris uix tandem presenti periculo exercitum liberauit. Minutius maxima cæde ante hostium stationem, non minori etiam in agris facta, in præsentia abiit, ingenti spe de rebus futuris animo concepta. Postridie uero deserta hostium castra occupauit. Nam Annibal ueritus, ne Romani occupatis per noctem castris, quæ uacua pro Geryonis moenibus erant, totius prædæ potirentur, citato itinere eò cum omni exercitu redierat. Post id tempus Carthaginenses in pascuis ac frumentationibus moderatiores fuere. Contra, Romani ad omnem euentum audaciores facti. Interea uictoria Romæ (ut sit) longè maiore, quam fuisset, nunciata, magna omnium animos lætitia cepit: primo quod post tot clades hoc ueluti initium melioris fortunæ arbitrabantur esse, tum quod segnitiam ac timiditatem, quæ hæcenus in Romano exercitu apparuerat, non militum, sed Dictatoris culpa euenisse ex eo ratiocinabantur. Quamobrem omnes Fabium spernere, eum ut socordem, formidolosumque reprehendere: contra Minutium usque ad eò extollere in celum laudibus, ut quod ante eum diem factum fuisse nulla memoria habebat, Dictatoris imperio, eius imperio æquauerint, sperantes eum quam celerrimè finem bellis Italiæ impositurum. Iam duo Dictatores uno tempore uno exercitu erant, res ante eum diem inaudita. Minutius secundis rebus ac fauore uulgi, plusquam credibile est animo alatus, iam ueluti deuictis prostratisque hostibus gloriabatur. Fabius nihil profusus ob acceptam contumeliam diminuto animo, et eodè tenore consiliorum obstinatus, ad exercitum rediit. Hic cum animaduertet collegam anxie occasione certandi querere, ueritus ne quid temerè committeret, dedit ei optionem, ut uel partitis temporibus, diebus alternis, aut maiore etiam interuallo summum ius atque imperium unius esset: uel legiones, sicuti Consulibus mos erat, inter se diuiderent, suoque uterque arbitrato proprio exercitu uteretur. Minutio diuisio legionum magis placuit. igitur partitis copiis, castra quoque separata sunt mille & quingentorum passuum interuallo. Annibal, cum non modo per fugitiuos, sed ex ipsis quoque rebus, & similitudinem ducum, & Minutij temeritatem intellexisset, optimū id intentioni suæ fore ratus, causam certaminis cum Minutio quærebat, sperans se facile impetum atque audaciam eius posse comprimere. Tumulus erat inter Minutij ac Pœnorum castra, quem qui occupasset, haud dubie iniquiorem hosti locum facturus uidebatur. Eum cum capere Pœnus properaret, certus Minutium, sicuti alibi fecerat, sibi ad obsistendum occursum, tali consilio usus est. Ager omnis medius prima specie, quod nudus arbutis uepribusque esset, inutilis insidijs uidebatur. Erant tamen plures anfractus et concavitates, queis facile celari milites poterant. In has latebras, ut quocumque locum maximè aptum intelligebat, ducentos simul, & trecentos, & quingentos equites noctu misit, pedites uero ad quinque millia. Qui ne forte mane à discurrentibus per pascua hostibus conspicerentur, cum primum lucefcere dies coepit, expeditos ad capiendum, quem diximus, tumulum misit. Quod ubi primum Minutius uidit, contempta hominum paucitate, ad pellendos inde hostes exercitum eduxit. Principio leuis armaturæ milites dimittit, iussos, ut manus cum hoste confererent. deinde mittit equites. postremò ipse cum grauiore armatura sequitur, haud mutato ordine, quem superioribus certaminibus tenuerat.

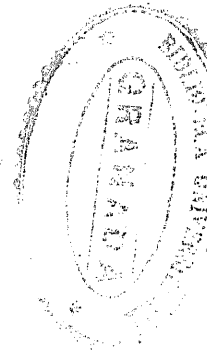
K 2 lam

Iam sol terrā radijs illustrauerat, omnibusq; animo atq; oculis tumulo intentis, insidiā latebāt. Annibal laborantibus suis continuē mittebat auxilia. hinc ipse cum omni equitatu secutus est. Totis itaq; utrinq; uiribus certabāt. Tandem oppressi multitudine equitū expediti Romani milites, refugere ad grauiorem armaturā cōeperant. Tum uerò exorti repentē insidiatores, & circumquaq; cum clamore & tumultu ruentes, non iam expeditos solum, sed uniuersum Romanum exercitum in summū discrimen adduxerunt. Quod cum cerneret Fabius, ueritus ne omnino Romana acies profligaretur, motis repente castris, collegæ suppetias tulit. Cuius aduentu recreati Romanorū animi, quanquā solutis ordinibus, uagē dissipati erant, confestim ad signa refugerūt: multis expeditorū caelis, pluribus etiā legionarijs strenuis ac fortissimis uiris desideratis. Annibal redintegratas recentī subsidio hostium uires, & iam aduersus se signa inferentes conspicatus, receptū cecinit. Tunc demū Romani omnes, qui bello interfuerunt, temeritate Minutijs prostratū, deletumq; Romanum imperiū, Fabij uirtute ac prudentia seruauit, palām profitebantur. Romæ quoq; ut est perlata rei gestæ fama, manifestē omnes intellexere, quantū inter temeritatē atq; inscitiam militū, & prudentissimi ducis consiliū ac rationem interesset. Romani posthac unis castris cōtenti fuere, omnesq; unius Fabij imperio paruerūt. Carthaginenses loco, qui inter tumulū & castra medius erat, fossa circumdato, tumulū ipsius uertice uallo præsidioq; munito, parere hybernīs locum cogitabant. Cum interea cōmitionū dies aduenisset, Consulibus L. Aemilio, & C. Terentio creatis, Dictatores magistratū deposuerunt. Prioris anni Consules Cn. Seruilius, & M. Atilius Regulus, qui in Flaminij loco cum successus fuerat, Proconsules ab Aemilio facti accepta copiarum, quæ in castris erant, potestate, res bellicas administrabant. Consules nouo delectu habito, exercitū instaurant. Proconsules per literas admonent, ne acie pugnare cum Carthaginensibus audeant: breuibus tantummodo, assiduissq; certaminibus exerceant militem, tyronemq; ad res futuras uiribus atq; audaciā instruat, quod præteritarum cladū causam magna ex parte inscitiam atq; fociorū militum fuisse existimarent. L. Posthumius prætor creatus cum exercitū in Galliam mittitur, ut Gallis, qui cum Annibale militabant, uices redderet. Classis, quæ Lilybei per hyemē steterat, instruitur nouo remige. Ducibus, qui in Hispania erāt, necessaria mittuntur. Dum hæc Romæ agitantur, Cn. Seruilius, & collega eius Atilius, acceptis Consulū mandatis, nihil præter particularia certamina cōmittunt. Itaq; scribere de his in præsentia superfedimus. Nihil enim splendidum, aut memoratu dignum, iussu consulum, et anni tempestate uetitū gessere, prudenter alioquin, callideq; quotidianis reb. administratis. Per hunc modū uterq; exercitus aduersis, semper castris, hyberna transegit. Ineunte uere, cum primū pabulum suppeditare agrī cōeperunt, Annibal ex hyberniā mouit. Relictōq; Geryone, cū statuisset usq; adeo premere Romanos, ut necessariō in præliū descendere cogentur, Neapolitanam arcem occupat, frumento, & omni cōmeatus genere munitissimā. Nam in eam Romani ex Cannulio, alijsq; circumstantibus locis frumenti multitudinem reposerant, qua deinde ad quotidianos castrorū usus utebantur. Quo facto, ingens sollicitudo Romanos cepit, non tam ob amissam cōmeatus copiā, quam quod iam tota ea regio hostibus pateret. Mittuntur Romā nuncijs, qui id Senatui significent: quid agendū sit, consulant. Statuisse se, si hostes appropinquarent, ablata spe fugæ, prouinciāq; passim deuastata, & nutantibus fociorum mentibus, in præliū descendere. Senatus, ne quid adhuc noui moliantur, renunciat, sed ad uentum Consulū expectent. Post hæc parari ad discessum Consules iubet. Omnes Aemilium Paulum respicere, in eo spem omnē sitam habere, cum ob uitæ probitatem, tum quod antea actis temporibus aduersus Illyrios strenuē ac fortiter se gessisset. Decretum præterea, ut octo legionibus rem gererent, quod ante eum diem inusitatum erat: legiones singulæ hominum quinque milia haberent, Romani enim, sicuti supra memorauimus, quatuor legionibus exercitū

exercitū complent. Singulæ quaq; legiones quaternis millibus peditum constant, equitibus ducentis: aut, si quando ingens aliqua necessitas urget, quinque millibus peditū, trecentis equitibus. His, ex socijs totidē pedites adduntur, equites ferē triplicati. Copiæ omnes æquē inter Consules diuiduntur. In prælium frequenter unus duntaxat Consulū descendit cum duabus legionibus, & auxilijs fociorum. Rarò simul omnes cōgrediuntur. At ea tempestate tanta omnes formido, tantus terror Carthaginensium cōeperat, ut non cum quatuor, sed octo simul legionibus Romanis dimicandū iudicarent. Quapropter hortati Consulū animos, & magnitudine rerum in quamcunq; partem fortuna inclinaret, ante oculos posita, maturare iter in castra iubent: precati, ut magno, fortisq; animo, & sicuti maiestatem populi Romani decebat, res bellicas administrarent. Consules cum in castra peruenissent, permixto nouo ac ueteri exercitū, copias coniungunt. Senatus uoluntatem pluribus exponunt: multitudinis animos pro conditione temporis hortantur, Aemilio paulo orationem habente, cuius hæc ferē sententia fuit. Ne recentibus cladibus perterriti animis deficerent. Quippe superioribus bellis non unam, aut alterā, sed plures causas fuisse rerum infeliciter gestarum. Nunc autem, si uiri sint, nihil obstare, quin pulcherrima uictoria potiantur. Nunquam ante eum diem utrunque Consulē cum omnibus simul legionibus dimicasse, neq; ueteranis exercitatisq; militibus, sed ignaris inexpertisq; rei militatis tyronibus. ufos fuisse: & quod maximi momenti est, usque adeo consiliorum hostilium, locorum situs, et naturæ regionis ignaros extitisse, ut sæpe uix dum ferē conspectis hostibus oppositi, maximum discrimen subierint. Nam qui apud Trebiam fluiuium in Gallia profligati fuerant, postredie quam ex Sicilia uenissent, temerē, nullis consilijs hostium exploratis, in aciem descendisse. Qui iuxta Thrasimenum ceciderant, antē oppressos ab hostibus fuisse, quam eos cernere ob densam caliginem potuissent. Nunc contra, inquit, omnia nobis adsunt, o milites. Nam & duo Consules uobis adsumus animis atq; copijs iuncti, & præteriti anni Consules nobiscum retinemus. Vos uerò non modò quotidiana certamina, & militares ordines, & hostiles copias uidistis, sed hæc omnia experti continuē exercendo, pugnandoq; secundum iam annum agitatis. Quo circa cū omnia contraria nobis adsint, quam superioribus prælijs acciderunt, uerissimile est, exitum quoq; pugnæ diuersum futurum. Neque credibile est, immo prorsus impossibile, qui toties particularibus certaminibus cum hostibus æquali numero militū congressi, uictores discessistis: nunc aduocata omni multitudine, cum duplicatum exercitū habeatis, ab hostibus superari. Omnibus igitur uobis ad uictoriam paratis o milites, duntaxat consilio ac promptitudine nostra opus est. Qui de rebus pluribus uos hortarer, nisi id alienum huic loco intelligerem. Quippe huiusmodi adhortationes ab ijs expectari debent, qui aut mercede conducti, aut ex socijs acciti, exercitū præsumunt, quibus nihil grauius, quam ipsius prælii tēpus euenire potest. Apud eos uerò, quales nos sumus, quorū non solū uita, sed & patria & uxores & liberi periclitantur, commemoratio fortasse, adhortatio uerò nequaquam necessaria est. Quis est enim qui non malit uel pugnando uincere? uel si id fieri non possit, prælio occumbere? quam miserrimam traheo uitam, tantam contumeliam ac calamitatem expectare? Eia igitur fortissimi milites, uosmet uobis ipsis ante oculos ponite, quid inter uincere uinciq; intersit: et quæ ex utroq; sequantur, uobiscum cogitate. Ita uos ad prælium parate, ut non exercitum populi Romani, sed patriam, atq; adeo caput ipsum orbis terrarū periclitari intelligatis. Quid enim superest populo Romano, uictis ac profligatis uobis? Omnes suas uires, omnem potentiam in uos contulit, spem omnem salutis in uobis repositam habet. Qua nolite per deos immortales ipsam fraudare, reddite patriæ quas decet gratias: manifestum omnibus facite, antea actas clades non idcirco accidisse, quod Romanis præstarent Carthaginenses, sed quod tunc Romanus miles tyro, & rerum bellicarum ignarus esset. Hæc, atq; alia huiuscemodi

locutus L. Aemilius, concionē dimisit. postridie uersus stationem hostiū eduxerunt exercitū. Ac tertio die circiter sex millia passū ab illis distantes castrametati sunt. Aemilius cum circum ea loca animaduerneret planos ac latos esse campos, quod superiores equitatu hostes erāt, haud conserendū in his praeliū existimabat, sed eo prauertendū hostē, ubi peditatus utilior foret. Cōtrā Varro, in expertus rerū bellicarum, haud differendū putabat certamen, ne hostes ē manibus elaberent. Itaq; duo Consules dissimiles discordesq; erāt: quo nihil accidere in exercitu perniciosius potest. Ea die (nā alternis imperitabāt) Varronis imperiū erat. Hic motis castris appropinquare hostib. maturat, indignā te ac reclamante Aemilio. Annibal cū expeditis equitibusq; obuiā profectus, tumultuario praelio ac praecursu magis militū, quā ex praeparato eos adgreditur. Romani primum impetū acerrimē sustinuerunt. Nox praeliū diremit. Carthaginenses, cū non prosperē dimicatio successisset, in castra redierunt. Postridie eius diei L. Aemilius cū & abstinere pugna decreuisset, & tutō traducere exercitū nequiret, trifariā castra diuisit. Duas partes citra Ausidū amnē communij, qui solus diuidit Apenninū: oriensq; in parte, quae mare Tyrrhenū respicit, in Adriaticū defluit sinū. Tertiā partē trans Ausidū posuit, distantem ā reliquis castris circiter mille et ducentos passus, ā statione uerō hostiū ferē tantundē. Annibal spē nactus loci ad equestre pugnā aptissimi, & facturos copiā pugnandi Consules ratus, dirigere aciem coepit. Veritus autem ne superiori casu timidior facta multitudo esset, hortari milites statuit. Ad uocata igitur concione, aspiceret omnes circumstantia loca iussit: rogauitq; quid maius optare ā dijs immortalibus potuissent, quā oblatū sibi in ijs locis cum hostibus certamen, ubi equitatu, qua parte uirium inuicti essent, uti libere ualere. Quod cum uniuersi alacres approbarent, Proinde, inquit, primō dijs immortalibus gratias agite, Illi enim praeparantes nobis uictoriam, hostes in eiusmodi locū adduxerunt: secundō nobis, qui nostra industria pugnare hostem compulsumus. Neq; enim fugere amplius, neq; detrectare certamen Romanus potest. Et pugna & uictoria in manibus uestris sita est. Hortari uos in praesentia, ut strenui ac fortes sitis, superuacuum mihi uidetur. Id enim tum factu necessarium erat, cum Romanarum uirium ignari eratis: quo tempore nos saepenumero id uerbis, exemplisq; praestitimus. Nunc uerō cum tribus continuis praelijs tales ā Romanis uictorias reportaueritis, quae tandem oratio magis incendere animos uestros poterit, quā ipsae res gesta. Superioribus praelijs regione potiti estis, & copia rerum omnium, sicuti uobis polliciti fueramus. Neq; enim fraudati ā nobis haecenus promissis estis. Praesens uerō certamen pro ciuitatibus est, eorūq; fortunis. Hac uictoria potiti, statim totius Italiae domini eritis: tandemq; tot laboribus ac periculis unica pugna liberati, ad ipsam Romani felicitatem, omnium duces atq; Imperatores eritis. Quas ad res non uerbis, sed factis opus est. Dijs uolentibus nō longē post seruata ā me promissa omnes experiemini. His, atq; alijs huiusmodi dictis militū animos hortatus, ac laudata omnium promptitudine, castra ad id latus fluminis posuit, ubi maiora hostium castra erant. Sequenti die curare corpora omnes iubet. Igitur tertio die luce prima flumē transgressus, copias acie locat. L. Aemilius, quod animaduertebat in ijs locis haud aequas esse suorum uires, & Annibalem ob penuriam rerum necessariō moturum castra intelligebat, suos intra stationem continuit. Annibal parua protracta mora, cum frustra lacessere se hostem intelligeret, in castra caeteras recepit copias, Numidas ad inuadendos ex minoribus castris Romanos aquatores dimittit. Quibus impedita aquatione, usq; ad uallum cum tumultu ac clamore profectus, indignatus Varro, ab tumultuario auxilio Romana castra turbari, longē magis ad praelium capeffendum inflamatus est. Nec minus omnis turba militaris auida certaminis erat. Adeo omnibus in rebus molesta semper expectatio est. Cum interea Romae nunciatum esset exercitus, quanquam non aequis locis, tamen aduersus se inuicem oppositos esse, & singulis quibusq; diebus unā congregi, ingens mœror ac solitudo

licitudo animos omnium cepit. Affectus enim grauib. ac recentibus cladibus populus Romanus, futuros euentus metuebat. Vnusquisq; intra se, quae futura ciuū Romanorum fortuna esset, delecto profligatoq; exercitu, cogitabat. Quae libri Sibyllini minabant, in ore omnium erant. Prodigijs, signis, ostentis, templa cuncta, priuata etiā aedes scatebant. Quā ob rem precibus, sacrificijs deorū, caerimonijs uniuersa urbs erat intenta. Obseruantissimi namq; eiusmodi temporibus sunt Romani publicarū ac priuatarū religionum: nec quicquā, quod ad ius fasq; pertineat, praetermittūt. Varro, cui postero die fors imperij obuenerat, cū prima luce inconsulto collega ex utriusq; castris copias educit: ipse cū ijs quae in maioribus castris erant, flumen transgressus, eas quoq; quas in castris minoribus habuerat, suis adiungit. Atq; ita instructa acie, Romanos equites in dextro cornu (id erat flumini propius) locat. Post hos continuato agmine pedites ponit. signa densiora quā antea collocat, & densitatē maiorem in cohortib. cōstituit. Sociorū equites ad laeuū cornu, an omnes leuiorē armaturā in acie collocat. Erant autē adnumeratis socijs, octuaginta millia peditū, equitū circiter sex millia. Annibal eo dē tempore transgressus fluuiū, Baleares, leuemq; armaturā premittit. Hinc duplici transitu reliquis copijs traiecit, hosti opponit. Gallos, Hispanosq; equites prope ripā laeuo in cornu aduersus Romanorū equitatu disponit. Post hos pedites inter grauiorē Afrorū armaturā medios collocat: deinde Gallos atq; Hispanos, postremō reliquā Afrorū multitudinē, ad dextrū uerō cornu Numidas equites constituit. Vbi uerō cunctā acie in directū constituit, Hispanorum et Gallorū agmina in mediū produxit, et reliqua illis secundū competens interstitiū ā lateribus adiunxit, atq; ita incuruā instar lunae construxit acie: & hanc tamē sic extenuat, ut in ipsa pugna Afrī stationis ordinē haberent, & ante Hispanos & Gallos preiudicia belli facerent. Afrī ita planē armati erant, ut Romanorū acie crederes, armis ad Trebiā & Thralimenū captis. Gallis Hispanisq; scuta eiusdē formae erant, dispares ac dissimiles gladij. Nam Hispani quidē breuitate agiles, & cū mucronibus nō minus punctim, quā caesim feriebant. Gallici uerō praelongī, ac sine mucronib. erant: ad hoc tantū utiles, ut desuper in hostē impingerentur. Harū gentiū aspectus specie ipsa, ac nouitate rei terribilis uidebatur. Galli supra umbilicū nudi pugnabant. Hispani linteis purpura prae-textis & candidissimis tunicis praeliabantur. Equitū ad decē millia, peditū supra quadraginta millia cū auxiliarijs Gallis constitierant. Dextrū Romanorū cornu L. Aemilius, sinistrum Terentius Varro regebat. Medijs prioris anni Consules M. Atilius, & Cn. Seruilius praerant. Carthaginensiu uerō duces erant, in laeuo cornu Asdrubal, dextro Hanno, in medio Annibal. Hic secū Magonē fratrem habebat, Romanis in meridiē, Carthaginensib. in Septentrionē uersis, neutris Sol prospectū offēdebat. Conflitu orto, & leuibus primū armis incepta pugna, par aliquandiu certamē fuit. Postea factō ā Gallis atq; Hispanis equitibus ex sinistro cornu in Romanos impetu, nō solū fortiter, uerum etiā crudeliter dimicabatur. Neq; enim equestrib. more pugnae conuertere se, atq; iterū in hostē procurrere licebat, sed aduersis frontibus pugnare omnes equis delapsi cogebantur, nullo circa ad agendū spacio relicto, hinc amne, illinc peditibus claudentibus. Acriter tamen, quā diutius pugnatum. Victi Romani: et quamuis alacriter & fortiter pugnassent, magna ex parte in acie caesi: reliqui in flumen proiecti, obrutiq; sunt. Sub equestrib. finem certaminis pugna inter pedites orta. Galli atque Hispani primō acriter uiribus atque animis hosti restiterunt. Postea densitate Romanae aciei oppressi, dissolutis cuneis referebant pedem. Romani tum cupidius insecuti, facile mediam aciem, quod tenuis inualidaq; de industria erat instructa: ipsorum uerō medietas, quae pugnam sustinebat, ex cornibus utrinque densata, perruperunt. Haud enim cuncta erant cornua & medietas aciei: sed primū medietas propter Gallos in formam lunae ordinatos, plurimum cornibus praeminebat, sicut curuitas illa lunaris aduersum hostes protenderetur. Nihilominus minus Roman

mani cedentes hostes insequuti, & unā cum illis ad medium aciei & stationē hostium usq; adeo procurrunt, ut utrinq; Afros ex obliquo cum graui armatura irruentes sustinerent: quorum qui à dextris erant inclinatione in scuta facta, cum hastis pugnantēs hostium latera impetebant: qui uerò in sinistro cornu erant, inclinantes hastis cū scutis sese ingerebant, re ipsa quid faciendū esset commonstrante, unde factum est, ut prouidentia Annibalis mediū inter Afros concluderentur Romani, & in Gallos inciderent. Illi quidem non more phalangis, sed uiritim et per cuneos aduersum eos qui in latere erant conuersi pugnabant. L. Aemilius, quanquā primo statim praelio grauius iectus fuerat, adhuc tamen integris uiribus, confertis equis in mediā aciem discurret, partim premendo hostes, partim suos hortando. Idem Annibal facit. Interim Numidæ cum omni equitatu à sinistro in dextrum Romanorum cornu irruentes, insigne aliquid neq; fecerunt, neq; passi sunt, tantis animis, & adeo æquatis uiribus utraq; acies propugnabat. Romanos tamen diuisos, atq; undiq; circumdatos milites ad praeliū reddiderunt. Inter hæc Asdrubal emissis, qui prope ripam erant, equitibus, à leuo cornu subsidium Afri ferebat, quod conspicati Romanorum sociorum equites, repente terga uerterunt. Id uidens Asdrubal, callidi ac prudentissimi ducis exercuit officium. Numidas, quos et numero plures, et rei militaris expertos, et semel uersis in fugam terribiles esse sciebat, ad persequendos passim fugientes misit. Ipse pedestribus copijs citato cursu in subsidium Afrorum perrexit: adgressusq; à tergo Romanos, simul suorum confirmauit uires, simul ingentem hostibus stragem dedit. L. Aemilius pluribus uulneribus confossus in praelio cecidit, uir omni officio usq; ad extremum diem in patriam functus. Romani longa atq; acerrima pugna in eodem uestigio permanentes, tandem omnes trucidantur. Inter quos M. Atilius, & Cn. Seruilius, prioris anni Consules interfecti, uiri præstantes, & Romano nomine digni. Eodem tempore Numidæ quoq; fugientem equitatum nacti, maiorem partem interficiunt, reliquos equis deiciunt. Pauci Cannusium incolumes peruenere, inter quos Varro Consul, cui detestanda anima, ac exitiosum patriæ imperium fuit. Hunc tandem Cannensis pugna habuit finem, strenuis uiris uictoribus simul ac uictis nobilitata. Cuius rei argumentū est, quod ex sex millibus equitum Romanorū duntaxat septuaginta cum Varro Venusiam euaserunt. E' socijs circiter trecenti palantes, uagiq; in proximas ciuitates profugere. Ex pedestribus autem copijs circiter decem millia in potestatem hostium uiui peruenere, uix tria millia fugerunt. Reliqui numero ad septuaginta millia in praelio cecidere. Nec sanè incruenta Carthaginensium uictoria fuit. Ex his Galli circiter quatuor millia desiderati, qui ad eam uictoriam Carthaginensibus maximo usu fuere, & tunc & ante equitum certamen. Atq; ita innotuit posteris, satius esse belli tempore, ut dimidia pars sit peditem, & equitatus superet, quam æquis conditionibus pugnare cū hoste. Afri atq; Hispani ferè mille & quingenti cecidere, equites ducenti. Qui uiui capti sunt ex Romanis, extra praelium fuerant ob hanc causam. Varro decem millia in castris dimiserat, hoc consilio, ut si Annibal omnes suos in praelium educeret, facto impetu, castra hostium diriperent: omnibusq; in pugna occupatis, impedimenta, atque omnem apparatus Carthaginensium depopularentur. Si uerò præsidium necessarium in castris dimitteret, tunc longè minores essent Carthaginensium uires, Romanis numero militum multo præstantibus. Capti autem hoc modo fuere. Annibal quantum satis erat præsidij, in castris reliquerat. Romani, ubi primū exaruisse praelium intellexere, eò ubi statuerant, ueniunt, castra obsident. Haud segniter Carthaginenses resistunt. Verum iam acriter prementibus Romanis, cedere cogebantur. Sed interim Annibal omni ex parte uictoria potitus, in oppugnantes castra, impetum facit, Romanos fugat, ad uallum usque persequitur, inque suis ipsius castris hostem concludit: duo millia eorum interficit, reliquos uiuos capit. Eodem modo Numidæ equites Romanos, qui spatū fuga peragros

gros fuerant, ad Annibalē perduxerunt. Ita tandē finito praelio, neuter expectatione sua fraudatus est. Siquidem Carthaginenses statim omni prouincia sunt potiti, quam prisca et magnā Græciā uocant, Tarentinis, Campanis, Neapolitanis in deditioem acceptis, ceteris uerò omnibus populis iam ad Annibalem respicientibus. Nec deerat spes ipsa urbe Roma mox potiundi. Romani uerò in summā rerū desperationē ad ducti, de Italiæ dominatu confestim desperantes, nō modò de suo, sed de totius patriæ interitu dubitabant, iamā ferocissimū hostē ad ipsa Romana mœnia expectantes. Cum ciuitas in hoc tumultu esset, ut omnia ad Romanorū calamitatē quadrarent, nuncius ex Gallia peruenit, L. Posthumū Prætozem, qui exercitui præerat, in insidias lapsū unā cum exercitu interisse. Senatus tamen tot undiq; circumuentis malis, dignitatē suam seruare, hortari populū, munire præsidij urbē, de rebus præsentibus magno ac forti animo consultare. Quod nō longè post res ipsæ manifestum fecerunt. Nam qui modò uicti à Carthaginensibus fuerant, & rerū bellicarum gloria cessisse illis uidebantur, nō multo interiecto tempore uirtute ac constantia reipublica, & consilio sapientiaq; Senatus, in id euasere, ut uictis, prostratisq; Carthaginensibus, non modò Italiæ, sed totius orbis imperio potirentur. Quam ob rem huic libro simul cum rebus Hispanis atq; Italis, quæ centesima & quadragesima Olympiade gesta fuerunt, extremā imponemus manum. Cum uerò ad res sub eadem Olympiade in Græcia gestas uentū erit, latius de Romanorum republica disseremus. Id enim nō modò ad cognitionem historiæ necessarium, uerum etiā ad emendandas, instituendasq; reipublicas utile studiosis futurum arbitramur.

POLYBII HISTORIARVM
Liber quartus

Bunde (ut nobis quidē uidetur) secundi belli Punici causas præcedenti libro ostendimus. tum Annibalis in Italiā aduentum, uariāq; Romanorū ac Carthaginensium certamina usq; ad Cannensem pugnam sumus executi. Nunc res eadē tempestate in Græcia gestas, adgrediemur, repetitis primò breuiter ijs quæ in secundo præparationis nostræ libro à nobis relato fuere, præsertim de republica Achæorū, quod eā nō parū incrementi cum antea, tum hisce nostris temporibus accepisse arbitramur. Igitur à Tisamene orsi uno ex Orestis filijs, ab hoc usq; ad Gigeri tempora uixisse Achæos sub eius familia regibus diximus: postea cum his expulsis gubernationē ciuitas optimo consilio usa ad populū transulisset, nō multis interiectis annis ducē Lacedæmoniorū opera per ciuitates & pagos dissidere inter se cœpisse. Post hæc narrauimus, ut rursus inter se ijdē Achæi conuenerint, qui primi eius rei authores fuerint, quomodo Peloponnesi omnes in Achæorum cognomen deuenirent. Commemorata præterea à nobis sunt particulares eorū res gestæ, usq; ad Cleomenis Lacedæmoniorū regis conflictū. Hic præparationē nostrā cum Antigoni, Seleuci, & Ptolemei morte conclusimus. Omnes siquidē (ut à nobis dictū est) sub eadē Olympiade diem suū obierūt. Nunc superest, ut reliqua scripturi, hinc maxime primordium faciamus. Optima enim hæc in primis nobis materia uidei: primò, quod ea quæ sunt ab Arato scripta, in hæc tempora desinunt, ut ad continuandā Græcarū rerū narrationē, quæ sequunt, ut promissimus, subiiciamus. deinde, quod posteriora tempora ita inuicē connexa sunt, ut partim nostra, partim parentū nostrorū ætate fuerint. Ex quo fit, ut partē ipsi uiderimus, partē ab ijs qui uiderūt, audiuerimus. Enimuero altius res gestas repetere, et auditū (ut ita dicā) ex auditu referre, consiliū nō fuit, quod nullā ex ijs prouenturā legentibus utilitatē intelligeremus. Quapropter ab ijs exordiamur temporibus, quibus fortuna quoq; per uniuersum terrarū orbē dictis temporibus renouasse omnia uidei. Philippus igitur germanus Demetrii filius, adhuc puer, ita Macedonia imperiū susceperat, Achæus omni prouinciā, quæ citra Taurū est,

est, imperans, non modò nomen, sed vires quoq; regias habebat. Antiochus, cui magno cognomen fuit, Seleuco fratri non multo antè tempore defuncto, in regno Syriæ, quamuis adolescens, successerat. Ariarates quoq; Cappadociæ regnum inuaserat. Eodem tempore Ptolemæus Philopater, Aegypti erat imperiũ adeptus. Nec longè post Lycurgus rex à Lacedæmonijs appellatus fuerat. Carthaginenses Annibalem ad res, quas supra memorauimus, gerendas ducẽ elegerant. Cum in hunc modum omnium renouatum esset imperiũ, nouũ quoq; rerum initium futurũ uidebatur, quod & natura frequenter accidit, & eo potissimum tempore euenit. Namq; Romani, et Carthaginenses, id quod supra memorauimus bellum, Antiochus & Ptolemæus Syriacũ gesserunt. Achæi uerò, & Philippus, aduersus Aetolos & Lacedæmonios cõtendẽ. Cuius belli huiusmodi causæ ferunt. Aetoli iamdiu pacẽ pertẽsi, molestẽ ferebãt, quod suis ipsorũ impensis uiuere cogebantur, ex aliorũ laboribus uiuere consueti, multisq; sumptibus, propter inlicitã ipsi arrogantiã opus habentes: cui feruientes, rapacẽ perpetuò et ferinam uitã ducebant, nec quicquam propriũ cuiuspiã, sed omnia hostilia putabant. Hi tamen, quamdiu Antigonus uixit, Lacedæmoniorum vires ueriti, quietem egerunt. Mortuo uerò Antigono, cum Philippus in regno successisset, ætate pueri contempta, belli occasionem cum Peloponnesijs quarere ceperunt: tum quòd infestando ex ueteri consuetudine mari, & assiduũ rapinis assueti erant, tum quòd se multo potentiores Achæis in bello existimabant. Cum in ea cogitatione essent, non longè post fortuna quoq; conatus eorum fauente, huiusmodi occasionem nacti sunt. Dorimachus Trichonæus, filius erat Nicostrati, qui Panegyrim Pambõtiõrum uiolauit. Hic adhuc ferè adolescens Aetolicæ insolentiæ actemeritatis plenus, Phigaleam publicè missus fuerat. Ea est urbs in Peloponneso è conspectu Messeniorũ montium sita, & tunc fortè in societatem cum Aetolis iuncta erat: ostendebant hunc idcirco à se missum, ut urbi, regioniq; præesset uerum eo factum erat consilio, ut res Peloponnesiacas diligenter exploraret. Hic igitur discurrentibus per ea loca piratis, & ad se Phigaleã ob res necessarias uenientibus, cum ex fœdere præbere cõmeatum nõ posset, durante adhuc pace, quæ sub Antigono firmata fuerat, tandẽ perplexus piratis persuasit, ut Messeniorum, qui amici & socij Aetolorũ erant, pecora diriperent. Illi primò è finibus eorũ abigere armenta cõperunt. postea procedente paulatim peruicacia, sparsas quoq; per agrũ a des nocturno tempore diripere, omnia populariatq; uastare. Messenij id grauiter ferentes, legatos ad Dorimachũ questum de piratarum iniurijs mittunt. Ille principio id contemnere, partim suorũ utilitati cõsulens, partim suæ qui prædæ omnis particeps erat. Postea uerò frequentantibus sæpius legatis ob continuationẽ iniuriarũ, se inquit propediem Messenẽ uenturũ, ut ex postulantibus de Aetolorum iniurijs responderet. Cum igitur eò uenisset, multis, quibus illata iniuriã fuerant, se aduentibus, alios per derisum rejcere, insultare alijs, nonnullos iurgijs, conuicijsq; terrere. Dum hæc Messenæ agerent, pirata in suburbanũ, quod Chironis nominant, noctu uenere, & admotis scalis loco potiti, uastant, populanturq; omnia. Homines partim propugnantes trucidant, reliquos nexos cum armentis abducunt. Messeniorũ ephori rursus ea re maxime ob Dorimachi præsentia grauius indignati, ac tum demũ derideri se putantes, eũ accersiri ante magistratus iubent. Scyrotũ fortè urbi præerat, uir omni genere laudis apud Messenios clarus. Hic haud dimittendũ urbe Dorimachũ consulit, nisi prius prædã omnẽ à piratis abactã Messenijs restituar, domorũ agricq; uastationẽ instauret, pro ijs qui interfecti fuerant, nocentes tradat. Id consiliũ cũ omnes approbassent, profusus itaq; in irã Dorimachus, stultos inquit eos esse, si talia facientes, Dorimacho se, & nõ Aetolis inferre iniuriã credant: se quidẽ per summum scelus uexari, at illos nõ longè post dignas pœnas duros. Erat tũ Messenæ extremẽ fortis homo, Bablyrthas nomine, adeò Dorimacho uultu, corpore, lineamentis, uoce deniq; similis, ut si quis ei capitis ornatũ, chlamydemq; illius addidisset, haud facile fuisset

fuisset uter eorũ esset, discernere. Idq; haud Dorimachum latebat. Cum igitur superbe nimium atq; insolenter in Messenios inueheretur, iratus Scyron, Putas ne, inquit, nobis te, seu temeritatem tuam curã esse Bablyrthæ? Quæ cum dixisset, Dorimachus ipsi cedendum ratus, prædã omnem Messenijs restituit. Hinc Aetoliã profectus, adeò grauiter ac molestè Scyronis uerba tulit, ut nõ alia expectata occasione, ob id duntaxat bellũ Messenijs excitaret. Per id tempus dux Aetolorum erat Ariston. Hic tum fortè ob imbecillitatem corporis, quam ex longa ualetudine contraxerat, haud satis rebus gerendis aptus, cum Scopæ & Dorimacho affinitate iunctus esset, huic summam imperij tradidit. Dorimachus publicè in bellum aduersus Messenios prouocare Aetolos non audebat, quòd nullã eius rei satis dignam causam posset affere. Quippe indignatione tantummodo illata sibi contumeliã mouebatur. Quam ob rem dimissa hac cogitatione, priuatim Scopã adgreditur. Suadet, ut sibi contra Messenios adesse uelit. Se in præsentia à Macedonibus ostendit tutos esse, ob pueritiã regis, cum uix decimum septimũ ætatis annum Philippus ageret. Præterea Lacedæmonios à Messenijs alienos esse. In amicitia præstare se cũ Græcis. Propter quod neminem sibi transitũ in Messenios impediturum. Post hæc quanta securura sit utilitas, ante oculos ponit. Quippe regionem omnem securam degere, solamq; omnium tempore Cleomenici belli integram mansisse. Aetolos uerò id tandem gratissimũ habituros, seq; beneuolentia & honore profecturos. Achæos autem, si profectiõnẽ suam impederint, sponte occasionem bello duros. Si permiserint, liberè se Messenẽ usq; transituros. Atqui Messenios belli causam tamdiu præstitisse, cum societatem inire cum Achæis & Macedonibus polliciti fuissent. Hæc, & alia in hanc sententiã plura locutus, tantum Scopæ, amicisq; eius ardorem iniecit, ut neq; Aetolorum cõcione aduocata, neq; expectato magistratũ iussu, nec iure aliquo seruato, ipsi per se Messenijs, Epirotis, Achæis, Acarnanibus, Macedonibus bellũ intulerint. Satim igitur piratas emisere. Hi mox regia nauis ex Macedonia obuij facti, onustam Aetoliã perduxerunt, nautas, uectoresq; & nauem deniq; ipsam uendidere. Hinc per maritimã Epiri oram discurrere, obuiũ quencq; prædari, Cephaleniorũ nauibus ad iniuriã uti, oppida per insidias capere. Quippe in Acarnania Oreum ceperunt. Postea quibusdã occultè in Peloponnesum missis, in mediã Megalopolitanorũ regione, castello, quod Clariũ uocãt, potiti fuere. Quo postea receptaculo usi, latissimè piraticã exercebãt. Ea tempestate Timoxenes Achæorum dux, Taurionem oppidũ, quod tempore Peloponnesiaci belli Antigonus occupauerat, intra paucos dies expugnauit. Si quidem Antigonus rex Corinthum uoluntate Achæorum tenebat, sicuti supra, cum de Cleomenico bello tractaremus, ostendimus. Orchomenũ uerò uiciniũ captum non reddiderat Achæis, sed ditioni suæ subegerat, cupiens (ut mihi quidem uidetur) non solum aditũ in Peloponnesum habere, uerum etiã mediterraneam oram, dispositis Orchomeni præsidijs custodire. Dorimachus & Scopas obseruato tẽpore, quo pauci dies magistratũ Timoxeni supererãt, et Aratus sequentis anni dux nondũ inire magistratũ debebat, congregatis iuxta Rhiũ montẽ Aetolis, ac paratis Cephaleniorũ nauibus, in Peloponnesum transfretarunt: factoque per Patrensiũ & Pharensiũ, & Tritensiũ oram itinere, aduersus Messenios grassabantur. Edictum erat, ne qua inter eundũ Achæis iniuriã inferret. Sed quis multitudini statuat modũ? Uastant, diripiuntq; omnia, tandem Phigaleã perueniunt. Hinc factò in Messenios impetu, nulla ratione ueteris amicitia habita, neglectoq; diuino et humano iure, populabundi per agrum discurrunt, omnia ferro igniq; uastantes: Messenijs, quod impares uiribus essent, sese intra mœnia continentibus. Achæi instante iam concilij tempore, Egium conuenere. Hic congregatis omnibus, cum hinc Patrensiũ et Pharensiũ legati de iniurijs Aetolorum quererentur, illinc Messenij præsidium miserabiliter peterent: Achæi partim indignatione illata socijs iniuriã, partim cõmiseratione Messeniorũ permoti, tum grauiter ferentes, quòd se in-

se in scijs Aetoli exercitum per Achaiā traduxissent, ferre Messenij praesidiū, ducemq; Achæos armis assuefacere: & quod a congregatis decerneretur, ratum esse debere decernunt. Timoxenes Achæorum dux (nondum enim magistratu excefferat) quod Peloponensij post Cleomenicum bellū pacatis tranquillisque rebus dedisse se ocio, et neglecta militari disciplina, desides factos esse intelligebat, moliri quicquam, nulla spe nisi multitudinis fretus, uerebatur. Contrā uerò Aratus suorum iniurias grauiter & iniquo animo ferens, inflammatum præterea audacia Aetolorum, nec antiq̄e similitatis immemor, quam primum armare Achæos, & cum Aetolis congregari festinabat. Quam ob rem ante diem quintum, quam inire magistratum debebat, accepto à Timoxene publico signo literas ciuitatib. scripsit, quibus cogi in arma iuuentutē, & Megalopolim conuenire iussit. De cuius ingenio antequā reliqua exequar, pauca mihi dicenda existimaui. Aratus igitur in reb. ciuilibus uir usquequaq; perfectus fuit. Nam & facundē eloqui, & prudenter excogitare, & diligenter exequi omnia poterat: in tolerandis ciuilib. discordijs mitis, in amicis societatibusq; iungendis nemini secundus. Iam uerò fallere hostē, moliri insidias, machinas intendere, postremò hæc omnia perducere ad finē, idoneus erat, uir cum singulari audacia fretus, tum tolerandis laboribus atq; periculis à pueritia assuetus. Cuius rei cum multa sunt testimonia, tum ea in primis, quòd Sicyonem & Mantineam Achæis tradidit, Pellenem fugatis Aetolis cepit, Corinthi arce, quam Acrocorinthum uocant, potitus est. Hic ipse, si quando acie dimicare cogebat, in consilijs segnis, in subeundis periculis timidus erat, nec periculum facietenus sustineri poterat. Quam ob rem triumphis ad se spectantibus omnem Peloponnesum expleuit. Usque ad eò natura hominū non solū corpora, uerum etiā animos sui dissimiles finxit, ut sæpenumero unus idemq; homo non modò in rebus diuersis, hic quidem fortiter, illic segniter se gerat, sed in similibus quoq; rebus modò inaudita celeritatē, aliàs incredibilem ignauiam ostendat: & aliquando quidem fortissimus, non nunquam uerò timidissimus uideatur. Non sunt autē ista paradoxa, sed consueta & nota illis qui animaduertere uolunt. Quippe multos in uenationibus cernimus aduersus saeuissimas feras audacissimos esse: quos si ad arma, hostesq; transtuleris, ignaui focordesq; apparebunt. In rebus uerò bellicis, pleriq; singulari certamine accerrimi sunt, qui in acie nullius precij. Thessalicos equites, conserto prælio, insuperabiles esse constat. Eisdem, si per partes attentaueris, lacerare, capereq; facillimum erit. De Aetolis contrariū euenit. At Cretenses terrestribus ac naualibus prælijs ad insidias, furta, rapinas, nocturnos insultus, & omnia dolose genera promptissimi sunt. In prælio uerò dispositis cohortibus segnes, timidi, ac prorsus inutiles. His Achæi atq; Macedones planè contrarij. Hæc idcirco breuiter memorauimus, ne quis fortè miretur, ac propterea historiæ detrahat fidē, si quando eosdem uiros in rebus similibus dissimiles fuisse ostendimus. Nunc eò unde discessimus, reuertamur. Congregatis Megalopoli omnibus, quibus apta ad res bellicas ætas erat, Messenij rursus ad Achæos uenere, rogantes ne se contemnerent, ita palam ab Aetolis iniuria affectos, uelle se, si cum bona uoluntate eorum fiat, inter socios eorū adscribi. Nihil in posterū, quod ad communem societatem pertineat, recusaturos. Achæorū principes, quatenus ad societatem attinet, nihil à se fieri posse respondent. Neq; enim sibi licere inconsulto Philippo, ac socijs, quenquā in societatem admittere, durante adhuc fœdere, quod tempore Cleomenici belli duce Antigono inter Achæos, Epíroras, Phocenses, Macedonas, Bœotios, Arcadas, Thessalosq; initum fuerat. Verum libenter illis præsidio futuros, si ipsi liberos suos obfides Lacedæmonijs tradant: spondeantq; nunquā se cum Aetolis, nisi consentientib. Achæis, fœdus aut pacem facturos. Lacedæmonij quoq; per id tempus cum exercitu iuxta Megalopolim conuenerant, non tam sub specie sociorū, quam ut euentum rei expectarent. Aratus rebus cum Messenijs ita compositis, legatos ad Aetolos mittit, qui eos iubeant ex agro Messeniorum copias reducere, neq; deinceps

deinceps illos infestare, neq; Achæorum agrum attingere. Si secus fecerint, se eos pro hostibus habiturum. Scopas & Dorimachus, auditis legatorum mandatis, & Achæorum apparatu cognito, parendum in præsentia Arato statuerunt. Quamobrem missis statim Cyllenem, & ad Aristonem Aetolorum ducem literis, nauigia exposcunt. Ipsi biduo post præmissa præda discessere, itinere uersus Elienses facti. Quippe ea gens semper in fide Aetolorum permanserat. Aratus temerè illos, uti statuerant, discessuros ratus, copijs uerò omnibus dimissis, in suam cuiq; domum abeundi potestatem fecit. Ipse dum taxat cum tribus millibus peditum, & trecentis equitibus, hoc est, ijs qui sub Taurione erant, Patras contendit, quò se abeuntibus Aetolis opponeret. Dorimachus eare cognita, ueritus ne sibi profectio impediretur, prædam quidem, addito sufficienti præsidio, ad naues mittit: iussis, quos ad eā uehendam destinauerat, ut sibi ad Rhium, unde soluere statuerat, occurrerent. Ipse prædam parumpet comitatus, non longè post cōuerso itinere Olympiam uenit. Hic, cum per exploratores cognouisset, Taurionem cum ijs quas supra diximus, copijs iuxta Clitorium esse, ueritus ne propterea ex Rhio sine certamine aut periculo soluere posset, optimum factū existimauit, si omni amputata mora cum Arato decerneret, quòd Aratus & paucis admodum copijs stipatus, & futuræ rei ignarus erat. Cogitabat enim se, si hostes fudisset, antequam rursus Achæi congregarentur, uastata undiq; prouincia, tutum per Rhium, quā decreuerat, discessum facere posse. Si uerò Achæi per formidinē pugna abstinere, liberè se, qua uellet, sine ullo discrimine transitum habiturū. His rationibus permotus, castra non longè à Megalopoli iuxta Methydrium posuit. Achæi cognito Aetolorum aduentu, adeò imprudenter præsentibus rebus usi sunt, ut nihil ad cumulum stultitiæ reliquerint. Primò enim Clitorio profecti, iuxta Caphias castrametati sunt. Postea Aetolis à Methydrio per Orchomenum transeuntibus, in Caphiensium agrum copias deduxere, præterfluenti amne ueluti quodam munimento clausi. Aetoli tum propter loci iniquitatem (siquidem ante id flumen multæ & profundissimæ fossæ erant) tum ne fortè inter hæc Achæorum copias cogere, relicto pugnandi proposito, Olygyrtum uersus, eo quo constiterant ordine, procedunt, callidè omnia obseruantes, ne à quopiam inter eundem ad cōfligendum cogere. Aratus, cum Aetolorum pedestres copie ferè ad iugum montis peruenissent, nec longè post equitatus omnis per campos insequeretur, equites, ac leuioris armaturæ milites duce Acarnane in hostes emittit, iussos, ut cū equitibus congrederentur, & fortunam bellitentarent. Quod sanè imprudenter factum est. Nam si capessendū prælium fuit, non cum posterioribus congregari oportebat, cum iam à motibus non longè abessent: sed cum primis, antequam ad summa conscenderent. Sic enim futurum fuerat omne in campis certamen. Quæ res & Aetolis ob genus armaturæ, atq; adeò omnem ordinem pugnan- di, sine dubio cladem, & Achæis uictoriam peperisset. Sed Aratus oblatam sibi & loci & temporis opportunitatem in hostes per imprudentiam transtulit. Siquidē Aetoli simulac uenientes Achæos perspexere, omni qua possunt celeritate ad montem contendunt, festinantes se cum peditibus suis coniungere. Aratus nec satis quid actum foret conspiciat, nec consilium hostium intelligens, cum primū currentes uersus montem equites animaduertit, fugere eos ratus, ferentarios ab utroq; cornu dimittit. Hos expeditis atq; equitibus ferre suppetias iubet. Ipse cum reliquis copijs lōgo cornu facti, eòdem anxius festinat. Equites Aetolorum, ubi ad radices montium uentum est, remissius aliquanto procedere, peditesq; ingenti clamore reuocare cœperunt. Quibus repentē in subsidium suorum confluentibus, ubi se numero haud inferiores hostibus intellexerunt, in equitatum Achæorum conuersi, cum & multitudine hominum, & loci opportunitate præstarent, impetum in eos faciunt. Maximis utrinq; uiribus certatur, uictoria aliquandiu anceps fuit. Tandem uerò Achæorū equites repulsi. Quibus fugientibus, cum ferentarij, qui

in eorum subsidium missi fuerant, obuiaissent, partim nouitate rei perterriti, partim impetu fugientium suorum reiecti, ipsi quoque idem facere sunt coacti. Quibus ex rebus accidit, ut qui in acie uicti sunt, uix quingenti: qui uero fugge se commiserunt, supra duo millia hominum fuerint. Aetoli quid agendum foret, ab ipsa re edocti, cum clamore atque laetitia Achæos insequuntur. Illi eodem in loco, atque eo quo dimiserant ordine consistere suos rati, ad Aratum confugiunt: quare fuga eorum & honesta principio, & salutaris uidebatur. Vbi uero illos etiam loco motos, longo ac perturbato ordine incedere conspexerunt, alij per diuersa itinera fugientes, salutem quaerere: alij cursu in suos facto, ipsi se inuicem, non expectatis hostibus, profligarunt. Itaque tandem omnes in fugam uersi, in propinquas se urbes receperunt: siquidem Orchomenus & Caphia non longe aberant. Quod nisi accidisset, omnes eo die aut capti, aut trucidati ab hostibus fuissent. Hæc igitur clades Achæorum prope Caphias fuit. Megalopolitani, cum eis nunciatum esset, Aetolos iuxta Methydriū castrametatos esse, omnes una uoce congregati, postridie eius diei, quo gestum id bellum fuerat, in subsidium Achæorum contendere. Et cum quibus uiuentibus pugnatos se aduersus hostes sperabant, eosdem sepelire ab hostibus interfectos sunt coacti. Parata igitur ingenti ac profunda fossa, ac mortuorum corporibus congregatis, iuxta eis more patrio peroluerunt. Aetoli præter spem uictoria potiti, liberè iam per mediã Peloponnesum iter facere. Quo tempore tentata Pellensium ciuitate, & agro Sicyoniorum deuastata, tandem per Isthmi angustias abierunt. Causæ igitur socialis belli hæc, quas supra diximus, fuisse. Initium uero ex decreto ortū, quod postea inter socios factum fuit: & Corinthi, quod omnes ob eam causam conuenerant, Philippo quoque Macedonum duce approbante confirmatū. Achæi paucis interiectis diebus, in concilio congregati, publicè & priuatim Aratum detestabantur, ut qui tantæ cladis ac iacturæ autor fuisset. Quapropter augentibus factū diuersæ in repub. factionis hominibus, longè magis multitudo omnis incendebatur. In hoc enim primò uidebatur ab eo grauiter peccatum, quod magistratu ante tempus suscepto, sublatisque alterius partibus, res erat adgressus, quas antea quoque sæpenumero inæliciter gesserat. Deinde etiam grauius, quod commorantibus adhuc in mediò Peloponneso Aetolorum ducibus, Achæorum exercitum dimiserat: quamuis Scopam & Dorimachū iam antea in hoc esse cognouisset, ut fracta pace, bello res turbarent. Tertio, quod ita paucis stipatus copijs prælium susceperat, præsertim nulla urgente necessitate, cum tutò se in proximas ciuitates recipere potuisset, quousque denuò Achæi congregarentur: & tunc, si id omnino commodū foret, prælium inire. Postremo, quod ita imprudenter rebus bellicis usus erat, ut omnia per ignauiam eamportū oportunitate, ubi sui sine dubio præualuissent, hostes in montibus per leuiores armaturæ milites esset adgressus, quo nihil accidere Aetolis utilius aut opportunius poterat. Veruntamen simulatque Aratus rediit, & concilium ingressus commemorare cœpit res ante eum diem à se pro salute reip. gestas, ac proximæ cladis rationes attulit, seque non fuisse eius causam, ut falso inimici calumniarentur, exposuit: postremo etiam ueniam petiit, & si quid à se erratū esset, debere Achæos, ostendit, non tam acriter & seuerè, quam piè atque humaniter euentum rei considerare: tanta repente mutatio animorum facta est, ut plebs quæ modò ita insensa Arato uidebatur, mox omne odium in diuersæ factionis homines transtulerit, ac iam de cætero quibuscumque in rebus Arati consilium atque sententiam secuta sit. Hæc igitur centesima & trigesima nona Olympiade gesta sunt: quæ uero sequuntur, centesima & quadragesima. Decretum igitur erat ab Achæis, ut legati ad Epirotas, Bœotios, Phocenses, Acarnanes, & Philippum Macedoniae regem mitterentur, qui ostenderent, quomodo bis iam Aetoli contra leges fœderis Achaicam ingressi foret, peterentque ab eis ex fœdere præsidium: præterea ut Messenios in societatem asciscerent, ut dux Achæorum peditum quinque millia & quingentos equites pararet, & Messe-

nijs, si

nijs, si iterum ab Aetolis infestarentur, subsidium ferret. Præterea cum Lacedæmonijs Messenijsque componeret, quibus copijs pedestribus atque equestribus ad communes usus deberent esse instructi. Quæ postquam decreta sunt, Achæi memoratam cladem magno ac forti animo ferentes, neque Messeniorum rem, neque propositum suum destituere. Legati mandata diligenter profequi: dux iuuentutem, uti iussum fuerat, cogere: cum Lacedæmonijs Messenijsque componere, ut peditum utriusque duo millia & quingentos, ducentos & quinquaginta equites pararent: quod multitudo omnis ad bellum instructa, ad decem millia peditum forent, equites mille. Aetoli, cum iam concilij tempus aduenisset, congregata multitudine, pacem agere cum Lacedæmonijs, ac Messenijs, cæterisque propinquis populis statuerunt, partim angustia rerum coacti, partim dolo, ut socios atque amicos Achæorum debilitarent. Cum Achæis uero ita rem componere decreuerunt, si à Messeniorum societate desisterent. Sin uero in proposito permanerent, bello aggrediendos iudicauerunt. Quo quid dici irrationabilius potest? nam cum Achæi cum Messenijs societate iuncti essent, siquidem in ea persisterent, bellum Achæis indicebant: si uero Messeniorum hostes fierent, pacem eis pollicebantur. Quam obrem aduersantibus sibi inuicem rebus, locum habere petitiones eorum nequiuerunt. Epirotæ, & Philippus rex, auditis quærelata per legatos fuerant, Messenios in societatem acceperunt. De iniurijs uero Aetolorum, etsi nihil sunt indignati, nullam tamen suscipere admirationem uisi: quod illi huiusmodi rebus assueti, nihil noui moliri uidebantur. Itaque non inuicti cum eis in pace perseuerabant. Ita interdum inueteratæ ac continuæ iniuriæ potius quam nouæ & insolitæ, ueniam consequuntur. Aetoli igitur his modis usi, deuastata frequentibus incursionibus Græcia, & illatis sæpenumero prius quam indictis bellis, ne respondere quidē de iniurijs querentibus dignabantur: sæpe etiam petentes à se gestarum, siue gerendarum rerum rationem, aspernabantur, atque irridebant. Lacedæmonij, etsi nuper opera Achæorum ab Antigono in libertatem fuerant restituti, Philippo que & Macedonibus promiserant, nihil se aduersum eos molituros, missis tamen clam ad Aetolos legatis, secretam cum ijs amicitiam ac societatem firmauerunt. Congregato interea Achæorum exercitu, Lacedæmonijsque ac Messenijs, uti statutum fuerat, ad subsidium paratis, Scerdilaidas & Demetrius cum nonaginta lembis ex Illyrio nauigantibus, præter fœdus cum Romanis percussum, Lissum transgressi sunt. Qui primò tentata Pylo, cum aliquandiu urbem oppugnauissent, tandem non sine dedecore sunt repulsi. Post hæc Demetrius cum quinquaginta lembis cursu in Cyclades facto, insulas populatur, nonnullasque per prodicionem capit. Scerdilaidas uero cum reliquis quadraginta lembis Naupactum contendit, fretus amicitia Amyntæ Athamanorum regis, cui affinitate coniunctus erat. Hic per Agelaū inijt cum Aetolis fœdus, ut æquæ diuisa præda, unà cum eis in Achaicam proficisceretur. Quod postquam inter Scerdilaidam, & Agelaum, Dorimachum, ac Scopam conuenit, congregatis undique Aetolis, unà cum Illyrijs, complice etiam Scytheorum ciuitate existente, in Achaicam irruerunt. Ariston Aetolorum dux, perinde ac si earum rerum ignarus esset, domi in quiete permanebat, pacem sibi, non bellum cum Achæis asserens esse: imprudenter sanè, ac planè pueriliter. Quid enim stultius, quam res claras atque euidentes putare uerbis diutius posse celari? Post hæc Dorimachus cum suis incredibili celeritate Cynetham uenit. Cynethenses, ut qui longo iam tempore Arcades fuerant, maximis iam olim & continuis seditionibus uexabantur: uariæ apud eos cædes, exilia, rapinæ, regionis oppressio fiebant. Accidit tandem, ut qui Achæorum partes sequebantur, principatum in urbe obtinerent. Quare & custodes murorum, & ducem ciuitatis ex Achaia habebant. Quæ cum ita essent, non multis annis ante Aetolorum aduentum, cum exules ad eos qui in urbe erant, transmisisissent, & de receptione in gratiam, atque cõcordia precati essent, præsidem ciuitatis eorum

L 2

uerbis

uerbis persuasi, legatos ad Achæos misere, eam concordiam cum consilio atque sententia eorum perficere uolentes. Quibus id mox consentientibus Achæis, quod utriusque fidem ac beneuolentiam constantem erga se futuram arbitrabantur, cum & hi qui intra urbem erant, omnes spes suas in Achæis haberent, & illi beneficio Achæorum se conseruatos existimaturi forent, Cynethenses & praesidium, & duces Achæorum ex urbe emisere. Exules uero numero circiter trecentos intra urbem ascierunt, recepta ab ijs fide, & quibus religiosius astringi mortales possunt, adhibitis sacramentis. Verum illi nulla causa, siue occasione molendi res nouas expectata, simulatque intra urbem admissi, consilium prodendæ ciuitatis, ulciscendiq; conseruatores suos inierunt: ut mihi uideantur inter uictimarum cædes, cum fidem ac iusiurandum inuicem præstabant, tunc maximè de impietate in deum, & crudelitate in conseruatores capitis sui cogitasse. uix enim intra moenia recepti, Aetolos, quibus urbem proderent, aduocauere, quo & seruatores suos, & patriam funditus subuerterent. Res hunc in modum perfecta fuit. Nonnulli ex ijs qui ab exilio fuerant reuersi, polemarchi sunt creati, qui magistratus claudendarum portarum urbis curam habebat, & clauis noctu detinebat, & interdiu ad custodiam portarum commorabatur. Aetoli paratis scalis, ceterisque rebus necessarijs, tempus perficiendæ rei præstolabantur. Polemarchi interfectis diuersæ factionis collegis, portam ciuitatis reclusere. Quo facto, repente Aetoli alij per portam ingredi, alij admotis scalis moenia cõscendere. Tum turbata nouitate rei uniuersa ciuitas passim ruere, omnia terrore tumultuq; compleri: cum neque portæ succurrere possunt, hostibus certatim è muris profluentibus: neque moenibus subuenire, eidem per portam cateruatim ingredientibus. Quamobrem Aetoli euestigio urbe potiti, ex omnibus rebus à se per iniuriam perpetratis, hoc unum iutilissimè fecerunt, quod interfectis statim urbis proditoribus, omnes eorum fortunas diripuere. Idem tamen postea in cæteros quoque patratum, siquidem substantia omnis ablata: multi Cynethi strangulabantur, ut si quid celatum esset, confiterentur. Per hunc modum capta urbe, paucos post dies relicto in ea sufficienti praesidio, cum exercitu uersus Lufas discesserunt. Vbi cum templo Dianæ appropinquassent, quod est inter Clitorium & Cynetham, ac ueluti asyllum à Græcis habetur, populari greges atque armenta deæ, ac omnes diuitias sani expilare uoluerunt. Sed Lufiata ad reprimendam gentis impietatem, partem earum rerum sponte illis obtulere. Qua accepta, Aetoli subito profecti, non longè à Clitorio castrametati sunt. Per idem tempus Aratus dux Achæorum, legatos ad Philippum miserat, qui auxilia accersirent, delectos undique aduocaret: à Lacedæmonijs atque Messenijs eos, qui ex fœdere debebantur, petierat. Aetoli primò hortari Clitorienfes cœperunt, ut dimissis Achæis, secum inirent societatem. Quos deinde abnuentis, uarijs certaminibus infestabat: & admotis scalis, transcendere urbis moenia nitentur. Verum ciuibus magno ac forti animo propugnantibus, spe capiendæ ciuitatis ad extremum destituti, obsidionem dissoluere: ac rursus Cynetham reuersi, direptis deæ gregibus atque armentis, tradere urbem Eliensibus uoluerunt. Quibus donum respicientibus, ipsi per se custodire decreuerunt, Euripide duce in ea constituto. Post hæc fama aduenientis è Macedonia praesidij, & apparatu Achæorum perterriti, urbem incenderunt: & uersus Rhium denuò profecti, illac facere transitum statuerunt. Taurion, intellecto Aetolorum progressu, & Cynethæ excidio cognito, cum nunciatum esset, Demetrium Pharium à Cycladibus Cenchreas aduenisse, hortatus est eum ad ferendam Achæis opem, & Aetolorum transitum, transportatis per Isthmum lembis, impediendum. Demetrius utili quidem, sed minimè honesta ab insulis profectio facta, quod Rhodij aduersus eum cum classe nauigarant, libenter Taurion paruit, praesertim sumptus ad transportationem lemborum necessarios suppeditanti. Quamobrem transiectis per Isthmum lembis, cum Aetolos biduo antè tranfisse intel-

intellexisset, maritima quædam eorum loca populatus, rursus Corinthum nauigauit. Lacedæmonij rebus, sicuti supra diximus, cum Aetolis clam compositis, auxilia, uti ex fœdere conuenerat, mittere differebant, paucis quibusdam equitibus peditibusq; dissimulandi gratia misit. Aratus, ut ciuium potius, quam ducum officium exercerent, suos admonebat: tamdiuq; in quiete permansit, acceptæ cladis memor, quoad Scopas & Dorimachus de uastata passim prouincia, rebusq; omnibus ex sententia peractis, domum sunt regressi. Quamquam haud difficile fuisset, per aspera interdum atque angustâ proficiscentes loca opprimere. Cynethenses, etsi ingentem passi sunt rerum omnium iacturam, & ferè ultimis affecti supplicijs, tamen merito iuisse poenâs, ab omnibus, quibus res cognita erat, iudicati sunt. Quoniã uerò Arcadum gens quandam apud omnes uirtutis famam habet, non solum propter humanitatem erga peregrinos, & benignitatem erga quosuis homines; uerum etiam ob pietatem atq; obseruantiam in deos, operæ precium existimauimus, aliquid de feritate Cynethensium breuiter referre: & quo pacto, cum confessione omnium Arcades essent, tantum à reliquis Græcis ea tempestate sceleris ac crudelitate differrent, exponere. Mihi profectò uidetur ideo hoc eis accidisse, quia id quod à maioribus suis sapientissimè, ac ductu naturæ circa cunctos Arcadiæ incolas fuerat inuentum, & primi, & soli omnium Arcadum reliquerunt. Musicam enim (de uera nunc Musica loquor) uniuersis hominibus utilem esse constat, Arcadibus uerò etiam necessariam. Neque uerum est, quod Ephorus haudquaquam rectè pronuncians, in proœmio Historiarum scribit, Musicam ad fallendos ac deludendos homines inuentam esse. Neque existimandum, ueteres Cretenses ac Lacedæmonios superuacuo tibiam ac rhythmos pro tuba in bellum introduxisse: neque antiquissimos Arcadas tanto in honore musicam in eorū rebus publicis habuisse; ut in ea non solum pueros, uerum etiam adolescentes & iuuenes usque ad trigessimum annum necessariò exerceri uellent, homines alioquin uitæ difficilis atque austera. Haud enim est obscurum, apud solos uerò Arcadas pueros ab ineunte ætate secundum leges, hymnos canere, & Pæana: quibus singuli iuxta patriæ morem genia, & heroas, & deos laudare consueverunt. Post hæc Philoxeni & Timothei disciplinis instructi, cum cantibus & choreis annuos ludos Libero patri faciunt pueri quidam, quos pueriles uocant: iuuenes, quos uiriles. Omnis deniq; eorum uita in huiusmodi cationibus uersatur: non tam quod audiendis modulis delectentur, quam ut se inuicem cantando exercent. Ad hæc, si quis aliquid in cæteris artibus ignoret, nulla apud eos ignominia habetur. Musicam uerò neque ignorare quisquam eorum potest, quia necessariò discitur: neque fateri nescire, quia hoc apud eos turpissimum putatur. Postremò spectacula ac ludos in theatris cum cantibus & choreis singulis quibusque annis publicis sumptibus adolecentes ciuibus præbent. Quæ res mihi quidem uidentur ab eorum maioribus sapientissimè fuisse instituta: non deliciarum aut lasciuia gratia: sed cum anima duerterent asiduos eius gentis labores in colendis agris, & duritiam atque asperitatem uitæ, præterea etiam morum austeritatem, quæ ex frigiditate ac tristitia aeris prouenit, cui nos similes gigni necessariò oportet (non enim obscurum est, plagas cœli esse, quæ gentes moribus, & forma, & colore, & plerisque disciplinis inter se dissimiles faciunt) uolentes mitem atque tractabilem reddere naturam, quæ per se ferocior ac durior uidebatur, primò ea omnia quæ supra memorauimus, introduxerunt: deinde conuentus communes, & sacrificia plurima, in quibus uiri ac mulieres congregarentur: postremò uirginum ac puerorum choros. Quæ omnia ad eum finem fecere, ut id quod in animis hominum natura durius erat, consuetudine placaretur, ac mitius fieret. Verum Cynethenses, cum interiecto tempore hæc spernere cœpissent, quæ eis præter cæteros necessaria erant, utpote in frigidiori Arcadiæ parte comorantibus, ad cupiditatem am-

De Musica

L 3 bitionemq;

ditionemq; conuersi, in tantam breui tempore feritatem deuenere, ut in nulla Græciæ ciuitate maiora scelera, aut frequentiores crudelitates comitterentur. Est autem apertissimum testimonium peruersitatis eorum, quod ceteri omnes Arcadiæ populi mores, uitamq; eorum detestabantur. Nam quo tempore Cynethenses post ingentem illam seditionem legatos Spartam misere, in quamcunq; ciuitatem Arcadiæ eundo sunt ingressi, ex ea mox per ignominiam fuerunt expulsi, & reditus ad eam interdictus. Mātinenses etiam post eorum discessum expiationibus ac sacrificijs ciuitatem, & circumstantia quæcunq; loca purgauerunt. Hæc autem propterea à nobis commemorata sunt, ut ciuitates Arcadiæ admoneremus, ne à communi patriæ instituto discederent: tum ne quis lasciuia gratia usq; ad eum indulisse musicæ eam gentem arbitraretur, & propterea consuetudinem eorum irriteret: postremo & Cynethesium causa, ut si quando Deus permiserit, ad disciplinam conuersi, mores induant meliores, & musicam amplectantur. Nam ea duntaxat ratione contraicta hæcenus feritatem ponere & excutere poterunt. Nunc quoniam satis superq; de Cynethesium morib. atq; interitu diximus, rursus ad id unde discessimus, reuertamur. Aetoli igitur peragrata, ut supra diximus, Peloponneso, atq; omni regione ferro igniq; uastata, domum fuerant regressi. Philippus autem Macedoniæ rex cum exercitu in subsidium Achæorum Corinthum uenerat. Verum cum se peracta re uenisse intellexisset, missis ad socios tabellarijs, unumquemq; hortatus est, ut ad se Corinthum mitterent, qui de communibus rebus consulerent, quæ uiderentur. Ipse Tegeam uersus mouit exercitum, quod Lacedæmonios intellexerat maximis inter se seditionibus ac cedibus uehari. Lacedæmonij enim, cum longo tempore sub regibus esse consueuissent, tunc recuperata duce Antigono libertate, neminem, cui omnes parerent, habentes, dum æquam in repub. partē obtinere singuli cupiunt, in uarias dissensiones deuenere. Duo è præsidib. urbis consiliū suum ita occultabant, ut à nemine posset intelligi. Reliqui tres aperte cum Aetolis sentiebant, existimantes Philippum nihil adhuc per aratem in Peloponneso posse innouare. Postquā autem præter spem atq; expectationem suam nunciatū est de regressu Aetolorum è Peloponneso, & Philippi regis è Macedonia aduentu, tres urbis præsidēs, cum non satis fiderent alteri è duobus, cui Adimantō nomen erat, quod consiliorum omnium cōficius, haud æquo animo facta eorum ferre uidebatur, ueritatem aduenienti Philippo omnia proderentur, consilium suum quibusdā iuuenibus aperuerunt: deinde per præconem conuocari armatam multitudinem in templū arario uicinum iussere, tanquā Macedonibus aduersus Spartanos uenientibus. Quibus euestigio ob nouitatem rei cōgregatis, Adimantus id grauitè ferens, in publicum processit. Atqui antea, inquit, hæc præconia, & has armatorum hominum congregationes fieri oportebat, cum Aetolos hostes Lacedæmoniorum audiebamus confinjs nostris appropinquare: non nunc, cum Macedonas benefactores & conseruatores nostros cum rege suo uenire intelligimus. Quæ adhuc illo uociferante, irruens cum impetu iuuentus diuersis uulneribus eum confodit, & unā Sthenelaum, Alcamenē, Thyestem, Bionidem, aliosq; complures. Polyphontes autē cum suis, iam diu præuicis futuris, ad Philippum fugit. Quæ cum ita essent, præsidēs Lacedæmoniorum legatos ad regem miserunt, qui culpam patris facinoris in peremptos reijcerent. Præterea regem hortarentur, ne ultra ingredi uellet, antequam res in urbe componerentur, Lacedæmonios fidem atq; amicitiam cum Macedonibus inuolantem seruare ostēderent. Legati cum Philippo obuiassent iuxta Parthenium montem, mandata peregere. Quæ cum audisset Philippus, eos hortatus est, ut quamcelerrimè domum reuertentur, nunciarentq; præsidibus, se mox Tegeam exercitum reducturū, debere ipsos ad se quamprimū uiros primarios Corinthum mittere, qui de presentibus rebus consultarent. Per hunc modum reuersis oratoribus, & responso Philippi nunciato, præsi-

des

des decem è præcipuis ciuitatis ad regem miserunt, è quibus præcipuus erat Omias. Qui Tegeam profecti, cum concilium regis ingressi forent, in Adimantum ac sequaces eius grauisimis sunt uerbis inuecti, tanquam eius seditionis causa extitisset. Deinde nihil prætermisere, quod ad conciliandam sibi regis beneuolentiam pertinere arbitrarentur, omnia se facturos polliciti, quibus manifestum fieret, se in societate atq; amicitia cum rege permanere. His atq; alijs huiuscemodi expositis, Lacedæmonij ex cōcilio abierunt. Macedonum uaria de his rebus sententia fuit. Alij enim cognitis, quæ Spartani clam cum Aetolis moliebantur, & Adimantum ob amicitiam Macedonum interfectum existimantes, cōsulere regi cœperunt, ut de Lacedæmonijs exemplum cæteris præberet, quemadmodum Alexāder mox atq; principatū accepisset, de Thebanis fecerat. Alij seniores eam ultionem grauiorem esse dicebant, quam facta eorum mererentur: admonendos esse duntaxat eiusmodi rerum autores, & ab administratione reipublicæ remouendos, gubernationem ciuitatis amicis suis tradendam. Post omnes rex sententiam dixit, si tamen regis fuisse eam sententiam putandum est. Neq; enim uerisimile uidetur, puerum qui uix decimum septimum ætatis annum excessisset, de talibus tantisq; rebus potuisse iudicare. Sed scriptorem historię decet firmatas in concilijs sententias principibus tribuere, quorum nutu omnia gubernantur. Qui uero hī storia aut legunt, aut audiunt, existimare debent, eiusmodi sententias eorum esse, qui sunt cum prudentiores, tum proximiores principibus: ut si quis hanc Arato tribuerit, cuius tum maxima erat apud regem autoritas. Philippus igitur, si quid aduersus se priuatim socij molirētur, sua inquit interesse, illos duntaxat uerbis aut literis admonere. Si quid uero publicè in socios committerent, publica pœna atq; animaduersione esse piectendos. A Lacedæmonijs nihil cōtra communem societatem patratum esse, immo sponte illos sese obtulisse omnia pro Macedonibus facturos. Proinde nihil esse aduersus ipsos grauius consulendum: cum iniuquum sit, quibus hostibus pater pepercisset, eosdem se leuissima ex causa ulcisci. Cōfirmata regis sententia, mox Petreus Philippi amicus eligitur, qui Lacedæmonem cum legatis proficiscatur. Is in mandatis habet, hortari ad amicitiam Spartanos, & iusiurandum de societate fideq; seruanda dare simul atq; accipere. Post hæc Philippus motis castris, rursus Corinthum rediit, optima spe præstantissimæ indolis socijs relicta, quod tam benigniter se erga Lacedæmonios habuisset. Compertis Corinthi sociorum legatis, qui eò, ut iussum fuerat, omnes conuenerant, de communibus Græciæ rebus consulere cœperunt. Hic omnibus uno ore Aetolorum facta execrantibus, Bœotijs, quod pacis tempore Minervæ templum depopulati essent: Phocensibus, quod positus iuxta Ambrysum & Daulium castris, de capiendis ciuitatibus cōsultassent: Epirotis, quod omnem regionē ferro igniq; uastassent: Acarnanibus, quod opulētissimum oppidum per insidias, ad mortis noctu scalis, occupare uoluissent. Postremo Achæis, quod Carium Megalopolitanum cepissent, Patrensiū ac Pharensiū fines populabundi percurrissent, Cynetham armis atq; incendio deleuissent, Dianæ templum ad Lufas expilassent, Clitorienses obsedissent: deniq; Pilum mari, Megalopolim terra infestassent: ad extremum omnes una uoce mouendum esse Aetolis bellum iudicauerunt. Facto igitur cōcilio, sanxerunt, ut ij omnes in societatem admitterentur, quorum urbes aut prouincijs post mortem Demetrii, qui pater Philippi fuerat, Aetoli occupassent. Præterea si qui cōditione temporum coacti, societate cum Aetolis inuiti fecissent, & ut ijs omnibus libertas pristina restitueretur, & ut patrijs legibus ac moribus uiuerent, permitteretur. Postremo, ut Amphictyonibus & leges, & potestas templi, quod ablatū ab Aetolis fuerat, redderetur. Nam illius potestatis Aetoli sibi uindicabāt. Cū igitur hæc ita decreta essent, ceterisq; & quadragesimo Olympiadis anno primo, subito sociale bellū exarsit, ex Aetolorū iniurijs, quas supra memorauimus, iustissimè

L 4 ortum.

ortum. Qui in concilio fuerant, subito legatos ad socios mittunt, qui nunciarent, ut, sicuti decretum erat, ex sua quisque regione bellum Aetolis moueret. Philippus quoque literas ad Aetolos dedit, ut si quid obiectis etiamnum respondere uellent, ad se uenirent. Quod si absque consensu sociorum propria auctoritate moti, uastando ac populando omnia, nemini se putent facere iniuriam: aut si quibus iniuriam faciant, illi sese ulciscantur, authores esse belli, profecto omnium esse stultissimos. Aetoli acceptis literis, principio haud uenturum esse regem sperantes, certum diem constituerunt, quo ad Rhium Philippo obuiarent. Post uero, cognitis quae acta in concilio fuerant, tabellarios ad regem misere, qui nunciarent, se antequam Aetolorum concilium fieret, nihil de rebus publicis posse discernere. Achaei congregato Aegij, ut mos erat, concilio, simul decretum omnes confirmarunt, simul Aetolis indixerunt bellum. Interea Philippus, Aegium cum uenisset, & multa humaniter atque amice locutus esset, Achaei eius dicta summa beneuolentia sunt complexi, & ueterem, qua cum maioribus eius deuincti fuerant, amicitiam cum Philippo renouarunt. Per idem tempus Aetoli, cum comitiorum dies aduenisset, ducem elegerunt Scopam, qui omnium superiorum motuum princeps atque author fuerat. Ad quam rem quid dicendum sit, ignoro. Etenim publico decreto bellum gerere, publica militia quae sociorum sunt auferre, nec quenquam horum authorem punire, insuper magis ducem ex illis eligere, & commissorum facinorum duces & authores honore afficere, mihi omnis generis malicia refertum esse uidetur. Quid alius quisquam huiusmodi nequitiam uocaret? Manifestum id ex eo est. Lacedaemonij, cum Phoebidius Cadmianam societatem uiolasset, authorem eius mali puniuerunt: praesidium uero non eduxerunt, quemadmodum eos decet, qui satisfacientes pro illata iniuria, contraria facere prioribus. Hoc enim diuersum erat a Thebais. Rursus per praconium edicebant, ciuitates se dimittere liberas, ut suis ipsarum legibus uiuerent, iuxta pacem Antalcidanam. Haud tamen magistratus suos auferebant. Et cum Mantinienes socios uastassent, haud se iniuriam intulisse dicebant, quod ex una eos ciuitate in plures transtulissent. Est haec dementia cum malicia coniuncta, quando quis, ubi oculos suos clausit, a nemine se uideri putat. Itaque aemulatio ista utriusque reipublicae maximorum malorum causa extitit, quae nemini prorsus recte sentienti nec priuatim est, nec publice imitanda. Philippus accepta ab Achaeis pecunia, in Macedoniam cum copiis redijt, ut defectum militum haberet, pararetque quae ad bellum opus essent. Maximam autem non solum socijs, uerum etiam uniuersae Graeciae clementiae ac magnanimitatis spem reliquit, ob decretum ex sententia omnium firmatum. Haec eo tempore gesta sunt, quo Annibal dux Carthaginensium, omnibus quae ultra Iberum erant in Hispania potitus, Saguntum obsidebat. Quod si principia rerum Annibalis in eorum tempora incidunt, quae sunt in Graecia gesta, manifestum est, nos non sine causa superiori libro res ab Annibale gestas tractasse, cum ordinem sequamur temporum. Cum autem res Italicae, & Graeciae, & Asiaticae propria quidem principia haberent, exitus autem communes, necesse fuit narrationem quoque earum tamdiu propriam uniuscuiusque esse, quoad in ea tempora uentum foret, quibus res praedictae una implicatae, quasi ad unum finem dirigi coeperunt. Sic enim & singularum expositio sic manifestior, & coaceruatio omnium dilucidior. Sunt autem res omnes inter se mixtae, & ad unum conuersae finem, anno tertio, centesima & quadragesima Olympiadis. Quamobrem ea quae deinde secuta sunt, communiter exponemus. Quae uero ante id tempus fuere priuatim, suo quoque loco superiori libro demonstrauimus: quod non solum tempora se inuicem sequerentur, sed etiam rerum omnium quasi una societas fieret. Philippus igitur in Macedonia, dum in hybernis esset, nouum militum defectum habuit: quae ad bellum necessaria erant, parauit. Oppida a Barbarorum impetu, qui circa Spartam habitabant, commu-

communiuit. Post haec ad Scerdilaidam profectus, agere de societate coepit, pollicitusque ei opem ad res Illyricas componendas, & simul Aetolos calumniatus, facile quod cupiebat, Scerdilaidae persuasit. Haud enim priuata iniuria a publica differt, nisi multitudine & magnitudine eorum quae contingunt. Est enim ita comparatum, ut etiam malorum societas, nisi aequitas atque iustitia fuerit seruata, facillime infringatur: quemadmodum ea tempestate Aetolis accidit. Nam cum ita cum Scerdilaida coposuisset, ut aequae inter utrosque praeda omnis diuideretur, si una in Achaiam irrueret, persuasus eorum uerbis Scerdilaidas, simul Cynethiam profectus est. Qua capta atque direpta, Aetoli ingentem auri pecudumque multitudinem abduxere: & diuisa inter se praeda, Scerdilaidam omnino exciuserunt. Quamobrem ira atque indignatio in uasit animum. Cuius memoriam cum renouasset Philippus, subito cum eo societatem firmavit, his legibus, ut uiginti talenta annua acciperet, cum triginta lembis nauigaret, Aetolos mari infestaret. Philippus igitur haec atque alia huiusmodi moliebatur. Legati, qui ad socios missi fuerant, primo Acarnaniam appulere. Vbi expositis mandatis, Acarnanes subito & decretum ingenuae confirmarunt, & Aetolis mouerunt bellum. Quamquam dari eis uenia poterat, id praeter caeteros differentibus, cum ob propinquitatem regionis iustam causam timoris habere uiderentur, experti praesertim non multo ante tempore, quantum sibi obessent inimicitiae Aetolorum: & ob id praecipue, quod seorsim facile subuerti potuissent. Sed mihi uidentur boni uiri atque praestantes nihil pluris facere debere, quam ut necubi officium praetermittatur. Quod Acarnanes praeter caeteros Graecos ubique semper seruauere, quamuis ab exiguis profecti inijt. Quo fit, ut nemo debeat esse segnior ad res suas cum hoc populo communicandas. Habet enim naturaliter, nescio quid, in animis erectum atque sublime, & libertatis appetens. Contra Epirotae, auditis quae exposita per legatos fuerant, decretum quidem approbauere: bellum autem non prius moturos Aetolis responderunt, quam id Philippum regem fecisse intelligerent. Deinde legatis Aetolorum responderunt, decretum esse Epirotis, quod pacem cum illis seruare uellent: atque ita rebus istis timide sese & inconstanter accommodarunt. Siquidem & ad Ptolemaem regem missi legati, qui precarentur, ne uel pecuniam, uel com meatum, uel aliud genus subsidij aduersus Philippum & socios Aetolis subministraret. At Messenij, quorum causa id bellum exarserat, legatis, cum ad eos uenissent, responderunt, non ante se bellum Aetolis moturos, quam Phigaleam urbem in montibus sitam, quam tum Aetoli per iniuriam tenebant, opera sociorum recuperassent. Quam sententiam inuita multitudine Oenes & Nicippus urbis praesides tulerunt, paucis quibusdam ex optimatibus eam approbantibus. In quo mihi uidentur ignorasse, quid se maxime deceret, & iuxta reipublicae conduceret. Equidem ita existimo, fugiendum quidem esse bellum: non tamen ita fugiendum, ut omnia, ne in id incidamus, sustinere perpetuo uelimus. Quid enim uel aequabilitatem in republica, uel fiduciam, uel libertatis iucundissimum nomen laudaremus, si nihil omnino esset paci anteponendum? Sed neque Thebanos laudamus, quod tempore Medici belli, ut a communi Graeciae periculo essent immunes, ea per formidinem elegere, de quibus postea periclitati sunt. Neque Pindaro assentimur, qui in poematibus suis ciues hortatur, ut caeteris omnibus postpositis, pacem duntaxat & tranquillitatem amplectantur: ac pacem magnifice scrutatus, definit esse quietis terminum, & splendidam lucem. Verum cum se persuasibiliter dixisse putaret, paulo post repertus est omnium turpissimam ac nocentissimam protulisse sententiam. Pax enim, si iusta & honesta sit, res est certe omnium rerum pulcherrima atque optima. Nihil tamen est aut faciendum iniuste, aut patiendum turpiter, ut pacem frui ualeamus. Atqui praesides Messeniorum, atque optimates, habito mox ad priuata commoda respectu, affectatius semper quam decebat, animos ad pacem inclinabant. Quamobrem multas saepe occasiones atque opportunitates temporum

temporum nacti, aliquando uerò in pericula incidentes, eodem modo continebantur: semperq; idem propositum seruandae pacis habentes, in maxima saepe discrimina patriam adducebant. Cuius rei causam hanc arbitror fuisse, quòd cum duabus praecipuis Graeciae gentibus uicini essent, Arcadibus ac Lacedaemonijs, quorum his semper inimici fuerant, illis foedere amicitiaq; coniuncti, nec Lacedaemoniorum tamen se hostes aperte ostendebant, nec Arcadum amicos. Ex quo fiebat, ut cum praedictae ciuitates uel inuicem, uel aduersus alios bella gererent, Messenij pace fruerentur. Lacedaemonijs uerò pace cum caeteris facta, in Messenios impetum facientibus, cum neq; ipsi per se resistere illorum potentiae ualerent, neque Arcadum auxilio, quorum amicitiam conseruare nescuerant, se tueri, uel seruire turpiter Lacedaemonijs cogebantur, uel ut seruitutem euitarent, cum coniugibus filiisque patriam relinquere. Quod eis non multo ante haec tempora saepenumero accidit. Vt namq; sit, ut hic status rerum in Peloponneso sic sit, quòd quae dicenda sunt, locum non habeant. Si qua tamen unquam praesentium rerum mutatio acciderit, unam uideo tuendae patriae spem Messenijs ac Megalopolitanis fore, si iuxta Epaminondae sententiam omnibus in rebus, atque adeo omni tempore inuicem consenserint, consiliaq; & res suas omnes unanimiter tractarint. Quod uerum esse, etiam uetustissima eorum monumenta indicant. Messenij enim tempore Aristomenis columnam, ut Calisthenes memorat, in templo Iouis Lycij posuere, in qua hoc epigramma erat inscriptum: Inuenit tandem tempus impio regi poenam: Inuenere Messenij proditorem, duce Ioue. Difficile est, latere deos periturum hominem. Salue rex Iupiter, & Arcadiam serua. Nam quia proprijs sedibus expulsi erant, ueluti de secunda patria precari deos uolentes, hoc epigramma inscripserunt: quod mihi quidem merito uidentur fecisse. Siquidem Arcades non solum hos exules, & bello Aristomenico patrio solo eiectione intra urbem receperunt, & donatos ciuitate, concilio opibusq; iuuerunt, uerum etiam eorum filias nubere adolescentibus suis permisere. Praeterea inuestigata Aristocratis regis prodicione, in pugna, qua fossam uocant, non modò eum grauissimis cruciatibus interfecerunt, sed ex omni eius genere impij sanguinis poenas sumpserunt. Verum omisis ueteribus, ea quae recentiora sunt, & post eam duarum urbium coniunctionem acciderunt, satis magnam his quae diximus, fidem praestare possunt. Nam quo tempore post magnam illam uictoriam, qua Graeci iuxta Mantiniam ob mortem Epaminondae potiti sunt, Lacedaemonij Messenijs à foedere exclusis, erigere spem ad res eorum occupandas coepere: usque adeo Megalopolitanis, atque omnes sociae ciuitates in fauorem Messeniorum animos intenderunt, ut eos statim in societatem acceperint, Lacedaemonios uerò solos ex omnibus Graecis à comuni foedere excluderint. Quae cum ita sint, quis est qui non rectè à nobis dictum existimet, quod paulo ante memorauimus? Haec ideo pluribus uerbis de Arcadibus ac Messenijs sumus prosecuti, ut hi memores cladum, quas ciuitatibus suis Lacedaemonij saepe intulerunt, in fide amicitiaq; permaneant, nunquamq; uel timore alicuius rei, uel desiderio pacis, ubi de salute agitur, inuicem delerant. Nunc eò, unde discessimus, reuertamur. Lacedaemonij nunquam à moribus suis recedentes, legatos sociorum, nullo eis dato responso, dimiserunt: tantum apud eos inscitiae ac temeritatis inualuerat. Quo fit, ut ego id esse uerum existimem, quod dici solet, temeritatem saepenumero homines ad insaniam, & ad nihilum adducere solere. Post haec tamen, cum noui magistratus essent creati, hi qui principio seditionem in republica excitarant, & memoratarum caedum causa fuerant, missis ad Aetolos nuncijs, ut legatos ad se mitterent, petierunt. Quod cum facillimè impetrassent, paucisq; interiectis diebus, Machatas Aetolorum legatus Lacedaemona uenisset, subito ciuitatis praesides petunt, aduocandam esse concionem dicentes, ad legatum Aetolorum audiendum, & regem iuxta institutum patriae creandum: neque diutius patiendum, praeter leges ciuitatis

Heracli-

Heracidarum imperium dissolui. Praesides, etsi hunc statum rerum aegre ferebant, tamen quia resistere illorum uiribus non poterant, & iuuentutem formidabant, responderunt, de regibus quid se postea consulturos: ad audiendum uerò Machatam, concionem statim aduocaturos. Congregata igitur multitudine, ingredi Machatas iussus, pluribus hortari coepit ad societatem cum Aetolis ineundam, acerbè nimium & iniuste criminatus Macedonas, multaq; in Aetolorum laudem falso & supra modum locutus. Quibus expositis, cum concionem inuisset, diuersimodè inter populum uersa, sententiae uariae atq; ancipites fuere. Quidam enim Aetolorum partes sequi, & cum ijs ineundam esse societatem, affirmare. Alij his contradicere, & ad seruandam cum Macedonibus amicitiam hortari. Tandem uerò seniorum quidam cum surrexissent, reuocatis in memoriam Antigoni & Macedonum beneficijs, & clade, quam Charixeni & Timaei tempore acceperant, commemorata, quando Aetoli Spartanium agrum ingressi, omnia ferro igniq; uastarant, & uel ac dolo reductis exilibus ciuitati insidiati fuerant, plurimorum sententiam mutauere: & ad extremum multitudini persuasum, seruandam esse cum Philippo ac Macedonibus amicitiam. Quibus hunc in modum peractis, Machatas re, propter quam uenerat, infecta, Aetoliam redijt. Principes eius, quam supra memorauimus, seditionis factum id aegre ferentes, rem denuò moliri coeperunt omnium impijssimam. Congregari post aliquot dies armati iuuenes debebant, ad sacrificium annuum ex more patriae peragendum. Id in templo Palladis fiebat. Praerant autem huic sacrificio ciuitatis praesides, qui in eo templo per eos dies commorabantur. Quamobrem nonnullos ex his, qui armati interesse ludis debebant, praemijs corruperunt. Hi constituto inter se tempore, dum praesides sacrificijs intentos uident, repete eos aggressi, instar pecudum trucidant: & quamuis in templo erant, quod ueluti asylum Lacedaemonij uenerabatur, & in quo nocentes omnes, etiam capitis damnati, salui esse consueuerant: eò tamen saeuitiae audacia hominum processit, ut ante aras, & ad ipsam deam mensam magistratus omnes interfecerint. Post haec de senioribus, qui cum Hyrida senserant, simili modo supplicium sumpserunt. Et ijs qui Aetolis aduersabantur, urbe eiectione, nouos magistratus ex suis creauerunt. Praeterea societatem cum Aetolis fecere. Ita uno tempore & hostilem aduersus Achaecos animum, & aduersus Macedonas ingratum ostenderunt. Maximam autem spem habebant in Cleomenis beneuolentia, cuius aduentum incredibili desiderio praestolabantur. Tantum mansuetudo atq; benignitas principum potest, ut non solum cum sunt praesentes, uerum etiam maximo interuallo disiecti, quosdam quasi fomites amoris & beneuolentiae erga se in pectoribus hominum relinquunt. Lacedaemonij enim triennio fere post eiectionem Cleomenem in administratione reipublicae uersati, nunquam de creandis Lacedaemone regibus quicquam cogitauerunt. Vbi uerò de obitu Cleomenis nunciatum est, repente ad creationem regum animos intenderunt. Primi autem in hac re fuere hi, qui principes seditionis extiterant, nuperque cum Aetolis societatem inierant. Quamobrem unum quidem regem legitime, & secundum instituta ciuitatis elegerunt, nomine Agelipolim, adhuc aetate puerum, filium autem Agelipolidis, filij Cleombroti. Huic tutorem dedere Cleomenem, Cleombroti filium, Agelipolidis germanum. Ex altera uerò familia, cum ex filia Hippomedontis duo filij Archidamo essent, qui Eudemidae filius fuerat, Hippomedonte quoque ipso adhuc uiuente, Agelilai filio, & Eudemidae nepote, praeterea alijs compluribus ex eadem familia extantibus, contempto eorum genere, ijsque omnibus posthabitis, Lycurgum elegerunt regem, ex cuius gente nemo unquam ad spem regni aspirauerat. Hic enim donato singulis magistratibus talento, ex familia Herculis appellatus, & rex Sparta creatus est. Adeo semper mala omnia uendibilia fuere. Verum haud multo post tempore, non filij, aut nepotes eorum, sed ipsimet huius criminis authores, stultitiae ac temeritatis suae poenas luerunt.

Machatas,

Machatas, quæ Lacedæmone acta fuerant, edoctus, rursus Spartā rediit, magistratusq; & reges hortatus est ad bellum Achæis mouendum: per eum modum, inquit, facile restingui posse Lacedæmoniorum ambitionem, qui diuersæ factionis forent, & Aetolorum societati aduersarentur. Quibus uerbis cū persuasi magistratus ac reges essent, Machatas Aetoliā rediit, facile quod cupierat, ob Lacedæmoniorum inscitiam consecutus. Lycurgus, coactis mercenarijs copijs, urbana quoq; multitudine aduocata, Argiuorū fines ingressus est, adortusq; improuisos, & nihil tale à Lacedæmonijs expectantes, repente Polichnam, Parliam, Leucam, Cyphantem, & alia quædam eorum oppida cepit, agrum omnem Argiuum ferro igniq; uastauit. Quo facto, Lacedæmonij bellum Achæis indixere. Machatas interea ad propinquas ciuitates profectus, idem quod Lacedæmonijs fecerat, persuasit. Per hunc modum Aetoli, cum sibi omnia prosperè atq; ex sententia accidissent, bellum magno ac forti animo sunt ingressi. Achæis uerò cōtraria omnia euenere. Siquidem Philippus rex, in quo omneis spes suas habebant, adhuc in cogendis copijs uersabatur. Epirotæ nondum bellum Aetolis mouerant. Messenij quietem agebant. Aetoli tractis in sententiam suam Ellenibus ac Lacedæmonijs, undiq; Achæos premebant. Per id tempus Aratus fortè imperium deposuerat, duxq; ab Achæis creatus erat Aratus eius filius. Aetolorum uerò exercitui præerat Scopas, qui tamen parum in magistratu erat permansurus. Quippe Aetoli ea tempestate post autumnale æquinoctium comitia faciebant, Achæi uerò circa ortum uergiliarum. Peracta igitur æstate, cum Aratus iunior imperium accepisset, uniuersæ res quasi unum principiu sumpserunt. Annibal enim per hæc tempora se ad obsidionem Sagūti accingere, Romani L. Aemilium in Illyrium cum copijs aduersus Demetrium Pharium mittere, de quibus superiori libro memorauimus. Antiochus, Theodoro Ptolemaidem ac Tyrum per prodicionem tradente, res Syriacas aggredi. Ptolemæus aduersus Antiochum exercitum parare. Lycurgus, ut Cleomenem imitaretur, Athenæum Megalopolitanorum oppidum obsidere. Achæi stipendiariam equitum ac peditem multitudinē cogere. Philippus è Macedonia cum copijs proficisci, legionarios milites habens circiter decem millia, scutatos ad quinque millia, præterea equites octingentos. Hic tum erat omnium apparatus ad res bellicas. Eodem tempore Rhodij aduersus Byzantios bellum mouere, ob tales quasdam causas. Byzantij maritimam urbem incolunt, cum natura loci munitissimam, tum ad fertilitatem omnium rerum, quibus humana foelicitas perficitur, opportunissimam. Ita enim in ostio ipsius Ponti sita est, ut neq; ingredi negotiator quisquam, neq; egredi sine Byzantium consensu ualeat. Cum uerò Pōtus multa ferat ad uitam hominum commodissima, eorum omnium domini sunt Byzantij. Nam & ad necessarios usus coria, ac multitudinem seruorum, quæ circa Pontum sunt loca, eis abundantissimè suppeditant: & ad delicatiorē uitam mel, ceram, fassamenta, aliaq; huiusmodi copiose nobis exhibent: accipiunt autem ipsi uicissim ex ijs quæ apud nos abundant, oleum, & omne uini genus: frumentum interdum dant, interdum accipiunt. His omnibus rebus necesse est Græcos uel omnino priuari, uel incommoda ipsis commutatione uti. Siquidem Byzantijs malignari uolentibus, Gallisq; aut alijs circumstantibus barbaris adherere, ob angustias loci, & multitudinem Barbarorum, excludi omnino Græcos à nauigatione Ponti oporteret. Maximas igitur Byzantij ex situ loci habent commoditates, educendo quæ apud eos abundant: quæ uerò desunt, sine labore ac periculo inducendo. Maximas etiam (ut diximus) præbet cæteris Græciæ ciuitatib. opportunitates. Quamobrem ut communes omnium benefactores, meritò à Græcis coluntur: & digni existimantur, non solum quibus habeatur gratia, uerum etiam auxilia aduersus Barbarorum impetum præstentur. Quoniam uerò pleriq; sunt, naturam eius loci ac proprietatem ignorantes: nostrumq; desiderium semper fuit, ut huiusmodi res in multorum noticiam deuenirent, & si fieri posset, perspicerentur

De ciuitate
Constantinopoli-
tana.

rentur oculis: sin minus, quoad liceret, intellectu comprehenderentur, dicendum existimauimus, quæ sit causa, quæ tantam huic urbi foelicitatem pariat. Igitur qui appellat Pontus, circiter $\times \times \text{ I I}$ millia stadia in circuitu patet, duo habens ostia sibi inuicem opposita, alterum ex Propontide, alterum ex Mæotide palude. Mæotis quidem ipsa octo millium stadiorum circuitu continet. In utriusq; alueu cum multi ac magni amnes ex Asia defluant, pluresq; & maiores ex Europa, euenit, ut repleta Mæotis per ostiu suum in Pontu effundat, Pontus ipse in Propontidem. Mæotidis ostium Cimericus Bosphorus uocatur. Latitudinē quidem $\times \times \times$ stadiorum, longitudinē $\text{L} \times$ habens, & ubiq; uadosum existens. Ponti uerò ostiu Bosphorus Thracius appellat. Huius longitudo ad $\text{C} \times \times$ stadia extenditur. Latitudo nō est eadem ubiq; nam à Propontide quidem, quod inter Chalcedonem ac Byzantium spacij est, $\times \text{ I I I I}$ continet stadia: à Ponto uerò quod Fanum appellatur, ubi primum Iason, cū ex Colcho rediret, $\times \text{ I I}$ dijs fertur sacrificasse, in Asia positu, \times stadijs distat ab Europa. Quod uerò Mæotis ac Pontus continuè effluant, duplices traduntur causæ: una quidem per se ipsam nota, quod scilicet permeantiu in alueos fluminum multitudinē, cum continuè humor augetur, nec aliunde exitu habeat, necesse est in tantum crescere, ut tandem efferrī per ostia opus sit: altera, quod multitudinē harenarū, quas continuè defluentes amnes in Pontu atq; Mæotidem uehunt, usque ad eo aluei replentur, ut superferri humorem, & per ostia exire sit necesse. Atq; hæc quidem ueræ causæ fluxus sunt, non ex mercatorū relatione fidē merentes, sed ex ratione naturali, qua uerior reperiri haud facile potest. Verum quoniam ad hunc locu uenimus, nihil omittendū, quod ad naturæ inuestigationē pertineat, ut pleriq; scriptores faciunt: sed quatenus fieri potest, demonstratiua narratione utendum, ne quid dubium discendi cupidis relinquat. Hoc enim in primis est nostris tempotibus conueniens, quibus cum nihil relictu sit in nauigabile, atq; inaccessum, indecens est de rebus ambiguis, à poetis & fabularum scriptoribus testimonia quaerere, quod superiores historiographi fecerunt: atq; ita assertores haudquaquā fide dignos in rebus controuersis ac dubijs secundum Heraclitum protulerunt. Conandum autem est in historijs, ut auditori ad faciendam fidem satisfiat. Dicimus igitur Pontum harenis, quas amnes assidue deuehunt, & olim & nunc continuè adimpleri: uenturumq; aliquid quando tempus, quo eius alueus terræ profus æquetur. Idem etiā de Mæotide affirmamus, dummodo hic locorum, quem in præsentia cernimus, permaneat, nec cessent causæ defluentiu arenarū. nam cum tēpus infinitu sit, aluei uerò, de quibus loquimur, certis claudantur terminis, manifestum est, quantulumcumq; materiæ deferatur, etiam si per exiguum esset, dum tamen id fiat assidue, longo temporum spacio futurum, ut omnino repleantur. Quando autem deuectæ materiæ non parua quædam quantitas est, sed infinita penè multitudo, perspicuū est, hoc quod dicimus nō longè post futurum, quod etiam ex parte iam factum apparet. Quippe Mæotis iam ferè repleta est: nam profundissima pars eius quinq; uel ad summū septem ulnis extenditur. Vnde fit, ut maioribus nauibus nauigari nō possit, nisi nautis uimatum trahentibus. Cumq; à principio mare fuerit sapore quàm similitimū Ponto, in quo ueteres omnes consentiunt, nunc palus est quàm dulcissima: utpote salo multitudinē arenarum, & aquis decurrentium fluminum superato. quod olim de Ponto quoq; eueniet, & nunc fit, sed nō facile perspicui potest propter aluei profunditatē. Si quis tamen diligentius inspexerit, perspicuū id fieri animaduertet. Danubio enim multis ostijs ex Europa in Pontum defluente, tumuli quidā fiunt ex colluuiē deuectæ materiæ, quos nauitæ pectora appellant, unius diei itinere à litore distantes, in quos sæpenumero delati per noctē nauitæ periculum faciunt. Cur autē non propter littus, sed longius intra mare huiusmodi tumuli fiant, hæc traditur causa. Quatenus enim impetus decurrentium fluminum præualeat, & superatis fluctibus ingreditur mare, eatenus arenam & omne genus materiæ ferri in altum necesse est. Vbi uerò profunditate

M
maris

maris impetus ipsi fluminū dissoluuntur, tunc naturali ratione omnis materia deorsum fertur, fundumq̄, quo consistat, inuenit. Ex quo fit, ut maiorum, ac rapidiorum fluminū aggeres magis protendantur in mare, maiorq̄ profunditas iuxta terram appareat: minorum uerò, mitius fluentium tumuli non longè distent ab ostiis. De multitudine autem defluentis materiae, lignisq̄ & lapidibus, & harena, quæ in Pontū uehuntur, nulla admiratio est, cum sapienter merito intra breuissimū tempus torrentes uideamus maxima abrumpentes loca, et omne genus materiae & terræ et lapidū ferentes. Quia ex re tanta interdū locorū commutatio fit, ut nō longè post ea uidentes, uix agnoscamus. Quamobrem nō est mirandū, si tot actanti amnes continuō in Pontū fluxu aliquid ex ijs faciant, quæ supra memorauimus, tandemq̄ impleant Pontū. Hoc enim non solum uerisimile, uerum etiā necessarium uidetur, si quis eius rei rationē diligenter inquirat. Verūm futuri argumentū est, quod quanto Mæotis Pontico mari dulcior est, tanto Pontus ipse à mari nostro differt. Ex quo palam fit, cum Pontus tanto plus temporis quàm Mæotis peregerit, quanto eius alueus illius alueo maior est, futurum ut instar Mæotidis & dulcis sit, & palustris: quā eo celerius, quo plures, maioresq̄ in Pontū amnes defluunt. Hæc à nobis dicta sunt eorū gratia, qui repleri Pontū nō posse arbitrantur, nec futuram paludē existimant ubi nunc pelagus est: præterea nauigantiū etiā gratia, multa ac diuersa mendacia referentiū, ne illis passim more puerorum habere fidem cogamur, ob imperitiam locorū, sed cognitionē quandam ueri habentes, discernere possimus quid uerè, quid falso narretur. Sed iam ad opportunitatem situs Byzantiorū reuertamur. Cum eius freti, quod Pontum Propontidemq̄ coniungit, longitudo, ut supra memorauimus, ad centum & uiginti stadia extendatur, Fanumq̄ eam partem terminet, quæ est à Ponto: eam uerò quæ à Propontide est, Byzantiū, inter utrumq̄ locum templū est, quod Hermeum Europæ uocant, in promontorio supra ostiū Ponti situm, quod ab Asia distat circiter quinque stadia. Est autem in angustissima parte freti, ubi Dariū memorant pontem struxisse, quo tempore aduersus Scythas profectus est. A Ponto usq̄ in hunc locū unda æqualiter fluit, utpote locis, qui freti imminēt, ab utroq̄ latere æquè inter se distantibus. Vbi autē ad Hermeū Europæ uentum est, quo in loco angustissimum esse fretū memorauimus, ruens ex Ponto in oppositā partē cum impetu a qua uolenter reflectitur, agiturq̄ in opposita Asia loca: inde rursus uersus Europæ promontorium Circa aras dictū cursum tenet, hinc denuō acta fertur in eum locū quem incola Bouē uocant. Est autē in Asia, ubi primū constitisse lo, cū traiecisset, in fabulis memoratur. Ad extremū tamen à Boue quoq̄ repulsa Byzantiū fluit, ubi circa urbē diffusa partim dissoluitur, diuiditq̄ eum locū quod Cornu appellatur, partim rursus retrogreditur. Neq̄ tamen agi hic impetus potest in oppositam regionē, ubi est Chalcedon. Nam cū toties huc atq̄ illuc flectatur, sinusq̄ non mediocri latitudo sit, iā prope hoc loco deficiens, haud amplius ad rectum angulū in oppositū pergīt, sed potius ad obtusum. Ex quo fit, ut relicta Chalcedone per sinum fluat. Atq̄ hoc quidē est, quod Byzantijs maximas præbet comoditates, Chalcedonenlibus uerò e contrario. Licet enim, quatenus ad oculos spectat, utriusq̄ urbis situs per æquē commodus uideatur esse: tamen nauigare uolentibus, ad hanc quidē difficilis transfretatio est, ad illam uerò undarū uolentia etiā nolentes feruntur. Cuius rei argumentū est, quod à Chalcedone proficisci Byzantiū uolentes, nequeunt rectā cursum tenere, ob interfluentis impetū aquæ: sed & ad Bouē contendunt, & ad eam urbē quam Chrysolim uocāt, quam Athenienses tunc temporis cum eam occuparent, ex sententia Alcibiadis primū uectigalia ab illis exigebant, qui in Pontū essent nauigant, unde eos ad anteriorem defluxum dimitterent, ex quo deinde per uim Byzantiū ferrentur. Par etiā commoditas ad alterutrū locū nauigandi Byzantijs adest, siue Austro ab Helleponto ferantur, seu ex Ponto in Hellepontiū nauigent. Ex Byzantio enim rectus ac frequens cursus est ad Propontidis angustias per

per Abydum, & Sestum, indeq̄ Byzantium similiter. Chalcedonenlibus autē omnia e contrario accidunt, ob eas quas memorauimus rationes, & distantia regionis Cyzicenorū. Quippe ab Helleponto Chalcedonem nauigantibus, per propinqua Europæ loca cursum tenere, ac deinde locis quæ circa Byzantium sunt appropinquantes, Chalcedonem declinare, ob uelocitatē currentiū undarū difficile est. Rursus uerò ex eodem loco in Thraciā proficisci, omnino impossibile, tum propter impetū interfluentiū undarū, tum uentis utrinq̄ sibi inuicē repugnantibus. Ingredientibus enim Pontū, Auster fauet, egredientibus Aquilo. Atq̄ his duntaxat uentis ad utrumq̄ cursum uti necesse est. Quæ igitur à mari tales tantasq̄ Byzantio comoditates præbent, hæc sunt, quæ supra memorauimus. Quas uerò à parte mediterranea ea urbs incommoditates patiat, sequentia indicabunt. Thracia ita circuit Byzantiorū agrum, ut omnem eorum regionē à mari ad mare amplectatur. Ex quo fit, ut Byzantijs graui ac perpetuo bello à Thracibus infestentur. Nam si semel atq̄ iterum immanē gentem ac Barbaram uincant, non tamen propterea restinguere bellum possunt. Tanta est & priuatorum hominum, & dominantium apud eos multitudo. Vno siquidem eorum superato, tres alij potentiores insurgunt, et populabundi per eorum prouinciā grassantur. Ac ne inito quidem foedere uel tributis præstitis, aut rebus pace compositis, aliquid agunt. Mox enim quadruplicatos inueniunt hostes. Itaq̄ difficili atq̄ aspero bello assidue conficiuntur, Quid enim magis infidū, quam uicinus hostis? aut quid Barbarico bello periculosius? Præterea ad tot mala, quibus undiq̄ à mediterranea parte premuntur, id accidit, quod Tantali poena cruciantur, ut Poeta inquit. Nam cum regionem habeant omnium fertilissimam, postquā agros diligentissime coluerunt, paratū sunt fructus pulchritudine, copiaq̄ mirandi, tū uenientes in prouinciā barbari, populant, deuastantq̄ omnia. Byzantijs, amissis laboribus atq̄ impensis, tantā stragem rerū suarū uidentes, grauius & iniquo animo ferunt. Nichilominus bellū cū Thracibus ob consuetudinē tolerantes, in antiquo foedere cū Græcis permanebāt. Appropinquantibus uerò ad eas partes Gallis, qui sub Comontorio rege erant, in maximū discrimen deuenere. Galli enim, qui sub Brenno duce militauerāt, ingenti periculo apud Delphos liberati, cum in Hellepontum uenissent, nequaquam in Asiam transierunt: sed opportunitate locorū pellecti, circa Byzantium constitere. Vbi deuictis Thracibus, & Tyleregia constituta, Byzantijs intulerunt bellum. Hi principio muneribus lenire illorum animos cœpere, cum primū sub rege Comontorio irruerent: datis modò tribus, modò quinque, interdū decem millibus aureorum, ne eorū prouinciā deuastarent: ad extremum octuaginta talenta singulis annis pendere coacti, usq̄ ad Clyari tempora: quibus Gallorū imperiū defecit, omnisq̄ ea gens uicissim à Thracibus superata, funditus extincta est. Ea igitur tempestate magnitudine tributorū exhausti, primò legatos in Græciam misere, qui in præsens tempus subsidium peterent. Græcis uero magna ex parte id contemnentibus, Byzantijs decreuere, ut ab omnibus qui in Pontū nauigarent, uectigalia exigerentur. Quod cum graue ob nouitatē facti omnibus uideretur, uniuersi eius rei culpam, quod id paterentur, in Rhodios refundebant, utpote maris principatū eo tempore obtinentes. Quæ res initium, & quasi seminarium fuit eius belli, de quo in præsentia scripturi sumus. Rhodij enim cū proprijs, tum uicinarum damnis commoti, primò aduocatis socijs, legatos Byzantium misere, qui dimissionem uectigalium peterent. Hi eò, uti iussum fuerat, profecti, cum id persuadere multitudini nequiuissent, Heratodoro & Olympodoro contradicentibus, qui tum in republica Byzantium principatū obtinebant, re infecta discesserunt. Nec longè post eodem reuersi, Byzantijs indixerunt bellum, ob causas quas supra memorauimus. Mox igitur Rhodij legatos ad Prusiam mittere, qui eum ad bellum Byzantijs mouendum hortarentur. Sciebant enim regem certis ex causis Byzantijs infensum. Byzantijs similiter Attalum & Achæum crebris legationibus precari, ut sibi

aduersus Rhodios auxilio essent. Attalus ad eam rem promptus quidem erat, sed summis rerum angustijs premebatur: quippe quem Acheus intra paterni imperij limites redegerat. Acheus autē omnium quae sunt citra Taurum, dominus, & se palam regē appellans, auxiliaturū se Byzantijs pollicebat. Quae res his quidem spem maximam, Rhodijs uerō & Prusiae non paruum terrorē addidit. Erat enim Acheus, Antiochi propinquus, qui regnū in Syria obtinuerat, fueratq; eum principatū consecutus ex talibus quibusdā causis. Mortuo Seleuco patre Antiochi, cum regnū ad Seleucū eius filiū, qui ceteris fratribus maior natus erat, peruenisset, Achaëus cum hoc propter generis propinquitatē Taurū transcendit biennio ferē ante hæc, de quibus scribimus, tēpora. Seleucus enim simulac regnum ingressus fuit, cum audisset Attalum loca omnia quae sunt citra Taurum montem, occupasse, rebus suis consulendū ratus, maximis uiribus Taurū transcendit: ubi paucis interiectis diebus, ab Apaturio Gallo & Nicanore dolo circumuentus atq; extinctus est. Achaëus propinquū mortem ulciscendam ratus, extemplo Apaturium atq; Nicanorem interfecit. Tum copijs, reliquisq; omnibus rebus prudenter ac magno animo usus est. Nam cum & opportunitas temporis, et unanimitas militum consensus eum ad suscipiendum diadema hortaretur, id facere noluit: sed tanquā regnum Antiocho iuniori fratri seruaret, diligenter omnia administrans, omnem quae citra Taurum est regionem subigere decreuit. Rebus autem sceleriter succedentibus, cum ad extremum Attalo nihil præter Pergamum reliquisset, in speratis uictorijs elatus, repente consilium mutauit, seq; regem salutari iussit. Ex quo factum est, ut eius nomen longē magis, quam ceterorū regum, seu principū, qui citra Taurum sunt, terrori omnibus ac formidini esset. Quibus rebus moti Byzantijs, haud inuiti bellum aduersus Rhodios ac Prusiam susceperunt. Prusias accusare primò Byzantios, quod cum decreuissent imagines eius erigere, rē postea segniter obliuioni tradidissent. Deinde longē magis indignari, quod idem omni studio bellum, quod inter Acheum, Attalumq; exarserat, dirimere contendissent, cum neminem lateret, pacem illorum rebus suis diuersis rationibus periculosam esse. Postremò illis obijcere, quod cū ad Attalū in ludis, quos in honorem Mineruæ fecerat, legatos misissent, ad se in gratulationibus deorum neminem transmiserant. Quibus omnibus rationibus aucta indignatione, libenter cum Rhodijs aduersus Byzantios sentiebat. Itaq; cum legatis composuit, ut illi mari Byzantios adgrederentur, se idem terra non minoribus uiribus facturum pollicitus. Belli igitur, quod Rhodij aduersus Byzantios gesserunt, hoc principium, atq; hæc causa fuit. Byzantijs principio in credibili audacia inierunt bellum, sperantes Achaëum, uti erat pollicitus, sibi auxilio futurum. Quare aduocato ex Macedonia Thibete, eum Prusiae opposuerunt, quo huic ad defendenda sua occupato, aliena infestandi facultatē auferrent. At Prusias eo quo diximus impetu in Byzantios profectus, euestigio Fanum cepit, locum natura munitissimum, et supra ipsum Ponti hostium situm, quod Byzantijs non multo ante tempore, ingenti pecunia mercati fuerant, opportunitate loci plecti, ne quam alicui commoditatem relinquerent in Pontum, uel ex Ponto nauigandi, nisi id cum Byzantium uoluntate facerent. Præterea eam omnem partem Asiae, quam Byzantijs multis antè annis tenuerat, ferro, igniq; uastauit. Rhodij ædificatis sex nauibus, quatuorq; associjs acceptis, et Xenophanto duce constituto, cum decem nauium classe in Hellespontum nauigarunt. Vbi nouem ex his iuxta Sextum constitutis, quo uni ueris aditum in Pontum prohiberent, cum reliqua dux Byzantium aduolauit, tentandi gratia illorum animos, an exardescente iam bello consilij poeniteret. Quos cum eodem animo reperisset, ad suos reuersus, cum omni simul classe Rhodū redijt. Inter hæc Byzantijs legationibus agebant, alios ad Achaëum mittentes, rogatum, ut succurrere rebus suis maturaret: alios in Macedoniam, qui Thibetem adducerent. Videbatur enim Bithyniae regnum non minus ad Thibetem, quam ad Prusiam spectare, quod Thibetes Prusiae patruus esset.

esset. Rhodij obstinatione Byzantium cognita, callidè ac prudenter se, ut uoti compotes fierent, gesserunt. Cum enim Byzantios intellexissent omnē spem suam in Acheo sitam habere, patremq; Achei scirent à Ptolemæo in Alexandria in uinculis teneri, Achaëum autem salutem patris, ceteris omnibus posthabitis, intentum esse, de mittendis ad Ptolemæum legatis, & Andromacho petendo primū uelut obiter, deinde autē studio ac serio agere ceperunt, quo Achaëum sibi hoc tanto beneficio facerent obnoxium. Ptolemæus auditis, quae relata per legatos fuere, haud facillè inclinari ad liberationem Andromachi uidebatur, sperans se illo uti in tempore posse, quod nondū compositae res cum Antiocho erant: & Acheus iam sine controversia regnū adeptus, longē lateq; uires suas extenderat. Erat enim Andromachus Achaëi pater, & frater Laodices uxoris Seleuci. Veruntamen ut Rhodijs gratificaretur, Andromachū eis tradidit, quo eum si uideretur, filio restituerent. Rhodij per hunc modū uoti compotes facti, et simul alijs rationibus conciliato sibi Acheo, præcipuā spem Byzantijs abstulerunt. Accidit præterea aliud quoq; quod non parū Byzantios afflixit. Thibetes enim, quem ex Macedonia aduocatum supra memorauimus, repente morbo correptus, diem suū obiit. Quae cum accidissent, Byzantijs omnino animis cecidere. Prusias contra, aucta spe rei bene gerendae, simul ipse bellum ex Asia mouit: simul conductis in Thracia mercenarijs militibus, usque adeo Byzantios oppressit, ut ne exire quidē portas urbis, quae in Europam aspiciunt, auderent. Byzantijs omni spe nudati, bellumq; undiq; asperissimum patientes, exitum aliquē rerum honestū quarebant. Quamobrē appropinquante ad urbem Cauaro Gallorū rege, & dirimere id bellū omni studio conante, Prusias simul & Byzantijs rem omnem in manibus eius posuerunt. Quod cum intellexissent Rhodij, propositū suum producere ad finem cupientes, legatos ad Byzantios Ardicē misere, & cum eo Polemoclen cum tribus triremibus, uolentes id quod in proverbio est, hastam simul & caduceum Byzantijs mittere. Cum igitur legati Byzantijs uenissent, percussum est foedus sub Cothone Calligitone Byzantium augure, cum Rhodijs quidē simpliciter, ut Byzantijs à nemine in Pontum nauigante uectigalia exigerent: quo facto, Rhodij, socijsq; eorū pacem cum Byzantijs agerent. cū Prusia uerò his uerbis, Esse Prusiae atq; Byzantijs pacē atq; amicitia perpetuam. neq; Byzantios aduersus Prusiam aliquo modo exercitū ducere, neq; Prusiam aduersus Byzantios. Restituere Prusiam Byzantijs omnes prouincias, oppida, populos, mancipia, absq; mercede aliqua. Præterea naues, sagittas, ac reliquam prædā, quam principio eius belli Byzantijs abstulerat: itē ligna, tegulas, laquearia, quae ex fano abduxerat. Si quidem Prusias aduentū Thibetis formidans, omnia ē medio sustulerat, in quibus se recipere hostes potuissent. Postremò obligari Prusiam, ceterosq; Bithyniae milites, quicquid ex Mysia abstulissent, quae sub ditione Byzantium erat, incolis restituere. Belli igitur Prusiae ac Rhodiorū aduersus Byzantios hoc principium, atq; hæc finis fuit. Sed eodē tempore Gnosij missis ad Rhodios legatis, triremes, cū quibus Polemocles nauigarat, & tris cataphractas naues petiere aduersus eos, qui nuper à se defecerāt. Quo facto, cum classis in Cretā adpulisset, Eleuthernei eam rem suspectā habentes, quod paucis antè diebus Polemocles, ut Gnosijs gratificaretur, Timarchū eorū ciuem occiderat: primò de iniurijs questi, mox Rhodijs intulerunt bellū. Non multo antè hæc tempora Litijs quoq; varijs ceperant affligi difficultatibus. Et enim omnis Creta in motu erat. Gnosij, Gortynijsq; inuito inter se foedere, & omnia communi consilio agentes, omnē insulam subiugarunt, urbe Litijs excepta. Hanc, quoniam sola iugum abnuerat, omnibus uiribus oppugnare nitentur, æquare eam tandem solo cogitantes, ut hoc exemplo ceteris ciuitatibus metus nouarum rerū incuteretur. Principio igitur Cretenses omnes bellum aduersus Litijs gerebant. Mox orta inter eos ex leui causa contentione, quod huic genti frequentissimè accidit, dissidere inuicē ceperunt. Et Poliyreni, Ceretæ, Lampei, præterea Horij atq; Arcades, relicta Gnosiorum

amicitia, cū Litij sentiebant. Gortyniorū uariæ erant sententiæ: antiquiores enim Gnosiorū, iuniores uerò Lytiorū partes sequebantur. Gnosij, mutatis repente sociorū uoluntatibus, cū res præter opinionē accidisset, mille homines societatis iure ex Aetolia accersuere. Quo facto, seniores Gortyniorū exemplo occupata arce, Gnosios simul atq; Aetolos introduxerūt, iuuenibusq; partim in exiliū missis, partim crudelissimè interfectis, urbē Gnosijs dedidit. Eodem tēpore cū forte Lytij in hostilē agrū uniuersi irrupissent, nullo domi præsidio relicto, Gnosij re per exploratores cognita, urbē custode uacua occuparūt, puerosq; & mulieres Gnoson misere. Dehinc incensa per irā ac funditus euersa urbe, domū remearunt. Lytij ab expeditione ad urbē reuersi, ubi omnia incensa ac diruta cōspexere, adeo animis cōsternati sunt, ut ne ingredi quidem urbē quisquā ausus fuerit, sed omnes eā cateruatim circumeuntes, gemitu ac lamentis & patriā & fortunā suā sunt profecuti. Posthęc cōuerso itinere se ad Lampeorū urbē receperunt, à quib. humaniter, et summo studio suscepti fuere. Ac iā pro ciuib. profugis, atq; hospites intra unius diei spaciū facti, bellū cū socijs aduersus Gnosios gerebāt. Lytios Lacedæmoniorū colonia, & omnium Cretæ urbium antiquissima, ac semper optimorū uirorū ferax, ita repente & miserabiliter extincta est. Pollyrenei & Lampei, ceteriq; omnes eorū socij uidentes Gnosios quidē Aetolorū socios esse, Aetolos uerò Philippi & Achæorū hostes, legatos ad regē atq; Achæos mittunt, qui de inuenda societate, & auxilijs mittendis agerent. Achæi et Philippus in cōmunem illos societate accipere. Deinde suppetias eis miserūt, Illyrios circiter quadringentos, quorum dux erat Plator: Achæos ducentos, Phocenses uerò circiter centū. Qui cū uenissent, maximū momentū Pollyreneis Achæorū socijs attulere. Siquidē intra breue tēpus auctis illorū uirib. Eleutherneos, Cydoniatas, Aptereos, aliosq; complures muris inclusos à Gnosiorū societate deficere, sibiq; adherere compulerunt. Quib. peractis Pollyrenei, socijq; quingentos Cretenses Philippo & Achæis miserunt. Gnosij nō multo antē tēpore circiter mille Aetolis miserant. Ita utriq; alterius gratia bellū inuicē gerebant. Gortyniorū exules Pheastiorū, deinde & ipsum Gortyniorū portū occuparūt, unde in eos qui in ciuitate erāt, incursiones faciebāt. Hic igitur erat Cretensium rerū status. Sub idē tēpus Mithridates rex bellū Sinopenlib. intulit, quod ueluti principium & causa eius infortunij fuit, quod tandē Sinopenes occupauit. In quo cū Sinopenes subsidium per legatos à Rhodijs petissent, Rhodij tris uiros ad eā rem elegere. His ad 140 millia drachmarū tradita, ut Sinopenlib. de rebus ad bellū necessarijs prouiderēt. Igitur quib. datū hoc onus fuit, utres ueni pararūt circiter 10 millia, crinium laboratorū 300 talenta, neruorū laboratorū 100 talenta, armaturas integras mille, aureorū signatorū 3 millia, balistas præterea, ac tormenta omnium generū magno numero. Legati his acceptis, Sinopē remearūt. Ingens inuaserat Sinopenes timor, ne Mithridates terra mariq; urbis oppugnationē aggredere. Sinope sita est in parte dextra Ponti, ubi Phalis fluuius ingreditur mare. Est autē in quadā Cheroneo protendente in pelagus, cuius collū Asiā contingēs, & longitudinis ferē duorum stadiorū prædicta urbs claudit: reliqua pars Cheroneo in pelagus protendit, estq; plana, & ad ambulandū in urbē commodissima: à mari uerò uenientibus difficilis, ac ferē inaccessa, aditus habens quàm paucissimos. Quā ob rem ueriti Sinopenes, ne Mithridates tormentis, machinisq; nō solū ab ea parte quæ Asiā contingit, uerumetiam ab alijs lateribus dimissis in terrā copijs, urbē oppugnaret, omnē eam partē quæ mari clauditur, uallo diligentissimè munierunt, constitutis militibus, qui hostes, si uenirent, sagittis à terra arcerent. Quippe circuitus loci mediocris est, nec magno præsidio indigens. Hęc cū Sinope gerebantur, Philippus rex ē Macedonia cū copijs profectus (hinc enim superius digressionē feceram) in Thessaliam atq; Epirū exercitū ducēbat, maturans per eas regiones transitū in Aetoliam facere. Alexander autē & Dorimachus eodē tempore de capienda per prodicionem Aegira cogitantes, congregatis Oeanthiæ mille & ducentis Aetolis (quippe ea urbs Aetolorū est, huic, de qua loquimur, opposita) nauibusq; ad trans-

transfretandū paratis, opportunitatē perficiendæ rei præstolabantur. Perfuga quidā ex Aetolia iamdiu apud Aegiratas morā traxerat. Hic cum sæpenu-mero animaduertisset custodes eius portę, qua iter est Aegirū, per ebrietatē negligentius se habentes, eam rem Dorimacho retulit, & ad urbē noctu capiendam hortatus est, hominē alioquin huiusmodi rebus assuerū. Est autē Aegira urbs Peloponnesi iuxta Corinthiacū sinū, inter Aegirū & Sicyonē sita in quodam colle aspero atq; difficili, ad Parnasum uergens, distansq; à mari circiter septē stadia. Cum igitur transfretationis tempus aduenisset, Dorimachus deportato exercitu, & omnibus strenuè prouisis, antequā dilucesceret ad annē peruenit, propter eum collē, in quo urbs sita est, defluentē. Hinc ipse & Alexander atq; Archidamus Pantaleonis filius, maxima multitudine Aetolorū comitati ad urbē feruntur, ea uia quæ ab Aegira ducit. Perfuga cum uiginti apertioribus militib. aliquanto cæteros ob experientia loci præcesserat, ac per saltus penē inuios peruenerat ad moenia, ubi per canalē effluentis aquæ urbem ingressus, custodes adhuc somno sepultos offendit. Quibus interfectis, uectibusq; securi abscessis, nemine sentiente portā Aetolis reclusit. Quod conspicientes Aetoli, magno impetu in urbē feruntur, temere nimium atq; incōsideratē se gerentes. Quæ res Aegiratis quidē uictoriā, ipsis uerò cladē simul atq; ignominia peperit. Etenim Aetoli actū de Aegiratis existimantes, cū primum ipsi intra moenia consisterent, hunc in modū se gessere. Congregati aliquandiu in foro constiterūt. mox dilucescente die ad priuatas utilitates omnes conuersi, palatijq; per urbē alij alias domos adgredi, fortunas ciuiū diripere, urbē totam populari, deniq; nulli rei præterquā prædæ intenti esse. Aegirata magnitudine ac nouitate facti cōmoti, hi quidē ad quorū domos grassati hostes fuerāt, timore perculsi, extra ciuitatē fugere, Aetolis iā manifeste urbē tenentib. Quæ uerò auditis tubarū clangoribus adhuc integra re familiari in subsidium ciuitatis exiuerāt, omnes sese in arcē recipere. Quā ob rem hi quidē continuè plures ac fortiores fieri, Aetoli cōtrā rariores, debilioresq; illis se iugiter ad defensionē urbis in arcē congregantibus, his semper domos prædandi gratia diuidētib. Dorimachus etiam imminens periculū animaduertebat, nihil tamen ob eā rem cōmotus, incredibili audacia in arcē impetū facit, ratus qui eò conueniunt, aduentu suo perterritos, mox se Aetolis dedituros. Aegirata uerò mutuo sese adhortantes, et incredibili cōstantia ac fortitudine animi persistentes, hostē arcebāt. Vtrinq; igitur accerrimè pugnabatur. Et quoniā arx nullis erat circumdata moenibus, conflictus ille cominus et uirum fiebat. Aliquandiu atrociter atq; æquo Marte pugnatū est, his de patria ac liberis, illis de propria salute dimicantibus. Ad extremū tamē Aetoli fugere turpiter cœperūt, qua cōpta occasione Aegirata auctis animis eos inlequebantur. Ex quo accidit, ut plurimi Aetolorū, dū præ timore tumultuariē fugerēt, in ipso exitu portæ à se inuicē oppressi extinguerent. Alexander in prælio strenue dimicās occisus est. Dorimachus in tumultu, dū portā egredi contenderet, occubuit. Reliqui autē in eodē loco oppressi, aut per præcipitia ruentes occiderūt. Pauci admodū salui, armis tamē turpiter in bello amissis, ad naues per uenere. Per hūc modū Aegirata perditā ferē per segnitie patriā incredibili animi magnitudine recuperarunt. Sub idē tempus Euripides, qui dux ab Aetolis missus Eliensib. fuerat, peragratis Dymensium et Pharensium et Tritensium agris, ingentē abigens prædā, iter in Eliensem terrā tenebat. Quod cū Miccus Dymensis audisset, qui forte ea tempestate in locū ducis Achæorū suffectus fuerat, auxiliantibus Dymensibus, ac Pharensibus, & Tritensibus, abeuntes hostes insecutus, dū inconsultus ruit, in hostiū insidias lapsus, pligatus est, multosq; ex suis amisit. Siquidē quadraginta pedites desiderati, capti uerò ducenti. Euripides re foeliciter gesta animo elatus, paucos post dies rursus eductis copijs, castellum quoddam Dymensium opportunissimum cepit, quod incolæ Murum appellant: feruntq; ab Hercule olim, cum aduersus Elienses bellū gereret, ædificatū fuisse, quo ueluti munimento ac receptaculo belli uteretur. Dymenses, Pharenses, & Tritenses supra dicta clade affecti, & futura propter captū ab Euripide ca-

stellum formidantes, primò literas ad ducē Achæorum dedere, quibus eū de rebus gestis certiorē facerent, peterentq; aduersus Aetolos subsidium. Posthæc nonnullos ex principibus ciuitatū suarum legatos ad eundē miserunt. Aratus neq; mercenariū militē contrahere poterat, ob non solutū ab Achæis tempore Cleomenici bellī militib. suis stipendiū, & rebus omnibus timidē atq; imprudenter utebat. Quam ob rem & Lycurgus Atheniū Megalopolitarū oppidum cepit: & Euripides præter id quod supra memorauimus, Gorgo Telphusiæ potitus est. Dymenses, Phareses, & Tritenses spe, quam in duce Achæorū habuerāt, frustrati, inter se decreuere, ne qua deinceps pecunia in bellicos usus Achæis solueretur, sed ipsi per se mercenarios contraherent, pedites circiter trecentos, equites quinquaginta, quibus se patriamq; tuerentur. Quo facto, priuatis quidē rebus satis usi sunt consulere, nullam autē rerum publicarū rationem habuisse. Pessimū enim cæteris exemplum dederunt, quantulacuncq; ex causa res nouas moliendi. Cuius rei culpam meritō quis in ducē transtulerit, per segnitiē atq; ignauiam expectationē suorum fraudantē. Est enim ita comparatū, ut omnes qui in periculo sunt, quamdiu spem subsidij in amicis ac socijs habent, tamdiu cum ijs amicitia putent seruandā. Vbi uerò spes omnis sublata est, tunc ipsi per se proprijs rebus consulere cogantur. Quam ob rē danda quidem uenia est Dymensibus, Pharesibus, & Tritensibus, quod in summo ciuitatū suarū discrimine mercenarios conducerent, duce Achæorum segniter se habente. Quod uerò erogare in cōmunes usus pecuniā noluerunt, haudquaquā ignoscendum. Ut enim decebat non prætermittere proprias necessitates, ita erat turpissimū ea relinquere, quæ ad salutē cōmunis rei publicæ pertinerent: cum in eo essent rerū successū, ut cōmeatū inoffense secundū cōmunes leges potirentur, ac præsertim, cū authores societatis cum Achæis inite existèrent. Hic igitur erat Peloponnesiacarū rerum status. Rex Philippus, peragrata iam Thessalia, in Epiro aderat. Hinc accepta multitudine Epirotarū unā cum Macedonibus, quos secū duxerat, & trecentis funditoribus, quos ex Achæia habuerat, itē trecentis Cretensibus, qui missi à Messenijs fuerant, in Ambraciotarū regionē peruenit. Vbi si statim facto impetu in mediterranea Aetoliæ loca grassatus fuisset, hic finis totius belli erat futurus. Verū persuasus ab Epirotis, ut primò Ambracū expugnaret, occasione Aetolis præbuit ad resistendū: & quicquid necessarium foret, ad res suas tuendas, prouidendū atq; parandum. Epirotæ enim priuatū commodū publicæ sociorū utilitati præferentes, affectantesq; summo studio Ambracum suæ ditionis facere, Philippū hortati sunt ad eum locū obsidendum: & antequam ulterius progredierentur, capiendū. Per commodum enim futurū rebus suis arbitrabantur, si Ambracia Aetolos priuarent. Venturā autem eam urbē quamfacilimē in potestātē suā, si prius hoc loco potirent. Est enim Ambracus, locus & naturali situ, & duplici muro munitissimus: ita undiq; paludibus clausus, ut unū duntaxat à terra aditū habeat, eumq; arctissimū, ac manu factū: præterea ipsi urbi, ac prouinciæ Ambraciotarū quasi supra caput imminet. Philippus igitur ab Epirotis persuasus, positus circa Ambracū castris, necessaria ad obsidionē parabat. Eodē tempore Scopas, congregata Aetolorū multitudine, per Thessaliā profectus in Macedoniam irruit, omnemq; regionem iuxta Pieriam montem ferro igniq; depopulatus, cum omnis generis præda uersus Diūm abiit. Vnde cum ij qui locum incolabant, aufugissent, domos omnes, gymnasiumq; funditus diruit: nec his cōtentus, porticus etiā ingenti sumptu circa templū instructas, incendit. Præterea omnia quæcuncq; uel ad ornatū, uel ad usum ibi erāt posita, uastauit. Postremò regū imagines omnes euertit. Hic igitur statim initio bellī, et quasi primo impetu nō solū homines, uerum etiā deos aggressus discessit: reuersusq; in Aetoliā, non ut impius ac nefarius in deos immortales, sed ut bonus uir, & bene de republica meritis, exceptus atq; honoratus est, magna spe futurarū rerū Aetolis addita. Ex hoc enim rebantur, ut nemo quidē in posterū appropinquare regioni suæ hostiliter auderet: ipsi uerò populabundi non solum in Pelopon-

loponnesum grassari, ut confuuerant, uerum etiā in Thessaliā & Macedonia liberē possent. Philippus auditis quæ in Macedonia gesta erant, statimq; ignorantē atq; audivitatis Epirotarum pœnas luens, Ambracū obsidebat. ubi omni genere machinarū ac tormentorum usus, intra x l. dierum spaciū eo loco potitus est. dimissosq; ibi, fide prius ab ijs accepta, Aetolorum presidio, desiderio Epirotarum satisfecit, Ambraco eis quasi per manus tradito. Posthæc motis castris iter per propinquā uallem direxit, festinans Ambrachæum sinū quamcelerimē transfretare, qui arctissimus est iuxta Acarnanū templū, quod Antium appellatur. Fluit autem is sinus ex mari Siculo inter Epirum & Acarnaniā faucibus quàm arctissimus: uix enim ad sexcentos passus in latitudinē patet. Vbi uerò in mediterraneā partē diffunditur, latitudinē habet ferè centum stadiorū, longitudinē incipiendo à mari Siculo ccc stadiorū, diuiditq; Epirum ab Acarnaniā, à Septentrione Epirum habens, Acarnaniā à meridie. Triactico igitur cum copijs sinu, Acarnaniā ingressus ad urbem Aetoliæ peruenit, quam Poetiam uocant, ductis secum ex Acarnania duobus millibus pedatum, equitibusq; ducentis. Hic dispositis circa urbem castris, post multa acriaq; certamina, perendie quàm eò uenerat, urbē pactionibus cepit, relicto in eo post fidem ab ijs acceptam Aetolorum presidio. Sequenti nocte quingenti Aetoli rem adhuc in integro esse existimantes, in suorum subsidium ueniebant. Rex aduentu eorum cognito, dispositisq; in itinere insidijs, magnam partem illorū occidit, reliquos cepit. Pauci fuga salutem quasiuere. Posthæc distributo inter milites triginta dierū frumento (maximam enim ea urbs frumenti copiam habebat) in Stratensem profectus est agrum, castraq; iuxta Achelouā annem posuit, procul ab urbe circiter decem stadia. Hinc per omnem prouinciā grassatus, nemine exire obuiam audente, omnia ferro igniq; uastauit. Sub idē tempus Achæi bello præter cæteros afflictī, nec longē iam abesse regem audientes, missis ad eum legatis auxiliū poscunt. Legati Philippo ad Straton oppidū occurrunt, expositisq; uti mandatū fuerat, necessitatibus suis, subsidium precantur: & regi, ut transfretato Rhio iter in terrā Eliensem teneat, multis suadent rationibus. Quibus auditis, Philippus legatos quidem in præsentia dimisit, consulturū se de rebus huiusmodi pollicitus. Ipse uerò motis castris uersus Metropolim ac Conopē profectus est. Quod sentientes Aetoli, relicta urbe omnes in arcem confugerunt. Philippus incensa Metropoli, iter profectus Conopen tendit. Vbi cum congregati Aetoli equites in transitu fluuij ei occurrere statuissent, loco ad xx stadia ab urbe remoto, & aut omnino prohibere eum transitū: aut si transiret, cum eò configere. Philippus, intellectu eorū consilio, mandat scutatis, ut primi omnium flumē ingrediantur, collectiq; in unū immota acie exitū tentent. Qui cum dicto paruissent, Aetoli primis ordinibus, quia conferti erant, frustra tentatis, itē postea secundis, & tertijs, tandē desperatis rebus, in urbē reuersi sunt, ac iam de cætero Aetolorū exercitus intra oppida cōmorabatur. Philippus uerò liberē per omnē prouinciā discurrens populabatur, & Ithoriā quoq; Eratis locus in transitu situs, naturaliq; et artificiali munitione excellens. Quò cū appropinquasset rex, custodes eū locū deseruerūt. rex occupatū ad pauimentū usq; destruxit, uastabatq; omnia, compluribus ditioni suæ subactis oppidis & situ & mœnibus munitissimis: castellisq; omnibus, quæ in ea regione plurima erant, funditus demolitis. Posthæc remissus ac placidius faciebat iter, facta suis potestate in priuatas utilitates, quæ uellent, diuertendi. Affluentem deinde copia omnium rerum exercitum uersus Eniadas mouit, positusq; iuxta Pæanium castris, id primum decreuit expugnare, nec longē post multis commissis certaminibus expugnauit, urbem haud quidem magnam, quippe quæ minus mille passibus in circuitu patet, sed omni apparatu mitorum, turrium, domorumq; haud cæteris inferiorem. Huius mœnia euertit funditus, domos uastauit, ligna tegulasq; ratibus transfuehi per flumen ad Eniadas iussit. Aetoli primò ad defendendam Ceniadarum arcem accingere se cœperunt, muro ac fossa, præ-

terea rebus ad propugnandū necessarijs eam munientes. Postquam uerò appropinquare Philippū intellexerunt, timore perculsi, fugā omnes arripuerunt. Philippus, nemine iam resistente, hoc quoq; oppido potitus, exercitū in Calydoniam duxit ad oppidum quoddam munitissimum, cui * Claos nomen est, et mœnibus et omni apparatus genere munitissimū. Nam Attalus Aetolis ad illius defensionē apparatū exhibuerat. Macedones uerò hoc quoq; oppido per uim potiti, passim deuastando Calydoniā discurrūt: deinde rursus ad Eniadas reuertuntur. Philippus, considerata loci opportunitate, cum ad alias res gerendas, tum uel maximè ad transeundum in Peloponnesum, instaurare urbem mœnibus decreuit. Nam Oeniade quidē mari adiacent ad oppositū Acarnania, quod Aetolis circa principium Corinthiaci sinus contiguū est. Est autem ciuitas in Peloponneso sita è regione littoris Dymæorū, & uicina locis qui sunt iuxta Araxū. Distat enim nō amplius centū stadijs. Quæ considerans Philippus, arcē separatim muniuit: deinde portu naualibus q; muro circumdatis, hæc quoq; cum arce coniunxit, usus ad id opus peragendū materia, quam ex Pæanio uectā supra memorauimus. Cum in his uersaretur Philippus, literæ è Macedonia afferuntur, significantes, Dardanios, quia de transitu eius in Peloponnesum dubitarent, summo studio delectū habere, parareq; ad bellū necessaria, ut mox in Macedoniam transfirent. Quæ cum rex intellexisset, extemplo succurrendū Macedoniæ ratus, legatos Achæorū remisit, dato eis responso, quòd cum primū Macedonicas res collocare in tuto potuisset, nihil sibi magis curæ foret, quàm cum omnibus uiribus in Achæorū subsidium uenire. Post hæc motis castris, summa celeritate per ea, per quæ uenerat, loca reuertebatur. Transfretanti Ambraciū sinum ex Acarnania in Epirū in una lembo Deaetrius Pharius occurrit, quē Illyrio expulsum à Romanis supra memorauimus. Hunc rex benignè atq; humaniter amplexū, iussit in Corinthū nauigare, deinde per Thessaliā in Macedoniā proficisci. Ipse uerò in Epirū profectus, mox se in Macedoniā contulit ad urbem Pellam. Dardani, cum per Thraces quosdam perfugas aduentū regis intellexissent, timore perculsi, subito exercitum dissoluere, quanquā non longè iam aberant à Macedonia. Philippus cognita Dardanorū pœnitentia, potestatē suis omnibus fecit colligendi nouas fruges, & in suā cuiq; regionē abeundi. ipse in Thessaliā profectus, reliquā partem æstatis Larissæ egit. Sub idē tempus Aemilius Paulus ex Illyrijs reuersus Romā, triumphauit. Annibal Sagunto per uim potitus, in hyberna copias dimiserat. Romani nuncio de Sagunti excidio accepto, legatos ad petendū Annibalem Carthaginensem mittebant, simulq; necessaria ad bellū parabant, P. Cornelio & T. Sempronio creatis Consulibus. Quibus de rebus, quæ partim latim dicenda erant, superioribus libris exposuimus. Nunc autem summam memoriam gratia repetimus, ut quod polliciti fuimus, omnia, & simul, ante oculos legentibus ponant. Primus igitur eius Olympiadis annus profectus est. Aetoli, cū tempus comitorū adesset, Dorimachū ducem belli elegerunt. Hic subito magistratū ingressus, collecto armatorū numero, in superiorē partem Epiri impetum fecit, omnemq; eā regionē sedē nimitū atq; hostiliter depopulatus est, ut nō tam utilitatis suæ, quàm excidij Epirotarū gratia id facere uideretur. Tum ad templum Dodonæi Iouis profectus, porticus incendit, ornatū omnē templi deuastauit, ipsam deniq; sacrā ædē euertit. adeo nullū uel pacis, uel belli modū seruare sciunt Aetoli, sed in utroq; communē hominū morē, et quasi naturalē legem transgrediunt. Hæc tot, aliaq; cū Dorimachus patraffer, domū reuersus est. Durante autē adhuc hyeme, omnibusq; & aduentū Philippi ob tempestatē anni desperantibus, rex acceptis tribus millibus clypeatorū, et scutorū duobus millibus, Cretensibus itē trecentis, præterea quadringentis ferè equitibus, Larissæ profectus est, & factio per Thessaliā itinere, in Euboeam penetrauit. Inde per Bœotiam & Magaridam tempore Aequinoctij hymalis Corinthum uenit, ita clam factio itinere, ut nemo Peloponnesiorum id senserit. Clausis deinde Corinthi portis, & custodijs itineri adhibitis, sequenti die

die Aratū seniore ex Sicyone ad se uocauit. Tum literis ad ducē Achæorū, & ciuitates missis, certiores eos fecit, quando, & quo loco conuenire armati deberent. His rebus hunc in modū constitutis, iter coeptum profectus, castra iuxta Diofcoriū Philisiam oppidum posuit. Per idem tempus Euripides cum duabus legionibus Eliensium, & piratis, ac mercenarijs militibus, ut omnes ad duo millia & ducenti essent, præterea cum equitibus ferè centū Psophide discedens, per Phœnicem et Stymphaliā terram iter faciebat, ignarus progressus Philippi, & uastare ac depopulari Sicyoniorū agrum cupiens. Accidit, ut qua nocte Philippus iuxta Diofcoriū castrametatus est, Euripides cum prima luce eum locū prætergressus Sicyoniorū agrū intrasset, Cretenses quidā ex ijs qui cum Philippo erant, cū fortè relictis ordinibus pabulatū proficiscerent, in eum incidere. Ex quibus cum præsentia Macedonū cognouisset, nihil cuiquā locutus, eadem qua uenerat uia domū copias reduxit: intendens, speransq; se facile, postquā Stymphaliā terrā prætergressus fuisset, in locis iniquis fundere Macedonas posse. Philippus hac re minimè intellecta, cum prima luce, uti statuerat, exercitū mouit, iter sub ipso Stymphalo uersus Caphyras facturus. Eo enim conuenire in armis Achæos per literas iusserat. Cum primi milites Macedonum ad summam eius collis peruenissent, quem incolæ Apeaurū uocant, distatq; à Stymphaliorū urbe circiter decem stadia, fortè fortuna accidit, ut Eliensium quoq; primi ad eandem summam peruenirent. Quare cognita Euripides iniquitate loci ac temporis perterritus, fugam cum paucis arripuit, & per saltus penè inuios Psophidem peruenit. Reliqua multitudo Eliensium simul deserta à duce, simul nouitate rei perculsa, aliquandiu quid agendum foret, dubitauit. Post hæc ex genere armaturæ, galeati enim Macedones procedebāt, Megalopolitanos eos esse rati, conserta acie, & seruatīs ordinibus aliquantū processere, salute haudquaquā desperata. Vbi uerò propinquiores facti sunt Macedones, ueritatē rei iam planè intelligentes, omnes se abiectis armis in fugam uerterunt. Ex his ferè mille & ducenti uiui in potestatē hostiū peruenere. Reliqui aut à Macedonibus instar pecudū trucidati, aut per precipitia lapsi, mortem obiere. Pauciores centum fuga seruauit. Philippus, præda & captiuis Corinthum missis, iter profectus. Peloponnesijs id factum mirabile uisum, fama eodem tempore & aduentum regis, & uictoriam nunciantē. Cum per Arcadiam iter rex faceret, multis in itinere niuiū ac locorum difficultatibus fatigatus, tertio die intēpēsta nocte Caphyas peruenit. Hic curatis triduo corporibus, & Arato iuniore cum copijs, quas habebat, secum accepto, ita ut esset exercitus omnis ad decem millia hominū, Psophidem per Cleatorium uenit, congregata ex ciuitatibus, per quas transtulit, telorum ac scalarū multitudine. Est autem Psophis antiquissimum Arcadium oppidum in medio Peloponnesi situm, eam partem Achaia contingens, quæ ad occidentem uergit, & Eliensium regionē per opportunē imminens, per quos tum fortè regebatur. Ad hanc Philippus tertio, postquā Caphyas discesserat, die profectus, castra in oppositis urbi collibus collocauit, ex quibus urbem & circumstantia omnia loca tuto cernere poterat. Hinc igitur cum munimenta urbis animaduerteret, aliquandiu anceps consilij fuit. Ab occidente enim iuxta mœnia urbis rapidissimus torrens defluit: qui cū magna hyemis parte intransfretabilis sit, aditum ad urbē ex eo latere prohibet, qui torrens breui tempore confectus erat, utpote locis editioribus, defluens. Ab oriente uerò Erymanthū habet, magnū ac præcipitem fluuiū, de quo multa à poetis atq; historicis narrant. Torrens ipse, de quo supra diximus, in Erymanthū defluens, tertio quoque à meridie latus tutissimū reddit. Quarto autē, quod ad Septentrionē uergit, collis superstat asper, atq; difficilis, & quasi opportunissimæ arcis locū tenēs. Ita urbs à tribus lateribus aqua, à quarto tuta reddit colle: præterea ex omni parte mœnibus claudis, magnitudine atq; opere excellentibus. Postremò erat in ea Eliensium præsidij, & Euripides fuga seruatus proximè se eò receperat. His omnibus consideratis, Philippus partim ab expugnatione urbis retrahebatur ob

difficultatem rei, partim ob loci opportunitatem, ad eam obsidendam inflammabatur. Nam quantum tunc ea urbs detrimenti Achæis atque Arcadibus afferebat, munimentum quoddam, & quasi receptaculum belli tutissimum Eliensibus existens: tantum e contrario, si caperetur, allaturâ Eliensibus detrimenti, & munimentum ac receptaculū belli Arcadibus futuram arbitrabatur. Quam obrem in hanc tandem sententiâ inclinatus, Macedonibus nunciavit, ut cum prima luce refectis cibo corporibus, omnes instructi ac parati forent. Posthæc Erymanthi pontem transgressus, nemine ob nouitatem ac magnitudinem rei iter eius impediente, sub ipsa urbis mœniâ intrepidus uenit. Euripidem, ceterosque qui in ciuitate erant, factum id ancipites consilij fecit. Nam neque ut expugnari a se posse urbem adeo munitâ existimare Macedones putabant: neque diutius ea anni tempestate obsidionem tolerari. Quam obrem, ne per proditiōnem uocati essent ab aliquo intra urbem habitantium, uerebantur. Vbi uerò nihil eiusmodi in ciuitate tentari uident, magna pars ad defendenda mœnia concurrunt. Mercenarij Eliensium per portam castris super eminentem eruptione facta, in hostes feruntur. Philippus tribus in locis, qui scalas mœnibus admouerent, constituit, et sufficienti Macedonum numero singulis partibus addito, dari per præconem signū iubet. Quo facto, incredibili ardore omnes pugnam capessunt. Obsessi principiō acerrimè propugnantes resistebant, multis ex scalis, cum transcendere mœnia conarentur, defectis. Vbi uerò & tela, & omnis necessariorum rerum apparatus propugnantis defuit, utpote qui ex improviso ad mœnia cucurrerant, nec perterriti Macedones, retraherent gressum, sed in defecti locum proximis quisque scalas ascendebat: conuersi tandem in fugam obsessi, omnes se in arcem receperunt. Ex his qui cum rege erant, Macedones quidem mœniâ transgrediuntur. Cirtenses uerò cum his qui ex superiore urbis parte eruptione fecerant, congressi, ad extremum eos adegerunt, ut abiectis turpiter armis, capesserent fugam. Quos ingenti impetu insecuti, multis eorum in itinere interfectis, unâ in urbem irruere. Ex quo accidit, ut eodē ferè tempore undique capta urbs fuerit. Vniuersi ciues cum filijs & uxoribus in arcem confugere. Idem ab Euripide factū, reliquisque qui id periculū euaserant. Macedones urbem ingressi, publica, priuataque omnia diripuerunt, de hinc quiete agentes in ciuitate morabantur. Qui arcem tenebant, cum & com meatu, & omnibus necessarijs carerent, prospicientes futurum, de deditiōne agere cœperunt. Misso igitur ad regem caduceatore, & accepta uenia mittendæ legationis, principes ciuitatis, & cum his Euripidem ad Philippum mittunt. Hi cum rege composuere, ut dedita arce liceret ciuibus simul atque aduenis, libere abire. Quo facto, rursus in arcem redierunt, iussi à rege, ne prius inde discederent, quam ipse ex urbe copias eduxisset, ne forte in milites suos incidentes præda fierent. Rex ob tempestatem anni necessariō in ea urbe aliquot diebus moram traxit. In quibus uocatis in concionem Achæis, qui in exercitu erant, multa locutus est de situ atque opportunitate eius urbis ad præfens bellū gerendum, & fidem ac beneuolentiam suam in eam gentem pluribus uerbis commemorauit. Postremò tradere se, inquit, eam urbem Achæis, quo palam intelligerent hoc sibi propositū esse, omnibus in rebus gratificari Achæis, nihilque in rebus illorum studij ac promptitudinis omittere. Quæ cum dixisset, agentibus gratiam Achæis, & beneuolentiâ regis amplexantibus, Philippus concionem dissoluit. Nec multo post iussis conuenire militibus, Lassionem uersus exercitū mouit. Psophidij relicta arce, in ciuitate uenere, omnesque in suas quisque domos reuersi sunt. Euripides cum suis primò Corinthum, deinde Aetoliam abiit. Duces Achæorum præfentes Proslauum Sicyonium cum sufficienti præsidio in arce posuere, urbi Pythiam Pellenensem præfecerunt. Hunc finem res Psophidiorum sunt sortitæ. Eliensium præsidium, quod Lassioni erat, perspecta Macedonū præsentia, & his quæ Psophidi gesta erant, per nuncios cognitis, magnitudine rerum deterriti, urbem deseruerunt. Quo factū est, ut Philippus simul & uiderit eam, & cœperit. Hanc quoque Achæis, ut auctiorē

erga

erga eos beneuolentiam ostenderet, dono dedit. Similiter Straton ab Eliensibus captum Thelphusij restituit. His gestis post diem quintū Olympiam uenit. Hic peractis Deo rite sacrificijs, ac epulo publico ducibus factis, recreatisque triduo militibus, postridie educit copias, & in Eliensem agrum profectus prædandi copiam militibus fecit. Ipse iuxta Artemisum castrametatus, non longe post abducta inde præda rursus Dioscoriū rediit. Vbi crebris per prouinciam incursionibus factis, ingens hominum multitudo capta, plurimi sese in propinquas uillas, ac locos natura munitos receperunt. Est enim Eliensium regio & multitudine corporum, & copia omnium rerum inter cæteras Peloponnesi regiones fertissimâ: quippe magna pars habitantium ita agriculturæ dediti sunt, ut secundam & tertiam ætatem ruri agentes, multis alioquin diuitijs præditi, nunquam ciuitatem ingrediuntur. Quod ideo accidit, quia optimates ciuitates cultores agrorum in precio habent, magnaque diligentia ac studio obseruant, ne quid uel ad usum uitæ necessarium non habeant, uel iniuriam ab aliquo patiantur. Videntur autem mihi hoc ueteres instituisse, cum quod olim multitudo agriculturam communiter exercuerat, tum potius, quod olim sacram uitam uiuebant, & ex Græcorum omnium propter certamen Olympicum concessione, sacram & tutissimam regionem habebant, omnium malorum & omnis bellici tumultus expertes. Postquam uerò orta inter Arcades de Lacione & Pifa contentione, coacti sunt bellum pro patriæ defensione suscipere, ac pristinam uitæ rationem mutare, nullam amplius curam habuerunt consequendi ueterem illam, & quasi hæreditariam à Græcis libertatem: sed in eodem statu permanere, haud rectam futurarum rerum prouidentiam facientes. Nam si quod omnes à dijs immortalibus precamur, quodque ut assequamur, omnia sustinemus, & quod omnium confessione indubitatum est apud homines bonum, pacem uidelicet, atque concordiam, si hoc inquam, seruato officio, atque iustitia, consequi à Græcis aliqui in perpetuum possint, & uel contemnant id, ac pro nihilo habeant, uel aliquid pluris æstiment, non ne stultissimi sint, & omni ratione carentes? Sed per louem, dicet aliquis, si qui hanc uiuendi rationem custodiant, inutiles erunt ad resistendum, si quando bello, aut alio iniuriarum genere infestabuntur. At hoc certè perarum est, quod si aliquando acciderit, communi Græciæ auxilio defendi poterunt: aut, si priuati ab aliquo offenduntur, haud difficile erit per se ipsos mercenarios cogere ex pecunijs, quas longa pace ac tranquillitate rerum comparauerint. Nunc autem id timentes quod rarissimum est, & præter omnium opinionem accidit, cōtinuis bellis ac turbationibus, seque & regionem suam conficiunt. Hæc quidem de Eliensibus memorauimus, quoniam nulla unquam tempora maiorem eis, quam hæc nostra, opportunitatem præstiterit consequendi eam, de qua locuti sumus, ab omnibus libertatem. Hanc igitur regionem, uti supra diximus, ex ueteri consuetudine passim ac securè populi habitabant. Quam obrem inerat illi tum quidem innumerabilis multitudo hominum à Macedonibus capta, plures uerò in tutiora se receperant. Quippe ingens hominum & beluarum, ac plurimarum denique rerum multitudo congregata erat in propinqua uilla, quæ uulgo Thalamus dicitur, quod regio quæ eam amplectitur, arctissima est, ac perdifficilis aditu, & uilla ipsa aspera, ac ferè inaccessa. Philippus cum nunciatum esset, magnam multitudinem eò conuenisse, nihil intentatum relinquere uolens, cum mercenarijs militibus loca præoccupat, in aditum eius per opportuna. Ipse relicta castris, impedimentis, ac magna parte copiarum cum scutatis & leuioris armaturæ militibus per loci angustias procedit: ac nemine iter impediente, ad uillam peruenit. Cuius rei magnitudine, qui eò confugerant, deterriti, & simul imparati ad bellicos usus atque insueti, præterea multos per ætatē inutiles ad bellum secum habentes, contestim se dederunt. In quibus erant mercenarij milites ex uarijs generibus ferè ducenti, quibus præerat Amphidamus dux Eliensium. Philippus omni genere prædæ, & quinque millibus hominum potitus, præterea qua-

N drupedum

drupedum infinita penè multitudine, in praesentia quidè in castra rediit. Postea uerò cum onustus praeda miles inutilis ad res gerendas uideretur, motis castris rursus Olympiam remeauit. Apelles unus erat ex tutoribus, ab Antigono puero relictis, & tunc autoritate ac gratia plurimum apud regem pollebat. Hic cum agitare animo coepisset, quo pacto Achaorum gentem in eum statum posset adducere, in quo Thessali erant, nefandum orsus est facinus. Thessali quippe secundum leges quidem suas uiuere, multumque differre à Macedonibus uidebant. Tantum autem aberat, ut ab his quicquam differrent, ut omnia instar Macedonum paterentur, atque ea omnia facerent, quae regibus uiderent. Quamobrem ad hoc intentus Apelles, eorum qui in castris erant, tentare animos coepit. Primum igitur Macedonibus mandauit, ut semper Achaos, si qui forte loca praecipua occupassent, ex stationibus expellerent, item praedam ab his auferrent. Posthac quamlibet leui ex causa uerberari eos per ministros iubebat. Si qui uerò aut de huiusmodi iniurijs quererentur, aut auxilium uapulantiibus ferrent, ipse eos in uincula ducebat, sperans tandem per hunc modum efficere, ne quid graue Achaeis ex consuetudine uideretur, quod regi libitum esset: idque effecerat iam, ut quamuis modico tempore in militia cum Antigono constitutos Achaos quamlibet molestiam ferre assuefecerit, modo Cleomeni non cogere subesse. Caeterum cum congregati quidam Achaici iuuenes ad Aratum uenissent, & consilium Apellis patefecissent, Aratus ei rei initio succurrendum ratus, ad Philippum uenit: ductisque secum iuuenibus, rem ordine exposuit. Quibus auditis Philippus, iuuenes quidem bono animo esse iussit, utpote quibus nihil tale in posterum contingeret. Apelli in mandatis dedit, ne quid amplius sine ducis sententia de Achaeis statueret. Philippus quidem certè & eloquentia ac suauitate orationis in militum concionibus, & in rebus bellicis calliditate atque audacia, non solum militum, sed omnium Peloponnesiorum iudicio praestabat. Nec facile fuisset regem reperire, pluribus naturae dotibus ornatum. Solertia quidem & memoria & gratia erat in hoc homine insignis, praeterea aspectus imperio dignus, regia potentia, maximum robur, & inaudita in rebus bellicis animi magnitudo. Quibus tot, tantisque uirtutibus cum imperij fundamenta iecisset, quae tandem causa naturam eius peruerterit, & ex iusto ac pio rege impium ac sceleratum tyrannum fecerit, haud facile esset differere. Quamobrem hoc in aliud tempus reseruandum. Nunc ad propositum reuertamur. Philippus, motis ex Olympia castris, primum Phariam uenit, deinde Erean: ubi uendita praeda, de qua supra memorauimus, pontem supra Alphiu struxit, uolens illaciter in Triphaliam facere. Per idem tempus Dorimachus Aetolorum dux, petentibus subsidium Eliensibus, cum ager eorum deuastaretur, circiter sexcentos Aetolos, & ducem Philidam misit. Hic in Eliensem regionem profectus, acceptis Eliensium mercenarijs, numero ferè quingentis, praeterea urbanis mille, item unam Tarentinis, in sociorum subsidium in Triphaliam uenit: quae à Triphalo Arcade nomen habens, in Peloponneso sita est, inter Eliensium ac Messeniorum regiones. uertitur autem in Libycum pelagus, Achaiam contingens ad Occidentem hylam. continetque has urbes, Samico, Lepreon, Hygiannan, Typaneas, Pyrgon, Epion, Bolacas, Tylangion, Phryxan. Quas cum paucis ante tempus Elienses tenerent, Alphiensium quoque urbem acceperant, quae antea Arcadiae erat, Aliado Megalopolitano, quo tempore tyrannidem exercebat, haec illis per permutationem tradente. Simulac autem Triphaliam ingressus est Philidas, Elienses quidem Lepreon, mercenarios Alphiensium misit. Ipse Aetolos secum habens, Typaneis morabatur. Philippus relictis impedimentis, & flumine Alphio per pontem traiecto, quod iuxta Ereae urbis fuit moenia, Alphiensium uenit, quae in colle quodam sita ex omni parte praerupto, plusquam X. stadiorum iter in ascensu continet. Habet autem in summitate collis arcem, & aeneam Mineruae statuam, longè à caeteris specie ac magnitudine differentem. Quae à quo aut cuius sumptibus, quo uel tempore erecta fuerit, etiam apud eius loci incolas dubi-

dubitatur. Hoc inter omnes constat, opus esse inter omnia opera Hecatodori & Sostrati excellentissimum. Cum igitur clarus ac serenus aduenisset dies, Philippus dispositis in aurora, pluribus in locis, qui scalas ferebant, & ante eos mercenariorum ordinibus, ac inde Macedonum collocatis, cum primum ortus est sol, omnibus mandat, ut facto impetu collem ascendere, ac oppugnare urbem maturent. Quibus mandata peragentibus, accidit, ut Alphienses ad eum semper locum omnes concurrerent, in quo magis eniti Macedonas uidebant. Sub idem tempus Philippus delectos ex omni numero milites secum habens, clam per praerupta quadam loca ad arcis moenia deuenit. Hic oppugnantibus ex omni parte urbem militibus, & scalas undique moenibus admoventibus, Philippus primus receptaculum quod circa arcem erat, adgredi coepit: eoque statim, quia uacuum militibus erat, potitus est. Quod ubi incensum Alphienses ex moenibus perspexere, recenti periculo deterriti, timentesque, ut occupata à Macedonibus arce, nulla sibi amplius spes salutis relinqueretur, confestim omnes desertis moenibus ad arcem confugere. quo facto, Macedones subito & moenia & urbem occuparunt. Posthac qui arcem tenebant, missis ad Philippum legatis, salutem pacis, arcem quoque dedidere. His rebus peractis, perterriti Triphaliae populi, de sua ac patriae salute consultabant. Philidas Typaneis profectus, direptis quibusdam domibus, Lepreon fugit. Talis tunc merces Aetolorum socijs perfoluebatur, ut non solum in summo rerum discrimine destituerent, uerumetiam ea paterentur à socijs, quae uix perpeti ab hostibus debuissent. Typaneae urbem euestigio Philippo dediderunt. idem Hippanam habitantes fecere. Inter haec Phialenses auditis, quae gesta in Triphalia fuerant, Aetolorum societatem detestantes, locum iuxta Polemarchum armati cepere. Piratae Aetolorum, qui tum forte Messeniorum gratia in ea urbe morabantur, principio resistere Phialensibus conati sunt. Postea cum animaduernerent uniuersam ciuitatem unanimiter conuenire, à proposito destiterunt, & collectis sarcinis suis, ex urbe sunt profecti. Phialenses missis ad Philippum legatis, seque & urbem in potestatem regis posuere. Quibus peractis, Lepreon occupato urbis peropportuno loco, deiciendo ex urbe Eliensium, & Aetolorum & Lacedaemoniorum (nam & ab illis missum auxilium uenerat) praesidio consilium inierunt. Philidas principio nihil ob eam rem motus, in ciuitate permanebat. Cum uero Rex Taurionem cum parte copiarum in Phaliam misisset, ipse autem cum reliquo exercitu Lepreon ueniens iam non longe abesset, Philidas, caeterisque, qui cum eo erant, nuncio eius rei accepto, animis cecidere. Lepreon contrario audaciores facti, rem dignam memoria peregerunt. Quippe mille Eliensibus in urbe existentibus, Aetolis item mille quingentis, mercenarijs Lacedaemonijs CC. praeterea his arcem obtinentibus, tanta tamen animi magnitudine fuere, ut minime deferendam in tam aspera rerum conditione patriae salutem existimauerint. Cum igitur Philidas animaduerneret, Lepreon fortis animo inceptum prosequentes, & iam appropinquantes urbi Macedonas intueretur, nulla amplius salutis spe relicta, cum Eliensibus & Lacedaemonijs arripuit fugam. Lacedaemonij quidem facto per Messenem itinere, domum redierunt. Aetoli uero cum duce Philida, Samicum uersus profecti. Lepreon ciuitate in potestatem accepta, legatos ad regem de conditionibus tradendae urbis miserunt. Quibus auditis, Rex exercitus sui partem Lepreon misit. Ipse cum scutatis, & leuioris armaturae militibus aliquandiu Philidam persecutus, impedimentis omnibus potitus est. Philidas se Samicum recepit. Hoc in loco rex castrametatus, aduocatis Lepreon caeteris copijs, obsidendae urbis consilium simulat. Quae re perterriti Aetoli, atque Elienses, ut qui nullum ad obsidionem remedium, praeter manus habebant, agere cum rege de salute coeperunt. A quo accepta fide, inde profecti Elim abiere. Rex Samico euestigio potitus est. Posthac alijs quoque ad eum suppliciter uenientibus, Phrixan accepit, Tylangion, Epion, Bolacas, Pyrgo, Epicalion. Quibus rebus peractis, Lepreon remeauit, uniuersa Triphalia intra sex dierum spacium ditioni suae subie-

subiecta. Hic Leprontas pro tempore hortatus, ac sufficienti praesidio in arce collocato, Heream exercitum duxit, Ladico Acarnane duce in Triphalia relicto. Cum autem ad eam urbem peruenisset, praedam omnem inter milites distribuit: postea accepto inde comaeatu, iter media hyeme Megalopolim tenuit. Quo tempore Philippus in Triphalia uersabatur, Chilon Lacedaemonius regnum ciuitatis ad se spectare existimans, & insolentiam magistratuū in eligendo Lycurgo grauius ferens, nouarum rerum consilium agitare animo coepit. ratus autem facillime se multitudinis beneuolentiam adepturum, si Cleomenem secutus, diuisionis agrorum denuo faciendae spem iniiceret, se ad id peragendum accinxit. Communicato cum quibusdam amicis consilio, participes eius rei ducentos accepit. Verum cum animaduerneret, maximum sibi ad exequendam intentionem suam impedimentum afferre Lycurgum, & magistratus, per quos ille Rex fuerat creatus, huic primum rei prouidendum existimauit. Magistratus igitur, cum forte omnes coenaret, ex improviso adgressus, crudelissime interfecit, fortuna illis dignam rebus a se patris poenam subministrante. Etenim a quo, & cuius rei gratia hoc sunt passi, merito quis illos dicet perpeffos esse. Chilon hoc facinore patrate, comestum ad Lycurgi domum contulit: et quanquam ille domi erat, fieri tamen eius compos non potuit. Nam per domesticos quosdam, & uicinos clam abductus occultis, ac penē inuis locis, Pellenem migravit. Chilon tanta rei oportunitate frustratus, rem grauius & acerbē ferens, quod consequens erat, facere coactus est. Profectus enim in forum, inimicis omnibus manus iniicit. Amicos ac familiares hortatus est, reliquos in spem nouarum rerum inducere conatus. Nemine autem id factum probante, sed potius irritatis in se ciuium animis, timens quod futurum erat, clam ex urbe abiit, solusque in Achaia exul, ac patrio solo eiectus peruenit. Lacedaemonij ueriti Philippi regis aduentu, omnia quae dispersa per prouinciam erant, in oppida reduxerunt. Oppida ipsa praesidijs, ac reliquis necessarijs rebus muniuere, Athenaeo Megalopolitanorum, quia peropportunos locos hostibus uidebatur, funditus diruto. Itaque Lacedaemonij cum per Lycurgi leges optima uis essent politia, maximam potentiam adepti fuerant usque ad bellum Leuctricum, a quo tempore aduersam pariter fortunam experiri, & politiam in dies magis ac magis ad deteriora prolabantem, ac tandem quam plurimis incommodis et intestinis seditionibus refertam habere, ac plurima exilia et profligationes una cum acerbissima seruitute experiri coeperunt, usque ad tyrannidem Nabidanam, cuius antea ne nomen quidem ferre potuerunt. Haec itaque quae olim, & a multis de Lacedaemonijs relata sunt, perspicua ab eo tempore facta, quo Cleomenes patriam politiam destruxit: quorum in sequentibus, ubi opportunum erit, mentionem faciemus. Igitur Philippus Megalopoli cum exercitu profectus, Argos per Tegetanum agrum contendit, & in ea urbe residuum hyemis commoratus est, cum reliquae uitae genere, tum maxime rebus in hac expeditione supra aetatis fidem gestis maximum apud omnes nomen consecutus. Apelles uero nequaquam iussu regis a proposito retractus, agere paulatim sub iugum Achaes nitebatur. Ad quam rem perficiendam cum obstare Aratum, ac caeteros qui cum eo erant, animaduerneret, regem que his, & praesertim seniori plurimum tribuere, quod plurimum apud Antigonom, & Achaes autoritatis haberet, uirtuteque & prudentia praestaret, hos primum adgredi iniurijs coepit: scrutatus, qui nam diuersae Arato factionis in Achaia forent, singulos quosque uocari ad se iussit. Hos benigne atque humaniter amplexus, suadendo atque hortando ad amicitiam suam prouocabat. Deinde singulos regi commendans, ostendebat, eum, si Arati partes foueret, secundum scriptum societatis foedus Achaes usurum: si uero consilio suo usus illos in amicitiam reciperet, de omnibus Peloponnesijs suo arbitrio dispositurum. Adhaec, cum comitiorum tempus appropinquaret, de eligendo ex hac factione duce cogitabat.

Quam

Quamobrem hortari regem coepit, ut ad commune Achaeorum concilium Egium proficisceretur, ueluti inde in Eliensem agrum iter facturus. Quibus uerbis persuasus Rex, constituto tempore Egij affuit: & partim per se ipsum hortando, partim per suos deterrendo, uix tandem uoti compos euasit. Itaque dux electus est Eperatus. Timoxenus uero, quem Aratus nominauerat, repulsam habuit. Posthaec Philippus motis Egio castris, factoque per Patras & Dymen itinere, contulit se ad castellum, quod Murum incolae uocant, in Dymensium agro situm, & non multo ante tempore, ut supra memorauimus, ab Euripide captum. Quod cum cupidē reddere Dymensibus festinaret, instructo, paratoque exercitu adgressus, usque adeo praesidium Eliensium terruit, ut confestim seque & castellum dederint, haud magnum quidem situ, sed & natura loci & moenibus munitissimum. Quippe minorem quam quatuor stadiorum circuitum continet, moenia uero in altum plus triginta ulnis eriguntur. Hoc mox Dymensibus restituto, Philippus per prouinciam praedabundus discurret. Qua passim ferro ignique deuastata, omni genere praedae onustus, Dymen remeauit. Apelles affecutum se propositi partem existimans, quod dux ex sententia sua fuerat electus, rursus se ad Aratum uertit, cupiens regis animum ab illo prorsus alienum facere. Orsus autem est calumniam ex causis, quas dicemus. Amphidamus Eliensium dux in uilla, quam Thalamum uocant, sicuti supra memorauimus, captus, simulatque in Olympiam cum reliquis captiuis missus peruenit, tentare per quosdam regis colloquium coepit. Ad quem cum delatus fuisset, posse se, inquit, Elienses in amicitiam ac societatem eius asciscere. Quibus uerbis persuasus Rex, sine mercede Amphidamum dimisit, iussu nunciare Eliensibus, si inire secum societatem uellent, omnes se captiuos gratis dimissurum, prouinciam ab omni periculo tutam seruaturum: permitturum praeterea, ut in libertate uiuerent, nullum praesidium apud eos positurum, nullum tributum exacturum, sed concessurum ut rebus suis libere uterentur. Ea cum audiissent Elienses, quanquam magna atque utilia offerebantur, conditionem tamen renuerunt. Ex quo Apelles, sumpta occasione calumniae, ad Philippum profectus, Aratum inquit, caeterosque eiusdem factionis Achaes ueram amicitiam cum Macedonibus nequaquam seruare, nec in uera societate cum eo permanere. Siquidem hos fuisse causam, ne Elienses oblatam sibi societatis conditionem acciperent. Nam quo tempore Amphidamum ex urbe Olympiae olim miserat, priuatim hominem allocutos fuisset, nequaquam expedire Peloponnesijs, ut Philippus Eliensium dominus fieret. Ob eam causam Elienses, spretis conditionibus pacis, amicitiam cum Aetolis seruare, bellumque Macedonum pati. His auditis, Philippus accersiri Aratum cum Achaes iubet, & in eorum conspectu Apellem eadem omnia referre. Qui cum ad praesentiam regis uenissent, Apelles ea omnia audacter atque intrepidē locutus est. Ac postremo rege adhuc tacente, talia quaedam subiunxit: Quandoquidem uos ita ingratos Rex, o Arate, ac fraudulentos reperit, statuit conuocatis Achaes, & ratione facti exposita, in Macedoniam reuertī. Ad haec Aratus senior debere, inquit, regem nemini quicquam temere credere. Sed, cum aduersus socios atque amicos aliquid narratur, regem omnem prius discurrere, quam calumniae fidem adhibeat. Hoc enim regium esse, & in omni genere rerum utile. Quamobrem in praesentiarum in hac calumnia Apellis uocandos esse, qui rem audiuerunt, ipsum Apellem unam introducendum: nihil denique omittendum, quod ad inuestigandam ueritatem pertineat, antequam conuocatis Achaes rem illis detegat. Quae dicta cum regi placuissent, & se respondisset diligenter rem uestigaturum, in praesentia quidem abierunt. Paucis uero interiectis diebus, cum Apelles nullam rerum a se dictarum probationem fecisset, fortuna optimum innocentiae testimoniū Arato subministravit. Etenim Elienses, quo tempore Philippus prouinciam deuastabat, Amphidamum suspectum habentes, capere eum decreuerant, ligatumque Aetoliam mittere. Quod sentiens Amphidamus, fuga clam

N 3

facta,

facta, primò Olympiam uenit. deinde factus certior, Philippum Dymē ad dispensandam prædam cōmorari, summa celeritate ad eum profectus est. Aratus, cum primū nunciatum est, eiectum patrio solo Amphidamū adesse, lætitia affectus, ut qui à se sciebat nihil aduersus Macedonas cōmissum, regem adit: & ut Amphidamū uocet, precatur. Hunc enim optimē reddere rationē posse de ijs, quæ sibi ascribebantur, utpote cui hæc fuissent dicta. Præterea hunc uera facile elocuturum, cum Philippi gratia exul atque extorris patria sit, omnemq; in eo spem repositam habeat. Quibus uerbis motus rex, cum Amphidamū ad se uocasset, inuenit Aratum falsò ab Apelle calumniatū fuisse. Quapropter hunc post eum diem in maiori semper existimatione & gratia habuit, Appellis uerò factum tulit molestissimè: sed propter summam uiri autoritatē hoc, ut alia pleraq; pati æquo animo cogebat. Apelles nequam ob hanc causam mutato consilio, Taurionem, qui Peloponnesiacis rebus præfectus fuerat, magistratu deiecit, nō inculans eum, sed laudans ac dicens aptissimum esse, qui cum rege in castris uersaretur, uolens ipse alium illius loco Peloponnesijs præficere. Nouus quippe modus calumniæ inuētus est, non uituperando, sed laudando, famæ ac commodis hominum insidiari. Quod uitium in aulis principum ortum usque ad eò inoleuit, ut ea loca tanq; proprias quasdam sedes sibi uideatur elegisse. Similiter Alexandrum, cui cura regij corporis mandata fuerat, remouere ab eius officio nitebatur, uolens custodiam corporis regij ipse habere, ac omnem deniq; ordinem ab Antigono relictum peruertere. Siquidem Antigonus optimē, dum uixit, de filio & de regno meritis, optimē et moriens futuris rebus prouidit. Etenim reliquit testamentum, in quo Macedonibus iussit, quid quisq; facere, cuius rei habere curam deberet, studēs omnes causas ambitionis ac discordiæ, quæ in eius aula oriri potuissent, e medio tollere. Ex his igitur qui secū militabant, Apellem filij tutorem constituit, Leontium scutatis militibus præposuit, Megaleam scribis præfecit, Taurioni Peloponnesiorum, Alexandro regij corporis curam reliquit. Leontium quidem & Megaleam prorsus iam sub se Apelles habebat. Alexandrum uerò & Taurionem mouere locis suis cōstituerat, quo per se, et suos amicos administrarent. Quod profectò facillimè perfecisset, nisi ab Arato fuisset impeditus. Nunc autem mox imprudentiæ & cupiditatis suæ poenas luit. Nam quod in alios patrare totis uiribus nitebatur, id ipse ab illis breui post tēpore passus est. Quæ res quomodo acciderit, dicere in præsentia supersedebimus, finem huic libro imponētes. In sequentibus uerò singula suis locis conabimur referre. Philippus gestis, quas supra memorauimus, rebus, Argos uenit, ubi ipse cum amicis, quod superfuit hyemis, commoratus est, copias uerò in Macedoniam remisit.

Anus imperij Arati iunioris, circa ortum Pleiadis perfectus est. Ita enim tempora Achæi dimetiunt. Quamobrē hic quidem dimisit, Epiratus uerò suscepit imperiū. Dux Aetolorum erat Dorimachus. Eodem tempore, in eūte iam ætate, Annibal exardescēte iam inter Romanos & Carthaginenses bello, copias e noua Carthagine deduxerat, et traiecto Ibero, festinabat in Italiam transire. Romani Titum Sempronium cum exercitu in Africam, P. Cornelium in Hispaniā mittebant. Antiochus & Ptolemæus cum controuersiam Syriacam legationibus & colloquutionibus dirimere se posse desperassent, Syriacum bellum inceperāt. Philippus rex, cum summa egestate commeatu, & pecuniarum eius exercitus premeretur, uocari Achæos ad conciliū per magistratus iussit. Postquā multitudo omnis secundum patriæ ritum Egium conuenerat, uidens Rex Aratum ob iniuriā, quam in comitijs passus ab Apelle fuerat, grauiter esse afflictum, Epiratum uerò hominem

minem natura ignauum, ac desidiosum contemni ab omnibus, ac ludibrio haberi, intellecta ex hoc imprudentia Apellis & Leontij, inclinare rursus ad Aratum animum cœpit. Persuasus igitur magistratibus, ut Sicyonem conciliū transferrēt, seniorem ac iuniorem Aratum humaniter allocutus, ac culpam omnem factorum in Apellem refundens, hortatus est eos, ut in ea quæ primò erant uoluntate permanerent. Quibus assentientibus, confestim ingressus conciliū, cum prædictorum fauore quæcūq; ad res præsentēs necessaria uidebantur, peregit. Siquidem decretū est ab Achæis, ut mox quinquaginta talenta, hoc est triū mensium militibus stipendium, regi persoluerentur, modij frumētī ad decē millia. Posthac uerò quadiu in Peloponneso Philippus cum exercitu moraret, singulis mensibus X & VII talenta. Quibus peractis, Achæi in suas quisq; ciuitates reuersi. Regi aut postquā copiæ ex hybernis redierunt, optimū factū uisum, si maritimo itinere hostes adgrederent. Videbat enim hoc modo se quidem ex improviso undecūq; irumpere in hostilem terram posse, hostes uerò minime sibi inuicē posse opitulari, simul magno spatio inter se distantes, simul nouitate naualis belli, & repentino hostium aduentu perterritos. Cum Aetolis enim & Lacedæmonijs & Eliensibus bellum eodem tempore gerebat. Cum igitur in hanc sententiā inclinasset animū, naues Achæorum, & suas in Lechæo Corinthiorū portu congregabat, iubens, ut interea temporis remigio milites exercerentur, ad quam rem illi Macedones obsequētissimè subsueriebant. Etenim & in terrestribus prælijs cum instructa acie dimicant, præstantissimi sunt, & in bellis naualibus ad repentina certamina paratissimi, præterea uallis ac fossis faciendis nemini se cundū, nullum in his rebus laborē formidantes: ac deniq; tales, quales Hæstodus Aeacidas introducit, bello potius q; conuiuio gaudentes. Rex itaq; cū Macedonibus Corinthi morabatur, in apparatu rei naualis occupatus. Apelles uerò cū neq; mutare regis animū posset, impatiensq; superioris foret, cōiurationē cum Leontio & Megalia facit, ut hi duo præsentēs, cū temporis opportunitatē nacti essent, consilia & progressus regis impedirent: ipse Chalcidem profectus, undiq; regio exercitū cōmeatū intercluderet. Quibus ordinatis, extemplò Chalcidem proficiscitur, ibi absurda quædam aduersus regem cōmenturus. Vbi adeo cōstanter iuramentū seruauit, ut tandem coegerit regē propter inopiā rerum necessariarū uasa argentea, & reliquā suppellectilem pignori deponere. Cōgregata aut classe, & Macedonibus remigio instructis, Philippus, frumento stipendioq; militibus dato, Corintho soluit, ac tertio post die Patras appulit, habēs Macedonū sex millia, mercenarios mil. & CC. Sub idem tempus Dorimachus Aetolorū dux Agelaū & Scopam Eliensibus misit cum nouis Cretensibus quingentis. Elienses uerit, ne ad obfidionem Cyllenes Philippus ueniret, conducendis mercenarijs militibus, & nouo urbanorū delectui habendo operam dabant. Cyllenem ipsam summo studio muniēbant. Quibus cognitis, Philippus Achæorum, & Cretenses, quos secum habebat, præterea Gallorum equitum aliquos, & delectorū ex Achæia circiter duo millia peditum Dymē reliquit, ut eum locum tutum a cōnatu Eliensium seruaret. Ipse, cum paulo antè Messenijs & Epirotis scripsisset, item Acarnanibus, & Scerdilaidæ, ut singuli cum nauibus suis sibi in Cephalenia occurrerent, Patris profectus in Cephaleniam ad castellum Pronos nauigauit. Hic, cum & castellum ipsum oppugnatum esse difficile, & regionis angustias animaduertisset, cum classe progressus, Paleam appulit. Vidensq; eam regionem refertam frumento, & ad nutriendum exercitum opportunissimam, demissis in terram copijs, circa urbis mœnia castrametatus est. Naues in terram subduxit, ualloq; & fossa circumdedit. Macedones frumentatum dimisit. Ipse circa urbem profectus, de erigendis machinis, parandisq; rebus ad expugnationem loci necessarijs cogitabat, uolens simul & prætolari aduentum sociorum, & urbem hanc ditionis suæ faceret: tum ut præcipua commōditas, quam e mari habebant, Aetolis eriperetur.

(siquidem Cephaleniōrum nauigijs noctis tempore in Peloponnesum nauigabant, & Epirotarum & Acarnensium littus depopulabantur) tum ut hanc urbem ueluti quoddam receptaculum aduersus hostilem terram socijs pararet. Cephalenia enim in littore Corinthiaci sinus posita, Siculum aspiciat pelagus, imminetq; ijs partibus Peloponnesi, quæ ad Septentrionem & Occidentem uergunt, & præsertim Eliensium prouinciæ. Epiri uerò, & Aetoliæ, & Acarnaniæ, ijs partibus, quæ ad Meridiem & Orientem spectant. Ob quam rem cum hic locus & ad congregationem sociorum esset commodissimus, et ad offendendas hostium ciuitates, ac sociorum tuendas peropportune positus, omni studio subiicere ditioni suæ insulam decreuit. Cum autem animaduertisset, omnes alias partes ciuitatis partim mari, partim præcipitijs esse circumdandas, breuem uerò quendam locum, qui Zacynthum aspiciat, planū esse, hic erigere machinas decreuit, omniaq; ad obsidionem necessaria parare. Philippus itaq; in huiusmodi rebus uersabatur. Interea quindecim lembi à Scerdilaida uenerunt. Plures enim missurum se in præsentia negauit, ob recentes quasdam seditiones nuper in Illyrio ortas. Venit & ab Epirotis, & Acarnanibus, & Messenijs, uti statutum fuerat, supplementum sociorum. Etenim Phygaleorum ciuitate expugnata, iam Messenij reliquam belli partem citra prætextum sustinebant. Rex, paratis rebus ad obsidionem necessarijs, & telis ac balistis opportunis locis dispositis, milites pro tempore hortatus, machinas urbi admouet, per quas factis cuniculis, euestigio non parua pars muri fracta, & adhibitis trabibus sustentata est. Tanta est Macedonum in huiusmodi rebus experientia. Philippus ad mœnia propius accedens, hortari ad pacem obsessos cepit. Quibus conditionem respuentibus, repente iniecto igni omnem eam partem muri funditus euertit. Quo facto, primos immittit scutatos, qui sub Leontio erant, iussos, ut per eum locum facto impetu, in urbem irruant. Leontius memor coniurationis, & opportunitatem peragenda rei obseruans, tres iuuenes de suis, qui ceteros in ingressu urbis præcedebant, admonuit, ut urbis captiuitatem impedirent, partim priuatos duces corrumpentes, partim ipsi ueluti ex formidine ignauiter se habentes. Ita tandem ex urbe turpiter eiectioni sunt, multis uulneribus acceptis, quanquam facillimè consequi uictoriam potuissent. Rex, & formidinem ducum, & lauciorum multitudinem conspicatus, obsidionem dissoluit. Posthæc, uocatis ad se amicis, quid in posterum agendum foret, consulebat. Interea Lycurgus Messenem cum exercitu uenit. Dorimachus medietatē Aetolorum habens, in Thessaliam copias deduxit. Quibus de rebus legati ad regem ab Acarnanibus, & à Messenijs uenere: ab Acarnanibus quidem, precâtes, ut in Aetolorum terram exercitum duceret, quo & Dorimachum accepto itinere reuocaret, & omnem hostilem agrum depopularetur, atq; uastaret. À Messenijs uerò præsidium petentes, & simul docetes, flante tunc Borea, unius diei iter è Cephalenia Messenem esse. Quamobrem Gorgon Messenijs repentinam, atq; ob id summè utilem fore profectiōnem dicebat. Leontius nequaquam immemor coniurationis factæ, Gorgoni assentiebatur, manifestè uidens per hunc modum futurum, ut toto ueris tempore nil à Philippo fieret. Siquidem transitus Messenem quamfacilissimus erat: digressio uerò ab ea urbe, adhuc durantibus uentis, omnino impossibilis. Ex quo manifestum fiebat, Philippum, si eò cum exercitu transfretaret, reliquam ueris partem ociosum futurum: Aetolos uerò interea Thessaliam atq; Epirum peragrantes, omnia ferro igniq; uastaturos. Hic ergo hæc & alia huiusmodi consulebant. Aratus uerò sententiæ erat planè diuersa. Quippe in Aetoliam nauigandum esse existimabat, & illis primùm rebus incumbendum. Nam cum Aetoli in expeditionem cum Dorimacho essent profecti, optimum esse tempus rebatur ad populandam deuastandamq; prouinciā. Rex partim nihil iam Leontio credēs, ob rem male in superiori obsidione gestam, partim Arati prudentiam expertus, huius sequi consiliū decreuit. Quamobrem Epato Achæorum

rum duci scripsit, ut subitarijs legionibus paratis, Messenijs suppeditas ferret. Ipse è Cephalenia profectus, perendie noctu Leucadem cum classe appulit. Inde iter tenuit per Ambracium sinum, qui, ut supra diximus, è Siculo mari defluens, in mediterraneam Aetoliæ partem extenditur. Cum autem ad paludes appulisset, paululum ibi ante lucem commoratus, refici cibo milites, & depositis sarcinis expeditos in posterum esse iussit. Ipse conuocatis ducibus uiarum, de locis, ac ciuitatibus, quæcunque necessaria erant, scrutatus est. Sub idem tempus Aristophantus cum multitudine Acarnanum uenit. Quippe Acarnanes multa ac difficilia superioribus temporibus ab Aetolis perpassi, ulcisci iniurias suas cupiebant. Quamobrem libenter susceptis hoc tempore Macedonibus, armati conuenere, non solum quibus lex iubebat, uerumetiam seniorum plerique. Nec minori studio ad hoc ipsum molendum erant Epirotæ, ob similes causas: sed propter magnitudinem prouinciæ, & repentinum Philippi aduentum, mouere se in tempore nequi uerant. Aetolorum mediam partem, ut supra diximus, Dorimachus habebat: reliquos in prouincia dimiserat, ut si quid noui accideret, præstò essent. Rex relicto ad custodiā impedimentorum sufficienti præsidio, à palude post meridiem profectus, progressusq; ad LX stadia, castra ponit. Vbi cum aliquantulum constitisset, refectis cœna militum corporibus, iter profectus: continuatoq; per noctem labore, ante diluculum ad flumen Acheloum uenit, inter Conopen & Straton, studens repentino atq; improviso itinere Thermum aduenire. Leontius & Megaleas duabus rationibus præuidebāt regem uoti compotem futurum, Aetolos uerò peiores partes habituros: una, quòd repentinus foret, & omni spe celerior Macedonum aduentus: altera, quòd Aetoli minimè unquam existimantes Philippum per loca adeò aspera ac difficilia iter facturum, improuidi atq; imparati manebant. Quamobrem hæc animo agitantes, & memores coniurationis factæ, Philippum hortabantur, ut positus iuxta Acheloum castris, exercitum à nocturno labore reficeret: futurum hoc modo putantes, ut interea Aetoli spacium aduocandi auxilia haberent. At Aratus id tempus opportunissimum esse ad exequendum consiliū regis existimans, Leontium uerò & Megaleam fraudulenter progressus regios impedire, Philippum obtestatur, ne tantam temporis opportunitatem amittat. À quo persuasus Rex, & iam in Leontium ac Megaleam stomachari incipiens, iter profectus: & Acheloo flumine traiecto, Thermum uersus exercitum ducit, ferro igniq; inter eundem prouinciā deuastans. À sinistra quidem urbes relinquit, Straton, Agrinium, Thessiam: à dextra uerò Conopen, Lysimachiam, Trichonitum, Phyteum. Cum ad urbem uenisset, nomine Methapan, quæ est inter Trichonitum, & paludem, & angustias illi adiacentes, distatq; à Thermo circiter LX stadia, uersis repente in fugam Aetolis, locum occupat, & CCCC militum præsidium intus ponit, ut hac urbe ueluti quodam receptaculo in adeundis atque egrediendis angustijs uti posset. Est enim omnis circa paludem locus montuosus atque difficilis, & densissimis syluis undique circumdatus, quamobrem & uiam habet asperam, ac penè inuiam. Posthæc mercenarios in fronte collocat, postea Illyrios, deinde scutatos ac legionarios milites secum accipiens, per angustias procedit, sequentibus à tergo Cretensibus, & à dextera Thracibus præsidij gratia collocatis. Nam à sinistra tutos palus faciebat, ferè per spacium triginta stadiorum. Superatis breui tempore angustijs, & uico Pamphiam occupato, & præsidijs communito, Thermum uersus progreditur: uia non solum inaccessa & aspera uehementer, sed & præruptas utrinque ualles habente, sic ut nonnullis locis admodum periculosum & angustum accessum, & ascensum propè ad triginta stadia extensum habeat. Hac tamen breui tempore superata, propterea quod Macedones in eo itinere admodum strenuè sese gesserant, adhuc magna nocte Thermum, urbem omnium opulentissimam, uenit. ubi castris positus, copiam

copiam suis fecit grassandi in circumiacentes pagos, ac per omnem agrum discurrendi, & domos in ipso Thermo diripiendi, refertas non solum frumento, & omni genere comestus, uerum etiam preciosissima Aetolorum supellectile. Nam quia singulis quibusque annis Aetoli nundinas, & festa, & comitia in hoc loco celebrabant, unusquisque ad huiusmodi apparatus preciosiores res suas deferebat: tum etiam quia eum locum praeter ceteros tutissimum arbitrabantur, quippe quem nemo unquam hostis aggredi fuisset ausus: & natura talis erat, ut quasi quaedam arx totius Aetoliae uideretur. Quamobrem ex longa pace ac quiete plene erant bonorum omnium non solum propinqua templo domus, uerum etiam circumstantes omnes loci. Per eam igitur noctem omni genere praedae referti, ibi quiete egerunt. Sequenti die preciosissima quaeque bona eligentes asportauere, reliqua igni imposuerunt. Simili modo ex armis, quae porticibus pendebant, optima quaeque sustulerunt, nonnulla permutauere, reliqua incendio absumperunt. Erant autem ultra quindecim milia. Et hucusque quidem omnia secundum leges belli iuste, integreque sunt gesta. Quae uero sequuntur, quomodo dici oporteat, nescio. Memores enim eorum quae Aetoli in templo Iouis Dodonaei gesserant, porticus omnes demolitae sunt: ornamenta, quae maximo studio atque impensa adhibita fuerant, deiecerunt: neque solum superiorem partem incendio concremarunt, uerum etiam moenia ipsa funditus eruerunt. Euerunt statuas numero ultra duo milia, quamplurimas etiam fregerunt, ab his duntaxat abstinentes, quae uel figuras, uel inscriptiones deorum habebant. Muris autem uulgatum illum uersiculum inscripserunt, cum iam tum Sami dexteritas emergeret, qui filius Chryfogoni ac regis collactaneus erat. Versiculus sic habebat: Vides numen, curius iaculum uolauerit? Erant autem rex & illius amici admodum persuasi, quod ista merito & competenter perpetrassent, atque ita Aetolorum circa numen impietatem aequa talione ulsi essent. Ego autem contra existimo. Quod an recte sentiam, facile est unicuique considerare, non procul ab alterius generis, sed ab eiusdem familiae regibus repetitis exemplis. Antigonus, cum bello Cleomenem Lacedaemoniorum regem fugasset, Spartae dominium consecutus, tantum abfuit ut quicquam sauius in populum committeret, ut non moderatus solum, uerum etiam mitis aduersus hostes fuerit: restitutaque Lacedaemoniae patriae libertate, ac multis beneficijs & publice & priuatim impensis, domum redierit. Ex quo non solum in praesens tempus beneficus, uerum etiam post mortem saluator appellatus est: nec apud Lacedaemonios tantum, sed apud omnes nationes immortalem laudem, ac gloriam consecutus. Atque Philippus, qui primus Macedoniae regnum auxit, nomenque familiae suae longe lateque propagauit, cum praelio Athenienses in Cheronia uicisset, non tantum armis, quantum dexteritate morum, & quadam naturae benignitate consecutus est. Armis enim eos tantummodo superauit, qui sibi in praelio obstiterunt: mansuetudine uero atque clementia omnes Athenienses, atque adeo ciuitatem ipsam sui iuris fecit, non ira aut indignatione aliqua persecutus uictos, sed tamdiu cum hoste dimicans, quoad oblata ei occasio foret ostendenda benignitatis ac uirtutis suae. Enim uero Atheniensibus, quos passus fuerat infestissimos, & captiuos gratis remisit, & bello consumptorum corpora sepulturae tradidit, reliquiasque funerum, ut ad sepulchra maiorum deferrerent, ultro hortatus est. Post haec ossa illorum & plurimos libertate donatos modico sumptu uestitos, cum Antipatro remittens, rem maximam per industriam suam perfecit. Ex quo consecutus est, ut elati Atheniensium animi magnanimitate eius uicti, sibi in posterum obsequentissimi fuerint, semperque ad omnia regis iussa promptissimi.

* Quid Alexand. Huius ira adeo in The. incruduerat, ut habitatores omnes in seruitutem adegerit, urbem funditus euerterit, principes ciuitatis alios in seruitutem, alios in exilium redegerit, bona omnium occuparit. non tamen usque adeo indignatio eius processit, ut quicquam in templa deorum immortalium committeretur: quin potius omnem curam, studiumque adhibuit,

ne qui

ne qui uel inuiti aliquo modo sana uiolarent. Idem cum in Asiam tranisset, ut Persas male de Graecis meritos ulcisceretur, de hominibus quidem dignas rebus ab his patrat, poenas sumpsit, a templis uero deorum prorsus abstinuit: quamquam Persae circa hanc partem maxime in Graecia deliquerant. Haec tunc considerare Philippus debebat, ne tam principatus, quam uitae ac morum praedictorum regum aemulus, atque haeres existimaretur. Hic uero ut Alexandri ac Philippi affinis uideretur, summum per omnem uitam studium, industriamque adhibebat: ut uero aemulus atque imitator haberetur, ne minimam quidem habebat curam. Quamobrem diuerso uitae genere a supradictis regibus recedens, diuersam de se apud omnes gentes opinionem relinquebat, sicuti hoc tempore fecit. Nam cum parem iniuriam referre Aetolis conaretur, ueluti malum malo curaturus, nihil se delinquere existimabat. Obijciens Scopae & Doriacho impietatem, qua usi in templo Dodonaei Iouis fuerant, in eodem uersari se crimine non uidebat, longe profecto a ueritate aberrans. Etenim saui re quidem in hostes, & eorum castella, portus, ciuitates, uillas, naues, fructus deuastare, aliaque his similia facere, per quae hostium uires debilitentur, propriae confirmantur, atque augeantur, leges ac iura belli permittunt: ea uero destruere quae nec proprijs rebus emolumentum aliquid afferunt, nec hostibus detrimentum, ut sunt templa, porticus, statuae, aliaque huiusmodi, rabiosi hominis est, ac plane furentis. neque enim ad internitionem usque pugnare cum hostibus bonum uirum decet, sed quoad eorum qui deliquerunt, malefacta purgata sint, atque correctae: neque una cum iniustis ea extirpare quae nihil leserunt, & simul cum hostibus delere eos uelle, qui nullam iniuriam inferre uidentur. Quippe tyranni opus est, malefaciendo suis cum terrore inuitis imperare, in mutuo semper odio cum subditis uersantis: regis uero contra, benefaciendo uniuersis cum liberalitate atque clementia sponte subiectos gubernare, in mutua semper beneuolentia ac charitate cum ciuibus uiuentis. Magis autem errorem Philippi quis agnoscat, si ante oculos posuerit, quod de ipso iudicium uerissimum erant habituri Aetoli, si contraria fecisset, & neque porticus, neque statuas deiecisset, neque ornamenta in templo sustulisset. E quidem optimum ac sincerissimum puto, ut qui conscij essent, quae in templo Iouis Dodonaei gessissent, & aperte intuerentur Philippum facere quidem quae uellet potuisse, & si crudelissimum fecisset, merito id uideri fecisse, tamen ob humanitatem ac magnitudinem animi noluisse illorum impietatem imitari, manifestum est eos errorem suum damnaturus fuisse: Philippum uero laude atque admiratione persecuturos, quod regie ac magnanimitate & pietate erga Deos, & ira aduersus se usus fuisset. Enim uero benignitate atque clementia hostem uincere, quam armis, praestat. Hic enim necessitate, ut pareant homines, inducuntur, illic uoluntate: & hic quidem cum graui saepe iactura errata corriguntur, illic sine aliquo detrimento emendantur delinquentes. Praeterea quod maius est, hic magnam laudis partem commilitones sibi uendicant, illic omnis uictoria tribuitur duci. Ex quo fit, ut non desint fortassis, qui magnam partem rerum a Philippo gestarum non illi propter aetatem tribuant, sed his qui una militabant. E quorum numero erat Aratus, & Demetrius Pharius: de quibus non difficile esset affirmare, etiam si qui tunc non interfuissent, hoc, de quo loquimur, impietatis consilium alterius illorum fuisse. Nam praeter totius uitae institutum, in qua Aratus nihil unquam temere, aut petulanter fecisse cognoscitur, Demetrius uero fere omnia est contrario, multa quoque sunt particularia hoc ipsum indicantia, de quibus suo loco dicemus. Philippus (hinc enim paulo ante digressus sumus) omni genere praedae onustus Thermo proficiscitur, & per eam per quam uenerat, uiam facit, praemissis impedimentis, & grauioris aetate militibus. Acarnanibus uero, & mercenarijs in extremo ordine collocatis, festinans angustias loci celeriter pertransire. Siquidem uerebatur, ne Aetoli opportunitate locorum freti, suos a tergo adgrederentur: quod mox factum est.

Etenim

Etenim Aetoli ferè ad tria milia in unum congregati, quamdiu Philippus in altiori parte fuit, minime illi appropinquarunt, sed in quibusdam locis occultis Alexandro duce permansere. Simulac uerò extremi moueri cœperunt, repente impetu in Thermū facto, ultimos adgrediuntur. Orto tumultu, Aetoli magnam in opportunitate locorum spem habentes, audacius illos persequebantur. Philippus, cum callidè futura prauidisset, sub quodam colle Illyrios, & plerofq; scutorum occultè reliquerat. Ilī insequentes Aetolos conspicati, tanto impetu in eos irruerunt, ut ex illis repente centum & triginta desiderati fuerint, totidem ferè capti, reliqui foeda ac turpi fuga salutē quaesierint. Acarnanes, & mercenarij, re foeliciter gesta, mox Paphium incenderunt: deinde angustias summa celeritate prætergressi, ad Macedones peruenere. Philippus iuxta Methapan castrametatus, aduentū suorum expectabat. Sequenti die destrūta Methapa, castra mouit, peruenitq; ad urbem, quam Atras uocat. Postridie iter prosecutus, omnem regionem deuastauit: positiscq; iuxta Conopem castris, omnem sequentem diem ibi permansit. Adueniente deinde luce, iter uersus Stratum tenuit: traiecitq; Acheloo, castra per factum sagittā procul ab urbe posuit, crebris certaminibus alliciens oppidanos. Audierat enim, Strati esse Aetolorū peditum ad tria milia, equites ferè quadringentos, Cretenses circiter quingentos. Nemine autem exire urbem audente, motis rursus castris, primò ueluti ad paludem & naues iter facturus conuertit. Cum deinde extremi milites prætergredi urbem cœpissent, pauci ex Aetolorum equitibus irruptione facta, eos adgrediuntur: mox concurrente ex urbe Cretensium multitudine, & plerisque Aetolorum in equitum subsidium uenientibus, cum periculum Acarnanibus immineret, in hostes conuersi, prælium collatis uiribus capeffunt. Diu uaria uictoria fuit, ad extremum Illyrijs à Philippo in subsidium mercenariorū missis, Aetoli uicti passim fugere. Magnam partem eorum regij milites usq; ad portas urbis, & ad moenia sunt persecuti, centū ex his intersequendum interfecit. Reliqui deinceps haud exire urbem ausi. Regiæ copiae tutò ad exercitum & ad naues peruenere. Philippus positisc castris, gratias dijs egit, quòd res prosperè atque ex sententia successissent. Parato deinde epulo, duces omnes uocari in conuiuium iussit. Videbatur enim loca penetrasse periculosa, & talia, ad que nemo antea exercitum adducere ausus fuit. ipse uero non solum cum copijs accessit, sed & quæ proposuerat perfecit, ac securè ex illis regressus est. Quapropter animo hilari præditus, talem se erga duces præbebat. Megaleas uerò & Leontius regiam foelicitatē grauitè & iniquo animo ferebant, ut qui Apelli iurauerant, se omnes regios progressus impedituros. Tantum autē aberrat, ut id efficere possent, ut continuè omnia Philippo magis secundarēt. Venierunt igitur ad cenā adeò tristes, & solliciti, ut facile regi, & cæteris qui aderant, animum suum ostenderent. Soluto uerò conuiuio, cum crebris poculis uterq; incaluisset, Aratum quærentes, ad tentoria reuertebantur: quem cum fortè in itinere offendissent, primò maximis conuicijs eum affecere, deinde lapidibus adgredi cœperunt. Multis autem in utriusq; partis subsidium concurrentibus, ingens seditio in castris orta. Philippus, audito tubæ sono, misit qui rem inquirerent, tumultumq; inter milites sedarēt. Aratus his rem omnem, uti gesta erat, exponens, & eorum qui intererant, testimonium afferens, mox ad tentorium reuersus est. Leontius clam se è tumultu subtraxit. Megaleam & Crinonem uocatos ad se Philippus, grauitè atq; acerbè allocutus est. Qui cum superbè regi respondiissent, dicentes se non prius ab incepto destituros, quam dignā mercedē Arato persoluissent: indignatus Rex, subito uiginti talentis multatos custodiri in uinculis iussit. Postridie uocatum ad se Aratum, ut bono animo esset, rogauit, opportunè se rebus omnibus prouisurum pollicitus. Leontius, ubi nunciatum est, Megaleam in uinculis esse, armata manu ad regis tentoriū uenit, ratus adhuc penè adolefcentem regem timore percussum euestigio sententiam mutaturū, ubi ante regis con-

cōspectum fuit, rogat, quis nam Megaleæ manus iniicere præsumpisset? & quis eum in uinculis posuisset? Regi id à se factū magnanimiter respondente, perterritus Leontius, & quasi gemens abiit. Rex inde cū classe profectus, extemplò Leucadem uenit. Vbi constitutis, qui prædam inter milites diuiderent, ipse conuocatis amicis, de Megalea sententiā rogauit. Vbi Arato Leontij iniurias repetente, cladem quam tempore Antigoni intulerat, item coniurationē quam cum Apelle fecerat, & impedimentū quod Paleæ præstiterat, commemorante, & ad hæc omnia testes adducente, cum Megaleas et Crinon nihil, quod responderi posset, haberent, omnium iudicio condemnati sunt. Et Crinon quidē in uinculis permansit, Megaleas uerò fideiussione Leontij dimissus est. Apellis igitur & foeriorū conditio hæc erat, longè secus quam sperauerant, succedentibus rebus. Nam qui iniecturos se Arato formidina, & rege solos abusueros se, ac per eum modū facile quicquid uellent consecuturos sperauerant, omnia planè contraria sunt experti. Dum hæc gerebant, Lycurgus nulla re memorabili facta, ex agro Messeniorum recessit. Posthæc rursus Lacedæmone cum exercitu profectus, Eleā urbem cepit. Cuius ciues cum in arcem omnes cōfugissent, hanc obsidione cinxit. ubi aliquandiu cōmoratus, cum tandem nihil se proficere intelligeret, rursus Spartam reuersus est. Elenses, cum per Dymenium agrum grassarentur, in insidijs dispositi equites, qui subsidij gratia uenerant, facile in fugam uerterunt: & Gallorum quidem non paucos interfecere, ex urbanis uerò captiuos ceperunt Polymedē Egiesem, & Agelipolem ac Diodem Dymenses. Dorimachus, principio in expeditio nem cum Aetolis tantummodo exiuerat, ratus se, ut supra memorauimus, tutò deuastari Thefsaliam posse, ac Philippū propterea Paleæ obsidionem soluturum. Vbi uerò Chryfagonū & Patreū comperit in Thefsalia ad capeffendum prælium paratos esse, nequaquā est ausus descendere in campos, sed per summities montium exercitū ductabat. Postquam autē allatus est nuncijs de Macedonum profectio in Aetoliā, motis repente è Thefsalia castris, in suorum subsidiū uenit. Vbi cum discessisse iam ex Aetolia regem comperisset, consilij inops, & cœptis omnibus frustratus, in mœrore, solitudineq; permansit. Rex Leucade cū classe profectus, uastando ac diripiendo maritimam eius regionis loca, Corinthū descendit, nauibus in Lecheo relictis, copias eduxit. Tum literas ad foecias Peloponnesi ciuitates dedit, significans quo die omnes armati conuenire Tegeæ deberent. Quibus ordinatis, nihil Corinthi commoratus, cum copijs abiit: factiscq; per Argium agrum itinere, postridie quam discesserat, Tegeam uenit. ubi accepis, qui eò conuenerant Achais, iter prosecutus, clam per montes procedebat, studens Spartanū agrum prius ingredi, quam quicquā Lacedæmonij sentirent. Cum per deserta quadridui iter fecisset, in oppositos urbi colles peruenit. Inde q; Menelaium ad dextram habens, ad ipsas Amyclas contendebat. Lacedæmonij ex urbe transitum copiarum conspicati, magnitudinē rei admirantes, ac subito terrore correpti, ancipites consilij erant. Adhuc enim stupefacti manebant ob ea, quæ paulo antè à Philippo in Thermo, & per totam Aetoliam gesta nunciabantur. & nescio quis rumor apud eos increuerat, Lycurgum in Aetolorum subsidium mitti. De aduentu uerò eius in Spartanū agrum adeò celeri ac repentino, nemo adhuc quicquā cogitarat, præsertim ætate eius adhuc nescio quid contemptibile habente. Quapropter rebus ita præter opinionem succedentibus, meritò omnes consternabantur. Etenim Philippus audacius ac callidius, quam ætas eius ferebat, in rebus bellicis se gerens, uniuersis hostibus terrore incutiebat. Quippe è media, uti supra diximus, Aetolia profectus, una nocte Ambracifinum traiecit, ac Leucadem uenit. Hic biduo commoratus, ac tertio inde die sub auroram profectus, post biduū deuastata Aetoliæ maritima parte, Corinthū appulit. Post hæc continuato itinere, die septimo peruenit ad colles Spartæ imminentes, iuxta Menelaiū, ut uix id cernentes crederent. Lacedæmonij igitur magnitudinē ac nouitate rerū perterriti, consilij atq; auxiliij inopes erant.

Philip.

Philippus primo die castra iuxta Amyclas posuit. Hic locus est in agro Spartano, omni arborum ac frugum genere refertissimus, distatque à Lacedaemone ad uiginti stadia, ubi est Apollinis templum, inter cetera eius prouinciæ templa opere diuinitisque præcipuū, situm in ea urbis parte, quæ aspicit mare. Postridie omnem prouinciā depopulatus, ad Pyrii castrum sic dictū tendit: ubi biduo commoratus, sequenti die peragratis propinquis locis, ac ferro ignique deuastatis, iuxta Carnium castrametatus est. Unde mox profectus iuit Assinem: quem locum cum frustra aliquot certaminibus tentasset, obsidionē dissoluit, ac reliquum iam recta uia progressus, prouinciā omnem usque ad Tenarum deuastauit. Hic rursus conuerso itinere, gressum uersus nauale Lacedaemoniorum tenuit, quod Gythum appellatur, habetque portum tutissimum, & ab urbe distat circiter triginta stadia. Hoc ad dexteram relicto, iuxta Eleam castrametatus est. Quæ est, si quis separatim consideret, maxima atque optima pars Spartani agri. Hinc dimissis prædatoribus, regionē omnem ferro ignique uastauit, ac fructus illius disperdidit. Populatus autem est & Acras & Leucas, adhuc & Boiorum regionem. Messenij acceptis à Philippo literis, studio quidem haud inferiores ceteris socijs fure. Quin confestim delectu urbanorum habito, aptissimos quosque ad regē miserunt, pedites circiter duomillia, equites ducentos. uerū longinquitas itineris fecit, ut Tegeā, postquam rex inde discesserat, peruenerint. Quamobrem principio quid agerent anticipes, ueritque ne de industria tardiores fuisse uiderentur, ob suspiciones ab initio de se habitas, irrumperet tandem in Spartanū agrum decreuere, ut mox cum regijs copijs sese confunderent. Cum ad Clympe castellum appropinquassent, quod est iuxta Argiuorum ac Lacedaemoniorū montes situm, stultē ac negligenter castra in eo loco posuere. Nam nec fossa, nec uallo circumdederunt, neque locum ad id aptum elegere: sed incolarum beneuolentia freti, temerē se iuxta mœnia collocarunt. Lycurgus, nunciato Messeniorū aduentu, mercenarios secum, & partem Lacedaemoniorum accipiens, aduersus hostem procedit. Cumque ad eū locū diluculo peruenisset, instructa acie in Messenios fertur. Messenij aliās inconsideratius agentes, maximē quod Tegeā egressi fuerant, numero pauciores æquo existentes, nec expertis crediderant, cum in ipso hostium aggressu rebus suis melius consulere possent, simulatque apparentes hostes conspexere, relictis omnibus, præcipiti fuga se in castellū receperunt. Lycurgus equis atque impedimentis magna ex parte potitus est, militem uiuum neminē cepit, duntaxat octo equites interfecit. Messenij hac clade affecti, per Argium agrum domum sunt reuersi. Lycurgus autem rebus foeliciter gestis elatus, cum Spartam redisset, delectui habendo, parandisque rebus, quæ ad bellum opus essent, operā dabat: omni studio enitens, ne Philippus per Spartanum agrum prælij atque periculi expers reuertī posset. Rex motis Elia castris, populabundus per prouinciā grassari, ac quarto deinde die ad Amyclas omnem in ipsa meridie exercitum reducere. Lycurgus, facta cum ducibus atque amicis deliberatione, de capessendo cum Macedonibus prælio, urbem egressus, locos qui circa Menalium locum erant occupat, habens secum circiter duomillia hominum. His uerò qui in urbe erant, mandat, ut tempus diligenter obseruent: & quamprimum erectum à se signum conspexerint, summa celeritate per diuersa loca ex urbe copias educat, iterque uersus Eurotam teneant, qui fluuius parum ab urbe distat. Hoc scilicet à Lycurgo & Lacedaemonijs tum agebatur. Ne uerò obscura sint quæ dicuntur, propter locorum imperitiā, natura & situs illorum declarandus est: id quod in toto opere facere conamur, incognita loca perpetuo notioribus adiungentes. Etenim in prælijs plerosque tam terra quam mari locorum discrimina fallunt. Volumus autem omnes non tam quid, quam quomodo factus sit cognoscere. Ideoque non est contemnenda topographia nulla prorsus in re, nedum bellica: neque detrectandum aliquando paludibus & pelagis ac insulis signorum uice uti: aliquando templis, montibus, urbibus, siue etiā regionibus præcipuis

præcipuis, postremò & circumstantiarum differentijs. nam illæ omnibus mortalibus sunt cõmunißimæ. Etenim hoc tantum pacto auditores de incognitis admoneri possunt, quemadmodum & supra diximus. Est autem situs locorum, de quibus loquitur, talis. Lacedaemon, etsi rotunda & in planicie sita esse uidetur, habet tamen particulatim inæquales quosdam, ac montuosos locos: nec procul uersus Orientem defluit flumen, quod Eurotas appellatur, & maiori parte anni propter profunditatem intransfretabile est. Colles, in quibus est Menalium, trans flumen sunt, ad eam urbis partem, quæ uergit ad Orientem hybernum. Sunt autem asperi atque difficiles, & præter modum alti, imminēt que ei spacio quod est à flumine ad urbem, per quod flumen ipsum iuxta collium radices defluit. Per hunc locum necessariò transire rex cogebatur, à sinistra habens urbem, & Lacedaemonios paratos atque instructos: à dextra flumen, & eos qui in collibus cum Lycurgo erant. Quæ cum ita essent, Lacedaemonij tale quiddam machinati sunt. Rupto aggere in superiore parte fluminis, adeò undosum id spacium, quod est inter urbem & colles, reddidere, ut nec equites transire, nec pedites possent. Sic enim necessariò futurum uidebant, ut rex exercitum iuxta radices collium ducere cogeretur. Quod non sine periculo facere poterat, cum necessarium esset, exercitum nequaquam confertis ordinibus in longum extendi, paulatim que procedere. Quæ cum animaduertet Philippus, uocatis in consiliū amicis, necessarium iudicauit, Lycurgum primò ex his locis, in quibus erat, expellere. Quam ob rem exceptis secum mercenarijs & scutatis, præterea & Illyrijs, grassari uersus colles coepit, flumen traiecturus. Lycurgus, intellecto regis consilio, milites quos secum habebat, paratos esse iussit, & ad prælium pro tempore hortatus est: urbanis uerò signum, uti conuenerat, ostendit. Quo facto, repente milites ex urbe egrediuntur, equites in dextro cornu ponentes. Philippus cum Lycurgo appropinquasset, primò mercenarios in eum emittit. Quare factum est, ut principio melior esset Lacedaemoniorum conditio, ut qui & opportunitate loci, & genere armaturæ longè præstabant. Postquam uerò scutatos atque Illyrios in mercenarij subsidium dimisit, tanta rerum mutatio facta est, ut mercenarij uictoriam habere in manibus uiderentur: Lacedaemonij uerò impetu grauis armaturæ deterriti, confestim se, quasi desperata salute, fugæ committerent. Cecidere in eo prælio milites circiter centum, paulo plures sunt capti, reliqui se in urbem receperunt. Lycurgus, itinere per saltus penè inuiso facto, sequenti nocte cum paucis in urbem peruenit. Philippus, Illyriorum præsidio firmatis collibus, ipse cum expeditis atque scutatis ad exercitum reuersus est. Sub idem tempus Aratus copias ex Amyclis ducens, haud procul ab urbe aberat. Rex igitur transfretato fluuio, cum ijs se coniungit. In equitum subsidium grauis armaturæ milites sub ipsis collibus ponit. Lacedaemonij equites, cum facto in Macedonas impetu, pugnam conseruissent, scutatis fortissimè dimicantibus, & rege ipso strenuè se habente, tandem usque ad portas urbis turpiter sunt repulsi. Post hæc rex cum omnibus copijs tuto Europam traiecit. Mox nocte superueniente coactus est castra in exitu angustiarum ponere, in loco alioquin tuto, qualem quis alium uix inueniret. eratque animus regis, in ipsum agrum Laconum, prope urbem incursionem facere. Est enim initio dictarum angustiarum, quæ ex Tegea, uel omnino ex mediterraneis locis uenitur, & Lacedaemoni appropinquatur, locus distans ab urbe ad summum duobus stadijs, sub quo fluuius dilabatur, qui & ciuitatem, & latus ad quod fluuius decurrit, ascensu prorsus magno & inaccessio completitur. Locus uerò sub istis præcipitijs situs, campestris est, lutosus que & undosus, tam in ingressu, quam egressu exercitus: sic ut qui illic castra metatur, & tumulum occupat, in tuto, ac propter oppositam ciuitatem etiam in optimo ac pulcherrimo loco castrametatus esse uideatur,

in potestate habens angustiarum & accessum & egressum. Hic Philippus, castris in tuto locatis, sequenti die impedimenta praeiicit, & copias in planicie uidentibus illis qui in ciuitate erant exponit, & lustrat, ubi paululum moratus, cornu expedito a reflexo Tegeam, uersus mouet. Cum que ad loca uentum esset, quibus Antigonus & Cleomenes memorabile illud praelium fecerunt, ibi castrametatus est. Postridie locis diligenter inspectis, & factis Deo in utroque colle sacrificijs, quorum alterum Olympum, Euam alterum uocant, iter profectus est. Cum deinde Tegeam appulisset, aliquantum ibi ad diuisionem praedae commoratus, mox cum copijs Corinthum remeauit. Venerunt eò ad regem legati Rhodiorum, & Chienfium, pro pace inter eum atque Aetolos componenda. Quos rex benigne atque humaniter allocutus, paratum se ad id, inquit, iam diu fuisse, & in praesentia esse, si id Aetolis libuerit. proinde ad Aetolos proficiscantur, de pacis conditionibus cum illis acturi. Ipse Lechaum profectus, se ad nauigandum parabat, necessarias quasdam res in Phocide gesturus. Sub idem tempus Leontius, & Megaleas, & Ptolemæus adhuc terrere se posse Philippum existimantes, & per eum modum mederi erroribus suis, uocatis ad se scutatis, & quos Macedones Agenia uocant, commemorare eis coeperunt, quomodo semper in summis periculis uersantes, nullum unquam praenium consequantur, nec praedae partem ex ueteri & apud omnes approbata consuetudine accipiant. Per quae hortati sunt iuuentutem, ut impetu facto, domos praecipuorum regis amicorum depopularentur, quin & regiam ipsam adgressi, deicerent portas, & tecta undique deuastarent. Quae cum illi fecissent, ingens seditio in ciuitate oritur. Philippus audito tumultu, ex portu in urbem properat: uocatis que in concionem Macedonibus, partim ut bono animo sint hortatur, partim de antea actis rebus increpat. Incrudescente deinde ira, & alijs existimantibus expellendos esse de ciuitate, qui eius seditionis causa fuerant: alijs mulcenda esse multitudinis pectora, nec saeuum quicquam in aliquem iudicandum putantibus: rex dissimulato in praesentia consilio, ueluti ab illis persuasus, post multas adhortationes ad portum reuersus est, aperte quidem principes eius facinoris intelligens, sed rem in aliud tempus differendam ratus. Leontius & socij, desperatis rebus, quod nullum sibi e tot consilijs prosperè succederet, ad Apellem confugere, eum que ex Chalcide aduocarunt, nihil se absque eo facere posse significantes, quod rex à se in omnibus dissentiret. Apelles liberius fortè quam officium eius decebat, in Chalcide se habuerat. Siquidem regem adhuc adolescentem esse, & sibi subiectum, ac nullius rei dominum ostendebat, dominium atque administrationem omnium rerum dum taxat sibi attribuebat. Quamobrem Macedoniae atque Thessaliae principes omnia iam ad hunc unum referebant: & omnes Graeciae ciuitates in suffragijs, honoribus, ac muneribus breui tempore obliuisci regis erant, solus Apelles omnia administrabat. Quae cum iam diu rex intellexisset, grauiter & iniquo animo ferebat, praesertim Arato eum ad hoc continuè stimulantem. Adeo tamen prudenter factum dissimulabat, ut mentem eius nemo prorsus intelligeret. Apelles regiae intentionis ignarus, putans que quamprimum ante regis conspectum ueniret, omnia se ex sententia consecuturum, ex Chalcide Corinthum uenit. Cum urbi appropinquasset Leontius, & Ptolemæus, & Megaleas, qui scutatis, & ceteris grauioris armaturae militibus praerant, magno studio eum acceperunt, hortati iuuentutem, ut redeunti obuiam procederent. Magna igitur stipantium ducum & militum pompa comitatus, recto itinere in regiam uenit. Cum autem ingrediti statim, uti consueuerat, uellet, ianitor quidam expectare eum iussit, occupatum esse in praesentia regem dicens. Apelles nouitatem rei admiratus, haesitabundus aliquandiu consistit. Mox moestus, atque inops consilij, inde pro-

de profectus est. Reliqui omnes repente ab eo discesserunt, ut tandem solus cum proprijs pueris domum sit reuersus. Quam parua temporis interualla homines in excelso fastigio collocant? & eosdem rursus ad extremam miseriam ac calamitatem redigunt? atque eos maxime, qui in aulis principum uitam agunt? Hi enim similes sunt suffragijs quae in publicis consilijs dari solent. Nam ut illic pro eorum qui consulunt, uoluntate, quae modo aenea fuerunt, mox aurea dantur: ita qui regias principum sequuntur, pro regis uoluntate nunc beati, mox miseri fiunt. Megaleas, cum frustra se Apellis opem quaesisse intelligeret, timore plenus, ad fugam se parabat. Apelles post eum diem ad conuiuia, & alios huiusmodi honores uocabatur: in consilia uero, & quotidianas rerum deliberationes admittebatur nunquam. Paucis post diebus Rex in Phocidem, ducto secum Apelle, reuersus est. ubi uoti compos repente factus, iterum ex Elatia reuertebatur. Inter haec Megaleas Athenas fugit, relicto Leontio, uiginti talentorum fideiussore. Inde ducibus qui Athenis erant, recipere eum nolentibus, Thebas reuersus est. Rex Cirrha cum classe profectus, in Sicyoniorum portum cum satellitio nauigauit. Ex quo mox in urbem ueniens, reliquos duces auerfatus, apud Aratum diuertit: continuè que posthac moram cum eo traxit, Apellem nauigare Corinthum iussit. Cum interea de fuga Megaleae nunciatum esset, scutatos, quibus Leontius praerant, in Triphalam cum Taurione misit, tanquam re aliqua graui, ut id faceret, urgente. mox cum discessissent, duci Leontium in uincula iussit. Quod cum scutati per nuncios cognouissent, misere ad regem legatos precatum, ut si ob aliam causam captus Leontius fuisset, non prius iudicium de eo ferret, quam ipsi uenissent. Aliter existimatos, se contemni a rege, ac pro nihilo haberi. Si uero propter fideiussionem, qua pro Megalea se astrinxerat, ex publico stipendio sese regi satisfacturos. Rex importunitate militum stimulus, celerius quam statuerat, Leontium interfecit. Inter haec Rhodiorum & Chienfium legati ex Aetolia redierunt, triginta dierum inducias pacti, & paratos esse illos dicentes ad pacem cum rege componendam: constituto praeterea die, quo Rex occurrere eis iuxta Rhium deberet, polliciti que Aetolos omnia libenter facturos, ut pax sequeretur. Rex acceptis inducijs, literas ad socios dedit, hortatus ut Patras legatos mitterent, qui secum agerent de conditionibus pacis. Ipse ex Lechaum profectus, perendie Patras appulit. Sub idem tempus allatae ad eum sunt ex Phocidie literae, quas Megaleas Aetolis scripserat, in quibus hortabatur eos ut bono animo essent, acriter que in bello peristerent. Regem enim propter inopiam commeatu, ac rerum necessariorum, non posse diutius bellum tolerare. Multa praeterea in regem maledicta, & contumeliae in istis literis continebantur. His lectis Rex, cum sibi persuasisset, omnem istarum rerum causam atque initium esse Apellem, capi eum statim iussit, ac Corinthum duci una cum filio, & Exo-
isti enim regum
 leto, quem in delicijs habebat. Ad Megaleam uero Thebas Alexandrum mittit, iubens, ut eum ad se duceret, quo fideiussor eius liberaretur. Cum Alexander mandata regis exequi uellet, non expectauit id Megaleas, sed statim sibi ipsi manus intulit. Iisdem ferè diebus Apelles, & filius, & Exoletus extincti sunt, dignam tandem factis eorum poenam impio sanguine luentes. Aetoli, etsi pacem cupiebant, diuturno bello uexati, rebus que omnibus longè aliter quam sperarant, euenientibus, (siquidem cum puero atque infante pugnatos se existimantes, ob aetatem atque inexperientiam regis, uirum & consilio & opere praestantissimum experti fuerant, ipsi contempti ac pueri tam in particularibus quam generalibus rebus gerendis inuenti) cognito tamen scutatorum tumultu, & Leontij atque Apellis casu audito, sperantes magnum aliquem rerum motum in regis aula futurum, Rhium, uti statuerant, praestitura die non uenere. Philippus hac occasione

prosequendi belli libenter accepta, legatos sociorum, qui eò conuenerant, non ad pacem, quam obrem fuerant uocati, sed ad bellum hortatus est. Deinde cum classe discedens, Corinthum adpulit; & Macedones quidem omnes per Theſſaliam hyemandi gratia domum remisit. Ipse eò Corintho profectus, per Euripum in Demetriadem nauigauit. Illic Ptolemæum, qui solus ex coniuratione Apellis & Leontij supererat, cum Macedonum consilio interfecit. Per idem tempus Annibal, superatis Alpibus, Italiam ingressus, castra iuxta Padum amnem non longè à Romanorum castris posuerat. Antiochus multis locis Syriæ subiugatis, in hyberna copias reduxerat. Lycurgus Lacedæmoniorum Rex timore magistratum in Aetoliam fugerat. Magistratus enim cum falsus quidam rumor increbuisse, Lycurgum nouis rebus studere, congregata iuuentute, ad domum eius noctu uenerunt. Quod cum ille præsensisset, cum proprijs familiaribus fugam arripuit. Hyeme inualescente, cum Philippus rex in Macedoniam reuersus esset, Eperatus uerò Achæorum dux, simul & à iuuentute urbana, & à mercenarijs militibus contemneretur, nec iussis quispiam obtemperabat, nec aliquid ad patriæ defensionem parabatur. Quod cum animaduertet Pyrrheas, dux Eliensibus ab Aetolis missus, habens secum Aetolos circiter mille & trecentos, præterea mercenarios Eliensium, & cum his urbanos pedites mille, equites ducentos, ut essent omnes ad tria millia hominum; non solum Dymensium, ac Pharensiũ, uerum etiam Patrensiũ agrum deuastabat, positisque ad extremũ castris iuxta Panachaicũ montẽ, qui Patris imminet, omnes circumstantes regiones depopulabatur. Ciuitates afflictæ quoniam nihil auxiliij consequutæ fuerat, agrẽ tributa ac sumptus dabat. Milites uicissim, quoniã stipendia cunctanter dabant, auxilia sua negabant. Hac uicaria uirorumque talione, fiebat ut res Achæorũ deteriorer redderentur, ac tandẽ stipendiarij milites diffunderet, quæ omnia ignauia ducis eueniebant. Cũ in hoc statu res Achæicæ forent, iãque comitorũ tempus adesset, Eperatus principatũ deposuit. Achæi, ineunte iam uere, ducem elegerunt Aratũ seniore. Hęc igitur ea tempestate in Europa gerebantur. Nos uerò postquã distinctionem temporũ, et rerum gestarũ ordinem secuti, conuenientẽ huic rei locum nacti sumus, ad res in Asia sub eadem Olympiade gestas transeamus: & primo quidẽ, sicuti in initio operis sumus polliciti, Syriacũ bellũ referamus, quod Antiochus et Ptolemæus inuicẽ gesserunt. Haud quidẽ ignoramus, nondum finitũ fuisse tempus illud in quod narrationẽ de rebus Græcorum terminamus: uerũ hanc præsentis narrationis diuisionẽ ob id usurpauimus, ne auditor exactam particulariũ temporum cognitionẽ amittat, quapropter ut studiosi accuratim illorũ peritiã accipiant, propositũ nostrum est, subinde mouere de singulorũ gestorũ principijs & consummatione, quoniam Olympiadis & Græcarũ rerum tẽpore cõtigerint. Ut aut narratio consentanea & clara sit, nihil hac præsentis Olympiade necessariũ magis esse arbitramur, quàm curare, ne res exponendę cõmiscant: sed quoad eius fieri potest, separentur ac diuidant, donec ad sequentes Olympiadas progressi, iuxta singulorum annorũ seriem res singulatim gestas conscribere ordiamur. Quoniã enim nõ quæuis ac passim gesta cõmemorare statuisimus, sed propẽ, ut sic dicã, maximo præ omnibus superioribus historiographis conatu hanc sumus historiæ seriem aggressi, quemadmodũ & antea alicubi ostendimus: conuenit sanẽ, ut summopere curemus, quo cõpetenti tractatu & diuisione cuncta & particulariter & generaliter toto hoc opere nostro clarè ac perspicuè exponantur. Quapropter etiamnum parumper ad Antiochi & Ptolemæi regnũ recurrẽtes, certa et nota dicendorũ principia usurpare conabimur: quod & cum primis necessariũ existit. Archæi siquidem, cum principiũ dimidium totius esse dicunt, in singulis rebus curandum esse movent, ut rectè ordiamur. Quamuis autem per excessum hoc dicere uidentur, mihi tamen minus ab illis quàm ipsa ueritas exposcat, dici apparet. Poterit enim quis confidenter dicere, non esse principium totius dimidium, sed & insuper requiri, ut ubi

ut ubi inchoueris, ad finem quoque animo contendas. Etenim quomodo fieri poterit, ut recta quis ordiatur, nisi simul & consummationem proposita mente concipiat, sciatque quorsum, & ad quid, & quatione quod conatur efficere uelit? Rursus, quomodo res competenter consummari poterunt, nisi primũ rectè expendas, unde, aut quomodo, uel propter quid rem aliquã aggrediare? Quocirca non est putandum, ad dimidium duntaxat extendenda esse principia, sed ad finem usque: ea que de re summum habendum studium tam dicentibus quàm audientibus, id quod nos iam quoque facere conamur. Quanquam haud clam me est, complures alios historiographos eandem mecum sententiam proferre dicentes se uniuersales historias contexere, & opus moliri maius quàm ante ipsos quisquam alius: ex quibus Ephorum ego reprobo; asserens illum nec primum nec solum uniuersalem historiã esse aggressum. Plura iam dicere, aut aliorum quempiam nominatim perstringere nolo: sed hæcenus ista commemorato, quod ex nostri temporis historiographis aliqui, ubi de Romanorum ac Carthaginensiũ bello tribus aut quatuor libellis scripsere, uniuersalem se historiã tradere gloriãtur. Atqui quoniam licet res plurimæ simul ac maximæ tam in Hispania quàm Aphrica, deinde Sicilia & Italia gestæ sunt, illustrissimum tamen et admodum diuturnum bellum est ab Annibale gestum, dempto bello Siculo: propter eius magnitudinem cuncti ad illud respicere coacti sumus, finem eorum quæ continebant ueriti. Quis nam ad eò imperitus rerum est, qui id nesciat? Et tamen nonnulli cõmentatores cum ne tantillum quidem cõmemorent, quantum illi qui picturis suis res pro tẽpore gestas parietibus inscribentes ciues admonent, omnia tum scribere se dicunt quæ in Græcia apud Barbaros sunt gesta. Huius rei causa est, quod uerbis quidẽ res maximas aggredi prorsus est facile, difficile uerò rem aliquã egregiã re ipsa præstare. Quapropter & hoc quidẽ quibusuis in promptu est, & omnibus ut sic dicam, tantũ audere scientibus commune: illud uerò admodum rarũ, & quod paucis in hac uita contingat. Hęc propter arrogantiam eorum dicere uolui, qui & seipsi & commentarios suos uehementer extollunt. Iam uerò ad propositũ cursum regrediamur. Cum primũ Ptolemæus Philopater, mortuo patre et fratre, ac sequacibus illius interfectis, Aegypti imperium suscepit, ratus nullũ amplius domi timorem ob predictũ facinus, forisquẽ omnia sibi fortunã tutissima præparasse, Antigono & Seleuco, uita functis, receptisque in regna Antiocho, & Philippo, qui uix adhuc puertatis annos exceſſerant, uelut rebus omnibus sibi foelicissimẽ succedentibus, luxuriã se tradidit, regisque morem omnis secuta est regio: quam obrem nulla eius inter suos authoritas erat. Nec illis solum, sed & reliquis qui & Aegypti res et qui exteras quoque obibant, cõtemptibilem sese præbuit de quibus ueteres non minorem semper sollicitudinẽ habuerant, quàm de ijs qui in Aegypto dominabantur. Enim uero Syriæ regibus, & mari, & terra bellũ intulerunt inferioris Syriæ, & Cypri dominiũ habentes. ijs quoque qui in Asia, atque insulis dominabantur, iuxta imminabant nobiliores ciuitates, & loca, & portus tenebant, per uniuersum littus à Pamphylia usque ad Hellepontũ, & Lysimachia loca. Thraciẽ uerò, & Macedonia reb. incumbẽbat qui Aeno & Maronia, ac remotioribus etiã ciuitatibus imperantes. Et per hunc modum extensis manibus, procul à regno suo externos principes adgressi, nunquam de Aegypti imperio solliciti erant. Propter quod nõ immerito præcipuã semper curã de externis rebus habebat. hic uerò, de quo loquimur, rex negligentius in his rebus, ob turpes amores, & maximas ac frequentissimas ebrietates uersatus, multos breui tẽpore uitæ simul ac regno suo insidiantes inuenit. Quorũ primus fuit Cleomenes Lacedæmonius. Hic enim, quamdiu is uixit, cui cõgnomenũ Benefactor fuit, nihil noui tentauit: ut qui sibi persuaserat, uiuente illo, nõ defuturã sibi in recuperando paterno regno libertatẽ. Mortuo uerò illo, cum interfecto tempore, res Græcorũ tantũ non ex nomine Cleomenẽ uocarent, Antigono quidẽ defuncto, Achæis autem bellũ gerentibus, & Lacedæmonijs

damonijs secundum Cleomenis ab initio sententiam, aduersus Achaos atque Macedones cum Aetolis sentientibus, hoc maximè tempore de discessu suo ex Alexandria sollicitus esse cogebatur. Quamobrem primò regem hortari, ut se cum decenti comœatu, & copijs emitteret. deinde cum à rege hæcenus non audiretur, rogare eum atque precari, ut se duntaxat cum domesticis dimitteret: tempus enim maximas in præsentia præ se ferre opportunitates ad paternum regnum recuperandum. Rex igitur nec præsentia cogitans, nec futura, propter supradictas causas præuidens, temerè sanè atque imprudenter Cleomenem semper contempsit. Sosibius autem cum suis (hic enim potissimum ea tempestate negotia regni administrabat) talia quædam inter consultandum de eo cogitabant. Dimittendum quidem cum classe & comœatu Cleomenem non censebant, contemnentes externa, frustraneum que fore hunc sumptum propter Antigonis obitum putantes: ac simul ueriti, ne scilicet defuncto paulo antè Antigono, facilis ad molendas res nouas uia foret. Timebant præterea, ne cum mortuo Antigono, nemo amplius Cleomeni obstaret, ciuitatibus Græciæ extemplo potiretur, ac mox sibi formidinem incuteret, præsentis res sibi ante oculos ponens, & uitam ac mores regios expertus. uidens præterea diuisas, longe que inter se distantes regni partes, & multas molendarum nouarum rerum opportunitates habentes. Erant enim circa Samum non pauca naues, & militum iuxta Ephesum ingens multitudo: quamobrem cum classe & comœatu mittendum Cleomenem ob supradictas causas non putabant. Cum itaque tantum uirum manifestè hostem futurum, à se dimittere rebus suis obfuturum putarent, reliquum erat ut inuitus retineretur. Hoc itidem omnes damnabant, periculosum existimantes, intra eisdem caules leonem atque oues continere. Huius præcipuè sententia erat Sosibius, ob talem quandam causam. Quo tempore de Magna atque Beronice capiendis agitabatur, timentes, ne coeptis frustrarentur, maximè ob audaciam Beronices, coacti sunt uniuersos qui regiam sequebantur, in unum conuocare, omnibus que ingentem spem proponere, si res ex sententia succederet. Tunc Sosibius, intelligens Cleomenem in recuperando paterno regno fauore externorum regum indigere, eundem que prudentem atque astutum summis in rebus expertus, spe maximarum rerum proposita, totius consilij sui participem fecit. Cleomenes, quia subtristem illum, & aduenas ac mercenarios milites timentem uidebat, bono animo esse iussit. Mercenarios enim non solum impedimenti nihil allaturos, sed potius ad perficiendam rem plurimum auxiliij præstituros, pollicebatur. Quod cum ille magis admiraretur: Non ne uides, inquit, quòd circiter tria millia sunt Peloponnesiorum militum? Cretenses ferè mille: quos omnes uno nutu, quocunque libuerit, nos soli trahemus: his propitijs, quos times amplius: an à Syria, inquit, & Caria commilitones? Quæ cum Sosibius libenter audisset, longè audacius id factum adgressus est. Posthæc uerò, cum sapius ignauiam atque segnitiem regis animaduerteteret, continuo dictum illud memoria repetebat, & audaciam Cleomenis, summamque mercenariorum erga illum beneuolentiam ante oculos tenebat. Quamobrem & hoc tempore id maximè considerans, de capiendo, tenendo que in uinculis Cleomene regem, ceteros que amicos hortatus est. In qua re peragenda hoc adminiculo usus fuit. Erat Nicagoras quidam Messenius, Archidami Lacedæmoniorum regis paternus hospes. Inter hos superiori tempore parua quædam amicitia fuerat. Quo uerò tempore Archidamus Sparta eiectus, timore Cleomenis Messenem fugit, non solum domi, & cum amicis primo congressu Nicagoras eum suscepit: sed postea durante exilio, ita cum eo uersatus est, ut summa quædam amicitia ac familiaritas sit inter eos orta. Quapropter & posthæc, cum Cleomenes reconciliationis cum Archidamo spem ostenderet, Nicagoras de con-

conditionibus pacis agere coepit. Firmato itaque foedere, & fide à Cleomene per Nicagoram accepta, Archidamus Spartam remigrabat, pactis per Nicagoram factis fretus. cui factus in itinere obuius Cleomenes, Archidamum quidem interfecit: Nicagoram autem, ceteros que qui eum comitabantur, dimisit. Nicagoras extrinsecus quidem habere se Cleomeni gratias simulabat, quòd saluti suæ peperisset: intrinsecus autem grauius & iniurioso animo id factum ferebat, quòd ipse causam huic rei præbuisse uideretur. Hic igitur Nicagoras breui antè tempore equos uehens in Alexandriam nauigarat. Vbi cum enaui egrederetur, inuenit Cleomenem, & Pantrem, & unam Hippitam, iuxta portum deambulantes. Quem conspicatus Cleomenes, amice ac familiariter salutauit. Percunctatus deinde, quid eo uenisset: uexisse se equos, respondit. Cui Cleomenes, Mallem, inquit, cinædos, sambucas que uexisses. His enim magis in præsentia rex delectatur. Tunc subridens Nicagoras, tacuit. Paucis uerò interiectis diebus, cum fortè equorum gratia in sermonem cum Sosibio incidisset, retulit id quod Cleomenes petulanter de rege fuerat locutus. quod cum libenter audire Sosibium intellexisset, omnem deinde causam simultatis, quæ sibi cum Cleomene fuerat, commemorauit. Sosibius postquam eum cognouit Cleomeni præter modum inensum, partim ei in præsentia gratificatus, partim spe futuri proposita, tandem Nicagoræ persuasit, ut conscriptam ad se de Cleomene epistolam inde nauigans relinqueret, quam post discessum eius puer ad se afferret, tanquam à Nicagora missam. Qua re à Nicagora diligenter peracta, literis que per puerum Sosibio allatis, postridie quam Nicagoras ex Alexandria discesserat, Sosibius puerum atque epistolam secum habens, ad regem properat, asserente puero, Nicagoram sibi eas literas tradidisse, quas ad Sosibium perferret. Continebatur in literis, Cleomenem, nisi statim cum classe & comœatu dimitteretur, statum regis in periculo positurum. Qua occasione sumpta Sosibius, regi atque amicis persuasit, haud contemnendam esse hanc rem, sed Cleomenem capiendum, in uinculis que seruandum. Quo facto, amplissima domus ei tradita est, in qua sub custodia diuerfabatur: hoc à ceteris captiuis differens, quòd in ampliori carcere degebat uitam. Quæ animaduertens Cleomenes, & perexiguam de futuro spem habens, omnia experiri decreuit: nihil tamen, ut in summa desperatione, perficere se posse existimans, sed potius honestissimam mortem cupiens mori, nihil que perpeti quod magnitudine animi sui indignum uideretur. Simul autem, ut mihi uideatur, illud in animo uolebat, sibi que proponebat, quod uiris magnifice animatis usuuere solet, nempe, Ne contemptim & sine honore perirem, sed magnum aliquid posteris de me audire facerem. Obseruata igitur regis ad urbem Canobum profectio, famam inter custodes sparsit, se à rege propediem liberatum iri. Quare suis quidem epulum parauit, custodibus autè uictimas & coronas, & cum his simul uinum misit. Quibus id assatim assumentibus, cum tandem omnes ebrietas cepisset, acceptis secum amicis, seruisque, qui ei ministrabant, medio die nihil sentientibus custodibus, cum strictis ensibus domum exiuit. Procedentes itaque, cum in platea Ptolemæum, qui tum relictus in urbe fuerat, offendissent, omnibus qui unà erant, magnitudine rei perterritis, Ptolemæum quidem quadriga deiectione interfecere, multitudinem uerò ad libertatem hortati sunt. Verùm, nemine ob magnitudinem facinoris se mouente, referentes gressum impetum in arcem fecere, tanquam deiectione eorum qui eam custodiebant, hoc loco confestim potituri. Sed hac quoque spe ad extremum frustrati, quod hi qui arci præerant, præuidentes periculum, portam diligenter muniuerant, adhibitis sibi manibus, honestissimam mortem, & Spartanis animis dignam oppetiuerunt. Cleomenes igitur hunc exitum habuit, uir & eloquio apud multitudinem potens, & in gerendis rebus strenuus

strenuus, cui nihil unquam regium præter regnum deesse uisum fuit. Post hunc non longè postea Theodotus, qui inferioris Syriæ rebus præerat, natione Aetolus, partim regem ob incuriam atque segnitiam uitæ contemnens, partim ijs qui regiam sequebantur diffidens, quod non multo antè tempore, cum rem perquam utilem regi proposuisset, cum ad alia, tum ad obliuiscendum Antigono, Syriæ regnū perturbare uolenti, non modo nihil gratiæ consecutus erat, sed contra uocatus in Alexandriam, de uita fuerat periclitatus, conuenire Antiochum decreuit, ei que inferioris Syriæ urbes tradere. Hoc igitur oblationem læto animo suscipiente, res quamprimum finem sortita est. Ut autem & hanc familiam consimiliter declarem, ad Antiochi dominatum recurrentes, ab illis temporibus ingressum summam ad bellum, de quo dicturi sumus, faciamus. Antiochus itaque iunior filius erat Seleuci, cui cognomentum Callinicus fuit. Hic mortuo patre, cum regnum ad fratrem eius Seleucum, qui natu maior erat, peruenisset, principio quidem in superiori parte regni priuatam uitam egit: mox fratre, qui Taurum montem cum copijs transcenderat, per dolum, ut supra memorauimus, interfecto, imperium ipse adeptus, regnauit, omni quam citra Taurum tenebat prouincia, Achæo commendata. Superioribus uerò regni partibus præposito Molone, & fratre Molonis Alexandro, ut Molo quidem Mediæ, frater uerò Persidi præesset. Hi Regem ob ætatem contemnescentes (uix enim quintum decimum ætatis annum exceperat) & conspiraturum secum Achæum existimantes, timentes præterea sæuitiam & crudelitatem Hermiæ, qui tum summam regni tenebat, deficere à rege, & statum prouinciæ cui præerant mutare decreuerunt. Hermiæ quidem e Caria erat: hunc regno præferebat Seleucus frater, fide eius fretus, quo tempore cum exercitu Taurum petebat. Quamobrem in summo fastigio constitutus, omnibus qui in regia aliquid poterant, inuidebat: homo natura sæuus atque crudelis, infonates, prout libido ferebat, acerrimè damnabat, nocentes ac mendaces homines non solum patiebatur, uerumetiam fouebat: denique in iudicijs immanis atque asper erat. Præcipuè uerò insidiabatur uitæ Epigenis, qui Seleuci copijs præerat, quod eum uirum cernebat & oratione & operibus plurimum pollere, maximamque habere in exercitu gratiam & auctoritatem. Et quanquam hoc continuo uersaret animo, continebat se tamen, aliquam ad patrandum facinus occasionem quærens. Cæterum congregato concilio de defectione Molonis, & rege iubente, ut quisque quo modo his rebus prouidendum uideretur, diceret, cum primus Epigenes sententiam dixisset, haud contemnendam sibi eam rem uideri, sed appropinquare regem ijs locis oportere, paratumque in tempore esse: ita enim uel omnino destitutum ab incepto Molonem, præsentem rege, & non mediocri exercitu ante oculos posito: uel, si omnino perficere inceptum auderet, multitudinem ipsam coniuratores omnes in manibus regis posituram. Tunc indignatus Hermiæ, Cum longo iam tempore, inquit, proditor regni latueris ô Epigenes, tandem perfidia tua detecta hoc concilio est, quod corpus regium cum paucis in manibus conspiratorum ponere studueris. Quæ cum dixisset, ac calumniam parumper expressisset, Epigenem reliquit: ac magis intempestiuam quandam amarulentiam, quam manifestas inimicitias præferens, perstitit in sententia sua, ut copias aduersus Molonem ducere ob inopiam militum, periculosum censeret: in Ptolemæum autem summa celeritate ducendum putaret exercitum, tutissimum esse hoc bellum existimans, ob segnitiam atque ignauiam regis. Tunc igitur perterritis omnibus qui in concilio aderant, aduersus Molonem duces cum copijs misit, Xenonem, & Theodotum Hemiolum. Antiochum autem hortatus est, ut mox res Syriacas adgrederet: ratus duntaxat hoc modo, si adolescens undique bello circumueniretur, neque se præteritorum malefactorum luere pœnas posse, neque præsentem auctoritatē amittere,

ob ac

ob assiduos belli usus, continueque instantia regi pericula. Quamobrem confictam à se, ac ueluti ab Achæo missam epistolam regi attulit. In qua significabatur, Ptolemæum quidem hunc ad contentionem de occupando principatu hortari, pecuniamque & comitatū ultro in omnes usus offerre, si regiura diadema assumeret, & manifestè omnibus appareret de regno eum uelle contendere: quod quidem alias re ipsa iam quoque teneret, nisi quod appellatione regia per inuidiam, & corona, quam ipsa fortuna daret, nondum potiretur. Rex igitur exhibitis ab illo scriptis fidem habens, paratus iam erat exercitum in Syriam ducere. Verum interea dum in Seleucia moraretur, ac rebus, quas animo conceperat, ad constitutum iam pridem exitum perducendis magno studio unā cum suis incumberet, aduenit cum classe Diognetus qui eidem dux præerat, ex Cappadociæ partibus, quæ sunt iuxta Euxinum, secum aduehens Laodicem Mithridatis regis filiam, uirginem regi desponsam. Mithridates autem optabat filius esse unius ex septem Persis, qui Magum sustulerunt, principatum tamen conseruauit à maioribus profectum initio, ac postea à Dario ipsis ad Euxinum Pontum traditum. Antiochus autem uirgine, unā cum regia pompa suscepta, repente quidem nuptias peregit. Dehinc subito in Antiochiam profectus, ac Laodice regina declarata, regnique administratione uxori relicta, omni studio ad apparatus belli intentus erat. Sub idem tempus Molon, cum paratam ad quodcumque facinus multitudinem cernebat, partim magnarum rerum spe illis proposita, partim fictis & adulterinis à rege literis obiectis, perterritis ducibus: habere præterea concertatorem Alexandrum fratrem, & propinquas omnes ciuitates ob beneuolentiam præfectorum tutas reddidisset, educto ingenti exercitu, castra non longe à castris ducum regis posuit. Xenon & Theodotus aduentu eius perterriti, mox se in propinquas ciuitates receperunt. Molon igitur totius agri Apolloniæ dominus factus, ac liberè iam proque arbitrio per omnem prouinciā discurrens, assatim omni genere comæatus passim potiebatur. Erat autem & antea terribilis, propter potentiam magnitudinem: tum uerò occasionem quoque sibi haud negligendam esse arbitrabatur, quod omnes regionum equorum greges in Mediæ erant: præterea frumenti, ac pecudum ingens ac penè innumerabilis multitudo. De robore uerò, sublimitate & amplitudine regionis huius, nemo satis pro dignitate dicere poterit. Sita est enim Mediæ circa mediam quidem Asiam, excellit tamen & magnitudine & sublimitate, omnes reliquas Asiæ regiones, quatenus ex parte conspicitur. Imminet sanè e robustissimis & maximis gentibus. Habet uerò ante se ad Orientem partes Orientis, & campos solitudinis, sitæ inter Persidem & Parasiā. Imminet autem & dominatur Caspijs Pylis, ita quidem appellatis: & coniungitur Tapyrorum montibus, qui haud procul ab Hyrcanico mari distant. Vergit etiam uersus regiones meridionales ad Mesopotamiam & Apolloniam: & adiacet Persidi, quæ ante montem Sagrum est sita: qui & transitum habet ad centum stadia extensum, & uarias ac plures clausuras habens, uallibus & quibusdam locis campestribus ac planis distinguitur, quos Cossæi & Corbrenæ ac Carchi, aliæque plures Barbarorum gentes inhabitant, in bellicis uisibus excellentes. Porro ad Occidentem coniungitur Satrapis, qui non multum etiam ab illis discrepant, qui ad Euxinum pontum habitant. Ad Septentrionales uerò partes habet Elymæos & Ariaracas, deinde Caddusios & Mantianos. Superimminet autem illis partibus, quæ ad Meotim paludem Ponto adiacent. Hæc ergo Mediæ pluribus montibus Occidentem uersus à Nusea dirimitur, inter quas quidem utrasque planicies est ciuitatibus ac uicis referta. Cum autem Molon regionis illius Regni statum habentis, dominatu potiretur, ac terribilis admodum esset, sicuti supra quoque meminimus, etiam ante istam rebellionem, propter excellentem eius regionis potentiam, tum uerò magis etiā adhuc omnibus Asiā incolentibus formidabilis & intolerabilis uidebatur, cum ad illis aduentū regis ducis castris

castris ob id excessissent, quod res ipsis initio non secundum conceptam spem succederent. Quapropter primum transmissis Tigri, Seleuciam oblidere conabatur. Verum transitu prohibitus a Zeuxide, quod fluuiales nauiculae interceptae essent, secessit ad exercitum in Ctesiphonte constitutum, atque illic copiis parauit, quae ad hybernandum necessario requirebantur. Rex audita Molonis profectioe, & fuga ducum suorum cognita, paratus quidem erat relicto Ptolemeo exercitum aduersus Molonem ducere. sed Hermeas haud immerito propositi sui, contra Molonem quidem Xenocetam Achaeum ducem cum copiis misit, dicens, aduersus eos qui defecerunt, pugnare duces oportere, aduersus uero reges regem ipsum decertare. Ipse igitur regem propter aetatem in manibus habens, Apaniam proficiscitur: ubi coactis copiis, mox inde Laodiceam contendit. Hinc rex cum omnibus copiis profectus, transacta eremo in locum uenit, quem Marsiam incolae uocant, inter Libanum & Antilibanum promontoria situm: qui locus & natura angustissimus est, & in angustiore sui parte uadofus atque palustris. unde et aromatarius calamus prouenit. Imminet autem praedictis angustiis ex una quidem parte oppidum quod Brochos appellatur, ex altera uero Gerra. arduissimus inter utrumque oppidum callis est. Rex aliquot diebus per angustias profectus, tandem transitis dictis ciuitatibus, Gerra peruenit. ubi cum Theodotum Aetolum iam Gerris & Brochis positum comperisset, quicquid uero penes paludem erat angustiarum, uallo ac fossa diligenter munitum, praeterea & sufficientes custodias adhibitas, primo quidem uim inferre conatus est. Posthac uero, cum plus pati malorum, quam facere uideretur, ob difficultatem locorum, & quod Theodotus adhuc permansere in fide cum Ptolemeo uidebatur, ab incepto desistit. Allato deinde de Xenocetae conflictu, & Molonis uictoria nuncio, relictis supra dictis locis, propriis rebus succurrendum putauit. Xenocetas dux aduersus Molonem, ut supra diximus, missus, & maiorem opinione potentiam consecutus, amicis quidem insolentius utebatur, aduersus uero hostes audacius se gerebat. Erimuero Seleuciam cum copiis profectus, Diogene & Pythiade accersitis, quorum alter Sufianae regionis, alter Rubri maris praefectus erat, exercitum aduersus hostes eduxit, castraque non longe ab eorum castris posuit, Tigri flumine in medio fluente. Hic multis ad eum ex castris Molonis transfugantibus, significantibusque, si flumen transiret, magnam partem copiarum Molonis ad eum transituram, quod omnis ferè multitudo huic quidem inuideret, regi uero amica atque beneuola esset: persuasus eorum uerbis Xenocetas, se ad transiendum Tigrim accinxit. Ostendens autem se per locum quandam, ubi diuisa aqua insulam faciebat, transiturum, nihil prorsus ad eam rem necessarium parabat. Ex quo accidit, ut Molo quidem inceptum eius contemneret, multitudo uero dedita opera id fieri existimans, pararet se, atque instrueret. Xenocetas aptissimo quoque equite ac pedite, ex omni exercitu delecto, Zeuxidem & Pythiade ad custodiam castrorum relicto, per noctem circiter octuaginta stadia infra castra Molonis profectus, nauibus incolumem exercitum traiecit, & adhuc durante nocte in loco peropportuno castrametatus est. Quippe qui magna ex parte flumine claudebatur: quod supererat, contiguae paludes ac stagna tutum faciebant. Molo, cum id nuntiatum interea foret, equites obuiam misit, tanquam illis transitum impedituros: aut si qui iam pertransissent, eos facile profligaturos. Hi cum Xenocetae appropinquassent, ob locorum ignorantiam plus ipsi a se ipsis, quam ab hostibus detrimenti sunt passi. Si quidem in stagna delati, omnes ad rem gerendam inutiles facti sunt, multi & in ipsis stagnis periire. Xenocetas ratus, si hostibus appropinquaret, multos ad se ex his qui cum Molo erant, transituros, paulatim per ripam fluminis progressus, castra in conspectu hostium posuit. Sub idem tempus Molo, seu militari astu, siue quod copiis diffideret, relicto in castris impedimentis, nocte inde discessit, itinere uersus Mediam facto. Xenocetas terrore aduentus sui, & quod non satis militibus fideret, fugisse hostem ratus, primo quidem occupatis

hostium

hostium castris, equites suos, omnemque apparatus, quem cum Xeuxi reliquerat, accersiuit. Deinde conuocata multitudine, uniuersos, ut bono animo essent, optimamque de futuris spem haberent, hortatus est, utpote conuerso iam in fugam, & in summa desperatione rerum constituto Molo. Quae cum dixisset, curare singulos corpora iussit, paratosque in posterum diem ad insequendos hostes esse. Multitudo auctis huiusmodi rebus animis, & omni genere praedae referta, ad crapulam se, ebrietatemque conuertit, & eam quae ex huiusmodi rebus consequi solet, segnitiam atque ignauiam. Molo, cum opportunum quendam locum nactus coena militem refecisset, conuerso mox itinere in hostes rediit: quos cum somno uinoque sepultos comperisset, summis uiribus castra eorum sub aurora inuadit. Xenocetas nouitate ac magnitudine rei perterritus, nec suos propter ebrietatem excitare ualens, cum paucis impetu in hostes facto interimitur. Dormientium magna pars in ipsis castris ceciderunt. reliqui se in flumen proicientes, natate in ulteriorem ripam & exercitum conati. Verum hi quoque ad extremum magna ex parte periire. Miserabilis erat trepidantium aspectus. Omnes enim se nullo respectu in undas proicientes, transnatare in ulteriorem partem nitentur, iumenta, sarcinasque in flumen agebant, tanquam tuto ferri in ulteriora castra aquis secundantibus possent. Ex quo accidit, ut uno tempore una cum uictis equi, iumenta, arma, cadauera, per flumen ferrentur: res ut uisu horribilis, ita etiam dictu stupenda. Molo repente castris hostium potitus, & tuto deinde transportatis copiis, cum nemo impedire ei transitum posset, Xeuxi uix iam appropinquantibus hostibus in fugam conuerso, ea quoque, quae ultra flumen erant, castra occupat. His rebus feliciter gestis, Seleuciam cum exercitu uenit. qua mox potitus, quod iam cum Xeuxi erant, aduentu eius perterriti, una cum Diomedonte Seleucia praefecto urbem dereliquerant, peragrata prouincia, superiores omnes ciuitates nemine resistente in fidem accepit. Posthac totius Babyloniae, & locorum omnium qui sunt circa mare rubrum, imperium consecutus, Susa uenit, & urbem quidem euestigio debellauit. Arcem uero cum crebris certaminibus tentasset, quod Diogenes dux in eam se receperat, expugnare non ualens, ab incepto desistit, solutaque obsidione rursus Seleuciam cum copiis remeauit. Vbi refecto aliquot diebus exercitu, hortatus ad bellum milites, exteras deinde res magno animo aggressus est, omnemque citra & ultra Tigrim prouinciam usque ad Europem, & Mesopotamiam usque ad Dura ciuitates intra breue tempus subegit. Antiochus cum hac, ut supra diximus, nunciata foret, relicto Syriae rebus, summa celeritate huic parti prouidendum arbitrabatur. Congregato igitur rursus concilio, cum dicere singulos sententiam suam de Molonis bello iussisset, insurgente Epigene, ac opportuisse olim huic rei prouideri dicente, antequam hostes tantis rerum successibus audaciores fierent, & nihilominus in praesentia quoque huiusmodi rebus totis uiribus incumbendum, indignatus rursus Hermeas, ad iurgia & contumelias se conuertere, temerarieque atque insolenter nimium se efferens, falsasque in Epigenem calumnias fingere, obtestari regem, ne tam imprudenter contemneret, ne uel defereret Syriae bellum. Denique ita exandescere, ut & multos & regem ipsum offenderet. Vix autem animi commotionem sedabat, rege plurimum ad conciliationem utrorumque intento. Cum uero ad extremum melior omnibus Epigenis sententia uideretur, decretum in concilio fuit, ut copia aduersus Molonem ducerentur, omnisque furor belli eum conuerteretur. Hermeas mutasse se statim sententiam simulans, & oportere inquiens decretum ab omnibus seruari, quaecumque necessaria ad bellum uidebantur, strenue parabat. Congregatis tandem Epamiae copiis, cum forte seditio quadam de diuisione frumenti orta inter milites fuisset, perculsum animo regem, & finem tumultus formidantem nactus, pacificaturum se militum animos, frumentumque inter omnes concorditer diuisurum promisit, si Rex data fide astringeretur, nunquam se posthac Epigenem secum in expeditionem ducturum. Nihil enim in exercitu

P

citu

citu dignum fieri posse, ipsis ita inter se dissidentibus atque infestis. Rex, & si id grauius & iniquo animo ferebat, quod Epigenem consilio atque industria plurimum in rebus bellicis pollere experientia didicerat: circūuentus tamen Hermeæ promissionibus, suæ spontis non erat. Quamobrem presentibus rebus medendum ratus, confestim Epigenem dimisit. Quo facto, ingens repente omnes, qui de consilio regis erant, paucorū cœpit. Copiæ autem id quod concupuerant, in diuisione frumenti adeptæ, mutata mox sententiâ, Hermeæ adhaerunt, exceptis Cyrrastis. Hi enim numero circiter sex millia hominum, facta seditione à rege defecerunt, nec paruū diuersis temporibus impedimentum rebus eius præbuere. Tandem uero à quodam ducibus regis bello superati, magna ex parte perierunt, reliqui se fidei regis commiserunt. Hermeas amicis quidem terrore, copijs uero beneficio sibi conciliatis, motis castris cum rege proficiscitur. Aduersus uero Epigenem tale quiddam machinatus est, consilio atque adiutore Alexi, qui tum arcis Epamiæ præerat. Conscriptis enim literis, quæ tanquam à Molone Epigeni mitterentur, puerum quendam Alexi subornauit, maximam rerum spe proposita: qui ad Epigenem profectus, huiusmodi literas clam cum ceteris literis illius misceret. Quo facto, repente Alexi ad Epigenem uenit, & an aliquas literas à Molone accepisset, percunctatus: cum ille pertinacius negaret, inuenturum se affirmauit. Mox igitur uestigabundus domum ingressus, literas reperit. Qua occasione sumpta, statim Epigenem interfecit. Hæc cum accidissent, Rex quidem merito hunc luisse poenas arbitrabatur. Ceteri uero qui in aula regis erant, etiam graui animo ferebant id facinus, timore tamen dissimulabant. Antiochus cum usque ad Euphratem uenisset, motis denuo castris in Antiochiam profectus, in Mygdonia constitit: ubi circiter quadraginta dies comoratus, mox Libam contendit. Illic congregato concilio, cum forte, qua iter esset aduersus Molonem faciendum, disputaretur: item quo modo, aut unde querendi comeatus, (quippe ea tempestate Molon in Babylonia morabatur) Hermeæ quidem uisum est iter citra Tigrim, per ripam eius fluminis, Lycoque & Capro transmissis tenendum esse. Xeuxis uero sententiæ erat planè diuersa: sed mortem Epigenis ante oculos habens, aperire iudicium suum formidabat. Tamē cum manifesta omnibus. Hermeæ ignorantia uideretur, uix ad extremum consulere ausus est, transiendum esse Tigrim, cum propter reliquas difficultates uis, que est citra amnem: tum quod necesse erat, postquam certa loca pertransissent, sex dierum itinere per desertam regionem facto, ad regionem quæ Diorex dicitur, peruenire, quam cum iam hostes præoccupasset, tutò pertransiri non posse. Quinetiam reditum per deserta non sine discrimine futurum, maximè ob inopiam comeatus. Traiecto uero Tigris, omnes Apolloniæ populos poenitentia ductos, regem aduocatos esse: quippe qui in presentia non sponte, sed necessitate atque formidine Moloni parerent. Copiam præterea comeatus ob fertilitatem regionis maximam futuram. Et, quod maioris momenti erat, reditum Moloni in Mediam interclusum iri. Ex quo necessario erat futurum, ut, uel Molon in prælium descenderet: uel hoc detrectante periculum, copiæ eius statim se fidei regis commendarent. Approbata igitur in concilio Xeuxidis sententiâ, mox copiæ tribus locis transientes, multitudinem omnem atque impedimenta transfretarunt. Post hæc uersus Dura cum copijs profecti, repente obsidionem eius urbis dissoluerunt. Siquidem unus ex Molonis ducibus paucis ante diebus obsidere illam cœperat. Continuato deinde itinere, & monte, quem Oricum incolæ uocant, intra octiduum superato, Apolloniam descendere. Sub idem tempus Molon, cognito regis aduentu, & populis Susiani ac Babylonij agri diffidens: (quippe quos recenter, inopinatè subegerat) timens præterea, ne reditus sibi in Mediam intercluderetur, ingenti celeritate Tigrim cum omnibus copijs transfretandum censuit, festinans, si posset, saltus qui in Apolloniam agrum ducunt, præoccupare, quod maximam in funditoribus, quos Cyrtias uocant, spem haberet. Cum igitur ijs locis appro-

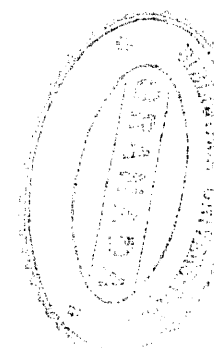
appropinquasset, & Rex interea cum omni exercitu Apollonia profectus, non longe abesset, accidit ut leuioris armaturæ milites, qui præmissi ab utroque fuerant, in quodam iugo unâ concurrerint. Hi primò quidem tentare inter se fortunam belli cœperunt, postea appropinquantibus utriusque copijs: reuocarunt gressum: & ad suos utriusque reuersi, castrametati sunt, circiter quadraginta stadia inuicem distantes. Adueniente nocte Molon, quod periculosum putaret pugnam interdum cum rege conferere, utpote non satis fide suorum fretus, intempesta nocte adgredi Antiochum decreuit. Quamobrem optimo quoque milite ex omni exercitu delecto, per inuia quædam loca proficiscitur, ex superiori parte facere in hostes impetum cogitans. Sed cum in itinere intellexisset, decem iuuenes ex suis clam noctu ad Antiochum iuisse, ab incepto destitit: statimque mutato itinere, in castra reuersus. Cum surgente aurora eò peruenisset, ingenti tumultu exercitum compleuit. Experrecti enim subitario aduentu suorum qui in castris erant, tanto terrore correpti omnes fuere, ut parum abfuerit, quin turpi fuga e castris discesserint. At Molon patefacta re, inualescentem in exercitu tumultum pro uiribus sedauit. Rex autem, cum instructus paratusque esset ad prælium capeiendum, cum prima luce omnes copiæ e castris educit. Equites lanceas ferentes in dextro cornu locat. His præficit Ardym, uirum bellicarum rerum expertissimum. quibus addit socios Cretenses, post quos deinde Gallos Rhigofagas, postea mercenarios milites, postremo equitum phalangem constituit. Sinistrum uero cornu dat socijs. Hi omnes equites erant. Elephantos in fronte ponit, inter utrumque cornu constitutos. Hi numero decem tantummodo erant. Auxilia pedatum equitumque in utroque cornu distributa circundare hostes iubet, simulatque in prælium descenderetur. Post hæc hortatur milites, percurrēs breuiter quecumque ei temporis conuenientia uidebantur. Et læuo quidem cornu Hermeam & Zeuxim præficit, dextrum ipse tenet. Molon contra nec libenter educit copiæ, temereque ob tumultum, qui nocte in exercitu fuerat, milites disponit. Veruntamen equites in utroque cornu diuidit, ratus hostes eo ordine, quo fecerant, exercitum distribuisset. Clypeatos uero & Gallos, & reliquos grauioris armaturæ milites in medio equitum ponit. Sagittarios & funditores, ceterosque id genus, ab utroque latere extra equitum ordines: falcarios, carpentariosque ante omnes collocat. Et læuum quidem cornu Neolao fratri commendat, dextro ipse præest. Post hæc paulatim procedente utroque exercitu, dextrum quidem Molonis cornu fidem seruauit, magnoque ac forti animo impetum in Zeuxim fecit. Læuum uero cornu, simulatque in conspectum regis uentum est, ad hostes transiuit. Quo facto, repente qui cum Molone erant, animis cecidere, regiæ uero copiæ duplo audaciores factæ. Molon, postquam proditum se à suis, & circumclusum ab hostibus intellexit, agitans animo, quas poenas luere eum oporteret, si uiuus in manus hostium perueniret, mortem sibi consciuit. Itidem ceteri quoque, qui à rege defecerant, fecere. Ad suos enim singuli quique locos conuersi, mortem sibi consimilem consciscunt. Neolaus, cum e prælio incolumis fugisset, in Persidem ad Alexandrum Molonis fratrem profectus, matrem, & pignora Molonis interfecit. Post quorum mortem seipse interimat, Alexandroque suadet, ut idem & ipse faciat. * Rex castra hostium depopulatus, corpus Molonis in celebriori Mediæ loco crucifigi iussit, quod & ijs quibus id mandatum erat, celeriter perfecerunt. Etenim Callonitam delatum, in ipso introitu in Sageum crucifixi erunt. Post hæc cum copiæ longa oratione reprehendisset, & uenia data, misit qui eos in Mediam reducerent, res que eius provincie componerent. Ipse Seleuciam profectus, circumstantium ciuitatum res composuit, mansuete ac prudenter in omnibus se gerens. Hermeas propositi sui memor, euestigio Seleucensibus, quod à fide defecissent, mille talentorum multam irrogauit, Diganas in exilium misit, multos carcere, uinculis, gladio interfecit. Rex tamen mitigato ad extremum animo humanius se in ciues

egit, & duntaxat centum & quinquaginta talenta patris facinoris poenam à Seleucenſibus exegit. His rebus moderatis, Diogenem quidem Mediæ, Apollodorum uerò Suſianæ prouinciæ duces reliquit. Tychonem ſcribarum principem copijs præfectum, ad Rubri maris loca tranſmiſit. Deſectio igitur Molonis, & bellici motus, qui exinde ſunt ſecuti, hunc ſinem habuere. Rex ſœlici rerum ſucceſſu elatus animo, & propinquos barbaros principes deterere cupiens, ne in poſterum auxilijs aut commeatu adiuuare à ſe deficientes auerent, caſtra aduerſus eos mouit: & primò aduerſus Artabazanem, qui & principatu ac uiribus maior cæteris, & ciuitatibus ſuis propinquior erat. Sub idem tempus Hermeas aſcendere quidem in ſuperiora loca ob imminens periculum formidabat: cupiebat autem, uti à principio ſtatuerat, exercitum aduerſus Ptolemæum ducere. Veruntamen cum nunciatū interea eſſet oritur Regi eſſe filium, cogitans ſecum, ſi fortè Antiocho accideret, ut à Barbaris opprimeretur, ſe filio tutorem relictum, facile totius regni dominum fore, utilem ſibi tandem eſſe eam profectionem exiſtimauit. Paratis igitur ad hoc omnium animis, proſecti ſuperato Zagro, Artabazanis prouinciã inuadunt, quæ Mediæ quidē adiacet diuidentibus illam montanis in medio ſitis. Huic quædam partes Ponti imminet, locis ad Phalim ſitis. Adiungitur Hyrcano mari, ualetq; uirorū fortium & equorū multitudinē: & præterea rebus ad bellicum apparatus neceſſarijs abundat. Hæc regio principatum inde à Perſis acceptum conſeruauerat, qui poſtea Alexandri temporibus tranſlatus eſt. Artabazanes aduentu Regis perterritus, maximè propter etatem, ut qui iam ferè ſenio conſectus erat, tempori cedendum ratus, cum Rege ſœdum inijt, pactis conditionibus, quæ uisæ Antiocho fuerunt. Firmato ſœdere, Apollophanes medicus, quem tum Rex uehementer amabat, uidens Hermeam autoritate, quam habebat, nimis inſolenter utentem, & de Rege timere congebat, ſed longè magis de ſeipſo. Quam ob rem expectata temporis opportunitate, Regem adijt, hunc precatur, ne Hermeæ audaciã contemnat, ne ue illam tandiū ferat, quoad in fratris calamitates incidat: certè id periculum iam non longè abeſſe, proinde debere eum celeriter ſue amicorumq; ſaluti conſulere. Antiocho conſilium eius probante, quod & grauiter ferret, & formidaret Hermeam: magnas autem illi gratias agente, quod de rebus, quæ ad ſalutem ſuam pertinerent, ſecum loqui non dubitaſſet: Apollophanes quidem audacior in poſterum factus eſt, ut uidens haud fraudatum ſe opinione quam de rege conceperat. Antiochus autem Apollophanem hortatus eſt, ut non modò uerbis, uerum etiã operibus, ſuæ, amicorumq; ſaluti prouideret: illo paratum ſe ad omnia aſſerente, tale quiddam machinati ſunt. Diſſimulantes Regem morbo oculorum grauiter afflictum, curam eius in aliquot dies protendunt, quo ſpacium haberent rem interea componendi. Poſtquam quoque à Rege accipiunt, priuatim quibus uideretur exhibendi pecuniam, ut facilius ad patrandum facinus accederent: Subornatis igitur, qui apti ad eam rem uidebantur, utpote nemine id propter odium in Hermeam non libenter faciente, perficiendo operi incumbunt. Aſſerentibus igitur Medicis, oportere Antiochum cum prima luce ad captandum ſturgis deambulare, Hermeas conſtituto tempore ad eum uenit unã cum amicis, qui participes huius conſilij erant: reliqui uerò in caſtris remanſere, ut qui nihil de profectione regis audiuerant. Illi igitur extractum è caſtris Antiochum in deſertum quendam locum deduxere, ubi mox, Rege id nutu ſignificante, Hermeam interfecerunt. Per hunc igitur modum Hermeas occiditur, haud ſatis digna rebus à ſe geſtis poena affectus. Rex non paruo moerore ac formidine liberatus, domum deinde reuertitur, omnibus per uniuerſam prouinciã conſilia, & res geſtas eius in cœlum extollentibus, maximè poſtquam de Hermeæ morte cognouerunt. Eodem tempore Apamiæ mulieres uxorem, pueri filios Hermeæ interfecerunt. Cum domum perueniſſet Antiochus, dimiſſis in hyberna copijs, Legatos ad Achæum

ad Achæum mittit, queſtum primò quidem, quod diadema aſſumere, & ſe regem appellare auſus fuiſſet: deinde, quod palam Ptolemæi partes ſequeretur. Enimuerò Achæus, quo tempore Rex aduerſus Artabazanem exercitum duxit, ratus aut periturum in ea prouincia regem: aut, ſi non periret ſe ante reditum eius, propter longitudinem itineris, impetum liberè in Syriam facturum, & Cyraſtarum, qui nuper à rege deſecerant, auxilio repente id regnum occupaturum, cum maximis uiribus è Lydiã proſectus fuerat. Cumq; Laodiceam in Phrygiã ueniſſet, diadema aſſumpſerat: & tunc primùm ſe regē appellare, ac ad ciuitates ſcribere auſus, Syniride exule eū ad hoc maximè hortante. Cum deinde cœptū iter continuaret, & iam nō longè à Lycœniã abeſſet, diſſidere ab eo milites cœperant, moleſtè ferentes aduerſus primum eorum regem exercitum duci. Quamobrem Achæus uoluntatem illorum cernens, à cœpto itinere deſlexerat: & uolens militibus perſuadere, ſe ab initio quidem habuiſſe animum ducendi in Syriam exercitū, conuerſo grefſu Piſidicã omnem regionem depopulatus, diſtributaq; inter milites innumerable præda, omnium ſibi beneuolentiã cōcilians, domum remeauerat. Rex igitur optimè omnia hæc edoctus, legatos, ut ſuprà diximus, ad Achæum miſit, omnia interea prouidens, quæ ad bellum aduerſus Ptolemæum gerendum neceſſaria uidebantur. Congregatis tandem Apamiæ copijs, & iam in eunte uere, amicos in concilium uocat: & quomodo rebus bellicis utendum uideatur, dicere ſingulos iubet. Tunc multis uaria differentibus, & de locis, & de apparatu, & de claſſe conſicienda: inſurgens tandem Apollophanes, de quo ſuprà memorauimus, qui genere Seleucenſis erat, omnes eorum qui ante ſe dixerant ſententias damnauit, ſtultum eſſe inquit, in inferiorē Syriam exercitum ducere, Seleuciam autē pati à Ptolemæo teneri, quippe quæ origo & cauſa eſſet principatus eorum: quin præter dedecus, quod regno ſuo aſſerebat, regum Aegyptiorum præſidio cuſtoditam, maximas atq; optimas ad res gerendas commoditates habere. Etenim poſſidentibus hanc hoſtibus, maximum ſibi ad omnes conatus impedimentum eſſe, cum non minorem curam adhiberi oporteat ad defendenda ſua ob formidinem eius urbibus, quàm ad loca hoſtium offendenda: ipsis uerò eam tenentibus, nō ſolum tutò poſſe tueri ſua, uerum etiam maximum quodq; facinus mari terraq; adgredi ob ſummam loci opportunitatem. Omnibus Apollophanis ſententiam approbantibus, hanc primùm urbem recipere decreuerunt. Nam tum quoq; Seleucia regum Aegypti præſidio cuſtodiebatur à tempore, quo regnauerat Ptolemæus, cui Benefactori cognomentum fuit. Hic enim quo tempore propter caſum Berenices, & iram, quam ex ea re animo conceperat, in Syriam exercitum duxit, hac urbe poſitus eſt. Antiochus igitur firmata Apollophanis ſententia, Diogneto præfecto claſſis iubet, ut amputata mora, Seleuciam nauiget. Ipſe Apamiã cum exercitu proſectus, circiter quinque ſtadia diſtans ab urbe, caſtra iuxta Hippodromum ponit. Theodotum Hemiolium cum ſufficienti exercitu in Syriam mittit, qui loci anguſtias præoccupet, & omni conatu rebus eius prouinciæ incumbat. Seleuciã, & circumſtantium locorum ſitum huiusmodi eſſe cōtingit. Urbis quidem, cum in littore maris poſita ſit, inter Ciliciã & Phœnicem altiffimus mons ſubiacet, quem Coryphæum uocant. Cuius latus, quod ad Occidentem uergit, abluit extremas pelagi, quod eſt inter Cyprum & Phœnicem: quod uerò Orientem ſpectat, Antiochenorum & Seleucenſium regionibus imminet. Ad meridiem Seleucia ſita eſt, diuiſa quadam ualle profundiffima, & prorfus inaccessa. Hæc ad mare uſq; protenditur, compluribus in locis ſcopulis, ac præcipitijs circumdata. Sub latere, quod mare aſpicit, ſunt emporia, & ſuburbia, altiffimis munita mœnibus. Similiter omnis urbs tutiſſimo muro ſepta eſt. Præterea templis, & omni genere apparatus ampliſſimè ornata. Adgrefſum unum duntaxat habet à latere maris, & eum quidem difficilem, ac manu factum. Siquidem per ſcalas conſcendere oportet. Non longè ab hac

Orontes fluiuis in mare delabitur, qui à Libano & Antilibano ortū habens in Antiochiā fertur: per quam iugiter defluens, & morbos ob multitudinē aquarum humanis corporibus deferens, tandem nō longē ab urbe Seleucia in mare diffunditur. Antiochus igitur principidē ad eos qui urbi præerāt misit pecuniam, & spes in futurum amplissimas pollicitus, si Seleuciam sibi sine prælio traderent. Cum autem principes urbis corrumpere nō ualeret, quosdam ē mediocribus ducibus subornauit, cum quibus re composita instruit acies, tanquam naualibus copijs urbem à mari, terrestribus uerò ab ea partē quæ Epirum aspicit, adgressurus. Diuiso itaq; in tres partes exercitu, & animis militum oratione accensis, amplissimis præterea unicuiq; propositis præmijs, Xeuxidi quidem, & his qui cum eo erant, eum locum dedit, in quo est porta urbis in Antiochiā ferens. Hermogeni uerò locum, per quem Dioscorium itur: Ardyi autem, & Diogneto suburbium, & maritimas partes. Quippe ita cum proditoribus conuenerat, ut quamprimum uel suburbanum cepissent, urbs quoq; eis traderetur. Dato igitur à rege signo, omnes undecunq; maximis uiribus urbem adgrediuntur: audacissimē uerò, qui cum Ardye & Diogneto erant, nam cætera loca neq; inuadere quisquam poterat, neq; scalas mœnibus admouere: emporia uerò & suburbium facile, & adgressionem hostium & scalas recipiebāt. Quamobrem naualibus quidem copijs emporia, qui uerò cum Ardye erant, suburbium adgredientibus, & frequentes mœnibus scalas admouentibus, cum nō qui intra urbem erāt, ferre suppetias non possent, quòd urbs undiq; ab hostibus claudebatur, accidit ut suburbium repente in potestatem hostium peruenerit. Quo factò, mox priuati duces à rege corrupti, ad Leontium, qui tum in urbe principatum tenebat, concurrentes, mittendos ad Antiochum legatos de conditionibus tradendæ urbis iudicauerunt, antequam uel ab hostibus expugnaretur. Leontius, etsi proditiōnis ignarus erat, trepidatione tamen suorū perterritus, repente ad Antiochum misit, qui pacta omnium qui in ciuitate erant salute, urbem regi traderent. Rex acceptis conditionibus, daturum se liberis salutem pollicitus est. Hi circiter sex millia hominum erant. Ingressus autem ciuitatem, non modò liberis pepercit, uerum & reuocatis in urbem Seleucensium exulibus, & rempub. & proprias fortunas omnibus restituit. Portum atq; arcem urbis sufficenti præsidio muniuit. Cum deinde adhuc Seleucia moraret, literæ à Theodoto afferuntur, in quibus eum hortabatur, ut quamprimum in Syriam maturaret. Rex diu anceps consilij fuit, & quomodo his rebus utendum foret, anxius atq; sollicitus. Enimvero Theodotus, cum genere Aetolus esset, & maximos usus regno Ptolemæi, sicuti supra memorauimus, præstitisset, ac se penumero illius gratia de uita periclitatus fuisset, quo tempore Antiochus aduersus Molonem exercitum duxit, contempto rege, & nō qui in aula erāt diffidens, per se quidem capta Ptolemaide, per Panetolum uerò Tyro, Antiochum confestim accersiuit. Rex omni conatu aduersus Achæam intentus, ac cætera omnia posthabenda existimans eodem, quod prius fecerat, itinere copias mouit. Cumq; ad eum locum peruenisset, quem Marfyam incolæ uocant, castra circa angustias quæ sunt iuxta Gerra posuit, non longē à palude, quæ in medio eius loci sita est. Hic cum per nuncios cognouisset, Nicolaum ducem Ptolemæi urbem Ptolemaidem, in qua Theodotus erat obsidere, relictis grauioris armaturæ militibus, & iussis ducibus, ut Brochos oppidum supra paludem situm obsiderent, ipse cum expeditis ad dissoluendam obsidionem maturat. Nicolaus aduentu regis per exploratores cognito, ipse quidem dissoluta obsidione, mox inde abiit. Lagoram autem Cretensem, & Dorymenem Aetolum ad præoccupandas, quæ circa Berytum sunt, angustias misit. Cum quibus Rex congressus, cum statim eos in fugam uertisset, in ipsis angustijs castrametatus est. Dehinc coactis eodē in loco reliquis copijs, multitudinem pro tempore hortatus, cum omni exercitu magno ac forti animo iter profequitur. Accedentibus deinde obuiam Theodoto, & Pane-

Panetolo cum eorum amicis, Rex benignè atq; humaniter illos suscipiens, Tyrum ac Ptolemaidem, omnemq; qui in ijs erat belli apparatus accepit. Erant autem in his ciuitatibus quadraginta naues, quarum uiginti erant cataphractæ, omniq; apparatu necessario diligentissimè instructæ, quinqueremes omnes, aut quadriremes, reliquæ uerò triremes, aut biremes, aut actuarie. Has Diogneto præfecto classis tradidit. Cum interea nunciaretur, Ptolemaum latenter Memphim confugisse, omnes uerò copias eius iuxta Pelusium congregari, & aquarum aditum ex omni parte intercludere, à proposito inuadendi Pelusium destitit: & per prouinciam grassatus, ciuitates partim uel, partim persuasione conciliare sibi nititur. Ciuitatum quidem alia præsidio uacua, in timore regie potentie confestim se hostibus dedidit: alia uel apparatu rerum necessariorum, uel situ locorum freta, impetum eorum tolerarunt. Quas Rex obsidere compulsus, non parum temporis terere cogebatur. Ptolemæus de ferendo suis subsidio ob impotentiam mentionem nullam faciebat. Ita semper res omnes ad bellum pertinentes contempserat. Agathocles, & Sosibius, qui tum summam regni in manibus habebant, non tam quid deceret, quam quid fieri posset, considerandum in præsentia existimantes, legatos ad Antiochum de pacis conditionibus misere: missis etiam ad Rhodios & Byzantios & Cyzicenos & Aetolos nuncijs, qui eos hortarentur de mittendis ad eundem pro componenda pace legationibus. Quæ cum euestigio ad utrunque regem missæ fuissent, maximam eis opportunitatem præbuerunt parandi interim, quæ ad bellum necessaria forent. Ptolemæus enim susceptis humaniter cum cæterorum, tum præcipuè Antiochi legatis, mercenarium interea militem, qui sparsus per exteras ciuitates erat, Alexandriæ congregare: alios, qui nouum militum delectum haberent, extra prouinciam mittere: comæatum abundè omnibus parare: denique dies noctesq; intentus ad bellicos apparatus esse: Alexandriam continere aliquos, ne qua res ad bellum necessaria deesset, transmittere. Præparandorum armorum & conscribendi exercitus curam Echecrati Thessalo, & Phoxidæ Melitensi dederat. Item Eurylocho Magneti, & Socrati Bœotio: cum quibus etiam erat Cnapias Alorites. Aptissimos quippe esse ad hanc rem huiusmodi uiros putabat: qui quoniam cum Demetrio etiam, atque Artagono militauerant, bellicarum rerum peritissimè habebantur. Hi ingenti exercitu contracto, omnia prudenter ac strenuè providebant. Primò enim pro generis atque ætatis cuiusque differentia armaturas inter milites diuidebant, singulis aptissimas quoque distribuentes, & eas quibus prius utebantur, improbant. Posthæc peculiariter unumquemq; ad futuros usus ordinabant: milites continuè exercebant, non solum præceptis, uerum & fictis certaminibus eos assuefacientes. Deinde conciones armatorum aduocabant, & ad futurum bellum milites hortabantur, in quibus maximam uim habebant Andromachus Aspondius, & Polycrates Argiuus, qui nuper è Græcia aduenerant, homines rebus bellicis assueti, & patriæ ac morum splendore clarissimi. Polycrates etiam antiquitate familiæ, & Mnasiadæ patris gloria. Hi copias publicè ac priuatim hortantes, ad futura certamina animos militum inflammabant. Singuli præterea proprios ducatus in exercitu habebant, prout quisque maximè in ea re expertus erat. Eurylochus Magnes tribus millibus hominum præerat, quos reges Agnema uocant. Socrates Bœotius circiter duo millia scutatorum sub se habebat. Phoxidas autem Achæus, ac Ptolemæus Thrasensis, & cum his Andromachus Aspondius, phalangem, & mercenarios milites exercebant. Præerant autem phalangi Andromachus & Ptolemæus, mercenarijs Phoxidas. Phalanx circiter uiginti quinque millia hominum continebat, mercenarij haud pauciores erant octo millibus: equites regios, qui ferè septingenti erant, Polycrates instruxerat, item eos qui acciti ex Libya fuerant, item qui ex prouincia delecti. Horum omnium ipse dux erat, numero trium millium. Græcos uerò, ac mercenarios

equites Echeocrates Thessalus affuefaciebat. Hi erant circiter duo millia hominum, quibus ipse praefectus non parum momenti rebus bellicis afferebat. Nullo autem in gerenda militum cura segnior erat Cnopias Ailiorites. Hic Cretenses omnes sub se habebat, numero ad tria millia hominum, in quibus erant tyrones mille, quibus Philonem Gnosium praefecerat. Armata praeterea erant instar Macedonum tria millia Afrorum, quibus Ammonius Barceus praerant. Adhaec Aegyptiorum circiter viginti millia, sub Sosibio duce erant. Denique Thracum & Gallorum multitudo ex his quidem, qui iam diu militauerant, ad quatuor millia: ex his uero qui nuper fuerant congregati, duo millia, Dionysium Thracem habebant duce. Haec tum Ptolemæi copiae erant. Antiochus autem, cum Duram urbem obsidione cinxisset, nihilque ad extremum efficere se posse intelligeret, partim munitione urbis, partim Nicolai subsidio impeditus, adueniente hyeme legatis Ptolemæi inducias concessit, & decessurum se à provincia, omniaque quibus illi gratificari posset, sponte libenterque facturum promisit. Quanquam longè hic animus à rege aberat. Festinabat enim copias in hyberna Seleuciam ducere, quod Achæus esse quidem in societate secum uideretur, sed proculdubio Ptolemæo faueret. Factis igitur inducijs, Antiochus repente legatos emisit, iussos, ut quid Ptolemæo uideretur, statim nunciarent, sibi que Seleuciam occurrerent. Ipse relicto in locis quibus erat opus, sufficienti praesidio, & cura omnium rerum Theodoto tradita, exercitum uersus Seleuciam mouit. Cum eò peruenisset, copias in hyberna dimisit, curam exercendorum militum iam deinde ab eo die negligere incepit: ratus haud necessarium sibi posthac praedium fore, quod iam plerumque loca Syriae & Phoenicis occupasset: reliqua partim sponte, partim hortatu uentura in potestatem suam speraret, praesertim non audente Ptolemæo secum in praedium descendere. Accidit forte, ut legati eundem animi conceptum haberent, quod Sosibius benigne atque humaniter eos Memphi allocutus esset: apparatus uero, qui Alexandriae fiebat, nemo unquam eorum qui ad Antiochum mittebantur, cernere potuisset. Verum enim uero dimissis tunc legatis, Sosibius quidem cum suis ad omnia gerenda paratissimus erat. Antiochus uero maximum adhibebat studium, ut non tam armis, quam iure, ciuitates sibi asciscere uideretur. Cum tandem legati Seleuciam uenissent, & in particularem sermonem de pace secundum Sosibij mandata descendissent, Rex quidem manifestam iniuriam, quam fecerat in occupandis Syriae locis, minime grauem aut iniustam existimabat, nihilque à se non iure factum affirmabat esse. Antigonom enim Monoculum, & Seleucum, qui primi ea loca occupauerant, uerissimos ac iustissimos dominos fuisse aiebat. Quamobrem ad se, non ad Ptolemæum Syriae regnum, quasi haereditario iure pertinere. Quippe Ptolemæum aduersus Antigonom pugnassee, non sibi, sed Seleuco eorum locorum imperium quaerentem. Praeterea communem omnium regum concessionem in medium afferebat. Nam quo tempore superato Antigono, diuidere inter se regna Cassander & Lyfimachus & Seleucus uoluerunt, Seleuci esse omnem Syriam iudicauerunt. Haec atque alia huiusmodi Rex Antiochus, at legati Ptolemæi his contraria afferre conabantur, siquidem & praesentem iniuriam augebant, & rem longè quam fuerat, grauiorem faciebant, uiolatum esse foedus dicentes, & in prodicione Theodoti, & in hostili prodicione Antiochi in Syriam. Addebant praeterea Ptolemæi Lagi possessionem, dicentes idcirco Ptolemæum unam cum Seleuco aduersus Antigonom gessisse bellum, ut totius Asiae imperium Seleuco uendicaret, Syriam uero & Phoenicem sibi ascisceret. Haec atque alia huiusmodi saepius ab utrisque dicebantur, tandemque nihil prorsus concludi poterat, quanquam res per communes amicos tractarentur. Maximam quippe difficultatem utrisque afferebant Achæi partes. Nam Ptolemæus quidem includere eum in foedere summo opere studebat. Antiochus uero, ne uerbum quidem ullum de eo poterat audire: graue existimans, audere Ptolemæum de ijs facere mentionem, qui per prodicionem

tionem à Rege defecissent. Ad extremum igitur re infecta legati discesserunt. Appetente deinde uere, Antiochus omni studio copias cogit, uelut iterum ra marique Syriam adgressurus, & caetera eius provinciae loca subditurus. Ptolemæus uero haud segnior augere Nicolai uires conatur, commeatumque in loca Gazae propinqua abundantissime mittit, terrestres naualesque copias, & caetera ad bellum necessaria suppeditat. Quibus rebus Nicolaus audacior factus, forti animo in bellum descendit, adiuuante Peregrinae classis praefecto, quem cum naualibus copijs Ptolemæus miserat, habentem cataphractas naues triginta, onerarias ultra quadringentas. Nicolaus quidem genere Aetolus erat, usu atque audacia in rebus bellicis nemini eorum, qui cum Ptolemæo erant, secundus. Hic, praecipue cum parte copiarum angustijs, quae sunt circa Platanum, ipse cum reliquo exercitu Porphyreonem profectus, ingressum Regi in provinciam prohibet, naualibus copijs ad hoc eum adiuuantibus. Antiochus autem, cum Marachum uenisset, accedentibus ad eum de conditionibus in eundem societatis Arcadibus, non solum societatem eorum libenter cupideque amplexus est, uerum etiam omnem, quae inter illos iam diu fuerat, discordiam sedauit, reconciliatis Arcadibus, qui in insulam colebant, cum ijs qui habitabant Epirum. Post haec in provinciam per eum locum quem incolae Faciem Dei uocant, ingressus, Berytum uenit, Botra urbe in itinere capta, Triereque, & Calamo incensis. Hinc Nicarchum & Theodotum praemittit, iussos, ut angustias, quae sunt circa Dycum amnem, praecipue occuparent. Ipse cum reliquis copijs profectus, iuxta Damuram flumen castrametatus est, Diogneto praefecto classis procul nauigante. Hinc rursus acceptis leuioris armaturae militibus, quos cum Theodoto & Nicarcho praemisserat, speculatum proficiscitur angustias quae à Nicolao praecipue fuerant. Vbi notato diligenter locorum situ, in praesentia quidem in castra reuertitur. Postridie uero relictis ibi grauioris armaturae militibus, & Nicarcho eis praeposito, ipse cum reliquis copijs gressum aduersus hostes maturat. Cum Libanus mons in ijs locis litus intra breuem atque angustum locum claudat, accidit, ut ipse quoque breuis sit & difficilis, ac penè inaccessus, breuemque et difficilem iuxta mare relinquat uiam. In qua tunc castrametatus Nicolaus, cum loca illa partim multitudine militum praecipue occupasset, partim machinis, aedificijsque tumultuariè factis muniuisset, facile arcere se posse Antiochum existimabat. Rex diuisis in tres partes copijs, uni quidem Theodotum praeficit, iussus, ut facto impetu, hostes, qui callem montis tenebant, aggredieretur. Aliam Menedemo assignat, pluribus eum uerbis hortatus, ut per medium montem iter facere conaretur. Tertiam partem duce Diocle in littore collocat. Ipse cum calonum multitudine medium locum tenet, quo & cuncta aspiceret, & subuenire indigentibus posset. Eodem tempore Diognetus & Perigenes instructi, nauale praedium ingrediebantur, terrae, quantum fieri poterat, nauigijs appropinquantes, ut quasi unus aspectus foret terrestres, naualesque certaminis. Cum igitur uno signo & una uoce praekonis praedium omnes essent ingressi, in mari quidem diu aequis penè uiribus pugnatum est, nullam in partem inclinante uictoria, quod & hominum multitudine, & apparatu belli partes utriusque classis uires erant. In terra uero meliores principio Nicolai partes fuerunt, quod non parum opis exitu locorum consequeretur: mox uero prorumpentibus ex superiore parte montis, ijs qui cum Theodoto erant, & acerrime impetum in hostes facientibus, Nicolaus caeterisque, qui una erant, turpissime se in fugam uertunt. Circiter duo millia eorum inter fugendum sunt caesa, reliqui se Sidonem receperunt. Perigenes, etsi de nauali bello optima spe esse uidebatur, conspecto tamen terrestriū copiarum conflictu, ipse quoque eodem tunc confugit. Antiochus congregatis copijs profectus, castra iuxta Sidonem posuit. Veruntamen tentare in praesentia eam urbem inutilè putauit, tum ob copiam commeatus, quae intus maxima erat: tum propter hominum multitudinem partim insolentium prius hunc locum, partim eorum qui nuper accepta clade eò confugerant. Quam

Quamobrem motis castris, ipse quidem uersus Philoteriam abiit. Diogneto uero praefecto classis mandauit, ut Tirum nauigaret. Philoteria quidem iuxta paludem sita est, in quam Iordanis fluvius defluens, rursus in agrum eius urbis exit, quam Scytharum uocant. His duabus urbibus euestigio potitus, animum ad res futuras mirum in modum auxit, quod ager illarum satis superque esset ad praebendum uniuerso exercitui comitatu, ac caetera bello necessaria suppeditanda. Imposito igitur his urbibus sufficienti praesidio, superatis montibus, Atabyrum uenit, quae urbs in Mastodie colle sita, fere XV stadiorum ascensum habet. Hic collocatis prope urbem insidijs, urbanos in certamen prouocat: quos cum pugnando sui quali cedentes longius protraxissent, rursus in eos conuersus, insurgentibus a tergo alijs, magna ex parte cecidit, ac reliquos deinde persecutus, eos, & unam eorum urbem cepit. Sub idem tempus Cereas, unus ex Ptolemaei praefectis, ab eo defecit: cuius operatus Antiochus, plerisque ex illius ducibus sibi ascium. Quippe Hippolochus Thessalus non longe post cum trecentis equis ad eum uenit. Imposito Atabyrij quoque praesidio, iter coeptum profectus, & in itinere Pella, & Camum, & Geprum occupat. Inter haec Arabiae populi in unum conuenientes, unanimiter regi adhaesere. qua spe Antiocho addita, accepto ab ijs comitatu, in interiora loca progreditur, & mox Galatem capit, unam cum Abilitarum praesidio, quibus dux praerat Nicias, Nennei necessarius, atque affinis. Cum adhuc Gadara superesset, quae tum uidebatur natura loci in expugnabilia esse, castris iuxta ea positus, et erectis machinis, hanc quoque euestigio ciuitatem occupat. Posthaec cum ei nuntiatum esset, in urbem Arabiae Rabbaramassana magna multitudine hostes conuenisse, omnemque agrum Arabum, qui ei adhaerant, depopulari atque uastare, eductis repente copijs eum uenit, castraque iuxta eos coiles, in quibus ea urbs sita est, posuit. Deinde circum collem profectus, cum animaduertisset, e duobus tantummodo locis impetum in urbem fieri posse, in his machinas, caeteraque ad expugnationem eius necessaria parauit: operum cura Nicarcho & Theodoto data, ipse caetera exequitur. Nicarchus & Theodotus expugnationi urbis intenti, uter prius partem aliquam murorum in terram deiceret, contendebant. Ex quo accidit, ut celerius omni expectatione ingens pars muri corruerit. Quo facto, assidua noctu & interdum certamina committebantur, omnibus adhibitis uiribus, ne quid temporis uacuum permitteretur. Sed quamquam continuata diu urbis obsidio fuisset, nihil tamen ob multitudinem propugnantium militum perfici potuit, donec ostenso per unum ex captiuis riuo, per quem aquatum obsessi proficiscebantur, eum clauerunt, lignisque & lapidibus, & alijs huiusmodi rebus sepe. Tunc enim nulla amplius aquationis spe relicta, confestim se hostibus dediderunt. Per hunc tandem modum Rex urbe potitus, Nicarchum cum sufficienti praesidio in ea collocat. Hippolochum autem, & Cereas, quos defecisse a rege diximus, cum quinque millibus peditum Samariam mittit, iussos, ut ibi conlisterent, ac omnis sibi subiectos populos tutos ab omni periculo seruarent. Post haec cum exercitu profectus, Ptolemaidem uenit, ueluti in ea urbe copias hyematurus. Eadem aestate Pednelissenses, cum a Selgensibus obsiderentur, summoque in discrimine res eorum essent, legatos ad Achaeum de petendo subsidio miserunt. Quos cum Achaeus libenter audisset, seque omnia facturum esset pollicitus, hi quidem magno ac forti animo obsidionem tolerabant, spe futuri praesidij audaciores facti. Achaeus uero Garfyerim ducem cum sex millibus peditum, & quingentis equitibus misit, iussos, ut amputata omni mora Pednelissensibus suppetias ferrent. Selgenses, aduentu illorum per exploratores cognito, angustias, quae sunt circa locum quem Scalam incolae uocant, cum maiori parte copiarum praecipue occupant, uias, & aditus omnes destrunt. Garfyeris facto impetu Myliadem ingressus, & castris circa urbem, quae Cretenis dicitur, positus, quia ob praecipue occupatos a Selgensibus locos non posse se ulterius procedere animaduertebat, huiusmodi dolum machinatus est.

Motis

Motis castris referre gressum coepit, simulans se ablatam sibi omnino ferendi subsidij potestatem existimare, quod praecipue occupatae ab hostibus locorum angustiae forent. Selgenses ueluti desperata ferendae operis facultate, abiisse eum rati, alij in castra redierunt, alij in urbem comitatus gratia migrare. Garfyeris conuerso mox itinere ad angustias reuersus, cum locum hominibus uacuum reperisset, praesidium suorum imposuit, Phaylo duce illis praefecto, ipse cum exercitu Pergem uenit. Vbi aliquandiu commoratus, legatos Pamphyliam, & ad alias ciuitates misit, qui insolentiam Selgensium ostenderent, & ad societatem Achaei, ac Pednelissensium subsidium hortarentur. Selgenses sub idem tempus duce cum copijs misso, sperabant eijcere se ex angustijs Phaylum posse. Cum autem id longe praeter opinionem succederet, multosque ex suis inter certandum amitterent, a proposito destiterunt: nihilominus tamen, imo longe magis, quam prius, obsidioni & erigendis machinis intenti. Garfyeris Etennenses, qui montanam regionem supra Siden incolunt, octo millia armatorum misere, Aspendij quatuor. Sidetae, tum quia in amicitia cum Antiocho erant, tum propter odium Aspendiorum, nullam de mittendis auxilijs mentionem fecerunt. Garfyeris suis & sociorum copijs acceptis, Pednelissum uenit, ratus se primo aspectu obsidionem dissolutorum. Verum cum Selgenses aduentu suo nequaquam perterritos animaduertisset, castra non longe ab illorum posuit. Pednelissenses ob longam obsidionem adeo penuria comitatus affligebantur, ut diutius iam tolerare famem non possent. Quamobrem Garfyeris summa celeritate opus esse uicens, instructis duobus millibus hominum, & modio frumenti singulis dato, noctu eos in ciuitatem mittebat. Quod cum Selgenses intellexissent, repente illos adgressi, milites quidem magna ex parte interfecere, frumenti quantitatem omnem abstulerunt. Quibus rebus animo praeter modum elati, iam non modo ciuitatem, uerum etiam castra hostium obsidere nitentur. Ita semper nimia audacia Selgenses efferi consueuerunt. Relicta itaque in castris necessaria custodia, cum reliquis copijs ex diuersis locis uno tempore in hostes impetum faciunt. Cum undique periculum immineret, & iam quibusdam in locis labefactari castra coepissent, Garfyeris magnitudine rei obstupescens, & per exiguam salutis spem habens, per quendam locum incustoditum equites emittit: quos Selgenses timore futurae cladis arripuisse fugam rati, non solum non sunt persecuti, sed rem penitus contempserunt. At illi in circuitu parumper equitantes, moxque a tergo hostes adgressi, acerrimo praelio eos inuadunt. Tum congregati Garfyeridis pedites, quanquam iam fugere uidebantur, conuerso rursus itinere in hostes feruntur. Ita undique circumuenti Selgenses, tandem se in fugam uerterunt. Pednelissenses uero ob hanc rem animis aucti, eruptione facta, eos qui ad custodiam castrorum relicti fuerant, expulere. Quos omnes Garfyeris longo itinere persecutus, non mediocri clade affecit. Quippe ultra decem millia hominum desiderati. Ex reliquis socij quidem omnes ad suam quisque domum remearunt. Selgenses, itinere per montes facto, in patriam refugere, Garfyeris postridie eius diei cum exercitu profectus, transcendere montes festinat: & antequam Selgenses recenti adhuc fuga solliciti aliquid prouiderent, urbi appropinquare. Selgenses tum paruum in auxilijs sociorum ob comunem cladem spem habentes, tum recenti casu deterriti, formidine & anxietate pleni, de sua, patriaeque salute dubitabant. Quamobrem aduocata concione, de mittendo legato consultabant, uno ex ciuibus suis, nomine Logbasi, cui in maxima amicitia ac familiaritas fuerat cum Antiocho, qui mortem in Thracia obierat: praeterea Laodicem Achaei uxorem sibi in adolescentia traditam, tanquam filiam educauerat, & uirginem egregie instituerat. Hunc igitur propterea ad obeundum id officium aptissimum existimantes, legatum misere. At is ad Garfyerim profectus, tantum abfuit ut commissum munus, sicuti bonum ciuem decebat, exequeretur, ut e contrario Garfyerim hortatus sit, uti ad Achaeum mitteret, dedi-

dediturum se eis urbem pollicitus. Garfyris spe cōsequendæ urbis erectus, confestim ad Achæum misit, qui eum prouocarent, ac de præsentibus rebus certiores facerent. Cum Selgensibus uerò factis inducijs, percutiendū fœderis tempus sub prætextu longioris considerationis continuè differebat, quo interea expectaret Achæum, & Logbasi perficiendæ rei opportunitatē præberet. Inter hæc cum in sermonem frequenter inuicem cōuenirent, paulatim quasi consuetudine quadam factum est, ut milites cōmeatus gratiā liberè in urbem proficiscerentur, quæ res multis sæpenuero internitionis causa fuit. Quo fit, ut mihi quidem uideatur ex omnibus animalibus nullum stolidius, aut magis expers rationis esse, quàm hominem, qui à plerisque callidissimus omnium iudicari solet. Quot enim castra? quot munimenta? quot arces? quot & quales ciuitates per hūc modum in manus hostium deuenere? Quæ cum quotidie accidant, cernanturq; ab omnibus, semper tamen nescio quo modo noui ac rudes in huiusmodi rebus uidemur esse, quod ideo fit, quia ea quæ superioribus seculis maioribus nostris acciderunt, non consideramus, sed ad apparatus frumentū & pecuniarum & murorum & sagittarum intenti, cum labore & sumptu hæc duntaxat conquirimus. Quod uerò facillimum est, maximosq; in periculosis temporibus usus affert, id omnes cōtemnimus, ac pro nihilo habemus, cum nobis alioquin liceat cum quiete & tranquillitate in historijs & commentarijs rerum gestarum edificare, & quasi experiri. Sed ut eò reuertamur unde discessimus, Achæus ad constitutam diem uenit, Selgenses unā congressi, maximam de regis erga se humanitate spem habebant. Logbasi, congregato interea domi suæ ex ijs qui cōmeatus gratia in urbem ueniebant, haud exiguo militum numero, hortari ciues cœpit, ne tempus per negligentiam contererent, sed præsentem Achæi erga se humanitatem animaduertentes, rebus suis consulerent: conuocatoq; in concione populo de fœderis conditionibus agerent. Quæ cum dixisset, congregata mox concione, consultare de rebus præsentibus cœperunt: conuocatis etiam ijs, qui deputati ad locorum custodiam fuerant. Logbasi dato hostibus, uti conuenerat, signo, repente quoscunq; domi habebat, instruit, seq; unā cum filijs armatum ad periculum parat. Ex hostibus Achæus quidē cum medietate copiarū ad urbem uenit, cum reliquis uerò Garfyris Cesbedium uersus proficiscitur. Id est templum Iouis, adeò supra urbem opportunè positum, ut quasi arcis locum tenere uideatur. Cum quidam fortè fortuna appropinquantes urbi hostes prospexisset, idq; præcipiti cursu multitudinī, quæ in concione erat, nunciasset, tanta repente animorum commotio facta est, ut dissoluta concione, alij ad Cesbedium, alij in loca ad quorum custodiam positi fuerant, multitudo ad Logbasi domum concurrerint. ubi detecta mox prodicione, quidam tumultuario impetu tecta conscendentes, alij uī per portas ingressi, Logbasim, filiosq; & ceteros facinoris cōscios, crudelissimè trucidarunt. Posthæc, proclamata per præconem seruis libertate, se mutuo hortati in subsidium urbis, ad loca necessaria concurrere. Garfyris, cum præoccupatū iam à ciuibus Cesbedium conspiceretur, à proposito desistit. Achæo autem facere in portam impetum uolente, egressi Selgenses septingētos eorum ceperunt, reliquos maximis uiribus à mœnibus repulere. Posthæc Achæus quidem, & Garfyris non sine dedecore in castra remearunt. Selgenses autem & seditionem ciuitatis, & præsentiam hostium ueriti, seniores urbis supplicatum pacem miserunt. Hi, cum ad Achæum uenissent, fœdus his conditionibus percussere, ut pax Achæo & Selgensibus foret, Selgenses subitò trecenta talenta Achæo soluerent, Pednelessensium captiuos restituerent, post certum tempus alia quadraginta talenta persoluerent. Ita Selgenses, qui ob impietatem Logbasi de patria ac libertate periclitati fuerant, ob singularem animi magnitudinem & patriam tutati sunt, & neq; libertatem, neq; coniunctionem, quam cum Lacedæmonijs habebant, labefactarunt. Achæus, Myliade, & magna Pamphylia parte subacta, cum Sardes exercitū duxisset,

dūxisset, bellum aduersus Attalum gerebat. Omnibus autem citra Taurum habitantibus grauis ac formidabilis erat. Per id tempus, quo Achæus exercitum aduersus Selgenses ducebat, Attalus Egoſagas & Galatas secum habēs, omnem Aeolidem, & urbes ei regiōni propinquas, quæ prius timore ad Achæum defecerant, peragravit. Quarum magna pars spontè libenterq; se ei dederunt, pars uiribus expugnata sunt. Dederunt se ei primò Cyme, Smyrna, Phocea. Post has, Egenſes & Lemnitæ timore obſidionis ad eum defecerunt. Venerunt præterea à Teijs & Colophonijs legati, seq; & ciuitates suas dedētes. Quibus in eodem, quo prius erant, fœdere susceptis, & acceptis obſidibus, Smyrnenſium legatis perhumaniter usus est, quod hi magis erga se si dem seruassent. Continuato deinde itinere, Lycū flumen transgressus, primò ad Myſios, postea ad Carſeas uenit. quibus perterrefactis, & unā ijs qui Dydimæ mœnia custodiebant, hæc quoq; loca occupauit, tradente ea per prodicionē Themistocle, qui in ijs locis dux ab Achæo relictus fuerat. Hinc mox profectus, deuastato agro, quem Apias incolæ uocant, Pelecantem montem transcendit, et iuxta maximum flumen castrametatus est. Vbi cum defectus lunæ accidisset, Galata labores uiarum grauitè & iniūto animo ferentes, ut qui sequentes in curribus uxores, ac paruos filios habebant, notato hoc signo, minime processuros se ultra affirmabant. Rex Attalus, etsi nullam omnino ex ea gente utilitatem habebat, ueritus tamen, ne, si se ueluti contemptim relinqueretur, ad Achæum se conuerterent, & ipse non bonam ex hac re famam consequeretur, quasi per ingratitude dimitteret eos, qui ob egregiam erga se fidem transisse in Asiam uidebantur, hortatus est illos, ut paululū adhuc labore itineris tolerarent, daturū se mox per opportunū locū in quo quiescerent, & omnia quæ illi uellent, quæq; ipse posset & deceret, prompto animo effecturū. Attalus igitur, constitutis ad habitadū Helleſpontum Egoſagis, & Lampſacenſis, Alexandrinis atq; Iliensibus, quod in fide erga se permāſissent, benignè atq; humaniter tractatis, Pergamū cum exercitū est profectus. Antiochus & Ptolemæus ineunte uerè, & necessarijs ad bellum paratis, educere uterq; exercitum maturabant. Ptolemæus igitur Alexādrīam proficiscitur, ultra septuaginta millia peditum secum habens, equitū quinque millia, tres & septuaginta elephantos. Antiochus, cognito eorum accessu, euestigio copias cogit. Hæc autem copiarū eius fuere, Dacæ quidem, & Carmanij, & Cilices in expeditorū modum armati, circiter quinque millia. Horum dux erat Byttacus Macedo. Sub Theodoro uerò Aetolo prodicionis auctore erāt ex omni regno delecti, & in Macedonum morem armati * decem ^{uiginti} millia hominum, quorum magna pars Argyraspides erant. Phalangis multitudo ultra uiginti hominū millia cōtinebat. Huic Nicarchus & Theodotus, cognomēto Hemiolius, præerant. Præter hos Agriannes, & Persæ sagittarij, & funditores circiter duo millia hominū erant, cū quibus Thracæ mille, quorum dux erat Menedemus Alabædeus. Dehinc Medi, Cisiij, Cadyſij, Carmani, ad quinque millia, quorū curā habebat Acuis Aspasiāni Medi filius. * Abares autem, & alij ijs finitimū ultra decem millia Zabdibellum ducem sequebantur. Mercenarios præterea è Græcia milites ducebat Hippulocus Theſſalus numero quinque millia hominum. Cretenses mille & quingentos Eurylochus habebat. Neocretenses mille Zelygorgynius, cum quibus unā conuenerāt funditores, Lydij quingenti, Cardaces sub Lyſimacho Gallo mille. Equitū omnis multitudo erat ad sex millia hominū, quorū quatuor millibus præerat Antipater regij fratris filius, reliquis uerò Themison. Ita Antiochi omnes copiarū erant duo & sexaginta millia peditum, equitum sex millia, elephantū centum & duo. Ptolemæus iter per Pelusium faciens, hanc primū urbem in potestatem recepit: ubi distributo affatim inter milites frumento, paulo post inde profectus, per Calsium & Bathra sic dicta, per loca arida uenit. ubi Gazam uenisset, acceptis copijs pedetentim ultra nouit, ac quinto post die quinquaginta stadia distans ab urbe Raphia castrametatus est: quæ ^{urbis}

urbs post Rinocolura sita est, prima ciuitatū Syriæ, quæ Aegyptum aspiciunt. Eodē tempore Antiochus cum exercitu uenit, & hanc urbē præteriens, noctu castra locat, circiter decem stadia à castris hostiū remota. Principio igitur hoc inter se spacio distantes utriq; morabatur. Paucis uerò interiectis diebus, Antiochus opportuniorem locū occupare uolens, & animū militū suis augere, castra propius hostibus admouit, ut uix quinque stadia inuicē distarent. Vbi, dum aquatū ac pabulatū quotidie proficiscuntur, crebra inter se certamina committunt. Similiter etiā inter utraq; castra modò pedites, nōnunquā equites se mutuo adgressi, fortunā bellī experiri. Sub idē tempus Theodotus magna ac plane Aetolica audacia usus est. Cū enim lōga experientia uitā ac mores regiōs didicisset, sub aurorā castra hostiū ingreditur, & aspectu quidē propter tenebras incognitus erat, genere uerò uestimētū, & reliquo ornatu haud multū à cæteris differens, quippe uarijs illi uestibus utebantur. Notato autē præcedentibus dieb. loco, in quo tentoriū regis erat, quod ante ipsa ferē castra sæpe inuicē fuerant cōgressi, rectā ad illud cōtendit. cumq; incognitus omnes pertransisset, clam in tentoriū uenit, in quo rex uersari ac cœnare cōsueuerat. Vbi cū omnia diligēter lustratus, regē minime cōperisset, (nā in secretiori quodam loco quiescebat) duobus, qui ibi cubabant, uulneratis, & Andrea medico regis interfecto, tutō in propria castra reuersus est, audacia quidē propositū suū consecutus, sed deceptus prouidentia, quod non recte locum, in quo cubare Ptolemæus cōsueuerat, inuestigat. Reges, cum quinque diebus aduersus se inuicem castra tenuissent, descendere tandem in prælium ambo decreuere. Cū igitur Ptolemæus mouere ē castris exercitum cœpisset, extemplo Antiochus quoq; id fecit. Phalanges uterq; rex, & delectos in Macedonicum morē armatos aduersus se inuicem collocauit. Ptolemæus utrunq; cornu hunc in modū instituit. Polycrates cum equitibus sibi subiectis læuū cornu tenebat. Inter hoc & phalangem Cretensem erant iuxta ipsius equites collocati. Post hoc regiū agmen, deinde scutati, qui sub Socrate erāt, postremò Libyci in Macedonicum morē instructi. In dextro cornu erat Echebrates Thessalus, subiectos sibi equites secū habens. post quos erāt Galatæ & Thraces, post eos Phoxidas cū mercenarijs ē Græcia militibus, deinde Phalanx Aegyptiorū elephantorū in læuo cornu quadraginta posuerat, in quo Ptolemæus ipse pugnaturus erat, tres & triginta ante dextrū cornu iuxta mercenarios equites collocarat, Antiochus uerò sexaginta elephantos, quib. præerat Philippus sodalis eius, ante dextrum cornu ponit, in quo certare ipse aduersus Ptolemæum decreuerat. Post hos duo millia equitum, qui sub duce Antipatro erant, collocat. Penes equites à fronte Cretenses cōstituit, post quos mercenarium ē Græcia militem, deinde quinque millia peditū, qui in Macedonicum morem armati, Bytticū ducē habebant. In sinistro uerò cornu ante omnes duo millia equitū ponit, quibus dux præerat Themison, penes quos Cardaces & Lydos sagittarios collocat, postea tria millia expeditorum, qui sub Menedemo erant, deinde Cissios, Medos, & Carmaneos, post quos Arabas phalangijunctos. Reliquos deinde elephantos læuo cornu præponit, Myisico uno ex pueris regis illis præfecto. Hunc in modum instructis utriusq; copijs, reges ordines suos unā cum ducibus atq; amicis hortari, publicē priuatimq; fortitudinem militum extollere, maximam in phalangibus spem habere, quæ sint uictoriam subsequutura præmia, uterque proponere. Hortabantur autem unā cum Ptolemæo copias Andromachus, et Sosibius, & soror eius * Laodice. Cū Antiocho uerò Theodotus & Nicarchus, quod hī apud eos phalangibus præerant. Erat autem ferē idem utriusq; adhortationis sensus. Neuter enim istorum regum proprium aliquod & illustre factum inter hortandum proponere potuit, propterea quod nuper regna essent consequuti. Ideo maiorum suorum gloriam & gesta commemorantes animū aciebus suis addere conabantur maximē magnis spebus tam separatim ducibus, quā communiter omnibus propositis, orabant & hortabantur, ut fortiter in eo prælio & uirili animo dimicarent. Cum

hęc

hęc & alia consimilia cum per se ipsi, tum per interpretes obequitando dixissent, uterq; rex paulatim aduersus alterum præcedit. Ptolemæus quidem, cū forore læuum cornu tenens, Antiochus cum phalange regia dextrū. Hic igitur bellicum canentes, primū cum elephantis se mutuo inuadunt. Pauci ex ijs, quos Ptolemæus habebat, in aduersos feruntur. Ex quibus optimam certe faciebant milites pugnam, iacentes hastas, & se inuicem crebris uulneribus afficientes. Longē tamen meliorem feræ ipsæ faciebant, ingenti impetu se inuicem impetentes, & faciem facie uerberantes. Est enim hic elephantorū mos, ut inter se cōgressi, & mutuis se dentibus impetentes, acerrimē pugnent: simulatq; uerò uulnus aliquod acceperint, non secus in omnes dentibus sauiant, quā tauri cornibus. Verū maxima pars elephantorum Ptolemæi prælium formidabat, quod plerumq; accidere Libycis elephantis consueuit. odorem enim & uocem non patiuntur: præterea magnitudinem ac uires, ut mihi uidetur, timentes, Indicos statim fugiunt, uti eo tempore accidit. Subitō enim in fugam conuersi, & ordines suorum perturbantes, maximam in phalange Ptolemæi stragem fecere. Quod cernens Antiochus, extemplo cum elephantis equites, qui sub Polycrate duce erant, adgreditur. Similiter mercenarij milites, qui circa phalangem erant, in scutatos Ptolemæi feruntur. Quā ob rem hos quoq; ordines dissipantibus feris, læuum cornu Ptolemæi declinauit. Echebrates uerò, qui dextro cornu præerat, principio quidem ut prædicta cornua congrederentur, expectabat. Vbi uerò surgentem in aera puluerem, & elephantos suos nequaquā ferri in aduersos audentes animaduertit, mandat Phoxidæ, mercenarium militem habenti, ut à fronte oppositos hostes adgrediat. Ipse equites, elephantosq; paulatim educens, idem facit. Paribus igitur animis utriusq; congreduuntur. Prælium diu atrox fuit. Ad extremum tamen, cum Echebrates ipse quidem extra periculum elephantorum esset, maximam uerò stragem in hostiles equites faceret, Phoxidæ quoq; & cæteris qui cum eo erant, Arabes & Medos præter modum prementibus, læuū cornu Antiochi in fugam uertitur. Itaq; dextrum Antiochi cornu uicit, læuū uerò uictum est. Phalanges utriusq; integræ permanebant, dubiam de futuro spem habentes. Inter hæc Ptolemæus fuga ad phalangē facta, cum in medium uenisset, secq; militibus ostendisset, tantum suis animi, hostibus uerò terrore addidit, ut qui cum Andromacho & Sosibio erant, abiectis repente armis, fugæ se commiserint. At rex Antiochus, ut iuuenis, & bellicarum rerum expertus, ex sua uictoria reliquorū quoq; coniecturam faciens, fugientes summa celeritate insequatur. Quodam uerò ē senioribus eum reuocante, & surgentem à phalange ad eius castra puluerem ostendente, tunc demum rem intelligens, conuerso itinere in castra conatur reuerti. Cum uerò suos omnes fugæ expositos comperisset, consilij inops, ipse quoq; Rhaphiam fugit, putans non stetit per se, quin pulcherima atq; honestissima uictoria potitus esset, totiusq; cladis suæ causam tarditatem atq; ignauiam militū fuisse. Ptolemæus in phalange quidem uictoria potitus, in dextro uerò cornu compluribus equitibus ac mercenarijs amissis, in præsentiarum in castra reuertitur, & curandorum corporum potestatem militibus facit. Postridie eius diei electa suorum cadauera tradi sepulturæ iubet. Deinde hostium corporibus spoliatis, Rhaphiam cum exercitu contendit. Antiochus, etsi statim ex fuga reuocatis suis castrametari extra urbes cupiebat, tamen quia milites eius magna ex parte in urbem refugerant, ipse quoq; idem facere est coactus. Sequenti autē die eductis sub auroram, quæ ex tanta clade superfuerant copijs, Gazam proficiscitur: ubi castris positus, missisq; qui suorum cadauera reposcerent, mortuis parentauit. Desiderati autem fuerunt ex militibus Antiochi ultra decem millia peditum, equites plusquam trecenti. Viui circiter quatuor millia in potestate hostium peruenerunt. Elephantorum tres in ipso prælio, duo postea ex uulneribus periere, complures eorū uiui capti. Hunc igitur finem habuit memorabile prælium, quo duo maximi reges prope Rhaphiam de imperio Syriæ ce-

tauerunt.

tauerē. Sepultis cadaueribus, Antiochus cum uniuerso exercitu domum remigrauit. Ptolemæus Rhaphia et reliquis ciuitatibus repente potitus est; uniuersis populis inter se certantibus, ut in dedendo se regi uicinū prouenerent. Sic enim in talibus rerum euentibus cuncti quidem presentē sese statui accommodare solent. uerū illorum locorum homines ad hoc nati sunt ac procliues, ut presentis temporis gratiam ambiant. Tum autē beneuolentia quoque populorum ad reges Alexandria inclinante, consentaneū erat quod fiebat. Semper enim eā domū regiā populus Cauæ Syria suspexit. Quapropter hic quoque supra modū coronis, sacrificijs, aris, & alijs huiusmodi modis Ptolemæū honorabant. Antiochus uerò cū ad ciuitatē ipsi cognominē peruenisset, subito Antipatru fratris filium, & Theodotū Hemoliū legatos ad Ptolemæū misit, qui pacē a rege precarent. Timebat enim incursionē hostiū, et per exiguam spem ob acceptā nuper cladem in militibus habebat. Formidabat præterea Achæū, ne opportunitate temporis motus, bello ipsum infestaret. Ptolemæus autem nihil horū cogitans, sed felici atque insperato successu rerū lætus, beneque secū actum existimans, quod iam omnē Syriā possideret, haud alienus a conditionibus pacis erat, sed plus etiā quam satis esset, pronum ad hoc animū habebat, allectus desidia uitæ qua semper fuerat usus. Cū igitur ante eius conspectū legati uenissent, paululum in Antiochū inuectus, pacem in annum concessit, ac Sosibium unā cum legatis sententiam suam ut enarraret, ad Antiochum misit. Ipse in Syria & Phœnice circiter tres menses commoratus, ordinatis mox ciuitatibus, & cura eorū omnium locorum Andromacho Aspendio tradita, Alexandria cum sorore & amicis reuersus est. Antiochus firmato cū Sosibio foedere, & reb. omnib. ex sententiā cōpositis, ad paratū belli aduersus Achæū, sicuti a principio statuerat, se conuertit. Hic igitur erat ea tēpore Asiaticarū rerū status. Eodē tēpore Rhodij, sumpta occasiōe ex terræ motu, qui paucis antē diebus apud eos fuerat, in quo & Colossus magnus, et moenia, ac naualia quæ plurima deciderāt, ita prudētē atque industriē se gesserūt, ut non detrimētū, sed potius summę utilitatis causa hic casus fuisse uiderēt. Tantū apud homines ignorantia atque segnities a prudentia atque industria differt, non solum in priuata uita, uerumetiam in publicis rebus, ut in his secundæ res detrimentum, in illis aduersæ emendationem quandam erorum afferre uideatur. Rhodij enim eam rē magnā ac grauē facientes, & in mittendis quotidie legationib. solliciti, in id ciuitates, & maximē Reges inducebāt, ut nō solū ab ijs maxima munera cōsequerētur, uerū ita cōsequerēt, ut dātes ipsi accipere ab ijs gratiā se putarēt. Hierō enim et Gelō nō solū quinque et xxx talenta ad gymnasiū instaurationē eis dederūt, partim subito, partim breuissimo post tempore, uerumetiam lebetes argenteos, & eorū tripodas, & urnas, præterea ad sacrificia peragēda x, talenta, ad ciuiū usum alia x, ut omnia centū. talentorū munus facerent. Post hæc omnibus qui Rhodū nauigarent, immunitatē cōcessere. Catapultas trium brachiorum L. & ad extremū tanquā a Rhodijs beneficiū accepissent, statuas in celeberrimo totius urbis loco erexerunt, coronatū Rhodiū populū a populo Syracusano. Ptolemæus uerò eisdē promisit, talenta argenti CCC, frumenti Artabas (ea est mensura Medica) ultra decies centēa millia, ligna ad faciēdas quinqueremes sex, trirēmes x, buxi quadranguli brachia circiter xl millia, funium tria millia. uela item atque arbores ad tria millia, ad instaurationem Colossi talentorum tria millia, ædificatores C, operarios CCL, & ad horum uictum singulis annis xlii talenta, præter hæc ad certamina & sacrificia artabas frumenti circiter xlii millia, item ad comēatum x trirēmium artabarum xx millia. Quarum omnium rerū magnā partē in presentia dedit, argenti totius partē tertiā. Eodē modo Antigonus ligna a xv usque ad octo brachia ultra x millia, tabulas septem brachiorū ad v millia, ferri talenta tria millia, picis talenta mille, alterius picis mille modios. Post hæc c argentī talenta pollicitus est. Chryseis autē mulier frumenti centena millia, plumbi talentorū tria millia. Seleucus Antiochi pater, præter-

præterquā quod immunitatē nauigantibus ad ipsius regnum cōcessit, militē tiam quinqueremes instructas decē, frumenti bis centena millia, lignorū retinē, & capillorū decem millia brachiorū, & mille talenta. Similia his Prusias & Mithridates fecerunt. Principes præterea omnes qui in Asia sunt, ut Lyfaminas, Olympicus, Limneus, ac cæteri. Ciuitates uerò quæ Rhodijs pro suis quoque uiribus gratificatæ sunt, nemo enumerare facile posset. Quod si quis et tempus & primordia, unde ciuitas ista incolæ cepit, respexerit, uehementer admirabitur, quod tam breui tēpore tantū incrementi, tam in priuatis quam publicis reb. accepit quādo uerò loci cōmoditatem, et extrinsecus oblatā felicitatē, & abundantes prouentus consideramus, iam nulla relinquitur admirationis causa, sed hæc opes illis cōpetenter esse acqulitas apparet. Hęc in presentia quidem recensenda existimauimus, primò Rhodiorū gratia, ut eorum industria ac uigilantia in rebus publicis manifesta sit omnibus, (sunt enim profectō & laude & æmulatione digni) secundò auaritiæ regū nostrī temporis causa & pusillanimitate gentiū, ac ciuitatū, ne uel illi quatuor aut quinque talē largientes, credant se grande aliquid atque amplū facere, ac proinde eandem beneuolentiā, eisdē quoque honores a Græcis quærant, quos pristini reges habuerunt: uel ciuitates magnitudinē ueterū munerū memoria repetētes, existimēt se exiguis nostrī tēporis munerib. maximos illis atque optimos honores debere, sed seruire dignitatē suā conentur, ut Græciæ populi longē a cæteris hominibus differant. Ineunte iam æstate, cum dux Aetolorum esset Agetas, Aratus autem Achæorum dux imperium deposuisset, (nam hoc loco superius a focali bello digressi sumus) Lycurgus Lacedæmonius ex Aetolia redijt. Magistratus enim cum falso iniectam ei calumniam, propter quam discesserat, compersissent, confestim eum in patriam reuocarunt. Hic igitur missus est ad Pyrrhiam Aetolum, qui tum Eliensium dux aduersus Messenios erat. Aratus & mercenarium militem Achæorum malē instructum accepit, & ciuitates negligenter ad bellum dispositas, quod Eperatus, qui ante eum dux fuerat, malē, ut supra diximus, ac segniter omnia administrasset. Veruntamen hortatus Achæos, & decreto eorū accepto, ad bellī apparatū omnī studio erat intentus. Decretum autem ab Achæis hoc fuerat, ut mercenarij pedites cogentur nō pauciores octo millibus, equites quingenti, ex Achæis uerò deligerentur tria millia peditum, et trecenti equites, ex quibus Megalopolitani eñeum scutum habentes essent pedites quidem quingenti, equites L. totidē etiā Argiui essent. præterea ut naues quoque pararētur, in littore & Argolico sinu tres, circa Patras & Dymem totidem. Aratus igitur in delectu habendo, & huiusmodi rebus parandis occupatus erat. Lycurgus autem & Pyrrhias, constituto inter se tempore, quo egredi uterque deberet uersus Messenem proficiscebantur. Dux Achæorū, cognita eorum profectiōe, cum mercenarijs, & quibusdam delectorū Megalopolim uenit, opem Messenijs laturus. Lycurgus Messeniorum agrū ingressus, mox Calamas oppidum per proditiōnem accepit. dein de iter profecturus, miscere se cum Aetolis maturabat. Pyrrhias, cum fermē nudus ex Elide aduenisset, statim a Cyparensisbus reiectus iter cōuertit. Quam obrem Lycurgus, cum neque iungere se cum Pyrrhia posset, neque ipse satis per se potens ad res gerendas esset, nulla re memorabili facta, Spartam reuersus est. Aratus, frustratis opinione sua hostibus, quod futurum erat auguratus, iussit ut a Taurione pararētur equites quinquaginta, & quingenti pedites, Messenij totidem pedites atque equites mitterent, uolens ijs copijs ab incursionibus hostium seruire Messeniorum & Megalopolitanorum & Tegeatarum & Argiuorū agros (quippe omnes hęc regiones Spartano agro finitimæ plus cæteris Lacedæmoniorum bello sunt expositæ) Achaicis uerò ac mercenarijs militibus ab Eliensium atque Aetolorum periculo Achaia custodire. His peractis, dissensionem, quæ orta inter Megalopolitanos fuerat, iuxta Achæorum decretum composuit. Megalopolitani enim, cum paulo antē a Cleomene patrio solo eiecti fuissent, egebāt quidem multis, sed rebus omnibus

carebant. Siquidem in dignitate sua permanentes, commeatum & sumptus necessarios nec publice, nec priuatim habebant. Quamobrē seditione, ira, simultatibus omnia apud eos plena erant. Hoc enim & in rebus publicis, & in priuata hominū uita accidere consuevit, quando necessarij sumptus desunt. Primò igit̃ inter se de mœnib. urbis dissidebant, dicentibus alijs, tantū facere eius circuitū oportere, quantū & praesentes eorū fortunæ paterent, & custodi re in tanta paucitate hominū possent: quando quidē & antea periculū ex eo fuisse, quòd maior ac desolatio extitisset, quam ut defendi ab incolis potuerit. & praeterea eos qui opes possidebant, tertiam bonorū agrestium partem ad hoc conferre debere putabāt, ut ciuitas incolis repleret. Alij uerò nec minori ambitu ciuitatē cōprehendi debere, nec tertiam partem possessionū conferendam esse cōtendebant. Maxime autē de legib. à Pritanide scriptis inuicē disceptabant, quem legum latorem eis Antigonus dederat, eratq; inter Peripateticos celeberrimus. Cum hæc in ciuitate dissensio esset, Aratus ciuiles omnes discordias sedauit, & exardescētē iam mutuò Megalopolitanorum irā publicē, priuatimq; restinxit. Capita uerò cūuentionis columnę inscripserunt, & ad aram Vestę in Omario collocarunt. Aratus igitur ad Synodū Achæorū profectus, mercenarios milites Seleuco Pharegi cōmendat, propterea quod ille se eūdi ordinis ducatu loco patriæ suæ cōtributionis haberet. Elienses Pyrrhię, quòd negligēter se gessisse uideret, infensi, Euripidē ducē ex urbe Aetolia acersuerunt. Qui obseruato Achæorū concilio, & acceptis sexcentis equitibus, ac duob. millibus peditū, copias extemplo eduxit, omnēq; regionem usq; ad Egiadē depopulatus est: & capta ingenti præda, mox Leontium reuertebat. Lycus ea re cognita, obuiā eis profectus, euestigio hostib. occurrit: & collatis uiribus circiter quadringētos eorū interfecit, ducentos uiuos cepit. In quib. clariore erant, Phisias, Ananor, Clearchus, Euanorides, Aristogiton, Nicasippus, Aspalius. Armis uerò atq; impedimētis omnib. potitus est. Sub idem tempus praefectus classis Achæorū Molicriā uenit: unde mox profectus, cōuerso itinere Chalceā nauigauit, ubi cum oppidani obuiā exiissent, duas longas naues remigibus, et cæteris necessarijs reb. instructas cepit. Praeterea nauigia quam plurima parua abduxit. Collecta praeterea eodē tempore terra mariq; ingenti præda, & cōmeatu ac reb. ad uictū necessarijs inde acceptis, milites quidē audaciores in posterū sunt facti: ciuitates uerò meliorē spē animo conceperunt, quòd necessaria ad uictū non cogere copijs suppeditare. Inter hæc Scerdilaidā in iuria se affectū à rege existimans, quòd integrē sibi stipendium, sicuti ex foedere cū Philippo cōuenerat, solutū non fuisset, quindecim lēbos cū dolo emisit: qui cū Leucadē appulissent, omnibus eos propter factā cū rege societate tanquā amicos accipientibus, cū nihil aliud efficere mali possent, Agatinnū & Cassandru Corinthios, qui tanquā amici eundē portū cū quatuor nauibus ingressi fuerāt, uiolato foederis iure, ipsosq; & naues eorū ceperunt, ac ad Scerdilaidā subito misere. Post hæc Leucade profecti, et cursu uersus Maleā directo, mercatores depopulabatur. Instāte iam æstate, & his qui cū Taurione erāt, custodia prædictarū urbiū spernētib. Aratus delectos milites secū habēs, cōmeatus gratia in Argiuū agrū uenit. Euripides autē cū multitudine Aetolorū egressus, populabundus per Tritensium regionē grassabatur. Lycus et Demodocus priuati Achæorū duces, ubi de aduētū Aetolorū intellexere, congregatis Dymensibus & Patrensibus, ac Pharensibus, praeterea etiā mercenarios secū habētes, in Eliensem agrū impetū fecerunt. Cūq; ad locū uenissent, quē incolę Phyxium uocāt, leuioris armaturę milites unā cū equitibus discurrere per agrū iusserunt, grauiorē uerò armaturā circa eum locū in insidijs posuere. Conuersantibus mox passim temereq; in subsidium suorū Eliensibus, cū insidiarū locū pertransissent, insurgentes qui cū Lyco erāt, magno impetu in Elienses irruere: qui cum resistere eorū uiribus non possent, repente in fugam cōuersi, ducētū ferē desiderati sunt, octuaginta uiui capti. Illi prædam omnem integram abegerunt. Per idem tempus praefectus quoq; classis Achæorū, cum saepenumero

ro Calydonem & Naupactū nauigasset, regionem omnē depopulatus est, & hostes bis in fugā uertit. Cepit etiam Cleonicū Naupactiū: qui quoniā hospes Achæorū erat, in praesentia quidē nihil mali passus est: paucis uerò interiectis diebus, sine precio liberatus fuit. Sub idē tempus Agetas Aetolorū dux, cōgregata multitudine Aetolorū, omnē Acarnanū regionē ferro igniq; uastauit. Similiter uniuersam Epirū depopulatus est. Quæ cū fecisset, in patriā reuersus, suā cuiq; domū abeundi potestate fecit. Arcananes deinde in Stratensem agrū profecti, statimq; ab hostib. repulsi, turpē quidē, sed tamen incolumē fugā cece re: quòd Stratenses insidias ueriti, persequi illos nō sunt ausi. Apud Phanoteses eodē tempore rursus proditio facta est in hunc modū. Alexander Phocidā à Philippo praefectus, ordinauit proditiōnē aduersus Aetolos per Iasonē quendā, qui à se Phanotensium urbi praepositus fuerat. Hic ad Agetā Aetolorū ducē missus, pollicitus est, se Phanotensium arcē illi traditurū. Qua de re & pactū inter se firmarunt, & iusturandū praestitere. Cū cōstitutus dies aduenisset, Agetas noctu eō cū Aetolis uenit: collocatisq; in occulto quodā loco iuxta urbē copijs, centum ex omni multitudine delectos in arcē mittit. Iason Alexandrū in urbe cū sufficiētī numero militū paratū habēs, iuuentutē ex pacto intra arcē recipit. Alexander repente impetu in arcē cū suis factō, Aetolos omnes cepit. Exorta deinde luce Agetas, cū id factū cognouisset, exercitū domū reduxit: dolū passus nō immeritū, utpote talē, quali & ipse saepenumero fuerat usus. Per eosdē dies Philippus Rex Byzanzō cepit, urbē in Paonia maximā, et peropportunē sitam, ad ingressum Macedoniae ex Dardania, quo sanē cōpendio propē omnē metū quē Dardanij inferre poterāt, dissoluit. Non enim facile poterāt amplius excursiones facere in Macedonia, posteaq; Philippus ingressum per dicā iā ciuitatē occupauit. In qua sufficiētī praesidio collocato, Chryfognū summa celeritate in superiores Macedoniae partes misit, qui nouū militū delectū haberet. Ipse acceptis ex Beotia & Amphaxitide copijs, Edeſam uenit, ubi expectato cum Macedonib. Chryfogono, mox inde cū omni exercitu discessit, & sexto post die Larissam uenit. Cōtinuato deinde per noctē itinere, Meliteā appulit, et ad motis mœnib. salis capere urbē conatus est: tantoq; terrore obrepentinū et inopinatū aduentū Melitenses affecit, ut parū abfuerit, quin urbe sit potitus: et nisi scalę aliquāto, quam erat opus, breuiore extitissent, profectio cōpos desiderij fuisset: qua in re potissimum reprehendēdi sunt duces. Cū em̃ nonnulli ex illis sine ulla prouidētia ac cōsideratiōe murorū, uallium et aliorū cōsimiliū, per que aggressum & irruptionē molunē, incōsideratē suapte temeritate ad capiendas ciuitates profiliūt, quis tales nō reprehēderit? Siue etiā, licet ista quantū in ipsis est expēderint, cum tamē apparatū scalarū & huiusmodi instrumentorū, quasi modici momenti res quibuslibet cōmendant, quomodo digni non sunt qui reprehendantur? Nequit enim aliter in hisce rebus fieri, quam ut uel que cōpetunt fiant, uel periculū subeāt. Mox enim detrimentū adest spe frustratis, idq; multis modis: tempore scilicet conatus periclitant optimi ac strenui uiri, & maxime cū discedit, quando semel cōtemni cœperunt. Huius multa sunt exēpla. Multos reperias in talibus conatib. frustratos, perijisse alios, alios extrema periclitatos: alios seruatos in posterū diffidētē et odio factos obnoxios: alios ad hoc positos reliquis, ut cūctos iubeāt esse cautos. Nō enim ij tantū qui periclitati sunt, sed & quotquot casus illorū gnari fiunt, hoc quodāmodo mandatū accipiūt, ut sint cauti. Quāpropter nunquā est temerē huiusmodi consilijs utendū. Modus autē mensuradi & apparadi talia facilis est et inoffensus, si methodicē usurperur. Nunc quidē ad cōtinuationē narrationis redeundū est: uerū ubi opportunū denuo fuerit, hac de re declarationē adferre conabimur, quo pacto fieri possit, ut circa huiusmodi conatus q; minimē delinquaē. Philippus itaq; hac spe fraudatus, et castris iuxta Enipē flumē positis, copias ex Larissa, et ceteris ciuitatib. coegit, quas per hyemē obsidionis gratia parauerat. Omnis em̃ intētio eius erat, Thebas capere. Hęc urbs nō lōgē à maris sita est, distatq; ab urbe Larissa circiter trecēta stadia. Adiacet autē peropportunē Magnesię et Thessalię, et maxime

ei parti Magnesię, quā Demetriadē uocant. Thessalię uerō ei parti, quā Pharsalię & Pherenses incolunt. Ex qua, cū eam per id tēpus Aetoli tenerent, maximum detrimentū Pharsaliensibus. ac Demetriensibus, inferebatur, nec minus etiam Larissais. Quippe Aetoli crebras in eū agrū incursionē faciebant, quē Namyricū incolę appellant. Quamobrē Philippus haud parū hęc rem faciendā existimans, omni studio ad urbē expugnationē incūbebat. Paratis igitur centum & quinquaginta catapultis, balistis uerō quinq; & uiginti, Thebis cū copijs appropinquauit: diuisoq; in tres partes exercitū, urbē à tribus lateribus, cinxit. Vnā quidem partē circa Scopium posuit, aliā circa Heliotropiū, tertiā ipse iuxta montē, qui urbi imminet, tenuit. Quod uerō inter castra locorū supererat, fossa ac duplici uallo diligentissimē muniuit. Addidit præterealigneas turretes in singulis iugeribus, sufficienti præsidio refertas. Posthęc omni bellico apparatu simul cōgregato, adijcere arcimachinas cœpit. Verū per tres primos dies nullā partem operū admouere potuit: tāta audacia ac fortitudine milites emœnibus propugnabāt. Postquā uerō propter continuationē certaminis, & multitudinē telorū, alij ex ciuibus interfecti sunt, alij uulneribus affecti, tūc parua mora à propugnantibus facta, Macedones cuniculis uti cœpere, cui rei assidue incumbentes, quāuis loco ipso renitente, uix nono die sustentacula, ac cæteras machinas mœnibus, admouerunt. Posthęc continuē expugnationi urbē intenti, ita ut nec noctu, nec interdū catapultę & balistę cessarent, intra triū dierū spaciū ad duo iugera murū confregerunt. Verūcū adhibita mœnibus sustentacula magnitudinē ponderis sustinere non ualerent, in terrā decidentes murū quoq; antequā ignis à Macedonibus iniiceretur, se cū traxerunt. Quo facto, cum animi omnium creuissent, seq; ad ingressum urbē pararent, ac iam incepturi præliū uiderentur, perterriti Thebani, seq; et urbē dediderunt. Philippus cū per hunc modū Magnesię & Thessalię loca tuta reddidisset, preciosissima quęq; Aetolorum bona abstulit: ac simul exercitui suo ostendit, meritō se Leontiū qui in obsidione Paleensi primū defecerat, interemisse. Urbē uerō, eiectis antiquis cultoribus, ac Macedonibus ad eius habitacionē constitutis, mutato nomine pro Thebis Philippolim appellauit. Cū adhuc in ea urbe moraretur, rursus legati de pace à Chijs & Rhodijs et Byzantijs & rege Ptolemæo uenere. Quibus cum idem, quod antē, responsum dedisset, seq; haud alienum à pace animū habere respondisset, eos remisit: & ut Aetolorū quoq; animos tentarent, iussit. Ipse cōtemptra pace, toto animo consequentibus rebus incumberebat. Quamobrē cum ei nunciatū fuisset, Scerdilaidæ lembos omnia circa Maleā depopulari, & mercatoribus omnibus, non secus quā hostibus uti, præterealiquid naues ex suis in Leucade præter fœdus cepisse, armatis duodecim cataphractis nauibus, & octo aphractis, præterealiquid onerarijs triginta, per Euripū nauigat: simul sperans Illyriorū lembis potiri, simul omnibus uiribus ad bellū aduersus Aetolos intentus, quod nō dum res in Italia gestas cognitas haberet. Nam quo tempore Philippus Thebas obsidebat, Romani ab Annibale uicti in Tuscia fuerant, sed nondū fama earū rerum in Graciā peruenerat. Philippus igitur cum lembis Illyriorū potitus non esset, ideoq; Cenchreas appulisset, cataphractas quidē nauigare circa Maleam uersus Egiū & Patras mādauit. Reliquas uerō in Lechæo positas, cōmorari in eo portu iussit, quā celerrimē ad Nemæos ludos profectus, Argos uenit. Hic cū spectaculo interesset, literę ei ex Macedonia afferunt, significantes, Romanos ingenti clade ab Annibale superatos fuisse, & Annibalē ipsum castris potiri. Subitō igitur Demetriō Phario duntaxat literas ostēdit, iussit, ne quicquā alicui loqueret. Hic, ea occasione sumpta, hortari regē cœpit, ut expedito mox Aetolorum bello, Illyricas res adgrederetur. Omnem enim Graciā & in præsentia parere regi, & posthęc idem facturā esse, cum præsertim Achei spōte sua regi beneuoli foret: Aetoli uerō tot cladibus præsentibus affecti, potentiam eius formidarent. Italiam autē, inquit, transfretationem in eam initū esse totius orbis principatū assequendū, quē nemini meliori iure quā

quā illis ouenire. Tempus præterealiquid in presentiarū ad id peropportunū esse, Romanis ingenti clade ab Annibale uictis. Huiusmodi rationibus, usus Demetrius, statim id regi persuasit, utpote adhuc et adolescenti, & natura audaci, ac præter modū imperij auido. Posthęc Philippus cōgregato amicorū concilio, agere de pace Aetolorū cœpit. Ad quod cum Aratus quoq; libenter ueniret, rex haud expectatis legatis, qui publicē de conditionibus, pacis referret, subitō Cleonicū Naupactiū ad Aetolos misit. Hunc enim reperit adhuc ex captiuitate conciliū Achaorū expectantē, ipse nauibus Corinthi cū pedestribus copijs acceptis, Egiū uenit. deinde Lassionē profectus, & occupata in Perippijs turri irrupturū se in Eliensem agrū simulabat, ne forte nimis appetere pacē iudicaret. Posthęc bis aut ter reuerso Cleonico, & precantibus Aetolis, ut rex ipse ad eos proficeretur, libenter concessit: datisq; repente ad omnes socias ciuitates literis, ac bellico feruore restincto, singulos hortatus est ad mittendas componendis rebus, & pace cū Aetolis firmanda legationes. Ipse transportatis copijs, & castris circa Panormū positis, qui Peloponnesi portus est, e conspectu Naupacti litus, legatos sociorū præstolabat. Inter hęc dum illi congregantē, in Zacynthū profectus, solus res eius insulę composuit, ac mox inde ad eundē locū reuersus est. Congregatis tandē legatis, Aratū & Taurionē cū quibusdā alijs ad Aetolos misit. Qui cum ad eos uenissent (erant enim in concilio Naupacti congregati) pauca quædā locuti, & intellecto eorū desiderio de pace faciendā, euestigio ad Philippū reuersi, omnia regi nunciarunt. Aetoli desiderio pacis flagrantēs, unā cū ijs legatos ad regē misere oratū, ut ad se cū copijs ueniret, quo res melius ac celerius cōponerentur. Rex precibus eorū pellectus, in locū circiter uiginti stadia à Naupacto distantē cum copijs nauigauit, ubi educta multitudinē, & castris nauibusq; uallo ac fossa circumdatis, aduentū Aetolorū præstolabat. Aetoli inermes uersus regē profecti, duo stadia procul à castris regijs consistere: statimq; ad regē miserunt, qui de rebus præsentibus differerent. Rex igitur primō omnes, qui à socijs ciuitatibus conueniant, ad eos transmisit, iussos, hac conditione pacē cū Aetolis firmarent, ut ea quisq; in posterū teneret, quæ in præsentia tenebat. Quam conditionem cū libenter Aetoli acceptassent, pro particularibus deinde rebus, frequentes hinc inde nuncijs mittebant. Quarū rerū maximā partem consulto prætermisimus, quod nihil in ijs memoratu dignū esse uidebat. Libuit autē adhortationē, quæ apud regē & socios principio usus est Agelaus Naupactius, paucis referre. Hic enim, cū facta esset dicendi copia, omnesq; ad audiendū parati forent: Opertere, inquit, maximē Græcos, nunq; aduersus se inuicē bellū gerere, sed maximas dijs habere gratias, si omnes unius sententię, & instar eorū qui flumina trañciunt, mutuo nexu manū colligati, Barbarorū impetū repellere, seq; & ciuitates suas tutari queant: quod si fieri continuē nō possit, hoc saltē tēpore omni studio seruandū, quod nunq; in maiori periculo Graciā fuerit. Prospicere enim se multitudinē copiarū, & magnitudinē instantis belli, neq; dubitare, seu Carthaginenses Romanos, siue Romani Carthaginenses in Italia superarint, neutros Siciliae atq; Italiae imperio cōtentos fore. Ceterū statim uictores plus, q̄ satis sit, manus extensuros, transitūq; in Orientē facturos: proinde omnes prouidere huic rei oportere, & præsertim Philippū, prouidere autē hoc duntaxat modo posse, si restincto presenti bello, nō solū Gracię ciuitates cesset affligere, sed è contrario omni ipse quasi unius corporis curā habeat, & uniuersę Gracię salutē tanq; proprię, & ditioni suę subiectę consulat. Hoc enim si fecerit, & Græcos sibi beneuolos, ac ad futura bella optimos concertatores futuros esse: & Barbaros fidē Græcorū erga regē timentēs, minus imperio eius insidiaturos. Quod si ad propagandū imperiū animū habeat, aspicere eū in Occidentē oportere: & quo in statu res Italię sint, considerare. Esse enim in præsentia tēpore, quo facile totius orbis principatū sperare possit, minus negocij habiturus, quod Romani apud Thrasimenū lacum uicti ab Annibale fuissent. In summa regem hortatur, ut bella atq; discordias totius Gracię in pacē concordiamq; conuertat, enitaturq; omni studio conseruare sibi in posterum

sterū libertatē pro arbitrio suo bellū, aut pacē in puincia constituendū. Quod si semel nubē illam, quam confurgentē in Occidente uidebant, trucidis & cruenti belli Græciæ locis appropinquare permitteret, uereri se inquit, ac uehementer sollicitū esse, ne huiusmodi dissensiones et concordia, & ludī, quos inuicem cōmittebant, ita ab eorum omnī potestate exciderentur, ut ne precari quidē deos liceret hanc sibi facultatē adesse, ut bellari inuicē, ac pacem facere pro eorū arbitrio liceret. Hęc cum dixisset Agelaus, animos sociorū mirum in modū ad pacem inflammauit. Maximē autē permouit Philippū regem, quod nō mediocriter iam propter uerba Demetrii ad id mentē inclinauerat. Quam obrē unanimi consensu pacē cum Aetolis fecere. Firmato igitur fœdere, omnes discesserunt, pacē in patriam pro bello reportantes. Hęc omnia gesta sunt anno tertio centesimæ et quadagesimæ olympiadis. Dico autē id præliū, quod Romani in Tuscia cōmiserunt, & bellū Antiochi in Syria gestū, & pacem ab Achæo & Philippo cum Aetolis factā. Græcas etiā atq; Italicas res, itē etiā Africanas hęc primū tēpora coniungere. Neq; enim post eum diē Philippus, nec cæteri Græciæ principes cogitationes suas ad Græciā referebāt, neq; bella aut pacem inuicē moliebant, sed omnes iam mentē oculosq; ad Italiā conuertebant. Paucis quoq; interiectis diebus insularū et locorū Asiæ cultores idem fecere. Omnes enim qui uel Philippo infensū erant, uel ab Attalo dissidebant, nō iam ad Antiochū & Ptolemæū, neq; ad meridiē, aut orientē, sed ad occasum omnes conuertebant, alij Carthaginenses, alij Romanos crebris legationibus fatigantes. Similiter Romani quoq; Philippi uires atq; audaciam ueriti, legatos in Græciā mittebant. Nos autē, quoniam, sicuti à principio statueramus, manifestē nobis (nisi nos opinio fallit) ostendimus, quando & quomodo, & quibus ex causis res Græciæ cū Italicis & Libycis, quasi in unū corpus coaluerunt: superest, ut narrationē rerū in Græcia gestarū prosequamur, quousq; ad ea tempora uentū sit, in quibus Romani iuxta Cannas, à Carthaginensibus uicti ac profligati fuere. Hinc enim à rebus Italicis digressi sumus, & de ijs quæ in Græcia & Asia iisdē temporib. gesta sunt, hunc & superiore librum perscripsimus. Achæi, cum primū finis bello impositus fuit, Timoxeno duce electo, ad instituta patriæ reuersi: similiter etiā reliquæ Peloponnesi ciuitates paulatim Respublicas cōponebant, colebant agros, ludos ac sacrificia deorū renouabant. Quippe assiduo bellorū usu factū erat, ut hęc omnia quasi ē memoria excidissent. Norū enim est, quomodo Peloponnesij, cum maximē omnīū mortalīū ad placidā et humanā uitam propendeant, illa omnīū sint superioribus temporibus minimē potiti: imō magis secundū Euripidem, semper à proximis molestati, & nunquā quieti. Videtur autē hoc illis non immeritō accidisse. Quotquot enim natura ad principandū propendent, & studio libertatis tenent, indefinenter inter se dimicant, eo quod indiuiso studio huc contendunt, ut priores habeāt. Athenienses timore Macedonū liberati, optima iam libertate frui uidebantur. Verū, cum Euryclidā et Mitionem duces haberet, eorum imprudentiā secuti, omnīū ferē regū, ac præcipuē Ptolemæi tributarij erāt. Ptolemæo statim posthęc tempora bellū aduersus Aegyptios subortū est. Hic enim cum Aegyptios in bello aduersus Antiochū secū habuisset, aliquandū opera eorū usus, mox ab eis relictus est. elati enim rebus circa Rhaphiā gestis, haud amplius parere regi uoluerunt, sed ducem aliquem querebant, tanquā ipsi iā gerendo bello per se sufficerent. Quod etiā tandem nō longo pōst tempore factū est. Antiochus, ingenti apparatu ad res bellicas per hyemē factū, p̄xima dehinc estate Taurū transcendit, et inita cū Attalo rege societate, bellū aduersus Achæū renouauit. Aetoli, et si pacē initio gratissimā habuere, quod bellū longē aliter quā spes eorū fuerat, successisset, proinde Agelaū Naupactiū ducē elegerunt, cuius præcipua opera pax fuerat secuta. Procedente tamen tēpore grauiter Agelaū accusare, ac de eo nō mediocriter cōqueri cœperūt, quod eius causa omnes utilitates, quas extrinsecus per multas habebant, amisissent: quandoquidē nō aliquam prouinciæ partē, sed uniuersam planē Græciam pacificasset, Veruntamen Agelaus æquo animo huius-

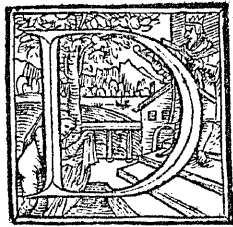
huiusmodi iniuriā ferens, impetū eorum reprimebat. Ex quo illi quoq; contra eorum naturam temperare iracundiā suam sunt coacti. Philippus rex, cum post factā pacem soluta classe in Macedoniā nauigaret, Scerdilaidæ in itinere obitios, qui sub prætextu debitæ sibi pecuniæ, cuius rei gratia naues in Leucade, uti supra diximus, ceperat, tunc Pelagoniæ quoq; oppidum nomine Pisseū in prædā, uerterat & cōpures Daretidis ciuitates Antipatriā, Chrysondionē, Gertonē, præterea etiā non paruā Macedoniæ partem sibi partim hortatu, partim uiribus asciterat, extēplō copias in terrā posuit, omni studio ad prædictas ciuitates recuperandas intentus. Omnino autē bellum aduersus Scerdilaidam gerere decreuit, perneccesarium existimans Illyrium ditioni suæ subijcere, cum ad alias res gerendas tum maximē ad transfretationem in Italiā. Quam opinionem Demetrius confirmare regi nitebatur, uidisse se in somnis inquiens, Philippum hæc omnia molientem, quod non tam Philippi gratia faciebat, quā odio Romanorum, & quod per eum modum recuperaturum se loca, quibus circa Pharū spoliatus fuerat, arbitrabatur. Philippus itaq; admotis copijs prædictas omnes ciuitates occupauit. In Dalfaretide enim cepit Creonū & Gerontē, circa Lychnidiam paludem Enchelanas, Ceracem, Sationē, Boios: in Calicænorū uerō prouincia Bantiā, apud Pissantinos Orgysum. Quibus peractis, copias in hyberna dimisit. Erat autem hæc hyems, qua Annibal præcipua Italiæ loca depopulatus in Daunia hyemabat. Romani uerò C. Terentiū, & L. Aemiliū Consules nouis comitijs creauerāt. Philippus, dū in hybernis esset, ratus naues parare sibi opus fore, non tam ad nauale pugnā, (quippe impotentē se omnino mari esse aduersus Romanos arbitrabatur) quā ad transfretationem copiarum in Italiā, centum lembos parauit. Quod ante eum nemo ferē regū Macedoniæ fecerat. Aduentente deinde æstate, & Macedonibus remigio leuiter exercitatis, cum copijs soluit. Sub idē tempus Antiochus Taurum transcendit. Philippus, factū per Euripū & Maleam itinere, ad loca, quæ sunt circa Cephaleniā et Leucadem, uenit. Vbi castris in terram positis, uallo ac fossa ea diligenter muniuit. Siquidē Romanorū classem mirum in modum formidabat. Vbi uerō eam iuxta Lilybæum esse per exploratores didicit, animo auctus cœptum iter prosequitur, cursu Apolloniam uersus directo. Cunctq; iam ijs locis appropinquasset, quæ sunt circa Loium amnem iuxta Apolloniam præterfluentem, incidit in terrorē confestim illis, qui pedestribus solet euenire copijs. Etenim quidam ex lembis, qui ultimo loco sequebantur, delati in insulam, quæ Sason dicitur, estq; in ingressu Ionici sinus, noctu ad Philippum uenerunt, dicentes, allocutos se quosdam fuisse à Siculo freto nauigantes, hos nunciasse, quinqueremes Romanorum à se circa regium relictas Apolloniā, & ad Scerdilaidā cursum tenere. Philippus, ratus ob id classem iam non longē abesse, subito terrore correptus collectis anchoris inhibere remos, ac conuertere iter iussit, trepideq; & nullo seruato ordine retrocedens, postridie Cephaleniā appulit, ne nocte quidē cursum dirimente. Hic recreatis parūper animis, aliquandū constitit, simulās se urgentibus certis Peloponnesiacis rebus eō reuersum esse. Accidit autē omnem eum timorem esse. uanum etenim Scerdilaidas cum audiisset Philippū per hyemem magnam multitudinem lemborū adificasse, aduentum eius per mare ueritus, auxiliū Romanorū per legatos implorauit. Romani decē naues ex classe, quæ Lilybæi erat, misere. Hæ iuxta Rhegium transeuntes, fuerunt uisæ. Quarū timore nisi frustra correptus rex fugisset, et ijs potiri facile poterat, & peropportunū ad res Illyricas tēpus habere. Romanis rursus ingenti clade iuxta Cannas ab Annabile affectis, & ferē ad internecionē usq; uictis, nunc autē inani timore percussus, tutam quidē, ueruntamē turpissimam fugā in Macedoniā fecit. Sub idem tempus Prusias quoq; rem memoriā dignissimā gessit. Galli quos ex Europa rex Attalus bello aduersus Achæū in Asiā transfreta uerat, cū ob mēoratas à nobis superius suspitionis à prædicto rege discessissent uniuersas Hellepōti ciuitates cupide nimīū ac crudeliter de populabāt. Hi cū

ad extremum Elisenſiū quoq; urbē obſidione cinxiſſent, egregiū ſanē factus commiſſum fuit ab his, qui Alexandriā circa Troada colebant, Siquidē The- miſte duce, cum quatuor millibus hominū aduerſus illos miſſo, non ſolū Eli- ſium obſidionem diſſoluerūt, uerum etiam Gallos ex omni Troade expulere: partim prohibentes eis comēatum, partim omnis eorum conatus impedi- entes. Galli, Ariſba oppido in Abydenorum regione capto, reliquum iam ui- cinis ciuitatibus inſidiabantur, bellumq; aduerſus omnes gerebant. Contra quos Prufias cum copijs profectus, in ito mōx praelio, exercitum eorum pro- ſtigauit, filios ferē omnes atq; uxores paſſim, nulla ſexus aut ætatis ratione ha- bita, interfecit, caſtra diripi à militibus paſſus eſt. Quibus peractis, maximo ti- more ac periculo Hellespontum liberauit, optimumq; poſteris exemplum re- liquit, ne barbari tam facile ex Europa in Aſiam tranſiretarent. Hæc igitur ea tempeſtate in Græcia atq; Aſia gerebantur. In Italia uerò poſt proſtigatū Can- neli praelio Romanorum exercitum quamplurimæ ciuitates ad Carthagi- nenſes defecere, ſicuti ſuperioribus libris memorauimus. Verū quidē narrationem eorum temporum hoc loco terminabimus. Quandoquidem ſa- tis oſtenſum eſt, quo in ſtatu res Aſiaticæ & Græcæ centeſima & quadageſi- ma olympiade extiterint. Quibus in ſequenti libro breuiter ac ſummatim re- petitis, orationem deinceps ad Romanorum Rempublicam, ſicuti ab initio ſtatuimus, conuertemus.

EPITOME SEXTI LIBRI HISTO-

RIARVM POLYBII, VU. MVS CVLO

Interprete.

DE Græcis quidem Rebus publicis quantum illæ ſæpenu- ro amplificate, ac rursus omnimodam ſæpe rerum mutatio- nem ſint expertæ, perfacilis expoſitio contigit, qua & præ- cedentia geſta commemorentur, & de futuris ſententia fe- ratur. Nullo nanq; negotio, & quæ cognita ſunt narrari, & de futuris ex his quæ præceſſerunt, faciles coniecturæ ſumi poſſunt. De Romanorum uerò Republica haudquaquã facile fuerit uel de præſentibus diſſerere propter politiæ illius uarietatem: uel de futuris prædicere, propter ignorantiam eorum quæ tanquam ei genti pro- pria & publicæ & priuatim geſta præceſſerunt. Quocirca haud uulgaris re- rum cognitio ac conſideratio requiritur, ſi diſcrimina illius cuiſquam exacte contueri perſpicere uolet. Accidit ſanē ut plurimi eorum qui nobis iſta do- cendi modo ſubmonſtrare uoluerunt, tria eſſe politiarum genera dicant, qua- rum primū regnum, ſecundum ariſtocratiam, tertiam uerò democratiam uo- cant. Videtur autē de iſtis haud immerito uehemēter poſſe hæſitari, an hæc nobis politias tanquam ſolas, uel tanquam reliquis potiores exponant. Ete- nim utrumq; mihi ignorare uidentur. Siquidem manifeſtum eſt, eam politi- am optimam eſſe iudicandam, quæ omnibus quas prædiximus, proprietati- bus conſtat. Huius quippe rei experientiam non uerbis modo, ſed & opere ipſo percepimus, ex eo quod Lycurgus Lacedæmoniorum Rempublicam prius ad hunc modum conſtituit. Verū nec illud ſentiendum eſt, quod hæc politiæ ſolæ exiſtant. Iam enim & monarchicas quaſdam & tyrannicas po- litias uidimus: quæ quamuis plurimum diſſerant à regno, ſimile tamen ali- quid cum illo habere uidentur, id quod & cuncti monarchæ ſimulant, & ad hoc regni nomine pro uiribus utuntur. & præterea oligarchicæ Rempublicæ quæ plures extiterunt, ſimile quiddam habere uidetur cum ariſtocraticis, quæ tamen, ut ſic dicam, plurimum ſunt diuerſe. Idem & de democratia ſentiendum eſt. Quod autem uerum ſit quod dicitur, ex hiſce manifeſtum redditur. Neq; enim mox quælibet monarchia regnum dici debet, ſed ea duntaxat, quæ uoluntario ſubditorum conſenſu conceditur, & magis pro animi ſententia quam timore & uiolentia gubernatur. Neq; etiam quæuis oligarchia pro ari- ſtocratia

Ariſtocratia eſt in qua optimæ res, democratia, in qua plebs rerū moderatur habe- rit.

Oligarchia eſt, in qua paucis re- gnant.

ſtocratia reputanda eſt, niſi ea tantum, quæ ſecundum electionem à iuſtiſſimis ac prudentiſſimis uiris æqualiter adminiſtratur: nec democratia cenſeri de- bet, in qua cuncta multitudo quæcunq; libet ac præſumuntur faciendi poteſta- tem habet: ſed in qua & patrium eſt & conſuetum colere Deos, cum honore obſequi parentes, ſeniores reuereri, ac legibus obedire. Quando in eiufmo- di multitudine quod pluribus probatur obtinet, tum recte democratia uoca- tur. Quapropter ſex ſunt politiarum dicenda genera: quorum tria decantata ſunt omnibus, de quibus iam eſt prædictum: tria reliqua iſtis ſunt cognata, mo- narchia uidelicet, oligarchia, & ochlocratia. Prima ex iſtis Monarchia ſine cer- ta conſtitutione natura quadam conſtat. Hanc conſequitur, & ex hac, interce- dente conſtitutione, ac directione, naſcitur Regnum. Vbi uerò Regnum in mala cognata, tyrannidem ſcilicet, mutatur, rursus ex horum deſtructione a- riſtocratia prouenit, quæ tamē natura quadā in oligarchiam tranſmutatur. Cū uerò multitudo iniuſticiam eorum qui præſunt ira percita ulciſcitur, naſcitur democratia. Rursus cogente plebis cōtumelia & iniuſtitate, temporis ſucceſ- ſu ochlocratia exurgit. De his autem perſpicue cognosci poterit, quod quæ iam dixi reuera ſic habeant, ſi quis ſingularum politiarum ſecundum natura- lem curſum & principia, & exortus, & mutationes cognouerit. Etenim quiſ- quis ſingulas conſiderauerit, quomodo naſcantur, is demum ſolus & incre- mentum & uigorem & mutationem pariter ac ſinem ſingularum conſiderare poterit, quando uidelicet, & quomodo, & ubi alia in aliam deſinat. Maximē autem Romanæ politiæ hunc diſſerendi & exponendi modum cōuenire cogitauit, propterea quod illa natura quadam inde ab initio & conſtitutionem ſui & incrementum accepit. Exactius itaq; apud Platonem forſan ac nonnullos alios philoſophos, mutationes iſtæ politiarum, quibus alia deſinit in aliam, diſcernuntur ac dilucidantur: uerū quoniam uarijs modis ac pluribus ab il- lis diſſeruntur, ſit ut à paucis intelligantur. Quapropter quatenus iſta ad uſum hitoria, communemq; intellectum cōducere iudicamus, hæc tenus illa certis capitibus complecti ac percurrere conabimur. Etenim etiam ſi quid in præ- ſenti propter uniuerſalem ac generalem declarationem deſiderari uidebitur, abunde hoc reſarcient ea, quæ in ſequentibus per partes dicentur. Itaque quæ principia politijs aſſigno: & unde illas primum conſtituiſſe dico? Quan- do uel propter aquarum inundationes, uel propter peſtiferas calamitates, aut frugum ſterilitatem, aut alias eiufmodi cauſas humano generi pernicies eſt illata (quales & iam fuiſſe intelleximus, & in poſterum ſæpenuero futu- ras eſſe, rerum narratio oſtendet) tum uidelicet perditis quibusuis inſtitutis & artibus, cū uelut ex relicto ſeminario hominum rursus multitudo temporū progreſſu incrementum accepit, & perinde atq; reliqua animantia ſolent, quæ ut par eſt, ſecundum generis ſui ſimilitudinem congregantur, propter naturæ imbecillitatem cōſociantur: neceſſariū eſt, eum qui & robore corporis & ani- mi fiducia reliquis eſt præſtantior, obtinere principatum & imperiū: id quod & in alijs ignobiliorum animantium generibus uſuuenire cernimus (eſt hoc ipſiſſimum cenſendum naturæ opus) inter quæ indubitato ea quæ ſunt robu- ſtiora reliquis præire uidemus, utpote tauros, capros, gallos gallinaceos, & quæ his ſunt ſimilia. Eſt itaq; uero ſimile talis eſſe principatus, & ſic inſtitui ui- tam mortaliū, qui ad animantiū morem congregantur, & eos qui inter ipſos ſunt robuſtiſſimi ac potentiſſimi ſequuntur, quibus quidem principatus ter- minus eſt robur, quem tum recte quis Monarchiam nominauerit. Vbi uerò congregationibus iſtis temporum curſu conuictus & conſuetudo acceſſerit, tum Regni principium naſcitur: ac tunc primū mortales de honeſto & iuſto, & conſimiliter de illis quæ hiſce ſunt contraria, cogitare incipiunt. Modus au- tem principij & originis iam dictarum politiarum talis eſt. Etenim quoniam cuncti mutuas coniuſtiones ſecundum naturā appetunt, indeq; proliſ pro- creatio perficitur, ubi quiſquam eorum qui iam ſunt educati, & adultam æta- tem conſequuti, nullam gratiam rependit, neq; uices reddit illis à quibus eſt

R enutritus,

enutritus, sed per contrarium male illis uel dicere uel facere praesumit, manifestum est aegre ferre hoc illos, atque offendi qui & praesentes sunt, & consilij cura, sollicitudinis, ac molestiarum eorum a quibus ille est genitus, & norunt quam illi accurate filios suos aluerint. Quonia enim genus humanum haecenus reliquis praestantius est animantibus, quatenus ipsi soli concessum est, ut mentis ac rationis particeps existat, par non esse liquet, ut dictam hanc corruptionem perinde atque in caeteris animantibus suisque deperiant, sed huiusmodi factum obseruent praesentes & improbant, futura prauidentes, ac quod cuique ipsorum consimilia euentura sint colligentes. Imo si quando acciderit, ut is qui subsidium & auxilium in aduersis consequutus est a quopiam, nullam rependat seruatori sua gratiam, sed illi alicubi incommodare etiam conetur, liquet eos qui id norunt huiusmodi factum moleste ferre, illoque offendi, ac primum quidem condolere proximo, deinde uero ad seipsos quoque referre quod ipsis est uicinum. Vnde & cogitatio quaedam singulis suboritur de uirtute & consideratione eius quod unumquemque praestare decet, id quod & principum & finis est iusticiae. Rursus consimiliter, si quando quis in rebus aduersis praes omnibus quempiam uindicauerit, ac robustissimarum contra se bestiarum in sulcus sustinuerit ac pertulerit, par est, ut talis a multitudine gloriae tam bene uolentiae quam magistratus acquirat: is uero qui contraria fecerit, condemnationem ac detrimentum fortiaur. Vnde rursus apud multos consideratio quaedam dedecoris et honesti, ac differentiae illorum subnascitur: quorum alterum zelum & imitationem, propterea quod commodum est & utile, alterum uero auersationem meretur: quando qui praesest, & maxima pollet potentia, praedictis secundum multorum sententiam simul incumbit: ac subditis ea subministrare uidetur, quae cuiusque conditioni competunt: tum uidelicet nullam amplius uolentiam metuentes, sed ut plurimum bene de illo sentientes, ex animi sententia sese submitunt, ac principatum illius tuentur: etsi per omnia sit uenerandus, unanimi sententia ulciscuntur, & impugnant eos qui potentatum illius insidiantur & aduersantur. Et hoc sane pacto ex monarcha sensim fit Rex, quando ratio principatum sortitur, quem antea possederant ferocia, & potentia. Haec prima est, natura quadam, apud homines honesti ac iusti & his contrariorum cogitatio & consideratio, hoc uero regni principum & exordium. Neque enim istis modis, sed & illorum posteris principatus honorem plerumque custodiunt, persuasum de illis qui & nati sunt ex talibus, et sub talibus educati, fore eos perinde atque maiores ipsorum animatos. Quod si aliquando accidit, ut displiceant ipsis priorum Regum posteris, instituunt exinde principum ac Regum electionem, non amplius secundum corporis uires, & animam magna audentem, sed secundum uoluntatis & rationis differentiam, & diuersitatis utriusque experimentum ex ipsis sumunt operibus. Itaque prisca consuetudine relicta, si qui regno semel sunt destituti, & eam potestatem consequuti, praecipua quaedam loca communiunt, ac muris cingunt, regionemque regni possident: quorum alterum securitatis gratia, alterum ad hoc faciunt, ut subditis quae necessaria sunt, largiter suppeditent. Cum autem hisce studiis olim reges immorarentur, nulli erant detractioni, nulli inuidiae obnoxii, propterea quod nec uestitu admodum, nec cibo ac potu a reliquis discrepabant, sed uitae conuersationem caeteris conformem seruabant, et perpetuo una cum multis pariformiter agebant. Postea uero, ubi qui principatus per successionem & secundum generis praerogatiuam consequuti sunt, ea iam parata habent quae ad securitatem retinendam, parata quoque quae ad sufficientiam & alimenta, imo supra etiam, faciunt, tum demum concupiscentias suas propter rerum copiam sectantes, principibus competere cogitant, ut praestantius uestiantur quam subditi, praestantiore quoque & uario ciborum apparatu et usu fruatur, denique & usum rei uenerem sine ulla contradictione cum illis habeant, quae ipsis non conueniunt: unde et inuidia nascitur, & offensus & odium accendit, & implacabilis ira: fitque ut regnum commutetur in tyrannidem. Principium autem dissipationis huius, & insidiosa aduersus principes conspiratio non est ex infimi subbellij

hominibus,

hominibus, sed ex generosissimis, & his qui animi magnitudine & confidentia ualent, propterea quod tales imperantibus sibi contumelias & insolentiam minime ferre possunt. Plebs uero duces ad resistendum nata, simul cum illis propter dictas iam causas ad hoc incumbit, ut principes reprimantur, atque ita forma Regni ac Monarchiae radicitus tollitur, & rursus Aristocratiae factum principium datur. Etenim multi, ut illis qui monarchas a medio sustulerunt, quasi gratiam quandam prompto & alacri studio rependant, praesidio illorum utuntur, & seipsos illis committunt. Illi uero tutela huius commissionem ex animo primum in se recipientes, nihil prius ducunt eo, quod publico condicibile uideatur: sed cuncta tam priuata quam publicam plebis utilitatem concernentia, singulari providentia & diligentia obeunt. Cum autem eandem potestatem a parentibus suis accipiunt filij, suntque tam rerum adflictarum quam politicae aequalitatis ac libertatis inexperti: iuxta uero inde ab initio in potestatis functione, quam patres ipsorum gesserunt, ac praerogatiuis educati, alij ad auariciam & iniquum pecuniae studium, alij ad ebrietatem, & quae hanc comitantur immoderata conuiuia, alij ad mulierum constuprationem, ac puerorum rapinas degenerant, atque ita Aristocratiam in Oligarchiam commutant: ac confestim consimilia illis, de quibus antea diximus, in plebe designant. unde & finem ac catastrophem consequuntur, conformem infortunio, quod accidit tyrannis. Etenim sicubi inuidiam quis & odium obseruat, quod ciues aduersum illos alunt, ideoque & dicere aliquid & facere contra praesidentes audeat, uniuersam statim plebem paratam, & instituti sui consortem & adiutricem accipit. Deinde cum illis occisus, neque regem sibi praeficere, superiorum adhuc iniusticiam ueriti, neque pluribus Rempublicam committere audent: quod priorum ignauiae recentia adhuc superint uestigia, sola autem synccera spes, quae in ipsis est, reliqua sit, ad hanc feruntur, & ex oligarchica politica democraticam constituunt, & Reipublicae providentiam ac fidem in seipsos recipiunt. Et interea quidem nonnulli seruantur, qui supereminentiae ac potentatus experientiam coeperunt. Hi praesenti Reipublicae statu delectati, aequalitatem ac libertatem plurimum faciunt. Postea uero, ubi iuniores successerunt, ac nepotibus denuo tradita est Democratia, illi aequalitatem ac libertatem non amplius propter consuetudinem magni facientes, reliquos excellere student: quod potissimum prolabantur hi, qui opibus supereminent. Deinde cum principatum ambiunt, nec possunt illum per seipsos, ac propria uirtute consequi, incipiunt opes prodigere, ac plebem quouis modo inescando corrumpere, ac perdere. Hinc multis semel largitione propter ignauiam munerum auaritatem corruptis, tum rursus democratia destruitur, & in uolentiam, ac seditiosum politicae statum conuertitur. Plebs siquidem ubi alienis uesci, & spem ex bonis proximorum uiuendi habere consueuit, accepto duce magnanimo & audaci, qui propter rerum inopiam ad honores Reipublicae legitime quidem aspirare nequeat, seditionem excitat: & in unum collecta, ad caedendum, profligandum, ac terram inter se partendum ac populandum proruit, donec posita feritate rursus dominum inuenerit & Monarcham. Haec est illa politicae reuolutio, haec naturae oeconomia, secundum quam Reipublicae status mutatur & transfertur, ac rursus in idem reuoluitur. Haec si quis clare cognouerit, tempora quidem ignorabit de futuro Reipublicae statu praedicens. Verum quomodo qualibet politica incrementum sumat, aut rursus decreseat, uel in quid mutetur, raro aberrabit, si semoto irae affectu, candidem pronunciauerit. Sane de Romana quoque Republica, secundum hanc potissimum scientiam, ad cognitionem constitutionis illius, auctoris quoque & uigoris, consimiliter & futurae ex his mutationis perueniemus. Etenim si & aliam quampiam politiam, sicuti iam dixi, hanc ab initio & constitutionem & auxilium habere contigerit, naturae cursu & in contrarium illa mutabitur. Est autem hoc cernere per ea quae posthac dicentur. Iam uero de nomothesia Lycurgi breuiter memorabimus. Haud

R. 2. enim

enim id alienum erit à proposito. Cum enim ille singula prædictorum, quomodo necessario ac natura quadam perficiantur, considerasset, reputauit quomodo unaquæque Reipublicæ forma, simpliciter, & secundum unam duntaxat potentiam constituta, instabilis sit, propterea quod confestim in peculiarem sibi & natura consequentem maliciam degenerat. Quemadmodum enim ferro rubigo, ligno uermiculi ac teredones agnascens perniciem adferunt, sic ut etiam si cuncta externa nocumenta effugiant, ab istis tamen, quæ agnata habent, absumantur: hoc pacto & cuiuslibet Reipublicæ pro natura ipsius, quæ ad adnascitur & adhæret peculiaris malitia: utpote regno Monarchia, Aristocratia oligarchia, Democratia bestialis chirocratia: ut fieri nequeat, quo minus cuncta prædicta, temporum decursu, dictio iam modo mutentur. Hisce præuisis Lycurgus Rempublicam constituit, nec simplicem, nec unius duntaxat formæ, sed cunctas simul collegit optimarum politiarum uirtutes ac proprietates, ne quid in illa supra quam conueniat excrecens in agnatam degeneret malitiam: sed ut singularum uires alternatim cohibita nusquam mutaret, nec aliquid illarum admodum subrueret, sed æquilibris, ut plurimum, & æquiponderans perpetuo secundum æqualitatis rationem respublica maneret, ac regnum metu plebis ab insolentia coerceretur, propterea quod & illi iusta esset tributa Reipublicæ portio: plebs rursus ne Reges contemnere auderet, propter metum seniorum, qui omnes secundum electionem optimatum selecti, semetipfos æquitatis studio essent accommodaturi, sic ut si qui inferioris essent ordinis, moribus receptis immorarentur, & pars illa perpetuo maior esset, & grauior, propterea quod à senibus prouocaretur & adiuuaretur. Ad hunc itaque modum constituta Republica, libertatem Lacedæmonijs diutius quam nostra teneat cognitio, conseruauit. Ille igitur cum ratione quadam præuidisset, unde singula, & quo modo euenire consueuerint, dictam Rempublicam constituit incolumem. Romani quidem, & ipsi idem in constituendo tandem patriæ statu fecerunt uerum non ratione, sed per multa certamina & negocia, id quod melius uidebatur ex euentu rerum edocti eligentes: atque ita eodem quidem cum Lycurgo fine potiti sunt, meliorem uero Reipublicæ statum quam apud nos sit constituerunt. Oportet autem eum qui recte sit iudicaturus de scriptoribus, non secundum omnia, sed secundum dicta iudicare. Et si quid in istis mendacij deprehenderit, scire, quod illa propter ignorantiam omiserint. si uero quicquid dixerit uerum extiterit, id illis concedere, quod ea quæ tacuerunt non per ignorantiam, sed iudicio tacuerint. Obtinuerant autem in ea Republica tres partes, quas omnes iam antea recensui. Erant illæ ex parte sic æqualiter ac competenter per istos constitutæ et dispositæ, ut nemo unquam, ne ex illis quidem qui sunt incolæ, constanter edicere potuerit, an tota illa Respublica uel Aristocratica sit, uel Democratica, uel Monarchica. Neque hoc præter rationem accidit. Etenim si consilium quidem potestatem inspexerimus, apparet illa prorsus esse Monarchica & Regia: si eam quæ Senatus est, rursus uidetur esse Aristocratica: si uero popularem, quæ multorum est, considerauerit quisquam, perspicue apparet esse Democratica. Perinde autem est, cuius nam partis forma Reipublicæ tum temporis, & nunc quoque, demptis quibusdam paucis, præfuerit. Etenim consules quidem, antequam exercitus educantur, Romæ præsentibus omnium publicarum actionum potestate funguntur. His reliqui Principes cuncti subiiciuntur & obediunt, præter Tribunos plebis, & in senatu illi legationes ducunt, & urgentia consilia proferunt, ac totum edictorum negocium ipsi exequuntur. Denique quicquid per plebem, quod publica negocia concernat, perficiendum est, huius cura pertinet ad ipsos. Illorum est conuocare concionem, illorum proferre edicta, illorum ea quæ à pluribus decreta sunt, dispensare: denique & bellicus apparatus ad eos pertinet, ac uniuersæ quæ sub cælo est æconomie, propè Imperatoriæ ac regiæ habent potestatem. Licet enim ipsis quæ uidentur imperare belli socijs, constituere millenarios duces, conscribere exercitus, ac

eligere

Chirocratia est, quando seditiones plebis inuasit.

eligere socios ac necessarios. Et præterea in ipsorum potestate est quemlibet ex subditis ubilibet comorantibus punire. Et id quoque potestatis habent, ut sumptus ex ærario publico, quantum ipsis uideatur, faciant, quæstore ipsos ad hoc consequente, & imperata incunctanter faciente: ita ut haud immerito, si quis hanc reipublicæ partem respiciat, politiam istam planè Monarchiam ac regiæ esse dicat. Si uero nonnulla uel ex his, uel eorum quæ posthac dicenda sunt, mutatione siue in præsentem siue futuro tempore acceperint, nihil id adimet nostræ, quam iam diximus, sententiæ. Deinde Senatus primum ærarij potestatem habet. Etenim in ipsius arbitrio sunt & reditus, & sumptus. Neque enim quæstoribus ne ad particulares quidem usus, integrum est aliquid expendere, sine ipsorum decreto, nisi in Consules tantum: uniuersalis uero ac maximus quisque sumptus, quales plerumque quæstores in facta reecta ad publicum pertinentia singulis quinque mensibus facere solent, in Senatus est potestate, & per hunc indultum est quicquid conceditur censoribus. Consimiliter & quæcumque flagitia, per Italiæ commissa, publicam animaduersionem requirunt, utpote prodicionis, conturbationis, ueneficij, cædis dolo perpetrata, horum puniendorum cura Senatuum concernit. Præterea, si quis priuatus, uel ciuitas quæpiam ex Italicis uel conciliatione aliqua, uel æstimatione, uel auxilio, aut custodia opus habet, horum omnium procuracionem habet Senatus. Denique si legatio quædam aliquo mittenda sit extra Italiæ, quæ uel conciliet quosdam, uel adhortetur, siue omnino imperet aliquid, aut accipiat, uel bellum denunciet, de his prouidet Senatus. Consimiliter cum legati Romam ueniunt, quomodo tractandi sint quilibet, quicquid respondendum, cuncta hæc perficiuntur per Senatum. Ad plebem uero in uniuersum nihil pertinet eorum quæ diximus. ex quibus rursus, quicquid dempto consulatu adspicias, planè Aristocratica uidebitur esse politia: id quod & multis Græcis pariter ac regibus persuasum est, propterea quod ferè omnia ipsorum negocia Senatus sunt potestati subiecta. Ex his autem interrogauerit haud immerito quisquam, quæ nam sit reipublicæ administranda portio populo relicta, cum Senatus eorum potestatem habeat, quæ particulariter recensuimus, & quod maximum est, uniuersi reditus ac sumptus publici ab illo administrantur: Consules quoque regiæ potestate in Imperatores ac bellicos apparatus, ac reliqua omnia, quæ ubilibet sub cælo agunt, potantur. Verum & populo pars aliqua relinquitur, eaque grauissima. Etenim solus ille cum honorum, tum suppliciorum in republica potestatem sortitus est, quibus solis & potentatus & politia, ac in summa uniuersa mortalium uita continentur. Apud quos nanque huiusmodi differentiam aut non cognosci, aut cognitam male usurpari contingit, apud hosce nihil prorsus eorum quæ subiectorum sunt, reecta poterit ratione administrari. Quomodo enim hoc uero simile esset, si parem mali cum bonis sortirentur honorem? ludicat itaque populus, ac sæpenumero multitudinariam, si quando magni sit momenti puniendam iniusticiam, ac præsertim in eos animaduertendum, quibus illustres principatus fuerant concrediti. Mortis autem utitur iudicio solus, fitque in hoc usu non nihil apud eos laude ac memoria dignum. Illis enim qui morti adiudicantur, quando condemnantur, pro ipsorum consuetudine potestatem faciunt palam liberandi, etiam si adhuc unius tribus desideretur suffragium, ex illis qui iudicium confirmant, quo uoluntariè damnatur effugium. Est autem fugientibus securitas, & in Neapolitanorum & Prenestinorum, adhuc & Tiburtenorum ciuitate, ac reliquis scædere coniunctis. Principatus autem dat populus istis qui digni habentur: id quod in republica pulcherrimum est honestatis præmium. Habet etiam leges quoque probandi potestatem: & quod maximum est, in ipsius uoluntate & pax consistit, & bellum: & de sociorum auxilio, conciliatione & scæderibus iudicat. Populus scilicet singula ista confirmat, & uel rata constituit, uel irrita: ut rursus haud immerito dixerit quisquam, maximam reipublicæ partem esse in potestate populi, esseque rempublicam hanc Democraticam. Dicitur est itaque, quomodo diuisa sint singulæ reipublicæ forme: quo uero pacto singulæ

R 3

illius

Autocrator est, qui libera et propria uoluntate dominatur.

illius partes mutuam operam inter se alia alijs conferre queant, tam dicitur. Consul dictam potestatem consequutus, quando cum potentia progreditur, autocrator quidem esse uidetur: uerum ut proposita expediatur, opus habet & populi & senatus assensu, sine quo quae agenda sunt, ad effectum perducere non poterit. Manifestum enim est, necesse illi esse, ut exercitibus inde sinenter mittat subsidia et comestus: at sine senatus uoluntate neque frumentum, neque uestitus, nec stipendia exercitibus subministrari possunt: ut inutiles esse cogant Imperatorum conatus, si senatus ultro deficere et impedimento esse uoluerit: atque ita efficacia ne sint uel secus imperatorum consilia & proposita, in senatus est arbitrio. In huius enim potestate est, uel alium imperatorem post annui temporis spacium mittere, uel eum qui est reddere permanentem. Ad haec fortunae imperatorum amplificare & augere, ac rursus obscurare & humiliare potest senatus. Triumphos enim, sicut ipsi uocant, quibus ab imperatoribus in conspectum ciuium rerum gestarum energia producitur, usurpare pro decoro nequeunt, imo in uniuersum ne perficere quidem, nisi una Senatus assideat, ac sumptus ad eam rem suppeditet. Est autem illis admodum necessaria populi conciliatio, etiam si domo quam longissime absint. Huius siquidem est, sicut & antea dixi, conciliationes & foedera uel confirmare, uel irrita reddere. Hoc uero maximum est. Posito imperio, gestorum rationes sub populi iudicio subire cogunt, haudquaquam ut securum sit imperatoribus, si uel populi uelint uel Senatus negligere beneuolentiam. Senatus quoque, quamuis tanta sit potentia fultus, primum in publicis rebus multitudinis cogit habere rationem, & obseruare populum, deinde uniuersales & maximas quaestiones pariter ac correctiones eorum quae sic aduersus Rempublicam delinquantur, ut morte multanda ueniant, exequi non poterit, nisi quae in curia ab ipsis decernuntur, a populo confirmantur. Eiusdem conditionis & ea sunt quae ipsum Senatui concernunt. Etenim si quis legem inducat, qua uel non nihil de consueta senatus potestate auferat, aut praesidentiam illius & honorem destruat, uel uitae detrimentum prorsus adferat, omnia haec ut uel ponant, uel secus, in populi sunt potestate. Id omnino perpetuum est, & firmum: Si ex tribunis plebis unus duntaxat resistat, non poterit Senatus aliquid consulum suorum ad effectum perducere, imo ne confidere quidem, aut omnino aliquid proficisci. Debent autem tribuni ea semper facere, quae populo facienda uidentur, & illius potissimum obseruare uoluntatem. Horum omnium gratia Senatus multitudinem ueretur, & populum obseruat. Consimiliter autem & populus obnoxius ac subditus est Senatui, illumque uicissim tam publice, quam priuatim colere debet. Cum enim multa sint opera, quae per omnem Italiam a censoribus in facta re publica, quae nemo facile recensuerit, multorumque fluuio, stagnorum, hortorum, ac metalorum loca exponuntur: in summa, quaecumque huiusmodi sub Romanum dominium cadunt, omnia per populum dispensantur, & ut ita dicam, prope cunctorum a plebe censentur praemia & emolumenta. Nam alij quidem a censoribus elocationes coemunt, alij uero istis comunicant, alij pro emptoribus spondent, alij facultatum summam de his ad aerarium publicum adferunt. Horum autem omnium potestas ad Senatui pertinet. Etenim senatus est, prorogationem temporis dare: & non nihil, si damnum acceptum sit, de summa, in uniuersum quoque, si qua intercesserit impossibilitas, totam debitorum summam remittere. Multa sane sunt, in quibus Senatus illis, qui publica munera obeunt, plurimum commodare, uel rursus incommodare poterit. Ad hunc enim quae dicta sunt referuntur. Et quod maximum est, ab illo dantur plurimarum tam publicarum quam priuatarum conciliationum, criminum magnitudinem habentium, iudices. Quapropter cuncti fidem illius reuerentres, ac negotij incertitudinem metuentes, Senatus consulum instantiam ac resistentiam caute obseruant. Similiter et Consulum conatibus egre obstant, propterea quod cuncti, quaqua uersum Romanum extenditur imperium,

rium, tam publice quam priuatim, illorum potestati subiciantur. Itaque cum talis sit singularum partium potentia, ut alia alijs & detrimento & usui esse possint: nihilo tamen minus aduersus quamcunque fortunam adeo sunt competenter conglutinatae, ut melior Reipublicae status, quam hic sit, inueniri nequeat. Siquidem ubi communis aliquis metus extrinsecus imminens mutua operam inuicem conferre cogit, tantae sunt ac tales eius Reipublicae uires, ut nihil eorum quae requiruntur desideretur, nec desit quisquam suo muneri in eo casu, dum cuncti simul huc contendunt, ut quae consulta sunt perficiantur: nec quod constitutum est, ultra opportunitatem temporis protrahatur: publice quae ac priuatim singuli ad propositi perfectionem cooperantur. Quapropter Reipublicae huic proprium est, ut sit uis illius intolerabilis: & quicquid decreuerit, consequatur. Rursus ubi externo timore liberati, rebus prosperis & opum affluentia potiuntur, quae ex rerum gestarum successu consequuti sunt, assentionibus & foedera dediti, insolescere ac superbire incipiunt, sicuti solet accidere: tum potissimum cernere est, quomodo sibi ipsa succurrat ista Respublica. Etenim mox atque pars aliqua extra orbitam uoluit, ac supra quam par est inualefcit, manifestum est, quod cum nemo secundum ea quae dicta sunt, recens sit initiatus, cuiusuis autem studium mutuis retinaculis cohiberi & impediri queat, nulla pars excedere uel superbire possit. Manent enim singulae in sua statione, sic ut partim cepto impediuntur, partim inde ab initio animaduersionem e vicino uereantur.

Quae sequuntur, ab A. Iano Lascari sunt uersa, et iam antea

Anno 1537 uulgata.

Posteaquam autem declarauere Consules, tribunos militum constituerunt: quatuordecim quidem ex ijs, quibus quinque annua stipendia facta sunt: decem autem alios praeter hos, ex ijs qui decem reliqua fecerint. Equites sane, qui decem: pedites uero, ex ijs qui sextum & quadragesimum etatis attigerunt annum, quos in necessitate reipublicae duntaxat stipendia facere est opus. Illis exceptis, quorum census quadringentas drachmas non excedit, hos enim omittunt, omnes ad usum nauticum reseruantes. Quod si aliquando necessitas urgeat, tenentur pedites uiginti annua stipendia facere. Urbanum autem magistratum inire licet nemini, priusquam decem annua stipendia perfecerit. Cum uero militum delectum habituri sunt, consulari praediti magistratu, praedicunt publice diem, quo adesse oportebit Romanos omnes, per aetatem ad arma idoneos. atque id singulis annis faciunt. Vbi uero aduenit praeditus dies, omnibus qui militiae habiles sunt, in urbem coeuntibus, atque in Capitolium aggregatis, diuidunt se ipsi iuniores tribuni, sicut populus, imperatores uel instituerint, in quatuor partes: quoniam in quatuor ipsi legiones uniuersam, primamque partitionem copiarum distribuunt. Atque ipsi qui primi quatuor electi sunt, primae legioni assignantur: tres qui deinceps, secundae legioni tribuuntur: quatuor subsequentes, tertiae: tres ultimi, in quarta transferuntur. Ex proecltoribus uero, duos sane primos primae tribuunt legioni: tres secundos, secundae: duos subsequentes, tertiae: tres ultimos, quartae, ex proecltoribus in qua. Cum in hunc modum tribuni ordinati constituti fuerint, ut omnes legiones aequales principes habeant: post haec seorsum cuiusque legionis tribuni sedentes, tribus sigillatim in legiones sortiantur, aduocantque quam fors assidue praetulit, atque ex ea eligunt quatuor adulescentes, aetate et corporis habitu quam simillimos: productisque ijs optionem faciunt primi primae legionis tribuni, secundi secundae, tertij tertiae, postremi quartae. Rursus quatuor alijs productis, primi optionem faciunt secundae legionis tribuni, & sic deinceps, ultimi autem primae. post hos alijs quatuor productis, primi accipiunt tertiae legionis tribuni, postremi secundae. semperque in hunc modum ad portionem, atque ambitum quodam facta electione, accidunt ut pares in legiones singulas uiri distribuuntur. Cum uero elegerint praesentem multitudinem (hoc autem est, ut faciant singulas legiones modo quaternum

R 4 milium

millium & ducentorum peditum, modò quinq; millium, si quando maius ali quod uideatur periculū imminere) ijs ita distributis, equites antiquitus sanè posteriores peditibus legionarijs solebant recensere: nunc uerò priores. cen susq; eorū habita ratione, ditiores à cenfore deliguntur, describuntq; trecen tos in singulas legiones. Delectu perfectò, prædictū in modum congregant ex ijs tribuni suos quisq; per singulas legiones, unumq; eligētes maxime ido neum, sacramento adigunt profiteri, obtemperaturum se ducibus proculdu bio, atq; eorū mandata pro uiribus executurū. tum reliqui iurāt singulatim procedentes, idipsum significantes, omnia uidelicet facturos sese, quemad modū primus ille. Per idem tempus consulari præditi potestate edicunt præ fectis sociarum ciuitatum in Italia, è quibus auxilia putant accersenda, nume rum indicantes, diemq; & locum, in quem cōuenire oporteat, qui delecti sur erint. At ciuitates delectu habito, simili antè dicto mittunt sacramento ada ctos, constituto præfecto, & mercedis exhibitore. Romæ autem tribuni, ubi milites iurare adegerint, denunciato die singulis legionibus, ac loco, ad quē adesse oporteat inermes, tum quidē eos dimisere. congregatis autem in præ stitutu diem, deligūt ex ijs minimos ætate, fortunæq; perquam tenuis in pila nos: ijs aduiores, in eos quos hastatos uocant: ætate ac robore præstantes, in principes: natu maximos, in triarios. Tot enim ac tales sunt apud Roma nos differentie tam appellationum, quàm ætatum: immo etiam armaturarum in unaquaq; legione. diuiduntq; eos talem in modum, ut sint prouecti ætate, ijdem triarij, numero sexcenti: principes, mille ducenti: ijs pares hastati. reli qui ætate minimi, uelites, pilani ue. quod si maiore numero constat legio, pro portione diuisionem faciunt, triarijs exceptis, quorum idem semper est nume rus. lubentur natu minimi gladium gestare, pila, parmamq;. Parma tum firmitatem habet ob structuram, tum magnitudinem, quæ tutando sit corpo ris satis. nam rotunda cum sit, tripedalem habet diametron. Adornatur præte rea miles & simplici casside, cui lupi pellem imponunt, aut eiusmodi aliquid, quod integumentum pariter insigneq; sit, ut in prælio suos quicq; principes strenuè aut ignauiter se gerentes latere non possint. Pili telum lignum habet longitudine plerunq; bicubitali, crassitudine digitali, spiculum unius spitha mæ, palmi inquam maioris, eò usq; attenuatum & acutum, ut mox primum post iactum necessariò flectatur, sitq; inhabile ad remittendum: alio qui com mune fieret telum. Hos qui deinceps hos ætate excedunt, hastatiq; appellan tur, armaturam ferre iubent. Est autem Romana armatura primum sanè cly peus, cuius latitudo curuæ superficiæ pedum duorum semis, longitudo pedū quatuor: maiori additi amplius quatuor digiti, duplici tabulato, glutino tau rino linteolo infuso compactus: eius exterior superficies uituli corio integri tur, hinulū ue, aut eiusmodi animalis. Habet circumferentia ferreum munimē à summis imisq; partibus, quo ensium ictus uehementiores tutò excipit, ter ræq; adnitendo non corroditur. impactus est eiusmodi clypeo etiam ferreus umbo, qui ingentes sustinet ictus, ac lapidum impetum, sarissarum ue, teliq; quantumlibet uiolenti. Vnà cum clypeo ensis pendet ad dextrum femur. Hi spaniensem uocant. anceps est, mucrone eximio: defertur uiolenter, eo quòd obeliscus eius firmus stabilisq; existit. Ad hæc ueruta duo, galeaq; ænea, & crurum tegmen ocrea. Veruta hæc partim crassiora sunt, partim tenuiora. ex firmioribus, quæ teretia sunt, trientalē habent diametron: quæ quadrata, tri entale latus, tenuiora hastilibus modicis assimilantur, quæ gerunt cū cæteris quæ prædicta sunt. horum omnium longitudo ligni tria cubita non facile ex cedit. impactum est singulis telum ferreum, utrinq; hamatum, eadem qua li gnum longitudine: cuius nexum, structuramq; tam firmiter muniunt ad me dium usq; lignum inserentes, crebrisq; fibulis clauisq; transfigentes, ut non prius nexus utendo relaxetur, quàm ferrū frangatur: licet sit crassitudinis in imo, ubi adhæret ligno, digiti unius ac semis, eò usq; ac tantum adhibent dili gentiæ in nectendo. Præter hæc omnia, adornantur corolla plumea, pennisq; tribus

tribus puniceis, aut nigris erectis, longitudinis ferme cubitalis: quæ cum in summo uertice cæteris armis addiderint, uir quidem apparet duplo maior quam sit: eius uerò aspectus pulcher, hostibusq; terribilis. atq; pleriq; accepto ære unius spithamæ, quoquò uersus quod adhibent pectori, uocant que cordi tuum, perfectam habent armaturam. qui uerò censum excedunt drachma rum decem millium, pro cordituo cum cæteris armis, hamis confertos indu unt thoracas. Idem armandi modus est etiam circa principes, triarios que, præ terquam quòd pro uerutis triarij hastas gerunt. Ex singulis prædictis gene ribus, præterquam è natu minimis, eligunt ordinum ductores, optimos quos que decem: præter quos aliorum decem electionem faciunt, atque hos qui dem omnes principes ordinum appellauerunt: quorum qui primus electus est, sit etiam consilij particeps. hi rursus totidem eligunt tergi ductores. qui bus peractis, cum principibus ordinū diuidunt ætates singulas in parteis de cem, exceptis pilanis: præbent que singulis partibus ex ijs qui iam electi sunt, duos duces, duos que tergiductores. Velites autem, qui supersunt, æquali ter in omneis partes distribuere, parteis que appellauere ordinem, & mani pulum, & signum: duces uerò, centuriones, & principes, seu ductores ordi num. li in singulos manipulos ex ijs qui reliqui sunt, elegerunt ipsi duos, ui gore corporis animi que in primis præstantes, qui signiferi futuri sunt. duos autem in singulos ordines faciunt duces: probe quidem. Cum enim incer tum sit, quid quisque dux facere aut pati possit, nec res bellica admittat excu sationem, nunquam manipulum esse uolunt sine duce, præside ue. Si igitur uterque adsit, qui primus electus est, præest dexteræ parti ordinis: qui secun dus, uiris præest, qui ad sinistram signi partem sunt. Si non adsit uterque, qui præens est, præest omnibus. Volunt autem duces esse non tam audaces, ac periculorum contemptores, quàm ducendi peritos, firmos que, consilio que pollentes: nequere integra in pugnam ruere, aut incipere prælium: sed si supè rentur, premantur que, manere ac mori locum non deserentes. Equites eti am in decem alias similiter diuiserunt, atque ex singulis treis eligunt duces. li uerò ipsi treis assumunt tergiductores: qui que primus electus est, præ est alæ. duo uerò decurionum obtinent ordinem, uocantur que omnes decu riones. absente primo, secundus primū obtinet locum. Armatus equitū nunc sanè perquam similis Græcorū armatus est. Antiquitus thoraces nō habebāt, sed in subligaculis periclitabantur. Vnde ad descendendum ex aquis, celeri terq; insiliendum habiles erant, apti que: sed in prælio minus tutò uerfabatur, quòd inermes periclitarentur. Hastæ duplicem in modum irritæ ijs erāt, quia enim graciles eas faciebant, uibratiles que, neque propositum finem collima re poterant, & antequàm cuspidem alicubi firmassent, quod assidue quate rentur equorum motu, maxima ex parte frangebantur: ad hæc, quod sine ima cuspide fiebant, ad unum solum que anterioris cuspidis ictum erant utiles: siquidem fractæ, nullum amplius usum præstare poterant. Clypeos habe bant ex bubulo corio, placētis umbilicatis persimiles, sacrificijs adhiberi solē tis: quibus neq; in congressu apprimenti poterant, quod firmitate carerēt, im breq; in defacti tumescabant, efficiebanturq; & antea & nunc omnino inuti les. Idcirco cum non approbaretur eiusmodi usus, celeriter mutauerunt, accē peruntq; græcam armorum structurā, in qua hastarum primam illico plagam certiore pariter, nec sine effectu fieri contingit, hasta non tremula ob stru cturā, sed firma existente. similiter transumptione posterioris cuspidis usum firmum, uiolentum que. Eadem ratio est etiam clypeorum. nanq; in congres su tam defendendo, quàm inuadendo, stantes tenti que utiles habentur. quæ cum conspexissent, celeriter imitati sunt. apti enim sunt, si qui etiā alij, accipere mores, & imitari quod melius sit Romani. Talem diuisionem cum fecerint tribuni, dederintq; eiusmodi mandata ad arma pertinentia, tum sanè uiros in propria dimisere. Cum uerò dies aduenerit, quo se omnes cōuenturos iura uerunt in locum à Coss. deputatum: designat autem ferè semper uterq; separa tim

tim suis legionibus locum: nam utriusque seorsum plerumque datur locus, sociorum unus, Romanis legionibus duo. Cōueniunt autem iurati omnes, nemine subterfugiente, quoniam nulla excusatio admittitur, præter auspiciū, ualetudinemque. Ast ubi socii unā cum Romanis congregati sunt, curam distributionis eorum, tractationisque habent constituti à socijs principes, præfecti appellati, numero duodecim: qui primū ex omnibus qui accesserint auxiliariis, aptissimos eligunt equites, peditesque, operam suam ad ministrandum Consulibus recte exhibituros, hos uocant extraordinarios. Multitudo uniuersa auxiliorum existit peditū æqualis plerumque Romanis legionibus, equites duplo plures sunt Romanis. Ex his accipiunt equitū in extraordinarios tertiam ferme partem, peditum quintam. ceteros diuiserunt in duas partes, uocantque alterū dexterum, alterū sinistrum cornu. His omnibus præparatis, accipientes tribuni Romanos pariter, sociosque, castrametantur, una existente apud eos simplici speculatione in locandis castris, qua omni loco temporeque utuntur. Ob hoc etiā mihi uidetur cōuenire tempori, ut tentemus quoad fieri possit, sermone audientes in cogitationem inducere dispositionis copiarum in itineribus, castrametationibus, in structiōibusque. Quis enim tam parum congruit honestis, studiosisque operibus, qui nolit paulo diligentius mentem adhibere eiusmodi actionibus: quas cum semel audierit, peritus erit rei unius, quæ sit digna memoratu & cognitu. Est autem genus castrametationis eorum huiusmodi. Loci, qui semper maxime idoneus uideatur ad castrametandum, eius inquam loci aptissimam partem ad prospiciendū, præcipiendumque, Imperatoris tentorium occupat. positoque signo, ubi illud fixuri sunt, metiuntur circa signum spacium quadratum sic, ut omnia latera distent à signo pedes centum, planum eius sit quatuor actuum. Ad huius figuræ semper unum aspectum, unumque latus, quod uisum fuerit aptissimum a quationibus, pabulationibusque, locantur Romanæ legiones hunc in modum. Cum sex tribuni sint in unaquaque legione, ut dudum exposuimus, duæque Romanæ legiones utrunque consulem sequantur, perspicuum est duodecim tribunos necessariō militare sub utroque consule. ponunt autem horum tentoria ad unam rectam lineam omnia, quæ sit æquidistans lateri quadrati præoptato, distetque ab eo pedes quinquaginta, equis pariter iumentisque ac reliquis tribunorum sarcinis locandis idoneus locus. Tentoria uersa figuntur à prædicti quadrati latere spectantia exteriorem aspectum, qui omnino ducendus uocandusque semper à nobis est, toti figuræ oppositus. Distat inter se tribunorum tentoria æquali spacio, atque eo usque extenduntur, ut totam Romanarum legionum tendentium latitudinem assidue occupent. dimenso rursus spacio centum pedum in anteriorem partem ob omnibus tentorijs, postea à præfinita hanc latitudinem recta linea, quæ sit æquidistans tribunorum tentorijs: ab hac inquam facere incipiunt legionum tabernacula, struentes hunc in modum. Cum secuerint bifariam dictam rectam lineam ab eo puncto rectis ad lineam angulis, equites utriusque legionis oppositos inter se locant, pedes quinquaginta inter se distantes, sectione in medio interualli habita. Est autem equitum peditumque locatio tentoriorum similis. reditur enim tota species tam signi, quam turmæ, quadrata. hæc autem respicit uiarum interualla, habetque præfinitam longitudinem uiaæ adhærentem: est enim centum pedum. Plerumque etiam altitudinem parem facere student, præterquam sociorum. Quod si maioribus utantur exercitibus, tam longitudini, quam altitudini addunt ad portionem. Cum autem accidat, ut respondeant equitum tabernacula medijs tribunorum tentorijs, efficitur quasi striga quædam transuersa ad supradictam rectam lineam, & locum ante tribunos uacuum. nam reuera strigis per similibus fit tractus uniuersi species. Quippe cum ex utraque parte hinc manipuli, indeque sint turmæ productim interpositæ: præterquam quod post prædictos equites utriusque legionis, triarios ad singulas turmas singula signa, forma perquam simili collocant, figurisque sese inuicem contingentibus, sed respicientibus in alteram partem, uersis ab equitum aspectu dimidiata altitudine ad longitudi-

nem

nem signi cuiusque, eo quod multitudine etiā dimidio pauciores plerumque sunt ceteris partibus. quamobrem cum inæqualis existat se penumero uirorum multitudine, contingit ut semper adæquetur secundū longitudinem partes omnes ob altitudinis differentiā. Rursus quinquaginta pedum interuallo ab his utriusque distantes, oppositos triarios locant principes. uersis autem his quoque in prædicta interualla duæque perficiuntur strigæ, initia quidem ab eadē recta linea capiētes, aditusque sicut equites: ab distantiā uidelicet centipede, quæ ante tribunos est: desinentes autem in latus castrorū tribunis oppositū, quod ab initio proposuimus oppositum esse toti castrorū forme. post principes similiter uersos contingentibus se figuris locant hastatos. cuiusque decem signa habeant ex prima diuisione strigæ omnes, contingit eas omnes etiā longitudine pares fieri, earumque sectiones, postremas in quæ parteis ad latus ualli oppositū adæquari: ad quod etiā ultima uerrentes signa castrametantur. Ab hastatis rursus quinquaginta relinquētes pedum spacium, sociorum equites his oppositos locant, sumētes initium ab eadē recta linea, desinentesque in eadē latus. Est autem sociorum multitudo peditū, ut antè dixi, par legionibus Romanis, extraordinarijs distat inferior, equitū duplo maior, ablata horū quoque in extraordinarios tertiam parte. ob id horū etiā altitudinem augētes proportione, in castrametationū figura conantur longitudinē quoque Romanis legionibus adæquare. Confectis autem omnibus quibusque uersis, uersa rursus ab equitibus ponunt socialiū peditū signa, augentes altitudinē ad portionem, uallū respicientia, transuersumque utrunque latus. per singula signa prima quæ sunt ab utraque parte tabernacula principes ordinum capiunt, simulque prædictum in modū intercalantes per singulas parteis sextam turmā à quinta pedes quinquaginta submouent. itidē & peditum ordines, adeo ut fiat hic quoque alius per medias legiones transitus, transuersus utique ad strigas, sed æquidistans tributorū tentorijs uia, quam uocant quintanam, eo quod post quinque ordines traducitur. Locus qui tribunorum tentorijs à parte posteriori subiacet, atque utriusque parti imperatoris tabernaculo adiacet, partim foro, partim quæstorij, eiusque comatibus deputatur. Ab ultimo utriusque partis tribunorum tentorio à parte posteriori quasi inflexum tenentes ordinem uersus tentoria extraordinariorum equitum electi, & quidam uoluntarij in gratiam consulum militantes, uersus transuersa ualli latera locantur, spectantes quidam ad quæstorios comateus, quidam parte altera forum uersus. Plerumque autem contingit, ut non solum contubernia habeant propinqua consulibus, uerum etiam ut incedente exercitu, atque in cæteris usus circa consulem quæstorijque diuerentur, eisque operam curamque impendant. Apponuntur his uallum spectantes, qui eundem præbent usum pedites, quem prædicti equites. deinceps uerò peruium relinquitur spacium latitudinis centum pedum, æquidistans tribunorum tentorijs ultra forum, prætorium, quæstoriorumque, productum per omnes antedictas ualli parteis, ad cuius latus sit perius sociorum equites extraordinarij castrametantur, spectantes forum, prætorium, quæstorium. Ad mediā horum equitum contubernia, & ad ipsam prætorij locū transitus relinquuntur quinquaginta pedum, ducens ad posterius castrorum latus, ordine ad rectos angulos positus prædictæ plateæ. His equitibus rursus uersis ponuntur auxiliares extraordinarij pedites, uallum spectantes, posteriusque totius castrametationis latus. Vacuus autem locus, qui ex utraque horum parte superest, uersus transuersa latera datur externis, hisque qui pro tempore socij aduenerint. His sic se habentibus, tota quidem castrorum forma efficitur quadrata equis lateribus. Particulares autem figuræ tam sectionis strigarum, quam reliquæ dispositionis, urbi simillimam speciem præ se ferunt. Vallum à tentorijs per omnia latera ducentos submouent pedes, quod uacuum multas ipsis commoditates præbet. Est enim rebus in castra importandis exportandisque ualde opportunum. quando singuli, ut quæque strigarum proxima est, in hoc uacuum egrediuntur, neque in unum concurrantes subuertunt, calcantque se inuicem: quæque habent, aut abigunt pecora, prædasque ex hostibus huc deducentes, tuto per noctem seruant, & quod præcipuum est, si

noctis

noctu hostis aggrediatur, neque ignis, neque telum peruenit ad ipsos, praeter admodum rara, atque ea innoctua ferme propter magnitudinem distantiae, tentorij praesertim circumiectis. Data igitur multitudinem peditum, equitumque utrumque in modum, siue quatuor seu quinque milium singulas legiones faciant: similiter & signorum altitudine, longitudineque, ac multitudine concessa: & adhaec distantijs itinerum, platearumque, nec non omnibus alijs concessis: facile est uolentibus considerare, quam sit locus capax, castraque quam ampla. Quod si aliquando abundet sociorum multitudo, siue hi ab initio castra secuti sint, siue postea per occasionem accesserint: ijs quidem qui per occasionem accesserint, ea etiam quae circa praetorium sunt, replent spacia, forumque & quaestorium contrahunt in unum, cogente temporis necessitate: ijs uero, qui una cum exercitu a principio exiuerunt, si sit abundans multitudo, addunt strigam unam ab utraque parte Romanarum legionum, uersus transuersa latera. Omnibus autem quatuor legionibus, consulibusque ambobus in una castra coeuntibus, congregatisque, nihil aliud cogitare oportet, quam duos exercitus, prout dudum exposuimus, pariter castrametatos auersos inuicem iunctos esse, contingentes semet ad contubernia extraordinariorum utriusque exercitus. quando sane contingit, ut figura fiat oblonga, locus duplo priore maior, circumferentia sesquialtera. Cum igitur ita eueniat, ut consules una castrametentur, sic semper utuntur castrametationibus. cum uero seorsum, reliqua sane similiter, forum autem, praetorium, quaestoriumque in medio statuunt utriusque exercitus. Ast ubi castrametati sunt, conuenientes tribuni, ab omnibus qui in castris sunt, liberis pariter seruisque, singulatim iulurandum exigunt. Iurant autem illi, se nihil e castris furto ablaturos: immo si quis etiam inuenerit quippiam, id allaturum ad tribunos. deinceps ordinant signa, atque ex utraque legione principum hastatorumque duo ad loci curam deputant, qui ante tribunos est. In hac enim platea maxima pars Romanorum quotidie uersatur, idcirco studium adhibent, ut ea aspergatur, uerraturque diligenter. Ex reliquis duo de uiginti tria quisque tribunorum sortiuntur. nam tot sunt hastatorum principumque in singulis legionibus signa secundum ante dictam diuisionem. Tribuni autem sex, tria signa, uicissim singulatimque ministrant, tribuno ministerium huiusmodi. castris loco assignato, tentorium erigunt ijs, locumque circa tentorium pauimentant: & si quid circum sepire oporteat ad uasorum custodiam, id ipsis cura est. Dant etiam excubias duas. excubia quatuor uiris constat, quorum pars ante tentorium, pars post tentorium iuxta equos excubant: Cum igitur tria quisque signa tribunus habeat, atque in ijs singulis uiri sint amplius centum, exceptis triarijs, uelitisque, qui huiusmodi ministerium haudquaquam exhibent, opus quidem leue sit, eo quod quarto quoque die ad singula signa ministerium peruenit. tribunus autem ex praefatis ministerijs usus pariter necessarius, honorque atque obedientia exhibetur. Triariorum signa tribunorum ministerijs eximuntur, sed turmis equitum singulis diebus ministeria praebent, ut quicque proximi sunt post turmas locati: qui custodiunt etiam alia, sed praesertim equos, ne aut implicati uinculis laedantur, futuri inutiles ad opus: aut soluti, atque inuicem irruentes, turbas tumultusque excitent in castris. Ceterum unum ex omnibus signum excubat quotidie per uices ante imperatorem, quod securitatem pariter imperatori praebet aduersus insidias, ornatumque speciem magistratus. fossae ac ualli duo latera socijs cura sunt, quibus proximum utrumque eorum cornu locatum est. Romanis utriusque legioni unum. Cumque singula latera per signa diuisa distributaque sint, particularis sane cura ordinum ductoribus incumbit praesentibus adstantibusque. Ut autem uniuersum latus bene se habeat, duobus tribunis similiter. reliquam etiam legionis curam hi sunt qui gerunt, bini enim inter se diuisi bimestre spacium semestris temporis uicissim imperant: uniuersosque quibus fors obtigit, subdiali usui praesunt. Idem modus principatus est etiam praefectorum inter socios. equites ordinumque ductores omnes oriente accedunt ad tribunorum tentoria, tribuni ad Consulem: ille quod

quod instat agendum, tribunus edicit: tribuni equitibus, ordinumque ductoribus: ijs multitudini promittit tempore opportuno. Nocturni signi traditionem praestant hunc in modum: ex singulis generibus equitum peditumque, decimi signi, quod ultimum castrametatur ad extremitatem strigarum. ex ijs uir unus eligitur, qui excubiarum ministerijs non tenetur: uerum accedit singulis diebus occidente sole ad tentorium tribuni, & accepta tessera (ea est tabella inscripta) recedit. Cumque secesserit ad signum suum, tradit tabellam singulumque adhibitis testibus proximi signi principi, ille similiter proximi: idem que faciunt omnes deinceps, donec ad prima, ac prope tribunos locata signa peruenit. Hos autem oportet tabellam nondum obortis tenebris referre ad tribunos: & si relatae sunt omnes quae datae sunt, cognoscunt signum datum esse omnibus, perque omnes ad sese peruenisse. at si quid defuerit, confestim inquirunt tribunus, quid nam commissum sit, percipitque ex inscriptione, qua nam ex parte tabella uenerit: atque ubi repertum fuerit impedimentum, conueniens inferitur multa. Vigilijs disponunt hunc in modum: Imperatorem, eiusque tentorium, accubans custodit signum: tribunorum tentoria & equitum turmas, deputati, ut modo dictum est, ex singulis signis. Itidem per singulos ordines omnes ex se ipsi custodias disponunt, ceteras Imperator. fiuntque plerumque tres excubiae: apud quaestorem una, binae apud legatos, consiliariosque. exteriorum castrorum aspectum uelites complent, totum interdum uallum circumstantes. etenim hoc illis iniungitur ministerium. Portas singulae ex ijs decades accubantes seruant. eos qui sunt uigilijs deputati, ex singulis custodij, qui primam uigiliam acturi sunt, unus ex signis singulis tergiductor uespere ducit ad tribunalum: is dat singulis taleolas per singulas uigilias, breues ad modum, habentes characterem. illi cum acceperint, ad assignata recedunt loca. Fides circuitionis equitibus committitur. Oportet enim primum alae ductorem per singulas legiones praecipere uni ex suis tergiductoribus summo mane praecipuum huiusmodi, ut is edicat ante prandium quatuor adulescentibus alae suae, ad eos pertinere circuitionem noctis proximae accessurae. Post haec oportet item praecipiat sequentis alae ductori ante noctem, quod illi incumbit cura circuitionis in sequentem diem. is cum audiuerit, oportebit ut similia faciat his, quae praediximus in sequentem diem. atque hunc in modum & ceteri deinceps. Qui uero praeparati sunt per tergiductores ex prima ala quatuor, ubi sortiti fuerint uigilias, conferunt se ad tribunalum, accipiuntque in scriptis, quotam, quotque uigilias circuire oporteat. postea uero accubant ijs quatuor iuxta primum signum triariorum, cuius princeps curam gerit, ut competens uigilijs signum tuba detur. Cum uero tempus accesserit, primam uisit uigiliam, qui eam uisendam sortitus est. Circuit autem praedicta loca non solum circa uallum, aditusque, sed omnia per signa singula, turmasque: et si inuenerit uigiles primae uigilantes, accipit ab ijs taleolam: si autem offenderit quempiam dormientem, aut locum deseruisse, attestatus proximos abit. Idem fit etiam ab ijs, qui deinceps uigilias circumeunt. Dandi autem signum buccina (sicut paulo ante dixi) per singulas uigilias, quod circuitoribus conueniat cum uigilibus, ductoribus ordinum primi signi triariorum utriusque legionis quotidie cura incumbit. circuitoribus singuli sub ipsam lucem referunt tesseras ad tribunalum. & si omnes redditae fuerint, sine delicto abeunt. At si quis pauciores attulerit, quam sit custodiarum multitudo, inquirunt ex characteribus, quae nam custodia defecerit. qua re cognita, uocatur ordinum ductor. is autem ducit eos, quibus est commissum uigilia. ijs disceptant cum circuitore: & si custodum fuerit delictum, confestim profert id circuitor, adhibitis testibus, qui proximi sunt. tenetur enim hoc facere. Ac si nihil huiusmodi factum sit, crimen recidit in circuitorem, statimque aduocato concilio, coram tribuno dicit causam: & si condemnatur, fuste caeditur. id supplicium huiusmodi est. Accepto fuste tribunus, uix tantum attigit damnatum, quod ubi factum est, omnes qui in castris sunt, caedentes fustibus, lapidibusque, plerumque in ipsis castris conficiunt. at si

qui euaserint, nec sic quidem seruari possint. etenim quo' nam pacto? quibus neque in patriam redire licet, neque aliquis ex necessarijs domi eum recipere audeat? ob hoc funditus pereunt, qui in talem inciderint calamitatem. Eisdem poenae obnoxius est tam tergiductor, quam alae praefectus: nisi praeeperint, ille circuitoribus, hic alae praefecto, quae proxima sit, in tempore opportuno. Quapropter cum eò usque uehemens atque inexorabilis poena sit, haudquamquam apud eos uigiliae aberrant. Oportet autem, ut milites pareant tribunis tribuni ad consules referant. attamen potestatem habet tribunus multandi, pignoris capiendi, caedendi. Praefecti quoque in socios idem ius habent. Fuisse caeditur etiam, qui furto sustulerit quippiam e castris, necnò qui falsum testimonium dederit: & si quis flore aetatis abutens deprehendatur. ad haec, qui ter ob idem crimen multatus sit, in haec tanquam crimina animaduertunt. Probro autem ducunt, ignauitatem adscribentes militi delicta huiusmodi, si qui strenue se gessisse falso retulerint ad tribunos, honoris causa adipiscendi: itidem si qui in presidio dispositi, perculsi metu datum ipsi locum deseruerint. similiter si quis telum aliquod ob metum abiecerit, in ipso conflictu: proinde nonnulli in presidijs manifestè perituri, multiplici manu circumuenti, locum semel datum, deserere nolunt, poenam metuentes delicto competentem. Alij in ipso periculo excussio clypeo, aut ense, aut alio quopiam eiusmodi telo, temere irruunt in hostes: aut in potestate habituros se sperantes quae perdidierint, aut aliquid perperos manifestum opprobrium deuoturos, conuiciaque suorum, quod si aliquando haec eadem circa plures fieri contigerit, & signa aliqua cum timore persuasione ducta locum deseruerint, omnes fuisse egere aut interficere non approbant, sed rei solutionem inueniunt utilem pariter, terribilemque, quippe conuocato exercitu, tribunus productos in medium desertores accusat, inuehiturque acerbè, denique quinque aut octo, interdum etiam uiginti: atque in totum ratione habita multitudine, ut decima ad summum existat pars delinquentium, hos ex omnibus illis qui timide se gesserint, sorte eximit, & fuisse caedit, ut supra dictum est, nulla deprecatione admissa. reliquos, ordeo eis pro tritico demenso, extra uallum munimenta que tendere iubet, ergo periculo ac fortis formidine equè omnibus imminente, quandoquidem casus in incerto sit, exemplo autè dati ordei ad omnes pertinentem, id quod est receptum consuetudine, facit insuper ad terrorem, correctionemque delictorum. Quin etiam iuuentutem probe excitant ad periculum. Cum enim usus exoptulet, atque eorum quippiam strenue se gesserint, uocat imperator ad concionem exercitus, producti que qui aliquid praeter caeteros egisse uisi sunt, primum de laudibus singulorum pro concione orationem habet, exponens quicquid strenue gesserint: & si cuius boni in eorum uita sit conscius, quod mentione dignum uideatur. postmodum ei qui hostem uulnerauerit, gessum donat: qui equo deiecerit, spoliauerit que, pediti phiala, equiti phaleras, antiquitus autem gessum tantum, & hoc assequitur non qui in acie aut expugnatione oppidi uulnerauerit quempiam hostium, spoliauerit uel: sed si in leuibus certaminibus, aliquibus uel alijs eiusmodi temporibus, quibus nulla urgente necessitate uirum ipsi quippiam ac uoluntarij eiusmodi sese dedere certaminibus. his uero qui in expugnatione urbis primi murum ascenderint, auream dat coronam. Similiter etiam eos qui propugnauerint, seruauerintque aliquem ciuium sociorum uel, tum imperator indicat, insignesque reddit muneribus. tum uero tribuni seruatos decreto cogunt, nisi id sponte faciunt, seruatores coronare: colitque hunc praeterea seruatus per omnem uitam tanquam parentem, omniaque ei oportet ut exhibeat sicuti genitori. His incitamentis non solum audientes, praesentibusque prouocant ad concertationem, imitationemque in periculis subeundis, sed etiam domi manentes. nam qui consecuti sunt eiusmodi munera, praeter gloriam inter milites, & domi famam illico peruagantem, etiam post reditum in patriam pompas solennes cum ostentatione ac dignitate adeunt: eo quod solis licet eir componere ornatum istis, quos sui duces ob uirtutem honoribus sunt profecuti. Domi quoque in locis celebrioribus spolia disponunt, indicia propriae uirtutis, testimoniumque.

niaque. Cum igitur tantum adhibeant curae, studijque circa honores, suppliciaque in castris, apprimè conuenit, ut euentus etiam bellicarum actionum prosperi, celebresque sequantur. Obsonium pedites duos obolos accipiunt singulis diebus, ductores ordinum duplum, equites drachmam. Triticum datur peditibus attici medimni, ex tribus duae ferme partes: equitibus ordeis septem medimni singulis mensibus, tritici duo: socijs, pediti equa portio, equiti tritici medimnus & tertia pars, ordeis quinque medimni: daturque id socijs muneri. Romanis tamen frumenti quam uestis armorumque, si quis huiusmodi rerum indigerit, horum omnium questor certum ordinatum precium eorum obsonijs subtrahit. Cara mouet hunc in modum: ubi primum datum fuerit signum, detrahunt tentoria, componuntque sarcinas, sed neque deponere, neque erigere licet cuiquam, antequam tribunorum imperatorisque tentorium erigatur, deponatur uel. ubi secundum imponunt onera iumentis. ubi tertium, procedere oportet primos, mouereque tota castra. ac primi plerumque incedunt extra ordinarij. hos sociorum dextrum subsequitur cornu: quos deinceps sua iumenta sequuntur. post eos it Romanorum prima legio, habens pone sua impedimenta. tum secunda incedit legio, sequentibus ipsam suis uehiculis, sociorumque impedimentis, qui agmen cogunt. ultimum enim dum incedunt, leuam sociorum cornu tenet locum. Equites interdum sequuntur a tergo suas quique partes, alias iumentorum latera obequitant, stipantes ea, tutumque praebentes incessum. Quod si qua sit a tergo suspicio, caetera quidem apud ipsos eodem se habent modo. ipsi uero sociorum extraordinarij a fronte ad tergum traducuntur. alternisque diebus legiones & cornua eadem praecedunt, rursusque sequuntur a tergo, ut a quationis frumentationisque integræ aequaliter omnes participes fiant, mutantem semper ordinem, ut alternatim primores incedant. Virtutem etiam alio genere incessus, temporibus parum tutis, patentibus campis, ducunt enim triplicem phalangem aequidistantem, hastatorum, principum, triariorum: praeposcentes antecedentium iumenta omnibus. post prima uero signa, eorum qui secundi incedunt: post secunda, eorum qui tertij: ad proportionemque sic alternatim ponentes iumenta et signa, hunc in modum ad iter instructi, cum aliquid grauius acciderit, modo ad scutum declinantes, modo ad hastam, producunt signa praeter impedimenta, ad hostium aspectum. breuique tempore, atque una motione armatorum ordo recepit instructionis dispositionem: praeterquam si aliquando hastatos evolutione uti oportuerit. iumentorum autem, caeterorumque ea sequentium multitudo, post instructos sese subducentes, locum obtinent in periculis competentem. Cum uero incedentes appropinquauerint locis castris, praecedunt tribunus, & ex principibus ordinum quicumque huic muneri assidue fuerint addicti, qui postea quam conspexerint totum locum, qui optandus sit ponendis castris, in hoc ipso primum deputauerunt ubi ponendum sit tentorium imperatoris, ut est ante dictum, & iuxta quem aspectum latusque quadrati imperatori assignato locanda sint legiones. his praepositis dimetiuntur circumferentiam praetorij, deinde rectam lineam, iuxta quam ponuntur tentoria tribunorum. deinceps eius aequidistantem, a qua incipiunt locari legiones. similiter & ab altera parte praetorij dimensi sunt loca lineis, de quibus paulo ante singulatim exposuimus. his peractis breui temporis spacio, eo quod facilis est dimensio, si quidem omnia sunt determinata ac solita spacia: post haec signa fixerunt unum, primumque, in quo poni oportet loco tentorium imperatoris, secundum ad praepositum latus, tertium ad mediam lineam, ad quam tribunus tendunt: quartum apponunt legiones. & haec quidem faciunt punicea: imperatoris album. ad alteram partem modo nudas hastas ponunt, modo signa ex alijs coloribus. His peractis deinceps strigas dimensi sunt, hastasque fixerunt ad singulas strigas. unde conuenienter, cum appropinquauerit exercitus incedens, conspexeritque castrorum locum, confestim omnibus omnia fiunt nota, coniectantibus, considerantibusque ex praetoris signo. Igitur uno quoque manifestè agnoscere, in qua striga, & qua strigae parte tendit, eo quod omnes semper eundem in castris locum tenent, sit simile quippiam, quale cum in urbem notam ac propriam ingreditur exercitus, illic enim a portis declinantes

mox unusquisque procedūt, perueniuntq; ad proprias habitationes absq; ullo errore, propterea quod uniuersi ac singuli cognoscunt in qua ciuitatis parte sit ipsorū diuersorū, his simile quippiā contingit etiam in Romanis castrametationib; qua uidentur Romani sequentes huiusmodi facilitatem, cōtrariā Græcis incedere uiam, quo ad hanc partem. etenim Græci castrametando precipuū ducunt, castrorū munitiones, easq; sequuntur in primis, partim fodiendi laborem declinantes: partim existimantes nō esse similia manufacta munimenta, ijs quæ ab ipsa locorū natura facta sunt munimenta. ob id etiam in uniuerso castrorum positu figuras omnifariam mutare coguntur, sequentes locorum situs, unde incertum esse contingit, priuatam quoq; & particularem tabernaculi singulorum locum. Romani autem laborem fodiendi, aliaq; ijs cōpetentia tolerare præoptant, commoditatis gratiā, atq; ut notum unumq; semper habeant castrorum situm. Vniuersales itaque partes speculationis exercitum, castrametationisq; in primis, huiusmodi sunt.

Quæ sequuntur, ex Vuolsgangi Musculi uersione habentur.

Propè aut omnes historiographi de hisce nobis Rebus, uirtutis cōmendatū encomiū, utpote de Lacedæmonijs, Cretēlib; Mantineis, & Carchedonijs, nōnulli etiā Atheniensū & Thebæorū Reip. mentionē fecerūt. Ego uerò illas quidē transeo, eas uerò quæ Atheniensū ac Thebæorū sunt, haud opus habere plixa declaratiōe persuasum habeo, propterea qd nec augmēto cōpetenti, nec stabili uigore potitē, neq; moderatas rerū mutatiōes fortitē sunt, sed quasi noua quadā fortuna ad tempus, ut in prouerbio est, illustres faciē, cū adhuc uigere, et p̄ sperē habiturē uiderent, cōtrariā sunt mutationem expertæ. Etenim Thebæi, per Lacedæmoniorū ignorantia, & odiū eorū quos belli socios habebāt, unius et alterius uirtute, qui supra dicta cōsiderarūt, apud Græcos sibi uirtutis encomiō uendicarūt. Quod nāq; nō Reip. status, sed eorū uiuorum uirtus, qui ipsis præerāt, prosperitatis causam Thebæis attulerit, cōsequēs euestigio fortuna cūctis patefecit. Res enim illorū unā cū Epaminōdē & Pelopididis uita, & auctæ fuerūt, & cōfirmatæ, & rursus dilapsæ. unde sanè cēsendū liquet, nō Remp. sed uiros illos in causa fuisse, qd ciuitas Thebæorū splendorē illum consequuta fuit, quo tū tēporis extitit illustris. Pari ratione & de Atheniensū Rep. sentiendū est. Illa siquidē sæpenumero, p̄sertim per uirtutē Themistoclis, illustrissima facta, cōfestim contrariē mutationis experientia, propter naturę ipsius inæqualitatē, accepit. Idem enim semper Atheniensū populo accidit, quod nauib; nauclero destitutis. Siquidē ubi uel metu hostiū, uel tempestatis incōmodo mouent classiarū illorū milites, ut gubernatori consentiāt, & obtemperēt, excellēt officio suo fungunt. Vbi uerò sumpta temeritate Imperatores suos cōtenere, et inter se, propterea qd nō amplius eadē omnib; p̄bant, dissidere ac seditionē mouere incipiūt, sic ut alij nauigationē presumat, alij gubernatorē ut ad portū appellat, urgeāt, alij scalmos excutiāt, alij rursus apprehendant, & ad nauigandū horrent, aspectus oriē dedecorosus, ijs qui ista spectant, p̄pter mutuā discordiā & seditionē. Et illis q; qui nauigationis sunt cōsortes ac participes, instabilis est animus: quocirca & sæpenumero altitudinē pelagi, ac uehementiores tēpestates quæ in illo frequēter oriri solent, fugientes, in portu ac circū litora obnauigāt, id quod iam frequēter Atheniēsi Reip. accidit. Etenim aliquādo cū maximas & grauissimas calamitates cū populū tū Imperatorū uirtute retudisset, in trāquillitate rerū nullis cladib; obnoxia, ad modum temerē ac præter rationem offendit. Quapropter de hac & Thebæorum Republica non est ut plura dicantur, in qua utraq; plebs omnia proprio motu aggreditur, illa excellenter præceps & acerba, hæc ad uim & furorē asueta. sed ad eam quæ Cretensium est transeuntes, duobus modis operæ precii esse iudicamus, ut sciamus quomodo ex prisicis cōmentatoribus Ephous, Xenophon, Callisthenes, Plato, primū quidem similem hanc & eandem cum Lacedæmoniorū Republica dicant, deinde laudabilem esse pronūciant: quorum mihi neutrum uerum esse uidetur, id quod ex sequentibus cernere licet.

Et primū

Et primū illud ostendā, quod sit dissimilis. Hoc sanè Lacedæmoniorum Reip. proprium esse dicunt, primū ut in terrenis possessionib; nemini plura reliquis possidere liceat, sed singulos ciues æqualē ciuilib; loci portionē habere oporteat: deinde apud eos multā meretur, tanquā reprobis, quisquis reliquos terrena possessione excellit: atq; ita ex ea Republica ambitio quæ circa plus ac minus uersatur, funditus est sublata. Tertio, apud Lacedæmonios, perpetuo principatu potiūt reges: ij uerò per uitæ spaciū qui senes uocātur, per quos & cū quibus cuncta Reipublicæ negotia administrantur. Apud Cretenses uerò modis cōtrarijs aguntur omnia. Etenim eam regionem leges ipsis pro cuiusq; uiribus, ut fertur, absq; ullo fine possidendā permittunt: ac sic inter eos excellentia & differentia in precio est, ut nō modò necessaria, sed & honestissima putetur illius possessio. In uniuersum autem turpis lucri, & auariciæ studium usq; ad eodē locum apud eos obrinet, ut inter cunctos mortales solis Cretensibus nullus quæstus turpis esse uideatur, quamuis circa principatus annuam habeant & democraticā constitutionem, ut hæsitemus, & admiremur sepenumero, quomodo nobis scriptores ista de ijs qui contrariā naturā habent, quasi familiares inter se sint, & cognati, pronunciauerint, & sine delirio tantas differentias, idq; nō obiter, sed multis uerbis in epimetro constituerint: solū Lycurgū ex his qui antecesserunt, ea cōsiderasse dicētes, quæ solida & firma existant. & cū duo sint, quib; quæuis Respub. seruat, fortitudo uidelicet aduersum hostes, & mutua inter se cōcordia: sublata auaricia, simul & uniuersam inuestinā differentia ac seditionē sustulisse. qua ratione & Lacedæmonij, cū ab his malis alieni essent, res suas melius quam reliqui Græci, & maiore cum cōsensu, dispensarint. Cretenses aut, quæuis ista pronūciant, & ex collatione cōsiderent, nihilo tamen minus propter insita ipsi auaricia in plurimis publicis seditionibus, cædib; ac bellis intestinis uersantes, nihil ista ad se pertinere putāt, sed pronūciare audent, quod similes inter se sint hęc politica. Ephorus de utraq; Repub. differens, sic, præter nomina illarū, iisdē dictionibus utitur, ut nisi quis propria nomina attendat, nullo pacto discernere queat, utrā ex illis cōmemoret. Igitur quib; ille mihi inter se differre uideantur, hęc sunt. Quatenus uerò Cretensem Rempublicā, ne claude cōmendabilem, nec emulandā esse iudicemus, iam exponemus. Ego cuiusuis Reipublicę duo arbitror esse principia, propter quæ tam potentia quam statū illius aut optabile aut detestabilem fieri contingat. Hęc aut sunt, mores ac leges. Optabilis ac selectus Reipublicæ status est, quo & priuata mortalium uita sancta & integra, & publici ciuitatis mores placidi ac iusti redduntur. Detestabilis uerò ac fugiendus, quo contrariū perficitur. Quemadmodum itaq; si quando mores ac leges honestatem apud quosdā respere uiderimus, cōfidenter pronūciamus & uiros eiusmodi Reipublicę honestati fore conformes, ita & ubi priuatā quorundā uitā auariciæ dedita & publica negotia iniusta esse uiderimus, manifestum est haud immerito posse dici, quod partim secundū leges, & partim secundū mores illorū praua sit uniuersa eorū Respublica. Præterea non inueniet quisquam magis subdolos priuatos mores, neq; iniustiora, pro portione, studia, quam sint Cretensium, demptis planè paucis. Quapropter quare Rempublicā illorū nec similem Lacedæmonicā, nec aliā selectā aut æmulandā esse iudicemus, ex præmissa collatione probauimus. Imò nec Platonis Rempublicā æquum est introducere: quæuis & illā nonnulli philosophi celebrant. Quemadmodū enim nec artifices nec athletas nondū assuetos aut corpore exercitatos athleticis certaminibus admittimus: sic nec istam ad hoc introducere oportet, ut cum prioribus collata decertet, nisi prius aliquod illius opus ueraciter demōstret. Hactenus uerò illud dixerim, quod si mentio illius faciendā sit, ut cum Spartatarū, Romanorum, ac Carthagenensium Rebus publicis conferatur, perinde hoc futurum, ac si quis imaginem aliquam proponat, & uisus ac spiritu præditis uiris conferat. Etenim tamen omnino propter artificium laudem mereatur, ipsa tamen collatio in animatorū cum animatis planè indiga & obscura in oculos

speculati incurrat. Quocirca relicta illis, ad Laconum Rempublicam reuertamur. Vide tur mihi sane Lycurgus ad hoc, ut ciues inter se consentiret, et Lacedaemoniam certo conseruaret, denique libertatem Spartae firmam custodiret, tulisse legem, ac bene prouidisse, ut cogitatio illius diuinior esse putet, quam homini conueniat. Etenim possessionum equalitas, uictusque frugalitas et comunicatio & temperatam erat redditura priuata uitam, et Rempublicam tranquillam ac quietam praestitura. Denique operandi, & graues labores perferendi exercituum, fortes erat ac generosos uiros perfecturum. Vtriusque autem istis in una mente uel ciuitate concurrentibus, fortitudine uidelicet & temperantia, haud facile fieri potest, ut malicia uel ex ipsius nascatur, uel ex proximis aliunde attrahatur. Adhuc itaque modum, hisce rationibus firmam constituta Rempublicam Lacedaemoniae securitatem parauit, & admodum diuturnam Spartiatis ipsis libertatem reliquit. Quod uicinarum possessionem, ac principatum, & omnino rerum inuadendarum studium attinet, neque ex parte, neque in genere quicquam prorsus cogitasse uidetur, nisi unum hoc, tale aliquam necessitatem, aut propositum uoluntatem introduci debere, per quam obtineret, ut sicut uita priuata sua sorte contenta ac frugaliter, ita et communes ciuitatis mores sorte sua contenti ac temperati redderentur. Nunc uero licet eos sic instituisse, ut et alienissimum ab ambitione, et tam priuata uita quam ciuitatis ipsorum moribus, cordatissimi essent, erga reliquos Graecos ambitiosissimos eos ac regnandi cupidissimos et auarissimos reliquit: ut partim ne mo ignoret, quod illi prope Graecorum primi, uicinarum regiones propter auariciae studium appetentes, Messenijs bellum mancipandi gratia intulerint: partim omnibus notum sit, quod per contentione se ipsi iureiurando ad hoc adstrinxerint, ne obsidionem soluerent, priusquam Messeniorum ciuitatem uicinerent. Et illud quoque notum est omnibus, quod propter imperandi studium Graecis insitum illis rursus quos pugnando uicerant, sic sunt facti subditi, ut imperata ab illis facere sustinerint. Etenim irruentes Persas uicerant quidem, pro retinenda Graecorum libertate decertantes: uerum reuersis ac fugientibus Graecae ciuitates dedititias secundum pacem ad Antalcidam factam, ad hoc prodiderunt, ut pecunia potius uires aduersus Graecos recuperaret. quo tempore & legum apud eos uisa est intercidere constitutio. Donce enim uicinarum, denique ipsorum Peloponesiorum principatum appetebant, subsidij, illis quae ipsa suppeditauerat Lacedaemonia contenti utebantur, in promptu habentes necessariorum apparatus, ac celeres ad propria reditus et reductiones facientes. postquam uero classem pelago coeperunt immittere, ac pedestribus quoque expeditionibus, extra Peloponesum militare, manifestum est, quod neque nomisma terrent, neque annuorum fructuum permutatio, ad necessarios ipsorum usus secundum Lycurgi constitutionem sufficere potuerint. Requirebat enim institutum illud commune nomisma, & peregrinos apparatus: unde coacti sunt Persarum operam efflagitare, ac tributa imperare insularis, & a cunctis Graecis exigere pecuniam: gnari iam, fieri non posse, ut secundum Lycurgi nomothetiam non modo Graecorum principatum, sed ne res quidem suas prorsus assererent. Qua uero ratione ad haec digressus sum? Ut re ipsa uidelicet perspicuum fiat, quod ad hoc quidem, ut res suas constanter quis custodiat, ac libertatem retineat, sufficiens sit Lycurgi nomothetia. Et ipsi qui hunc Rempublicae finem spectant, concedendum est, quod neque sit, neque fuerit quicquam Lacedaemoniorum status & ordinatione exoptabilis. Si uero maiora quisquam appetierit, & pulchrius ac magnificentius esse duxerit, multis praesente, multis imperare ac dominari, suspici ab omnibus, & cunctos adnuere, haecenus concedendum erit, ad id institutum Laconum Rempublicae deficere: Romanorum uero excellere, & potentiorē habere constitutionem, id quod re ipsa liquet. Etenim Lacedaemonijs, cum ad obtinendum Graecorum principatum prorupissent, contentum de sua quoque ipsorum libertate periclitati sunt. Romani uero Italiae potentiam consequuti, breui tempore uniuersum sibi subiecerunt orbem, haud parum ad propositum huius consequutionem rerum opulentia & parato comatu adiuti. Carthagenensium uero Respublicae inde mihi ab initio bene secundum omnimodas differentias constituta fuisse uidetur. Erant enim apud eos Reges, et Senatus Aristocraticam potestatem habebat: plebs uero ipsi praerant, quae ipsi contempserat. In uniuersum uero, quod cunctorum coadunationem attinet, cōsimilis erat Ro. et Lacedaemoniorum Respublicae. Illis autem temporibus,

bus, quibus, in Annibalicum bellum incidit, deterior erat, potior uero Romana. Etenim cuiusque corporis, & Reipublicae, & instituti, auxilium quaedam est secundum naturam, deinde uigor, postea rursus diminutio, ut omnia in ipso uigore sint optima: & praeterea tum quoque differentes inter se fuerunt Respublicae. Quantum enim Carthagenensium primū inualuerat, ac maiore quam Romanorum successu rerum potita fuerat, tantum iam defecit: Roma uero tum quoque potissimum secundum politicam constitutionem florebat. Quapropter & apud Carthagenenses populus iam in consilijs plurimum acceperat uirum, apud Romanos uero senatus uigebat: unde apud illos multis, apud istos uero optimis consulibus, res Romanorum in publicis actionibus, inualuerunt, uel sicubi etiam de summa rerum periclitabantur, optime tamē consilijs usi, tādē bello Carthagenenses uicerunt. Quod autem ad bellicos usus ex parte uelociter instituendos attinet, naualem pugnam Carthagenenses melius exercent & instituunt, quod ea illis experientia patria sit & antiqua, ac cunctos mortales marina expeditione excellant. Pedestres uero bellandi usus praestantius obeunt Romani, quam Carthagenenses. Huc enim illi omni studio feruntur: Carthagenenses uero pedestres expeditiones penitus negligunt, de equestribus parumper solliciti. Huius rei causa est, quod peregrinis ac mercede conductis exercitibus, utuntur, Romani uero indigenis ac ciuilibus. Et haecenus quoque haec Respublica, magis probanda est quam illa. Spiritus enim libertatis illa perpetuo collocat in stipendiariorum magnanimitate: Romanorum uero in sua ipsius uirtute, & sociorum auxilio. Quapropter & si quando Romani detrimentum aliquod in principatibus accipiunt, una cum omnibus repugnant: Carthagenenses uero pro contrariis pro patria ac liberis decertantes, iram ponere nunquam possunt, sed ad extremum usque spiritum pugnam perdurant, donec hostes deuicerint, unde & Romani licet plurimum in nauali expeditione experientia inferiores, sicuti praedixi, in summa tamen rerum uictores euadunt propter uirorum uirtutes. Quauis enim in marinis discrimenibus, haud parum conferat naualis pugnae usus, classiariorum tamen magnanimitas maximam ad uictoriam adfert momentum. Praestantiores autem natura sunt Itali Phoenicibus & Libyanis, tam corporum robore, quam animi confidentia, & ad hanc rem per assuetudinem iuuentutem suam magnopere concitata reddunt. Vnum memorabo, quod satis habet indicij, quale sit eius Respublicae studium, ad hoc destinatum ut tales uiros efficiat, qui nihil non ferant, quo patriae uirtutis encomium ac famam conciliare possint. Si quidem apud eos quispiam ex illustribus, uiris ex hac uita decesserit, elato funere portatum cum reliqua pompa ad rostra, siue dicta, in forum: & nunc stans conspicuus, nunc uolutus, idque raro, uniuersa plebe circumstante rostra ascendit, siquidem filius adultus super sit ac praesens existat: sin uero alius quisquam ex ipsius genere, ac demortui uirtutes, et quae in uita praecclare gessit praedicat. Et hinc accidit, ut multi ad moneant & quae gesta sunt inspiciant, sicutque non illi modo qui operum illius fuerint cōsortes, sed & exteri usque adeo cōpatientes, ut casus eiusmodi non solum illis qui periclitantur proprius, sed & populo uideatur esse communis. Quo facto sepe liunt mortuum, ac iusta faciunt deinde imaginem illius illustrissimo domus loco ponunt, & lignea facella circumstruunt. Imago autem est, facies ad similitudinem excellenter & accuratē tam secundum formam quam secundum subscriptionem expressa. Has autem imagines publicis etiam sacrificijs se proferunt, & magnifice ornant. Vbi autem praeclearus aliquis ex domesticis ultimam diem obiit, instituunt fune ris elationem, & circumfusi, qui simillimam magnitudine ac reliqua statura uidentur, uestitum usurpant, si uel consul, uel imperator fuerit, purpura circumdati: si censor, purpureum: si triumphum egit, uel tale quid perfecit, auro circumtextum. Igitur isti curru sic incedunt, factes uero & secures, ac reliqua principatibus, consueta secundum dignitatem cuiusque praecedunt, quae dum in uitis esset in Respublica, eminuit. Vbi ad rostra ueniunt, cuncti ex ordine sellis elephatinis sedent, quo spectaculo haud facile poterit quicquam spectari pulchrius, iuueni gloriae & honestatis cupido. Etenim eorum uiuorum qui uirtutis gratia glorificantur uidere imagines, easque omnes ueluti uiuas, quem non excitaret: quod non aliud pulchrius spectaculum. Praeterea qui de iam sepeliendo mortuo cōcionatur, etiam de alijs differere incipit, idque primum de maiore natu ex his qui praesentes sunt, recensens quid quisque illorum consequutus sit, ac

illos sepeliendū
ueterum Ro-
manorum.

gesserit. unde fit, ut frequenter bonorū uerorum præconia, uirtute acquisita, re nouent, ac celebritas eorū qui honesti aliquid gesserūt, immortalis, & gloria illorū qui patriæ benefecerunt, multis innotescat, et ad posteros præpaget. Et quod maximum est, iuuentus ad hoc prouocatur, ut nihil nō pro Reip. commoditate ferendū subeat, quo celebritatē, quæ bonos uiros comitatur, consequat. Et quod dicimus, hinc confirmat. Multi Romani singulari certamine ob id certarunt, ut se cōmuni iudicio approbarēt: haud pauci manifestā etiam mortē elegerūt. nonnulli, ut alios in bello seruarent: alii, ut in pace securitatē Reip. conciliarent. Quidā in principatib. constituti filios, suos præter omnē cōsuetudinē ac legē occiderūt, plures faciētes patriæ cōmodū, quæ naturalē cognationē eorū quos habebant quæ proximē necessarios. Multa talia de multis Romanis scribuntur. sufficiant in præsentī nominatim exempli ac probationis gratia dictū. De Cocle ferūt, quē Horatiū nomināt, quod cū e regione Tiberini pontis, qui ante ciuitatem est, aduersum duos hostes decertaret, ac multitudinē eorū qui hostib. opē ferebant accurrere cerneret, ueritus ne uiolenter irruerent in ciuitatē, ad eos qui a tergo erant, conuersus clamauerit, ut cōfestim secedentes pontem diruerēt. Et quod, cū illi obtemperassent, tātis per dum pontē diuellerent, multitudinem uulnerū ferendo sustinuerit, ac impetū hostium cohibuerit, sicut hostes nō tam uires illius quæ animi confidentiā & audaciā admirarent. Interrupto autem pontē, a hostiū impetu cohibito, ferunt Coclem in ipsum sese fluuuiū, sic ut armatus erat, proiecisse, ac uitā suam secundū animi sententiā terminasse: plures quæ fecisse patriæ securitatē, & futurā de se postea celebritatem, quæ uitā præsentem, & quæ illi adhuc restabat. Talis quidā affectus & studiū ad honesta facta, ut uero simile est, per cōsuetudinē huiusmodi, animis iuuenū inebatur. Adhuc & cōsuetudo ac mos ad quæstū pertinens præstator apud Romanos est quæ apud Carthagenenses. Apud hos enim nihil turpe est, quod ad lucrū facere potest: apud illos uerō nihil turpius, quæ largitionib. corrumpi, & avarē extorquere a quibus nō cōuenit. Quantū enim honestati deputant lucrū a potētissimō acceptū, tantū rursus probrosam iudicāt eam abundantia, quæ modis uetustis sit acquisita. Huius autē rei indicium est, quod apud Carthagenenses iei qui manifeste donaria offerūt, principatus cōsequunt: apud Romanos uerō mortis multa puni, sicubi tale quid cōmittitur. Quapropter cū præmia uirtutis utriusque sunt cōtraria, liquet quod et utriusque Reipublice inæqualis sit ad ista institutio. Videt autē mihi Romana Respublica, in sententiā de Dijs ab eo differre quæ melius est. Et arbitror apud uniuersos mortales esse probrosam, quod hoc in factis Romanorū continet. Loquor autē de superstitione. Vt quæ adeo nanc hęc pars tragicę apud eos deprecatur, & in uitā illorū tā priuatā quæ ciuitati cōmunē sub introducta est, ut augeri nequeat: quod & multis sanē stupēdū uideri poterit. Mihi uerō uident hoc fecisse, propter plebē. Siquid enim ex uiris sapientibus cōgregari Respub. potuisset, forsitan huiusmodi modus necessarius haud quaquæ extitisset. Quoniā autē plebs uniuersa huius est & illegitimis desiderijs admodū obnoxia, irē incōsideratę, furorē ac uolētē, reliquū est, metu incerto et huiusmodi tragœdia retinendā esse multitudinē. Quocirca uident mihi ueteres cogitationes de dijs, & cōmentationes de inferis haud præter rationē ac temere in plebē subintroduxisse: sed eos potius qui nūc uiuūt, absque ratione illas et incōsideratē rejicere. Quapropter ut de alijs taceā qui Respub. obeūt, apud Græcos quidē si solū illis talentū cōcredidit, etiā si decē antigraphas ac totidē sphragidas, denique duplo totidē testes habeat, fidē tamē seruare nō possunt. Apud Romanos uerō, tam in principatib. quæ legationibus, iij qui admodū multis pecunijs utunt, propter iurisiurandi fidē officij præstant. Et apud alios quidē rarū est inuenire uirū, qui publicis bonis abstineat, seque purū erga illa exhibeat: apud Romanos uerō rarū est talē inuenire, qui in eiusmodi lit scelere deprehensus. Quod autē omnibus existētibus quædā sublit corruptio & mutatio, prope modū haud necessariū est, ut uerbis demonstretur. Ipsa quippe naturā necessitas sufficiēter huic rei fidem facere poterit. Duobus uerō modis existētibus, secundum

De superstitione Romanorum.

Græca fides.

secundū quos unūquodque Reip. genus corrupti solet: quorū primus extrinsecus infertur, alter uerō internē nascit, id quod extrinsecus quidē est, instabile cōsiderationē habet. eorū uerō quę inde disponitur, quod nā primū Reip. genus nascatur, & quod alterū, & quomodo in aliud desinat, iam antea diximus, sic ut qui principia ad finē presentis causę adaptare possūt, etiā ipsi de futuro prædicere queāt, id quod meo iudicio manifestū est. Etenim Respub. quando multis ac magnis periculis repulsis, excellentiā & potentatū inexpugnabilē acquisiuit, manifestū est quod accedēte, ut plurimū assolet rerū prosperitate, uictus solet fieri sumptuosior, & uiri æquo contentiosiores reddi circa principatus & alios conatus. Quibus sic diutius progredientib. inuitū mutationis ad peiora subnascitur, philarchia uidelicet, quę species est ignominia. Præterea & uitā arrogātia, & sumptuositas. Sentiet autē populus mutationis huius epigraphen, quando a quibus disponi ac dirigi uidetur, illorū adulationibus propter philarchiā inflatur. Tunc enim ira percitus, & cuncta furore præsumēs, nolet amplius impetrata facere, imō ne par quidē esse præpositis, sed omnē ut plurimū habere potestatem. Quo facto, Respub. pulcherrimo quidē nomine libera ac democratica dicitur, re ipsa uerō pessimo nomine ochlocratia uocari poterit. Nos uerō quoniam am & constitutionē, & auxilium, denique & uigorē & dispositionē Reip. præterea & differentiā erga reliquas, tam eius quod in ea peius, quam quod melius est, exposuimus, sermonē hęc de Respub. terminabimus. Resumptis autē partibus, quæ temporibus historiæ cohærent, unde digressi sumus, breuiter summariam unius causę memoriā faciemus, ne sermone duntaxat, sed & rebus ipsis, ad morē boni artificis, unū aliquod operū specimen proferentes, conspicuū reddamus Reip. uigorem ac potentiam, qualis tum temporis extitit. Annibal enim cum ad Cannas pugnando Romanorū uictor esset factus, eorum qui uallum circumdierant, octo millia uiuos cepit: omnibusque concessit, ut domum ad suos mitterent, quo redimerentur ac seruari. Decem uerō ex illis clarissimos, imposito iuramento, quod ad se reuersuri essent, Romam misit. Vnus uerō ex delectis, cum iam uallum egressus, ac se rem aliquam oblitum esse dicens, reuersus esset, accepto quod reliquerat, rursus discessit, per eum se reditum fidem seruasse, ac iurandum irritum reddidisse ratus. Hi cum Romam uenissent, & a Senatu petissent, & flagitassent, ne captiuis salutem inuiderent, sed permitterent, ut singuli trecentas drachmas penderent, & seruati necessarios suis restituerentur. Hoc enim Annibalem concessisse dicebant. Neque enim se in pugna formidine fuisse ignauos, neque Romano nomine quicquam indignum commisisse, sed ad hoc relictos, ut castra custodirent, omnibus in pugna caelis, subito fuisse comprehensos, & hostibus subiectos. Romani uerō quoniam magnis detrimentis per ea bella fuerant affecti, & omnibus, ut sic dicā, destituti socijs, ut iam prope de patria periclitaturi uiderentur, cum ea quæ dicebantur audissent, neque decorum suum calamitati cedendo negligebant, neque quicquam eorum quæ fieri oporteret contemnebant: sed Annibalis propositum considerantes, quod hoc consilio simul quidem pecunias extorquere, iuxta tamen & aduersarijs suis magnanimitatem in pugnis adimere uellet, submonstrans illis, quod etiam si uincerentur, spem tamen salutis reliquam haberent, tam aberat ut aliquid petitorum facerent, ut neque suorum commiseratione mouerentur, neque futuram uiuorum penuriam pluri facerent, sed Annibalis cogitationes ac spes in illis politas, uiuorum suorum redemptionem recusantes, uanas esse ostenderent. Deinde suis quoque lege iniunxerunt, ut uel uincerent pugnando, uel morerentur: quod alias illis, si uincerentur, nulla salutis spes superfutura esset. Quapropter hisce sic propositis, nouem ex legatis, qui propter iurandum sponte sua reuertebantur, a se remisit, eum uerō qui iurandum fraudulenter eludere conatus fuerat, uinctum hostibus restituerunt: sic, ut Annibal non tantum propter deuictos Romanos gauderet, quantum propter uiuorum illorum in consilijs constantiam & magnanimitatem obstupefactus contristaretur.

EPI.

Ciuitas enim Leontinorum toto quidem climate tendit ad Arctos. In medio illius uallis est plana ac lata, in qua fiunt curiæ ac tribunalium structuræ, & uniuersum forum. Vtroq; autē curiæ latere tumulus rupē habens protenditur. Planicies autē tumulorū in supercilijs plena est domibus ac templis. Duas uerō portas habet ea ciuitas, quarum altera ad meridionalem partē ultra curiā est, cuius memini, ad Syracusas ducēs, altera ad Arctos tendit ducēs ad cāpos Leontinos sic dictos, & Georgerinā regionem. Sub una uerō rupe quę spectat ad occidentē, fluuius præterlabitur, quē Liffon uocant. Sitæ sunt hic ades ē regione inuicē oppositæ, & plures continuæ sub ipso præcipitio, inter quas dictus etiam fluuius medius labitur. Iusiurandū quod ab Annibale imperatore, Magone, Myrcano, Barmocaro, & omnib. Senatoribus Carthaginensiu, qui cum Annibale erāt, ac cunctis Carthaginensibus, cum illo militantibus, factū est cum Xenophane Cleomachi Atheniensiu legato, quē misit ad nos Philippus Demetrii, rex, pro se, Macedonibus ac socijs: corā Ioue, Iunone, & Apolline, coram dæmone Carthaginensiu, & Hercule, & Iolo: coram Marte, Tritone Neptuno: corā dijs unā militantibus, & Sole, & Luna, & Tellure: corā fluuijs, Dæmonibus, & undis: corā dijs cunctis, quotquot Carthaginē tenent: coram dijs cunctis quotquot Macedoniā tenent, & reliquam Hellada: corā dijs omnibus, qui alieni sunt ab hoc iuramento. Annibal Imperator dixit, & omnium Carthaginensiu senatores qui cum illo erant, & uniuersi Carthaginēses militatēs cū eo: quod uobis & nobis placet, ut iuramentū hoc de amicitia & honesta beneuolētia, amici & familiares & fratres instituāt, quatenus à rege Philippo & Macedonibus ac alijs Græcis, quotquot illorū socij existunt, seruantur, uidelicet Domini Carthaginēses, & Hannibal dux cum suis, & reliqui Carthaginensiu principes, qui iisdem legibus utuntur, & Itacæ, & omnes ciuitates ac gentes Carthaginensib. subditæ, milites quoq; & socij, & cunctę ciuitates ac gentes, scū quib. nobis amicitia est, siue in Italia siue Celtia, siue Lygistina, & si cū quibusdā uobis quoq; amicitia & societas in hac regione intercedit. Sunt autem & Philippus rex, & Macedones & aliorū Græcorum socij tuendi ac defendendi à Carthaginensibus, unā cum ipsis militantibus, & ab Itycæis, & cunctis ciuitatib. & gentibus, Carthaginensiu imperiū agnoscentibus, socijsq; & militibus, & cunctis gentibus ac ciuitatibus quę sunt in Italia, & Celtia, et Lygistina, et alijs quoq; quotquot socij in Italię locis existūt. Illis mutuo nō insidiabimur, neq; dolo nos inuicē impetemus, sed cū omni propensione ac beneuolētia citra fraudē et insidias hostes illorū erimus qui Carthaginensibus bellū inferunt, præter reges, ciuitates & portus, quib. iuramento & amicitia iunguntur. Et illorū quoq; hostes erimus, qui Philippū regē bello impetūt, demptis ciuitatib. & gentibus, quib. iureiurādo & amicitia deuincti sumus. Eritis autē & uos eius belli, quod nobis est aduersum Romanos exortū, tantisper cōsortes, donec & nobis & uobis prosperū illius exitū dederint dij, iuuabitisc; nos iuxta quod necesse erit. Et si ope Deorū adiuti in hoc bello, quod cōtra Romanos gerimus utriq; & nos & uos cōsenferimus, ut de amicitia cum Romanis paciscamur, sic compaciscemur, ut eiusdem amicitia participes sitis & uos, ne liceat illis unquā bellū uobis inferre, nec possint Romani dominari Cercyreis, aut Apolloniatis, aut Epidānijs aut Phario, uel Demale & Parthinis, uel Atintamię. Deinde ut Demetrio Phario suos restituant subditos uniuersos, in Republica Romanorū. Si uerō bellū uel uobis uel nobis intulerint Romani, mutuas operas inuicē ad id belli cōferemus, pro ut utrorūq; exiget necessitas. Cōsimiliter faciemus, si alij quoq; bellū aduersum nos mouerint, exceptis regib. & gentibus, quib. fœdere & amicitia iungimur. Ad hæc si uisum uobis fuerit iuramento huic uel demendū esse uel addendū, a dimemus uel addemus pro utrorūq; placito. Sub ista, sumptis in manus sacri

sacrificiorū extis, quę tum pro cōsuetudine posita ipsi adferebātur, parūper inclinās, & Arato offerens, quid nā ea sacrificia innuere uideretur, percontatur: arcē ne illā obtinere possent, uel secus. Demetrius igitur tum ex eo quod atate prouectus erat: Si diuinationis, inquit, sensum habes, quā citissime deficiemus: si uerō mentē regis habes ad res gerendas instructi, obtinebimus arcem. Ne uerō illā nunc amittas, quę res tēpus aliud magis accommodū. Sic enim utroq; cornu apprehenso, solus hunc bouē in potestate tua tenebis. Significabat autē per cornua, Isthomatē & Acrocorinthū: & per bouē, Peloponnesum. Philippus uerō ad Aratū conuersus: Tu ne, inquit, ista cōsulis? Illo hæsitante, rogat ut quid sibi uideretur edoceret. Ille uerō cū helitallet: Siquidē, inquit, fieri poterit ut fœdus Messeniorū non infringat, poteris uincere. Si uerō occupatū hūc bouē custodieris, perdes omnes arces, & ipsam quoq; custodiā (fidē intelligebat) quam ab Antigonocū, socios seruares, accepisti. Vide autē, an nō fatius nūc quoq; sit, ut cum uiros eduxeris, fidē illius deseras, et Messenios ac reliquos socios cōseres. Philippus, secūdū animi sui quidē propensionē paratus erat ad fœderis præuaricationē, id quod ex ijs quę postea gessit, patet: quoniā uerō paulo antē acerbē erat à iuniore obiurgatus, quod uiros perdidisset, & iam senior liberē ac cū dignitate loquutus, obtestatusq; ipsum esset, ne quę diceretur, oscitanter audiret, pudore cohibitus est: & apprehensa illius dextera, Age, inquit, eandē rursus uiam ingrediamur. Circa Sardeorū uerō ciuitatē irremitte & continuę uelitationes & eiaculationes fiebāt, ac crebra discrimina instituebant. Milites enim utriq; noctes ac dies in id incubebant, ut insidias no uis insidijs adinuētis retunderēt: de quib. singulis scribere, nō modō infrugiferū, sed et prolixū fuerit. Vbi autē iā altero anno finis instabat obsidionis, Lagoras Cretēsis, in bellicis reb. plurimū exercitatus, cū penes se cōsiderasset, quā facile se penumero fortissimę ciuitates, ppter inhabitatiū incuriā, in manus hostiū uenire soleāt, dū munitionib. uel naturalib. uel manufactis cōstiti, securi reddunt & prorsus fœcundes: deinde cū cognouisset, quā de causa munitionibus locis quę uim hostiū sustinere posse putant, stationes fieri cōtingat: uideretq; tū tēporis, iuxta opinionē quę animo ipsius infederat, cūctos de Sardensiu munitione, quod hoc pacto capi & occupari possit, desperasse: & unā hanc spē reliquā habere, posse eā ciuitatē occupari, si ad rerū necessariatū penuriā redigeretur: hoc amplius animū intēdit, & quēuis modū uenat, satagens an aliqua occasione ciuitatē occupare possit. Postea, ubi murū eo loco quē Serra uocāt (is autē est quo & ciuitas & arx cōiunguntur) sine ulla custodia neglectū manere animaduertit, secūdū spē suam & cogitationē quam animo cōceperat, accidit, ut custodiū incuriā tali quopiā indicio significatā obseruaret. Locus ille uehemēter præruptus erat, et uallē habebat subiacentē, in quā ex ciuitate mortuos, equorūq; & iumentorū cadauera deiciebant. In hūc locū frequēter uulturū et aliarū alitū multitudo cōgregabat. Vir itaq; prædictus cū uolucres post pastū iā saturas in summitatib. præruptę uallis et muro indefinēter cōquiescere cerne ret, inde cognouit, eā muri partē necessariō esse neglectā, et ut plurimū desertā. Deinde nocturno tēpore accuratē accedēs, gradus et accessuū sitū indagat. Cū autē accessum aliquo uallis loco patere, quō ascēdi possit, deprehēdisset, regē eade re instruit. Rex spē cōcepta, Lagorā in instituto pgerē hortat, simulq; facturū se quę fieri queāt pollicet. Lagoras regē orat ut sibi Theodotū Aetoliū, et Dionysiū, satellitū ducē, adiūgeret, illisq; pcepte ret, ut in struēdis hūc insidijs cōsortes esse uellēt. uidebat enim uterq; ad id instituti satis habere et uiriū & animi. Regē mox q; petebat faciēte, cōsentitū int se. cōmunicatoq; cōsilio noctē obseruat, cuius matutina portio lunari splendore destituere. Hęc cōsequuti diē pcedētū sub uespertino crepusculo xv uiros, et corporib. et animis fortissimos deligūt, qui simul et gradus unā aggredere, et simul ad superiora conscenderēt, inq; eo ausu ipsis cōsortes existerēt. Post illos eligunt alios xxx, qui ex interuallo in insidijs essēt, ut ubi ipsi superatis moenijs ad uicinā portā irruerēt, isti externē accurētes, cardines illius & iūcturas infringere conarētur, ipsi uerō internē uectes ac seras amolirent. Constituit etia MM, ad hoc, ut istos à tergo sequer

sequeretur, & una irruentes theatri coronam occuparet, quae sic erat ex industria constructa, ut et illis qui ex arce, & rursus si qui ex ciuitate accederet, esset opposita. Ne uero aliqua propter uirorum istorum selectionem ueritatis suspicio daretur, rationem assignat futurum esse, ut Aetoli per uallem quandam ciuitatem inuadere conarentur, ideoque necessarium esse ut isti praeserta essent ad obseruandum illos, iuxta acceptum indicium. Paratis autem omnibus, mox atque abdita esset Lunare iubar, si qui cum Lagora erant, acceptis scalis ad praerupte uallis eminentiam clanculum accedunt, seque sub prominenti quodam supercilio occultant. Ad ortum autem diei, cum ex eo loco dimissi essent custodes, & rex pro sua consuetudine alios ad subsidia emitteret, alios multos in hippodromum educeret & ordinaret, principio quidem nulla erat cuiuspiam eius rei quae gerebatur suspicio: uerum duabus scalis muro admotis, quarum altera Dionysius, altera Lagoras primi ad fastigia scandebant, tumultuatio & commotio excitatur in exercitu. Accidit enim, ut qui murum scandebant, nec ab illis qui in ciuitate, nec ab ijs qui sub Achaeo in arce erant, propter supercilium in uallem promi-nens, uideri possent. Militibus autem qui in exercitu erant, conspicuus erat ascendendum & ciuitatem inuadentium ausus. Quapropter alij propter inexpectatam audaciam obstupefacti, alij quod futurum erat prauidentes ac metuentes, partim stupidi, partim gaudentes stabant. Vnde rerum, cum per uniuersa castra cerneret esse motum, uelletque tam suos quam eos qui in ciuitate erant auel- lere a proposito, exercitum adducit, & utraque portas obsidet, quas Persidas uocabant. Achaeus uero, cum ex arce motus aduersariorum alienos a consue-tudine uideret, plurimum haesitabat, ad presentem causam ineptus, & quid ge- reretur haudquaquam intelligere ualens. Mittit tamen qui ad portam accu- rerent, quorum auxilium, propterea quod per angusta & praerupta loca de- scendebant, admodum tardum esse contigit. Aribazus uero, qui ciuitati praefectus erat, inoffenso cursu ad portas proruit, quas Antiochum inuadere uide- rat: & alios murum ascendere, alios per portam emissos, appropinquantes ho- stes prohibere, & conflictum impetere iussit. Interea qui cum Lagora, Theodo- to & Dionysio erant, praeruptis moeniorum fastigijs superatis ad subiacentem portam ueniunt, & alij ex illis occurrentes ciues pugnando excipiunt, alij uectes portam dirimunt. Simul externae irruunt & illi, qui ad id loci dispositi erant, & co- similiter eam portam impetunt. Confestim reserata porta duo millia illa ciui- tatem ingrediuntur, & coronam theatri occupant. Quo facto accurrunt quot- quot fuerant in muris, & in porta, quam Persidem uocant, ad quam antea sub sidij gratia aduolauerant, qui ab Aribazo missi erant: satagentes illis occurre- re, qui eam inuadebant. Facta hac discessione, aperitur porta: & nonnulli qui cum rege erant, eos sequuti qui portam deserabant, simul cum illis intro irrum- punt. Hi cum portam continua impugnatione occupassent, alij intro in ciuita- tem irrupunt, alij uicinas portas dirimunt. Qui cum Aribazo erant, & cun- cti ciues, parumper cum hostibus irruentibus congressi, ad arcem sese fuga pro- ripiunt. Facta hac fuga, qui cum Theodoto & Lagora erant, loca theatro ui- cina retinebant, prudenter & efficaciter totius causae curam gerentes. Reliquus uero exercitus simul undique irruens, ciuitatem occupat: atque ita alios occi- dentibus, in quos incidebant, alios aedificia incendentes, alios ad rapinam & sua ipsorum commoda anhelantibus, ciuitas illa prorsus exitio & rapinae tradi- tur. Et hoc quidem pacto Sardeorum dominium consequutus est Antiochus.

EPITOME OCTAUI LIBRI HISTORIARVM

Polybij Vnolfgango Musculo Interprete.

ROPTER huiusmodi autem calamitates debeant ne culpa- ri, uel ueniam promereantur & commiserationem, quibus il- lae acciderunt, certo quidem & in uniuersum pronunciarum non potest: propterea quod compluribus, quibus cuncta rationi consona gesta sunt, hoc usuenit, ut subijcerentur illis, qui quae coram hominibus iusta sunt & aequa, cupidè transgredi- untur.

untur, uerum ne hinc quidem temerè abstinendum est à pronunciatione, sed ad tempora & circumstantias euentuum respiciendo, ex ducibus alij culpa- di ueniunt, alij ignoscendum est: id quod hinc manifestum esse patet. Archi- damus Lacedaemoniorum rex, cum Cleomenè regno adspirare suspicaretur, Spartam fuga reliquit. Paulo post autem rursus persuasus, illi seipse in manus de- dit. Quo facto, & regno pariter & uita spoliatus, nihil excusationis eorum quae passus est, posteris reliquit. Etenim cum causa maneret eadem, & Cleomenis dominatus succreuisset etiā, qui sui copiam illis fecit, quos antea fugiendo sa- luti suae praeter opinionem consuluerat, quomodo rationi consentaneum esset, ut non passus fuerit quae supra commemorauimus: Quin & Pelopidas The- baëus, quamuis de iniquitate Alexandri tyranni loquutus esset, certoque sci- ret, quemuis tyrannum eos sibi ducere inimicissimos, qui libertati patrioci- nantur, nihilo tamen minus Epaminonda persuasit, ut non modo Theborum, sed & Graecorum Democratiae praesert. Et cum hostis Thessaliae ad hoc esset, ut Alexandri monarchiam destrueret, secundo tamen ad Alexandrum legati- onem obire sustinuit. Itaque cum in potestatem inimici uenisset, Thebaeis plu- rimum in commodauit, ac gloriam illorum, quam ad id usque temporis habu- erant, perdidit: propterea quod fidem illis, quibus minimè oportebat, habu- isset. Consimilia & Caius Romanorum duci bello Siculo acciderunt, qui se im- prudenter in manus hostium coniecit. Et plures alij talia passi sunt. Culpan- di itaque sunt, qui se ipsi in circumspiciunt in potestatem hostium tradunt: culpa- di uero non sunt, qui quoad eius fieri potest, prudenter cuncta gerunt. Etenim prorsus nemini quicquam credere, non facit ad res gerendas. Si uero argumen- tis, quatenus fieri licet, certis habitis, quae rationi conueniunt egeris, reprehensio- ne carebit. Sunt autem huiusmodi uerosimilia argumenta, iuranddum, liberi, uxores, & quod maximum est, uita praeterita. Quod si horum quoque re- putatione in calamitatem incidetis, non tua, qui pateris, sed eorum est culpa, qui hoc faciunt. Quapropter talia potissimum quaerenda sunt argumenta & satisfactioes, quorum gratia is cui creditur, fidem datam infringere non po- terit. Quoniam uero rarum est talia inuenire, *proximum fuerit ea curare, quae rationi consentiunt: ut si hoc quoque pacto falsi fuerimus, excusationem apud eos non amittamus, qui extra sunt: id quod & pluribus antecessoribus no- stris euenit. Est autem magis clarum, & temporibus illis, quorum iam mentio- nem fecimus, uicinius, quod Achaeo accidit: qui quamuis nihil eorum omise- rit, quae ad cautionem & securitatem fieri poterant, sed cuncta, quatenus hu- mano sensui possibile erat, prouidè gesserit, nihilo tamen minus in potesta- tem hostium deuenit. Itaque quod euenit, commiserationem quidem ac ueni- am ei qui passus est, apud extraneos, accusationem uero & odium apud eos peperit qui hoc illi intulerunt. Haud alienum uero mihi à conatu nostro & primario proposito uideretur, auditores de rerum istarum magnitudine, & ambizioso utriusque Reipublicae, Romanae uidelicet & Carthaginensis, stu- dio, commonefacere. Quis enim non obseruandum esse duxerit, quomodo tantarum ciuitatum moderatores, quamuis gnari eorum essent quae in Italia, nec secus eorum quae in Iberia contigerant, & praeterea de hisce utrinque spem quidem de futuro haberent obscuram, indubitata uero & iam instans pericula expe- ctarent, nihilo tamen minus presenti incommodo contenti non fuerint, sed et de Sardinia & Sicilia inter se contenderint, & cuncta complexi sint, non spe mo- do, sed & sumptibus & apparatu bellico: id quod potissimum quis, si singula in- spiciat, admirabitur. Etenim duo iusti exercitus unam cum consulibus praesidio Romanis fuerant in Italia, & duo in Iberia, quorum pedestri Cnaeus, nautico ue- ro Publius praefuit. Et Carthaginensibus quoque uniuersis merito ista acciderunt. Ad haec & in locis Graeciae, conatibus Philippi classis occurrerat, in qua primus Marcus Valerius, postea uero Publius Sulpicius, Appius quoque unam cum illis, naues habens quinqueremes centum, ab nauigabat. Marcus Claudius uero pe- destribus copijs instructus, Sicilia inuaserat. idem fecerat Amilcas, à Carthagi- nensibus

Vel satis pro- sperum.

nenibus missus. Ex quibus iudico, id quod initio operis frequentè diximus, nunc ex ipsis rebus gestis certè inuenire fidem. Hoc autè erat, fieri non posse, ut qui particulares historias scribunt, uniuersalem rerum dispositionem considerare ualeant. Quomodo namque possibile est, ut qui Sicula & Iberica gesta ad se separatim legit, uel magnitudinè uel còtinuà feriem gestorū cognoscat, intelligatque, quo Reip. more uel genere fortuna id perfecit, quod apud nos est omnium maximè stupèdū & quod uidelicet cūctè totius orbis partes, quæ ad mortaliū cognitionè uenerūt, uni principatui ac dominatui tanquam inertes & ignauæ subijciunt: id quod nunquam antea euenisse reperitur. Etenim haud quidè impossibile est, etià ex particularib. commentarijs aliquatenus cognoscere, quomodo Sicilia Romani ceperint, & Iberià occuparint: quomodo uerò ad uniuersalè istū principatū peruenierint, et quid ex singulis gestis ad uniuersales illorū conatus aliquid emolumētū còtulerit, & quid denique & quib. temporib. cooperatū sit, egrè sine integra et uniuersali gestorū historia cognosci poterit: neque etià magnitudinè rerū gestarū, nec eius Reip. potentia eadè ob causas facile considerare licebit. Quod enim Romani Iberià adhuc et Sicilia sibi uēdē carūt, & exercitib. tam nauticis quam pedestribus bella gesserūt, si in seipso ac seorsum dicitur, nihil habet admiratione dignū. Quod uerò simulatque ista acciderūt, multa quoque alia, eodè tempore ab eiusdem Reip. principatu perfecta sunt, & si còsideretur quomodo cū illa gererent, & quibus calamitatib. ac bellis, in propria ipsorū regione, circa eos ipsos qui supradicta omnia gesserūt, adfluctati fuerint: sic demū quæ facta sunt, clara & admiranda reddentur, & sic potissimū harum rerū scientia quadrabit. Sint hæc itaque aduersum eos dicta, qui particularib. còmentarijs ad uniuersalis ac generalis historiae experientiam uenire se posse putant. Marcus uerò L. X. quinquemium nauium classe instructus, ad Achrandinè adnauigauit: quarū singulæ refertè uiris erāt, fundas & cuspides habentib. quib. eos repulsuri erāt, qui ex propugnaculis dimicabāt. simul autè & octo quinqueres habebat. quib. remigij series inerat tā à dextris quam sinistris, atque illas inter se cū duobus leuibus parietib. còiunctas, ad murū per remigationè, quæ erat extra parietes, adduxerūt. Et has uocat Sambucas. Genus autè structure dictorū instrumentorū tale est. Scalā pararunt latitudine 1111 pedū, sic ut dū ex nauī descenditur, muro adæquetur. Huius utriusque lateris cæcellis murauerūt, & desuper tegulis defensorijs armarunt, et obliqua parietib. imposuerūt, quib. còiunctæ naues còstringebant, sic ut plurimū embolis præmineret. Deinde & ad malos nauium rotulæ erāt desuper cum funib. desilientes. Vbi necessitas ingruerat, funib. in uertice scalæ religatis per rotulas in puppi stantes trahunt. Et alij còsimiliter in prora structurā eius machinamenti repagulis firmat, ac deinde per remigationè, quæ ab utraque illa externi remigij serie fiebat, telluri nauib. appropinquates, dictū instrumentū muro applicāt. In summitate autè scalæ tignū est quod scutis Persicis trinā superficiem còmunis, quo quatuor milites ascendentes aduersum eos decertāt, qui inde à propugnaculis applicationè sambucæ impedire conantur. Vbi applicata scala murū occupauerint, ipsi scutorū latera utriusque soluent es, propugnacula uel turres còscendunt: reliqui per Sambucā istos cautè sequuntur, scala per malos in utraque nauē demissa. Structura autè ista non immeritò hæc est appellationè sortita. Quando enim perficitur & erigitur, redditur figura nauis huius & scalæ, in unū redacta, sambucæ còformis. Et hi quidè ad hūc modū instructā machinā turrib. ad mouere cogitabāt. Supra uerò uir paratis instrumentis ad quoduis spaciū còmodis, dictis robustioribus ac maiorib. iaculis procul adnauigantes uulnerabat, & in hæsitationem ac difficultatem cōijciebat. Vbi autè iacula illa ultra hostē ferebātur, minorib. utebatur: ac semper intermedij spaciij rationem habens, adnauigantem hostem in tantā còfusione ducebat, ut impetū et adnauigationem illius prorsus impediret: donec Marcus perplexus redditus, clanculū noctu traductionem nauium facere cogeretur. Cum autè extra iacula telluri appulissent, rursus aliud structuræ genus aduersus eos parauit, qui de nauib. pugnaturi erāt.

Murum

Murū ad structurā hominis crebris foraminib. in externa superficie magnitudinè palmae habentib. perforauit, quibus iaculatores, & repulsoria instrumenta intra murū admouit, & per illa foras iaculando conatus ascendentiū hostium irritos reddidit. Et hoc pacto tam procul distantes quam propinquos hostes, non solum ab impetu ipsorū cohibuit, sed et plurimos illorū internecioni dedit. Vbi uerò hostes sambucas usurpabāt, instrumenta parabat ipse, quæ supra murū uniuersum extolleret reliquos quidè tempore abdita, ubi uerò necessitas usum illorū flagitabat, ex interiorib. partibus supra murū erecta, & plurimū è sublimi antennis impetentia: quorū nonnulla lapides haud minores pondere decem talentorū, quæ dā uerò pondera plūbea æquilibra iaculabant. Deinde cū sambucæ aliquādo sufficienter carthesio & antennis per quandā chasteriā circūductæ admouebant, lapidē in eam structurā demittebāt: unde non modò instrumentū illud, sed et ipsam nauim còquassari, et eos qui in illa erāt prorsus periclitari cōrigit. Rursus quæ dā ex machinis supra hostes irruentes, et scutis ad hoc tectos, ne iaculis quæ per murū mittebant, læderentur, & mediocres lapides demittebant, ut qui de prora pugnant, fugarent: & simul ferream manū, catena deuinctā inijciebāt: quæ manu tenēs quæ antennā gubernabat, apprehensa prora, calcaneū machinæ intra moenia trahebat. Si quādo autè prora eleuās, nauim supra puppim erigebat; proram instrumentis reddebat immotā, manum uerò & catenā per charisteriam quandā de machina projiciebat. Quo facto, ex nauib. aliæ in trāuersum rapiabantur, aliæ subuertebantur etiā, plurimæ uerò proris è sublimi deiectis mergebantur, & undis simul ac perturbatione replebant. Marcus, his quæ ab Archimede fiebant, còsternatus ac perplexus redditus, cū eos qui intra moenia erant, conatus suos cū detrimento & ludibrio propulsare cerneret, quāuis molestè ferret quod accidebat, nihilo tamen minus factū illius irridēs, Archimedē nauib. suis è mari haurire, & sambucas alapis percussas, ueluti rupto foedere turpiter esse prolapsas dicebat. Et huiusmodi quidè finem obsidio per mare facta accepit. Qui uerò cū Appio erāt, còsimilè difficultatē passi, conatib. suis destiterūt. Cū enim adhuc aliquāto interuallo distaret à moenijs, iactu lapidū et catapultis percussis interibat. Erat enim iaculorū structura & multitudine et efficacia admirabilis: quæ Hiero quidè suppeditauerat, Archimedes uerò tanquam architecton & opifex fabricauerat. Vbi uerò ciuitati appropinquabāt, alij iaculis per murū, sicuti supra meminimus, cōflecti, còtinuè ne accederēt arcebant: alij scutis tecti, & ob id uolentius irruentes, lapidib. desuper et trabibus deijciebantur, ac perdebantur. Haud pauci autè manib. etiā ex machinis, ut antea dixi, conficiebantur. Vires enim uirū cū armis in sublime raptos projiciebant. Secedentes itaque in castra, ij qui cū Appio erāt, & cū chiliarchis còsidentes, unanimiter còsultarūt, & cuiusuis spei experientia capere statuerūt, quo Syracusas obsidione caperēt, quod & tandè fecerunt. Cū enim octo menses ciuitatē illā obsidione cinxissent, nullo quidè strategemate aut ausu bellico abstinerūt, oppugnatiōne uerò ciuitatis nunquam tentare sustinuerunt. Usque adeo scilicet uir unus, et fortuna una, si rebus quibusdā gerendis cōpetenter cōiungatur, res admodū magnas et admirabiles efficere uident. Itaque illi, cū tantos exercitus & mari haberēt & terra, si quis unū Syracusis senem adimeret, urbe se cōfestim potituros sperabāt. Illo uerò presente, ne accedere quidè audebāt, eo modo, quo Archimedi facultas ad defendendū esse poterat, atque ita Syracusas sibi maximè per necessariorū penuriā, propter multitudinè, quæ in ciuitate erat, subijci posse putantes, in eam spē incubebant: & classe prohibebāt, ne quid per mare, pedestri uerò exercitū, ne quid per terrā adferretur subsidij. Nolentes autè tempus illud inuoluntario ocio còsumere, quo Syracusas obsidebāt, sed si mul aliquid extra eam obsidionè, quod còmodū esset, moliri, diuiserunt sese duces: & exercitū, sic ut Appio due illius partes ad obsidendū ciuitatē manerēt, terra uerò assumpta Marcus Carthaginienses inuaderet, qui expeditionè in Sicilia faciebant. Philippus uerò Messenios quidè, hostes factos, nulla in re memoratu digna, lædere potuit, quāuis regionè illorū adfligēdi gratia inuasisset, in eos uerò qui inter amicos admodum necessarii erant, maximā procacitatē & petu-

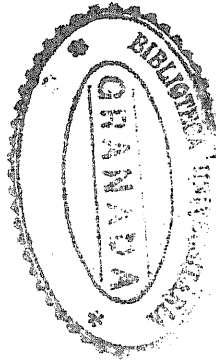
T 2 Iantiam

lantia exercuit. Seniore enim Aratū, gestis ipsius offensum, paulo post in Mef-
fena, unā cū Taurione, qui ipsi in Peloponneso ministrauerat, ueneno sustulit.
Igitur apud externos quidē mox quod factū erat innotuit. Erat enim potētia illius
nō recens in illis declarata, qui per id tēporis peribāt, sed diuturna iam, & habi-
tu cōfirmata. Aratū sanē ipsum malū hoc nō latuit: quod ad hūc modū manife-
stum est factū. Cū id omnes reliquos celasset, erga unū ex ministris nomine Ce-
phalonē, ppter illius cōsuetudinem, silentiū nō tenuit, sed diligenter illi de mor-
bo p̄dicti unā præsētis; & quid spuma parieti iniecta ac cruenta significaret,
edixit, inquiens: Hæc sunt, o Cephalon, præmia, quæ ex amicitia Philippi repor-
tamus. Vtq; ad eō magnū quid & honesta est mediocritas, ut quod factū est ma-
gis eū qui passus est, q̄ qui fecit, pudore suffundat. An quod tantorū ac talium ge-
storum consors ad hoc fuit, ut Philippo cōmodarem, talia beneuolentiæ præmia
relata sunt? Hic itaq; cū quod principatu sæpenuero apud Achæos functus
esset, tū propter multitudinē & amplitudinē beneficiorū in eam gentem colla-
torū, uita functus cōpetentē honorē tam in patria q̄ in Reipub. Achæorū con-
sequutus est. Victimam enim illi, & heroicos honores, & in summa, quæcūq; ad
perpetuā memoriā faciebāt, decreuerūt: sic ut si mortuis aliquis est sensus, uerō
simile Achæorū erga se probare gratitudinē, & adfectionē ac periculorū, quæ
cum sit, illū uiueret, acciderūt, cōmunicatiōnē. Cum autē iam olim de occupādo
Lisso & Acrolisso cogitaret, & ea loca in suam redigere potestātē moliret, cū e-
xercitu ad illa mouit. Profectus autē duorū dierū itinere, cū angustias transisset,
ad Ardaxanū fluiū haud procul à ciuitate castrametā. Contemplatus uerō &
ambitū Lissi, cum ad mare tum ad mediterraneā partē excellēter natura pariret
et structura munitū, tum iuxta positū Acrolissum, quæ arx tam propter extensi-
onē in sublime, quam propter aliā munitiōnem, eiusmodi habebat imaginatiō-
nē, ut ne sperari quidē posset à quoq; quod uī capi posset, spem capiundi illius
tādem abiicit, de capienda uerō ciuitate non admodū desperauit. Cōsiderans
autē spaciū intermediū, & præminētis ad Acrolissum montis, cōmensuratū esse
ad castrametationē contra ciuitatē: cogitat in illo uelitates instituire pugnas,
quod tum erat illi strategema consuetū. Concesso autē uno die Macedonib. ad
recreationē, admonet eos in illo, quæ tum erāt opportuna, & magnā cōmodis-
simāq; robustorū partem nocte adhuc in syluosis quasdā ualles, loco mediter-
aneo uicinas; & supra spaciū, de quo antea dictum est, sitas, abdit: scutatos ue-
rō ac reliquā expeditiorū militum partem in crastinū retinens, utraq; parte, ma-
re uersus, iter ad ciuitatē instituit. Cum hanc transisset, & loco supradictō cōsti-
tisset, manifestū erat, quod inde ciuitatē esset inuasurus. Quoniā uerō aduentus
iste Philippi incognitus nō erat, magna multitudo circūquaq; ex Illyride Lissū
cōfluxit. Etenim quoniā Acrolisso propter illius munitiōnem fidebant, medio-
crem quandam custodiam tandem in illum miserunt. Quapropter mox atque
Macedones appropinquassent, confestim prouunt ex ciuitate, multitudine
& locorum munitiōnibus cōfisi. Scutatos itaq; Rex in planicie constituit: leui-
oribus uerō mandat, ut in tumulos progressi, fortiter cum hostibus dimicarent.
Facientibus illis quod mandatum erat, aliquantulū par erat utrinq; periculum.
Postea uerō milites Philippi difficultate loci et multitudine hostiū retrouertūt.
Cum illi ad scutatos cōfugerent, qui ex ciuitate erant, per contemptū progressi
ad planiciem, unā cū retrocedentib. descendūt, et cū scutatis cōfligunt. Hi uerō
qui in Acrolisso custodia gratia erant iudentes Philippū ex successione eū co-
hortib. sensim recedere, & putantes illū omnino sese subducere, clanculū decur-
rūt, natura loci cōfisi. deinde paucis in Acrolisso relictis, per inuia loca ad plana
et campestria perinde ruunt, ac si cōmoditas quædā ex hostiū fuga futura esset.
Interea uerō qui loco mediterraneo in insidijs fuerant, occultē insurgentes mo-
lestum redabant accessum. Simul autē cū illis & scutati impetū in aduersarios fa-
ciunt. Quo facto, perturbatur multitudo, & Lissani sparsim retrocedentes ad
ciuitatem, ut seruarent, cōfugiunt: ij uerō qui Acrolissū reliquerant, per eos qui
ex insidijs prodierant, intercluduntur. Vnde & factū accidit, cuius antea nulla
spes

spes fuerāt, ut Acrolissus uidelicet confestim sine ullo discrimine, & Lissus,
sequenti die, Macedonibus fortiter decertantibus, & operosas & horribile im-
pressiones facientibus, caperetur. Philippus igitur dictis locis præter expecta-
tionem potitus, per hanc occasionem cunctos sibi uicinos circumquaq; subie-
cit, sic ut Illyriorum plurimi ciuitates illi committere uellent. Nulla enim pro-
sus munitiō erat, quæ uiolentiā Philippi sustinere posset: neque ulla securitas
apparere, si quis illi resistere uellet, postquam dictæ munitiōnes per uim erant
captæ. Bolis quidam erat, uir natione Cretensis, plurimum temporis in palatio
conuersatus, & principali præfectura sublimatus. Videbatur hic & prudens es-
se, & audaciam habere confidentem, simulq; experientiam consequutus in re-
bus bellicis haud inferiorum. Huic Sosibius pluribus uerbis persuadens, cum
eum beneuolum sibi ac propensum erga se reddidisset, causam quā exequeret
cōmendauit, dicēs, quod nulla in re, per id temporis, regi magis gratificari pos-
set, q̄ si secū cogitaret, quomodo & qua ratione Achæū seruare posset. Quod
cū Bolis audisset, seq; de dictis rebus cogitaturū recepisset, discessit. Post biduū
aut triduū, cum rem auditā secū ipse reputasset, Sosibius accedit, illiusq; exequu-
tionem in se suscipit: Sardibus se multū temporis hæsisse, locorūq; illorū expe-
rientiā habere dicens, addit, Cambylū ducem Cretensium militum, qui apud An-
tiochum militant, nō solū ciuem, sed & cognatū & amicū suum esse. Cōtigit au-
tem, & Cambylū, & Cretenses qui sub illo erant, habere sub custodia sua poste-
riora arcæ loca, ipsi cōcredita, quæ nullā structurā acceperunt, sed cōtinuati-
one & frequentia uirorū qui sub Cambylo erant, seruabātur. Sosibio itaq; cogi-
tationem illam probante, ac reputante, fieri ne posset, ut Achæus ex calamitate
seruaret: aut si posset, an satius esset hoc fieri per aliū quempīā, q̄ per Bolidem.
Cum eiusmodi animi propensio etiam circa Bolidē cōcurreret, festinanter hæc
causa progressus est cōsequuta. Sosibus enim mox pecunias expendebat, ne
quid ad eum conatus desideraretur, & multa se daturū pollicebatur, si res ista
ritē expediretur. Deniq; & gratiā regis, & ipsius Achæi, si seruaretur, excellen-
ter amplificans, spem Bolidi magnificā iniiciebat. Et uir iam dictus paratus ad
exequendū hanc causam, & moræ impatiens, ab nauigat, acceptis literis cōmen-
daticijs, & fidem facientib. cum Rhodum ad Nicomachū, qui paterna beneuo-
lentiā & fide erga Achæum affectus uidebatur, tum Ephesum similiter ad Me-
lancomam. Erant enim illi, quorū opera Achæus etiam antea tam ad Ptolemēū
quam ad alia cuncta externa loca accedens usus fuerat. Cū Rhodū, & postea
rursus Ephesum uenisset, deq; causa hac cum dictis uiris cōmunicasset, & para-
tos illos ad ea quæ petebant inuenisset, Arianū quendā ex illis quos sub se ha-
bebat, ad Cambylū mittit: ad hoc quidē se Alexandria legatū uenisse dicens, ut
externos milites colligeret, uelle tamē cum illo de rebus necessarijs cōferre: qua
propter putare se, constituendū esse tēpus & locū, quo nemine confecto cōue-
nirent ipsi. Mox itaq; Arianus Cambylū cōuenit, & quæ in mandatis habebat
aperit. Vir dictus animo parato ad quæ cōpellebatur audit, diēq; & locū utriq;
cognitū deputat. quod cum noctu uenisset, Arianū à se dimittit. Bolis uerō, cum
Cretensis esset, & natura uersutus, rem omnē indagat, & uniuersum institutum
scrutatur. Tandem iuxta Ariani constitutionē Cambylū cōueniens tradit, epi-
stolam: qua in mediū allata, more Cretensium deliberat & cōsultant. Haud enim
ad id spectarunt, ut periclitanti succurreretur, neq; ut fidei illorū satisfieret, qui
causam hanc ipsis cōmendauerant: sed ad suam ipsorū securitatem & cōmodi-
tatem. Cū enim utriq; Cretenses essent, mox in eandem sententiā descenderūt:
quæ ista erat. Decem talenta à Sosibio tradita, cōmuniter inter se esse diuiden-
da: deinde rem ipsam Antiocho manifestandā, illoq; cooperatore utendum, ac
promittendū, quod Achæum ipsi sistere uellent, si pecunias, & spem in futurū
dicto conatu dignā acceperint. His confirmatis, Cambylus ea quæ Antiochū
concernebat, in se transigenda suscipit. Bolis uerō constituit, missurū se Arianum
post aliquot dies ad Achæum, unā cum literis cōmendaticijs à Nicomacho &
Melacoma acceptis. De eo autē quo modo Arianus arcem tutō posset ingredi,
T 3 ac rur.

ac rursus egredi, illū curare iubet. Si uerò admissio hoc conatu Achæus, ijs quæ Nicomachum & Melancomam concernūt, respōderit, sic futurū inquit Bolis, ut ipsum in manus & cōgressum ipsi Cambylo tradere possit. Huiusmodi cōstitutione facta, descendentes à se inuicem, quisq; quod decretum erat perficere fatagunt. Cambylus prima occasione potitus, causam hanc defert ad Regem. Antiochus, quoniam ea pollicitatio ipsi & placebat, & præter expectationem offerebatur, partim quidem admodū grato illam animo accipiebat, ac nihil nō promittebat, partim uerò diffidens, singula illorum consilia & instituta scrutabatur. Vbi uerò credebatur, & conatum hunc quasi diuinitus geri putabat, petebatur, ac frequenter etiam precabatur, ut res ista perficeretur à Cambylo. Consimiliter Bolis apud Nicomachum & Melancomam egit. Illi credentes hunc conatum geri à supremo, mox literas componunt Ariano, ad Achæum, per modum symbolicū, sicuti consuetudo ipsi erat, scriptas: illumq; mittentes adhortantur Achæū, ut ijs quæ à Bolis & Cambylo agerentur, fidem haberet. Et hæc literæ sic erant scriptæ, ut si quis illas in suam potestatem abripuisset, nihil eorū intelligeret, quæ in illis continebatur. Arianus itaque opera Cambyli adiutus, arcem ingreditur, & literas ijs qui cum Achæo erant, reddit: simulq; ab initio præfens ijs quæ agebantur, diligenter de singulis instruit. Et quamuis frequenter de Sosibio & Bolide, deinde & Nicomacho & Melancoma, maxime autem de Cambylo responderet, de suo tamen argumenta illata fortiter sustinebat: & ob id potissimum, quod seriem eorum quæ inter Cambylum & Bolidem decreta fuerant, ignorabat. Achæus uerò cum propter Ariani responsa, tum maxime propter literas Nicomachi & Melancomæ, ijs quæ adferebantur fidem habens, respondet, & confestim Ariano remittit. Cum id autem frequenter utrinq; esset factitatum, tandem qui cum Achæo erant, ex seipsis Nicomacho renunciant, nullam salutis spem superesse posthac amplius, iubentq; Bolidem unā cum Ariano intempesta nocte, tanquam manus ipsis iniecturos mitti. Erat autem circa Achæum tale consilium. Primum, ut instantia discrimina euaderet: deinde, euasurum se illo progressu ad loca Syriae. Alebat enim spem admodum magnam, posse se, si subito & præter expectationem apud incolas Syriae, Antiocho adhuc Sardibus hærente, appareret, magnam excitare cōmotionem, & magnam laudem consequi tam apud Antiochenos, quam eos qui Cauam Syriam & Phoeniciam inhabitant. Achæus itaque, cum in huiusmodi spe & cogitationibus uersaretur, aduentum Bolidis expectabat. Qui uerò cum Melancoma erant, Ariano recepto, & lectis epistolis, Bolidem amandant, pluribus illum adhortantes, ac spem magnam facientes, si conatum hunc exequeretur. Ille præmissio Ariano, aduentum suum Cambylo significat, & noctu ad locum constitutum uenit. Cum hi duo diem unum confedisent, atque inter se de eo constituissent, quomodo singula exequi possent, postea noctu castra ingrediuntur. Erat autem illorum constitutio huiusmodi. Si Achæum ex arce solum, uel adhibito comite, cum Bolide & Ariano progredi contingeret, posse eum ut neglectum capi ab insidiatoribus. Si uerò cum pluribus progredieretur, uideri difficile propositum esse ijs quibus hoc mandatum erat: & alio qui fatagebant, ut eum uiuum caperent, propterea quod ea potissimum ratione Antiocho se gratificaturos sciebant. Quapropter oportebat Ariano quidem, cum Achæum educeret, præcedere: quod is diuerticulum sciret, per quod sæpenumero ingressus fuerat & egressus. Bolidem uerò alios à tergo subsequi, ut cum uentum esset ad locum, in quo debebant insidiatores per Cambylum esse parati, Achæum comprehenderet & teneret, & ille nec in tumultu nocturno per loca syluosa euaderet, nec seipsum consternatione affectum in præruptam aliquam uallem præcipitem daret, sed iuxta ipsorum propositum in manus inimicorum uiuus incideret. His ita ex pacto constitutis, cum Bolis ad Cambylum uenisset, hac ipsa nocte qua uenerat, ad Antiochum à Cambylo, solus ad solum ducitur. Hunc cum Rex aman-

ter accepisset, fidem que super promissis dedisset, & utrumque pluribus adhortatus esset, ne quid in proposita causa cunctanter agerent, tum in castra sua reuertuntur. Matutino crepusculo Bolis, unā cum Ariano ascendit, & noctu adhuc arcem subingreditur. Achæus illum ex animo & amantè excipiens, multis ac diligenter de singulis percontatur. Cum autem utrum hunc cum ex aspectu externo, tum ex colloquio, id quod rei status erat trahere animaduerneret, partim quidem propter spem salutis animi gratitudinem ostendebat, partim uerò plenus erat angore, propter eorum quæ erant euentura magnitudinem. Quoniam uerò & animi præsentia nemini cedebat, & in rerum experientia plurimum ualebat, iudicabat non amplius sibi cunctam fiduciam locandam esse in Bolide. Quapropter illi ad hūc modum loquitur, quod in præsentia quidem fieri non posset, ut exiret, missurum uerò se cum ipso tres uel quatuor ex amicis, post quorum consultationem cum Melancoma factam, ad exitum sese parare uelit. Itaq; Achæus quidem, quæ fieri poterant fecit: id uerò ignorauit, Cretizandū esse, ut in prouerbio dicitur, cum Cretensibus: Bolis enim nihil non exploratum habebat eorum quæ hanc partem concernebāt. uerum cum ea nox adesset, in qua se amicos simul missurum dixerat, præmissis Ariano & Bolide ad exitum arcis, iussit eos expectare tantisper, dum qui unā egressuri erant adessent. Illis obtemperantibus, per id temporis rem cum uxore communicat. & quoniam Laodice improuise rei commemoratione animo cōsternatam reddiderat, aliquandiu dum eam placat & bonæ spei expectatione mitigat, moras necit. postea quintus ipse factus, alios quidem mediocriter uestit: ipse uerò trita & uulgari ueste sumpta, humilem se & obicuum reddidit, ac sic progreditur. Dederat autem unū ex amicis in mandatis, ut ipse perpetuò ad ea quæ diceretur ab Ariano responderet, & ab illo quo nam properaret audiret & cognosceret. De alijs uerò, quod Barbari essent, diceret. Cum aut Ariano coniuncti essent, præcedebat ille propter itineris experientiam: Bolis uerò à tergo sequebatur, secundum quod initio propositum erat hæsitās & dubius super eo quod accidebat. Quamuis enim Cretensis esset, & cuncta propius cōiectaret, Achæum tamē propter noctis caliginem cognoscere non poterat, quis esset: imò ne hoc quidem, an adesset. Descensu autem præcipiti & ut plurimum difficili existente, & quibusdam locis admodum intus ac periculo se pro no, cum ad eiusmodi locum aliquem uentum esset, & alij Achæum tenerent, alij exciperent (haud enim in uniuersum à reuerentia consueta per id temporis abstinere poterant) confestim Bolis quis nam ex ipsis & qualis esset Achæus intellexit. Vbi ad eum locum uenerunt, qui Cambylo deputatus erat, & Bolis per fistulā prodicionis symbolum dedit, alios quidem ij qui in insidijs erant insurgentes capiunt: Achæum uerò Bolis ipse manus indumentis abditas habentem comprehendit, ueritus ne cognitis insidijs, interimere se conaretur. Habebat enim macharam à se paratam. Subito autem undiq; circumdatus uenit in potestatem hostium, & confestim unā cum amicis ducitur ad Antiochum. Rex uerò cum animo suspensus esset, & quid futurum esset expectaret, solus in tabernaculo peruigil cum duobus aut tribus satellitibus manebat. Accedentibus autem illis qui cum Cambylo erant, & Achæum uinctum in terra collocantibus, sic propter rem stupēdam obmutuit, ut per multum temporis conticesceret, ac tandem commiseratione tactus illachrymaretur, quod illi ex eo, ut mihi uideretur, accidit, quod considerabat, quàm ea quæ à fortuna geruntur inuincibilia sunt & incerta. Erat enim Achæus Andromachi filius fratris Laodice Seleuci uxoris, & uxorem duxerat Laodice Mithridatis regis filiam. et dominus erat uniuersæ illius regionis montis Tauri. Cum autem tum temporis & suo & hostium exercitibus in robustissimo orbis degere loco putaretur, in terra uinctus & in potestate hostium sedebat: nec quisquam quod factum erat sciebat, præter eos qui id exequuti fuerant. Orto autem die, amicis ex more in tabernaculum

naculū cōgregatis, & re ipsa in cōspectu propolita, idē accidit & alijs quod an-
 tea regi euenerat. Admirātes enim quod factum erat, diffidebant ijs quae uide-
 bant. Collecto cōsilio, multa de eo dicebātur, quib. potius affici deberet. Decer-
 nitur itaq; primū amputari debere misero manus et pedes, deinde caput abscis-
 sum in utrē aluminū consui, & reliquū corpus in cruce suspendi. Quae cum facta
 essent, & exercitus ea quae acciderāt cognouisset, tantus oritur in castris furor
 & impetus, ut Laodice, quae tantū de egressu mariti sciebat, ex arce prospiciens,
 quid factū esset ex perturbatione & tumultu exercitus coniectaret. Mox ad-
 est praeco ad Laodicen missus, qui & indicabat quid actū esset cum Achæo: &
 iubebat ut res suas cōponeret, & arce cederet. Primū eos qui in arce erāt ulula-
 tus et uehēmēs lamētatio sic occupat, ut nihil respondere possent: nō tā propter
 beneuolentiā qua affecti erant erga Achæū, quam propter casum, qui singulis
 inopinus & improuisus apparebat. Deinde ij qui intus erāt, plurimū hēsitabāt
 quid facerēt. Antiochus uerō occiso Achæo, imminēbat ijs qui in arce erant, in
 desinēter persuasus futurū, ut ex illis anfa sibi daret, et maximē permittēs: quod
 & tandē factū est. Dissidentes enim inter se, scin debātur in partes, alij ad Ario-
 bazū, alij ad Laodicē inclinātes. Quo facto, cōfestim utriq; propter mutuā diffi-
 dentiā & se tradiderunt, & arces. Itaq; Achæus, cum omnia rationi cōuenientia
 egisset, eorū qui fidē sibi fecerant praeuaricatione uictus, uitā finiuit, exemplum
 posteris duplici nomine haud inutile factus. Primū ad hoc, ne quis temere cui-
 libet fidē habeat: deinde, ne quis propter rerū successum insolēscat, sed cūctā ex-
 pectet quae hominib. accidere possunt. Itaq; principio, uelut excursiones factu-
 ri erumpunt a ciuitate, et noctu ad castra Carthaginensiu accedūt. & alij quidē
 loco quodam syluoso cōsidentes, uiam obsident. Philimēnos uerō & Nicō ca-
 stris appropinquant. Hos qui in custodia erant, captos ad Hannibalē ducunt,
 nihil dicentes neq; unde, neq; qui essent: sed hoc solū significantes, uelle se con-
 uenire ducē. Mox ad Hannibalē ducti, uelle se illi seorsum loqui dicunt. Illo ip-
 sos admodū propenso animo ad colloquiū admittente, excusant & se, & patri-
 am, & simul Romanos multis ac uarijs modis accusant: ne praeter rationem ad
 huiusmodi causam egressi uiderentur. Igitur Hannibal tū quidē eos collaudat,
 & accessum eorū comiter accipit: deniq; a se sic dimittit, ut citō ad se redeāt, seq;
 rursus cōueniāt. in presenti uerō iubet, ut priora ex iumētis emisissis, & hi uiri u-
 nā cum illis, ubi longius a castris essent abacti, cōfidenter dimitterent. Se nāq;
 curaturum ea quae securitatis essent. Hoc autē ob id faciebat, ut sibi accessum ad
 scrutandū res iuuenum pararet: & illis fidē apud ciues faceret, quasi ab ipso Im-
 peratore ad latrocinia excurrerent. Cū id autē quod iussus erat fecisset Nicon,
 Annibal animo erat grato & hilarī, propterea quod haec tenus aegre cōmodam
 poterat perficiendi propoliti nancisci occasiōē. Philemon uerō magis adhuc
 propolite causae inhiabat, propterea quod & securus datus erat accessus ad col-
 loquendū, & Annibalē animo propensum inuenerat, & praeterea sufficētis cō-
 meatus copiā suis dandā esse, fidē ab illo acceperat. Tū partim inito pacto, par-
 tim cōmeatu prosperē succedēte, nō modo fidē faciebant Tarētinis, sed & emu-
 latores habebant nō paucos. Postea secūdō excurrentes, et cōsimiliter singula
 exequetes, fidē Annibali dederūt ipsi, & rursus ab illo acceperūt, quod uideli-
 cet Carthaginēses Tarētinos liberos reddere, nec uectigalib. aut tributo ullo in
 loco grauare, nec aliquid aliud illis imponere uellent: Romanorū uerō ades et
 diuersoria, si urbe potirent, Carthaginēsi lib. diripere liceret. Deinde et illud paci-
 scuntur, quod custodes, ubi ad castra uenirent, ipsi in promptu acciperent. Qui-
 bus factis, potestātē acceperūt frequenter accedendi & colloquendi cum An-
 nibale, nunc uelut ad excursionē, nunc quasi ad uenationem ciuitatem egres-
 si. His ita ad futurum compositis, plures quidē occasiōem obseruabant, Philī-
 menū uerō uenationibus deputarūt. Etenim propterea quod ei rei supra mo-
 dum studebat, putabatur nihil in uita melius facere posse, quam uenationi incū-
 bere. Quapropter huic id muneris occasiōe capiendarū ferarū exequendum
 iniunxerunt: primū ut Caiū Libiū ciuitati praefectū, deinde eos qui uestibulū
 portarum

Redi ad histori-
 am Carthaginē-
 sum.

portarū, quas Temēnidas uocant, custodiebāt, sibi deuinctret. Hic accepta hac
 cōmissione, quaedā ipse uenando exequēbat, quaedā ipsi per Annibalē parabā-
 tur. Ipse cōtinuō feras captas adferebat, quarū alias dabat Gaiō, alias custodib:
 uestibili portarū, ut portā ipsi Rhinopylā dictā in prōptu aperirent. frequēter e-
 nim noctu per illā, metū hostiū praetextens, ingredebāt, et egrediebāt, interim
 autē illud ad propolitu accōmodabat. Cū uerō eiusmodi cōuetudinē Philime-
 nus apud custodes portae cōparasset, ut sine ulla hēsitatione, quotiescunq; no-
 ctu ad murū accedēs indicū fistulę dabat, Rhinopylā ipsi cōfestim referant,
 tū obseruātes Romanū praefectū, qui ad portā erat die aliquo cū plurib. in eo lo-
 co futurū, quē Museū uocant, foro uicinū, illū diem Annibali deputāt. Ille uerō
 iam dudū quidem figmentum hoc cōmentus fuerat, quasi aegrotaret, ne Ro-
 manis insolitū uiderēt, si plusculū temporis illis locis immorari ipsum audirēt:
 at tum etiā magis infirmitatē simulabat. Abstinebat autē a castris per tridū, uita
 qua Tarentum itur. Vbi tēpus adfuit, circiter mille uiros, corporis agilitate
 animi cōfidentia excellentes, tam ex equitib. quam ex peditibus delegit: illisq;
 mandauit, ut quatuor dierū cōmeatū secum quisq; haberet. Moturos autē castra
 sub crepusculū matutinū festināter proficiscebāt. Octoginta uerō Numadicis
 equitib. delectis in mandatis dedit, ut exercitū triginta stadijs praecederent, et
 in utraq; itineris illorū locorū partes excurrerent, ne quis totū exercitū conspi-
 cari posset, sed ut alij interciperent ex fugientib. alij uerō qui euaderēt, in cursio-
 nē a Numadibus fieri in ciuitate nunciaret. Cū autē Numades stadijs quasi cen-
 tum uiginti abessent, cōnāparāt ad fluuiū quendā preruptum, & qui egerrimē
 uideri potest: et collectis ad se ducib. clarē significat, quid conaretur: & ingenue
 hortat, primū uelint cuncti dextros sese uiros praestare, quod nunquā ipsis ma-
 iora praemia propolita essent: deinde, ut quisq; suos milites in itinere sub se reti-
 neant & cohibeant, & acriter increpent eos qui profus suum locum transgre-
 di praeuaricariq; uellent. Postremo, ut animum adhibeant ad ea quae praecipium-
 tur, nec quicquā proprio arbitrio extra iussa moliant. His dictis, & corā ducib:
 declaratis, principū profectiōnis facit existente adhuc caligine, ad hoc cōten-
 dēs, ut ad muros circa noctis dimidiū ueniret, & praeeuntē habens Philimenū,
 cui & Synagrium ad constitutū usum addiderat. Caiō Libiō itaq; cum sodali-
 bus interdū, iuxta adolecentū praesumptiōē, in Musæo existētī, cum iam pō-
 tandi studiū propē ad summū incaluisset, annunciat Numidas ex occidentis
 partib. regionem eam inuadere. Ille cogitans quidem de reprimendis illis, ad-
 uocatis ad se ducibus mandat, ut dimidiā pars equitū sub matutinū crepusculū
 egressa, hostes regioni incōmodantes reprimerent. Hoc autē pacto potissimum
 de tota causa cōstabat. Qui uerō cū Niconē & Tragisco erant, mox tenebris
 ingruentib. cuncti in ciuitate collecti, reditū Libij cū suis obseruant. Exurgenti-
 bus autē illis properē, eo quod interdū bibissent, alij ad quēdam locum abse-
 dentes illic manent, alij uerō ex adolescentib. Caiō obuiā eunt: iocantes ac lu-
 dētes inter se, & quasi eos qui in cōuiuio fuerāt, reducturos se simulātes; imō
 magis uelut alienati, propter temulentia eorū qui cum Libiō erāt, mox atq; cō-
 gressi essent, utrinq; risus oris & ludus incōtinens, deinde reflexi domū redu-
 cūt Caiū. ille uerō quiescit temulētus, sicuti solēt qui totos dies bibūt, nihil pre-
 cipuū aut graue habēs in animo, sed plenus gaudio et fōcordia. Nicon uerō &
 Tragiscus receptis ad se adolescentib. diuiserūt se in tres partes: et habita obserua-
 tiōē, accessus fori opportunissimos occuparūt, ne quid eos uel eorū quae extrin-
 secus acciderēt, uel quae in ipsa ciuitate fierēt, latēret. Appropinquant autem &
 ad domum Caij, certō futurū scientes, ut si qua suspiciō eius, quod Libiō euen-
 turum erat, oriretur, primū illum fore conficiēdum, & quicquid gereretur, in itē-
 um ab illo sumendū. Sicut autē frequenter post reditū a cōuiujs accidere solet,
 cū iam tumultuatio illa summātim transisset, & multitudo plebis sopita iaceret,
 ac noctis progressu spes ppositi integra maneret, tū cōgregati ad exequutiōē
 pro cedit. Erat autē adolescentib. pactū & cōuentio cū Carthaginēsi lib. Anniba-
 lē oportere, cū ad ciuitatē uenisset, circa Mesoncaū ad latus Oriētale et portas
 quas

quas Temenidas uocant, ignem in tumulto accendere, qui à nonnullis Hyacinthi, à quibusdam Apollinis Hyacinthi tumultus appellatur. Eos uero qui cum Tragisco erant, ubi hoc ita fieri uidissent, signo per ignem dato respondere uicissim: quo facto Annibalē, ignē extra ciuitatē accensum extinguere, ac pedetentim appropinquare ad portā. Hisce ita cōstitutis, urbica iuuentus ea ciuitatis parte transita, quę habitabat, uenit ad monumēta mortuorū. Etenim Oriēta lis pars ciuitatis Tarentinorū, plena monumētis, propterea quod mortui etiā nū omnes intra mœnia apud eos iuxta uetus quoddā oraculū sepeliuntur. ferunt enim Tarentinis Deum per oraculū significasse, satius illis ac melius fore, si cum plurib. habitent. illos uerò sic se quā optime iuxta oraculū habituros putare, si mortuos quoq; intra mœnia secū retineant: ideoq; illos ad hunc usq; diē mortuos suos intra muros sepelire. Iuuetus itaq; ciuitatis, cū ad hūc Pithyonīcū tumulū uenisset, quid futurū esset expectabat. Appropinquatē aut Hannibale & quod constitutū erat faciente, mox atq; ignē ij qui cū Nicone & Tragisco erant, uiderunt, animū sumētes, rogā accensum & ipsi ostendunt. Vbi uerò ignē Annibalis rursus extinctū uidēt, cursu & studio properant ad portam, uolentes eos qui cum Annibale erant pręuenire, occisis uestibuli custodibus, propterea quod se ad ingressum cōponentes Carthaginenses segnistē ac pedetentim proficiscebantur. Cum autē successu potirentur, & custodes iam antea capti essent, alij illos occidūt, alij uectes infringunt. Portis itaq; properē ac in tempore apertis, accedunt ij qui cum Annibale erant, in celsu sic cōmensurato usi, ut sine ulla protractione ciuitatē aggredereñt. Ingressum autē iuxta propositū securum & sine tumultu cōsequuti, putantes se iam maximā conarū suorū partem perfecisse, ipsi quidē confidenter ad forū accedunt, per eam plateam, quę a profundo ducit. Equites uerò intra muros relinquūt, haud pauciores numero duobus millibus: quos illic subsidij gratia esse uolebāt, cū aduersus ea quę extrinsecus superuenire poterāt: tum cōtra alios incertos casus, qui in eiusmodi conatibus plerūq; euenire solent. Cum ad loca foro uicina uenissent, exercitum in platea sistunt. Philimēnus uerò sollicitus quomodo suas quoq; partes cōmodē exequeret, foris expectabat. Non enim cum ignē accendissent, ad eam portā acurrerāt: & Philimēnū suam habentē in pheretra, & Libyes unā secum circiter mille extra portā uicinā miserāt, uolētes secundū id quod in initio propositū fuerat, non simpliciter ex una tantū spe sed ex plurib. hanc causam exequi. Philimēnus uerò cum ad murum secundū consuetudinē suā appropinquasset, mox atq; ad illū accessisset aderat cōfestim custos ad Rhinopylā descendens. Illo extra portā dicente, ut properē aperiretur, quod suē syluestrem portātes onere grauarētur, custos id cupidē audiens, sedulo aperit, sperās ad se quoq; aliquā eorū pertinere partem quā Philimēnus cepisset, eo quod antea semper particeps fuisse eorum quę inferebantur. ipse itaq; Philimēnus primum locum in eo cuneo habens, ingreditur, & cum eo alius quispiam, Numadicum gestans apparatus, quasi unus ex eius loci incolis esset: & post hunc alij duo seram a tergo adferentes. Cum autem iam quatuor intra portam essent eum qui aperuerat, & simpliciter absq; suspitione ut suam palparet accurrebat, percutientes interimunt, & se sequentes, alios uerò pręcedentes, Libyes circiter triginta pedetentim & tacitē per portulam inducūt. Hoc facto, continuo alij uectes abrupunt, alij custodes uestibuli occidunt, alij Libyes adhuc extra portam existentes, datis symbolis aduocant, & illos quoq; ingressos cautē iuxta cōstitutum, ducunt ad forū. Annibal cum hi quoq; prioribus adiuncti essent, alacris existēs quod institutū hoc secundum animi ipsius sententiam succederet, cōpro insistebat. Separat itaq; duo Celtorū millia, ac diuisis illis in tres partes, duos unicuiq; partē ex adolescentib. qui causam hanc obibant, ac cōsequenter nonnullos ex suis ducib. deputat: simulq; a se dimittit & mādāt, ut uias opportunis, quib. ad forū itur occupent, & ubi id fecissent iuuenes eius/oci excipiant, imò et ciues in quos incidissent, illos feruent, plurimumq; Tarentinos in clamant, ut in eo loco maneāt, quod data ipsis esset manēdi securitas, Carthaginensium uerò & Celto-

Celti, Galli sunt
et Germani, qui
olim ad Rhenū
habitarunt.

Celtorū ducibus præcipit, ut Romanos, si quos obuios habuerint, occidant. Illi itaq; a se inuicē diuisi expediūt quod in mandatis acceperant. Hoc autē hostiū ingressu Tarentinis iam patefacto, redditur ciuitas plena clamorib. & perturbatione inopina. Gaius igitur, cum ipsi hostiū ingressus innotesceret, cogitans se iam nihil efficere posse propter temulentiam, cōfestim domo cum famulis suis egreditur. & cum ad portam uenisset, quę ad portum ducit, custosq; Rhinopylā aperuisset, per illā effugiens, piscatoriā nauim ex illis quę in nauali statione erant unā, cum suis ascendit, & in arcē asportatur. Post id temporis Philimēnus tubas Romanas parat, quib. nonnulli usum earum propter consuetudinē callentes, circa theatrum stantes clangebant, ac signa dabant: Romanis uerò in armis secundum consuetudinē ad arcem concurrētib. succedit hoc cōceptum Carthaginensib. ex animi sententia. Qui plateas illas inordinatē ac sparsum ingrediebantur, incidebāt alij in Carthaginenses, alij in Celtos: quib. hoc pacto occisis, magna multitudo peribat. Illuscente die Tarentini quidem in aedib. suis quiescebant, haud ualentes amplius disponere quod accidebat. Etenim propter clangorem tubæ, & quoniam nulla iniuria afficiebantur, nec rapina exercebatur in ciuitate, motus illos ex Romanis esse putabant. Vbi uerò suorum multos in plateis occisos, & nonnullos ex Galatis interemptorum Romanorum caduera spoliari cernebant, de Carthaginensium aduētū suspicari cōeperunt. Annibal autē cū exercitum iam in foro locasset, ac Romani in arcem sese, quam custodia & antea occupauerant, subduxissent, clara luce per præconem edicit, ut Tarentini omnes sine armis in foro cōgregarentur. Iuuentus uerò ciuitatē circuiens conclamat ad libertatem, hortaturq; ciues ut Carthaginenses ipsorum adesse bono confiderent. Quotquot itaq; ex Tarentinis Romanis fauebant, re intellecta secedebant in arcem: reliqui ad uocem præconis inermes cōgregabantur. Hos Annibal benignis uerbis & humanis alloquitur. Cum autem Tarentini unanimiter singula quę dīcebantur propter inopinam spem anno tassent, tum quidem multos ex illis dimittit: mādātq; ut singuli domū reuersi, forib. suis nomē Tarentini diligenter inscriberent. Si uerò quisquā id nominis Romano cupiā diuersorio inscriberet, illi mortis supplicium determinat. Selectos itaq; ad eam rem accommodissimos ad diripiendum Romanorū aedes mittit, dato illis symbolo, ut aedes Tarentinorū nomine nō inscriptas, hostiles esse iudicarent: reliquos uerò ut istis subsidio essent, in acie detinet. Cum autē multa ac uaria supellex ex ea direptione congelecta esset, Tarentinisq; cōmoditas conceptæ spei respondens celsisset, tum demū ad arma reuertunt. Sequenti die Annibal, inito cum Tarentinis cōsilio ciuitatē muro ab arce distinguere & communire decernit, ne quis metus à Romanis, arcē occupantib. Tarentinis, in posterū relinqueretur. Igitur ciuitatē primū uallo præmunire aggreditur, correspondente mœnijs arcis & tumulo qui est ante arcē. Quoniam autē certō sciebat nō quieturos hostes, sed eo loco uires suas ostēsuras, sufficiens copias adhibuit: arbitratus nihil magis in futurū ad hoc fore necessariū ut Romani absterrentur, & Tarentinorum animi confirmarentur. Romanis uerò mox atq; uallum initio struebatur, confidenter & audaci conatu aduersarios inuadentib. Annibal parūper cum illis cōgressus, prouocat eos ad pugnam. Et quoniam plures extra tumulū prouigilabant, hortatus suos ad pugnam, confliat cum hoste. Cum autem prouigilaretur acriter, quantum loco angusto & muris cincto fieri poterat, tandem circa finem conflictus uiolenter repressi Romani retrocedunt, & multi ex illis incidūt in manus Numidarum: maior uerò pars repressa, & in fossam præceps data perijt. Posthac igitur Annibal absque discrimine ciuitatem uallo communit, & rebus ex animi sententia gestis, tranquillitate potitur. Hostes enim cōclusos intra muros iam nō sibi tantū, sed & arcē metuentes, manere cōegit. Ciuib. uerò tantum indidit animi, ut se iam citra Carthaginensium subsidia Romanis resistere posse putarent. Deinde modico interstitio a uallo urbem uersus relicto, fossam molitur, uallo ac muro arce correspondentē, unde

unde per uices ad murū ciuitatis coaceruatio fiebat. Præterea & uallo adhuc ei fossæ imposito, contigit ex ea munitionem fieri haud multum muro infirmiore. Præter hanc quoque internè uersus ciuitatem interstitio commensurato relicto, murum extruere aggreditur, facto illius initio ab ea parte quam seruatricem uocant usque ad eam quæ profunda dicitur: sic ut etiam sine uirorum subsidio munitiones illæ structuris suis ad hoc sufficerent, ut Tarentini securè habitarent. Relicto itaque unà cum necessarijs suis sufficienti equitum subsidio, ad ciuitatis ac muri custodiam, castrametatur loco ab urbe stadijs quadraginta distate, ad fluuium, quem nonnulli Galæum, plurimi uerò Eurotā uocant. quod cognominis ab eo fluuiō accepit, qui Lacedæmona præterfluens, et ipse Eurota uocatur. Sunt autem huiusmodi cognomina Tarentinis tam in agro quam in ciuitate multa, propterea quod & coloniam & cognationem à Lacedæmonibus indubitanter acceperunt. Muro autem confestim, cum propter Tarentinorum diligentiam ac sedulitatem, tum propter Carthaginensium cooperationē absoluto, deinceps Annibal arcem etiam excindere ac demoliri cogitat. Cum autem ad obsidionem illius iam propè structuras absoluisset, Romani auxilio in arcem per mare ex Metapontio accepto, parumper recreati, noctu inuadunt Annibalis structuras, & cunctos operum illius & machinarum apparatus destruunt. quo facto, de obsidione quidem arcis desperat Annibal: muris uerò ciuitatis absolutis, Tarentinos congregat, illisque declarat, summo opere necessarium esse aduersum præsentis temporis incommoda, ut mare in suam potestatem occupent: Etenim cum locus quo naues portum ingrediuntur, in potestate arcis esset, sicut & antea dixi, Tarentinis quidem haudquaquam liberum erat nauibus uti pro arbitrio, aut è portu nauigare: Romanis uerò securè quæ necessaria erant adferrebantur. quod cum fieret, nunquam fieri poterat, ut ciuitas firmam libertatem consequeretur. Hæc considerans Annibal, Tarentinos instruxit, futurum ut qui arcem tenent, si spem commoditatis, quæ ex mari erat, amitterent, confestim ipsis ultero cedentes, arcem relinquerent, et locū traderent. Hæc audientes Tarentini, assentiuntur quidem dicitis: quomodo uerò perfici possent, in præsentia neuiquam intelligere poterant, nisi clasis à Carthaginensibus missa adueniret: id quod tum temporis fieri non poterat. Quapropter conijcere nequibant, quò respiciens Annibal hæc ipsis proponeret. Illo uerò affirmante, posse ipsos supra opera citra auxilium Carthaginensium, maris potestatem consequi, magis adhuc stupebant, mentem illius assequi non ualentes. Ille cum plateam bene dispositam cerneret, eam uidelicet, quæ intra murum quidem erat, ducebat uerò iuxta murum ex portu in externū mare, illic cogitabat naues è portu australe latus trajici posse. Hoc consiliū cum Tarentinis aperuisset, confestim non modò consentiunt, sed & uirum hunc mirū in modum extollunt: intelliguntque, nihil illius uincere posse industriam & confidentiam. Mox autem confectis rotis, paratur nauibus iter, & opus dicto citius absoluitur, eo quod ad propositum hoc & animi propensio, & multitudo operantium cooperarentur. Tarentini itaque naues suas hoc pacto ad externū mare transferunt: & securè illos obsident, qui ex arce externa ipsorum subsidia intercipient, Annibal uerò relicta ciuitate, castra cum exercitu metatur, & tertio die ad uallum initio structum reuertitur, & reliquam hyems partē illic degens, in eo loco manet.

NONI LIBRI POLYBII EPITOME HISTORIARVM.

Vuolsfango Musculo interprete.

Est itaque eorum quæ sub prædicta Olympiade, & quadriennij spacio quo Olympias censeri debet, comprehenduntur, illustriſsima & celeberrima sunt hæc, de quibus duobus libris differere conabimur. Haud clam me est autem, uisuenire nostris commētarijs, ut austerum quiddam habeant, & uniduntaxat auditorum generi sese accommodent, culpentur uerò propter uniformem narrationis

narrationis seriem. Nam alij historiographi propè omnes, uel certè plures, omnibus historiæ partibus utentes, multos ad commentariorum suorum lectionem attrahunt. Etenim genealogicus dicendi modus audiendū cupiditatem excitat, curiosum ac uanū delectat, qui de peregrinationibus, possessionibus et cognatione, qualis apud Ephorum est, dicitur. Politicū uerò, quo de gestis gentium, ciuitatum ac potentatum differitur, cui nos simpliciter accommodantes, ac de hisce rebus totum tractatum constituentes, ad unum quoddam dicendū genus, sicut antea dixi, proprie adaptamur. Maiori autem auditorum parti lectionem paramus minus delectabilem. Qua uerò de causa reliquis historiæ partibus reprobatis, hoc pacto de rebus gestis scribere uoluerimus, alibi pluribus à nobis est dictum. Nihil uerò impedit, quo minus etiamnum auditorem, summam, perspicuitatis gratia huius admoneamus. Cū enim multa sint, & multis modis, de genealogijs, fabulis, & colonijs, adhuc & de cognationibus & possessionibus, recensita, aut aliena deinceps, tanquā propriæ, adicenda sunt ei qui de illis commentari uoluerit, id quod omnium turpissimum fuerit: aut si hoc nolit, palam inani studio laborandū, dum ea commentari se & curare proficitur, quæ per antecessores sufficienter posteris sunt declarata ac tradita. Hæc ita ob hæc sunt à nobis & plures alias causas relicta. pragmaticus uerò modus probatus, propterea quod dum res nouæ frequenter occurrunt, noua etiam narrationis serie opus est, quod in principijs narrationū non accidit, ad hoc ut subsequentes à nobis actiones recenseantur. Deinde & ob id, quod ille modus omnium utilissimus, & antea & nunc existit, quo rerum experientia & artificia usque ad eò promouerunt apud nos, ut quicquid cursu temporū contingit, quasi methodo quadā uti queant illo si qui cognoscendarum rerum studio tenentur. Quapropter nos non ita delectationē spectantes eorum qui commētarios nostros lecturi sunt, atque utilitatem auscultantium, relicta alijs, ad hanc partem concessimus. De his autem, qui commentarios nostros accuratè considerant, omnium certissimè testificabuntur. Annibal itaque cum uallum Appij undique circumdedisset, primū quidem uelitationibus & tentationibus utitur, hostes ad pugnam prouocare uolens, cum autem nemo prodiret, tandem eos obsidione cingit, quod institutū perinde atque prius cadit: equitibus quidē alijs suis turmatim eos inuadentibus, & cū clamore tela in castra eiulantibus, peditibus uerò per cohortes irruentibus, et uallū dirimere conantibus, uerū ne sic quidē Romanos à proposito suo permouere possunt, qui per robustiores irruentes in uallum reprimebāt, et graui armatura cōtra in iecta tela muniti, cum signis in castris manebant. Annibal cuncta hæc moleste ferens, quod nec Romani in urbem incidere poterant, cōsultabat quid nā in rebus presentibus fieri oporteret. Mihi uerò non solos Carthaginenses, quæ tum accidebāt, hæsitabundos reddidisse uidentur, sed & alios homines, ad quorum ea cognitionē uenerunt. Etenim quis nam non hæreat, si audiat, quomodo Romani multis conflictibus à Carthaginensibus uicti, in conspectum quidem aduersariorum prodire & congregari non audentes, cedere tamen, & declinare ex apertis ac sub dio constitutis castris nequiuertint. Et præcedenti quidem tempore semper ad radices tantum montium aciem contra hostem duxerant: tum uerò in planicie & loco Italiae apertissimo constituti, & robustissimam ciuitatē obsidentes, circumquaque ab hostibus impugnabantur: in quorum conspectum ut prodirent, ne cogitare quidem audebant. Et Carthaginenses quoque, quamuis indefinenter pugnando uincerent, nihilotamē secius aliquando agrè uictis utebantur. Videtur autē mihi causa huius fuisse, quod utriusque partis institutum, utrinque ab ipsis consideraretur. Quod uidelicet ordo equitū qui cum Annibale erant, in causa esset, quod Carthaginenses uincerent, Romani uincerentur. Quapropter inferiores exercitus post pugnas in hostes educti, confestim ad illos pertingebant. Talibus enim locis acies dirigebat, in quibus ab hostiū equitatu ledi non possent: & quæ tum temporis ad Capuam acciderunt, merito utriusque parti contigerunt. Etenim Romanorum exercitus ad pugnam quidem egredi non audebat, quod hostium equitatu abstereretur, manebat

V uerò

uerò in castris cōsidēter, certò sciēs innoxii sibi fore equitatū, à quo in cōflictu uincebat. Carthaginēses rursus haud prāter rationē, neq; cū tanto equitatu militātes diutius herere poterāt: p̄pterea quòd Romani cunctū eius regionis pabulū eandē ob causam dissipauerāt, nec fieri poterat ut tāto equitatu, ac tot itū mētis scēnū aut ordeū, tanto itineris spacio, tergo ad ueherēt, neq; sine equitatu militātes hostes uallo ac fossa munitos obsidere audebāt: cōtra quos etiā equo discrimine sine equitatu pugnādo, dubiā fortunā experiebant. Deniq; uerebātur, ne qui Romanis obediebāt, suppetias illis ferentes unā militarent, ac plurimū ipsis difficultatis necessariū cōmeatū intercipientes crearet. Horū cōsideratione Annibal impōsibile fore ratus, ut obsidionē illam manifestò dissolueret, ad aliud cōsiliū conuertitur. Cogitat enim futurū, ut si occultē profectus locis Romę uicinis subito immineret, aliquid forsā, quòd rebus Carthaginensiu cōmodū esset, inhabitatorib. illius rei insolentia percussis, efficeret, uel si id nō succederet, saltem eos qui cū Appio erāt, cogeret uel obsidionē soluere, ut patrię succurrerent: uel exercitū diuidere, ut & ij qui patrię suppetias ferrent, & qui in obsidione relinquerētur, facile uinci possent. Hęc animo perpendēs, tabellarium Capuā mittit, Libycū quendā hominem, cui persuasit, ut ad Romanos trās fugeret, & ab illis ad ciuitatē: hoc pacto prouidē curās, ut literę securę redderentur. Etenim metuebat admodū, ne Capuani, ubi ipsum abisse uiderent, abiecta spe ad Romanos conuersi, deditiōem facerēt. Quapropter scriptis ad eos literis instruit eos de cōsilio suo, cuius gratia Libycū hominē post castrorum motionem mittit, ut cognito proposito ipsius ac discessu, obsidionē magno animo sustinerēt. Cum autē ij qui Capuā obsidebant, Romam incolētibus de eo supplicasset, quòd exercitus ipsorū ab Annibale obsiderent, erāt cuncti animis suspensi ac meticulosi, quòd præsens causa summā rerū peteret, unde & cūcti crebris legationibus & conatibus ad uniuersam hanc partem pertinentib. nutabāt ac propendebāt. Capuani uerò acceptis per Libycū tabellariū literis, cognitoq; Carthaginensium cōsilio, sustinent aduersarios, hanc quoq; spem experiri statuēt. Annibal itaq; post quintū aduentus sui diem facto cōuiuiō, relictiisq; rogis ardentibus, sic castra mouit, ut nemo ex hostibus qd fiebat sentiret. Uis autē itineribus per Saunitidem operosis & continuis, & loca utā uicina præsens equitibus indagans & præoccupans, cū animi eorū qui Romę erant, de Capua adhuc, & rebus quę ibi gererētur, suspēsi essent: clanculum Annionē fluuiū traicit: & usq; ad eò appropinquat, ut nō amplius quadraginta stadijs Roma distans castra locaret. Quo facto, cū Romā inuaderet, accidit ut qui in urbe erant, prorsus turbarentur, et metu percellerentur, propterea quòd res ista subito & prāter ullam expectationē accidisset, nec Annibal unquam antea urbem tam ē propinquo inuasisset. Simul & hęc cogitatio animis illorum occurrebat, fieri nō potuisse, ut tantopere urbi & tam confidenter appropinquaret, nisi exercitus ipsorū Capuam obsidentes interissent. Viri itaq; muros urbis et loca ante urbem cōmodiora præoccupāt, mulieres uerò de iudra circūeunt, dijs supplicāt, & pauimenta templorū capillis suis lauant. Hoc enim facere solebāt, si quando exitiale periculū patrię corripiebat. Cum igitur exercitus Annibalis iam castrametatus esset, cogitareq; urbem sequenti die inuadere, accidit admirabilis quidā & fortuitus casus. Romanis ad cōseruationē faciēns. Caius enim & Publius unius quidē iam exercitus cōscriptione facta, milites iureiurādo obstrictos habebāt, ut illo die armati Romā uenirent, alteri uerò cōscriptionē & explorationē tū obibāt. unde euenit, ut multitudo militū cōstituto tempore Romā ultrò cōuolaret. Hos duces cōfidenter educunt, & castris ante urbem locatis, impetū Annibalis cohibēt. Carthaginenses enim primū quidē sic irruerāt, ut de urbe uolēter capiēda haud quāq; desperarēt. uerū cū aduersarios castrai p̄sos apposuisse cernerēt, & cōfessim ex captiuo quodam quid accidisset cognouissent, capiendę quidē urbis conatū ponūt, regionem uerò illius peruagando exagitāt, & ædificia igni tradūt: & primū in numerabilē prędę multitudinē unde quāq; correptā castris inferūt, tanq; quid eiusmodi uenationem uenerāt. ad quam nemo unq; hostiū uenire se posse

rauit.

sp̄eravit. Postea cum cōsules sumpta audacia castra undecim stadiorū spacio castris hostiū opposuissent, Annibal licet multam prędę coaceruasset, simul tamē capiendę ciuitatis spem amisit, & quòd maximū erat, supputatis dieb. in quibus secundum cōsiliū in initio captū, Appiū sperauerat, ubi de periclitatione urbis audisset, aut obsidionem prorsus soluturum, & Romanę ciuitatis rebus succursurū: aut aliqua exercitus parte relicta, sumpta maiore, sedulo opem suis allaturum: ex quibus alterutrum fieret, rectē res suas habituras putauerat, exercitum ē castris matutino crepusculo educit. Publius uerò pontibus dicti fluuii disruptis, cogit illum exercitū per ipsa fluenta traducere, & in transitu Carthaginensibus imminet, ac multum negocij facit. Nihil quidem illis potuit inferre exitij, propter equitum multitudinem, & Numadum dexteritatē quolibet loco commodam: magna tamē prędę parte recuperata, & circiter trecentis hostibus interceptis, ad castra redijt. Postea uerò, quoniam Carthaginenses metu percussos festinanter discedere putabat, insectabatur eos à tergo prouocando & uellicando. Annibal uerò primū properabat, contendens ad propositum. post quintum uerò diem, cum annūciatum ipsi esset, manere Appium in obsidenda Capua, substitit. mox uerò acceptis qui sequebantur, noctu irruit in exercitum illius, ac multos interimis, reliquos castris eijcit. Sequenti uerò die cum Romanos in tumultum quendam munitum ac firmum secessisse uideret, iam illis quidem potiri se posse desperat: facta tamen per Dauniam & Brettia expeditione, loca Rhegio uicina sic improuisus inuadit, ut propē ciuitatē ipsam cepisset: quotquot tamen ex illa egressi fuerant in agrum, intercepti, & quamplurimos Rheginos illo aduentu in potestatem suam accipit. Videtur autem mihi haud immeritò hisce temporibus Carthaginensium pariter & Romanorum uirtutem & æmulationē in rebus bellicis esse obseruandam. Quemadmodum enim Epaminondam Thebeorum Imperatorem cūcti admirant, ob id, quòd cum unā cum socij bellis Tegeam uenisset, & Lacedæmonios tam ipsos cum uniuerso populo Mantiniam uenisse q; socios eorum ad eandem ciuitatem cōgregatos, ut contra Thebos aciem dirigerentprehendisset, suis denūciavit, ut conuiuium ad horā pararent. atq; ita exercitum nocte iam ingruēte eduxit, quasi instruendę acie gratia opportuna quædam loca pręripere satageret. Cum uerò multorū animis huiusmodi suspitionē indidisset, ipsam Lacedæmoniorū ciuitatem inuasurus prorupit. Hanc ubi circa tertā horā prāter expectationē occupasset, reperissetq; Spartam illam desertam ac destitutā auxilio, cepit quidem ac tenuit eam locis illis quibus ad fluuiū usq; strata erat. Vbi uerò aduersa incidit fortuna & rerū mutatio, & noctu transfuga quidam Mantiniam euasisset, ac regi Agelilao quòd acciderat indicasset, socij q; ad recuperandam Spartā opportunē properarēt, eam quidem retinēdā ipsius spem amisit. postea uerò, cum ad Eurotā fluuium conuiuatus esset, & exercitū post tolerata discrimina recollegisset, eodem rursus itinere cōuersus Mantiniam cōtendit, futurū reputans, ut quoniā Lacedæmonij & illorū socij Spartę succurrerāt, Mantiniā ab illis relictam ac desertāprehenderet: id quòd & contigit. Quapropter Thebos adhortatus, & nocturna eaq; operosa expeditione usus ad Mantiniā prorsus auxilio destitutam circa meridiē peruenit. Athenienses uerò, qui per id tēporis in bello aduersum Thebos Lacedæmoniorū cōsortes existeabant, auxilij gratia aderāt. Cū autē priores Theborū copie ad templū Posidonis, ante ciuitatē itinere septem stadiorū siti peruenissent, ueluti data opera simul cōtigit & Athenienses apparere in tumulto, qui Mantinię ciuitati imminet. quos cū uiderent, qui adhuc in ciuitate reliqui erant, tandē sumptis animis muros ascenderūt, ut Theborū impetum cohiberent. Haud immeritò itaq; historiographi dictarū iam gesta reprehendunt, ab imperatore quidē perfectū esse dicentes, quicquid cordato duci et prestatori quam fuerint aduersarij, cōpetere possit: ipsum uerò Epaminondā à fortuna fuisse uictū. Cōsimile & Annibali quispiā accidisse rectē dixerit. Etenim hostes aggressū per particularia certamina obsidionē conari sol-

V 2

uere,

Factum Epaminondæ.

uere: deinde ubi conatus ille non successit, ipsam inuadere Romam: postea neque hoc proposito propter fortuitos rerum euentus succedente, rursus conuersum copias suas se sequentes simul amandare, & competenti ratione hostem inuadere, & tentare an eos perturbare posset qui Capuam oblidebant. tandem uero, cum propositum non consequeretur, ad hoc respicere, ut hostibus incommodaret, & solos tamen Rheginos subuere: quis non dictum imperatorem ob ista obseruans admiretur? Quanquam Romanos quicumque hoc tempore, Lacedaemonijs forsitan meliores esse iudicauerit. Etenim Lacedaemonij cum primam quidem annunciationem accepissent, unam effusi Spartam liberarunt: Mantiniam uero, quantum per ipsos stabat, amiserunt. Romani uero & patriam conseruarunt, & obsidionem Capuanam non soluerunt: sed immoti & firmi in proposito manserunt, ac deinceps Capuanos confidenter aggressi sunt. Haec autem non tam ut Romanos uel Carthaginenses extollam dixi (nam illos iam antea saepe numero insignes esse ostendimus) quam propter imperatores utrinque existentes, & qui futuri sunt utriusque Reipublicae moderatores, ut illorum memores, & ista ob oculos habentes, aemulationis studio & ipsi non quidem pro se tantum ac periculosa temeritatis animum, attamen audaciam cautam, industriam admirabilem, propositum bonum & nunquam obliuioni obnoxium habeant, & in mente recte gesta pariter & frustra tentata retineant. Romani ob hanc causam ea quae iam diximus seligere, & in patriam secum referre, nec quicquam ex illis relinquere decreuerunt. Hoc an recte, & ipsorum commodo, uel diuersum, fecerint, prolixam explanationem requirit: imo magis, an hoc factum & antea & nunc ipsis conueniat. Etenim si ex talibus orti, patriam protulerint, manifestum esset, fraudem merito illos in suum usum ea transfuisse, per quae creuissent. Si uero frugalissima ac simplicissima uita usi, & alienissimam ab hac abundantia & magnificentia, illorum facti sunt domini, apud quos frequenter talia fuerunt & plurima & optima, quomodo quod ab illis factum est, non peccatum esse censerit debet? Quod enim mores eorum reliquerunt qui uicerunt, & eorum qui uicti sunt emulationem in se receperunt, ac simul inuidiam ista concomitantem incurrerunt, id quod praerogatiuis & eminentijs omnium maxime timendum est, pro confesso dici poterit, quod ista facientes delinquant. Etenim qui sic comparatus est, nunquam eos felices praedicat, qui aliena possident, quibus inuidet. Denique quis eorum miserebitur, qui principatu cadunt? Si uero rerum etiam successus adspirauerit, & cuncta quis ad se, quae aliorum sunt, coarctauerit, & ad haec eos qui spoliati sunt ad spectandum quodammodo conuocauerit, duplici nomine malum est quod facit. Haud enim ad misericordiam mouentur iam proximi qui ista spectant, sed seipsum calamitatum suarum admoneant: unde non modo inuidia, sed & ira quaedam aduersus fortunatos accendit. Recordatio siquidem propriarum calamitatum, quasi irritatio quaedam est ad odiendum illarum auctores. Itaque quod aurum quidem & argentum ad se coarctauerunt, habet forsitan aliquid rationis. Haud enim summam rerum uindictam sibi potuissent, nisi potentiam alijs ademptam sibi ipsis comparassent: quae uero extra dictam sunt potentiam, poterat locis, in quibus antea fuerunt, unam cum inuidia relinquere, & patriam suam illustriorem reddere, non imaginibus & typis illam, sed honestate & magnanimitate decorantes. Verum ista propter eos dico, qui potentatus sibi perpetuo uindicant, ne dum ciuitates depraedantur, alienorum calamitates patriae suae putent esse decus & ornamentum. Admodum quidem necesse est, ut quae circa belligerandi studium accidunt, diligenter inspiciantur. potest autem fieri, ut in singulis ipsorum recte collimetur, si quis animo praesenti quod proponitur faciat. Quod uero in bellicis rebus minoris sint momenti, quae manifeste & cum uolentia perficiuntur, quam quae cum dolo & opportunè fiunt, facile potest, si quisquam uelit, ex illis quae iam facta sunt, cognosci. Deinde quod in illis quae opportunè geruntur plura sint per errorem quam recte facta, ne id quidem ex his quae contingunt, difficile fuerit

Vel, qui ab origine sua degenerant.

fuerit intelligere. Etenim nemo dubitat plurima errata per Imperatorum committi ignorantiam & socordiam. Itaque quis sit eiusmodi constitutionis modus, iam est considerandum. Quae sine certo proposito in rebus bellicis accidunt, haudquaquam conuenit ut gesta dicantur, sed magis fortuiti euentus & casus. Illa, propterea quod certa ratione non nituntur, relinquenda sunt: declaranda uero, quae destinato geruntur proposito. de quibus nunc loquimur. Quoniam uero quodcumque factum determinatum habet tempus, spacium, & locum, eoque occultatione, & certis constitutionibus, denique refert per quos, cum quibus, & quo pacto fiat: manifestum est, quod qui singula haec recte considerat, a scopo non aberret: si uero ex illis aliquid neglexerit, uniuerso proposito fraudetur. Sic enim natura, ad infortunium consiliorum cauillandum, ex singulis partibus unam, eamque uulgarem & quamlibet, si negligatur, efficacem reddit: ad hoc uero ut quid recte perficiatur, uix cunctae illius partes adhibita sufficiunt. Quapropter non debent imperatores aliquid ex huiusmodi conatibus & consilijs negligere. Principium autem eorum quae diximus, silentium est: ut neque propter gaudium, si spes quaedam inopina affulgeat, neque propter metum, neque ex consuetudine, uel amico affectu, cuiuspiam extero, sed solis illis de conatu suo communicent, sine quibus quod propositum est, ad finem perducere non poterunt: & his quoque non, nisi dum uniuscuiusque necessitas cogit. Silentium autem est, non lingua tantum, sed multo magis & animo. Etenim multis hoc accidit, ut consilia sua, quae uerbis celarunt, aliquid quando demonstratione iudiciorum, nonnunquam & factis manifestarint. Deinde necesse est, ut diurna & nocturna itinera, & quomodo illa non modo per terras, sed & per mare conficiantur, non ignorent. Tertium, & maximum est, ut opportunitatem temporis ex circumstantijs cognoscant, possintque illam cum iudicio coniecturare. Quin neque modus agendi, modici faciendus est. Per hunc enim plerumque accidit, ut quae impossibilia uidentur, possibilia: & quae possibilia esse solent, impossibilia fiant. Postremo contemni non debent pacta, & quae pactis sunt annexa, & delectus, per quae & cum quibus quod decretum est perficitur. Praedictorum uero alia exercitio, alia ex historijs, alia per experientiam methodicam considerantur. Optimum quoque fuerit, & uias, & locum, quod sit proficiscendum, denique & loci naturam non ignorare. Praeterea per quos, & quibus seum sit agendum: deinde & accurate rem ipsam uidere, nec quibuslibet credere. Hi uero qui ducuntur ac reguntur, in talibus semper credere debent illis, a quibus ducuntur. Haec quidem & hisce similia poterunt forsitan imperatores usu militaris exercitij consequi, alia ex proprio labore, alia ex historijs, rebus scilicet spectatis, alia per experientiam. Opus autem est & cognitione mathematicum ac theorematum, & maxime astrologiae & geometricae: quarum opus quidem haud multum ad hunc usum confert, usus uero magnopere & magnifice ad praedictas rerum mutationes cooperari potest. Summa autem illius necessitas, circa nocturnas & diurnas theorias uersatur. Etenim si illas perpetuo pares esse contigisset, nihil profus negotij res ista postularet, sed omnibus communis esset illius scientia. Verum quoniam praedicta non modo inter se, sed & in seipsis differentiam habent, necessarium esse liquet, ut utrinque quae sint incrementa & quae diminutiones cognoscatur. Etenim quomodo profectioes, & tam nocturnae quam diurnae adimpletiones cognosci poterunt, nisi praedictorum differentia consideretur? Atqui nihil ex his quae temporis competentiam concernunt, assequi quisquam poterit, sine horum experientia: sed necesse est, ut iam tardius, iam citius quam par sit, agat. Maiorem autem defectum habet, in hisce duntaxat rebus, citius, quam tardius rem aggredi. Etenim qui determinatum tempus excedit, spe quidem sua fraudatur: at quod factum est, post aliquod interuallum cognoscens, adhibita cautione refarcire potest: qui uero tempus opportunum prauehit, accedens & innotescens, non solum non consequitur quod uolebat, sed & de tota rei summa periclitatur. Dominatur

quidem occasio in cunctis rebus humanis, maximè uerò bellicis. Debet igitur dux exercitus perspicuè cognoscere solstitiū æstiuale, & æquinoctia, & intermedias dierum ac noctium tam auctiones quàm diminutiones. Sic enim duntaxat secundū rationem commensurare potest, quæ tam mari quàm terra perficienda ueniūt. Quin & singulos dierum ac noctiū articulos scire necesse est, ut simul sciatur etiā quando castra sint erigenda, ac rursus mouenda. Haud enim fieri potest, ut finem ritè consequatur, qui de principio nō rectè coniicit. Articulus autem dierū ex umbris uidere, impossibile non est, dum sol adhuc in cursu suo est, & interstitia per eum in hoc mundo fiunt: noctium uerò difficile, nisi quis in astris cœli dispositionem & ordinem duodecim zodiacorū signorum sequatur & obseruet. Nam & hoc facile illis est qui stellas cœlestes accuratius considerant. Quamuis enim in æquales sunt noctes, in qualibet tamen nocte de zodiacis signis sex reuolui contingit, ut necesse sit iisdem cuiusque noctis partibus æquam duodecim zodiacorum partem reuolui. Cum autem de sole constet, quantam diei partem contineat, uidelicet tantā, ut eam quæ diametri est discindere ualeat: necesse deinceps est, ut quantum reliqua pars post illā producto zodiaco exorta apparet, tantū semper de nocte sit absumptū. Cognitis uerò zodiaci signis, tam multitudine, quàm magnitudine, talia fieri postea contingit & singula noctis tempora. Noctibus uerò nubilis, luna est obseruanda. Nam propter magnitudinē lumē illius semper & in uniuersum apparet, quocumque tandem mundi loco fuerit. Et aliquando ex Orientis, aliquando ex Occidentis temporibus & locis indagandū est: cum sit circa hanc quoque partē noticia, usque adeo, ut diurnas simul Orientis differentias constetetur. Est autem modus etiam circa hanc noticiam consideratu facilis. Finis enim unus est, quasi in typo, & eiusmodi ad sensum sunt omnes. Et Poetam quis ob id rectè laudauerit, quod Vlysem præstantissimum principem, ex astris non solum de navigatione dirigenda, sed & de rebus terra gerendis coniecturas sumentem, inducit. Possunt enim & ea quæ præter expectationem fiunt, exactè præciri, licet multum indigentia frequenter efficiant: ut pote imbrum & fluuiorum inundationes, glaciei et niuium excessus, deinde fumosus ac nubilus aer, & alia consimilia. Si uerò etiam illa negligimus quæ præuideri possunt, quomodo non merito plurimis rebus nostro uicio destituimur? Nihil itaque prædictorum contemni debet, ne in eiusmodi inconsiderantiam incidamus, in quam & alios complures incidisse ferunt: de quibus à nobis etiam nunc est exempli gratia dicendum. Aratus Achæorum dux, ciuitatem Cynæthorum dolo adoriri conatus, diem illis constituit, qui ipsi ex ea ciuitate cooperabantur: in qua illum oportebat noctu ad fluuium, inde à Cynætha labentem profectum, unā cum exercitu manere & moras necere: eos uerò qui in ciuitate erant, occasione circa meridiem accepta, unum ex ipsis pallio indutum tacitè per portam emittere, iuberè que, ut accedens staret ante portam in tumulo illic congesto: reliquos autem manus dormientibus principibus inijcere, qui circa meridiem portam custodire consueuerant. Hoc facto, Achæos ex insidijs aciem ad portam dirigere. His ita ex pacto constitutis, cum tempus destinatum adesset, Aratus quidem uenit, & iuxta flumen occultè, pacti seruans, mansit. Circa quintam uerò diei horam, uir quidam oues habens debiles, ex illis quæ circa ciuitatem pasci solent, cum necesse illi esset, ut iuxta temporis rationem de uictu pastoris sui percontaretur, per portam pallio uestitus egressus est: stansque in tumulo supra dicto, de pastore circumspexit. Aratus symbolum sibi dari ratus, properè cum suis omnibus ad ciuitatem cōtendit. Verum porta subito ab illis occlusa, qui ad illius erant custodiam deputati ac præsentis, propterea quod nihil dum ab illis qui intus erant paratum esset: accidit ut Aratus nō solum proposito fraudaretur, sed & cooperatores suos qui in ciuitate erant, maximarum calamitatum causam daret. Etenim deprehensi, confestim eieci sunt, & occisi. Quam igitur euentus huius causam fuisse dicemus? Quod uidelicet dux ille pactum hoc

De Arato Achæorum duce.

hoc simplicius quàm necesse erat expediuit, iuuenis adhuc, & geminorum pactorum, & quæ pactis annexa sunt, accuratam scientiam non habens. Ad hunc modum res bellicæ in modico differentiam momenti ad utrumque euentuum latus nutantis habent. Et Cleomenes quoque Spartiatus cum Megalopolim ciuitatē per praxim capere proposuisset, ijs qui murū custodiebant pactus est, quod noctu cum exercitu ad portam quam * Pholeam uocāt, circa tertiam custodiam uenire uellet. Nam id temporis murum illi custodiebāt, qui partes illius iurabant. Quoniā uerò nondū præuiderat, quod circa Pleiadis ortū breues omnino cōtingit esse noctes, exercitū demū mouit ex Lacedæmone, cum sol iam occideret. Cum autem in tempore accurrere non posset, sed tandē orto iam die adueniret, uim inanem & citra rationem inferens, turpiter multis amissis, ac de summa rerum periclitatus, reiectus est: qui si iuxta quod constitutum erat, ad tempus deputatum rectè collimasset, & tum cum cooperarij illius intromittendi ipsum facultatem habebāt, exercitum adduxisset, proposito suo fraudatus non fuisset. Consimiliter & Philippus Rex, sicut & supra dixi, cum occultā machinationē ex ipsa ciuitate Meliteorum instituisset, duobus modis errauit. Nā & scilas non satis longas attulit sicut necessitas requirebat, deinde & tempus non seruauit. Cum enim circa mediam noctem uenturum se constituisset, ubi iam cuncti obdorati essent, ante competens tempus exercitum à Larissa mouit, & in agrum Meliteorū intempestiuus uenit: ideoque quoniam nec manere illic ueritus, ne ciuibus aduentus ipsius patefieret, nec clanculum reuerti poterat, ciuitatem aggressus est habitatoribus illius adhuc uigilantibus. Vnde nec per scilas ad murorum fastigia niti, quod illæ necessariam commensurationē non haberent: nec per portam ingredi poterat, quod coniurati, quos in ciuitate habebat, tempore exclusi, opem illi ferre nequiuerrant. Tandem cum ciues iritasset, ac multos suorum amississet, cum dedecore re infecta reuersus est: cunctos etiam alios hoc facto admonens, ne sibi quicquam in posterum fidem haberet, sed caueretur. Quin & Nicias Atheniensium dux, cum exercitum circa Syracusas seruare posset, & commodam latendi occasionem, ne ab hostibus adesse sciretur, noctu accepisset, ad locum securū secessit: & postea cum luna deliquium pateretur, quasi illa periculum aliquod portenderet, superstitiose à motione castrorum abstinuit. Et hoc accidit omnibus, cum postea sequenti nocte castra moueret, & id hostis præsenticeret, ut & exercitus & duces in manus Syracusanorū inciderent. Atqui poterat hifce de rebus ex illis cognoscere, qui experti erant, non debere temporū commoditatem propter talia negligi, sed illius magis cooperationē usurpari, propter hostium ignorantiam. Etenim imperitia proximorum, maximum compendium perficiendarum rerum exhibet expertis. Astrologia itaque de prædictis rebus accuratè consulenda est: de commensuratione uerò scalarum, talis quidam considerationis modus existit. Quod si per aliquem ex coniuratis altitudo muri significata fuerit, in promptu cognosci poterit, quæ debeat scalarum esse commensuratio: ut si murus alicubi decem pedum altitudinem habuerit, illic scalarum opus habebunt, ut in duodecim pedum altitudinem largiter assurgant. Gradus autē scalarū medietatem scalæ ad commensurationem ascendentium requirunt, ut neque nimis distantes, propter ascendentium multitudinem facile frangatur: neque rursus plus æquo erecti, si ad modum applicentur, labiles ijs qui accedunt existant. Si uerò fieri nequit, ut mensura capiatur, uel ad murum propinquetur, ex interstitio totius altitudinis magnitudo eorum que erecta subiectæ planicie imminet, capiatur: qui cōprehensionis modus possibilis, imò facilis illis est, qui animum adhibent, ut à Mathematicis ista cognoscant. Quocirca rursus liquet, necessarium illis esse, qui rectè ad propositum & res gerendas collimare uolunt, ut geometricam scientiam teneant, si non perfectè, hæctenus saltem, ut intelligentiam proportionum, & theoriam similitudinis habeant. Haud enim in istis tantum, sed & circa schematum comprehensiones in castrorum metationibus, necessarius est hic modus ad

Id est palestrā, uel latebram.

hoc, ut aliquando, dum uniuersam dispositionem castrorum mutamus, eandem commensurationem eorum quæ in castris comprehenduntur, seruare queamus: nonnunquam uerò, si easdem castrorum formas retinuerimus, locum castris comprehensum uel extendere uel coartare possumus, idque semper iuxta rationem præcognitorum, uel ex castris discedentium: quæ ubi de instruentis aciebus commentati sumus, exactius declarauimus. Haud enim arbitror esse quempiam, qui hoc studium nostrum immoderatè ferat: quòd multa quedam militiæ imponimus, iubentes illius affectatores astrologiæ ac geometriæ scientiam non contemnere. Ego sanè ut ea quæ ex superfluo & inani redundant, propter argutiam & nugacitatem in singulis studijs, & pariformiter ea quæ ultra necessarium usum tendunt, admodum reprobò: sic in præcipiendis necessarijs summopere ac studiose contendo. Est enim absurdum, eos qui orchestricam uel tibicæ cantum exercent, preparationem circa rhythmos & musicen, adhuc & circa palæstram, ob eam causam amplecti, quòd id studij ad utriusque exercitijs finem facere uideatur: eos uerò qui sibi militiam uendicant, ægrè ferre si externa studia aliquò usque admittere debeant: sic, ut qui circa mechanicas artes occupantur, magis seduli sint & studiosiores, quam qui circa honestissima & augustissima excellere uolunt. quorum nihil negabit, quisquis animo non destituitur. At de his quidè hactenus. Quamplurimi uerò ex ambitu ac rotunditate magnitudinem iam dictorum conijciunt. Deinde, quando ciuitas Megalopolitarum quinquaginta, Lacedæmoniorum autem quadraginta & octo stadiorum ambitu contineri, magnitudine uerò Lacedæmoniorum ciuitas Megalopolim duplo excedere dicitur, uidetur hoc illis esse incredibile. Quod si quis hanc illis dubitationem auctiorem quoque reddere uolens, possibile esse dixerit, ut ciuitas, uel castrorum uallum, quadraginta stadiorum circuitum habens, duplo excedat eam quæ centum stadijs comprehenditur, insanum illis hoc dictum uidebitur. cuius rei causa est, quod non recordamur ea, quæ in humanioribus disciplinis per geometriam nobis sunt tradita. De his igitur dicere aggressus sum, propterea quòd non solum uulgares multi, sed & aliqui ex illis qui Rempublicam administrant, & ex imperatoribus ac ducibus, cum stupore admirantur, quomodo fieri possit, ut maior sit Lacedæmoniorum ciuitas, & multo maior quam Megalopolis, cum minorem habeat ambitum: deinde multitudinè uirorum coniectura ex castrorum circuitu sumpta colligunt. Et alius etiam cõsimilis error est, qui in describendis ciuitatibus committitur. Etenim multi eas ciuitates quæ anfractibus & collibus refertæ sunt, plures domos continere putant, quam eas quæ in plano sunt sitæ. hoc autem si non habet, propterea quòd edificiorum domus non in accliu pauimento, sed in subiecto plano rectæ edificantur, unde & tumulos prouenisse cõtingit: id quod ex eo cognosci potest, quòd in planicie conspicuum est. Etenim si eas domos consideres, quæ in sublimè sunt extensæ, & in chimatibus sitæ, sic ut cunctæ sint æqualiter altæ, manifestum est, quòd tectis illarum in unam planiciem redactis, par sit & æqualis distantia tam illarum quæ tumulis subiacet, quam quæ ad fundamenta murorum in planicie sitæ sunt. De his itaque, qui præesse alijs, & Respublicas administrare uolentes, ista ignorat, & cum dicuntur, stupent & admirantur, hactenus dictum sit.

Ciuitatis Agrigentis descriptio.

Ciuitas autem Agrigentum, non modo quòd attinet ea quæ diximus, plurimis est ciuitatibus præstantior, sed & propter munitionis robur, & maximè propter uenustatem, & structuram. Est enim à mari decem & octo stadijs condita, ut nemo sit qui commoditatis illius particeps esse nequeat. Moenia illius & naturali situ, & structuris excellenter sunt munita. Murus enim petrae sublimi ac præruptæ partim ex natura, partim structura impositus est. Deinde & fluminibus circumdatur. Ab australi namque latere fluuius labitur ciuitati cognominis: ab occidente uerò & Aphrico alius fluit, qui Hypsas appellatur. Arx ciuitati imposita est ad orientem æstiualem. Ea ad externum aspectum uallem habet inaccessam, ad internum uerò unum tantum ex ciuitate aditum. In uertice templum Mineruæ & Iouis

Iouis Atabyrij cõditum est, quemadmodum & apud Rhodijs. Cui enim Agrigentum coloniam habeat à Rhodijs, rectè Deus eandem illi appellationem habet, quam habet apud Rhodijs. Est autem & aliàs ea ciuitas magnificè templis ac stationibus ornata. Et templum Iouis Olympiaci preciosos quidem sumptus non accepit, eminentiã tamen & magnitudine nullis alijs quæ sunt in Hellade, inferius esse uidetur.

Oratio Chlæne, legati Aetolorum, ad Lacedæmonios.

Quod quidem, o uiri Lacedæmonij, potentatum Lacedæmoniorum Græcis principum seruitutis fieri contigerit, sic uerum est, ut neminem esse perualus sim, qui aliud dicere ausit. Potest autem hoc pacto cõsiderari, quæ multitudo eorum Græcorum sit qui in Thracia sunt, quos Athenienses & Chalcedonijs in coloniam deduxerunt, quæ maiorem & statum & potentiam haberit quam ciuitas Olynthiorum. Hanc ubi Philippus captiuam reddidit, & paradigma constituit, non solum Thraciæ ciuitatum factus est dominus, sed & Thessalos sibi metu percussos subiecit. Paulo post cum & Athenienses bello deuicisset, successu illo magnificè est usus: non ut Atheniensibus beneficeret, quod procul abfuit, sed ut beneficijs erga illos declaratis alios ad se traheret, quoad imperata ipsius faciendã animam inducerent. Vestra ciuitatis autem autoritas alijs Græcis cum tempore patrocinari uidebatur. Quapropter quilibet prætexens cum exercitibus irruit, & terram populando uastauit, si mul & domos tandem & ueltrami regionem populatus partem distribuit Argijs, partem Tegeatis, partem Megalopolitis, partem Mesiens: cunctis uolens etiam præterquam conuenit, benefacere, ad hoc tantum, ut uobis in commodaret. Principatum ab illo accepit Alexander. Hic quoque modicum quoddam Helladis fomentum in ciuitate Theborum superesserat, quomodo illam uastarit, cunctos uos scire puto. Quid autem attinet singula eorum facta recensere, qui illi successerunt, & quomodo Græcis sint abuli referre? Nemo enim sic negligens est earum rerum quæ geruntur, ut nesciat quomodo Antipater Græcis bello circa Lamiam uictis, calamitos Atheniensibus pariter & alijs pessimè sit abusus, & adeo cõtumeliosus & iniquus factus sit, ut profugorum inquisitores constituerit, & ad ciuitates aduersum eos miserit, qui ipsi uel contradixerant, uel aliqua in re honorem Macedonum læserant: quorum alij è templis uolentèr abducti, alij ab ipsis aris abrepti, supplicio affecti sunt & occisi, alij profugi, ex Hellade propulsi sunt. Nullum enim erat asylum nisi unicum duxerat, in gente Aetoliæ. Quæ designata sunt autem à Cassandro, Demetrio, adhuc & Antigono Gonata, quis est qui ignoret? Etenim quoniam sine ullo prætextu facta sunt, cognitionem eorum luculentam fieri contigit. Horum alij custodias ciuitatibus imposuerunt, alij tyrannos implantarunt, atque ita nullam ciuitatem reliquerunt quæ nominis huius seruitutis expers manserit. Verum hisce relictis, redeo ad finem Antigoni, ne ex uobis aliqui, dum actionem meam ex eo simpliciter considerant, putent se gratiæ Macedonum esse obnoxios. Antigonus enim non ut Achæos seruaret, bellum uobis intulit: neque quòd Cleomenis tyrannide offensus, Lacedæmonios in libertatem asserere cuperet, (& admodum sanè stolidum fuerit, si quispiam ex uobis hac sit opinione præditus) sed quoniã potentatum suum haud firmum fore uidebat, si ex uestra potestate principatus Peloponnesiorum disponderetur, adhuc & Cleomenem industrium, & fortunam uobis luculenter adspirare cernebat, simulque et metuebat & inuidebat: uenit non Peloponnesijs opem laturus, sed spes uestras abrepturus, & excellentiam uestram humiliaturus. Quapropter non tam sunt amandi Macedones, ciuitati huic dominantes, quam diripuerunt: quam pro inimicis habendi & odio prosequendi, eo quòd cum uos Helladi imperare possitis, id sæpenumero impederunt. De Philippi autem iniquitate quorsum attinet pluribus dicere? Etenim huius erga deos impietas, per cõtumelias templis in Therma illatas, sufficienti est hypodigma declarata: atrocitas uerò erga homines, prauaricatione illa & pacti uiolatione erga Messenios est expressa. Soli autem Aetolijs

foli ex Græcis palam resisterunt Antipatro, ut securi essent illi qui per iniuriã adfligebantur: soli impetum Brenni & Barbarorum qui cum illo erant, represerunt: soli cum accerferentur, unã ad hoc decertarunt, ut patriũ Græcorũ principatũ uobiscũ affererent. Itaq; de his quidẽ hæc tenus. De presenti uerò cõsultatione, decernendũ & ordinandũ aliquatenus est, tanquam illis qui de bello consultant. Est aut̃ hoc bellum secundũ ueritatẽ censendũ. Et Achæos quidẽ, tanquã inferiores, nõ solũ non debere uestrã incõmodare regioni, sed magis etiã magnas agere dijs gratias iudico, si suam conseruare queant: siquidem bellum illis ab Elijs & Messenijs propter societate nobiscum inira, & cũ illis, a nobis quoq; instat. Philippus uerò, sicuti persuasus sum, cõcepto suo finẽ faciet, terra ab Aetolis, mari a Romanis & rege Attalo impugnatus. Est aut̃ admodũ in promptu, ex ijs quæ iam facta sunt rationẽ inire de futuris. Etenim si cũ solis Aetolis bellum gerens, nunquam illos subigere potuit, quomodo ad instans bellum sufficet? Hæc mihi secundum primum dicta sint propositum: ut notum sit omnibus uobis, oportuisse uos non ex præcipitatione, sed integro consilio, magis Aetolis quã Macedonibus ferre auxilium. Si uerò de illis præoccupastis, & iam antea statuistis, quæ poterit esse reliqua ratio? Si uerò pacti nobiscum estis præsens hoc auxilium, antequam beneficijs ab Antigono afficeremini, meritò inquirendum est, an conueniat ut succedentibus beneficijs acquiescentes, priora, quibus antea potiti estis, contemnatis. Quoniam uerò libertate hac & salute, admodum decantata, ab Antigono absoluta, sunt qui singula horum uobis impingunt ac uitio uertunt, sub ista consultant, & frequenter uobiscum rationem ineuntes, Aetolicis ne rebus an Macedonicis communicare debeatis, confortes illorum in multis esse uoluitis, quibus in hisce rebus fidem dedistis, & a nobis uicissim accepistis, & unã nobiscum præteritum bellum aduersus Macedones gessistis. Quis autem meritò de istis hæsitare poterit? iam id negocij quod uobis est cum Antigono & Philippo, humanitatis titulo palliatur. Deinceps autem, uel propter Aetolorum iniuriã, quid necesse est id quod uobis postea factum est, declarare? uel propter Macedonum beneficentiam, uel aliud quippiã quod istis successit: quomodo, quibus obsecundandum non esse antea rectẽ & syncerẽ consuluitis, nunc mutati pacta & iuramenta cum illis quæ maximam apud homines conestationem & obligationem obtinent, instauraturi estis? Chlæneas igitur cum de his disseruisset, sicq; dixisset, ut contradici nõ posse uideretur, finem dicendi fecit. Post hunc Lucifcus legatus Arcanarorũ ingressus primum quidẽ sese cohibuit, cum multos inter se de ijs quæ dicta erant colloquentes uideret: post uerò, cum tandem siluissent, ad hunc ferẽ modum dicere cõcepit.

Oratio Lucifci legati Arcanarorum.

Nos huc, uiri Lacedæmonij, a Republica Arcanarorum ad uos misĩ aduenimus. quoniam autem ferẽ semper eiusdem spei confortes cum Macedonibus sumus, arbitramur hanc quoq; legationem & nobis & Macedonibus esse communem. & sicuti periculis, propter excellentiam & amplitudinẽ uirtutis Macedonũ ut illorum uiribus securi simus, unã cum illis inuoluamur: ita etiam secundum legationum labores Arcanarorum commoditas Macedonum iure continetur, & implicatur. Quapropter nõ est quod miremini, si pluribus uerbis de Philippo & Macedonibus dixerimus. Chlæneas itaque cum orationem suam terminaret, breuem quandam recapitulationem adiecit iuris eius quo ipsis sitis adstricti. Dixit enim: Si quidem aliquid postea, postquam auxilium ipsis pacti estis, factum est uel noxiũ & molestum ab Aetolis, uel per Iouẽ, humanũ a Macedonibus, meritò præsens hoc consiliũ syncerã habet considerationẽ. Si uerò nihil tale factũ est, ea quæ Antigonũ conueniunt proferentes, quæ antea a uobis certò sunt comprobata, persuasi sumus esse uos omnium stolidissimos, si iuramẽta nũc & pacta instauraueritis. Ego uerò, siquidem nihil secundum huius uerba postea factum est, sed manet res Græcorum, quales fuerũt antea cum societatem cum Aetolis iniretis, affirmo

uos

uos omnĩ esse stolidissimos, ac uanas inuituros rationes. Si uerò causa hæc admodum diuersam dispositionem habet, quemadmodum in progressu sermonis euidenter ostendam, arbitror manifestum futurum, me quidem aliquid uobis dicere, quod commodum sit, Chlæneã uerò illud ignorare. Ob hoc ipsum itaque aduenimus, persuasi ad hoc nobis esse dicendum, ut id demonstremus. Quocirca & conuenit uobis, & conducit, siquidem fieri poterit, ut ubi audieritis de calamitate quæ Græcis imminet, id consilij capiat, quod & honestum sit, & uobis conueniens, ac eiusdem spei nobiscum confortes sitis. Si uerò id fieri non poterit, in præfenti quiescat. Quandoquidem autem illi è longinquo domum Macedonum ausi sunt accusare, necessarium mihi uidetur ut ea de re paucis differentes, ignorantiam illorum animis adimamus, qui fidem his quæ dicta sunt præbuerunt. Dixit igitur, Chlæneas Philippum Amyntæ filium per infortunium Olynthiorum Thessaliæ dominium esse adeptum. Ego uerò per Philippum nõ modò Thessalos, sed & reliquos Græcos seruatos esse iudico. Quo nanq; tempore Nomarchus & Philomachus Delphos profecti, impiẽ & iniquẽ dominium sibi in pecunias Dei usurparũt, quis uestrũ ignorat, quantam tum potentiam instituerint, contra quam nemo Græcorum ne hiscere quidem palam poterat? luxta uerò, dum impij essent in Deũ, simul & totius Helladis dominum rapere moliebatur. Illis temporibus Philippus ultro uires suas impendens, tyrãnos sustulit, & quæ templi erant, secura reddidit, ac simul Græcis libertatis causam præbuit, quemadmodum res ipsa etiam posteris testificatur. Etenim Philippum, non tanquam qui Thessalis iniuriã intulerit, sicut hic ausus est dicere, sed tanquam benefactorem Helladis, principem & terra & mari delegerũt cuncti: quam dignitatem utiq; nemo mortalium antea sortitus est. Verũ cum exercitu Laconicam uenit: Non est hoc ex ipsius factum sententia, sicuti uos scitis: sed uocatus, & frequenter nominatim ab amicis ac socijs quos in Peloponneso habebat, accersitus, agrẽ obtemperauit. Et cum illò uenisset, quomodo rebus illis usus sit, õ Chlænea, considera. Cum enim simul uiciorum impetu, tam ad regionis illorum uastationem, quã ad ciuitatis humiliationem, uti, idq; cum maxima gratia facere posset, illi quidem se propositò non accommodauit: uerũ & illos perterrefecit, & istos, & disceptationẽ qua inter se contendeabant, utrosque ad communem utilitatem terminare coegit: nec se ipse iudicem in ea controuersia, sed ex cunctis Græcis delectum iudicium cõstituit. Est ne factum hoc probro & uituperio dignũ? Rursus id Alexandro acerbẽ opprobrafti, quòd Thebarum ciuitatem per iniuriã uisus est adfligere. quod uerò supplicium sumpsit de Persis, ut contumeliã Græcis omnibus communiter inflictam ulcisceretur, eius rei mentionem nullam fecisti, nec quod uos omnes magnis malis eripuit, dũ Barbaros seruituti subiecit, & subsidia illorũ sustulit, quibus usi Græcos uastabãt, nunc cõtra Athenienses & illorum maiores, nunc aduersum Thebæos certantes, & bellum inferentes, ac tandem Asiam Græcis subiectam reddidit. De successoribus uerò quomodo mentionem facere audeat? Illi siquidem suorum temporum calamitatibus, alijs bonorum, alijs malorum causa frequenter extiterunt: contra quos alij forsan causam habent, ut memoriam seruent iniuriarum. uobis autem hoc nequaquam conuenit, quibus nihil unquã boni, mala uerò multa, & sæpenumero, auerterũt. Qui nã illi sunt, qui Antigoni Demetrii filium ad subuertendum Achæorum gẽtem aduocant? rursus, qui cum Alexandro Epirota iuramẽta & fœdera sancit uerũt ut Acarnania uastaretur, & diuideret? Nonne uos? Qui nam contra publicum tales duces miserunt, quales uos misistis? qui etiam sacris asylis manus iniicere non sunt ueriti. Sicuti Timæus & Neptuni in Tasmaro, & Artemidis in Lusis tempum deprædatus est. Pharycus uerò & Polycritus, ille Iunonis delubrũ in Argo, iste Neptuni in Mantinia diripuit. Quid Lattabus & Nicostrotus? An nõ erga Panegyrim Pambiotarũ fœdera ruperunt, & Scytharũ Galatarũq; feritate exercuerunt, quorũ nihil est a successoribus factum? Et cum nihil istorum excusare possitis, de eo gloriãmini, quòd impetũ Barbarorum aduersum

sum

sum Delphos irruentium cohibuistis, & Græcos ob id uobis gratiam debere dicitis. At si propter unam hanc commoditatem gratia debetur Aetolis, quo & quanto honore digni non sunt Macedones, qui maiorem uitæ suæ partem incessanter huc conferunt, ut ad retinendam Græcorum securitatem aduersum Barbaros certamina sustineant. Etenim quis est qui ignoret, res Græcorum perpetuò magnis fuisse periculis obnoxias, nisi Macedones nobis & regum ipsorum magnificentia, muri uice fuissent. Est autem huius id maximum argumentum. Simulatque Galatæ Ptolemæum cognomento Ceraunum contemptis Macedonibus uicerunt, confestim Brenni in mediam Helladem cum exercitu uenerunt, quod frequenter fieri contigisset, nisi Macedones moderationi rerum præfuisent. Verum licet de precedentibus gestis multa dicere queam, ista tamen sufficere puto. Dum autem inter ea quæ Philippus gessit, impietati deputant, quod templum destruxit: non addunt contumeliam ipsorum & iniquitatem, quam exercuerunt in templa & delubra deorum quæ in Dio sunt & Dodona, qua de re primum dicere oportebat. Vos autem quæ falsi estis, narratis, illaque plus æ quo exaggeratis: quæ uerò priores, eaque multiplicia, fecistis ipsi, silentio transitis: perspicue scientes, quod quicquid iniuriarum & detrimenti infertur, cuncti in eos reiciant, qui manibus iniustis priores in ledendo fuerunt. De illis uerò quæ Antigoni cōcernunt, tantisper mentionem facere uolo, donec quæ facta sunt, non uideantur esse contēnenda: nec obiter inspiciedū tantimomenti factum. Ego beneficium maius, quàm quod ab Antigono in uos est collatum, uisum non esse iudico. Mihi namque id tam uidetur esse amplum, ut excellentius esse nequeat: id quod inde cognosci poterit. Bellum uobiscum gessit Antigonus. Post ducta in uos acie, armata manu uictoriam obtinuit. factus est & regionis pariter, & ciuitatis dominus. Debebat agere pro iure belli, uerum tam absuit ut mali quicquam uobis inferret, ut præter alia eiecto tyranno, & leges uobis & patrium ciuitatis ius restitueret. cuius rei uos ipsi in publicis panegyribus Græcorum testimonium statuentes, benefactorem ac feruatorem uestrum Antigoni prædicastis. Quid itaque faciendum uobis erit? Dicam id, quod apparet uos dicentem patienter ferre. faciam enim id nunchaud citra rationem, nō ut probro uos impetam, sed quod ipsa me rerum qualitas cogit, ut dicam ea quæ publico conducunt. Quid itaque dicturus sum? Quod uide licet bello præterito non cum Aetolis, sed cum Macedonibus societatem inire debebatis: & nunc quoque, dum ad id uocamini, cum Philippo magis quàm cum illis coniungi debetis. At fœdera transgrediemini, si id feceritis. Verum dicite, utrum maius malum commissuri sitis, iura cum Aetolis seorsum inita negligentes, an ea transgredientes quæ Græcos omnes concernentia columnæ sunt insculpta & consecrata? Quomodo eos aspernari tam religiose detrectatis, à quibus nullam gratiam accepistis: Philippo uerò & Macedonibus nihil reuerentiæ exhibetis, per quos hanc ipsam cōsultandi facultatem habetis? Aut putatis, amicis quidem debere sua seruari iura? At qui tam sanctum non est, fidem scripto comprehensam seruare, quàm prophanum & impium, in ipsum publicum corpus inimicando & bellando peccare: id quod nunc Aetoli præsentibus à uobis requirunt. Verum de his hæcenus: quæ ab illis qui contentiosius animati sunt, extra præsentem causam dicta esse iudicabantur. Redimus igitur ad continuationem & propositum causæ. Id autem est: Si res nunc præsentibus, in eo statu sunt, quo erant tum temporis, cum societatem cum istis iniretis, manendum est uestre opinioni in proposito, quod initio fuit. Si uerò mutatae sunt prorsus, æquum est etiamnum, uos sincero animo de his quæ petuntur consultare. Interrogo itaque uos: Cleonice & Chlænia, quos tum socios habebatis, cum istos ad belli communicationem aduo caretis? An non Græcos omnes? Cum quibus autem nunc spei uestre communicationem habetis? Aut ad quam societatem istos inuitatis? An non Barbarorum? Putatis ne res istas præsentibus eadem esse cum præcedentibus & non diuersas? Tum enim principatus et gloria gratia cum Achæis & Macedonibus cognatis & Philippo illorum principe con-

pe contendebatis: tunc uerò seruitutis gratia ab alieni generis hominibus bellum imminet Græciæ, quos uos aduersus Philippum attrahi putatis: ignoratis autem, quòd illorum copia aduersum uos ipsos & uniuersam Helladem accersuntur. Quemadmodum enim qui in casibus bellicis grauiores custodias ac fortiores ipsorum uiribus, in ciuitates suas securitatis gratia inducunt, simulatque metum hostium liberantur, se ipsos amicorum potestati, subiectos reddunt: hoc ipso pacto cogitant nunc & Aetoli. Dum enim Philippum uincere, & Macedones humiliare uolunt, non animaduertunt quomodo sibipsis tantam nebulam ex Hesperia superinducant, quæ forsitan in præsentibus Macedonibus primum caliginem allatura est, consequenter uerò Græcis omnibus magnorum malorum causam adferet. Est itaque cum ceteris quidem Græcis imminens hoc tempus prouidè obseruandum, maxime uerò Macedonibus. Alio qui quam putatis, ò uiri Lacedæmonij, progenitoribus uestris fuisse causam, quòd cum Xerxes misso ad uos legato aquam peteret ac terram, eum qui aduenerat in puteum deturbarunt, terramque superinsecerunt: ac rursus dimisso mandarunt ut Xerxi nunciaret, haberet ipsum apud Lacedæmonios iuxta conditum & terram & aquam? Rursus, qua ratione supra sponte & palam proruperunt hi qui cum Leonide existentes occisi sunt? An non ob eam causam, ut non solum pro sua ipsorum, sed & pro aliorum Græcorum libertate periclitari uiderentur? Cogitate itaque, an talium uirorum posteros existentes, nunc societate cum Barbaris ineundo, militare cum illis conueniat, & bellum gerere aduersus Epirotas, Achæos, Acarnasseos, Bœotas, Thessalos, imò ferè cunctos Græcos: nec quicquam sibi turpe ducere, modò lucri aliquid accedat. Et quid illis expectandum est, qui hæc faciunt? Quoniam Romanorum societas accessit, alij uerò opem ab Illyrijs & auxilium nacti, per mare uim inferre, & contra Pylas præuaricari conati sunt, terra uerò ciuitatem Clitoriorum obsederunt, & eam quæ Cynatheorum est uastarunt. Et primum quidem, sicut & supra meminimus, cum Antigono propter Achæos pariter & Acarnanos fœdera pepigerunt: nunc uerò cum Romanis contra uniuersam Helladē pacta ineunt. quæ cum audiuntur, quis est qui accessum Romanorum non habeat suspectum: Aetolorum uerò dementiam detestetur, quòd eiusmodi sancire fœdera sunt ausi? Iam Acarnanorum * Oeniadas & insulam diripiunt, & antea Talanorum ciuitatem & Anticyram occuparunt, illamque una cum Romanis uastarunt, & liberos quidem & uxores abducunt Romani, quos ea pati uerosimile est, quæ illis solent accidere, qui in potestatem alienigenarum deueniunt: ipsum uerò infelicium territorium possident Aetoli. Honestum scilicet est, & pro animi sententia, eos qui Lacedæmones sunt, eiusmodi fortiri societatem: qui Thebæos, quos solos Græcorum, cum Persæ irruerent, necessariò quiescere uoluerunt: decreuerunt autem uota dijs facere, quo Barbaros bello uincant. Honestatem itaque uestram & decus concernit, ò uiri Lacedæmonij, ut maiorum uestrorum memores, & Romanorum accessum uerentes, ac Aetolorum malum studium suspectum habentes, atque ea potissimum recordantes quæ ab Antigono sunt gesta, etiamnum malorum societatem detestemini, & Aetolorum amicitiam auersemini, Achæis uerò & Macedonibus eadem spe communicetis. Si uerò nonnulli potentiores apud uos reluctantur, saltem quietem apprehendatis, nec uos iniuriarum confortes reddatis. Etenim amicorum quidem propensio, si commode fiat, magnum adfert emolumentum: si uerò coacta sit, & tandem tarda ac deficiens, uanum habet subsidium. Itaque uidendum, an non uerbis tantum, sed & ipsis operibus societatem cum ipsis seruare uelint.

Fragmentum de fluuio Euphrate.

Euphrates enim initium sumit ex Armenia: ac per Syriam & ulterio-
rem locum labitur, tanquam Babyloniam uersus: & ut mihi uidetur, in
mare rubeum influat. Signum huius est. Absumitur fossis subterraneis, in a-
grum tendentibus, antequam in mare sese exonerans desinat. Quapropter
& di-

Forti, uincta

& diuersam illum naturam ab alijs fluuijs habere contingit. Nam aliorū quidam fluminum fluxus augetur, secundum quod per plura loca labuntur: & hyeme sunt maximi, humillimi uerò tempore aestatis. Hic autem, & maximus redditur ad ortum caniculæ, & maximus est in locis Syriæ, & progressu perpetuo fit minor. Horum autem causa est, quod incrementum accipit non ex concursu imbrium hyemalium, sed ex colliuatione niuium: diminutionem uerò ex eo quod in agrū egreditur, & in irrigationes telluris diuiditur.

DECIMI LIBRI HISTORIARVM POLY-
bii Epitome, Vuolfgango Musculo Interprete.

Vm inde à freto & ciuitate Rheginorum Tarentum usq; ita dia sint plusquam duo millia, ipsum tamen Italiae latus prorsus portu destituitur, demptis illis qui sunt Tarenti. Auertitur autem latus illud ad mare Siculum, & uergit ad loca Heliadis. Barbaras gentes habet populosissimas, & illustrissimas Græcorum ciuitates. Etenim Brettij & Leucani, & nonnullæ Saunitarum partes: adhuc & Calabria, & plures alij eam Italiae regionem incolunt: sicut & ex Græcis ciuitatibus Rhegium, Caulona, Locri, & Croton. Præterea & Metapontij & Thurij eam maritimam partem occupant. Itaq; & Siculi, & qui ex Hellade ueniunt, quando ad aliquem ex dictis locum nauigant, necessitate ad portus Tarentinos feruntur, & in ea ciuitate mutua cõmercia & œconomias cum omnibus lateris illius incolis facere coguntur. Poterit autem quisquam conijcere, loci illius commoditate ex ubertate ac felicitate prouenire, quam habent Crotoniata. Illi siquidem, cum æstiuales stationes, & prorsus exiguum quendam prouetum, nihilo tam minus magnam sibi felicitatem uendicare uidentur, haud aliunde quam ex locorum fertilitate, quæ ne conferri quidem potest ad Tarentinorum portus & loca. Est autem & commoditas eius loci etiam ad portus Adriaticos, nunc quidem magna, maior uerò fuit ante hæc tēpora. Etenim quotquot ex superiore Apulia ad Sipuntas usq; è regione nauigabant, & ad Italiam ferebantur, Tarentum diuertebant, illaq; ciuitate ad faciendos contractus & permutationes, quasi quodam emporio utebantur. Tum enim Bretsinorum ciuitas condita nondum erat. Quapropter Fabius eam diuertendi commoditatem magni faciens, relictis alijs, huius partis studio incumberebat. Hunc quidem omnes alij tanq; fortunatum quendam, & qui frequenter & maiori ex parte citrationem & casu propositum suum perfecit, adducunt, arbitantes eiusmodi uiros quasi diuiniore esse, & magis admirandos, quam eos qui omnia & singula secundum rationis ductum obeunt: simul autem ignorantes, quod ex hisce dictis illud quidem laude dignum, hoc uerò beatum & felix esse contingit: & rursus, hoc etiam uulgaribus commune, illud uerò proprium est uirorū prudentissimorum ac mente præditorum: quos & diuinissimos & dijs amicissimos esse censendū est. Mihi sanè uidetur Publius cõsimilem Lycurgo Lacedæmonū legislatori habuisse naturā, & animi propensionē. Neq; enim putandū est, Lycurgum sic fuisse supersticiosum, ut in omnibus Pythiæ obsequiandans, Lacedæmoniorum Rempublicā cõstituerit: neq; Publiū somnijs ac diuinationibus motū, tantū acquisiuisse patriæ potentatū: sed quoniam uterq; multos mortales uidebat, nec paradoxa facile amplecti, nec res graues ac periculosas audere sine spe deorū aggredi: ideo Lycurgus perpetuū quidem consilij suis famā ex Pythia contractā adhibens, reddebat illa & acceptiora & certiora: Publius quoq; cõsimiliter multis hanc de se opinionem indidit, quod propositū suum diuino quodā consilio exequeretur, atq; ita cõfidentiores & alacriores ad res arduas obeundas subditos suos reddidit. Quod autem singula competentem rationationem & prudentia perfecit, ideo que cuncta illius gesta rationi conuenientem exitum sortita sint, patebit ex his quæ dicturi sumus. Nam quod ille quidem beneficus & magno animo præditus fuerit, in confesso est: quod

de P. Cornelio Scipione,

De Publio Romano.

quod uerò & industrius & sobrius fuerit, & animū proposito intentū habuerit, nemo concedet, nisi ex ijs qui unā cum illo uixerūt, & naturā ipsius proprius inspexerunt: quorū unus fuit Caius Lælius, qui inde à puero omnium illius operū & sermonū ad mortem usq; confors extitit, & istam nobis sententiā de illo indidit: propterea quod uerosimilita et gestis illius cõsona dicere uideret. Dicebat primum hoc Publij factum illustre fuisse, cum pater ipsius equestre pugnam ad Padum fluuium aduersus Annibalem constituisset. Tunc enim, ut apparet, annos decem & septem natus, primum in apertum belli campū egressus, eximiorum equitum turmā custodiæ gratia acceperat à patre. Cum autem parentem in discrimine positum, & ab hostibus cum duobus aut tribus equitibus circumuentum, ac periculose uulneratum esse cerneret, primū quidem eos quos secū habebat adhortari cœpit, ut patri succurrerent. Illis uerò propter circumstantium hostium multitudinem trepidantibus, ipse temerè, ut uidetur, & audacter irruit in circumfusos hostes. Postea uerò, cum & alij hostibus congregari cogentur, hostes metu percussi, à conflictu destiterunt. Publius senior præter spem seruatus, primus ipse cunctis audientibus filium Seruatorem appellauit. Cum autem illi, propter dictum factum, fortitudinis ac dexteritatis fama ex cõfesso nata esset, deinceps sese prorsus tempore subsequenti in præcipua pericula iniicit, quoties id summa patriæ spes necessarii exigebat: id quod non est animi fortunæ credentis, sed imperatoris mentem habentis. Postea cum seniore fratrem haberet Lucium, & ille ad adilitiam dignitatem aspiraret, quæ apud Romanos propè illustrissimum habebat iuuentutis principatum, ac consuetudo esset, ut duos ex patricijs constituerentur ædiles: tum autem plures ad eam dignitatem contenderent, diu non est ausus fratri illam petere. Cum autem in uicino esset illius constitutio, coniecturamq; ex multitudinis propensione sumpsisset, quod agrè ad eum principatum peruerturus esset frater: cerneret uerò magnam esse erga se populū beneuolentiam, ac solus cogitaret, posse & illum proposito suo potiri, si ex consensu simul eam causam aggredierentur, in huiusmodi cogitationem incidit. Cum matrem templa circuire, & pro fratre dijs sacrificare, ac prorsus magnā spem futuræ rei, quam unice curabat, alere uideret, pater uerò tum temporis in Iberiam dux exercitus in bello supradicto constitutus, ab nauigasset, dixit ad matrem, iam bis se idem uidisse somnium: uisumq; sibi esse quod unā cum fratre ædilis factus, è foro tanquam domum iturus redierit: ipsa uerò ad fores usq; occurrerit, & utrumq; amplexa saluta uerit. His dictis, cum mater miræbri animo affecta esset, & nescio quid respondens subiecisset, O si mihi diem illum uidere contingeret: Vis, inquit ille, ut rei huius periculū faciamus? Illa assentiente, quod iudicaret eum non ausurum rem tantam aggredi (erat enim adhuc admodum iuuenis) quasi ludens, eo illi tempore præclaram togam confestim parari petijt. Sic enim uestiri solent, qui petitores sunt principatum. Et mater quidem in animo non habebat quod dixerat. Ille uerò quamprimum atque splendidam uestem nactus esset, matre adhuc dormiente, processit in forum. Cum autem multitudo illum cum propter inexpectatam rei nouitatem, tum propter beneuolentiam, qua in eum antea fuerat propensa, cum stupore exceperit, & postea ad locum determinatum progressus iuxta fratrem staret, multi eum principatum non Publio tantum, sed & fratri propter illum adiudicauerunt: atq; ita ambo ædiles constituti, domum reuersi sunt. Cum id mater repente rescisisset, alacriter ad fores occurrit, & adolescentem præsentis animo ac cum fiducia salutat. Itaque ex hoc facto Publius omnibus illis qui de somnio illius audierant, non solum inter dormiendum, sed & interdiu magis et uigilans colloquium inire cum dijs uidebatur, cum tamen somnia nihil faceret. Sed quoniam beneficus, liberalis, & alloquio acceptus erat, multitudinis erga se beneuolentiam obseruasset, ac deinde populū simul ac matris tempus competenter adaptasset, non modò propositum perfecit, sed & uisus est illud cum diuina quadam inspiratione expediuisse.

X 2 Etenim

ad Titium Lilius lib. 21. p. 314. inquitque uer uat. Scipionis famam ad seruum natiuitate credidit. Ligurum referre coe. cum, atq. id famam ob sinuise

atque Lilius reditum eum. fuisse natus cum M. Cornelio Cælejo. de L. fratre nihil. lib. 25. p. 406. ut. G.

Redit ad histo-
riam.

Et enim qui nec occasiones, nec causas, neque dispositiones singulorum uel uicio naturæ, uel per inicitiam & socordiam accuratè considerare possunt, causas eorum quæ per industriam & prudenti ratione facta sunt, ad Deos & fortunam referunt. Hæc propter eos dixi, qui audiunt, ne per errorem in uulgatâ de hoc uiro opinionem prolapsi, quæ in illo sunt augustissima & optima, dexteritatem uidelicet & industriam, missa faciant. Hoc autem quod de uiro hoc prædico in ipsis illius gestis elucescet. Tunc itaque collectis exercitibus, hortabatur eos, ne expauescerent propter præteritum rerum euentum. Neque enim Romanos unquam à Carthagenensibus superari uirtute, sed prodicione Celtiberorum, & temeritate ducum, à se inuicem propterea distantiū, quod prædictorum societati fidem habuissent: quæ utraque tum apud hostes reperiri aiebat. Etenim præterquam quod multum à se inuicem distantes militaret, etiam socijs cõtumeiose uerentur, & cunctos à se alienarent, & hostes redderent: & ob eam causam alios iam ad suos dimitti, alios uerò quamprimū ipsi cõfidenter agerent, ubi ipsos flumen transire cernerent, cupidè aduenturos, non tam erga ipsos beneuoli, quam Carthagenensium erga se petulantia ulcisci satagentes. Et quod maximū esset, hostium duces inter se dissidere, nec hoc fore animo ut cõgregati aduersum ipsos confligerent, diuisos uerò periclitaturos, et facile in ipsorum manus uenturos. Quocirca hortabatur eos, ut ista cõsiderantes fluuiū cõfidenter transirent, ac reliqua consequentia se curaturū promittebat. Cum hæc & alijs ducibus dixisset, Marcum collegam tria millia pedum & quingentos equites habentem circa traiectū fluminis reliquit, ut socijs intra fluuiū existentibus, præsidio esset: ipse uerò cum reliquo exercitu traiecit, ac cunctos propositū suū celauit. Statuerat enim ea facere, quorum quidem nihil cum multis communi cauit. Erat autem illi propositum, per incursionem ciuitatem Carchedonem in Iberia sitam obsidione cingere: quam rem et primū poterit quisquam intelligere, & maximum esse indicium eius existimationis quam supra de hoc uiro dixi. Cum enim annos haberet uigintiseptem, primū quidem prorsus illis rebus sese tradidit, quæ multorum iudicio deploratae erant, propter magnam quæ præcesserant detrimenta: deinde quæ uulgaria & manifesta erant, omnibus reliquit: quæ uerò neque hostibus ipsis possibilia uidebantur, ea facere cogitauit ac proposuit, quorum nihil non exactissimam prudentiam requirebat. Cum enim in initio adhuc Romæ degeret, & de prodicione Celtiberorum ac dissidio exercituum diligenter percontatus secum ipse reputaret, quid inde accidere posset, & quis casus circa patrem cõtingisset, nihilo tamē exhorruit Carthagenenses, neque animo concidit, sicuti multis usruenit. Postea uerò cum socios belli intra fluuiū Iberiæ constitutos, in amicitia ipsorum manere, duces uerò Carthagenensium à se inuicem dissidere, & subditos contumelia afficere percepisset, cõfidenti animo ad exitum belli anhelauit, non fortunæ fidem habens, sed prudentibus cõsilijs. Cum itaque uenisset in Iberiam, cunctos excitat, & ab uno quoque de rebus hostium percontatus, intelligit Carthagenensium exercitum in tres partes esse diuisos, & ex illis Magonem intra columnas Herculis, in Conijs, sic dictis, morari: Asdrubam Sconis filium ad ostium fluminis iuxta Lusitaniam, & alterum Asdrubam ciuitatem quandam in Carpetanis obsidere: nec esse ex his locis quempiam, qui non à ciuitate Cenetarum multorum dierum spacio distet. Reputans igitur, si cum hostibus confligere decerneret, si cum omnibus simul, periculum fore ne prorsus caderet, cum quod præcessoribus suis id cõtingisset, tum quod numerosa essent hostium copia, si uerò cum uno dimicare satageret, metuendum, ne illo pugna detrectante, alij exercitus superuenirent, atque ita cõcluderetur: & in eisdem casus incideret, in quos antea ceciderat Caius auunculus ipsius & Publius pater. Hac itaque cõsilijs parte reiecta, cum de Carchedone supra dicta audisset, quod illa maximo esset hostibus usui, plurimumque ipsi in eo bello quod imminebat incõmodatura, singula illius dum apud Eilotas hybernat, perscrutatur. Cum autem principio audiuisset, quod ea ciuitas portus haberet qui prope classi ac naualibus, copiarum qui ex Iberia essent, mansionem darent, & quod situm

situm haberet, spacium maritimum propter navigationem quæ ex Libya est, Carchedonijs accomodum: deinde quod pecuniarum copia, & cuncta exercituum impedimenta in ea Carchedoniorum ciuitate, una cum uniuersis totius Iberiæ obsidibus retinerent: & quod maximū erat, quod circiter mille tantum bellici uirum arcem custodiret: eo quod nemo unquam suspicatus fuisset, futurū aliquem, qui eam ciuitatem, Carthagenensibus uniuersam prope Iberiam obtinentibus, obsidere conaretur: denique quod reliqua multitudo admodum multa quidem in ciuitate illa esset, uerū collecta ex opificibus, banauis ac piscatoribus, & maxima ex parte nullam bellicarum rerum experientiam habes, cui accessum suum aduersus ciuitatem inopinū & stupendum fore cogitauit. Neque ignorabat, quis esset Carchedonis situs, quæ structura, quæ dispositio stagni quo cingit: sed ista ex piscatoribus, qui locorum illorum usum habuerant, expiscatus fuerat, quod uidelicet stagnū illud per omnia quidem lutulentum, ut plurimum tamen peruium esset, & quod magna ex parte quotidie circa uespertinum crepusculum discederet illius unda. Unde colligens, quod si uoti compos fieret, non solum hostibus incõmodaret, sed & suis rebus magnam accessionem cõpararet: si uerò propositum non assequeretur, subditos suos feruare posset, propterea quod maris potestatem haberet, si semel exercitum cõmunisisset. Et hoc facile erat, propterea quod hostium copia ab eo loco procul aberant. Ad hunc modum relictis alijs cõsilijs, in hunc apparatus inter hyemandum incumbit. Et cum hoc aleret propositum, & ea esset ætate, qua dixi, cunctos cõsiliū suum celat, dempto Caio Lælio, tantisper donec ipse illud manifestandum esse iudicaret. Quamuis autem cõmentatores de cõsilijs istis testificentur, ubi tamen ad finem facti uenit, nescio quomodo tam egregium factum non uiro huic, illiusque prudentiæ, sed dijs ac fortunæ acceptum ferunt, idque sine uero similibus argumētis, & eorum testimonio qui una conuixerunt: cum ipse Publius in epistola ad Philippum perspicue declaret & exponat, quod istis cõsilijs usus quæ nos supra recensuimus, & in uniuersum res Ibericas et ex parte obsidione Carchedonis sit aggressus. Cæterum Caio Lælio tum temporis de classe secretò præcipiens, in mandatis dedit, ut ad dictam ciuitatem nauigaret. Solus enim ille conscius erat ipsius propositi, sicut & supra dixi. Ipse uerò assumptis pedestribus copijs, diligenti studio profectus est. Habebat autem in pedestri exercitu multitudinem circiter duarum myriadam & quingentorum millium, equites uerò bis mille & quingentos. Cum autem septimo die ad ciuitatem peruenisset, castrametatur ad septentrionalem illius partem, & castra duplici aggere & fossa iuxta externum aspectum de mari ad mare cingit, ciuitatem uerò uersus planum relinquit aperta. Nam ipsa loci illius natura, satis habebat munitionis. Exposituri autem, quomodo ciuitas ista & obsessa sit, & capta, necessarium iudicamus, & uicina illius loca & situm aliquosque describere. Sita est igitur in Iberia, circa mediā maritimam regionem, in sinu ad Aphricam uergente, cuius profunditas est stadiorum circiter uiginti, latitudo in principio circiter decem. Totus autem ille sinus dispositionem portus accipit propter huiusmodi causam. Insula in illius est faucibus sita, breuem quandam ad nauigationem ex utraque parte admittens. Hæc ubi marinos fluctus accipit, totum sinum tranquillū esse cõtingit, nisi quantum Aphrici flatus in utraque ad nauigationem irruentes, tempestatem excitant: ab alijs uerò uentis omnium minime turbatur, propter Epirum qua circumdat. In secessu uerò sinus prominet mons Cherrhonesius, in quo sita est ciuitas: mari ab Oriente & meridie circumdata, ab occidente uerò & septentrione lacu cincta, sic ut reliquus locus ad utrumque maris usque latus, quo & ciuitas Epiro cõiungitur, haud prolixior sit duobus stadijs. Ipsa autem ciuitas medietatem habet concava, & à meridionali latere planum habet à mari accessum: in reliquis occupatur tumulis, quorum duo montosi sunt & asperi, reliqui tres admodum quidem humiles, at salebrosi, et transitu difficiles, è quibus maximus ab Oriente adiacet, prominens in mare, in quo structum est templum Asclepij. è regione huius ab Occidente alius est situs cõsimilis, cui imposta est regia magno sumptu, quam Asdrubam,

ban, Monarchicam potestatem affectantem, struxisse ferunt. Reliqui excellentijs minorum collium septentrionale latus continent. Vocatur autem ex tribus ille, qui ad Orientem respicit, Phæstii; huic uicinus, Aleti. Videtur uerò ille argenteorū metallorū fuisse inuentor, & honores diuinos ob eam causam adeptus. Tertius Croni appellatur. Lacus autem mari adiacēs, humano labore confluens est factus, propter piscatores, ac reliquos qui maris usum habent. Ad intercessionem uerò litoris, quo & lacus & mare dirimuntur, factus est pons, ut per illum iumenta & currus ea quæ necessaria sunt, ex agro aduehant. Cum hic aut situs esset istorum locorum, munita sunt Romanorum castra interno aspectu, sine ullo apparatu, tam à lacu quam à mari, utroque latere. Spaciū uerò, quod intermediū est, & ciuitatem cum Epiro coniungit, uallo non cinxit, quod in medijs illius esset castris: uel ut ciuitatem perterrefaceret, uel, ut ad faciendum impetum & incursum esset accommodum, & sine ullo impedimento egredi ac regredi ad castra liceret. Mœnia uerò ciuitatis primum non ultra uiginti stadia continebant (Quantum haud ignoro, multos dixisse quadraginta, id quod falsum est. Nos enim non ex auditu, sed quoniam spectatores fuimus, ex certa scientia loquimur) nunc uerò adhuc amplius connectuntur. Publius itaque, adhibita etiam ad opportunum tempus classe, multitudinē cōgregat, illam que adhortari incipit: nec alijs utitur argumentis & rationibus, sed simpliciter ea ipsa proponit, de quibus ex parte iam antea diximus, ostenditque possibilem esse hunc ipsius conatum: & recapitulans priora facta, interim res suas extenuat: deinde coronas aureas pollicetur ijs, qui primi in muros ascenderint: & consueta donaria reliquis, qui manifeste fortiter se ac uiriliter gesserint. Et tandē Neptunum sibi in initio in somnis adstitisse dicit, & hunc inuadendæ ciuitatis conatum monstrasse: deinde pollicitum, circa oppugnationis tempus sic se perspicuē cooperaturum, ut toti exercitui efficacia ipsius auxiliij manifesta sit futura. Adhortationis itaque huius uerba iam euidentibus rationibus, iam aurearū coronarū promissione, & su per hæc omnia, prouidentia Dei sic attemperauit, ut uehementē animi impetum & alacritatem iuuentuti indiderit. Die crastino, locis ad mare iacentibus naues adhibuit uarijs iaculis instructas, illarumque curam Gaio cōmendauit. Terra uerò, robustissimos uiros, bis mille, unā cū scalarū baiulatores usurpans, oppugnationem circa tertiam horam aggreditur. Magon uerò, cui ciuitas illa commissa fuerat, diuisa millenariorum acie, dimidiam partem arci relinquit: cum alijs uerò in tumulo qui uersus Orientem est, castra figit, alios circiter bis mille robustissimos, armis quæ in ciuitate aderant instructos, portę adhibet, quæ ducit ad Isthmum, & castra hostium: cæteris mandat, ut ad omnes mœniorum partes pro uiribus defendendas succurrerent. Mox autem atque Publius clangore tubæ oppugnationis tempus indicabat, Magon armatos per portam emittit, futurum persuasus, ut hostes perterrefaceret, & oppugnationem illorum prorsus impediret. Cum autem illi fortiter cum his, qui ex castris ad Isthmum aciem ducebant, dimicaret, oritur quidem pugna illustris, & strenua utrinque acclamatio, cum illis qui ex castris, tum alijs qui ex ciuitate erant, suos utrinque inclamantibus. uerum quoniam auxiliantium accursus haud parerat utrinque, propterea quod Carchedoni per unam tantum portam, deinde duorum ferè stadiorum spacio, Romani uerò in promptu & multis locis accurrebant, impar propter eam causam reddebatur conflictus. Publius enim studio suos circa castra retinebat, ut hostes longius à ciuitate prouocaret: certò futurum sciens, ut si eos deleteret, qui multitudinis in ciuitate quasi acies quædam erant, cōsequenter omnia subuerteret, nec quisquam amplius ex ciuitate portam egredi auderet. Contigit autem, ut conflictus aliquandiu par esset: propterea quod utrinque ex delectu ijs primū cōmissi erant, qui optimi ac magis strenui habebantur. tandem uerò Carchedoni grauitate eorum qui ex castris accurrebant, repulsi terga obuertunt: & multi quidem ex illis pugnae tempore, & inter recedendum pereunt: plures uerò ad por-

ad portam inter sese collisi desiderantur. Quo facto, plebs ciuitatis sic uniuersa consternatur, ut & ijs qui in muris erant, fugerent: parumque abesset, quin Romani unā cum fugientibus irruerent. Verum scalas ad murum diligenter apponunt, & Publius seipsum in discrimen tradit: facit autem hoc caurē. Habebat enim secum tres uiros, scuta gestantes. Hi superimpositis scutis, aspectum desuper à muro impediēbant, ac sic tectum Publium communiebant. Hoc pacto ad latera & loca difficiliora subnixus, multum ad expugnandam ciuitatem contulit. Cum enim simul quod fiebat cerneret, & ipse conspicuus esset omnibus militibus decertantibus, plurimum indidit alacritatis. Unde & accidit, ut nihil quod periculosum esset, omitteretur: sed quicquid illi occasio ad propositum ostendebat, id semper alacriter, sicuti conueniebat, unā cum alijs obibat. Cum autem primi confidenter admotis muro scalis ascenderent, non tantum multitudo defendentium, oppugnationem reddidit periculosam, quā tum murorum magnitudo. Quapropter etiam qui in muris erant, confirmationes reddebantur, difficultatem eorum quæ accidebant cernentes. Nam ex scalis aliquæ frangebantur, eo quod multi propter illarum magnitudinem, simul conscendebant. Qui uerò primi ascendeant, sic corripiebantur oculorum caligine, propter scalarum sublimitatem, ut si uel modica defendentium resistentia accessisset, seipsi de scalis præcipitassent. quādo autem tale quid occurreret, murorum se fastigio iniicere conantes, simul cuncti ad terram decidentes deferebantur. Verum quamuis talia contingebant, tantum tamē non ualebant, ut Romanorum inuasionem & impetum cohiberent: sed cum adhuc primi delaberentur in loca deserta, mox qui uicini erant, ascendeant. Quoniam uerò dies iam admodum progressus, & milites propter oppugnationis laborem deiectione & attriti erant, dux eos qui ciuitatem oppugnabant, clangore tubæ reuocet. Itaque qui in ciuitate erant, perinde lætabantur, ac si periculum iam propulsaissent. Publius uerò tempus expectans, quo maris unda recedere solebat, ad lacū quingētos uiros cum scalis ordinat. Ad portā uerò & Isthmū recentes milites collocat: factaque adhortatione, tradit illis plures scalas quā antea, quod continuè pluribus muros ascendere liceret. simul itaque ac bellicum cecinit, et scalis muro adpositis undique ex omni parte milites cōfidenter ascendunt, magna perturbatio et mutatio accidit inter eos qui in ciuitate erant. Cū enim se iam calamitate liberatos esse putarent, rerum suarum discrimen rursus ex alio incurfu renouari cernunt. Vbi uerò & iaculis iam destituntur, & multitudine eorum qui peribant contristantur, ægrè quidem quod fiebat patiuntur, nihilo tamen minus sese potenter defendunt. Relapsus autem maris oritur, cum certamen per scalas uigeret, & stagni superiora undis recedentibus breui relinquuntur: fluxus enim per fauces ad continuum mare collectus ac multus ferebatur, sic ut incredibile uideretur illis qui id incōsideratè uidebant. Publius uerò, cum paratos ductores haberet, iubet eos ingredi, & confidenter agere, quos in eum usum parauerat. Erat enim appositus & industrius, si quisquam alius, ad hoc, ut animos militum confidentes, & quos hortabatur affectibus percitos redderet. Obedientibus itaque illi militibus, & per cœnum stagni certantibus, uniuersus exercitus id quod accidebat, diuina quædam prouidentia fieri iudicabat. Unde memores eorum quæ de Neptuno audierant, & promissionis à Publio inter exhortandum factæ, usque adeo animis incitantur, ut condensati ac uiolento cursu ad portam contenderent, ac fores illius securibus & ascis extrinsecus excindere conarentur. Alij uerò per loca cœnosa ad murum propinquantēs, ac fastigia illius deserta reperientes, non modò scalas sine ullo discrimine apponunt, sed & murum citra negocium ascendentibus occupant. Erant enim ciues in alia loca distracti, maximè ad Isthmum & portam quæ illic erat: nec putabant unquam futurum, ut hostes per lacum muros inuaderent. Deinde hoc quoque potissimum accidebat, quod præ incondito clamore, & confuso strepitu, nihil eorum quæ gerebantur, uel audire uel uidere possent. Romani uerò occupato muro, primum ad id se conferunt,

ut hostes inter ascendendum sursum trahant: ad quam rem usus armorum illis plurimum contulit. Deinde ad portam perueniunt, ubi alij descendentes uectes amputant, alij extrinsecus irruunt. Qui uero per scalas ad lstrum contendunt, deuisis iam ijs qui muros defenderat, fastigia inuadunt, & hoc tandem pacto muri occupant. Tumulum autem qui ad Orientem est, ij qui per portam ingressi fuerant, fugatis ex illo custodibus, capiunt. Publius cum eos qui ciuitatem ingressi iam erant, satis multos ac sufficientes esse iudicaret, plurimos ex illis pro consuetudine ipsorum in eos mittit, qui in ciuitate erant: mandatque, ut in quoscunque incidere, interimeret, nec ulli parceret, nec ad preda aduolaret, donec symbolum daret. Videntur autem hoc illi terroris gratia facere. Unde & frequenter uidere est, quando Romani ciuitates capiunt, non homines modo occidi, sed & canes dissecari, & aliorum animantium membra truncari. Tunc itaque & in hac ciuitate talia multa contigerunt, propter captorum multitudinem. Ipse uero Publius sumptis ad se circiter mille uiris, arcem inuadit. Ad hanc cum appropinquaret, Magon illam in initio quidem defendere conatur: postea uero ubi ciuitatem certo captam esse cognouit, mittit ad tractandum de sua ipsius securitate, atque ita arcem tradit. Quo facto, datoque symbolo, cessant a cede, & ruunt ad preda. Nocte autem superueniente, alij manent in castris, quibus id constitutum erat: dux uero cum mille uiris in arce pernoctat. Reliquos per millenarios ex adibus euocatos, rapinam in forum ad signa comportare, illicque dormire iubet. Velites uero ex castris ad tumulum uocatos, Orientalibus immitit. Et ad hunc modum Carchedonem Iberiae occuparunt Romani. Sequenti die comportatis in forum Carthaginensium militum impedimentis, ac ciuium & operariorum substantijs, pro consuetudine illorum partiti sunt ea millenarij in suos exercitus. Est autem Romanis circa captas ciuitates huiusmodi oeconomia. Nonnumquam singulis diebus ad hanc praxim uiros secundum ciuitatis magnitudinem recensent ac diuidunt, aliquando partiunt eos iuxta signa. Nunquam plures dimidio ad hanc re deputant. Reliqui custodie gratia manent in acie, aliquando extra, quandoque intra ciuitatem, ut semper ad iudicia sint parati. Diuiso autem exercitu ad summum in duo Romana, et duo sociorum castra, extrorsum quatuor hisce in unum congregatis, quotquot deputati sunt ad direptionem, preda singuli ad sua castra deferunt. Quo facto, millenarij cunctis ex aequo diuidunt, non modo illi qui in statione & acie manent, sed & illis qui tetoria custodiunt, & agrorum quoque, & ijs qui ad ministerium aliquod publicum exequendum amandati sunt. Cum autem primum in castra ad militiam egressuri colliguntur, iurant omnes, nihil se ex preda defraudaturos, sed fidem secundum datum sacramentum seruaturus. At hac de re copiosius diximus, ubi de politica loquuti sumus. Ceterum, dum sic diuisa pars ad praedandum conuertitur, pars custodiam gratia in acie manet, nunquam Romanis aliquid discriminis in uniuersum auariciae uicio oboritur. Cum enim nemo inter eos spe lucri fradatur, sed dum alij praedantur alij constanter in acie permanentes istos custodiunt, nemo aciem deserit: id quod alij potissimum incommodare consuevit. Quando quidem enim plurimi mortalium damnum accipiunt, & periclitantur lucri gratia, manifestum est, quod ubi illius occurrit occasio, aegre abstineant & sese cohibeant, qui in acie uel castris relinquuntur: propterea quod plerumque preda omnis in potestate eius est qui dominatur, si is omnino sit monarcha: si uero dux, licet accurate in commune cuncta lucri gratia comportentur, nihilo tamen minus cuncti pro suo deputant quicquid abscondi ac defraudari potest. Et quoniam plurimi praeda inhiant, atque ita uictoriam plenam obtinere nequeunt, fit ut de summa rerum periclitentur. Multis hoc accidit, ut licet facti sint uoti composites, & uel in castra hostium irruerint, uel ciuitates ceperint, attamen non solum eieci sint, sed & totius cause periculum ac detrimentum incurrerint: ob nullam uidelicet aliam quam dictam iam causam. Quapropter nihil tantopere curandum ac prouidendum est ducibus, atque hoc ipsum de quo loquimur, uide licet, ut quantum fieri potest, spes ista apud plerisque maneat, quod si eiusmodi incidat

di incidat occasio, cunctis certa sit aequalis lucri partitio. Itaque millenarij quidem tum spolia disponebant: ipse uero Romanorum dux, cum coacta esset multitudo captiuorum, quae paulo minor numero millenario erat, praecipit primum separari ciues, cum uxoribus ac liberis illorum, deinde manuarios opifices. Quo facto, ciues hortatur ad beneuolentiam erga Romanos, & ut beneficij accepti memores essent, ac sic cunctos ad domos suas dimittit. Illi propter inperatam salutem partim illachrymantes, partim gaudentes, cum se coram duce incuruassent, discedunt. Ad manuarios autem opifices in praesenti dicit, esse eos iam publicos Romanae ciuitatis ministros. uerum si se beneuolos & alacres in suo quisque artificio exhibeant, pollicetur illis libertatem, si bellum contra Carthaginenses susceptum prospere successerit. Et quaestori datim mandatis, ut nomina istorum conscribat: constituitque curatores ex Romanis triginta. Erat enim uniuersa haec multitudo circiter duo millia. Ex reliquis uero captiuis robustiores, aspectuque & aetate uegetiores selegit, & ad supplementum classiarum adiunxit: ac cunctis nautis numero hemiolijs, respectu priorum constitutis, etiam captiuas naues impleuit, sic ut cuiusque nauis uiri prope duplo plures essent quam antea. Erant enim captae naues numero decem & octo. Primae uero fuerant triginta quinque. Consimiliter autem & istis libertatem promisit, si beneuolentiam & alacritatem ostenderent, & ipsos eo bello Carthaginenses uincere contingeret. Itaque cum talem se erga captiuos exhibuisset, ciues cum erga se tum erga Rempublicam Romanam, admodum beneuolos & fideles, & opifices quoque spe libertatis plurimum alacres reddidit. Cum autem supplementum classis per occasionem pro sua prudentia hemiolion constituisset, consequenter Magonem & Carchedonios separat. Erant enim comprehensi ex senatoribus duo, & ex coetu consilij quindecim. Et hos commendat Caio Laelio, mandans illi, ut competentem illorum uirorum curam gerat. Praeterea conuocat etiam obseques numero plus quam trecentos. Et pueros singulatim accedens, & demulcens, bono iubet esse animo, quod post paucos dies uisuri essent parentes suos. Consimiliter & reliquos omnes confidere hortatur, & ad suas ciuitates amicitiae ac necessariijs scribere. primum quod salui sint, & bene agant: deinde quod Romani ipsos omnes domum securos restituere uelint, si ipsi necessarii societatem cum illis inire uelint. Cum haec dixisset, ex spolijs quae ad exercitum commodiora erant, singulis pro genere & aetate secundum convenientiam largitur, puberibus quidem conos & armillas, adolescentibus uero cultros, & machaeras. Cum uero ex captiuis mulieribus uxor Mandonij, qui frater erat Andobali regis Lechetarum, coram ipso procidisset, & obortis lachrymis peteret, dignaretur meliorem honestatis ipsius gerere curam quam Carchedonij fecissent: compassione motus percontatur quae nam in re necessarijs destitueretur. Erat enim mulier natu grandior, & speciem habens primariae alicuius dignitatis. Illa tacente, uocat eos quibus mulierum erat cura commissa. His comparentibus, & affirmantibus quod Carchedonij mulieribus cuncta competentia largiter procurassent: rursus illa genua ipsius contingens, eadem uerba reperit. Publius eam magis considerans ac cogitans quod ij quibus illa cura concredita fuerat, tanquam negligentes & in praesenti medaces apparerent, bono animo iubet esse mulieres: curaturum enim se, ut alij procuratores constituantur, ne quid ipsis rerum necessariorum desit. Illa parumper sese cohibens: Non recte, inquit, o Dux, uerba nostra accipis, si nos iam opem tuam uentris gratia implorare putas. Tum Publius mulieris animum intelligens, & in facie uigorem filiarum Adobulij, ac plurimi aliorum potentium obseruans, cogitur ad illachrymandum, quod ea mulier paucis efficaciam calamitatis ostenderet. Quocirca cum manifestum esset, quod mulieris dictum intelligeret, apprehensa illius dextera hortatur, eam & alias consimiliter esse animo bono: polliceturque habiturum se illarum rationem perinde ac sororum & liberorum ac uiros fideles, iuxta promissum, ordinaturum qui curam ipsarum gererent. Postea omnem pecuniam quaestoribus tradit, quae in publico Carchedoniorum

Hemiolios est, quando numerus totum cum dimidio continet.

rum aratio fuerant reperta. Erat autem illa supra sexcenta talenta, sic ut propositis illis, & quadringentis reliquis, quæ is qui ex Roma aderat, habebat, uniuersa suppeditationis huius summa millenarij munerum excederet. Per id autem temporis, adolentes quidam Romani uirginem naçti, ætatis flore et corporis uenustate, reliquas mulieres excellētem, cum Publium mulieribus delectari scirent, ueniunt illam ad eum ducentes: & cum eam siserent, dono se illi puellam dare dicunt. Ille obstupefactus, & uenustatem admiratus: Siquidem priuatus, inquit, essem, nullo alio dono impensius delectarer: iam uerò quia dux sim, nullo minus afficior, illud, ut mihi uideretur, hac responsione innuens, quod quietis ac desidiæ tempore iucundus sit ac delectabilis iuuenibus talium usus: ubi uerò negocia urgent, maxima impedimenta & corporibus & animis ex eo, his qui utuntur, gignantur. Adolentibus itaq; aiebat se habere gratiam. uocato autem uirginis parēti, reddidit eam illi, iubetq; ut matrimonio ciui alicui pro suo arbitrio eam iungat. Hoc itaq; pacto, cum animū ostendisset & continentem & moderatū, admodū factus est subditis acceptus. His autē dispositis, & quod reliquū erat captiuorum millenarij tradito, Caiū Læliū ad quinquennalē lustrationē Romā mittit. Siste etiam Carthaginēses, & ex alijs captiuis illustriores, ut quæ facta erant, narrarēt ac manifestarent in patria sua. Etenim plures qui de rebus Iberiæ desperauerant, iam palam ubi ista nunciabantur, rursus confidentiores facti, uarijs sese modis rebus præsentibus accommodabant. Ipse uerò aliquandiu apud Carhedonios degens, nauticas copias indefinenter exercet, & millenarijs modum aliquem huiusmodi, quo pedestres copiae exercerentur, ostendit. Primo die iubet milites, armis indutos, triginta stadijs currere: secundo, cunctos armaturam suam palam extergere, curare, & inspicere: tertio, quiescere & ociari: quarto, gladijs ligneis corio obductis & orbiculatis certare, rursus alios contra hos cuspidem obiectū uibrare: quinto, cursus supra dictos, ut in principio, repetere. Sic itaque, ut neq; exercitio armorum neq; militari ueritati aliquid decederet, plurimum diligentiae circa opifices manuarios impendebat. Et ex parte quidem procuratores in hunc usum, sicuti supra dixi, constituit: ipse uerò quotidie circuibat, & singulis necessaria procurabat. Cæterum cum pedestres copia locis ante ciuitatem exercitia sua frequentarent, nauticæ in mari experimentis ac remigationibus suis uterentur: qui in ciuitate erant, acuerent, fabricarent, operarentur, & in summa cuncti apparandis armis studiose occuparentur: nemo est qui, si ista tum uidisset, non secundum Xenophontis dictum ciuitatem illam belli officinam esse dixisset. Vbi autem cuncta probè ac competēt ad usus necessarios expedita uidebantur, ac consequenter custodijs & murorū structuris ciuitatem communiuisset, castra mouet: & copias tam pedestres quam nauticas expediens, uelut Taraconem uersus tendit, habēs secum & obsides. Verum sic castra mouebat, quo modo huiusmodi motiones quibusuis occasionibus competere iudicabat. Quibus semper assuefaciendi erant equites, erant ista moderaciones equi ad frenum, rursus, ad hastam: ad hæc, reuersio & mutatio, ad aciem uerò conuersio & circumflexio, adhuc & agilior circumflexio. Præterea & eductiones per manipulos ac duplares centurias ad utrumque cornu, cum festinatione nonnunquam e mediâ acie: rursus contractiones cum retentiōe secundum turmas ad alas equitum: adhuc & productiones ad utrumq; cornu: uel per castra, uel per paralogen, quæ est apud extremos exercitus ductores. Exercitio autem refractionis opus nō esse dicebat: eo quod illa quasi itineris ac profectiōis dispositiōnem habeat. Deinde & progressiones ad hostes, & recessus, in cunctis motionibus usq; adeo in consuetudinē ducere oportebat, ut tam celeriter progredierent, quam ferre possent adiugati & eodē ordine incedentes. Simul et interstitia secundū cohortes seruanda erant: eo quod, si equites periclitari uolentes, aciem dissoluant, nihil sit periculosius, uel etiam incommodius. Cum ista multis, & præsertim ducibus ostendisset, rursus ciuitates ingreditur: ut inquirat, primū obsequundarent ne perierit
ijs quæ

ἐπιτομή, ἡ
ἐπιτομή

ijs quæ mandata fuerant: deinde, an ij qui magistratus gerebāt in ciuitatibus, in eo constantes essent, ut & sapienter & decenter subditis mandarent. Iudicabat enim, ad uerum ac rectum regiminis statum nihil magis esse necessarium, quam experientiam singulorum præsidum & ducum. Hisce sic ordinatis, equites e ciuitatibus in unum quendam locum cōtrahit: ac per seipsum motiones exequitur, & totum armandi usum & exercitum ipsis ostendit. Haud præcebat ante omnes, id quod nunc duces faciunt, primum in progressu locū ducis esse putantes. Est enim id tale quid, quod duci experientiam & cautionem adimat. Videtur quidem ab omnibus subditis, ipse uerò neminem illorum uidet. Haud enim militaris potestatis, sed imperatorie experientiae pariter & potentiae specimen magistrum equitū præferre oportet, sic ut inter armatos nunc cum primis, nunc cum extremis, aliquando cum ijs qui in medio sunt, incedat: id quod dictus iam uir faciebat, iuxta equitans, & cunctos considerans, simulq; sicubi hæsitabat, præmonstrans, & mox initio quodcunq; erratū corrigens, id quod modicè ac rarò accidebat, propter præcedentē singulorū curā & diligentiam. Demetrius tale quid, quatenus uerbis fieri potuit, ostendit, cum dixit, quod quemadmodum in ædificijs, ubi uno tecto & uno uinculo comprehenduntur aedes, id quod confutum est, magis durat: sic & in exercitu, ubi uirū & secundum manipulos cuncta diligenter procurantur, uniuersus exercitus firmus constituitur. Esse enim id quod nunc sit, æconomiae & uisui acierum simillimum. In illis enim quæ leuia sunt & agibilia exercitus, cū primis in uniuersum periclitantur ac pereunt: descriptionem uerò exeuntium & grauem armaturam phalanx complectitur. Nunc autem Aetoli quidem cōsimiliter ante alios periclitantur, & Peloponnesij, istorum in bello socij: Romani uerò imminent, phalangis dispositionem habentes. Et si quando isti cadentes & e negotio reuertentes pereunt, Romani illæsi discedunt: uincentibus autem illis, quod dijs auertant, unā cum istis & alios quoque Græcos sibi ipsis subiicient.

De Media, fragmentum.

Est autem Media, secundum regionis magnitudinem, amplissima inter Asiæ potentatus, propter multitudinem ac uirtutem uirorum pariter & equorum. His enim animatibus propè uniuersa necessariorum suppeditatio Asiæ constat: eo quod & regia equorum armenta, quæ aluntur & educantur, Medijs felicitatem suppeditant. Incolitur autem & Græcis ciuitatibus, quas Alexander custodię gratia propter conterminos Barbaros subinduxit, demptis Ecbatanis, quorum ciuitas ad Septentrionales quidem Medię partes condita est, imminet tamē partibus Asiæ Mæotim & Euxinum contingentibus. Erat autem initio regia Medorum, & opibus ac structuris preciosis plurimum reliquas ciuitates excellens. Sita est igitur sub montanis Oronti uicinis, nec muros habet, sed arcem, opere manuario mirandis modis munitam ac robustam. Sub ista regia Persarum est. Perplexum autem est, sit ne de illa uel singulatim dicendum, uel silendum. Etenim illis quidem, quorum propositum est ac consuetudo stupenda narrare, & quædam cum additamento ac transgressiōne proferre, optimum argumētum dicta iam ciuitas exhibet: alijs autem, qui caute quicquid propter communem sensum dicitur admittunt, hæsitatiōnem generat & perplexitatem. Habet tamen ea regia amplitudinem et ambitum propè septem stadiorum, & sumptuositatem singularum structurarum talem, quæ magnam rerum abundantiam eorum ostendat, qui initio fundamenta illius iecerunt. Cum enim uniuersa lignea structura cedrina sit & cupressina, nullam tamen nudam reliquerunt, sed & trabes, & laquearia, & columnas, tam in testudinibus, quam peristylijs, partim argenteis, partim aureis laminis obdixerunt: urceos autem omnes argenteos fecerunt. Maximam istorum partem ad ingressum Alexandri & Macedonum decorticari ac spoliari contigit: reliqua uerò sub potentatu Antigoni, & Seleuci Nicanoris, cōsimiliter & aduentu Antiochi, cum adhuc templum Aenæ nuncupatum, columnas ha-

beret

beret circumquaque deauratas, & urceos, quorum in illo quamplures erant: denique & lateres quosdam aureos, paucos tamen, argenteos uero plures. Ex omnibus autem iam dictis numisma signatum in regiam coaceruatum erat, paulominus quatuor millium talentorum.

De Antiocho, & expeditione eius in Hyrcaniam.

Ad hæc igitur usque loca peruenturum se sperat Antiochus: Arfaces uero putat eum solitudinem istis præiacentem non ausurum cum tanto penetrare exercitu, maxime propter aquarum penuriam. In dictis enim locis in superficie quidem apparet aqua: uerum plures fossæ sunt profundos puteos per solitudinem habentes, incognitos tamen in expertis. De illis autem uerus quidem sermo ab indigenis fertur, quod uidelicet, quo tempore Persæ Asiam occuparunt, quibusdam locis, ubi antea nihil fuerat irrigui, regio illa fontaneas aquas quinque generationibus acceperit: unde cum Taurus multa & copiosa aquarum fluentia habeat, plurimum sumptus & laboris impenderunt, ut è longinquo fossas impleant, sicut etiam num accidit: nec si qui aquis illis utuntur, fossarum exortus, unde affluxus habeant, sciunt. Verum cum uideret eum Arfaces iter per solitudinem ingredi, puteos illos obturare ac corrumpere sategit. Rex uero cum id ipsi annunciatum esset, mittit è Nicomedia nonnullis cum mille equitibus qui Arfacem inuenerunt cum exercitu recessisse, relictis quibusdam equitibus, qui puteorum ora obturarent. Hos mox aduentu suo abigunt, & fugere compellunt: ipsi uero ad Antiochum reuertuntur. Rex confectio solitudinis itinere, ad ciuitatē Hecatampylon, sic dictam, uenit, quæ in mediâ Parthyena sita est. Accepit autem hoc nominis ab eo, quod illic transitus concidunt, ad cuncta circumiacentia loca ducentes. Recreat hic exercitum, ac secum reputat, cogitans: quod si Arfaci possibile fuisset decertare ac confligere secum, haudquaquam regione sua relicta discessisset, nec alia loca exercitibus suis ad pugnandum commodiora, quam ea quæ circa Hecatampylon sunt, quæ fuisset. Quoniam autem discessit, manifestum est, factum hoc rectè considerantibus, quod aliud cœperit consilium. Statuit igitur expeditionem facere in Hyrcaniam. Cum autem Tagas uenisset, & indigenas percontatus, difficultatem locorum cognouisset: quos ad cacumina montium usque transire oportebat, quæ ad Hyrcaniam tendunt: & quod Barbari per loca illa difficultates regionis occuparent, multitudinem robustiorum uirorum disponere, ac duces illorum diuidere proponit, ac præcipere singulis, quomodo iter hoc conficere debeant, consimiliter & publicos ministros ordinare, qui iuxta incedentes eum locum quò fortes uiri proficiscerentur, & legionarijs copijs & iumentis peruium facerent. Huiusmodi consilio capto, primam aciem tradit Diogeni, adijciens illi sagittarios & fundibularios: & ex montanis, iaculare & lapidare ualentes, qui quidem in acie ipsa non erant, semper tamen loco & tempore præsentis uirum periculum subibant, & estica celsissimum usum in locis difficilibus exhibebant. Illis associat Cretenses scutatos, circiter bis mille, quibus præerat Polyxenidas Rhodius. Postremos constituit armatos & scutigeros, quorum duces erant Nicomedes Cous, & Nicolaus Aetolus. His ad anteriora progredientibus, contigit locorum illorum asperitatem & angustiam difficiliorē esse, quam rex putarat. Erat enim tota ascensus illius prolixitas stadiorum circiter trecentorum. Et maxima illius portio per profundū torrentis alueum, in quæ ex locis præruptis petrae & arbores ultro deciderant, atque ita inuium illius iter reddebant. Barbari uero ad hanc partē plurimum cooperabantur. Etenim arborum impedimenta continuè iniiciebant, & multos lapidum aceros congregabant, ac simul per totam uallem opportuna cacumina, & aliquid munitiois præstantia occupantes seruabant: sic ut nisi conatu suo frustrati essent ac defecissent, Antiocho uiribus prorsus destituto, cœpto desistere necesse fuisset. Cui enim hostibus cunctis necessarium esset, ut per uallem illam iter facerent, & ascenderent, sic ad ea loca uenerunt, illaque appararunt. Illud uero non uiderant, quod impossibile esset legiones cum impedimentis iter illac facere, nisi cum illi

illi primum ascēdisissent. Haud enim fieri poterat, ut isti ad uicina montium accederent. Sed & leuis armaturæ militibus, & robustis, impossibilis erat ascensus per Leucopetras, unde simul atque ad primam custodia coniungeretur Diogeni, qui extra torrentem ascendeat, constitutio mutatur. Confestim enim facta congressione, re ipsa docente, si qui cum Diogene erant, cunctanter ad transuersa loca accedentes, hostibus admodum grauius imminēt, & iaculis manuarijsque lapidibus utentes Barbaros uehementer urgent, & fundis maxime ex interuallo iaculantes, multum illis incommodi inferunt. Cum autem primis illorum uiolenter eiectis locum eorum occupassent, publicis ministris id operis tribuebatur, ut ulteriora loca repurgaret, ac diligenter & cautè complanarent: quod & festinanter propter operantium multitudinē est effectum. Hoc itaque pacto, fundibularijs, sagittarijs, & iaculatoribus superioribus locis sparsim incedentibus, & nonnunquam collectis etiam, & opportuna loca occupantibus, scutatis uero imminētibus, & iuxta torrentem in acie ac pedetentim iter facientibus, Barbari in statione non manent, sed relictis locis illis ad cacumina montium congregantur. Hi uero qui cum Antiocho erant, se curè quidem difficilia loca ad eum modum transeunt, tardè tamen & difficulter. uix enim octoni ad fastigium super eminentiū locorum perueniunt. Barbaris autem illic collectis, & persuasis, posse se hostes impedire, ne fastigium illud occuparent, certamen admodum strenuum exoritur. Barbari uero hisce causis repelluntur. Cōuersi dimicabant aduersus legionarios in faciem, & alacriter. Nocturno uero si qui robustiores erant, iam pridem circumeūtes, sublimiora, & à tergo iacentia loca occupant. Quo uiso, Barbari confestim consistenti, in fugam sese abripiunt. Rex uero impetum suorum hostes persequentium magno studio cohibet, reuocans eos per clangorem tubæ, eo quod uellet eos collectim & ordine seruato ascendere in Hyrcaniam. Profectione itaque illa, sicuti uolebat, disposita, ad Tambracen ciuitatē usque, muris quidē destitutam, regiam tamen habentem, & amplam, peruenit, ac castra aduersus eam figit. Cum uero plurimi cum ex pugna, tum ex ea regione ad ciuitatem Syringen dictam aufugerent, (aberat illa haud procul à Tambrace, eratque ueluti regia Hyrcaniæ, tam propter munitioem, quam propter rerum felicitatem) statuit illam ut subuertere. Assumpto igitur exercitu progreditur: locatisque circumquaque castris, obsidionem eius ciuitatis orditur. Erat autem conatus illius maiori ex parte in conficiendis aggeribus in morem testudinum. Fossæ siquidem triplicatae erant, habebantque latitudinem circiter triginta, profunditatem uero quindecim cubitorum. In littoribus aggeres duplicati prominebant: postremo, & antemurale erat firmum & robustum. fiebant igitur continuæ congressiones inter operandum, in quibus indesinenter utrinque & mortuos & uulneratos reportabant: propterea quod non modo supra, sed & infra terram, per subterraneos meatus pericula alacriter subibantur. Verum cum propter operantium multitudinem, tum propter regis energiam eueniebat, ut & fossæ celeriter tellure obruerentur, & muri suffossionibus ad ruinam impulsis prolaberent. Quo facto, Barbari confusi, ac metu prorsus perculsi, Græcos qui in ciuitate erant occidunt, uasaque illustriora secum abripiunt, & nocturno secedunt. Rex ubi hoc uidit, Hyperbasen cum stipendiarijs militibus mittit: cum quo Barbari inuito conflictu, proiectis tandem impedimentis, rursum in ciuitatem fugiunt. Scutigeris uero militibus potenter urgentibus, casum illum non ferentes, abiecta spe sese tradunt. Volentes autem primores exercitus conclusas hostiliū castrorum partes in tumultu perspicue spectare, si qui in uallo erant, ut in loco manerent denunciant. ipsi uero duabus equitum alis, uelutibus, & triginta licitoribus assumptis, loca illa inspecturi procedunt. Numadum uero nonnulli, iaculationibus assueti, & prorsus ex hostium uallo insidiandi gratia progredi soliti, casu quodam è tumulis sese subdixerant: quibus cum ab indice significatum esset, adesse quosdam in uertice collis, sublimiores ipsis, surgentes, & in transuersum incedentes, duces illos à castris suis dirimunt, & intercludunt.

ὅτι τοὺς κορυφῆς
οὐ χερσίνωνται.

dunt: ac Claudium quidem in primo conflictu, unā cum nonnullis alijs capiunt, reliquos uerò uulneratos per præcipitia alios aliò fugere compellunt. Quo uiso, qui in castris erant, haudquaquam poterant periclitantibus succurrere. Dum enim adhuc uociferantur, & propter euentum illum consternantur, alijq; frenas equis iniiciunt, alij arma rapiunt, absolutum iam erat id factū. Et filius quoque Claudij agrè & præter opinionem uulneratus ex eo discrimine euasit. Itaque Marcus quidem, filio suo simplicius ne, uel magis secundum imperatorum exercituum usus, in ista discrimina incidit. Ego uerò per uniuersum hunc Operis nostri tractatum, lectorem de huiusmodi euentibus admonere cogor, ubi non modò militaris disciplina uiros, sed & ipsos duces deliquisse uideo: etiam si id per manifestam sit ignorantiam factum. Quod enim emolumentum esse poterit eius principis, aut ducis, qui non singula discrimina intelligit, à quibus ducem potissimum abesse oportet, ne simul cum eo uniuersa rerum summa periclitetur? Quis namq; ignorat, quòd si quando temporū necessitas aliquid singularium rerū facere cogit, multis qui unā cōprehenduntur occumbendū est, priusquā malū eos contingat, qui supremas tenēt? Debet enim, ut in prouerbio est, experientia subito fieri, non in duce. Quod namq; dici solet, non putaram, & quis nam hoc futurū sperasset? maximum mihi uidetur habere incitiae ducis ac tarditatis argumentū. Quapropter & Annibalem multis nominibus inter bonos duces numero, qui ob id potissimum celebrari potest, quòd & multum temporis in bellicis rebus conuersatus est, & multis uarijsq; occasionibus usus, hostes saepenumero in particularibus negocijs suapte industria frustraui: ipse uerò in tot ac tantis certaminibus nunquam frustratus est, tanta uidelicet prouidentia, ut apparet, sibi cauit. Et ualde merito. Etenim duce illaeso ac saluo, etiam si aliquando reliqua cuncta cadant, multas tamē occasiones fortuna subministrat, quibus detrimenda ex calamitosi euentibus accepta resarciri possunt: si ille uerò, perinde ac in nauis gubernator, ceciderit, etiam si reliquæ multitudini fortuna uictoriam aduersus hostes largiatur, nihil tamen inde commodi prouenit, propterea quòd omnium spes à ducibus pendet. Hæc mihi aduersus eos dicuntur, qui uel propter inanis gloriæ studium, uel iuuenili seditione siue perimperitiam, uel per contemptum in huiusmodi inconsiderantiam incurrunt. Oportet enim unam ex istis, huiusmodi calamitatum & casuum esse causam.

De Publio, & bello Romanorum aduersus Carthaginienses.

In Iberia uerò Publius Romanorum dux, cum in ciuitate Taraconiōrum, sicut & antea declarauimus, primum Iberos ad amicitiam & fidem erga se per hoc induxisset, quòd obsides singulos suis ad quos pertinebant restituerat, ad eam rem ultroneum coadiutorem Edeconem, potentem primatem accepit: qui simulatque Carchedo capta esset, uxorq; ac liberi ipsius in potestatem Publij uenissent, confestim considerata penes se Iberorum mutatione, primum se illius authorem exhibere constituit, maximè cum crederet hoc se pacto & uxorem & liberos recuperaturum, uidereturq; Romanis se coniungere non ex necessitate, sed ex animi sententia: id quòd & fieri contigit. Cum enim exercitus recens ad hybernandum dimissi essent, Taraconiōnem unā cum amicis uenit. Admissus autem ad colloquium à Publio, hanc se dijs maximam debere gratiam aiebat, quòd primus ad ipsum ex primoribus ac potentatibus eius regionis uenisset. Alios enim ad Carthaginienses mittere ac respicere, & interim manus ad Romanos protendere: se uerò aduenisse, non modò ut se, sed & amicos & cognatos in fidem Romanorum daret. Quapropter si censeretur ab eo amicus & socius, magnam se ipsi non in præsentia tantum, sed & futuro cōmoditatem adferre posse dicebat. Iberos enim mox atque uisuri essent, quòd & in amicitiam ab ipso assumptus, & quæ petisset consequutus esset, cunctos consimiliter ad ipsum esse uenturos, ut necessarios suos reciperent, & Romanorum societate potirentur. Deinde & in futu-

in futurum, si huiusmodi honore & philanthropia animi eorum præoccuparentur, ad reliqua ipsi negocia operas suas certatim esse impensuros. Petebat igitur, ut uxorem ac liberos suos recipere, & in amicitiam suscepto domum redire, & ea occasione accepta competentem tam suam quàm amicorum beneuolentiam, cum erga Publium ipsum, tum Romanorum Remptilicam ostendere liceret. Hisce dictis Edecon obtulit. Publius uerò, cum iam dudum in hanc rem propenderet, & consimilia his quæ ab Edecone dicta erant, cogitaret, uxorem illi ac liberos tradidit, & amicitiam pacificatur. Præterea cum præfens esset, uarijs modis Iberum hominem pellexit, & omnibus ad illum pertinentibus magnam futurarum rerum spem præscripsit, atque ita illum domum remisit. Cum res ista confestim innotuisset, accidit, ut cuncti Iberi intra fluuium habitantes, qui antea amici non fuerant, quasi uno proposito Romanis partibus accederent. Et hæc quidem Publio ex animi sententia successerunt. Post horum autem discessum, nauticas copias dimittit, quoniam nihil aduersi imminere per mare uidebat. Seligit autem ex illis eos, qui magis poterant esse usui, & signis adijcit, quo pedestres copias redderet auctiores. Andomalis uerò & Mandonius, maximi tum temporis inter Iberos potentatus, cum syncerissimè haberentur Carthaginiensium amici, iam dudum tamen oculum in pectore rancorem gerentes, opportunitatis occasiōnem obseruabant: ex eo, quòd qui cum Asdrubale erant, fingentes se fidem illis non habere, & magnam pecuniarum summam, & uxores ac filias earum obsides exegerant, qua de re & supra mentionem fecimus. Quoniam autem tum se opportunam occasiōnem nactos esse putabant, assumptis è castris Carthaginiensium copijs suis, noctu in loca quædam munita, in quibus tuti esse poterant, discedunt. Quo facto, & alij quamplurimi Iberi Asdrubalem deferunt, iam olim quidem Carthaginiensium superbia grauati: eam uerò primam occasiōnem nacti, qua quo animo erga eos essent, patefacerent: quòd & à multis iam erat factitatum. Quamuis enim magni sit momenti, sicuti saepenumero diximus, res amplas perficere, & uictoriam ab hostibus pugnando referre, multo tamen maiorem peritiam & cautionem requirit, ut quæ præclare gesta sunt, rectè & commodè usurpentur. Qua re fit, ut plures sint, qui prærogatiuis potiuntur, quàm qui prærogatiuis rectè utantur: id quòd & Carthaginiensibus tum temporis accidit. Postquam enim Romanas copias uicerant, & utrosq; illarum duces Publium & Caium occiderant, putantes iam Iberiam nulli esse controuersia obnoxiam, incolis eius regionis arrogantes utebantur. Itaque pro socijs & amicis subditos habebant hostiliter erga se animatos. Et hoc illis haud immeritò contigit. Putabant, alia ratione acquirendos esse principatus, & alia rursus seruandos. Ignorabant eos demum optimè seruire supereminentias, qui eandem uoluntatem & mentem optimè retinent, qua primum potentatus sunt adepti. At qui palam est, & iam in multis obseruatum, sic comparatos esse homines, ut sicubi prosperitas quædam occurrit, beneficos se erga proximos ostendant, & spem bonam polliceantur: ubi uerò quòd appetebat, consequuti sunt, tum demum male faciunt, et subditis dominorum more imperent. Vnde & haud immeritò subditorum animi unā cum mutatione principum suorum mutantur: quòd & Carthaginiensibus tum accidit. Asdrubal igitur in huiusmodi casibus multa & uaria consilia de rerum istarum euentu capit. Contristabat eum defectio Andamalī: contristabat etiā, quòd alios quoque duces aduersos & abalienatos haberet: deniq; anxius erat propter aduentum Publij, quem iam iam contra se cum exercitu uenturum expectabat. Cum autē ab Iberis desertum se, ad Romanos uerò cunctos unanimiter deficere cerneret: huiusmodi quoddam consilium animo concipit. Cogitat, sibi paratis & instructis copijs pro uiribus confligendum esse cum hostibus. Si fauente fortuna uictoriam consequeretur, tum se de consequentibus tuto & cautè consulturum: si uerò illa fuerit inter pugnandum aduersa, unā se cum ijs qui è cō-

stictu seruari essent, abiturum in Galliā, indeq; multitudine Barbarorum assumpta excursurum in Italiā, & cum fratre Annibale eadem spe communicaturum. Asdrubal itaq; hæc cogitans, ad id se cōsiliū parat. Publius uerò cum Caium Lælium recepisset, ac senatus consulta audisset, assumptis ex hybernatione copijs progreditur, occurruntq; illi in transitu Iberi, ac simul prompto & alacri animo proficiscuntur. Andobalis uerò iam pridem ad Publium miserat. Tum autem, cum locis illis appropinquaret, uenit ad eum e castris, unā cū amicis, & inuito colloquio, apologiam instituit de amicitia quæ ipsi antea cum Carthaginensibus fuerat, simulq; exponit quid commoditatis & quam fidē illis exhibuerit: deinde & iniurias & contumelias exponit, à Carthaginensibus sibi ac suis illatas, oratq; Publium, ut ipse dictorum iudex esse uellet: & si Carthaginenses immeritò accusare uideretur, posse ipsum certò cognoscere, quod ne Romanis quidem fidem seruare posset: si uerò multarum iniuriarum respectu necessario & coactus benevolentiam erga illos abiecerit, bona se spe duci, quòd iam Romanis partibus accedens, firmam sit erga eos benevolentiam seruaturus. Cum huiusmodi plura dixisset, finem dicendi fecit. Ad hæc Publius respondens, dictis illius fidem se dare inquit: maximè uerò cognitam habere Carthaginensium contumeliam, qua erga alios quoq; Iberos, & lasciuiam, qua erga uxores ac filias eorum usi essent: quas ipse non in obsidum, sed magis captiuorum ac seruorum conditione ac dispositione constitutas ubi accepisset, sic in fide seruauit, ut ne ipsarum quidem parentes ad eum modum illas seruassent. Cum Andobalis unā cum suis assentiri se confessi, facta incuruatione regem eum salutassent, præsentem quidem dicta obseruāt: Publius uerò pudore suffusus, iubet eos bono esse animo, pollicitusq; quòd sensuri essent Romanorū benignitatem, filias illis confestim ac promptè reddit, & sequenti die cum illis paciscitur. Erat autē id pactorum caput, ut Romanos principes sequerentur, & mandatis illorum obedirent. Hisce sic gestis, ad castra sua redeunt: & acceptis inde copijs suis, ueniunt ad Publium, simulq; cum Romanis militantes egrediuntur cum illis aduersus Asdrubalē. Dux autem Carthaginensium tum circa Castalonam ad ciuitatem Babylam, haud procul ab argenti fodina degens, cum de Romanorum aduentu audisset, castra mouet, sic ut à tergo munitionis gratia fluuius esset, à facie uerò ad laetus ualli, locus planus, & supercilium prominens, & profunditas ad munitionem sufficiens, deinde et prolixitas ad componendā aciem in subiectis locis. In supercilio autē continuas collocauerat stationes. Publius uerò cum appropinquasset, paratus quidē erat ad faciendū dimicationis periculū: hæsitabat tamen, cum cerneret, quā cōmodis & munitis locis hostium castra essent locata. Verū cū duos dies sese cohibuisset, metueretq; ne si Magon & Asdrubal Gesconis superuenirent, ab hostibus undiq; cingere, configere cum hoste & periculum facere statuit. Parato itaq; alio exercitu, uallum oppugnare fatagit, uelites uerò & selectiores pedites ad oppugnandum superciliū mittit, iubetq; illos hostiū stationē inuadere & explorare. Cum ista illi alacriter facerent, dux Carthaginensium initio quidem expectat euentū, uerū cum suos per audaciā Romanorū premi & periclitari cerneret, exercitū educit, & circa superciliū sese interponit, fiducia locorū ductus. Eo temporis articulo Publius robustos quos habebat omnes ad succurrendū periclitantibus mittit: reliquos uerò paratos retinens, dimidium illorum ipse assumit, & superciliū ad læuam hostium partem inuadit, ac cum Carthaginensibus congregitur: reliquos Lælio dat, iubetq; illum consimiliter hostes ad dexterā inuadere. Quòd cum fieret, Asdrubal exercitum e castris educit. Hactenus enim sese continuerat, locis munitis cōsilijs, persuasusq; nō ausuros hostes ipsos inuadere. Quoniam igitur ista Romanorū irruptio præter opinionē accidebat, tardius quā oportebat aciem componit. Romani uerò periculū pugnae facientes, cum hostes ad cornua nondum uenissent, non modò sine discrimine superciliū inuadunt: sed accedentes, dum hostes adhuc in p̄cinctu & motu essent, occidunt eos

eos qui ex transverso irruerant: eos uerò qui aciem adornabant, & in faciem ducebant, fugere compellunt. Asdrubal uerò, cum secundū id quod initio cogitauerat, copias suas declinare & in fugam auerti cerneret, ad extremū usq; spiritum & spem ultimam dimicare detrectat. acceptis autem pecunijs, & bestijs, & quotquot ex fugientibus contrahere poterat, secedit ad fluuium Tagum, & ad cacumina Pyrenæorum montiū, illicq; habitantes Gallos. Publius uerò ut euestigio fugientem insectaretur, haud iudicabat commodū, quòd aliorum ducum aduentū metueret, uallum autē hostium militibus suis diripiendum tradit. Sequenti die collecta captiuorum multitudine, quorū pedites myriaden, equites uerò supra duo millia constituebant, dispositione illorū occupatur. Ex Iberis uerò, quotquot dictis iam locis Carthaginensium tum temporis focij fuerant, ueniunt, ac se fidei Romanorū commendant. Cum autē ad colloquiū admitterentur, Publīū regē salutabāt. Et hoc primus fecit Edecon, cum se ante illū incuruaret: & post hunc Andobalis, cum suis. Et tunc quidē uerba eorū Publius silendo, ac sine animaduersione transiuit. cum uerò post pugna Rex salutaret ab omnib. mouebatur eo factio, ut animaduersionē adhiberet. Collectis igitur Iberis, regiū quidē uelle se aiebat, et dici ab omnibus, & cū ueritate esse: regē uerò necesse, nec dici à quoquā. quib. dictis, mandabat ut dux appellaret. Et hic forsā haud immerito quisquā uiri huius magnā nimitatē celebrauerit, qua cū admodū iuuenis esset, & fortuna ipsi usq; adeo faueret, ut cūcti subditi tantū existimationis de illo conciperēt, & tam eximia appellatione salutarent, nihilo tamē minus sese continuit, ac eiusmodi uoluntatem subditorū ac phantasiā detrectauit. uerū multo amplius excellentiā magnanimitatis in hoc uiro admirabit, quisquā ad extrema uita ipsius tēpora respexerit: quādo præter ea quæ in Iberia gessit, Carthaginenses q; euertit, plurimasq; & optimas Libyæ partes ab aris Phileni ad colūnas Herculis usq; patriæ suæ subiecit. Euertit autē & Asiā, & reges Assyriorū: deniq; & optimā ac maximā orbis partē Romanis obedientē reddidit. Accepisset itaq; satis occasionis & opportunitatis regiū usurpandi potentatū in locis illis orbis, quæ inuasit & occupauit, modò uoluisset. Hæc autē contemnere, id quòd Publius sanè fecit, nō humanā dūtaxat, sed & diuiniore naturā superat. Et hæc magnanimitas tanto reliquos homines excellit, quanto maius bonum à dijs petere nemo aufit: de regno loquitur, quod tamē ille frequētē à fortuna sibi datū respuit, plurisq; & patriæ & fidē patriæ debitā fecit, q̄ illustrem & felicissimū regij honoris potentatū. Selectos itaq; tunc Iberos sine redemptionis pecunia cunctos ad patriā suam reuerti permisit, demptis trecentis equis, quos Andobalem eligere iussit: reliquos tradidit illis qui equis carebant. Cæterū cū iam Carthaginensium castra occupasset, ipse quidē p̄pter locorū fertilitatē illic mansit, relictos Carthaginensium duces expectans. Misit autem ad cacumina montium Pyrenæorum copias, Asdrubalem obseruaturas. Postea cum tempestiuum esset, Taraconam cum exercitu illic hybernaturus secedit.

Redit ad historias Græcorum.

Itaq; Aetoli, cum recens spe ac fiducia Romanorum, & aduentu Attali erecti essent, cunctos terrefaciunt, & quibusuis terra imminet: sicut & Attalus & Publius mari. Quapropter Achæi Philippum ut succurrat implorant. Etenim non Aetolos tantum metuebant, sed & Machanidē, propterea quòd Argiorum montana cum exercitu occupasset. Bœoti uerò classē hostium metuentes, imperatorem & auxilium perunt. Eubœam inhabitantes prouidentiam aliquam aduersus hostes impensissimè flagitabant. Consimiliter & Acarnanes. Aderat autem & ab Epirōtis legatio. Nunciabatur præterea, & Cerdilaidū & Pleuratum copias educere, adhuc & Thraces ad Macedoniā aspicientes, & maxime Maedos Macedoniā inuadere conari, si rex uel paucillum aliò distraheretur. Aetoli autem angusta Thermopylarū iam occuparant, illaq; fossis, uallis, & grauibus custodijs communiarant, sperantes se Philippum posse concludere, & prorsus impedire, ut focijs intra Pylas succurreret.

curret. Videntur autem huiusmodi euentus haud citra rationem obseruandi esse, & legentibus considerandi, in quibus uera est experientia & exploratio principum iuxta corporales uires. Quemadmodum enim in uenationibus bestiae pro uiribus excitantur & effertantur, quando imminente malo undiq; circundantur: sic accidit & principibus, id quod tum possimum uidere licuit in Philippo. Legationes cunctas dimisit, quibus quae possibilia essent, facturum se pollicitus, in bellum undiq; animum intendit, expectans quorsum & aduersus quem primū irruere oporteret. Cum autē per id temporis copiae Attali aduersus ipsū uenissent, & insulam Peparoethon inuasissent, illō mittit qui ciuitatem custodirent. In Phocēā uerō et Boeotiam Polyphantam cum mediocri exercitu, in Chalciden & aliam Euboeam Menippum, unā cum mille scutatis & quingentis Agrianis amādāt: ipse uerō expeditionem Scotufam uersus facit, ad quam ciuitatem & Maedones occurrere iubet. Cum audisset autem exercitum Attali Nicēam uersus nauigasse, Aetolorum uerō principes Herachiae ad hoc congregari, ut ibi de rebus imminētibus inter se cōsultarent, acceptis ad se ē Scotulā copijs, properat ad dirimendum illorum conuentum. Itaq; tardius quidem uenit, quam ut conuentum illorum impedire posset: segetes tamen disperdit, & capti qui ad sinum Aeneam habitant, reuertitur. & exercitū quidē Scotulā relinquit: cum robustioribus uerō & ala regia ad Demetriaden diuertit, illiq; manet, hostiū incursum expectās. Ne autē quicq; eorū quē gererent ignoraret, mittit ad Peparoethios, & eos qui in Phocide erāt, cōsimiliter & ad Euboeos, illisq; praecipit ut cūcta sibi quē fieret indicio flammā in Tiseo, hoc est, mōte Thessaliē indi carēt, qui cōmodē ad praedictorū locorū aspectū situs est. Quoniam autē genus hoc indicij, quod pignē fit, maximū usum in reb. bellicis habet, cū antea in usū tatū fuerit, cōmodū uidet ut nō transeā, sed competentē illius mentionē hoc loco faciā. Quod opportunitas et occasio magnā quidē partē in quibuslibet reb. maximā uerō bellicis ad perficiēdos conatus habeat, nemini obscurū est. Maximā uerō efficaciam inter ea quē huc conducūt, habēt accensi ignes. Iam primū quidē accendūt, uerū opportunitatē quandā gignunt, ut scire possit quid agat, cui id curae est, etiā triū uel quatuor, siue etiā pluriū dierū itinere distet, ut reb. auxiliū poscentib. per accēsi ignis indicij ex insperato succurrī possit: cū id ante hāc tēpora modici fuerit momēti aestimātū, ppter ea q; plerūq; inutiliter usurparetur. Debebat enim usus illius certis ac determinatis pacis cōstitui ac perfici. Vbi autē res significadē determinatē nō sunt, usum indicij flammā plerūq; nō recipiūt, quale est quod nūc dicimus. Si nancq; classis uel in Orceon, uel Peparoethō, uel Chalciden uenisset, poterat illis significari, qui buscū ea dere cōstitutū erat. Si uerō ex ciuib. aliqui ad defectionē aspirassēt, uel pditionē moliti fuissent, uel cedes in ciuitate, aut aliud quidpiā eiusmodi cōtigisset, quē quidē frequēter usuruenūt, praesciri tamē omnīū minimē possunt (ea autē potissimū, quē ppter opinionē eueniūt, et cōsilio et auxiliō iuxta occasionē opus habēt) omnia eiusmodi usum indicij, quod per ignē est, refugit. De quib. enim praecogitari nō potest, de illis neq; pactū cōstitui poterit. Aeneas autē huiusmodi ambiguitatē ac perplexitatē corrigere uolēs, quae de instituedis ducib. cōmentatus fuerat, paucis quidē protulit, eorū tamē quē requiruntur summā ad intellectuū abundē satis cōplexus est: id quod hinc sciri poterit. dicit enim, Oportet eos qui ignis accensi indicio aliquid graue & urgēs inter se significare uolunt, uasa figulina parare, quē cū latitudine, tū profunditate accuratā habeāt magnitudinis aequalitatē: sintq; maximē profunditate triū cubitorū, latitudine uerō unius cubiti. Deinde phelos facere latitudine breues, intra fauces. In medio istorū insigere tridactylia aequalia: & in singulis partib. circūferentiā esse satis obseruabilē, in quib. exarata sint quae praecipua & uniuersaliora in bellicis rebus accidunt. Ut pote, mox in prima parte, quod equites irruerint in regionē: in secunda, quod adsint pedestres ac graues copiae: in tertia: quod uelites, consequenter in alijs, quod pedites cum equitibus,

Exemplar Augustani habet, Perinthios.

Ignis usus i' bella

equitibus, uel classes: deinde quod frumentum adsit. Ad hūc modum in cunctis scribendum est, quae singulis regionibus uerosimiliter secundum prouidentiam, et imminētibus temporibus ex bellicis motibus usuruenire solent. His ita factis, iubet dictus Aeneas seruare uasa diligēter, ut aulisci pares sint, & ex a quo effluant, deinde ubi aquis impleta sunt, imponere phelos, habentes baculos: deinde sinere ut aulisci simul effluant. Vbi hoc accidit, manifestum est quod necessariō cum cūcta sint paria, quantum unda effluit, tantū pheli descendat, & baculi in uasis abscondantur. Cum autem praedicta ubi illis utendum est, aequaliter disposita & consona sunt, tum ad loca portari, in quibus utriq; faculas indices obseruaturi sunt, & utriq; uasi imponi debent. Deinde in quodcūq; inciderit aliquid ex his quae in baculo sunt, facem extolli iubet, ac manere donec respondeant deputati. ubi uerō utriq; manifesti facti sunt, unā cum facibus sustolli, deinde confestim sinere ut aulisci fluant. Quando uerō descendente phelo ac baculo, id quod ex inscriptionibus manifestare propositum est, iuxta marginem uasis uenerit, faculam leuari iubet: reliquos uerō confestim apprehendere auliscos, & uidere quid in margine sit ex illis quae baculo sunt inscripta. Erit autem hoc, quando quae manifestantur, pari celeritate cūcta utriq; mouentur. Haec autem parumper quidem in facula, ex pacto ad indicium erecta, cognitionem sortiri possunt, si non sint indeterminate. liquet enim impossibile esse, ut cūcta futura prauideantur, uel quod prauideatur baculo inscribatur. Caeterum quando aliquid improuisum per occasionem acciderit, manifestum est, quod per hanc adinventionem declarari non poterit. Adde, quod neque ex his quae in baculo sunt scripta, aliquid determinatum est. Quot enim equites, aut quot pedites, & quo regionis loco, & quot naues ueniant, & quantum frumenti adferatur, indicari non potest. De quibus enim antequam fiant, sciri non potest, de illis etiam aliquid antea constitui non potest. Hoc consequens est. Quomodo enim poterit aliquis inire consilium de ferendo auxilio, cum nesciat, quot & ubi sint hostes? Quomodo confidenter agere, aut contrario, uel quomodo omnino excogitare aliquid poterit, qui quot sint hostium naues, aut quantum frumenti a socijs hostium allatū sit, ignorat? Postremus modus per Cleoxenem & Democritum est excogitatus. is uerō qui uulgaris est, & sedulus in usu, per nos est determinatus, qui quicquid urgens sciendum est, exactē significare potest. Vbi autem usurpandus est, diligentiam & obseruantiam accuratam requirit: & est talis. Elementorum multitudinem ex ordine acceptam in quinque partes iuxta quinque literas diuidere oportet: desiderabitur autē in fine unum elementum, id quod usui isti nihil incommodabit. Postea quinque tabellas parare debent, qui faces indices alterius sunt usurpaturi, & partes ex ordine in singulis tabellis inscribere, ac deinde inter se pacisci, quod primas quidem faces leuare debeat, qui aliquid indicaturus est, ac simul duas, manereq; donec alter respondeat. Hoc autē ad id facit, ut per hanc facem certū reddantur inuicem, & ostendant quod animaduertant. Illis uerō sublati, primas ex sinistris ostendere oportet, & per tabellam declarare, quae nam debeant obseruari. Ut pote, si prima tabella erigatur, unum: si altera, duo significantur, & sic consequenter. Alteras uerō a dextris secundum eandem rationem leuare, ut significetur quae litera ē tabella sint scribendae ab eo, qui facem accipit. Quando autem qui de istis inter se pacti sunt, utriq; ad locum accedunt, primū dioptram, diauliscos habentem, habere debent, ut qui facem ē regione leuaturus est, cū dextrū tum sinistrum locū uidere queat. Circa dioptrā uerō tabellae figendae, sunt erectae & ex ordine: deinde dexter ac sinister locus decempedali spacio separandi, profunditas uerō secundum statutam uiri faciendā. Ad haec, ubi faces eriguntur, curandum est, ut exactē uideri queant: ubi demittuntur, ut sint diligenter absconditae. His autē utriq; ad hūc modum paratis, quando aliquid indicare uolunt, utpote quod ex militibus circiter centū ad hostes defecerint, primū eligendae sunt dictiones quae per

minutissimas literas hoc queant indicare, quod iam dictum est, quod centum Cretenses a nobis aufugerint. Nunc literę quidē dimidio sunt minores, et tamē hoc declaratur. Hoc autē in tabella scriptū sic per faces ostendetur. Prima litera est K. ea est in altera parte, & altera tabella. Debent autē & faces ex sinistris leuari, quod is qui obseruat, scire queat, quod & alterā tabellā speculari debeat. Deinde a dextris quinq; leuari debent, ut declaret, quod k illud quinta litera est dextrę partis, quam in tabellā scribere debet is qui faces obseruat. Deinde p. quartę partis est: ad hęc duę rursus a dextris quę alteram quartę partis cōstituant, unde literam q scribit, qui faces obseruat. Et reliqua consequenter hoc pacto. Itaq; quicquid acciderit determinatē secundū hoc inuentū iudicari potest. fiant autē multę faces, propterea quod singulis literis binę sunt adhibendę faculę. Quod si quis cōpetenter quę huc pertinet fecerit, poterit fieri quod requiritur. In utroq; autē inuento curandum est illis qui ista usurpant, ut dum illis utuntur, inoffensa ac perspicua indicia inuicem proponere queant. Quanta uerō differentia in hęc rebus iam dictis, & quę ex more sunt apperere contingat, multis modis facile, si quis uelit, cognosci potest. Etenim multa non modō ex illis quę difficilia, sed & quę impossibilia in initio uidentur tēporis successum & consuetudinē adepta, omnium facillima redduntur. Huius autem multa quidem & alia sunt paradigma, fidem facientia: clarissimum autem est, quod in arte legendi contingit. Etenim si quis hominem nullā literarū experientia, nullamq; consuetudinē habentē, licet aliās industriū, lectioni adhibeat: deinde paruulū habitu pręditū sumat, datoq; libro, quę scripta in eo sunt, legere iubeat: manifestū est, quod id credere nequeat, primum quod lecturus singulas literas ipso aspectu, deinde & uirtutes earum, tertio quomodo coniungendę sint, scire debeat: quorū singula multū temporis requirunt. Quapropter cum scientiā nondū cōsequutus paruulū uidet una respiratiōe septē uel quinq; uersus cōnectere, haud quaquā facile credere poterit, quod is librū antea nō legerit. Si uerō & pronunciatōnē, & diuisiones adhuc, & densitates & exilitates seruare poterit, neq; sic omnino credit. Quapropter nulla re utili abstinendū est, propter apparentem difficultatē: sed cōparandus habitus, quocūq; bona mortalibus comprehensibilia reddunt, nedū ea in quibus sapenu merosumma salutis lita est. Hęc itaq; iuxta quod initio promissimus, dicere agressi sumus. Diximus enim, cuncta theoremata apud nos usq; adeo promo uisse, ut maiori ex parte methodicę sint scientię. Quocirca & hęc historię competentē compositię utilissimā portio est.

De Antiocho.

Aspasię uerō inter Oxum et Tanaidem habitant, quorū alter in mare Hyrcanicū sese exonerat, Tanais uerō lacū Mæotim illabitur. sunt autem utriq; magnitudine nauigabiles: & mirū uidetur, quomodo Nomadę Oxū trañciētes, tam pedites quam equites, in Hyrcaniā ueniant. Spargitur autem duplex ea de re narratiō. Credibilis una, paradoxa altera, non tamē impossibilis. Habet Oxus fontes quidem ex Cacauso, plurimū tamen auctus in Bactriana, ex cōfluentibus in ipsum undis, per loca Pēdiadis magno ac turbido tractu fertur. Vbi in desertū labitur, ad pręruptas quasdam petras fluxū uolenter eicit, propter multitudinē & uehementē allisionem subiectorū locorum, adeo ut impetus illius a Petra in partibus inferioribus plusquam stadij spacio resiliat. Per hunc itaq; locū Aspasię iuxta Petrā fluētā fluuij huius tā pedes quam equis trāseuntes, in Hyrcaniā uenire dicūt. Altera narratiō credibiliōrē habet sententiā. Quoniā enim subiectus locus magnas habet foueas in quas fluuius hic impetu suo illabit, dicunt illas in fundo ui fluxus excauari & discindi, atq; ita fluuiū sub tellure, haud tamē multo spacio ferri, ac rursus emergere, Barbaros uerō per experientia huius rei loco illo relicto, equis iter in Hyrcaniā facere. Cum autē nunciaret Antiocho, Euthydemū cū exercitu esse circa Tagurā & myriadem equitum circa fluuium Ariū tenere custodiā, factō trāitu oblidionem

nem decernit, amissa spe propositi. Cum uerō abesset a fluuiō trium dierū itinere, biduo quidē mediocriter proficiscitur: tertio uerō die cū cōuiuatus esset cum alijs, simul cū luce castra moueri iubet. Ipse assumptis ad se equitib; ac robustiorib; militib; simul cū myriade scutorū noctū iter properē facit. Audierat enim hostiū equites interdū quidē ad litus fluuij esse in statione, noctū uerō in ciuitatem quandam secedere, haud minus uiginti stadijs distā. Noctū igitur itinere hoc quod reliquū fuerat cōfecto (nā cāpi illi equitabiles erāt) fluuiū ad ortum lucis cum maiore exercitus sui parte trañcit. Equites uerō Bactrianorum, cum ex specularorū indicio quid factū esset cognouissent, exclamant, & in itinere cum hostibus conflagunt. rex cum cerneret primum sibi esse excipiendum hostium impetum, adhortatus eos qui circa ipsum periclitari solebant, nempe bis mille equites, alijs mandat, ut cum signis & cateruis sese interponerent, & consuetam quiscq; aciem usurparet: ipse uerō cum dictis iam equitibus cum Bactris qui primi occurrebant, congregitur. Videtur autem Antiochus eo discrimine strenuē magis decertasse, quam ij quos secum habebat. Itaque multi quidem utriq; ceciderunt ac perierunt. Vicerunt tamen primam equitum alam, ij qui cum rege erant: cum uerō & altera & tertia irrueret, reprimebantur, ac turpiter discedebant. Cum uerō illo temporis articulo Aetolus maximam equitum partem, quę iam tota instructa erat, adduci iussisset, & regem & eos qui cum illo erant, periclitantes liberat, & Bactrianos prater ordinem incedentes, mutatis uicibus consternatos reddit, & fugere cogit. Igitur illi quidem cum ab omnibus Aetolis impeterentur, haud prius steterunt, quam dum Enthydemo quā plurimis amissis iungerentur. Equites uerō regis cū multos occidissent, & multos uiuos cepissent, discedunt, ac tunc quidē illic ad fluuiū castrametatur. In eo autem periculo Menippū uulnerari ac mori, percussūq; dentes quidē aliquot ex ore amittere, omnino uerō fortitudinis famā tū potissimū acquirere contigit. Euthydemus itaque animo percussos, unā cum exercitu ad ciuitatē Zariaspam, quę Bactrianorū est, discedit,

VNDECIMI LIBRI HISTORIARVM POLY-

bij Epitome, Vuolsfango Musculo Interprete.

Sdrubali uerō nihil horum probabatur. Quoniā autem nulla dum dabatur rerum conuersio, cum hostes in acie existentes ac progredientes cerneret, cōgebatur ad se trahere Iberos, & qui cum ipso fuerant, Gallos. Propositis itaq; bestijs, numero decem, & aucta ordinum densitate ac prolixitate, totoq; exercitu exiguo temporis spacio composito, & praterea medium se in acie iuxta beluarum stationem constituens, hostes ad laeuam partē aggreditur, pręcogitans, aut uincendum sibi in eo esse discrimine, uel moriendum. Libius igitur magno animo hostibus occurrit, & inito conflictu fortiter cum copijs suis dimicat. Claudius ad dexterum cornu ordinatus, nec prodiere in apertam pugnam, nec hostem circumdare poterat, propter locorum difficultatem. quibus confusus Asdrubal, hostes ad laeuam inuaserat. Itaq; cum hę sitaret ac perplexus esset, ob id quod nihil efficere poterat, didicit quid sibi faciendum esset. Assumptis a dextera parte militibus suis, iuxta locum pugne a tergo situm, & leuam partē, castra sua superegreditur, & Carthaginenses iuxta cornu eo, loco ubi beluę erant, inuadit. Et haectenus quidem uictoria erat ambigua. Etenim utriq; uiri ex a quo periclitabant, propterea quod nec Romanis nec Iberis et Carthaginētib; reliqua salutis spes erat, si propositio frustra renē: & beluę quoq; communē usum exhibebāt in pugna. Etenim in medio cōprehensa & iaculis petita tā Iberorū quam Romanorū acies disturbabant. Mox autē atq; ij qui cum Claudio erāt, hostes a tergo adoriebant, reddebatur cōflictus impar: alijs in facie, alijs a tergo Iberos prementib; unde & cōtigit ut plurimi Iberorū in ipso pugne articulo trucidarent. ex beluis autē sex unā cum uiris qui impositi erant ceciderūt, reliquę quatuor acies penetrarūt, & postea Indis destituta ac desolata, captę sunt, Asdrubal uerō cum & antea & ad extremum

Asdrubal occi-
bit.
ἐν ἡρώδῃ νόμο
ναρτίσφι τὸν
βίον.

tremū usq; uir bonus extitisset, fortiter pugnando uitam terminauit, haud di-
gnā quæ non celebretur, fuit enim naturalis frater Hannibalis: qui cū in Itali-
am expeditionē institueret, res Ibericas huic commendauit, deinde & multis
certaminib. contra Romanos exercitatus, multos ac uarios euentus sustinuit:
& ex eo quoq; quod ex Carthagine duces succedendi gratia mitterent, in om-
nib. tamen & cōdignē se patre Barca gessit, & honeste ac fortiter quosuis ca-
sus & illata detrimenta ad finem usq; pertulit. Et hæc propter præcedentia ex-
posuimus. De postremis uerò certaminibus nunc dicemus, iuxta quod no-
bis dignus studio considerationis uidetur. Multos enim duces ac reges cerne-
re licet, qui quando pro summa rerum certamina sustinent, ea continuo ob o-
culos ponant, quæ ex egregiè factis illustra sunt & cōmoda, ac frequenter in-
quirant & ratiocinentur quomodo singulis reb. reuē succedētibus utant: casus
uerò sinistros non considerent, neq; secum ipsi repetunt, quomodo & quid in
singulis casibus & euentibus facere debeant. Atqui illud quidem in prom-
ptu est, hoc uerò multam requirit prouidentiam. Itaque quam plurimi suapte
ignauia & inconsiderantia turpiter sese cum uicti essent, gesserunt, cum mili-
tes sæpenumero fortiter ac dextrè certassent: atque ita res antea gestas dede-
core affecerunt, ac reliquam uitam turpissimam sibi ipsi reddiderunt. Quod
autem multi duces hac in re offendant & cadant, & plurimum discriminis hic
sit inter uirum & uirum, facile uolenti cognoscere licet. Etenim præterita tem-
pora multa talium paradigmata pepererunt. Asdrubal uerò, quamdiu rationi
consona spes erat, aliquid fieri posse maioribus suis non indignum, nō minus
circa pericula quàm circa salutem suam prouidus erat. Cum uerò cunctam for-
tuna spē in futurū ademisset, & extremo ipsum tēpore conclusisset, nihil omit-
tēs ad uincendū, neq; quod apparatus, neq; quod periculū ipsum cōcernebat,
nihil fecius prouide se gessit, & quanquā de summa rerū periclitaret, celsit ta-
mē præsentibus, nec passus est aliquid maioribus suis indignum. Hæc mihi di-
cta sunt de illis, qui in administratione gerendarum rerum uersantur: quo
neque temerè periclitantes, spes eorum desiciant, qui ipsis sunt concrediti: ne-
que uirg præter decorum cupidī, casus suos turpes ac probrosos reddant.

Romani itaque pugnando uictores, uallum hostium confestim diripiunt,
ac multos Celtarum in stragulis, propter temulentiam dormientes, uictima-
rum more trucidant, & reliquam captiuorum prædam congerunt: ē qua in
publicum usum plus quàm trecenta talenta relata sunt. Interierunt autem ex
Carthaginensibus unā cum Celtis eo conflictu, haud pauciores decem milli-
bus: ex Romanis uerò circiter duo millia. Sunt autem & nobiles quidam ex
Carthaginensibus capti, reliqui interierunt. Cum fama huius uictoriæ Romam
perlata esset, initiō quidem fidem non inueniebat, propterea quod uehemen-
ter id factum uidere cupiebant. Postquam uerò plures uenerunt, qui non so-
lum quid factum esset, sed & singulas facti partes exponebant, tum ciuitas im-
moderato gaudio replebatur, exornabanturq; cuncta delubra, & singula tem-
plationibus & uictimis implebantur: ac prorsus tantam fiduciam & con-
fidentiam animo concipiunt, ut cuncti Hannibalem, quem antea potissimum
metuerant, tum ne in Italia quidem esse putarent.

Oratio ad Aetolos, de rebus Græcorum.

Quod quidem neque Ptolemæus rex, neque Rhodiorum ciuitas, neque
Byzantij, neque Chij, nec Mitylenæi fœdera uestra, ô uiri Aetoli, suscipere
faciant, id re ipsa manifestum esse puto. Haud enim iam primum, aut secundo,
de pace ad uos differimus: sed ab eo tempore, quo bellum excitastis, huic rei
incumbentes, & quamuis occasionem obseruantes, haud cessauimus horum
uos admonere. In præsentī quidem & uestrum & Macedonum exitium con-
iicimus, in futuro uerò & de uestra & aliorū Græcorum patria solliciti sumus.
Quemadmodum enim si quis syluam semel accenderit, non amplius ad ip-
sius arbitrium fertur incendium, sed depascitur quicquid apprehenderit, uen-
tisq;

tisq; regitur & subiectæ syluæ consumptione, ac sæpenumero ipsum incenso-
rem cum primis præter expectationem corripit. ad eum modum & bellum
si semel à nonnullis excitatum exarserit, tum quidem illos primum perdit: po-
stea uerò fertur iniuste singula quæ incidunt perdens, agitatum temeritate,
& ab ignorantia accedētium ueluti à uentis inflatum. Quapropter ô uiri Ae-
toli, cogitantes & Insulanos frequentes, & Græcos Asiam inhabitantes, co-
ràm uos precari, quò bello repudiato pacem eligatis, propterea quod & uos
quæ sunt, concernunt: ad mentem redite, & adhortantibus uos cum reueren-
tia morem gerite. Etenim si cum fortuna quadam bellum gereritis, & utile
& commodum, siquidem hoc, ut plurimum, in quouis bello spectatur, deinde
& gloriosum, & secundum primum propositum ac iuxta epigraphen euentu-
um, meritò quis ignoscere uobis tanquam magnificè animatis. Cum uerò
bellum hoc sit & omnium turpissimum, & multa ignominia ac maledictione
refertum, an non res ista magnam cunctationem ac protractionem requirit?
Est enim quod uidetur, libere dicendum: uos si sapitis, cum silentio dicentem
sustinebitis. Multo nanque satius est, ut cum opprobriatione tempestiua serue-
mini, quàm quæ grata sint audientes, paulo post & ipsi primum, deinde & re-
qui Græci pereant. Ponite itaq; ob oculos uestram ignorantiam. Dicitis qui-
dem pugnare uos aduersus Philippum pro Græcis, quo seruati non faciant
quod ab illo est mandatum: pugnatu uerò ad uastationem & exitium Hella-
dis. Etenim hæc fœdera uestra dicunt, quæ cum Romanis pepigistis, quæ pri-
mum quidem in literis erant, nunc uerò in factis uisuntur. Et tum ipsæ literæ
dedecori uobis erant, nunc uerò id ipsis operibus ob oculos ponitur & mani-
festatur. Cæterum Philippus quidem belli huius nomen & prætextum sur-
stinet. nam nihil aliud illi quod graue sit accidit, uerum cum socij illius sint
Peloponnesiorum plurimi, Bœotæ, Eubœi, Phocæi, Locri, Thessali, & Epi-
rotæ, contra illos fœdera pepigistis, hac conditione, ut & corpora & quæ
mobilia bona sunt Romanis, ciuitates uerò & regio Aetolis cedant. Et cum
ipsi ciuitatis huius domini sitis, haud sustineretis si quis liberos contumelia
afficiat, aut ciuitates incendat, putantes illud & crudele esse & barbaricum:
& tamen eiusmodi fœdera iniuistis, per quæ Græcos reliquos omnes, tanquā
dedititios, Barbaris ad turpissimā contumeliā & iniquitatem tradidistis. Et
hæc initiō quidem non intellexistis, nunc uerò per Oritarū & infelicū Aegi-
netarū calamitatē nonnisi facti estis manifesti: eo quod fortuna uestra igno-
rantiam data opera quasi in exostram quandam constituit, & uisendam pro-
posuit. Itaque principium quidem belli huius, & quæ nunc accidunt, eiusmodi
sunt. si uerò finaliter omnia uobis ex animi sententiā cesserint, quid expe-
ctandum est? an non Græcis omnibus magnorum malorum initiū? Quan-
do enim Romani bellum quod in Italia est excusserunt, id quod breui futu-
rum est, Hannibale exiguis Britannia locis concluso, deinceps omnibus uiri-
bus imperum suum in Helladen transferent, eo quidem prætextu ut Aeto-
lis contra Philippum succurrant: re ipsa uerò, ut cunctam Helladen sibi ipsi
subijciant: id quod admodum clarum erit. Etenim siue bene ac honeste face-
re constituerint ubi uictores fuerint, illorum erit & gratia & censura: siue ma-
le, erit illorum & emolumentum ex his qui peribunt, & potestas in eos qui re-
liqui erunt. Vos uerò tum deos testes inuocabitis, quando succurrere uobis
nemo deorum uolet, nemo mortalium poterit. Oportebat igitur cuncta ini-
tio præuidere: id enim uobis primum licebat. Verum quoniam multa futura
humanam prouidentiam fugiunt, nunc saltem, quando quidem rerum istarū
euentū uidistis, meliora de futuris inire consilia debetis. Nos sanè nihil eorū
quæ in præsentī & dicere & facere erga uiros amicos cōuenit omisimus, & de
futuris quæ præmonēda uident, libere diximus. Vos autē oramus & hortamur
ut nec uobis ipsis, nec alijs Græcis libertatē & salutem inuideatis. Vbi huius
oratio multorum animos, ut apparebat, aliquatenus cōuertisset, ingressi sunt
post illum legati Philippi. Illi relicti quæ particulariter dici poterāt, duo se in
manda-

Fragmentum.

mandatis habere dicebant: si Aetoli pacē eligerēt, paratos esse se & deos & legatos ex Hellade praesentes testes assumere, quod eorū quae postea sunt euentura, causa censendi sint Aetoli, non Philippus. * Plurimum, inquit, ad terrē quidem hostiū splendor confert, at competens armorum apparatus plurimum facit ad necessitatem. Tum autem fiet, quod conuenit, si diligentiam & curam quam nunc uestimentis impendunt, transferant ad studium armorū: et praeteritam armorum negligentiam, conferant ad uestimenta. Sic enim simul & priuata uitae consulere, & Rempublicam indubitanter seruare poterunt. Quapropter, inquit, non oportet eum qui ad usum armorum se, uel ad militiam confert, quando ocreas induit, uidere quomodo concinnae sint, & reliqua & crepidae niteant: quando uero scutum, & thoracem, & galeam usurpat, circumspicere ac curare, ut chlamys & tunica nitidiores sint ac preciosiores. Etenim mox ultro manifestum est, quid apud eos sit in periculis expectandum, qui magis externam apparentiam, quam res necessarias curant & affectant. In summa petebat ut considerarent, studium illud uestimentis sese ornandi mulieris esse, idque non admodum pudice: armorum uero sumptum, & serium studium, honorū uirorum, qui & se & patriam seruare cupiant. Quotquot autem aderant, sic dicta probabant, et adhortationis huius sententiam admirabantur, ut mox curiam egressi, eos qui ornatē uestiti erant, digitis notarent, ac nonnullos foro excedere cogèrent: deinde in posterum armaturae sese & militiam, secundum praedicta, magis accommodarent. Sic unica oratio tempestiue a uiro fide digno dicta, mortales saepenumero non solum a maximis malis auerit, sed & ad res optimas incitat. Quod si is qui alicuius admonet, uitam suam dictis conformem reddiderit, necesse est ut cum primis fidem inueniat ipsius admonitio: id quod in hoc potissimum uiro accidisse, uidere licet. Et uestitu namque & uictu frugalis erat ac tenuis, consimiliter & cura corporis. Erat etiam alloquiō comis, & ab omni inuidia & rācore alienus. Maximo studio huc incumbēbat, ut per omnē uitam suā uerax esset. Itaque etiā ubi pauca et uulgaria quaedam dicebat, plurimū fidei animis auditorū indebat. Quoniam enim uitā suā tanquam paradigma quoddam adferebat in omnibus, id efficiebat, ut multis uerbis auditores opus non haberent. Quapropter saepenumero prolixas orationes, et quae competenter ab aduersarijs dicte uidebant, paucis uerbis, fide & sensu rerū prorsus reiecit. Absoluto itaque consilio cuncti ad ciuitates suas discedunt, & tam dicta quam uirum ipsum eximie probantes, nihil mali eo praesidente futurum esse iudicabant. Philopoemen uero ad ciuitates confestim proficiscitur, efficaciter ac diligenter apparatus belli moliturus. Deinde collectam multitudinem instituit: & cum nondum octo mensium spacio ad eiusmodi apparatus & conatum usus esset, copias Mantiniam cum tyranno pro cunctorum Peloponnesiorum libertate decertaturus ducit. Machanidas uero, sumpta confidentia, ratusque Achaeorum impetum pro uotis sibi cessurū, simulatque cognouit, quod Mantiniam congregati essent Tegae, Lacedaemonios ad ea hortatur quae temporī conueniebant: & mox sequenti die, ad ortum illius, tanquam Mantiniam uersus expeditionē instituit, & ante legiones in dextro cornu praecedit, ac stipendiarios milites utraque parte in principio expeditionis aequaliter incedentes ducit. Ad haec uehicula addit, portatitia copiam instrumentorū bellicorum & iaculorū ad catapultas pertinentiū. Eodē tempore Philopoemen tripartitū exercitū Mantinia educit, per portam quae ad Neptuni templum tendit, Illyrios, & thoracibus indutos, & simul uniuersos externos, & robustiores: deinde ea quae tendit ad occidentem, legionarios: tertio, per uicinam ciuiles equites. Itaque unā cum robustioribus tumulum ante ciuitatē situm occupat, qui sese admodū supra uiam peregrinorū & templum supradictū extendit. Armatos thoracibus, coniunctos ad meridiē constituit, et Illyrios loco istis uicino deputat. Post istos rectā legionem eligit, quam in orbem ex interstitio ad fossam collocat, quae ad Neptuni templū per mediā Mantinianorum planitiē tendit, & montana contingit, quae cum Elisphasiorū regione contermina sunt

Bellum contra
Machanidā ty-
rannum Lacedaemoniorum.

sunt. Praeterea ad dextrū cornu Achaicos equites ordinat, quos Aristanetus Dymeus ducebat: ad laeuam uero peregrinos milites omnes, diuisis inter se ordinibus, ipse habebat. Simul autem ac hostium exercitus adueniens appropinquasset, accedit cohortes legionum, & breuibus quidem, at efficaciter, de praesenti periculo admonet. Et maxima quidem dīctorū pars obscura fiebat. Nam propter beneuolentiam, qua erga eum afficiebantur, & uehementem turbatū ad eiusmodi impetum propensionem, multitudo in promptu sic urgebat, ut exercitus uicissim quasi entusiasmo quodam percitus, satagere ipsum, & audere admoneret. Hoc autem in summa diligenter declarare, si tempus accepisset, conabatur, quod praesens periculum illis propter turpem ac probrosissimam seruitutem, istis uero propter semper memorandam & illustrem libertatem esset exortum. Machanidas uero primū aciei suae ostendit, quam orthiam uocant, quod cum dextero hostiū cornu congregi deberet. Deinde appropinquat, & mediocre interstitium nactus, exercitum reflectit ad hastam, & extendit, cornūque suum dexterū sinistro Achaeorum coaequat. Scutatōs uero seruat aliquo interstitio toti exercitū praepōnit. Philopoemen uero illius conatu, quod per scutatōs milites in cohortes legionum irruere, uirosque uulnerare, ac tumultū in toto suo exercitu excitare cogitaret, nullas moras necit amplius, neque differt, sed per Tarentinos efficaciter principio periculi circa templū Neptuni loco plano & equitibus commodo utitur. Machanidas uero quod fiebat, paria facere cogitur, & Tarentinos quos secum habebat committere. Itaque initio confligebatur ab illis fortiter. Cum uero parumper qui robustiores erant, praualerent ijs qui premebantur, admodum breui temporis spacio cōtigit, ut ab utriusque partis peregrinis militibus congressus fieret. Cum autem conflicus illorum cōdensatus esset, uirūque prolixo temporis spacio fieret, pari discrimine certabatur, sic ut reliquae copiae expectantes, quo nam pugna illa inclinaret, confluere nequirent eo quidem, quod utriusque frequenter inter pugnam per primam pugnae stationem discurrerent. Aliquandiu uero postea, stipendiarij milites qui cum Tyranno erant, & multitudine & dexteritate bellandi propter habitum & usum inualecebant. Id autem haud praeter rationem tum quoque usrueniebat. Quanto namque multitudo in Democratijs, in bellicis certaminibus alacrior est, quam sint hostiles Tyrannorum subditi, tanto peregrini milites qui a Monarchis stipendia accipiunt, Democraticae Republicae stipendiarios superant & excellent. Quemadmodum enim subditi alij pro libertate decertant, alijs seruitutis periculum imminet, ita ex stipendiarijs militibus alij pro certa correctione, alij ut manifestum damnum propulsent, contendunt. Democratia uero, ubi libertatis hostes sustulit, libertatem suam stipendiarijs militibus non cōmunicat. Tyrannis uero quo maiora aggreditur, hoc pluribus stipendiarijs opus habet. Quoniam enim pluribus iniuriam infert, plures etiam sortitur insidiatores. Monarcharum igitur securitas omnino in peregrinorum militum beneuolentia ac uiribus consistit. Vnde & tum accidit, ut peregrini milites sic alacriter ac fortiter certauerint, ut nec Illyrij, nec Horacitae illis oppositi, impetum eorum sustinere potuerint, sed cuncti repressi Mantiniam uersus, septem stadijs distantē fugerint. Eo uero tempore, quod dubium fuerat nonnullis, id tum apud omnes certum est factum ac clarum. Nam plurima in bellis gesta experientiam rerum, rursus imperitiam generant. Magnum quidem est, eum qui praerogatiue principium nactus est, illud in consequentia extendere: multo autem maius est, eum cui primi conatus non successerunt, apud se manere, & considerare indiscretionem infortunatorū, illorumque obseruare errata. Est enim saepenumero uidere eos qui iam primas consequuti uidentur, paulo post omnibus in uniuersum frustrari: rursus qui initio prolapsi uidebantur, rursus uice uersa cuncta sibi propria restituisse industria. id quod & tum temporis circa utrosque principes factum esse apparet. Etenim cum copiae stipendiariorū, quas Achei habebant, omnes inclinarent, ac cornu sinistrū dissolueretur: Machanidas cum in proposito manere, & alios qui in altero cornu erant

Z superare,

superare, alios in faciem adoriri, & summę rerum inhiare deberet, nihil horum fecit: sed intemperatę & iuueniliter unā cum mercenarijs suis effusus, fugientes insecratur, quasi metus ille eos qui semel inclinassent, ad portā usq; persequi non posset. Dux uerō Achæorum, quoad eius fieri poterat, stipendiarios suos, reliquos illorum duces nominatim in clamando & hortando continebat. Cum uerō uideret illos uir repelli, non sic consternabatur ut fugeret, aut deiecto animo cederet, sed cornu ex acie irruentibus insecratoribus subtrahit: & cum locus ubi periculum imminēbat, desertus esset, mox primis legionarijs mandat, ut in scuta inclinarent, ac cū cursu ad anteriora, seruatīs ordinibus contendit. Vbi uerō ad locum declinatum uelociter uenit, simul & persequutores excidit, & cōtra hostium cornu inualefcit. Et legionarios quidem hortabatur, ut confidentes essent & manerent, donec ipsi denunciarer, ut mixto agmine in hostem procederent. Polybio uerō Megalopolitę qui adhuc reliquos & Illyrios qui fugerant, unā cum armatis & mercenarijs collegerat, iniungebat, ut adhibito studio cornu aciei custodiret, & reditum eorum obseruaret, qui ex persequutione secesserant. Lacedæmonij uerō citra ullum mandatum animis incitati, propter robustiorum prerogatiuam, acceptis hastis irruunt in hostem. Cum autem in eo progressu ad litus fossę uenissent, & neque amplius, quoniam in manibus hostiū erant, reuertendi tempus daretur, deniq; fossam contemnerent, propterea quod multis in locis descensum habebat, & nec aqua illi tandem inerat, nec syluestris materia, absq; cautione per illam ruebant. Philopœmen uerō simulatq; occasio illa contra hostes incidebat, quam diu antea prouiderat, tum omnibus legionarijs præcipit, ut apprehensis lanceis succederent. Achæis uerō unanimiter & cum horribili clamore irruentibus, qui antea aciem Lacedæmoniorum in fossam descendentes dissoluerant, contra hostes iam superiores alacriter uertuntur. Verū magna multitudo partim ex Achæis, partim ex proprijs in fossa perit. Contigit igitur id quod prædiximus, neq; ultro, neq; per occasionem, sed per industriam ducis, qui fossam subito obtenderrat. Philopœmen igitur pugnam non detrectans, sicuti quidam putabant, sed singula diligenter, & ut duci competebat, considerans, quoniam Machanidas aderat, futurum, ut si exercitum adduceret, fossa non præuisa in idem periculum cum phalange incideret, quod iam dictū est, tum uerō re ipsa factum: si uerō fossę difficultatem perpendens, & pœnitentia motus timere sibi & ex acie fugere uideretur, tum illum successu ccepti ac propositi quamlongissimē fraudandum, eo quod prorsus absq; ullo certamine ipsi cessura esset uictoria, illum uerō aduersa fortuna oppressura. Nam multis id iam usu uenerat, qui congressum instituerant, cum sufficientes ad hoc non essent, ut cum hostibus decertarent, alij propter locorum difficultatem, alij propter multitudinem, alij alias ob causas, atq; ita quā alienissimos sese ab experientia rerum cum fugerent, ostendentes, per extremam agminis caudam alij se præualere, alij hostes secure effugere posse sperauerant, inter quos potissimum erant & duces. Verū Philopœmen prouidentia sua non fraudabatur: cuius conatu factum est, ut ualidissima fuga Lacedæmoniorū contingeret. Cū uerō legiones suas uincente, & totā causam prosperē sibi & splendide succedere cerneret, ad id perficiendum ferebatur, quod adhuc plenę uictorię deerat. Erat autem hoc, ne Machanidas elaberetur. Itaq; cum sciret illum in ipso persequutionis incurfu unā cū stipendiarijs suis in partes fossę ad ciuitatem separatam & auulsum, aduentum illius expectat. Machanidas uerō cum inter fugiendum post persequutionem exercitū suum fugere cerneret, intelligeretq; amissam esse sibi spē uniuersam, cōfessim conabatur unā cum peregrinis militibus quos secum habebat, cōuersus subito per dispersos ac persequētes hostes elabi, quod etiā nōnulli respicientes, apud illum in initio eandem & ipsi salutis spem fouentes manserāt. Cum autē aduenissent, & Achæos pontem supra fossam custodire cernerent, tum cuncti consternati, relicto illo dilabebantur, & suę quisq; salutis consulebat. Eo tempore Tyrannus cum de uia per pontē desperaret, contendit ad fossam, & trans-

situm diligenter quærat. Philopœmen cognito Tyranno ex purpura & ornatu equi, relinquit illi Anaxidamum, & hortatur, ut accurate transitum custodirent: nec ulli ex mercenarijs militibus parceret, propterea quod illi plerunq; in Sparta fomentū & incrementum præbebant tyrannidi. ipse uerō assumptus Polyæno Cyparissæo, & Simia, quibus tū utebatur, ex altera fossę parte in occursum Tyrāno, ac eorū qui cū ipso erāt, eminus irrumpēs. Erāt autē duo qui tū Machanidę adhibebāt, Anaxidamus uidelicet, & unus ex mercenarijs militibus. Cū igitur Machanidas loco quodā fossę adtrāseundū cōmodo equū calcaribus admotis uolēter ad transeundū impelleret, Philopœmen eū cōuersus inuadit, & hasta letaliter uulnerat, ac rursus aliud illi uulnus relicto interstitio infligit, atq; ita Tyrannum fortiter ac strenuē occidit. Consimile accidit etiam Anaxidamo ab equitibus qui obsequitabant. Tertius amissā spē transeundi, interea dum prædicti occiduntur, periculum fugiendo euadit. Cum itaq; ambo cecidissent, confestim ij qui cum Simia erant, mortuos spoliant, & auulsum Tyranni caput unā cum armis illius ad eos qui sequebantur adferunt, ut turbis interitum ostenderent Tyranni: quo persuasi amplius adhuc absque cunctatione, & confidenter hostes ad illorum usq; ciuitatem insecrarentur, id quod & plurimum ad concitandam multitudinem faciēbat. Etenim hoc potissimum pacto Tegeam ciuitatem per incursionem in potestatem suam dedegerunt: qua capta, castramerati sunt ad Eurotam fluuium, occupatis iam absq; ulla tergiversatione locis sub dio expositis. Et cum longo tēpore hostes ē sedibus suis eicere nequiuissent, tū intrepidē uniuersam Laconicē vastabat; amissis ē numero suorum in ea pugna non multis, ex Lacedæmonibus uerō haud infra quatuor millia occisis, ac pluribus etiam captis, deinde & uniuersis hostium impedimentis & armis ablatis.

De Hannibale, & rebus Carthaginensium.

Itaq; quis non tanquam rem insignem annotauerit & principatum, & uirtutem, & potentiam uiri huius in rebus castrensis & sub dio gestis, si prolixitatem temporis respexerit, & cognouerit illum in conflictibus tam uniuersalibus quā particularibus, & obsidionibus ciuitatum, mutationibusq; & euentibus temporum, & in ipsa summa totius propositi & instituti, in quo hic Hannibal decem & septem annos contra Romanos bellum in ipsa gessit Italia, exercitus nunquam dimisisse ex castris sub dio constitutis, sed sub se tantam bonum gubernatorem retinuisse, tantamq; multitudinem citra seditionem cum erga se, tum inter ipsos custodiuisse, cū tamen non eiusdem gentis, imō ne eiusdem quidem generis hominum uteretur exercitibus (habuit enim sub se Libyes, Iberos, Celtas, Phœnices, Italos, Græcos, quibus neq; lex, neq; consuetudo, neq; sermo, nec aliud quicquam ex natura commune erat. Verū ducis industria tantam ac talem militum differentiam unius præceptis, ex unius animi sententia obsequentem reddidit, tamen circumstantiæ haud simplices essent, sed uariæ, & sæpenumero fortuna admodum splendida, nonnunquam & contraria adspiraret.) Horum consideratione haud immerito ducis huius uirtutem admiratus, quod hanc partem concernit, confidenter dixeris, quod si primum alias orbis partes inualisset, ac postremo aduersum Romanos mouisset, nihil non obtinisset eorum quę proposuisset. Nunc uerō contra quos oportebat postremo uenire, ab illis bellum exorsus, in ipsdem & principium & finem bellandi fecit. Igitur Asdrubal milite ex ciuitatibus, in quibus hybernarant, collecto, expeditionem instituit, & castra metatur haud procul à ciuitate quę uocatur Elingas, uallumq; ad latus montis parat, & planiciem quoque ante uallum, ad certandum & pugnandum accommodat. Peditum multitudo, quam habebat, erat septem myriadum: equites quater mille, beluæ trigintaduæ. Publius uerō Marcum Iunium ad Lochitem mittit, ut copias ab illo paratas accipiat. Erant illi pedites ter mille, & equites quingenti. Reliquos socios ipse ad se accipit, iter expediens,

& mouens ad locum propositum. Cum ad Castalonam appropinquasset, & ad loca circa Bœcylam, ac copias suas cum Marco, & copijs quæ à Colichante erant, contunxisset, incidit in magnam hæsitationem de rebus imminentibus. Etenim sine auxiliarijs copijs, non erat ipsi exercitus Romanus sufficiens ad subeundum prælij periculum. Eos autem quibus spes esset in copijs sociorum, de tota rerum summa periculum facere, intutum uidebatur, & admodum temerarium ac stolidum. Verum cum aliquandiu hæsitasset, rebus ipsis autem concluderetur, ut auxilijs sociorum simul uteretur, sic cum Iberis ad prælium descendit, ut hostibus quidem eo pacto phantasmam obijceret, per suos uerò exercitus certaret. Hoc proposito castra mouet cum uniuerso exercitu, peditum habens quatuor myriades & quinque millia, equitum circiter tria millia. Vbi Carthaginensibus factus esset uicinus, ut uideri posset, castra circa quosdam tumulos è regione hostium metatur. Magon uerò opportunū se tempus natum esse ratus, inuadendi Romanos castrametantes, maxima equitum suorum parte, & Masanissa cum Numadis assumptis, irruit ad illorum castra, credens se Publum deprehensurum incautum. Ille uerò quoniam quid futurum esset, iam dudum antea præuiderat, retro collem quendam equites subduxerat, numero Carthaginensibus pares; quibus ex improuiso proruentibus, multi mox initio, propter inopinum istum Romanorum impetum retrouersi, equis decidebant: alij uerò hostibus congressi, fortiter dimicabant. Carthaginenses uerò propter eorum pugnandi dexteritatem qui ex Romanis equitibus in conflictum descenderant, impediti & perplexi, cum parumper restitissent, declinabant: & primū quidem ordine seruatō discedebant, Romanis uerò urgentibus, solutis alis sub ipsa castra fugiebant. Quo facto Romani confidentiores ad faciendum periculum reddebantur, diuersum uerò Carthaginenses. Attamen sequentibus diebus exercitus in planicie intermedia instruit, & tam equitibus quàm robustioribus militibus uelitationes faciunt, & sese inuicem explorantes, tandem de summa rerum certare constituunt. Eo tempore Publius duplici strategemate usus uidetur. Cum Adrubalem copias suas serò producere, & Libyes in medio, beluas uerò ante utraque cornua collocare cerneret: ipse cum assuetus esset opportuno tempore attendere, & Romanos opponere Libycis, & Iberos uerò cornibus immiscere, quo die decertare constituerat, diuersum à priore consuetudine facit, atq; ita copijs suis plurimum adiumenti ad uincendum confert, & hostes haud modicè infirmat. Simul enim atq; dies esset exortus, missis ministris, cunctis militibus denunciatur, ut qui strenuè certaturi, & armati essent, ante uallum producerentur. Quod cum factum esset, & illi alacriter obedirent, propter spem ac suspicionem de futuro conceptam, equites & robustiores milites præmittit, mandans ut ad hostium castra appropinquarent, & confidenti animo uelitando pugnae principium facerent. Ipse uerò pedestres copias secum habens, ad recentem solis exortum progreditur. Et cum in medium campum uenisset, ordines acierum diuerso à priore & consueto modo instituit. Etenim medios locauit Iberos, in cornibus uerò Romanos. cum autem subito equites appropinquarent ad uallum, & reliquus simul exercitus in conspectu ac paratus esset, Carthaginensibus ægrè tantum dabatur temporis, ut armarentur. Adrubal itaque uiros adhuc ieiunos, absque apparatu, ex tempore, tam equites quàm ex peditibus robustos, in campum Romanis equitibus obijcere, & pedestrem exercitum haud procul à latere montis instruere, & dispositionem illius in planicie, sicuti solebant, facere cogebatur. Romani aliquandiu quidem subsistebant: uerum quoniam cursus diei non nihil promouerat, & robustiorum conflictus utrinq; incertus & par erat, propterea quod periculum erat ne qui premebantur, ad suas phalanges conuersi fugerent, tum Publius exceptos uelites per interstitia intro ad signa, diuidit in utrunque cornu, retro eos qui iam ordinati erant. Et primū quidem hastatos, deinde equites, primos iubet hostem à fronte inuadere: ipse uerò ita

uerò stadij spacio distans ab hostibus, Iberis qui ordines seruabant denunciatur, ut consimili modo succedentibus ordine agminibus hostem aggredere tur, & ad dexteram signa & alas ad hastam aduerteret, diuersum uerò ad sinistram faceret. Et cum ipse à dextera parte ordiretur, Lucius Martius & Marcus Iunius, à sinistris tres alas equitum præstantes, & ante illas, eos qui hastis pugnae solebant, ac tres *awéras* ducebant. (sic autem uocantur *συντάγματα* peditum apud Romanos, cohortes) uerū istos hinc scutati, illinc hastati cingebant, atq; ita rectā progrediebantur in hostem, accessum facientes efficacem, indefinenter succedentibus posteris, & per circumfractionem coherentibus. Vbi istos cōtigit haud multum abesse ab hostibus, & Iberos in latere à fronte adhuc magno loci spacio distare, eo quod pedetentim incederent, impressionem faciunt utrisq; cornibus, unā cum orthijs hostium phalangibus & Romanis copijs, iuxta quod initio propositum fuerat. Sequentes uerò motus, per quos contigit eos qui subinde sequebantur & intermiscerentur cum præcedentibus retro tramite ad pugnam congregari cum hostibus, diuersam inter se dispositionem habebant, & prorsus dexterum cornu sinistra ex parte, & pedites equitibus committebantur. Nam equites qui in dextero cornu erant, unā cum robustioribus militibus hastatim immixti, contra hostem inualescere nitentur. Pedites uerò à contrario scutatim sese insinuabant. In sinistra parte, qui in cohortibus erant lance, equites uerò cum hastatis immixtis habenis ferebantur. factum itaque est ex equitibus & fortioribus militibus utriusque cornu ex hoc motu, ex dextero sinistram: quam rem dux modicè curabat, maiorem curam in id collocans, ut contra hostes altero cornu inualesceret: qua in re recte censebat. Oportet enim scire quidem ea quæ fiunt, uerum motibus uti ad præsentem occasionem conuenientibus. Horum autem congressu & conflictu, beluæ per hastatos & equites iaculis impetita & undiq; turbata lædebantur quidem, uerum nihil fecius amicis quàm inimicis in commodabant. Nam temere ac quolibet ferebantur, ac utrinq; & indefinenter sternebant ac perdebant, & cornua peditum Carthaginensium quassabant. Medium autem Liby corum quod utilissimum erat, ad finem usq; ociosum manebat. Neq; enim illis succurrere qui in cornibus stationes suas relinquebant, propter Iberorū incursum, neq; in loco manentes aliquid quod necessitas requirebat efficere poterant, propterea quod hostes à fronte manum cum illis non conferebant. At cornua aliquandiu fortiter certabant, eo quod utraq; pars de summa rerum periclitabatur. Cum autem caloris uehementia urgeret, Carthaginenses quidem dissoluebantur, quod exitus pugnae pro ipsorum uotis non successisset, & conueniens apparatus impeditus esset: Romani uerò & uiribus & animi alacritate superiores erant, & eo potissimum, quod ij quos hostes habebant instructissimos, contigerat per ducis prouidentia reddi inutilissimos. Itaq; Adrubal ad eum modum pressus, initio quidem pedetentim è pugna cum suis discedebat: postea uerò cateruatim declinans, ad uicina montana sese recipiebat. Vbi uerò Romani uiolentius insequerentur, ad uallum præcípites fugiebant. Nisi igitur aliquis illos Deo seruasset, cōfestim castris etiam exuti fuissent. Verum quoniam aeris dispositio admodum mutabatur, & imber impetuosis abundans & indefinens decidebat, uix in sua castra poterant redire Romani. Publius autem tamen sufficientem iam rerum experientiam cepisset, nunquam tamen in maiorem hæsitationem & perplexitatem inciderat. Idq; illi haud præter rationem accidit. Quemadmodum enim in corporibus externas incōmodi causas, utpote frigus, calor, labor, uulnera, & antequam fiant præcauere, & ubi factæ sunt facile curare licet: quæ uerò ex ipsis corporibus emergunt, ut scabies & morbi, difficile præuidentur, difficile etiam ubi prouenerunt curantur: ad eundem etiam modum & de politijs & de exercitijs sentiendum est. Etenim aduersus externas quidem insidias & bella, in promptu est & præueniendi modus, & auxilium, ubi ingruerint: uerum aduersus ea quæ in ipsis politijs aduersa nascuntur, contra seditiones & collisiones difficilis est medela, &

quæ magnam gerendarum rerum dexteritatem, & singularem quandam requirat industriam. Verum unum omnibus, ut mea fert sententia, & exercitiis & ciuitatibus & corporibus, conuenit consilium. Id autem est, ut circa prædicta nunquam permittatur multum desidii & ocij: maximè in prosperitate rerum, & copia necessariorum. Verum Publius tanquam excellenter diligens, denique sicut in initio dixi, & industrius, & ad res gerendas accommodus, congregatis millenarijs talem quandam præsentium rerum solutionem introducebat. Dicebat, promittendam esse militibus obsoniorum restitutionem: & ut promissioni fidem darent, censum ciuitatibus deputatum, primum in totius exercitus subsidium perspicue ac diligenter colligendum, ut liqueret apparatus illum fieri ad obsoniorum restitutionem. A chiliarchis uero ipsis rursus præfectis petendum, ut posita ignorantia, disponendorum commeatuum officium in se reciperent, & ut ad se reuersi indicarent, pro parte ne, uel simul omnes id facere uellent. Illo tum tempore consultandum esse dicebat, quid fieri deberet. Itaque illi eadem cogitantes, curandis pecunijs operam dabant. Millenarijs uero quæ decreta essent significantibus, Publius ubi ea cognouit, confessus quid faciendum esset communicat. Decernunt igitur, constituendum esse diem, quo comparandum ad hoc esset ut multitudo quidem dimitteretur, auctores uero acriter punirentur. Erant illi numero triginta quinque. Cum dies ille aduenisset, & adessent apostatae, cum ut dimitterentur, tum ut obsonia reportarent, millenarijs Publius secretò mandat, ut apostatis occurrerent: & selectis quinque ex authoribus seditionis, quilibet confestim in ipso congressu benigne agerent, & ad se maxime in tabernaculum: si uero id non possent, saltem ad conuiuium ac eiusmodi conuentum uocarent. Exercitui autem, quæ secum habebat, triduo ante denunciabat ut commeatum pararent ad multum temporis, quasi ad Andobalim Marcus profugus proficisceretur: id quod & apostatas, ubi audierunt, confidentiores reddidit. Sperabant enim futurum, ut ipsi maxima potestate potirentur, si duci, reliquis ab exercitu separatis, iungerentur. Cum autem ad ciuitatem appropinquarent, alij quidem militibus denunciat, ut sequenti die mox orta luce cum apparatu egrederentur. Millenarijs uero & præfectis mandat, ut cum egressi essent, postquam prima impedimenta posuissent, milites in armis ad portam retinerent, ac deinde se ad singulas portas diuiderent, curarentque ne quisquam ex apostatis euaderet. Qui uero ad occursum dispositi erant, iuncti illis qui accedebant ad ipsos, benigne abducebant eos qui culpabiles erant, iuxta quod commissum ipsis fuerat. Illis igitur decretum erat, ut sub id temporis uiros illos in conuiuio sedentes comprehenderent, uinctosque custodirent, sic ut nemo ex illis qui intus essent egrederetur, nisi is qui duci de singulis annunciarer quod gestum esset. Itaque cum millenarij quod imperatum erat fecissent, sequenti die dux statim orta luce uidens eos qui aduenerant in foro congregatos, conuocat ecclesiam. Cum autem cuncti pro consuetudine dato indicio accurrerent, animisque suspensi essent, desiderio uidendi ducis, & eorum quæ de rebus imminentijs dicenda essent, ad millenarios qui in portis erant mittit Publius, iubetque ut milites armatos adducerent, & ecclesiam cingerent: ipse uero progressus, mox cunctis primo sui aspectu stuporem mouet. Suspiciantur enim multi, esse eum adhuc ægrotum: ubi uero præter expectationem subito sanum ac firmum uidebant, apparitione illius consternabantur. Verum ad hunc ferè modum orationem ad eos exorsus est. Dicebat admirari se, quæ nam in re quidam offensi, aut qua spe moti, defectionem molirentur. Esse enim tres causas, propter quas homines seditionem aduersus patriam & principes suos mouere præsumant: quando uidelicet uel præsidem suos culpant & ægre sustinent, uel rebus quæ aguntur, offenduntur: uel per louem, quando spem rerum maiorum ac potiorum animo concipiunt. Interrogo itaque uos, inquit, quid ex istis uos mouerit. Mihi scilicet infensi estis, quod commeatuum subsidia uobis non reddiderim: At id non est mea culpa factum. Nam sub meo ducatu nihil uobis

nihil uobis defuit obsoniorum. An ex Roma est hæc culpa, quod quæ olim debebantur, nunc non restituntur? Debeatis ne igitur sic patriam, uestram nutricem, culpate, ut ab illa deficeretis, & hostes redderemini: & non potius, cum præsentis sitis, huius rei coram me facere mentionem: & amicos hortari, ut uobis auxilio essent: id quod, puto, melius extitisset. Nam meræ cenarijs quidem militibus ignosci aliquando potest, si ab illis deficiant, à quibus stipendia acceperant: illis uero, qui pro seipsis & uxoribus ac liberis bella gerunt, haudquaquam ignosci debet. Est enim perinde, ac si quis à patre se, in ratione pecuniaria per iniuriam circumuentum esse dicens, armata manu accedat, & illum occidat à quo uitam acceperat. At pluribus ego uos molestijs & periculis grauauim quam reliquos, & reliquis plus commoditatis & emolumentum contuli quam uobis: Verum ne hoc quidem audetis dicere: nec, si auderetis etiam, conuincere poteritis. Quid igitur sit, cuius gratia in præsentem nobis infensi, defectionem institueritis, dicere non possumus, sed causam hanc ex uobis audire uolumus. Arbitror quidem neminem esse ex uobis, qui aliquid dicere, uel cogitare etiam poterit. Atqui neque præsentibus contristari potestis. Quando namque maior fuit rerum amplitudo? Quando plures fuerunt Romanae ciuitatis prærogatiuæ? Quando spes amplior extitit militantibus, quam nunc est? Sed cogitat forsitan aliquis è numero deploratorum hominum, maiora nunc commoda, spemque maiorem ac firmiorem relucere apud hostes? Apud quos nam illos? An apud Andobalem & Mandonium? Et quis uestrum ignorat, illos primum erga Carthaginenses foedifragos factos, defecisse ad nos, nunc rursus erga nos quoque uiolata iurisiurandi ac fidei religione hostes sese aduersum nos ostendisse? Honestum autem est, illis fidem dantes, hostes effici patriæ: Atqui nec in istis spem habebatis, quod liberia potituri essetis. Neque enim cum Andobale coniuncti, sufficientes penes nos eratis ad periclitandum, neque soli ac seorsum ordinati. Quid igitur spectatis? Velim enim ex uobis cognoscere: An experientia & uirtute ducum, qui nunc præpositi sunt, uel facibus ac securibus quæ illos præcedunt, usque adeo confiditis, de quibus ne dicere quidem plura honestum est? Verum nihil horum est ouiri: neque habetis uos quicquam uel minimum quod uel contra nos, uel contra patriam prætexere possitis. Quapropter de uobis ego tam pro Roma, quam pro me respondebo, ea proferens quæ coram cunctis mortalibus aequa censentur. Sunt autem ista. Talis est quælibet plebs ac turba, ut facile fallatur, & ad quiduis inducatur. Vnde illi frequenter idem quod mari accidit. Quemadmodum enim mare natura sua innoxium est recte utentibus, & firmum: si uero uiolenti flatus in illud irruerint, tale redditur utentibus quales sunt uenti, à quibus circumquaque impellitur: ita & multitudo talis redditur utentibus, quales habet duces & consiliarios. Quapropter & ego iam, & quotquot exercitui præsum, uos quidem impunes dimittimus, & fidem damus, quod omnem uindictam in posterum remittamus: erga eos uero qui defectionis auctores extiterunt, implacabiliter animati sumus: ideoque & competentes poenas de illis eorum sumemus delictorum, quæ cum in patriam, tum in nos commiserunt. Cum ista diceret, milites armati circumstantes accepto mandato machæris nudatis tumultuantur per uestibula, simulque seditionis auctores nudi ac uincti inducuntur. Multitudinem uero metus quidam sic inuasit propter horrorem & mala quæ in conspectu ipsius circumquaque obuersabant, ut cum alij flagellarentur, alij securibus cæderentur, nec aspectum obuerterent, nec uocem quisquam ederet, sed cuncti stupefacti, & ob id quod accidebat consternati manerent. Auctores itaque malorum flagellati & occisi, per medium trahebantur: reliqui uero fidem in communi à duce & reliquis principibus acceperunt, non fore, ut quisquam de quoquam ultionem in posterum memor huius rei sumat: & singuli accedentes chiliarchis iurabant, quod mandatis principum prorsus essent obtemperaturi, nec quicquam contra ciuitatem Romanam sensuri. Igitur Publius cum magna mala recens nata rite correxisset, copias

suas in pristinum statum restituit. Deinde confestim in ipsa Carchedone congregatis in cōcionem copijs, conquestus est de Andobalis temeritate, & prauaricatione erga ipsos; & multis de perfidia illius conquestus, multorum animos aduersus supradictos potentatus incitauit. Deinde recensuit etiam certamina contra Iberos simul & Carchedonios habita, cum illi adhuc sub ducibus Carthaginensibus essent: in quibus cum semper uictores extitissent, iam non conuenire aiebat, ut hæsiterent, ac uererentur, ne rursus cum Iberi sub duce Andobale pugnantibus, congregientes comprehenderentur. Quapropter prorsus neminem se ex Iberis synagonistam accepturum dicebat, sed cum ipsis Romanis facturum pugnae periculum, quo cunctis manifestum fieret, quod non opera Iberorum uel Carthaginensium ex Iberia propulsauerimus, sed Romana uirtute & nostra ipsorum dexteritate & Carthaginensium & Celtiberos uicerimus. His dictis hortabatur eos ad concordiam, & ut si aliquod unquam, etiam praesens periculum confidenti animo aggredierentur: de eo uero ut uincerent, se dicebat unã cum dijs competenter curaturum. Multitudo itaque tantam animi alacritatem & confidentiam concepit, ut cunctiaspectu similes essent illis qui hostes intuentur, & iamiam cum illis congrédi parant. Tum itaque, cum ista dixisset, ecclesiam dimisit. Crastino die motis castris expeditionem aggreditur: & cum decimo postea ad fluuium uenisset, quarto traiecit, ac postea castra contra hostes figit, planiciem quandam inter sua & hostium castra nactus. Sequenti die pecora quaedam quae exercitum sequebantur, in dictam planiciem hosti obijcit: mandatq; Gaio, ut equites paratos haberet, & nonnullis ex chiliarchis, ut uelites hastatos pararent. Itaque cum Iberi confestim irruerent in pecora, immitit in eos aliquot ex uelitis. Et cum ex eo conflictus oriretur, & utrinque plures accederent, facta est magna uelitasio peditum circa eam planitiem. Cum igitur tempus ipsum commodas occasiones ad inuadendum hostes daret, & Gaius, sicuti mandatum erat, equites in promptu haberet, imminet uelitantibus, excluditq; eos a locis monti uicinis, quo plures in ipsa planicie ab equitibus dispergerentur, & interimerentur. Cum id contingeret, Barbari incitati, ac uerentes ne uelitationibus ante iustum conflictum uicti in uniuersum animis perculli uiderentur, mox orta luce uniuersum exercitum educunt, & ad pugnam instrunt. Publius paratus quidem erat ad pugnam, uerum cum Iberos inconuenienter in planiciem descendere, & non equites modo, sed & pedites in campo disponere uideret, cunctatur ob id, ut quamplurimi in eam aciei instructionem descenderent, confisus suis equitibus, imò magis peditibus, propterea quod ex æquo & cominus pugnaturi essent, & armatura, & uiri quos habebat, multo praestantiores Iberis existerent. Verum quoniam necessitate urgeri uidebatur, aduersum eos qui ad montem aciem habebant, copias ducit: in eos uero, qui in planiciem condensati descenderant, ductis ex castris quatuor cohortibus, cum peditibus hostium confligit. Laelius autem Gaius equites quos habebat, per colles, qui a castris in planiciem desinunt, in hostem producit, & Iberorum equites a tergo inuadit, & pugnando ne peditibus succurrerent detinet. Pedites hostium auxilio & usu peditum destituti, quorum fiducia in planiciem descenderant, pugnando premebantur & grauabantur: id quod & equitibus accidit. Etenim in angusto cōprehensi, cū difficulter pugnarent, plures ab ipsis inuicē quam ab hostibus oppressi interibant: eo quod ipsorum quidem pedites ex obliquo, hostiū uero pedites in faciem imminebant, & equites a tergo premebant. Cum pugna hoc pacto fieret, qui in planicie descenderant, prope cuncti interibant: qui uero in confinio montis erant, fuga elabebantur. Erant autem illi robustiores & tertia pars uniuersi exercitus, cum quibus & Andobalis fuga seruatus in locum quendam munitum euasit. Publius uero perductis ad finem Iberiae rebus, Taracōnā proficiscitur, maximi gaudij triumphum, & uictoriam honestissimā patriae adducturus. Satagens autē ne Roma abesset quo tēpore cōsules creabantur, rebus Iberiae cunctis dispositis, & copijs Iunio

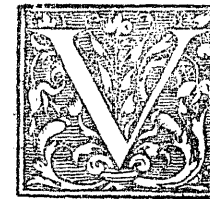
Iunio ac Marco traditis, ipse cum Gaio & alijs amicis Romam abnauigat.

De Antiocho.

Etenim ipse erat Euthydemus Magnes, cui respondebat dicens, quod Antiochus ipsum iniuste regno pellere conaretur. Non enim se à Rege defecisse, sed alijs deficientibus, posteros illorum sustulisse, quo principatu Bactrianorum potiretur. Et cum plura huc pertinentia dixisset, Teleam orat, ut interuentu suo inducias impetraret, & Antiochum beneuolè obsecraret, ne ipsi regiae prerogatiuae appellationem inuideret: eo quod, si petitis non consentiret, neuter securus esset. Adesse namq; haud modicam Nomadum multitudinem, per quos utriusque quidem periculum immineret, ipsa uero regio indubitato Barbarie futura esset obnoxia, si illos reciperent. His dictis Teleam mittit ad Antiochum. Rex uero quoniam iam dudum circumspiciebat, quomodo res ista terminaretur, animo propenso quae à Telea de constituendis inducijs dicebantur, & propter causas praedictas audiebat. Cum autem Teleas reuersus esset, & frequenter utrosq; accessisset, tandem Euthydemus Demetrium filium suū mittit, ut pacta confirmaret, quem cum rex accepisset, eumq; adolescentē regno cum propter aspectum, tum propter praestantem colloquij commoditatem, primū illi unam ex filiabus suis daturum se pollicetur, deinde patri etiam regni nomen concedit: de reliquis uero cum pacta & societatem sub iuramento initam scriptis comprehendisset, castra mouet, & copias liberaliter partitur. Acceptis autem elephantis quos habuerat Euthydemus, Caucaſum montem superat, & expeditione in Indiam facta, amicitiam cum Sophaseno Indorum rege renouat: acceptisq; inde elephantis, sic ut essent numero centum quinquaginta, deinde comiteum rursus exercitui parit, ipse quidem cum copijs castra mouet. Androſthenem uero Cyzicenum ad recipiendum Gazam mittit, quae illi fuerat à Rege ex pacto tradita. Cum autem Arachosiam transisset, & Erymanthum fluuium traieciſſet, per Dratigenam Carmanianum uenit, & quoniam instabat hyems, ibi hyernat. Itaq; finis expeditionis, quam Antiochus ad superiora loca fecit, talis fuit: per quam nō solum superiores Satrapas, sed & maritimas ciuitates, & potentatus ad Taurum habitantes, principatui suo subiecit, & in summa regnum suum confirmauit, ac cunctos subditos confidentia sua & infracta indutria percussos reddidit. Propter hanc enim expeditionem non modò Asiaticis, sed Europaeis regno dignus esse uidebatur.

DVODECIMI LIBRI HISTORIARVM

Polybij Epitome, Vuolgaro Musculo interprete.

Itutem quidem regionis huius (Libyae) cunctiam quis admirari poterit: ipsum uero Timæum rectè dixeris imperitum fuisse rerum Libycarū, imò & puerili ac absurdo sensu praeditum: & antiquae famae adhuc obnoxium, qua de Libya accepimus, quod tota sit arenosa, & arida, & infrugifera. Eadem autem & de animantibus ferebantur. Equorum uero, & bouum, & ouium, deniq; & caprarum tanta est in ea regione multitudo, quantam nescio an uspiam in reliquo orbe reperire liceat, propterea quod multae Libycae gentes fructibus ex humana cultura prouenientibus non utuntur, sed ex iumentis & cum iumentis uitam ducunt. Praeterea & elephantum & leonum ac pardorum multitudinem & uim, deinde & bubalorum uenustatem & struthionum magnitudinem, quis ignorat: quorum nihil prorsus per Europam reperitur, Libya uero talibus repleta existit: de quibus nihil sciens Timæus, quasi data opera ea narrat quae ueritati sunt contraria. Quemadmodum autem de Libycis rebus, ita & de insula, quam Cynnon uocant, nugatus est. De illa namque in secundo libro mentionem faciens, dicit, quod in illa syluestres caprae

Timæum huius
riographum
notat.

caprea, & oues & boues quoque syluestres multae existant, adhuc & cerui, & lepores, & lupi, ac nonnulla etiam alia animantia, & quod homines uenationibus incumbant, & omnem uitae conuersationem uenationibus impendant. In dicta autem insula nec caprea syluestris, nec bos, neque lepus, neque lupus, nec ceruus, nec aliquod eiusmodi animal est, demptis uulpibus, cuniculis, & auiibus syluestribus. Cuniculus uero procul uisus, lepisculus esse uidetur, ubi uero in manus sumitur, plurimum discriminis habet tam aspectu, quam cibo. Nascitur autem ac degit maiori ex parte sub terra. Propter huiusmodi sane causam, cuncta eius insulae animantia agrestia esse uidentur, quod pastores iumenta in pascuis consecrari nequeunt, propterea quod insula ista & syluestris, praerupta & aspera existit: sed quando illa colligere uolunt, opportunis locis stantes tuba conuocant animantia, quae & inoffenso cursu singula ad suam tubam accurrunt. Caeterum si quando ad eam insulam aliqui ad nauigantes, capras uel boues in solitudine pascentes uident, ac comprehendere uolunt, non accedunt illa animantia propter desuetudinem, sed fugiunt: quando uero pastor, uisus illis qui e nauis descendunt, tuba impetisse canit, mox feruntur & concurrunt ad tubam, & ista phantasia faciunt imperitis, quasi animantia huius insulae sint agrestes ferae, de quibus Timaeus male & obiter scribens nugatus est. Quod autem tubae obediunt, mirum non est. Nam & in Italia qui sues educant, consuetudine pascenti non utuntur. Etenim subulci pecora non sequuntur euestigio, sicuti mos est apud Graecos, sed ad spacium aliquod progressi, buccina sonant: pecora uero a tergo illos insequuntur, & ad buccinae uocem accurrunt. Et tantam ea animantia buccinae suae consuetudinem contrahunt, ut miraculum sit, & uix credibile illis qui id primum audiunt. Etenim propter porcorum & reliquorum necessarium copiam, contigit ut numerosi sint per Italiam, maxime antiquam. & apud Tyrhenicos & Gallos, porcorum greges, sic ut una foetura mille nonnunquam & plures porcos enutrient: quapropter & generaliter iuxta aetatem nocturnas gregis educationes faciunt, unde & accidit, ut pluribus cateruis in eundem locum educatis, nequeant illas secundum genera custodire, sed inter se miscantur tam inter educendum, quam inter pasendum, consimiliter etiam inter adducendum: quibus de causis & usus buccinae ad hoc excogitatus ab illis est, ut quando inter se commiscantur porci, sine negotio & molestia discernantur. Quando enim pastores alius ad aliam partem sonando buccina progreditur, per seipsa ultro separantur pecora, & buccinae quaeque suas tanta propensione sequuntur, ut impossibile sit impetum eorum ullo pacto uel cogere, uel impedire. Apud Graecos uero, quando fructibus arborum inhiantes ac discursantes commiscantur, is qui plures porcos habet, illosque maturius abducit, etiam eos qui proximi sunt una cum suis abducit, & nonnunquam furtim ablatis abigit, nonnunquam ignorante eo qui eos circumducit, quomodo illos amiserit, propterea quod pecora longius a pastoribus suis auelluntur, dum fructus arborum cupidius ac certatim inhiant, quo tempore recens decidere ceperunt. Verum de his haecenus. Contigit autem mihi saepenumero Locrorum adire ciuitatem, & quae necessaria erant ipsis suppeditare. Etenim militiae in Iberiam & Dalmatiam, per me sunt immunes facti, quam per mare Romanis secundum pacta debebant. Unde & molestia illa & periculis ac sumptibus sane magnis libertati, omnis generis honore nos & humanitate gratitudinis uice prosequuti sunt. Quapropter Locrenses magis laudare debeo, quam diuersum facere. Verum non omisi & dicere & scribere, historiam de Colonia ab Aristotele traditam, ueriores esse, quam ea quae a Timaeo narratur. Consentio enim hominibus illis, affirmantibus eam de Colonia famam, non quam Timaeus, sed quam Aristoteles dixit, a maioribus esse traditam: cuius huiusmodi argumenta proferebant. Primum, quod quaecumque illustria a maioribus apud ipsos sunt, a mulieribus prouenerunt, non a uiris, sic ut (exemplis gratia) si confestim nobiles apud ipsos censentur, qui a centum aedibus nuncupationem habent. Esse autem centum illas aedes, quas Locri elegerat, antequam in Colo-

in Coloniam exirent, unde Locri secundum oraculum uirgines ad Ilium mittendas hereditaturi fuerint. Ex his autem mulieribus aliquot una cum alijs ad Coloniam migrasse, quarum posterius etiamnum nobiles aestimantur, & a centum aedibus uocentur. Rursus de Philephoro, sicut apud eos nominatur, eiusmodi quaedam tradita est historia. Quod quo tempore Siculos eiecerunt, tum eum Italiae locum inhabitantes, sacrificijs eum illustrissimi & generosissimi illic honorarint, & plures cognatas consuetudines inde acceperint, sic ut nihil ipsis patrium existat, alioqui & illud acceptum conseruarent, sed & hoc ipsum correxissent, ne puerum ex ipsis Philephoron, sed uirginem facerent, propter nobilitatem quae a mulieribus est. Pacta uero cum Locris quidem per Helladem nec erant, nec fuisse apud eos dicuntur: cum Siculis uero cuncta per traditionem habebant, de quibus dixi. Quod quo tempore ad Siculos primum uenissent, qui eam regionem in qua nunc ipsi habitant, tum temporis tenebant, perculsi illi, & propter metum ipsos recipientes, huiusmodi pacta cum ipsis constituerint: ut uidelicet beneuolentiam erga illos seruaerent, & regionem tantisper communem haberent, dum terram illam calcarent, & capita in humeris portarent. Cum eiusmodi iuramentum fieret, ferunt Locros terram calcis suis iniecisse, & capita aliorum corporibus suis clanculum applicuisse, atque ita iurasse: posse uero terram e calcis & capita aliorum a se proiecisse, ac non multo post Siculos ex ea terra eiecisse. Dicuntur haec apud Locros. Quemadmodum enim regula etiam si longitudine minor, & latitudine humilior sit, si tamen id habeat quod regulae proprium est, regulam uocari: si uero ad rectitudinem & proprium regulae non accesserit, omnia potius quam regulam uocari debere dicunt: sic & commentarij historiographorum, qui etiam si uel dictione, uel usu, uel alia re quapiam ab ijs partibus quae ipsis sunt propriae, aberrauerint, si ueritatem retinuerint, nomen illos historiae recipere dicunt: si uero a ueritate defecerint, non esse amplius historiae nomine uocandos. Ego uero, quod quidem huiusmodi commentarius uerax censeretur, & in opere nostro ipse alicubi sic uerax dicens, quod quemadmodum corpus animatum, si ossa sint exempta, totum redditur inutile: ita & historia, si ueritate illi abstuleris, quod reliquum est, inanis redditur narratio. Diximus autem duo esse mendaciorum genera. Vnum quod fit per ignorantiam, alterum quod studio profertur. Illis qui per ignorantiam aberrant a ueritate, ignoscendum est: qui studio autem mentiuntur, implacabiliter succensendum. Sicut enim qui mente praediti sunt, quando hostes ulcisci stantur, non id primum spectant quid merito patiatur proximus, sed magis quid ipsos facere deceat: ita & de conuiciatoribus sentiendum est, non quid inimicos audire, id primum curandum: sed quid nos dicere conueniat, id impensissimè cogitandum. Illi uero qui cuncta secundum iram & ambitionem suam metiuntur, necesse est ut in omnibus delinquant, & a recto decident, quando non ut conuenit loquuntur. Quapropter & nos iam haud immerito ea uidemur reprobare, quae Timaeus contra Democharum dixit. Et ille sane immerito ueniam aut fidem sortitur a quopiam, propterea quod manifestè conuiciando, propter insitam amarulentiam a recto & aequo excidit. Neque illa mihi placent conuicia, quae aduersus Agathocleum prolata sunt, quamuis omnium fuerit impiissimus. Loquor autem de illis, quibus in fine totius historiae Agathocleum circa primam aetatem publici cum catamitum & impurissimis quibusuis expositum fuisse dicit, & quae ibi alia obscena addit. Ad haec, cum mortuus esset, uxorem illius ad hunc modum plorasse & lamentatam esse dicit: Quare non ego te? & quare non me tu? In istis enim rursus non solum ea quis pronunciauerit quae de Democharo, sed & exuberantiam amarulentiae rectè admirabitur. Quod enim Agathocleo ex natura necessario magna fuerit praerogatiua, manifestum est ex illis ipsis quae Timaeus pronunciat. Etenim & si Syraculas uenit, rotam, fumum, ac coenum fugiens, & cum annos decem & octo natus esset, & post aliquantum temporis cum ob huiusmodi causam uenisset, totius quidem Siciliae dominus est factus: Carthagi-

Duo mendaciorum genera.

thaginenſes uerò maximis periculis inuoluit, ac tandem cum in potentatu illo confenſiſſet, Rex appellatus uitam finiuit: an non neceſſe eſt magnum quid & præclarum accidiſſe Agathocleo, habuiſſeque illum multa momenta, multasque uires ad quiduis efficiendum, ex quibus hiſtoriographum non conuenit ea tantum quæ ad obloquendum & accuſandum faciunt, ad poſteros commemorando tranſmittere, ſed & quæ ad laudem uiri ſpectant. Eſt enim id hiſtoriæ proprium. Puer autem hic propria acerbitate obcæcatus, delicta nobis odioſe & cum exaggeratione narrauit, uirtutes uerò in ſumma omiſit: ignorans id non minus quam mendacium culpabile eſſe in illis, qui hiſtorias geſtorum ſcribunt.

Fragmentum hoc abrupte et sine iudicio insertum eſt.

Adoleſcētibz duob. inquit de ſamulo quodā diſceptantibus accidit, ut apud amicum puer pluſculum temporis eſſet, cum alter uero biduo antè in agrum ueniſſet, domino non præſente, in domum ſeruus uiolenter abiret: & poſtea alter, cum id ſenſiſſet, ad domum ueniret, & comprehenſo illo ruruſ ad magiſtratus rem deferret, ac diceret, oportere dominum ipſum dare fideiuſſores. Etenim Zaleuci legem iubere, ut is ad iudicium uſque obtineat in cōtrouerſia, à quo contingat abductione fieri. Altero uerò dicente, quod ſecundū eandem legē ab ipſo facta eſſet abductio: eo quod ex illius domo corpus ad principatū ueniſſet: principes qui præſidebāt, hæſitaſſe dicit ſuper hac re, ac Cosmopolidē accerſiſſe, & ad illius cognitionē cauſam hanc cōmuniter detuliſſe. Illū hanc legem explicuiſſe, ac dixiſſe abductionē ſemper apud illos eſſe, apud quos illud quod in diſceptationē uenit, poſtremò uel aliquo tēpore ſiue cōtrouerſia fuerit. Quod ſi quis per uim à quopiam abſtulerit aliquid, & ad ſe traxerit, ac deinde præter illum is qui priores habet, abductionē ſibi uendicat, dominū illud non eſſe ratum. Cum autem adoleſcens ſententiā hanc ægre ferret, illamque non eſſe legis mentem diceret, prouocaſſe Cosmopoliden, ac conditionem obtuliſſe, ſi quiſquā de ſententiā ac mente legis per Zaleucum late, dicere uellet. Eſt autem hoc, ſtantibus millenarijs & laqueis appendentibus, de legiſlatoris dicere ſententiā: ut ſi quis ex illis uoluntate legis ad peiorem traheret ſententiā, talis ſtrangulatione uidentibus millenarijs pereat. Hac proponēte Cosmopolide, adoleſcentem dixiſſe, conditionē illam eſſe iniquā. Super eſſe enim Cosmopolidi biennium, aut triennium forſan ad uiuendū (erat enim ille circiter annos nonaginta natus) ſibi uerò ſecundū rationis iudicium adhuc maiorem uitæ partē ſuper eſſe. atque ita adoleſcētem dicto hoc urbano & faceto, ſeueritatem quidem iudicij e-luſiſſe, principes uerò educationem ſecundum Cosmopolidis ſententiā de-terminaſſe. Commemorabimus bellicam quandam expeditionem, quam ſimul & illuſtriſſimā eſſe, & exiguo tempore abſolui contigit: in cuius narratione Calliſthenes, in eo quod maximum eſt aberrauit. loquor autem de ea quam Alexander in Cilicia aduerſus Dariū fecit. In qua dicit Alexandrum anguſtias, & quas in Cilicia portas uocant, iam fuiſſe tranſgreſſum: Dariū uerò itinere uſum, per portas quas Manidas appellant, cum exercitu mouiſſe in Ciliciam. Cum uerò ab incolis percepſſet, Alexandrum proficiſci uelut in Syriam, eſſe illum inſequutum: & cum ad anguſta loca appropinquaiſſet, caſtra ad Pyrum fluuium locaſſe. Eſſe uerò loci illius ſpacium haud ſupra quatuordecim ſtadia, inde à mari ad montana uſque, & per ea loca dictum iam fluuium ex tranſuerſo, primū per latera montium ad planiciem deſinentia, deinde per campos in mare delabi, litora habentem prærupta & tranſitu difficilia. Cogitabat, inquit, ſi Alexander ex conuerſione aduerſum ſe propinquaret, decretum & ſibi & principibus ſuis eſſe, uniuerſam aciem in ipſis caſtris ordinare, ſicut ab initio conſuetum haberet: utique fluuiō illo tanquam obiectamento, quod iuxta caſtra dilaberetur. Deinde equites inſtruere iuxta mare, & poſt illos ex ordine ſtipendiarios milites, ſic ut ad fluuium illis connecterentur, ſcutatos uerò adaptare montibus. Quomodo uerò ante phalangem iſtos ordinarit, cum fluuius ipſa caſtra præterfluat, conſideratu difficile eſt, maxime cum tanta eſſet illorum multitudo. Erant enim, ſicut ipſe Calliſthenes dicit, equitum.

De expeditione Alexandri aduerſus Dariū, in qua notat Calliſthenes.

equitū triginta millia, ac totidē millia ſtipendiariorū. Eſt autem cognitū facile, quanto iſti opus habuerint loci ſpacio. Nam denſitas plurimorum equitum, ueriſſimo uſu octonario numero ordinatur, & inter ſingulas alas interſitiū à fronte requiritur, quo cōuerſionibus ac circumflexionibus recte uti poſſint, ex quibus ſtadium accipit octingentos, & decem ſtadia octo millia, quatuor uerò tria millia & quingentos: ſic ut duodecim millibus ſpacium illud quatuordecim ſtadium impleatur. Si uerò uniuerſum illum triginta millium exercitum in aciem illic ordinauit, parum abeſt, quin triplicata illa equitum acies ſine interſitiō inter ſe compoſita fuerit. Quo igitur loco multitudinē ſtipendiariorū ordinauit, niſi per louem, à tergo equitū? At dicit, non ſed conſiſſiſſe illos cum Macedonibus in ipſo accēſſu. Neceſſe eſt itaque fieri exceptiōnem, eo quod dimidiū loci, ad mare uidelicet, equitū acies, ac ruruſ alterū dimidiū ad montana ſtipendiarij occuparunt. Hinc autem facile colligi poteſt, quāta fuerit equitū denſitas, & quanto ſpacio fluuiū à caſtris abeſſe oportuerit. Deinde dicit, cum hoſtes appropinquarent, Dariū in medio aciei conſtitutū, è cornu ſtipendiarios ad ſe uocaſſe. At quomodo hoc dicatur, hæſitari poteſt. Etenim neceſſe eſt ſtipendiariorū & equitū coniuñtionem circa medium eius loci fuiſſe ſpacium. Itaque cum inter ipſos ſtipendiarios eſſet Dariū, quo, & ad quid, & quomodo uocauit ad ſe ſtipendiarios? Poſtremò, equites dextri cornu in accēſſu conſiſſiſſe cum Alexandro dicit: illū uerò ſoueriter iſtos excepſiſſe, & ex aduerſo cōſiſſiſſe, pugnatūque eſſe utriusque grauiter. Quod autem fluuius fuerit in medio, ſicut paulo antè dixit, huius oblitus eſt. His conſimilia de Alexandro ſcribit. Dicit enim illū tranſiſſe in Aſiam, peditū habentem quadraginta millia, equitū quatuor millia & quingētos. Deinde cum in Sicilia mouere uellet, ſuperueniſſe alios ex Macedonia, pedites quinquies mille, equites octingētos, qui ad uſum illi eſſent, eo quod diutius abeſſet: & tamē peditū deſiderabunt quadraginta duo millia. Hiſce poſitis, Alexandrū de aduentu Darij in Sicilia audiſſe dicit, ſic ut centū ſtadijs abeſſet, & anguſtias locorū iam tranſiſſet: atque ideo conuerſum illū ruruſ per anguſtias iter feciſſe, & primū quidē phalangē duxiſſe, deinde equites, poſt omnes uerò impedimēta exercitus. Simul uerò ac primū loca ſpacioſa naçtus eſſet, compoſitis ſarcinis cūctis mandaſſe, ut in phalangē inſerti, denſitate efficerent continentē primū circiter triginta duos, deinde ſedecim, tandē erga hoſtē uicinū octo. Hac uerò minus rationis habent, que præcedentia. Cum enim ſtadium ſpacijs ſuis tranſiſſerit quando denſitas decem & octo uiros habet, mille & ſexcentos cōtineat, ſic ut ſinguli à ſe inuicem ſpacio ſex pedum diſtent, maniſeſtū eſt, decē ſtadia cōprehendere myriadem unā & millia ſex, uiginti uerò bis totidem. Hinc uerò facile cōſiderari poteſt, quod quo tempore Alexander exercitus ſui denſitatem ſedecim uiralē cōſtituit, neceſſe eſſe loci illius ſpacium uiginti fuiſſe ſtadium, & tamen ſuper eſſe adhuc equites omnes, et ex peditib. myriadem unā. Deinde exercitū eum ſtrōtatim duxiſſe dicit, ab hoſtib. adhuc diſtantē ſtadijs circiter quadraginta. Eſt autem hoc ita abſurdum, ut uix aliquid poſſit abſurdius excogitari. ubi enim talia locorū ſpacia inueniri poſſunt, idque in Cilicia, ut acies haſtigera latitudine uiginti, longitudine quadraginta ſtadia cōplectens, ſtrōtatim incedere poſſit: Tot enim ſunt impedimenta ad huiusmodi ordinē et uſum cōſtituendū, ut haud facile numerari queāt. Ex ipſius autem Calliſthenis dictis ſatis argumēti ad faciendā fidem accedit. Torrentes enim qui de montibus feruntur, tot ac tantas paludes per planiciē efficere dicit, ut quāplurimos Perſarū inter fugiendū periſſe in illis dicat. At per louē, paratus eſſe uolebat ad cōſpectum hoſtium. Quid autem paratius, acie à fronte diſſoluta ac diſperſa? Quanto nanque facilius eſt ex tranſitorio & cōpetenti ductu acie inſtruere, quam diſſolutū à fronte & diuulſum exercitū recto tramite ducere, & ad pugnam compoſitere locis ſyluoſis & circūſcriptis? Quapropter propemodū melius erat duplicatā quam quadruplicatā aciem cōiunctā ducere. Sic enim non fuiſſet tranſe-

A a undi

undī facultatē inuenire, & confestim ac facile acie instruere, & per praecursōres hostiū aduentum cognoscere poterat. Ille uerō sine reliquis, ne equites quidem omnes, acie cōstituit, cum frōtatim exercitū locis campestribus duceret. Verūm aequaliter & pedites disposuit. Hoc uerō omnium maximum est. Iam enim hostibus uicinum existentem, densitatem aciei octonario numero comprehendisse dicit: unde manifestū est, quod necessariō phalangis huius longitudinē circiter quadraginta stadiorū spaciū continere oportuerit. Si uerō omnino inter se, iuxta Poetam, constipati fuerunt, ut inuicem cohaerent, nihilō tamē minus locum illum uiginti stadiorū fuisse oportet. Ipse uerō quatuordecim stadiorum fuisse dicit: idēq; sic, ut pars aliqua ad mare, & dimidium exercitus ad dexteram, adhuc & uniuersa acies à montibus satis loci occuparit, ad hoc, ne ab hostibus, montiū uicina tenentibus, supprimeretur. Scimus quōd curuaturā ad illos facit. At sic quoq; decem millia peditū desideramus, quae rationem ab illo traditā superant, sic ut longitudo phalangis huius secundū ipsum Callisthenē plus quā undecim stadiorum spacio destituat, in quibus necesse est triginta duo millia, densitatē numero trigenario institutā continētia, idēq; inter se constipata, fuisse coprehensa. Ille uerō octonario numero aciem hanc ordinatā fuisse dicit. Huiusmodi errores defendi nō possunt. Quod enim re ipsa impossibile est, ultro fidē non meret. Quando enim spacia uirū cōsiderata & totius loci magnitudo, uirorūq; numerus perpendit, redditur mendacitū inexcusabile. Praeterea & reliqua cūcta absurda recēdere longū fuerit, nisi prorsus pauca quaedā. Alexandrū in ea acie sagessisse dicit, ut ipse cū Dariō cōgredit. cōsimiliter & Dariū ipsum in initio hoc animo fuisse praeditū erga Alexandrū, postea uerō sententiā mutasse. Quomodo uerō alter alterū cognouerit, et quomodo ordinē copiarum suarū habuerint, aut quōd rursus transierit Darius, prorsus nō dicit: deniq; quomodo ad supercilium fluminis ordo Phalangitarū accesserit, cum illud & abruptū esset & profundū. Hoc enim ne modicē quidē credendū est de Alexandro, quōd rem tam absurdā cōmiserit, cum is tam corā fessam in reb. bellicis experientiam & exercitationē a puero contraxerit. credendū autē magis est de ipso historiographo, quōd propter imperitiam rerum quid possibile sit in huiusmodi reb. quid non sit, discernere nequiter. De Ephoro itaq; & Callisthene haec tenent. Primum quidē consiliarijs cōmemorandum putat, quōd diluculo dormientes, in bello quidē tube, in pace uerō alites excitat. Deinde Hercule dicit Olympica certamina et rursus inducias et remissionē instituisse, atq; ita uoluntatis suae specimen praebuisse. Cū quib. uerō bellū gessit, illis omnib. pro uiribus et imperio incōmodasse: ex animi uerō sententia & ultro nemini mortaliū alicuius fuisse mali authorē. Consequenter & Iouē inducit apud Poetā Marti succensentē ac dicentē, Inimicissimus autē mihi es deorū illorum qui Olympū habent: etenim semper tibi grata est contentio, semper placent bella & pugnae. Et prudentissimū quoq; Heroū sic dicere scribit, Malus ciuis, scelestus, & uagus ille est, qui bellū publicum & asperum appetit. Et Euripidem Poetae huic consentire, cum dicit, Pax opulenta felicium deorum optima. Aemulor te, quomodo tardas? Vereor autem ne me senectus opprimat, priusquam gratam horam aspiciam, & pulcherrimā chori odas, & conuiuia coronis gaudentia. Ad haec, & bellum morbo simillimum esse dicit, & pacem sanitati. Hanc enim & laborantes quoque complecti ac recreare, in illo uerō etiam sanos perire. Denique in pace senes sepeliri à iuuenibus ordine naturae, in bello uerō accidere contrarium. Et quōd maximum est in bello, ne intra muros quidem esse securitatem, at in pace illam esse ad terminos usque regionis. Et alia consimilia dicit. Cum enim duo nobis iuxta naturam sint, uelut organa quaedā, quibus omnia percipimus & scrutamur, auditus scilicet & uisus, certior autem multo sit uisus, iuxta Heraclitum (sunt enim oculi certiores testes, quā aures.) horum, licet proprio, minoris tamen momenti organo, auribus uidelicet, ad inquisitionem rerum accessit. Prorsus enim à testimonio uisus alienus fuit, ideo id quod per auditum est usurpauit.

Et audiat

Alia, sic legi
tur, & dicitur
quod legi dicitur
quod dicitur
quod dicitur
quod dicitur
quod dicitur

Et auditus quidē aliquis fuit, per cōmentarios aliorū. Eū uerō qui per inquisitionē est, socorditer auersatus est, sicut in superioribus ostendimus. Quare uerō sic animatus fuerit, facile cognosci potest. Quoniam uidelicet illa quidem ex libris citra periculū & molestiam inuestigari possunt, si hoc tantum quis curauerit, ut uel in ciuitate sit quae multitudinē cōmentariorū habeat, uel bibliothecam aliquā uicinā consulere possit. Ceterum huic studio incumbere, & id quod quaeritur inuestigare, ac de praecedentiū historiographorū ignorantia sine omni malo curiositatis affectu iudicare, multū quidē occupationis & sumptus etiam requirit: at multū etiam conducit, & maximam continet historiae partē. Et hoc ex illis ipsis patet, qui cōmentarios conscribunt. Nam Ephorus dicit: Si possibile fuisset rebus ipsis omnibus adesse, eam experientia rei quis multo fuisse praestantiorē. Et Theopompus eum quidē optimū bellicarum rerū scriptorē esse dicit, qui quā plurima sit pericula ipse coram expertus: illū uerō dicendo potētissimū esse, qui quā plurimorū ciuiliū certaminaū particeps extiterit. Idē accidit & medicis, & classisū generatoribus. Adhuc autē & poeta de his reb. expressius quā in istiloquutus est. is enim, cum nobis ostendere uellet, qualem oporteat esse uirum gerendis reb. destinātū, Ulysis personam hoc modo proponens dicit, Dic mihi Musa uirum multifaria prudentia praeditū, qui admodū diu errauit, & progressus, Multorū uerō populorū uidit urbes & sensum cognouit, multos in mari quoq; dolores in animo suo passus est. Et adhuc, Virorumq; praelia & tristes undas expertus. uidetur autē mihi & historiae intentū huiusmodi requirere uirū. Et Plato quidē tum bene cum reb. humanis agi dicit, quando uel philosophi regnant, uel reges philosophant. Ego uerō tum uigorem historiae rectē habere dixerim, quando uel is scribere historias conant, qui reb. gerendis sunt exercitati, non obiter, quemadmodū nunc accidit, sed hoc quoq; sibi & summopere necessariū & optimū esse iudicantes, ut indiuisse per uitam suā huic parti incūbāt, uel qui scribere aggrediuntur, habitū ex ipsis reb. contractū cōscribendae historiae necessariū iudicant. Si hoc fieret, non essent tam multa ignorata historiographis: quorū Timaeus ne minima quidē cura praeditus fuit, sed extra patriā uno in loco degens ac tenuiter uiuēs, & propē ueluti ex professo, ciuiliū ac bellicarū rerū gloria respuens, eam uerō quae ex uago errore & propria mētis affectione est nescio quo modo reportās, sic ut historiographi praerogatiuā ad se traxerit. Et quod talis sit, ipsum Timaeum id facientem producere, facile est. Nam in prooemio sexti libri, quosdā arbitrari dicit, demonstratiue aut historicae orationis genus maius quōdā ingenium, maioremq; industriam & conatum requirere. Hanc uerō opinionem primum Ephoro tribui dicit, Quoniam uerō ista dicenti sufficēter respondere nequit, per collationem historiae & demonstratorias orationes cōparare conatur.

Ingen hic lacuna in Graeco exemplari est, quod Augustae Vindelicorum in Bibliotheca publica, una cum alijs Graecis codicibus, sanē non penitendis, asseruatur.

TREDECIMI LIBRI HISTORIARVM POLY-

bij Epitome, Vuolsango Musculo Interprete.

Vemadmodū hydropicorū desideria nunquam externō humore adhibito saturantur ac tolluntur, nisi interna corporis dispositio curet: sic cōcupiscentia illa plura habendi, nunquā exaturatur, nisi uicium quod in animo est ratione aliqua corrigatur. Accidit tale quid etiam circa id uersutiae studiū, quod nemo sanē regium esse dixerit, necessarium tamen aliqui, ad pragmaticas rationes dicere uolunt, propter eam uersutiam quae nunc obtinet. Achaei quidem admodum erant ab illa alieni. Tam enim procul aberant ab eo, ut ad prouehendos potentatus suos malis artibus uterentur erga amicos, ut ne hostes quidem per fraudulentiam uincere uoluerint: iudicantes nec illud esse factum, nec firmum, nisi quis manifesta pugna aduersarios forti animo uincat. Vnde & constituerant inter se ne occultis iaculis inuicē uterentur, & solā manifestam dimicationē quae propta manu cominus fit, uerā esse rerū

Aa 2 dijudica-

dijudicationem putabant. Denique hostes & pugnas inter se primum denuntiabant, quando cogitandi periculum inire decreuerant, & loca quoque, in quae ad bellum erant egressuri. Nunc uero dicunt eum non esse bonum ducem, qui manifeste aliquid rerum bellicarum exequitur. Est autem exiguum adhuc praesentiae uoluntatis uestigium apud Romanos in bellicis negociis reliquum. Nam & bella praenuntiant, & insidias raro utuntur, pugnant etiam prompta manu cominus. Haec itaque contra studium illud uersutiae dicta sunt, quod iam plus aequo inter principes tam in politica quam bellica oeconomia emergit.

De Philippo.

Philippus uero Heraclidem ad hoc instruxit, id quae illi praecipit, ut curaret, quomodo Rhodiorum naues infestaret & perderet. Et ad Cretenses legatos misit, qui illos ad bellum Rhodis inferendum allicerent & prouocarent. Heraclides uero, cum homo esset ad studium maliciae accommodus, & mandatum a Philippo acceptum lucrosum sibi futurum putaret, eamque rem secum ipse aliquando cogitasset, post aliquantum temporis aduersus Rhodum abnauigat. Erat autem Heraclides iste natione quidem Tarentinus, ex banausis & manuarius opificibus ortum trahens, uerum singulariter ad uecordiam & astutiam instructus. Primum enim in aetate tenera corpore suo palam fuerat abusus: deinde cum ingenio sagaci esset, auaritiarius factus est, & erga humiles seuerus & audax, erga praestantes uero adulantissimus. Hic initio quidem patria pulsus, quod uideret ciuitatem Tarentinorum clanculum prodere Romanis, cum politica potentiam non haberet, sed architecton existens, & propter quasdam murorum estructuras clauis portae ad mediterraneam partem ducens, in potestate sua haberet. Cum autem ad Romanos profugisset, ac rursus illinc Tarentum ad Annibalem scripsisset, ac misisset, proditus, & quid futurum esset praesentens, fugit ad Philippum: apud quem tantum fidei & potentiae consequutus est, ut ad tanti regni subuersionem prope maximus auctor factus sit. Et mihi uidetur natura, dearum maxima mortalibus ostendere ueritatem, illique maximas addere uires, quod cum ab omnibus impugnetur, nonnunquam & omnis generis suadela una cum mendacio aduersus eam armetur, nescio quomodo ipsa per se animis mortalium illabatur, & nonnunquam confestim uires suas exerat: aliquando uero, ubi multum temporis in obscuro delituit, tandem per seipsam emergat, & mendacium manifestet. Nabis uero Lacedaemoniorum tyrannus, cum iam triennium principatu potitus esset, prorsus quidem nihil dum moliri aggressus est, neque aliquid tentare audebat, propterea quod Machanidas recens esset ab Achaenis extinctus: uerum primordia & fundamentum diuturnae ac grauis tyrannidis iecit. Nam alios ex Sparta funditus deleuit, & eos qui opibus uel gloria maiorum praestantes erant, in exilium abiecit, substantiasque & uxores eorum alijs illusteribus & mercenarijs tradidit. Erant autem illi homicidae, scissores ac suppilatores, effractores parietum. Generaliter autem id genus hominum ex toto orbe ad ipsum studiose colligebantur, quibus propter impietatem & iniquitatem patria erat inaccessa, quorum se principem & regem constituebat. Utebatur etiam lancearijs & satellitibus, corporis suicultodibus: per quos impietatis suae famam & potentatum diuturnum erat habiturus. Itaque praeter iam dicta, contentus non erat exilio ciuium, sed nullum etiam locum profugis tutum, neque suffugium aliquod certum relinquebat. Nam alios in itinere missis satellitibus occidebat, alios reuersos interimebat. Tandem in ciuitatibus, ubi profugi manebant, uicinas edes per homines minus suspectos, mercede conducebat, in quibus illas Cretenses mittebat: qui factis in parietibus rimis ac fissuris, & per fenestras quoque ex profugis alios stantes, alios discubentes in ipsorum aedibus iaculis sternebant, & interimebant, ita ut miseris Lacedaemonijs nullus esset locus ad quem fugerent, nullum tempus tutum ac securum. Et hoc quidem pacto plurimos illorum extinxit. Subornauit autem & machinam quandam, si machina dicenda est. Erat ea simulacrum muliebri preciosis uestibus amictum, forma ad similitudinem uxoris Nabidis excellen-

De potentia ueritatis.

excellenter elaboratum. Quando ciuium aliquos, pecunias exigere uolens, ad se uocabat, initio quidem pluribus, hisque humanis ac benignis uerbis utebatur, monebat de metu Achaenorum, qui & ciuitati & regioni immineret: declarabat etiam multitudinem stipendiarioium militum, quos propter illorum securitatem aleret, deinde quos sumptus & in deos & in Rempublicam ciuitatis faceret. Quod si huiusmodi sermonibus ciues flexisset, habebat eos ad propositum suum paratos. Si uero nonnulli reuertes imperata respicissent, tum ista subiiciebat: Forsan ego quidem persuadere tibi nequeo. Arbitror tamen Apegeam istam tibi persuasuram (erat autem id nominis uxor Nabidis) & cum id dixisset, aderat simulacrum, de quo antea dixi, & cum e sede surrexisset, quasi uxorem manibus complectebatur, ac parumper ad pectus adplicabat. Habebat autem simulacrum illud cubitos & manus plenas clauis sub indumento, consimiliter & iuxta mamillas, & quando manibus tergum simulacri attingebat, per instrumenta contrectata ad mamillas extendebat, & adducebat, atque ita paucissima mora compressam imaginem quamuis uocem proferre coegebat. Et hoc pacto multos ex illis qui reuebant obtemperare, perdebat.

QVARTIDECIMI LIBRI HISTORIARVM Polybii Epitome, Vuolfgango Musculo interprete, De Publio, & reb. Romanis ac Carthaginensibus.

Rant itaque consules hisce reb. intenti. Publius uero in Libya hybernabat. Hic cum de Carthaginensibus audisset, quod classem pararent, classem quidem & ipse parabat, nihilo tamen minus circa obsidionem Itycae occupabatur. Quin neque spei erga Sophacem prorsus abiciebat: sed crebro ad illum mittebat, propterea quod exercitus haud procul ab inuicem distabant, persuasus, quod posset eum a societate Carthaginensium auellere. Haud enim desperabat, esse illum iam saturum Paedisce, propterea quod Carthaginensibus adhaerebat: et prorsus etiam amicitiae, quam cum Phoenicibus habebat, cum propterea naturale Numadum fastidium, tum propter preuaricationem illorum tam erga deos, quam erga homines. Cum uero multa in animo uersaret, ac spem rerum futurarum uariam haberet, propterea quod extraneum periculum metuebat, sciens aduersarios esse multiplices, tandem huiusmodi quandam occasionem apprehendit. Ex illis quos ad Sophacem miserat, narrabant ipsi nonnulli, quomodo Carthaginenses tentoria sibi praeter ea quae inter hybernandum haberent, ex uarijs lignis ac folijs: Numadum uero alij qui ex principatu erant ex calamis, alij ex ciuitatibus, congregati in praesenti ex folijs, & alios intra, alios uero, idque plures, extra fossam ac uallum parassent. Ratus itaque Publius, si castra illorum igne inuaderet, fore id hostibus improuisum, & praeter omnem expectationem, sibi uero efficacissimum, et proposito incubebat. Sophax uero, in legationibus, quas ad Publum mittebat, in hac sententiam inclinabat, oportere sic constitui pacem, ut Carthaginenses ex Italia, & Romani consimiliter ex Africa cederent, et interfacta loca utriusque haberent, quae tamen uel illi uel isti occuparent: quae Publius cum antea audisset, haud quae receperat: tum uero Numadi paucis per legatos significauit, quod modus iste pacificandi quae proponeret, haud impossibilis esset. Unde contigit ut Sophax in spe erectus ad conueniendum frequenter sollicitaret. Quo facto, plures ac frequenter mittebant. Accidit etiam, ut aliquando dies aliquot sine ulla custodia una congregati essent, in quibus Publius semper aliquos industrios, quibus etiam militaria, sordida, abiecta, et seruilia indumenta parauerat, una cum legatis ad hoc mittebat, ut egressus et ingressus in utraque castra diligenter inuestigaret et spectaret. Erant enim duo exercitus: unus, quem habebat Asdrubal, peditem triginta, equitum uero tria millia continentem: alter qui decem stadibus ab hoc distabat, erat Numadum, habens equites decies mille, pedites circiter quinquagesies mille. Et hic exercitus faciliorem habebat accessum, et tentoria ad incendiis comodiora: propterea quod Numades, sicuti iam dixi, nec lignis, nec terra, sed simpliciter cannis & calamis ad struenda tentoria utebantur. Quoniam uero iam uernum

L. iunius lib. 30. p. 542

tempus aduenerat, & Scipio res hostiū ad dictū iam conatū cunctas inuestiga-
 uerat, naues quidē in mare dimittit, & machinas in illis parat, quasi per mare
 Itycā obfessurus, peditib. uerō, qui circiter bis mille erāt, tumulū ciuitati immi-
 nentem rursus occupat, ut hostibus phantasiā obijceret, quasi id propter obli-
 dionem faceret. uerūm rē ipsā occasionē perficiēdi propositi uenabat, illicq;
 stationē habebat ob id, ne dum exercitus ē castris abessent, milites qui Itycā
 in praesidio erant, ciuitatem egredi, & uallum inuadere, propterea quod prop-
 inquam erat, eosq; qui uallum custodiebant, obsidere auderent. His autem
 paratis, simul etiā ad Sophacem mittebat, interrogans an monitis acquiesce-
 ret, & an illa Carthaginensibus probarentur: & ne rursus dicerent, uelle se de-
 mum de concedendis consultare. Et illud iuxta mandabat legatis, ne ad se re-
 dirent, nisi super hisce responsa referrent. Qui cum ad Numadam uenissent,
 is auditis illis acquiescebat, quod Scipio ad conciliationem perficiendam pa-
 ratus esset: & quoniam legatis se non discessuros dicebant, nisi primū respon-
 sa ab ipso reciperent: & quoniam uerebatur, ut Carthaginenses consensuri es-
 sent, ideo ad ipsum quidem Asdrubalem confestim mittit, illiq; quid gerere-
 tur significat, ac simul hortatur ut pacem reciperet. Ille uerō socorditer agebat,
 & Numadas ad se congregatos, extra castra sua manere sinebat. Publius uerō
 consimiliter sese externē quidem gerebat, uerūm re ipsa circa apparatus inten-
 tus erat. Vbi uerō Sophaci significatū esset à Carthaginensibus, ut pacta per-
 fieret: ille gauisus, confestim ista manifestat legatis: qui mox ad castra sua re-
 uersi, Publio quā a rege gesta essent exponunt. quibus auditis, dux Roma-
 norum rursus euestigio legatos ad Sophacem mittit, qui illi dicerent, Publi-
 um quidem conciliationem probare, esseq; illum pacis studiosum: senatum ue-
 rō & consiliarios dissentire, ac dicere, uelle se coeptis insistere. Legatis ad Sopa-
 cem ueniunt, & ista illi declarant. Hanc autem legationem Scipio ob id mitte-
 bat, ne postea pacta uideretur infringere, si durante adhuc inter ipsos pacifica-
 tionis declaratione, hostile aliquid tentaret: si uerō id hostibus significasset,
 quicquid ageretur, irreprehensibile fore iudicabat. Sophax uerō cum ista per-
 cepisset, molestē quidem, propter pacificationis spē quam habuerat, ferebat.
 Asdrubalem tamen conuenit, illiq; loquitur, & quā a Romanis sibi renuncia-
 ta essent exponit: de quibus admodum haesitantes, consultabāt quidem quo-
 modo rebus iam consequentibus uti deberent: plurimum tamen aberant ab
 eo, ut consilia & conatus rei futurā intelligerēt. De cautione quidem, & quod
 aliquid malī praeforibus esse crederent, ne in animum quidem uel tantillum
 induxerant. Verūm ad hoc plurimum propendebant, ut aliquid tentarent, &
 hostem ad locum aliquem planum prouocarent. Publius uerō, per id tempo-
 ris multis quidem cum ipso apparatu, tum denunciationibus indicabat, quod
 aliquid contra Itycē moliretur. Chiliarchis uerō, quos maximē necessari-
 os & fideles habebat, circa meridiem ad se uocatis, conatum suum exponit
 ac mandat, ut ea hora sumpto primū prandio, exercitum ante uallū produce-
 rent, quando tubicines secundum consuetudinem simul cuncti signa darent.
 Est enim ea Romanis consuetudo, ut tempore conuiuandi, cuncti tubicines
 ac buccinatores ad tentorium ducis personent, ad hoc ut nocturnas custodi-
 as suis locis per id temporis constituent. Deinde reuocatis ad se exploratori-
 bus, quos ad castra hostium miserat, confert & examinat ea quā a legatis dice-
 bantur, & accessus quoq; ad castra perpendit, usus ad illa iudicio & consilio
 Massinissae, propter locorum peritiam. Cum autem omnia ad usum illorum
 iam instantem parata essent, relictis in castris aliquot, qui & sufficientes & ne-
 cessarij erant, & exercitu ad se sumpto, primis iam excubijs desinentibus, ex-
 peditionem aduersus hostes mouet. Aberant enim sexaginta stadiorum spa-
 cio. Vbi ad illos circa tertiam uigiliam ferē finitam appropinquasset, Caio Lae-
 lio & Massinissae dimidium exercitus & Numadas omnes tradit, iubetq; ut
 uallum Sophacis inuaderent: ac hortatur, ut bonos se uiros praestarent, nec
 quicquam temerē agerent, certō scientes, quod quantum uisus à tenebris im-
 pediretur,

*2. inuis lib. 30. p. 243. A.
 septem milia inueniuntur.*

pediretur, tantum debere ipsos animo praesenti & confidenter nocturnas in-
 uasiones perficere. Ipse uerō accepta reliqua exercitus parte, Asdrubalem in-
 uadit. Erat autem consiliū ipsius, haud aggredi conatus suos, nisi primū Lae-
 lius ignem misisset in hostes. Itaq; huiusmodi consiliū in animo habens, pe-
 detentū iter facit. Laelius uerō copijs suis bipartitis, simul irruit in hostes.
 Quoniam autem dispositio tentorium sic comparata erat, ut quasi studio de-
 stinata essent incendio, sicuti supra dixi, ubi primi ignem iniecerunt, isq; prima
 quaq; tentoria corripisset, confestim fiebat, ut ei malō succurri non posset,
 propterea quod tentoria contigua inter se essent, & propter multitudinem
 materiae unde constructa erant. Laelius itaq; stationem habens, in acie mane-
 bat: Massinissa uerō, quoniam locorum peritiam habebat, per quā si qui ignē
 effugerent, secessum facturi essent, in illis milites collocat. Numadam uerō
 prorsus nemo quid gereretur intelligebat, ne ipse quidem Sophax; sed incen-
 dium hoc castrorum casu accidisse putabant. Vnde & inconsideratē alij e som-
 no, alij adhuc inter bibendum in ipsa temulentia constituti, ē tentorijs exiliū:
 & multi quidem ab ipsis circa exitus ualli collisi sunt, multi incendio correpti
 & combusti, qui uerō flāmas fugiebant, cuncti in manus hostium incidentes,
 & neq; quid ipsis accideret, neq; quid facerent scientes, interempti sunt. Eo au-
 tē tempore Carthaginenses, cum incendiū tam ualidū, & flāmas in sub-
 lime tendentes cernerent, uallum Numadam ultrō incensum esse rati, nonnulli
 quidem continuo succurrebant, reliqui uerō omnes extra castra inermes cur-
 rebant, & ante uallum stantes stupidi quid accideret spectabant. Scipio uerō,
 quoniam ex animi sententia quod proposuerat succedebat, irruit in eos qui
 castra fuerant egressi, & alios occidit, alios in ipsa castra persequens, simul ig-
 nem tentorijs illorum inijcit. Quo factō, consimilia Phoenicibus ab igne & to-
 ra reliqua calamitate accidunt, qualia iam de Nomadibus diximus. Asdru-
 bal uerō cū cognouisset ex eo quod accidebat, quod incendiū hoc apud No-
 madas, non ex casu, sed ex hostiū insidijs & audacia esset obortum, confestim
 illi succurrere cessat, & in hoc incubit, ut sese seruet, quoniam ad eam rem modi-
 ca ipsi spes quaedam supererat. Et incendiū enim cuncta loca subito depasce-
 batur, & corripiebat: & plures erant transitus equitum, iumentorum, & uiro-
 rum, quorum alij semineces & ab igne laesi, alij animis stupefacti & confiter-
 nati erant, sic ut etiam ij, qui sese strenue defendere parabant, hinc impedirentur,
 & propter perturbationem & confusionem nihil salutis sperari posset. Pe-
 rinde accidebat etiam Sophaci, & reliquis ducibus. Verūm illi utriq; unā cum
 paucis equitibus seruati sunt: reliquae uerō myriades uiro-
 rum, equorum, & iumentorum, infeliciter; & miserabiliter incendio illo perierunt. Turpiter
 autem ac dedecorose quidam, cum ignis uolentiam euasissent, ab hostibus
 sunt occisi: & non modō sine armis, sed & sine indumentis nudī interempti.
 in summa, totus castrorum illorum locus plenus erat ululatu, clamore incon-
 dito, metu, & strepitu uario & in usitato, & praeterea igne efficaci & flāma ue-
 hementi repletus, quorum unū duntaxat ad perterrefaciendum naturam
 humanam sufficisset, nedum quod cuncta ista simul & praeter expectationē
 contingebant. Quapropter & quod hic accidit, propter uehementiam & ex-
 cessum a nemine mortaliū imaginari potest, ita cuncta praedicta gesta gra-
 uitate sua superauit. licet enim & multa & praecleara sint Scipionis facta, hoc ta-
 men mihi omnium uidetur esse praeclearissimum, & audacissimum eorum quae
 perpetravit. Caeterū imminētē die, & hostibus alijs perditis, alijs per con-
 sternationem fuga elapsis, hortatur Chiliarchas, ut fugientes euestigio inse-
 ctarentur. Itaq; dux Carthaginensis initio quidem moras traherat, quamuis
 per nuncios admoneretur. Hoc autem faciebat, confusus munitione ciuitatis.
 Postea uerō, ubi incolarum inter se seditionem uidit, accessum Scipionis ue-
 ritus, cum ijs qui seruati erant, aufugit. Erant illi equites quingenti, & pe-
 dites circiter bis mille. Incolae uerō consentientes, tradiderunt se Romanis.
 Publius autem, illis quidem pepercit: duas uerō propinquas ciuitates militi-
 bus ad

bus ad diripiendū concessit. Hisce sic gestis, ad priora sua castra rēuertitur. Carthaginenses uerò, quod spes illa, quam initio conceperat, in diuersum ceciderat, grauius ferebant. Sperauerant enim futurū, ut Romanos in arce Itycæ uicina conclusos, in qua hybernauerant, terra copijs pedestribus, mari classe, obsiderent. Iam uerò cum ad eam rem cunctum apparatus dispositum haberent, non solum castris hostibus traditis adeo temere & improuise exuti erāt, sed & de seip[s]is & patria iam iam periclitaturi uidebantur. Ideo que metu confternati, & animis perterriti erant. At tamen rebus sic cogentibus, ut de futuro & imminente periculo prouidē consultaret, erat Senatus h[ab]itatione uarijsq[ue] & perturbatis cogitationibus refertus. dicebant enim alij, mittendum esse ad Hannibalem, illum que Italia euocandum, quod in uno illo duce, & copijs quas habebat, spes omnis reliqua existeret: alij, mittendum esse ad Publium, ad impetrandum inducias, loquendum que de conciliatione & pactis: alij, cōfidenter agendum esse, & copias contrahendas, deinde & ad Sophacem mittendum. Is enim procul ad Abbam discesserat, & eos qui periculū euaserant rursus congregabat. Et hæc sententia tandem obtinuit. Itaque copias cogunt, missio ad eam rem Asdrubale. Et ad Sophacem quoque mittunt orantes, ut ip[s]is succurreret, & in pactis iuxta primum propositum maneret, pollicentes etiam, quod dux confestim ad ipsum esset cum copijs uenturus: dux uerò Romanorum circa obsidionem quidem Itycæ occupabatur, uerū id magis faciebat, quod audiebat Sophacem manere in sententia, & Carthaginenses rursus cogere exercitum: ideo que exercitum educit, & ante Itycam castrametatur. Simul autem & spolijs diuisis, negociatores castris utili consilio usus emittit. Quoniam enim bona spes commodi ex prospero euentu qui contingerat, elucescebat, milites præsentem rerum commoditatem negligentes, mercatoribus uacabant. regi uerò Numadum & amicis primum quidem uidebatur continuò domum esse secedendum, uerū Celtiberis circa Abbam occurrentibus, qui à Carthaginensibus mercede conducti plures erant quatuor millibus, copijs illis consili, sic subsistebant, & parumper animum resumebant. Præterea, quoniam & Pædisca, quæ filia erat ducis Asdrubalis, & Sophacis uxor, cuius & supra nemini, precabatur & obsecrabat, ne Carthaginenses in eiusmodi temporibus desereret, Numas ille acquieuit, & obsecrationibus huiusmodi attendit. Celtiberi quoque haud parum spei Carthaginensibus indebant. Etenim cum quatuor millia duntaxat essent, nunciabant esse se millia decem. In periculis uerò pollicebantur se erga hostes tam animis quam armis fore intolerabiles. Huiusmodi fama, uulgari que ac populari rumore erecti Carthaginenses, duplo confirmatiores erant ad hoc, ut castra recuperarent. Et tandem intra triginta dierum spacium, circa magnam planiciem, sic dictam, uallum extruunt, illic que castra figunt, unā cum Numadibus & Celtiberis, haud paucioribus triginta millibus. Cum hæc in exercitu Romanorum innotuissent, confestim Publius ad egrediendum sese parabat. Itaque cum mandasset illis qui Itycen obsidebant, & qui in mari erant quid facere deberent, mouet in hostem, copias secum habens totas ex fortioribus collectas. Cum autem quinto die ad magnam illam planiciem peruenisset, & ad hostes appropinquasset, primo quidem die castrametatur in tumulo quodam, triginta stadjs ab hostibus distante. Sequenti die descendit ad planiciem, & equitibus ad septem stadja præmissis rursus castra locat. Deinde expectatis adhuc duobus qui sequebantur diebus, & uelitationibus ultro citro que, quibus ad pugnam prouocarent factis, quarto demum die ex proposito utrinque egrediuntur, & copias ad confligendum committunt. Publius itaque simpliciter, secundū ipsorum consuetudinem, primum quidem instabilem signa preponit, postea uerò subiicit primores. tertio denique loco triarios à tergo constituit. Ex equitibus autem Italicos quidem à dextris, Numadas uerò & Masanissam à sinistris. Sophax uerò & Asdrubal Celtiberos in medio aduersus Romanorum cohortes, Numadas ad sinistram

sinistram, Carthaginenses uerò ad dextram collocant. Mox autem atq[ue] congressus fieri cœpit, Numades Romanis equitibus, Carthaginenses uerò tanquā iam se penumero animis antea uicti, illis qui cum Masinissa erant cedunt. Celtiberi uerò fortiter dimicant, confligentes cum Romanis. neq[ue] enim si fugissent, salutis spem habere poterant, propter locorum imperitiam: neq[ue] si capti essent, propter belli præuaricationem. Quoniā enim nihil hostile à Publio in Ibericis rebus perpessi fuerant, immeritò & perfidē Carthaginensibus suppetias ferre uidebantur. Verū mox atq[ue] cornua inclinassent, à primoribus & triarijs militibus circūdati cuncti trucidantur, paucis exceptis. Itaq[ue] Celtiberi quidem hoc pacto perierunt, qui magno profus usui, non solum in pugna, sed & inter fugiendum Carthaginensibus fuerāt. Etenim si illi remoras Romanis non iniecissent, sed fugientes euestigio consequuti fuissent, profus pauci ex hostibus euasissent. Iam uerò cum illis resistentibus mora neceretur, Sophax cum suis equitibus securē domum, Asdrubal uerò cum reliquis seruatis Carthaginem reuersus est. Dux uerò Romanorum, postquam de spolijs & captiuis constitisset, conuocatis consiliarijs, quid iam consequenter faciendum esset consultabat. Videbatur itaque illis, debere Publium ducem, & partem exercitus ciuitates inuadere, Læliū uerò & Masinissam acceptis ad se Numidias, & parte Romani exercitus, insequi Sophacem, nec concedere spacium & moram ut se denuò pararent. His ita consultis, à se inuicem discedunt: alij aduersus Sophacem, cum dictis iam militibus: dux uerò aduersus ciuitates, quarū alię ultro Romanis sese propter metum tradebant, alias uerò obsidens facta incursione uiolenter capiebat. Erant aut per eam regionē cuncta mutationi rerū uicina, quod crebris adflictionib[us], et exactationibus propter diuturna per Iberiā bella, inuoluta & adobruta. In ipsa uerò Carthagine, cū & antea magna esset inconstātia, adhuc maior contigit rerū perturbatio, quod d secundo iam huiusmodi plaga perculsi, et spe in seip[s]is destituti essent. uerū qui inter consiliarios animo uidebantur esse fortissimo, iubebant aduersus eos nauigare, qui Itycam obsidebant, & tentare an obsidionem soluere, & cum hostibus classe, tanquam in hac parte minus instructis, dimicare possent. Petebāt etiam, ut ad Hannibalem citra omnem moram mitteretur, atque huius quoque spei periculum caperetur. Esse enim in hisce utrisque conatibus rationi consonas salutis occasiones. Quidam autem dicebant, tempus iam ista non ferre, sed muniendam esse ciuitatem, & aduersus obsidionem instruendam, consentientibus enim, ut troneos casus multas daturōs occasiones. Simul autem & de conciliatione & foedere consultandum esse, admonebatur à nonnullis, & quomodo imminentiā mala tollerentur. Cum autem multa hisce de rebus dicerentur, simul omnes sententias confirmarunt. Itaque rebus istis sic constitutis, ij qui ab nauigaturi erant in Italiam, mox ex ip[s]o senatu ad mare accesserunt: & naucleris ea quæ naues, reliqui uerò & quæ ciuitatis securitatem concernebant, procurarunt, & de particularibus rebus indefinenter consultarunt. Publius uerò, quoniam exercitus iam præda cumulatus erat, & nemo iam incursionibus resistebat, sed cuncti cedebant, maiorem quidem spoliū partem ad primā impedimenta mittere decreuit: ipse uerò, sumptis ad se fortiorum militum copijs, uallum hostium capere conatur. figit itaque castra in conspectu Carthaginensium. Cogitabat enim se illos hoc maxime pacto perterritos & perculsos reddere posse. Carthaginenses igitur, cum post paucos dies & supplementa & comēatū in nauibus parata haberent, ab nauigationi & perficiendo proposito incumbabant. Publius uerò Tunnitē uenit: & quamuis ij qui fugerant accessum eius loci custodirent, nihilō tamen minus illum cepit. Tunnis uerò distat à Carthagine stadjs centum uiginti. Est autē locus ille prope ex uniuersa ciuitate uisū comprehensibilis, & præterea munitione tam naturali quam manufacta præstans, quemadmodum & antea diximus. Cum uerò Romani iam primum castra illic metati essent, naues ascenderunt Carthaginenses, & Vticam ab nauigarunt, Publius uerò cum classem hostiū merneret,

*Limius lib. 30. p. 545.
abest ab Carthagine XII
millia feruntur.*

neret, uerereturque ne quid suę classis accideret, perturbabatur, eo quod profusus nihil huius suspicatus fuerat, & ad id quod futurum esset imparatus erat. Rursus uerò conuersus castra mouet, & rebus suis succurrere molitur. Cum autem naues suas cataphractas, ad eximenda quidem & ad ferenda instrumenta, & profusus ad obsidionem competenter instructas, ad naualem uerò pugnam minimè paratas, hostium autem classem tota præterita hybernatione ad hoc ipsum constructam deprehenderet, occurrere illis, & naualem inire pugnam desperabat: cataphractas tamē naues properè parat, illisque onerarias densitate tripla ac quadrupla circumdat. *Reliqua desiderantur.*

QUINTIDECIMI LIBRI HISTORIARVM

*Polybij Epitome, Vuolfzango Musculo
Interprete.*

Lucius lib. 30. p. 554. K.
Publius uerò molestè quidem ferebat, quod non modò sibi erepta esset, sed & hostibus largiter suppeditaretur necessariorum copia: at id molestius adhuc uidebatur, quod Carthaginenses iuramenta ac fœdera transgressi essent, & bellum denuò excitassent. Quapropter confestim delectos legatos, Lucium Seruium, Lucium Sittium, & Lucium Fabium mittit, qui Carthaginensibus super recens gestis loquerentur, simulque significarēt, quod populus Romanus inita fœdera cōfirmasset. Nuper enim allatę fuerāt Publico literę, ea que dicta iam sunt declarātes. Legati ubi Carthaginem uenerunt, primum quidem ad senatum, deinde uerò ad multos alios abducti, de rebus præsentibus liberè loquebantur. Primum rememorabant, quomodo illorum legati, cum Tunniten ad ipsos uenissent, & confesum consiliariorum accessissent, non solum dijs litassent, & ad terram sese, sicuti mortalibus alijs mos est, inclinassent, sed & abiectè prostrati in terra pedes ipsorum in confesum exoculati essent: deinde cum rursus sese subrexisent, se ipsos accusassent, quod fœdera in initio inter Romanos & Carthaginenses sancita, ipsi infregissent, & ob eam causam haud ignorare se dixissent, quod cuncta hæc merito paterentur à Romanis: uerum orare se per fortunam mortalium, ne quid irreparabile pati cogerentur. Sic enim futurum, ut ipsorum imprudentia, & temeritas Romanorum probitatem illustrè redderet. Horum autem recollectione dicebāt legati, & ducem ipsum & consiliarios, qui tum in confesum præsentis fuerāt, obstupescere & admirari, quānam fiducia, & eorum quę tum dicta essent, obliuiscerentur, & iuramenta quoque ac fœdera infringere auderent. Esse autem illud propè manifestum, quod fiducia Hannibalis & copiarum quas ille haberet, ista perpetrare auderent, sed admodum imprudenter. Esse enim notum omnibus, quod illi iam altero anno ex uniuersa Italia profligati, locis circa Lacinium conclusi, & tantum non obsessi, eò nunc deuenerint, ut egrè se ipsos seruarent. Attamen etiam si uictores iam adessent, & belli fortunam nobiscum experiri uellent, qui uos iam duobus continuis prælijs deuicimus, nihilo tamen secius non debere eos certa futuri euentus spe duci, & non modò de uictoria reportanda non cogitare, sed magis timere, ne denuò frustrerentur. Quod si accideret, quosnam deos imploraturi, & quibus ad hoc uerbis usuri essent, ut uictores ad commiserationem calamitatis ipsorum permouerent, cum meritò ipsis spes omnis cum à dijs, tum ab hominibus, propter ipsorum perfidiam & temeritatem adimeretur? Legati itaque hisce dictis discedunt. Carthaginensium uerò alij idque pauci, in eo consentiunt, non esse rumpenda fœdera. alij plures, tam ex ciuibus, quam ex senatoribus grauiter quidem ferebant, quod fœderi essent addita grauamina quædam, molestius uerò legatorum parthesiam. Præterea nauigia adducta & ex illis subsidia produci non poterant. Ad hæc non modica, sed magna uictorię spe propter Hannibalem alebantur, Multis itaque

que uidebatur nullo dato responso, dimittendos esse Romanorum legatos. Ciues autem, quorum propositum erat, quouis modo bellum restaurare, consuitantes inter se, tale quid machinabantur. Curandum dicebant, ut legati securi ad castra sua reducerentur. Et confestim duas illis triremes parant, quibus auerentur. Ad Asdrubalem uerò ducem classis mittunt, petentes ab eo, ut naues haud procul à Romanis castris parer: ut ubi Romani relinquerentur à nautis, irruentes illæ, legatos in mari submergerent. Classis enim appulerat aduersum Romanos, locis Uticę uicinis. Itaque isti cum talia mandassent Asdrubali, dimittunt Romanos: & nautis in triremibus præcipiunt, ut ubi Macram fluiuium traiecissent, legatos ad montem nauigare sinerent (nam ex illis locis poterant iam hostium castra uideri) Nautæ itaque cum Romanos abducerent, & iam, iuxta acceptum mandatum, fluiuium traiecissent, salutatis Romanis reuigant. Lucius quidem nihil mali suspicabatur, sed putans se à nautis Carthaginensium per contemptum sic in mari relinqui, admodum indignabatur. At cum soli nauigarent legati, imminet illis Carthaginenses, tribus triremibus ex ordine, & Romanam quinqueremem aggrediuntur quidem, uerum neque lædere illam possunt, naue subducta: neque transtra conscendere, propterea quod uiri illi sese fortiter defenderent: & ex opposito & circumcirca dimicantes, uulnerarent classiaros, & multos ex illis occiderent: donec uisus illis, qui loca maritima populantes, ex castris suis ad litus maris accurrebant, nauim ad terram eijcerent. Itaque ex classiaris quidem multi occisi sunt, legati uerò præter opinionem euaserunt. Cum hæc accidissent, bellum denuò coeptum est, præcedenti & grauius & atrocius, Romani siquidem, quoniam se transgressione fœderis per iniuriam læsos esse iudicabant, contentiose in id incumbebant, ut Carthaginensium uictores euaderent. Carthaginenses uerò, quoniam sibi conscij erant eorum quæ perpetraverant, ad omnia facienda parati erant, ne hostibus subijcerentur. Cum hic utriusque partis impetus esset, manifestum erat, pugna fore de istis decernendum. Quocirca non modò per Africam & Italiam, sed & per Iberiam, & Siciliam, & Sardiniam cunctorum animi suspensi erant & distracti, rerum istarum expectantes euentum. Per id autem temporis Annibal, cum equitibus destitueretur, ad Tychæum quendam Numadam mittit, qui Syphaci affinis erat, & inter Africanos pugnacissimos equites habere uidebatur, adhortans illum, ut succurreret, & occasionis illius particeps esset: certò sciens, si Carthaginenses uincerent, suum se retinere posse principatum: si uerò Romani uincerent, etiam uita se proter ambitionem Masiuissæ periclitaturum. Hic itaque adhortatione huiusmodi persuasus, cum duobus equitum milibus ad Annibalem uenit. Publius uerò, cum nauales copias munuisset, & Boëciam loco ducis illic reliquisset, ipse quidem ciuitates depopulatur, nec amplius in fidem recipit eas quæ se ultro dedere uolebant, sed mancipabat eas, & iram suam exerebat, quam contra hostes propter perfidiam Carthaginensium conceperat. Ad Masiuissam uerò indefinenter mittebat, exponens illi, quomodo fœdera transgressi essent Phœnices: & hortans ut exercitum quàm posset maximum colligeret, sibi que iuxta pacta sese coniungeret. Masiuissa enim, simulatque pacta constitutata essent, sicut & antea dictum est, confestim cum exercitu, acceptis decem Romanis equitum ac peditum signis, & legatis à Publico, profectus fuerat non modò ut patrium principatum reciperet, sed & eum qui Syphacis erat, auxilio Romanorum occuparet. Contigit autem, ut legati Romam missi per id temporis ad nauale Romanorum uallum ad nauigarent. Hos Bæbias confestim mittit ad Publicum, Carthaginensium uerò legatos detinet aliis tristis, & in maximo se constitutos esse discrimine putantes. Cum enim de Carthaginensium impietate erga Romanorum legatos audis-

sent, certum sibi ob eam causam imminere supplicium iudicabant. Publius uerò, cum quid gestum esset percepisset, quòd uidelicet tam Senatus, quam populus Romanus pacta ab ipso cum Carthaginensibus sancita comprobassent, & ad cuncta, quorum ipse admoneret, parati essent, horum gratia ad modum gaudebat. Bæbiæ uerò mandat, ut Carthaginensium legatos, cum omnis generis humanitate ad suos remitteret: optimo usus consilio, ut mihi uideatur, & prudenter considerans, quàm patria ipsorum fidem erga legatos maximi faciat. Et illud inita penes se ratione reputauit, non tam spectandum esse, quid merito patiendum esset Carthaginensibus, quàm quid Romanos facere deceret. Quapropter iram suam & amarulentiam propter ea quæ Carthaginenses gesserant conceptam cohibens, illud custodire conatus est quod in proverbio dicitur, *Opera patrum bene esse locanda*. Et cunctorum itaque Carthaginensium animos, & Hannibalem ipsum deuicerunt, & probitate sua demerentiam illorum superarunt. Carthaginenses uerò cum ciuitates depopulari cernerent, miserunt ad Hannibalem, orantes ne cunctaretur, sed hostibus immineret, & de rebus ipsorum pugnando decerneret. Ille uerò cum audisset, ijs qui ad se uenerant respondit, admodum se uisurum, & ne segniter ageret, opportunum se tempus capturum. Post aliquot autem dies castra ex locis circa Adrumetum litis mouet, & progressus castrametatur, iuxta Zaman, quæ ciuitas à Carthagine, occidentem uersus, quinque dierum itinere distat. Hinc tres exploratores mittit, scire uolens ubi Romanorum castra essent, & quomodo res castrales disponerent. Publius uerò Romanorum dux, adductis ad se exploratoribus, tam aberat ut eos puniret, sicuti fieri solet apud alios, ut per contrarium deputaret illis chiliarcham quendam, illiç mandaret, ut cuncta illis quæ in castris agerentur, perspicue monstraret. Cum id factum esset, interrogauit homines, an is qui deputatus ipsis fuerat, cuncta studiose monstrasset. Annuentibus illis, dato commeatu & conductu remisit eos: præcepitç ut quæ ipsis contigissent, Annibali accuratè exponerent. Quibus sic gestis, admiratus Annibal uiri huius magnanimitatem & confidentiam, nescio quo modo id animi conceperit, ut cum Publio colloquium miscere uellet. Cum id decreuisset, præconem mittit, dicens uelle se cum eo de tota rerum summa conferre. Publius audito præcone, consentit: dicit que ubi placuerit conuenire, missurum se, & tam locum quàm tempus declaraturum. Præco ubi id intellexit, ad castra sua reuertitur. Sequenti die Massanissa uenit, habens secum pedites sex mille, equites quoque circiter totidem, quem cum Publius benignè accepisset, illiç congratulatus esset, quòd cunctos sibi subiecisset qui ante Syphaci obediuerant, castra mouet. & cum ad ciuitatem Margarum uenisset, illiç locum commodum inuenisset, & aquationem intra faculandi spacium constituisset, castrametatur: & illinc ad ducem Carthaginensium mittit, paratum se ad colloquium dicens. Quibus auditis, Annibal castra mouet: ac sic propè accedit, ut haud plus quàm triginta stadys à Romanis castris abesset. & ad tumultu quendam castrametatur, qui cetera quidem tum temporis comodus esse uidebatur, ad aquationem uerò remotiorè paulo habebat, quæ res militibus multum efficiebat molestiæ. Sequenti die utriç duces castris suis paucis equitibus comitati egrediuntur: deinde etiam ab illis separati, soli intermedio quodam loco assumpto interpretare conueniunt. Primus autem Annibal ad huc modum orsus: *Oprarim*, inquit, ut neq; Romani aliquid unq; eorū que extra Italiam sunt, neq; Carthaginenses ea que extra fines sunt Aphricæ, cõcupiuisent: sunt enim utriçq; optimi potentatus, & comprehensim quasi ab ipsa natura circumscripti. Quoniam uerò primū propter Siciliam exorta disceptatione, deinde rursus propter Iberiam, bellum inter nos gessimus, actandem reculante fortuna eò deuenimus, ut de patria solo quoque hætenus periclitati simus, & partim nunc quoque periclitemur: reliquum est, ut si quo pacto fieri posset, placatis

κατιγωου
μεμνηου
εργα.

Linus lib. 30. p. 557. hanc
procul Naragam uide.

Colloquuntur
Hannibal &
Scipio.

dijs præsentem contentionem dissoluamus. Itaq; ego quidem ad hoc paratus sum, ut qui re ipsa cõpererim, quàm sit fortuna instabilis, & paulatim in utraq; partem plurimū inclinēt, perinde ac si à stolidis pueris regatur. Verum tuo nomine, Publi, ualde sum anxius, cum quòd admodū es iuuenis, tum quòd cuncta tibi tam in Iberia quàm Africa ex animi sententia cesserunt, & nunquā hætenus quidem in uolentiam & impetum fortunæ incidisti: ne forte uerbis meis, quamuis uera sint, fidem nō habeas. Considera uerò in uno, quomodo cõparatæ sint res istæ, non modò quòd maiores nostros, sed & quòd nos ipsos concernit. Sum igitur ego Hannibal ille, qui cū post pugna Cannensem propè uniuersa Italia occupata ad ipsam usq; Romā accessi, & intra quadraginta stadiorum spacium castra metatus, iam de uobis ac patriæ uestræ solo, quid mihi faciendum esset, consultabam. Iam uerò in Aphricam, ad te uirum Romanū, de mea & Carthaginensiu salute, tecum collaturus uenio. Hæc ut cõsideres te hortor, nec superbire, sed benignè de rebus præsentibus consultare: hoc est, ex bonis semper quod maximum, ex malis uerò quod minimum sit, eligere uelis. Quis igitur mēte præditus id sibi eliget, si ad periculum respiciat, quod tibi nunc imminet: In quo si quidem uictor euaseris, neq; tuæ, neq; patriæ gloriæ magnam aliquam facturus es accessionem: si uerò uictus fueris, per te ipsum omnem pristinam tuam magnificentiam ac cõmoditatem funditus perdes. Ad quem itaq; finem ista dico: Ad huc uidelicet, ut cuncta ea de quibus antea disceptauimus, Romanorū sint, utpote Sicilia, Sardinia, & Iberia: nec Carthaginenses unquā posthac bellū Romanis horū gratia inferant. Consimiliter & alia insulæ, inter Italiā & Aphricā sitæ, ad Romanos pertineant. Hæc enim pacta & Carthaginensibus posthac securitatè, & tibi ac Romanis illustrissimā gloriā allatura esse credo. Hæc quidē Hannibal. Publius ad ista respondens: Neq; eius belli, inquit, quod propter Siciliam, neq; eius quod propter Iberiam gestum est, authores fuisse Romani, sed Carthaginenses, cuius rei ipsum Hannibalem certò sciant, & deos quoq; testes esse, qui uirtutem impertiant non illis qui iniuriarum sunt authores, sed ijs qui se contra iniuriam defendunt. Nihilominus tamen cõsidero quod sit fortunæ ingenium, & res humanas pro uiribus expendo. Verum si antequam Romani traiecissent in Aphricam, ipse Italiā egressus huiusmodi pacta proposuisses, haud opinor te spe tua fuisse fraudatum. Nunc uerò postquam Italiā inuitus reliquisti, nos autē in Aphrica existentes, castra sub dio obtinuimus, manifestum est res istas magnopere esse immutatas. Et quod maximum est, uenimus huc ciuibus tuis iam ex parte uictis, & pacē poscentibus. Sanciuimus fœdera scriptis comprehensa, in quibus præter ea quæ nunc proponis, etiam ista comprehendebantur: uidelicet ut Carthaginenses nauibus castraphraçis cederēt, quinçq; millia talentorum numerarent, captiuos citra ulla redemptionem restituerent, & horum obsides darent. Hæc erant pacta inter nos: quorum gratia utriçq; cum ad senatum, tum ad populum nostrum legati accessimus. Nos quidem ista ut scripta erant, probari nobis protestati sumus: Carthaginenses uerò orabant, ut his pactis potirentur. Senatus obtemperauit istis, & populus consensit. Carthaginenses ubi consequuti erant quod petierant, transgressi sunt ista, & fœdera nostra ruperunt. Quid igitur faciendum restat? Tu sis meo loco, & pronuncies. An uidelicet, ut grauitatem positarum conditionum auferamus, ne quas transgressionis pœnas luatis, doceaminiç adhuc in posterum præuaricari aduersum eos qui uobis benefecerunt, uel, ut imperato quod petitis, gratiā nobis debeat. Atqui nunc, cum tui supplicando obtinuissent quod petebat, ubi modicam de te spem conceperūt, confestim nos tanquā inimicos & hostes tractarūt. Quod si grauius forsā aliquid fuerat ipsis impositū, poterāt de remissione referre ad populū: & si ille de pactis remisisset aliquid, ne Senatus quidē remoras iniecisset. Quorsum autem uerba nostra tendunt? Vel tutelæ nostræ & uos ipsos & patriā uestrā subicietis, uel pugnan do uincetis. Ad huc itaq; modū Hannibal & Publius inter se, discordibus sententijs colloquuti, discedūt. Die sequenti mox orta luce copias educūt utriçq; &

Oratio Scipio
nis ad Hannibalem.

Bb certamen

certamen instituerunt: Carthaginenses de sua ipsorum salute & rebus Africæ, Romani uero de uniuersali principatu ac potentatu decertaturi. Quis autem ista considerans, citra compassionem de illis poterit audire narrantes? Haud enim quisquam uel alios exercitus bellicosiores istis, uel Imperatores fortunatiores, & præclariores in bellicis gestis athletas, siue maiora præmia per fortunam certantibus, proposita, reperire poterit. Neque enim qui uictores futuri, Africæ tantum & Europæ dominatū accepturi erant, sed & aliarū orbis partium quotquot nunc in historijs memorantur: id quod & paulo post accidit. Publius itaque exercituum suorum ordines ad hunc modum disposuit. Primum instabiles ac leues unā cum signis suis per interualla locauit. Illis subiecit principum cohortes, non secundum primorum signorum interuallum, sicuti consueuerant Romani, sed a se inuicem distantes, propter hostilium elephantum multitudinem. Postremo loco constituit triarios. In cornibus uero ordinauit ad sinistram, Gatium Lælium unā cum equitibus Italicis, ad dextram Masanissam cum Numadis omnibus quos sub se habebat. Interstitia uero primorum signorum cohortibus hastatis expleuit, quibus & præcepit, ut belli facerent præludia: & si uipellerentur, & impetu elephantum cedere cogentur, ij quidem qui diuisi essent, per interualla recta ad posteriorē totius exercitus partē: qui uero circumdarentur, per obliquum interuallū ad signa sese reciperent. His ad eum modum constitutis, adhortatur exercitus, breuibus quidem, sed pertinenter ad instantē rerū euentū. Petit, ut præcedentiū certaminū memores, præstantes uiros agant, seque ac patria dignos, ponant ob oculos, quod si uictores euaserint, nō modo Africana rerum futuri sint domini, sed & reliqui orbis imperiū & potentatū sibi ac patriæ citra ullā acquisitionem sint controuersia. Si uero fors belli aliō ceciderit, quod qui fortiter pugnantes occisi fuerint, honestissimæ sepulturæ loco habituri sint mortem pro patria: qui uero fugerint, reliquā uitā acturi sint & probrosissimā & miserissimā. Nullū enim esse locū in uniuersa Africā, qui securitate fugientibus præstare possit. Denique si in manus Carthaginensium inciderint, haud obscurū esse recte reputantibus, quid ipsis tum sit euenturum, quod absit, inquit, ut aliquis uesterū experiatur. Cū itaque fortuna nobis iam maxima in utraq; partē præmia proponat, quomodo nō essemus ignauissimi, & in summa, omnium stolidissimi, si cum optima ex bonis proponatur, amore uitæ elegerimus ex malis pessima. Igitur duobus istis propositis, ut uidelicet uel uincerent, uel morerentur, hortatur ut aduersus hostes egredierentur. Neesse enim esset ut si hoc animo præditi, cū de speratione uitæ pugnam fuerint ingressi, hostes ex aduerso dimicantes semper uiuant. Publius itaque huiusmodi adhortatione suorum animos excitauit. Annibal uero beluas numero plures octoginta, ante uniuersum exercitum locauit. Post istas ordinauit stipendarios milites circiter duodecies mille. Erant illi Ligustini, Celti, Baleares & Maurusij. Illis subiecit incolas Africæ & Carthaginenses. Post omnes constituit eos qui cū ipso uenerant ex Italia, quos a reliquis plus quæ stadij spacio distinxit. Cornua adhibitis equitibus munuit, posuitque ad sinistram Numadas, ad dextram Carthaginensium equites. Mandauit etiam, ut suos quisque milites adhortarent, quo spem uictoriæ in se & copias quas secum adduxisset reponerent. Carthaginensium ducibus præcepit, ut suis recenserent, & ob oculos exponerent, quæ ipsorum liberis & uxoribus euentura essent, si pugna ista aliorum quæ uellet, inclinaret. Feceerunt illi quod mandatū fuerat. Hannibal ipse accessit eos quos secum adduxerat, ac pluribus illos orauit & adhortatus est, memores essent mutaræ consuetudinis per annos decem & septem contractæ: cogitarēt quam multis certaminibus cū Romanis conflixissent, in quibus semper inuicti, ne spem quidem uictoriæ Romanis unquam reliquissent. Potissimum uero rogabat, ut præter singularia pericula ob oculos ponerēt innumeras prærogatiuas, eā quā ad fluuiū Tybrim aduersus patrem præsentis Romani ducis pugnares consecuti essent: deinde pugnam aduersus Flaminiū, adhuc ad Cānas contra Aemiliū factā, quas nec multitudine uictorū, nec secundū uires dignas esse dicebat, ut cū presenti discrimine cōferrent. Et cū hæc dixisset, iussit eos aciem hostium aspicere. Esse enim illā numero nō modo

minorem,

minorem, sed & uix minimam partem eorum qui tum temporis contra ipsos dimicassent, uiribus quoque non posse conferri. Illos liquidem, cum fuissent ante inuicti, dimicasse cum ipsis simpliciter ac integrè: horum uero alios illo rum esse liberos, alios reliquias eorum qui uicti essent in Italia, seque sepe numero fugissent. Quapropter arbitrari se, non debere ipsos detrahere uel suæ uel imperatoris ipsorum gloriæ ac nomini, sed magno animo decertantes famam de ipsis sparsam, quod inuicti essent, confirmare. Hæc & alia consimilia utriusque suis proponebant exercitibus. Cum igitur utriusque quæ ad conflictum pertinebant parata essent, & equites Numadæ iam dudum inter se uelarent, iubet Hannibal, ut qui elephantis insidebant, hostes inuaderent. Vbi autem undique tubæ insonabant ac buccinæ, ex beluis aliquot perterritæ retrouertuntur, & contra Numadas, qui auxilio Carthaginensibus uenerat, feruntur. Deinde per eos qui cum Masanissa erant, sinistrum Carthaginensium cornu mox nudatur. Reliquæ bestiae cum hastatis Romanis in medio acierum congregiantes, multum quidem perpetiuntur in commodi, multum tamen uicissim hostibus inferunt: donec perculsæ, alia per interualla egressæ, a Romanis securè, iuxta Imperatoris prouidentiam capiuntur: alia ad dextrum latus fugientes, & equitum iaculis percussæ, tandem extra pugnantium exercituum loca erumpunt. Tum autem & Lælius, cum turbati essent elephantum, irruens, Carthaginensium equites sic impellit, ut consternati fugerent, fugientes alacriter insectatur. Idem facit & Masanissa. Cum hæc gererentur, utraque phalanges pedetentim & magno animo congreduuntur, demptis illis qui cum Hannibale uenerant ex Italia, illi siquidem primam suam stationem retinebant. Vbi inuicem facti essent uicini Romani, more patrio simul uociferantes, & gladijs ad scuta illis strepitum edentes confligunt cum hostibus. Stipendiarij uero Carthaginensium, uoces edebant, confusas & uarias. Haud enim secundum Poetæ dictum, idem erat omnium sonus, eadem uox, sed alia aliorum lingua. Erant uiri multis ex locis coacti, quemadmodum iam recensui. Cum autem pugna illa cominus & uiritim committeretur, propterea quod dimicantes nec hastis nec gladijs uti possent, dextre quidem & audacter in initio certabant, & multos Romanos uulnerabant. Romani uero accurata aciei constructione & armatura consili, magis ac magis ad anteriora connitebantur. Et cū ij qui Romanis a tergo cohererebant, anteriores adhortarentur & cōsequerentur, Carthaginenses uero stipendiaris suis non accurrerent, nec opem ullam ferrent, sed animis deiectis starent, tandem declinabant Barbari. Et quoniam a suis deserui uidebantur, inter secedendum irruerant in adstantes, illosque interimebant: id quod multos etiam Carthaginenses huc adigebat, ut fortiter occumberent. Cū enim a stipendiaris occiderentur, ex animo tam aduersum suos quam contra Romanos pugnant: in quo sane discrimine, quoniam instar fanaticorum horridis modis pugnant, haud paucos tam ex suis quam hostibus trucidabant. Et hoc pacto cōfusa in signa instabiliū ac leuissimum agminum irruerant. Nam principum duces, cū uiderent ea quæ accidebant, aciebus illorum imminuebant. Maxima uero Carthaginensium & stipendiariorum pars tam ab ipsis quam a leuibus agminibus trucidabantur. Eos autem qui seruati erant & fugiebant, aciebus admisceri non sinebat Hannibal: sed præpositis mandabat, ut eos præponerent, prohibebatque ne appropinquantes reciperent. unde cogebantur illi secedere ad cornua, & extra illa ad loca patentia. Quoniam autem locus intermedius desertorum exercituum plenus erat cruore, cæde, ac mortuorum cadaueribus, multum difficultatis ea res imperatori Carthaginensium & impedimentum cōuersionis efficiebat. Lubricitas enim mortuorum, utpote cruentorum, & acruatim prolapsorum, deinde & armorum unā cū cadaueribus projectorum confusio, molestū erat redditura transitū his qui in acie incedebant. Vulneratis tamen retro post aciem asportatis, & illis qui leuia agmina insequerantur clangore tubæ reuocatis, suos ante pugnam medijs hostibus obiecit: principes uero & triarios utroque cornu densatos, per mortuos incedere iussit. ubi separata loci illius lubricitate, ex a quo statione leuissimum agminum cōsequuti fuerant, confligebant inter se

Bb 2 phalanges

phalanges maximo impetu & animo propensissimo. Quonia uero & multitudine, & animis, & uirtute, denique & armatura pares erant utrinque, contigit eam dimicationem diutius esse ambiguam. Moriebantur occisi in suis quicquid locis, propter singularem contentionem, donec Masanissa ac Laelius a persequutione equitum reuersi praeter expectationem opportunè suis coniungerentur: quibus in eos qui cum Hannibale erant a tergo irruentibus, plurimi trucidabantur in ipsa acie, ex illis uero qui fugam arripiebant pauci prorsus aufugiebant. Erant enim equites undique circumfusi, & loca plana & campestria. Ceciderunt autem ex Romanis plus quam mille quingenti, ex Carthagenensibus uigiesies milles: capti sunt haud multo pauciores. Itaque pugna haec qua de summa rerum certatum est, & quae Romanis per dictos duces uniuersalè uictoriam adiudicauit, huiusmodi habuit exitum. Post pugnam Publius cum insequutus Carthagenensium uallum diripiisset, ad castra sua reuersus est. Hannibal uero cum paucis equitibus continuo discessu Adrumetum saluus peruenit. Egerat in eo discrimine pro uiribus, nihil omitens eorum quae bonum decent Imperatorem, & qui multarum rerum sit experientiam consequutus. Primum siquidem inito cum Publio colloquio per seipsum imminetia pericula conatus est auertere. Hoc autem uiri est non considerantis res egregie gestas, sed fortunae diffidentis, & praudentis ea quae in conspectu praeter opinionem euenire solent. Deinde praesertim ipsum ingressus, rebus illis sic usus est, ut non posset certamen contra Romanos melius disponi, ab eo qui pari utatur armatura, quam tum disposuit Hannibal. Cum enim Romanorum ordo & exercitus esset diuisus, contingebat ut quisque & in genere & per partes contra quosuis apparentes impetus, per unam quaedam acie dispositionem, dimicare posset, eo quod semper duo signa quam proximè ubi opus erat obuersabantur: adhuc & armatura militibus & protectionem & confidentiam praerberet, ac propter magnitudinem scutorum, & infra nam inter percutiendum machaerarum soliditatem, ob dictas causas expugnati difficiles essent: nihilo tamè minus Hannibal contra singula ista quantum fieri potuit sic competenter in ipso temporis articulo occurrit, ut industriam excellentem ostenderet. Etenim multitudinem illam elephantorum statim apparauerat, & ad id ante ordines suos collocauerat, ut acies hostium & perturbaret, & diuelleret. Deinde & stipendarios in primo loco constituit, illisque Carthagenenses subiecit, ut & corpora hostium molestia obrueret, & uigorè armorum propter occisorum multitudinem inutilem redderet, ac simul Carthagenenses tanquam in medio constitutos cogeret, ut in ordine manerent, & pugnant iuxta dictum Poetae, donec etiam non uolens necessitate adactus pugnet. Pugnacissimos uero per intervallum inseruit, prauidens id quod frequenter accidere solet, ut & corporibus & animis integris manentes, uiribus suis, ubi opportunum esset, uterentur. Quod uero, quamuis nihil omiserit eorum quae ad uincendum facerent, cum antea fuisset inuictus, tum frustratus est, ueniam meretur. Accidit enim aliquando, ut casus aliquis conatibus honorum uirorum resistat: nonnunquam usus uerit, ut iuxta proverbium, qui bonus est, per eum qui melior est, uoto suo fraudetur: quod & tum Hannibali euenisse dici poterit. Si quidem quando ea quae communem consuetudinem & mores quorundam excedunt, propter magnitudinem casuum in se periclitantur, commiserationem apud spectatores & auditores merentur, & unumquodque nostrum rei nouitas & insolentia commouet. Si uero tale quid propter impolitum & hypocritam accidere uidetur, non commiserationem, sed iram excitat & odium: id quod tum quoque circa legatos Carthagenensium accidit. Publius uero paucis ad illos exorsus, significauit se illorum quidem gratia nihil debere facere quod benignum sit & humanum, quando ipsi quoque confiterentur, quod & bellum ipsi initio Romanis intulerint, & contra pacta ciuitatem Zacanthiorum depulati sint, primique foedera transgressi, iuramenta & pacta scriptis comprehensa infregerint. Verum sua ipsorum gratia, & propter fortunam & casus humanos, decretum ipsis esse rebus praesentibus clementer & liberaliter uti.

Et hoc

Et hoc ipsis quoque appariturum, si praesentem causam recte considerauerint. Non enim debere ipsis graue uideri, si quid nunc imponatur, quod uel facere, uel pati siue dare debeant: sed si quid humanitatis impetrent, id potius debere ipsis mirum & praeter consuetum uideri: cum fortuna male propicia, propter ipsorum iniustitiam, misericordia & uenia resecta hostibus ipsos subiecerit. His dictis, clementiam illis & benignitatem pollicetur: ac simul indicat, quid eos perferre oporteat, quae hisce capitibus proponebantur. Relinquit Carthagenensibus eas ciuitates, quas ante postremum illud bellum Romanis illatum in Africa habuissent, & quae loca ab antiquo tenuissent, denique & pecora, & corpora, & reliquas facultates. Praeter ea concedi illis, ut ab eo die liberi absque ullo impedimento suis moribus ac legibus uiuant. Haec erant per clementiam concessa. Rursus hisce contraria subiiciebantur ista. Debere Carthagenenses quicquid iniusti damni Romanis induciarum tempore intulissent, restituere: quos ex omni belli tempore captiuos ac profugos haberent, reddere: longas naues omnes, demptis decem tritibus, tradere. Consimiliter & elephantos, nemini prorsus extra Africam bellum inferre, nec cuiquam in Africa quoque circa Romanorum sententiam. Masanissae Regi, domos, agros, ciuitates, & quicquid praeterea uel illius, uel maiorum ipsius fuisset, intra terminos ipsius praescribendos, cum sua restituere: exercitum trimestri spacio alere, illique stipendia tantisper dare, dum responsa ex ipsa Roma adferrentur: secundum pacta decem millia talenta argenti annis quinquaginta pendere, sicut singulis annis numeret Euboica talenta ducenta: dare obsoles, fidei gratia, centum ex iuuenibus, secundum Imperatoris praescriptum, qui aetate nec minores annis quatuordecim, nec maiores triginta essent. Haec Carthagenensium legatis Imperator Romanus proposuit: qui audita properanter ad suos detulerunt, ferunt autem, quod cum eo tempore Senator quidam praescriptis pacis capitibus in Senatu contradicere conaretur, mox atque orsus esset, Hannibal progressus, hominem sede detraxerit, reliquis uero succentibus, quod id praeter consuetudinem ciuitatis fecisset: rursus Hannibalem furrexisse, dixisseque ferunt, ignoscendum ac condonandum sibi esse si quid praeter mores & consuetudinem ipsorum faceret, cum sciant ipsum patriam egressum esse, cum puer esset annorum nouem, ac demum ad ipsam annos quadraginta quinque natum reuersum: ideoque orare se, ne id spectarent, quod consuetudinem ipsorum transgressus esset: sed hoc magis consideraret, an uere patriae rebus compateretur. Propter illas enim se in praesentem incidisse preuaricationem. Mirum namque sibi & insolens uideri, si Carthagenensium quisquam, cui notum sit quid tam communi patriae quam singulis priuatim contra Romanos consultum existat, fortunam non adoret: cum subiectus Romanis nunc, tale consequatur clementiam: cuius spem si quis paucis ante diebus, cum Romani uicerunt, patriae facere uoluisset, ne dicere quidem ea de re potuisset propter magnitudinem & excellentiam apparentium malorum. Quapropter orare se etiam, ne quid ratiocinatione & cunctanter agant, sed capitibus pacis unanimi consensu acceptis, Dijs sacrificent: ac cuncti precentur, ut illa populus Romanus confirmet. Cum itaque prudenter & temporibus illis conuenienter consule re uideretur, decretum est, accipiendum esse praescriptum, & constituendum cum Romanis foedus. Confestim autem Senatus legatos amandat, eos ipsos qui capitibus pacis contradixerant.

Fragmentum de rebus ac posteris Ptolemaei.

Illud autem quis non admirabitur, quod Ptolemaeus cum uiueret, rebus istorum non prouiderit, cum essent quidam ad succurrendum parati. Quando uero morte sublatus filium paruulum reliquit, cui lege naturae ambabus, ut aiunt, manibus Regnum conseruare conatus fuerat, tum sese mutuo cohortantes properant ad id facinoris, ut quo principatum pueri inter se diuidere possint, relictum e medio auferant. Nec faciunt hoc more tyrannico, sed modicum aliquod dedecoris praetextum praemittunt: & cōfessim impudenter ac ferociter sic agunt, ut atrocitas ipsorum uitae piscium conformari possit: de quibus, fertur, quod cum eiusdem generis sint, nihilo tamè

Bb 3 minus

*Liuius lib. 30. p. 562. G.
decem M. talentum argenti.
de scripta pensionibus. negus
in annos 5. soluerent.*

minus minorū perditio maiorū sit cibus & uita. Quocirca quis noti quasi speculū quoddā pactū illud inspiciēs, spectare sibi uidebitur impietate erga deos, & crudelitatem erga homines, adhuc & maximā ditorū regum avaritiā. Attamen quis nō ubi propter ista fortunā in rebus humanis accusauerit, uice uersa merito opponat, quod eadem & illis conuenientes postea poenas imposuit, & posteris optimū exemplū ad corrigendum suos mores, nempe praedictorū Regum tam ignominiosam poenam, proposuit. Etenim cum adhuc foedera inter se transgredierentur, & pueri principatum discinderent, Romanis inductis quae illi contra proximos & uicinos iniquē cōsultauerāt, iuste & cōuenienter illis noxia & aduersa esse fecit. Nā utriusque cōfessim armis deuicti, nō solū alienorū honorū concupiscentiā ponere coacti sunt, sed & tributis subiecti, iustis Romanorū parēre sustinuerunt. Tandē admodū breui tempore regnū Ptolemæi fortuna disposuit: illorū uerō dominatus & successores alios reddidit extorres & calamitosos, alios propē iisdem casibus inuoluit.

De Philippo Macedone.

Ciani itaq; in hacce ærumnas inciderunt nō tam propter fortunam, aut uiciorū iniusticiā, quā propter suam ipsorū temeritatē, & malā Reipublicae institutionē, qua frequenter pessimos in precio habuerunt, & optimos supplicijs affecerunt, quo facultates illorū auferrent: atq; ita uelut ultro in istud inciderūt infortunij, in quod nescio quo modo cuncti mortales perspicuē incidentes, sententias suas terminare non possunt, imō ne breui quidem facile diffidere, sicuti tamen nonnulla ex brutis animantibus. Nam illa non solum, si ipsa inciderint in difficultatē inescatiōis & retiorū, sed & si aliud quodpiā periclitari uiderint, iam ea haud facile ad aliquid eiusmodi adduxeris, sed & locū ipsum suspectū habent, & quibuslibet eiusmodi speciē habentibus diffidūt. Homines uerō cū de alijs audiāt, alios adhuc hoc pacto perire uideāt, nihilo tamē minus quā primū quis gratificandi uerbis usus, spē mutūe correctionis proposuerit, ad illecebrā sine cautiōe accedūt: certō sciētes, neminē unq; ex illis seruaturū esse, qui huiusmodi effugas deuorant, sed cūctis tales politias indubitato fuisse exitio. Philippus uerō cū ciuitatē potestati suae subiecisset, perinde latabat, ac si rem bonā & honestā perfecisset. Et cū affini suo proptē quidem succurrisset, eos uerō qui se abalienarāt, cunctos perterritos, accorporū & pecuniarū copiā sibi iuris praxextu uindicasset, cōtraria non cōsiderauit, quāuis essent manifestā: sed primū affini suo, nulla iniuria affecto, & tamē uiciorū foedera transgresso, opē tulit. Deinde quoniā ciuitatē Græcā maximis calamitatibus per iniuriā inuoluens, famā crudelitatis in amicos de se sparsam cōfirmaturus erat, merito utriusque corā omnib. Græcis impietatis opinionem fortitus est. Tertiō legatos diciturū ciuitatū contumelios affecto, qui ad hoc uenerāt, ut Cyaneos ex malis imminentibus libera rent: ab illo uero sollicitati, & quotidie cū illo differētes, spectatores eorū facti sunt, quae minime ualebāt. Præterea Rhodios usq; adeo aduersum se exasperauit, ut nullā amplius Philippi mentionem fieri sustinuerint, fortuna autē illi luculenter hac in re cooperabatur. Nam legatus in theatro apologiam aduersus Rhodios effudit, magnificentiā Philippi illustans, quod cū ciuitate iā aliquo pacto potitus esset, eā gratiā populo tribuisset. faciebat autē id ob eam causam, ut & suspicionem ac detractionem illi resistentiū redargueret, & ciuitati propositum illius manifestum redderet. Et ad magistratum quiscūq; è portu uenit depopulationē Cianorū & crudelitatem Philippi, quā in illos exercuerat, annuncians, sic ut Rhodij, cū praefectus in media legati promissa dicitis oratione sub ingressus, quae annunciata essent declararet, Rhodij propter transgressionem excelsū credere nō possēt. Philippus itaq; nō tam cōtra Cianos q̄ seipsum prauaricatus, usq; adeo desipere, & ab eo quod cōueniebat deuiare cōcepit, ut quorū gratia uehemēter pude fieri debebat, propter ea ipsa quasi rectē facta gloriare, seseq; iactaret. Populus autē Rhodiorū ab eo die Philippū pro hoste habebat, & ad eū scopū sese prae parabat. Cōsimiliter & Aetoli propter idē factū odiū aduersus eū animo cōceperūt. Cū enim nuper cōciliatus manū ei gēti dedisset,

nulla iam

nulla iam causa inimicitie existēte (nam paulo antē Aetoli, Lysimachi, Chalcedonij, & Ciani amici facti fuerant) primū Lysimacheorum ciuitatē aggressus, à societate illam Aetolorū abstulit: deinde Chalcedoniorū, tertio & Cianorum ciuitates depopulatus est: cum dux Aetolorum in ciuitate Cianorum ageret, & rebus publicis praesesset. Prusias uerō quoniam uoti factus fuerat compos, latabatur, uerū ubi alius praemia expugnata ciuitatis abstulerat, ipse uerō aream quandam adificij desolatam fortitus fuerat, molestē quidem ferebat, at nihil efficere poterat. Congregatis autē primoribus ex Macedonibus, ad eos unā cum rege & Agathoclia ingressus, initio quidem simulabat se quae uellet praecopia obortarum lachrymarum eloqui non posse: cum uerō frequenter illas chlamyde absterfisset, ac tandem compeccisset, puerū gestans, Accipite, inquit, hunc quē pater moriens in istius quidē (ostensa sorore) uenas dedit: nostrę uerō fidei, o uiri Athenienses, cōmendauit. Huius itaq; beneuolentiā parū momenti habet ad pueri istius salutem procurandam: in uobis uerō, & uestris nunc manibus sita sunt illius literae. Nam Tlepolemus iam dudum, sicuti illis liquet qui rectē expendunt, maiora quā se decent appetit: & nunc diem determinauit & tempus, in quo diadema usurpet. Et ea de re nō sibi, sed ueritatē re ipsa scientibus & tum praesentibus credere iubebat. His dictis inducit Cratolaum, qui seipsum & aras & sacrificia à multitudine ad diadematis usurpationem parata uidisse dicebat. Quae cum Macedones audirent, nō modō cōmiseratione illius nō tangebantur, sed ne attendebant quidem ad aliquid eorum quae dicebantur: sed subsannantes ac susurrantes sic nugabantur inter se, ut ne ipse quidem sciret, quomodo profus concionem egressus esset. Cōsimiliter & in alijs coetibus ecclesiasticis accidit. Interea multi ex superioribus exercitiibus ad nauigabant, & alij cognati, alij amici existentes, obsecrabant ut rebus praesentibus succurrerent, nec se à tam indignis & tam impudentibus contumelijs affectos negligerent. Id uerō potissimum multos ad supplicium de primoribus sumendum stimulabat, quod aduersum se, quod futurum erat, praesumit intelligerent, propterea quod quaecūq; necessaria Alexandriam deportarentur, Tlepolemus occuparet. Denique & Agathocles iram hanc & multorum & Tlepolemi exasperabat. Danaen siquidem, quae praedicti socrus erat, è templo Cereris abreptam, & per medium ciuitatis capite nudato tractam, in custodiam coniecerat, uolentes eo pacto dissidium erga Tlepolemum exprimere. Qua de causa multitudine indignata, non iam separatim aut secretò obloquebatur, sed alij noctu quidem quibusuis locis conceptā indignationem inscribēbant, alij uerō interdiu per partes obuersantes odium aduersus primores effundebant. Qui uerō cum Agathocle erant, cum uiderent quae accidebant, deq; illis agrē sperarent, tum quidem fugam moliebantur. uerū quoniam imprudentia ipsorū uicio imparatiores ad eam rem erant, conatu desistebant, ac conuictos & socios temeritatis conscribebant, quo admodum festinanter alios ex inimicis occiderent, alios cōprehenderent, & sub ista sibi tyrannicā potestatem uindicarent. Cum ista cogitarent, accusatur quidā Mœgagenes unus ex satellitibus, quod cuncta Tlepolemo indicaret, ac partes illius iuaret, propter familiaritatem Adæi, qui tum Bubastæ praefectus erat. Agathocles uerō cōfessim Nicostrato, qui à tabellis erat, in mandatis dat, ut in comprehensum Mœgagenem, omnis generis tormentis adhibitis accuratē inquireret. Hic itaq; euestigio à Nicostrato cōprehensus, & in secretā quandā aulae partem abductus, praesumit quidem rectē de ijs quae acciderant respōdit, cum uerō nihil eorū quae dicebantur confiteretur, uestibus exiuit. Et nonnulli instrumenta quaestionis apprabant, alij flagella manu tenentes chlamydes ponebant. Eo autē temporis articulo quidam ex ministris ad Nicostratū occurrit: & cum quaedā auribus illius insurrasset, prope discedit. Nicostratus illum euestigio sequitur, nihil quidem dicens, at indelinentem femur percutiens. Erat autē indicibile & improuisum, quod circa Mœgagenem accidebat. Nam alij flagella, nisi quod nondum cedere iussu erant, in promptu habebant: alij instrumenta coactionis ac

B b 4 torturae

torturæ ante ipsius pedes parauerant. At simulatq; Nicostratus discessisset, stabant attoniti cuncti; ac mutuò sese inspicientes quando ille reuenteretur, expectabant. Post autè aliquanto, astitores paulatim dilabuntur, ac tandem Mœragenes relinquitur. Quo facto, aulam præter expectationē trāsit, & in tentoriū quoddā Macedonū, aule uicinū, nudus illabitur. Et cū fortè fortuna optimates cōgregatos reperisset, exponit illis quæ sibi accidissent, & quomodo præter opinionē seruatus esset. Illi partim nō credebāt; partim cū uiderent eum esse nudū, ut crederent cogebantur. Ex hoc autē casu Mœragenes Macedones lachrymīs obortis orabat, ut nō suæ modò, sed & regis salutē ac suę ipsorū maximē succurrerent. Esse enim exitiū omnibus manifestū, nisi occasione illa uterentur, qua cunctorū iam odiū flagraret, & nemo nō ad sumendū de Agathocle supplicii paratus esset; & odium illud iam potissimū inualefcere dicebat, opus esse uiris qui rem primi aggredierent. Macedones hisce auditis exacerbāt, ac tandē Mœragenē obtemperāt; & mox quidem prima Macedonū, deinde & aliorū militū tentoria inuadunt. Erant illa contigua ex una parte ciuitati imminētia. Cum autē multi iam irruerent, opusq; tantū esset aliquo, qui & concurrentes cōuocaret, & rem ipsam primus aggredieretur, confestim in morē ignis impetus ille exarsit. Haud enim quatuor dum horæ transierant, & iam cuncta genera tam militum quam ciuū ad inuadendum Agathoclem conspirant. Cooperabatur enim plurimū & casus, eo temporis articulo, ut conatus iste perficeretur. Agathocles enim, cū allata esset ad ipsum epistola, & speculatores reuerſi essent, epistola autē ad exercitū à Tlepolemo scripta significaret, quod statim esset adfuturus, & speculatores quoq; adesse iam illū significarēt, in eam incidit dementiā, ut non modò nihil uel faceret uel cogitarer aduersum irruentia pericula, sed secundū consuetū etiā tempus abiret ad cōpotationē, illiçq; pro cōsuetudine diætæ suę conuiuaretur. Oenanthe uerò cū adlicita & mœstia esset, accedit ad templum Cereris; & cū illud propter annuū quoddā sacrificiū referatū esset, primū quidē suppliciter orat, & incantationib; erga deas utitur; tandē uerò arçā considerat, & quiescit. Multæ itaq; mulieres, mœstitiā & afflictionem illius cupidè uidentes lilebāt; Polycratis uerò cognatæ, & nōnullæ aliæ ex illustribus, cū imminēs eas adhuc lateret calamitas, accedentes Oenanthem solabātur. Illa uerò magna uoce exclamans: Ne me accedatis, inquit, bestia. Noui enim uos optimè, quod aduersum nos sitis affecte, & cōtra nos à dijs quæ molesta sunt petituræ. Quin adhuc futurū credo, ut dijs uolentibus, de pignorib; uestris gustetis. Et cū ista dixisset licitoribus, præcipit ut eas reprimāt; & nisi obediāt, uerberent quoq;. Illæ uerò hac occasione accepta cunctæ discedunt, ac leuatis ad deos manibus, uota faciūt precātes, ut ipsa experiretur ea quæ proximis imprecabatur. Cū autē iam uiris res nouas moliri decretū esset, & in singulis ædibus etiā mulierū accederet ira, duplicatū odium exarsit. Igitur simulatq; noctis tenebras cōsequuti essent, repletur uniuersa ciuitas tumultu, luminibus ac discursu. Etenim alij in stadio cū clamore colligebātur, alij sese mutuò adhortabantur, alij absconditè in ædes ac loca nulli suspitioni obnoxia currebāt. Et cū circa aulā iam loca spaciōsa, & stadiū, & plateæ adhuc & curiæ circa Dionysiacū theatrū omnis generis turba replerētur, Agathocles audito quod fiebat, temulētus exurgit, cum eum locū recens conspurcasset; & acceptis cognatis omnibus, præter Philonem, uenit ad regē. & cum paucis ad illū quæ ad cōmiserationē faciebāt loquutus esset, manu illius accepta, subduxit eum ad armariū, ubi hastæ reponuntur inter uerticē & palæstrā situm, & quò ad transitū theatri ibatur. Deinde duabus prioribus ianuis obseratis, ad tertiā cū duobus aut tribus satellitibus & cognatis suis accessit. Erant autē ianux illæ cancellatæ & perspicuæ, ac geminis repagulis occlusæ. Cum uerò per id tēporis multitudo ex uniuersa ciuitate cōgregata esset, sicut nō modò patentia loca, sed & gradus ac tecta referta essent hominibus, oritur clamor ac uociferatio confusa mulierum ac puerorum unā cum uiris, in ea tumultuatione tam Carchedone quam Alexandriæ commixtorū. Orto iam die, erat quidem uociferatio confusa: id tamen potissimum resonabat, quod regem

uoca-

uocabant. Primū itaq; Macedones exurgentes occupant uestibulum ærarij regij. Post aliquanto ubi cognouerunt quo aulæ loco rex esset, circumeuntes primas primi armarij ianuas amoliuntur. & cum ad secundas uenissent, puerū uociferantes petunt. Agathocles uidens iam quid sibi futurum esset, satellites orat, ut ipsius nomine cum Macedonibus agerent, illisq; significarēt, quod & tutelam pueri, & reliquam potestatem, & honores, adhuc & reliquam administrationem quam haberet, uniuersam resignaret; & oraret, ut animulam suam cum uictu necessario retinere posset, & ad pristinam uitæ suæ conditionem reuertir; & quod neminem, etiam si posset, offenderē uellet. Satellitum autem nemo illi obtemperabat, sed solus Aristomenes eam prouinciā subibat; qui post aliquāto rebus gerendis præfectus est. Erat uir ille natione Acarnanus; & cum ætate progressus esset, rerum omnium potestatem cōsequutus, optimè & grauisimè regi simul ac regię præesse uisus est: idq; tantum, quantum Agathoclis prosperitatem obseruauerat & coluerat. Nam primus uocato ad se Agathoclis coronam auream soli ex illis qui præsentēs erant imposuerat; id quod solis regibus fieri solet. Deinde primus etiam Agathoclis imaginem in anulo ferre ausus fuerat. Et cum filiam è coniuge sustulisset, Agathocliam illam appellauerat. Sed de his haec tenus. Is itaq; acceptis ab Agathocle mandatis, portulam quandam egressus, uenit ad Macedones. Vbi autē parumper eos alloquutus esset, & uoluntatem Agathoclis declarasset, Macedones confestim confodere eum nituntur; mox uerò quidam obiectis illum manibus defendentes, plurimū uo- ra inquirēbant, quibus acceptis, ea conditione ad Agathoclem reuersus est, ut uel regem ad eos ducens rediret, uel ne ipse quidem egredieretur amplius. Aristomenem itaq; Macedones cum ista dixissent miserunt; & inter ea secundam ianuam aggredientes, etiam illam auferunt. Itaq; qui cum Agathocle erant, uolentiam Macedonum cum ex ijs quæ perpetrabant, tum ex responso uidentes, primū quidem ad ianuam accedentes, manus supplices protendebant. & Agathocliæ ubera quoq; ostendebat, quibus se regē aluisse dicebat, Macedones quauis uoce lugubri ac miserabili usa unum hoc orans, ut uitam retinere liceret. Cum autē magna lamentatione ac fortunæ suæ deploratione nihil effecissent, tandem puerum cum satellitibus emittunt. Macedones acceptum regem confestim equo imponunt, & in stadium abducunt. Mox atq; ibi apparuisset, magno clamore & applausu facto, equum sistunt, puerumq; depositum abducunt, & in sedem regiā collocant. Interea plebs partim gaudebat, partim contristabatur. Gaudebāt, propter allatum puerum; rursus tristabantur, quod qui culpabiles erant, nec comprehensi, nec merito supplicio affecti essent. Quapropter & indelineranter uociferantes, poscebant eos adduci, & ignominiosa pœna exempli uice affici, qui omnium malorū fuissent authores. Cum autem oborto iam die impetus plebis nulla ratione sedari posset, Solibius, filius Solibij, tumi satelles, qui potissimum ea quæ regis erant curabat, & impetum plebis compeſci nō posse, & puerum propter præsentium rerum insolentiam ac nouitatem, plebisq; perturbationem contristari cerneret, interrogat eum, num traderet eos plebi, qui in se uel matrem aliquid deliquissent. Illo annuente, satellitibus nonnullis iubet, ut regis sententiam manifestarent; puerum uerò inde è sede acceptū ad suas ipsius eges, uicinas existentes, quo illi famularetur, abducit. ubi uerò sententiā regis per satellites innotuit, totus locus applausu & clamore perſtrepit. Qui uerò cum Agathocle & Agathocliā erant, eo temporis articulo à se inuicem ad suas ædes discesserant. Subito autem ex satellitibus aliqui, pars suapte sponte, pars impulsu plebis ad quærendum iam dictos, ac simul ad illorum eadem irrumpunt, cuius rei casu quodam tale extitit exordium. Ex satellitibus & assentatoribus Agathoclis quidam, nomine Philon, crapulatus adhuc, egressus est in stadium. Hic cum plebis impetum uidisset, adstantibus dixit, quod si quando Agathocles rursus ut antea proditurus esset, fore uē ipsos horum pœniteret. Qui hoc audierant, alij illum uituperabant, alij propulſabant. Illo se defendere conante, mox alij chlamydem illius scindunt, alij

hastis

hastis miserum confodiunt. Simul autem atque hunc ignominiose in medium, adhuc palpitantem, traherent, & multitudo cedendi furorem degustaret, cuncti expectant, quando nam & alij adducerentur. Paulo autem post primus Agathocles uinctus adducitur, quem ingredientem subito aliqui accurrentes transfuerant, non inimicorum, sed beneuolorum opus facientes. Sic enim impediabant, ne sine se digno occideretur. Adducebatur cum illo & Nicon. Deinde & Agathoclia nuda cum fororibus suis trahebatur, & consequenter cuncti illorum cognati. Tandem post omnes & Oenanthen e templo Cereris extractam, nudam & equo impositam ducunt in stadium. Cum itaque cuncti illi plebi essent traditi, alij dentibus in eos irruunt, alij pungunt, alij oculos eruunt, & membra prolapsorum tantisper distrahunt, donec omnes eos mutilassent. Sunt enim Aegyptij homines inter furendum crudelissimi. Per id autem temporis puellam quaedam, quae Arfinoes collectaneae extiterat, cum Philamone Tritaem a Cyrene, qui cum regina occideretur adstiterat, aduenisset, irrupit in illius aedes, illumque uolenter lapidibus ac fustibus percussum occidit. filium quoque eius, aetate ephibum, suffocant. Denique & uxorem Philammonis, nudam in plateam extrahunt, & interimunt. Igitur hunc exitum sortiti sunt Agathocles & Agathoclia, una cum ipsorum cognatis. Haud uero clam me est, quibus nugis & coloribus aliqui rerum istarum scriptores ad stupefaciendum auditores usi sint, plura tradentes auctario sermone, quam uera & rem ipsam continens oratio exposuit. Nonnulli referunt ea quae facta sunt, ad fortunam, & spectandum ob oculos ponunt quam illa sit inconstans & ineuitabilis: hoc agentes, ut causas & uerisimilitudines gestorum adferant. Verum ego quidem hac digressionem de rebus praedictis uti proposueram, propterea quod hic Agathocles neque bellicam audaciam & potentiam illustrauerit, neque rerum gerendarum usum fortunatum & qui appeti debeat habuerit, neque tandem aulica industria & singulari uersutia praeditus fuerit, in qua Solibius & plures alij qui regna usurparunt, uersati sunt, sed huic uiro diuersa acciderunt. Nam praeter opinionem emerit, propterea quod Philopater regnum administrare non posset. Hanc emergendi occasionem natum, cum post illius mortem opportunissimum tempus ad conseruandum acceptam potestatem accessisset, simul & res ipsas & uitam, propter pusillanimitatem & foecordiam suam, admodum breui tempore morte multatus amisit. Quapropter non conuenit, ut dum talium facta est mentio, auctarius ac digressorius sermo adijciatur: sed cum de talibus narratur, quales extiterunt & Agathocles & Dionysius Siculi, ac nonnulli alij, propter res gestas nominati. Nam horum alter e plebeia & humili sorte prodijt: Agathocles uero, sicuti Timexus cauillatur, cum sigulus esset, relicta rota figulina et fumo, iuuenis adhuc Syracusas uenit. Et primum quidem utriusque, suis quisque temporibus, tyranni Syracusorum facti sunt, eius uidelicet ciuitatis, quae tum temporis & maximam dignitatem & opes immensas habebat, postea uero & reges totius Siciliae decreti, ac nonnullis Italiae quoque partibus potiti sunt. Agathocles uero non modo Africam aggressus, sed & huiusmodi regnandi libidini immortalis est. Vnde & de Publio Scipione, qui Carthaginensem primus expugnauit, ferunt, quod cum interrogatus esset, quos nam uiros simul & maxime ad perficiendum propositum industrios, & prudenter audacissimos fuisse putaret: de Agathocle & Dionysio, responderit. De talibus quidem utrisque sicubi incidit narratio, lectoris animum suspendendum, de quo illorum fortuna adhuc & de rebus humanis memorandum, & in genere doctrinae sermonem adijciendum: de praedictis uero uiris illud haudquaquam ut fiat, conueniens esse iudico. Hisce de causis auctarium sermonem hoc loco de Agathocle narrantes reieciimus: maxime ob id quoque, quod huiusmodi horribiles narrationes, & euentus stupendi, una tantum phantasia habent, dignam quae lectoris animum suspensum reddat. Caeterum non modo inutile est illas prolixè tractare ac spectare, sed & talium energia cum molestia quadam ac perturbatione perficitur. Sunt enim duo fines, utilitas uidelicet & delectatio, ad quos oportet respiciant illi, qui uel auditu uel uisum rem aliquam scrutari uolunt. Et quoniam illud maxime historicae narrationi

tionem competit, necesse est, ut ab utroque sine eiusmodi auctarius sermo stupendis calibus adiectus, aberrer. Quis enim euentus inopinabiles & rationi non consentaneos, imitari uolet? Nemo enim siue uideat, siue audiat ea quae praeter naturam & communem mortalium sensum fiunt, continè delectatur: sed initio semel quidem alia uidere, alia audire gestimus, propterea ut cognoscamus quomodo fiat, quod factum uidetur esse possibile. Quando uero credere coepimus, neminè delectat illis amplius immorari, quae a naturae cursu sunt aliena, neque uolet quisquam in rem saepius incidere eandem. Quare oportet ut quod dicitur, uel imitationis studium elicere, uel delectare possit. Si quis uero auctarius sermo alicui calamitose euentui praeter hosce fines adijcitur, conuenientior ille est tragodiae, quam historiae. At forsitan ignoscendum illis est, qui neque naturam, neque communes orbis res considerant: sed hi ipsis maiorum euentus maxime & stupendi uidentur, in quos ipsi obiter inter legendum incidentes, aut ex alijs audientes, animum adhibent. Vnde & fugit eos, quod plura quam par sit de rebus illis loquantur, quae nec nouae sunt, utpote ab alijs quoque dictae antea, neque uel prodesse uel delectare possunt.

DECIMISEXTI LIBRI HISTORIARVM

Polybij Epitome, Vuolfgango Musculo interprete.

De Philippo Macedone, & rebus Graecorum.

Philippus itaque, cum non modo ij quos obsidebat, ipsi resisteret, sed & hostes pluribus rostratis nauibus instructi irruerent, de euentu rerum haesitabat & perplexus erat. Quonia uero res imminentes nullam patiebantur electionem, praeter hostium expectationem, obsidionem soluit. Sperabat enim illum Attalus adhuc suffusionibus perficiendis immorari. Satagebat autem potissimum repentinam abnauigationem facere, credens se celeritate posse hostes praenire, & deinceps securè per terram Samum redire. Plurimum autem cogitationibus suis fraudatus est. Attalus enim & Theophiliscus simulatque illum obsidione soluta reuertì cognouerunt, coestim proposito incumbunt. Contigit autem, ut dissolutè nauigarèt, propterea quod, ut dixi, Philippum crederet adhuc conatibus coeptis immorari. Verum remigibus efficaciter usi, congressionem faciunt: Attalus quidem dextro latere cum duce hostium, Theophiliscus uero cum illis qui ad sinistram erant. Philippus tum temporis circumdatus, dato simbolo illis qui erant ad dextram, denunciatoque, ut nauibus puppetenus obuersis cum hostibus fortiter cofigerent, ipse cum lembis ad insulas inter uadum iacentibus sese recipiens, euentum praelij expectabat. Erat autem multitudo nauium Philippi ad certandum instructa, cataphractae quinquaginta tres, & cum illis non cataphractae, sed lembi, cum pristibus centum quinquaginta. Naues enim quas in Samo priores sunt naues oblongae, ac celerrime. Hostium uero classis, armatas naues habebat sexaginta quinque, una cum Byzantinis: deinde biremes nouem, triremes tres. Factio autem naualis pugnae initio, qui ex classe Attali erant, coestim cuncti uicini iniussu inter se concurrunt. Itaque Attalus cum incidisset in ostium, antennam in illam impellens, plagam illi sub undis infligit, & quamuis ij qui in tabulatis erant plurimum decertaret, tandem eam undis immergit. Philippus uero decuremis, praetoria nauis existens, praeter opinionem in manus hostium uenit. Nam biremis quaedam cum in illam incurrisset, uiolentam ei plagam circa medium fundum inflixit, & scalmum transis subiecit, sic ut impetum illius gubernator moderari non posset: quare cum suspensa esset, intractabilis erat & prorsus immobilis. Quod cum accideret, duae quinqutemes irruentes, ac nauem utraque parte uulnerantes, & illam & classarios in ea milites perdunt, inter quos erat & Democrates Philippi nauarchus. Illo autem temporis articulo Dionysodorus & Dinocrates, cum fratres essent & nauarchi, apud Attalum simul irruentes, hic in

hic in septiremem hostium, ille in octiremem, confidenter nauali pugna dimicabant. Dinocrates cum octireme congressus, plagā quidem supra undas accipit, quod nauis esset erecta, hostiū uerō nauē cum uulnerasset, primum quidē secedere non poterat, quamuis proram saepenumero pulsare tentaret, propterea quod Macedones alacriter usq; ad extremum periculum decertarent. uerum cum Attalus ipsi succurreret, & impetu in hostilem nauem facto cōgressum scapharū soluisset, Dinocrates praeter opinionē liberatur. Classiarj autē in nauē hostili cuncti alacriter decertantes interierūt, nauis uerō deserta relicta in manus Attali uenit. Dionysodorus uerō cum uolētō impetu ferretur, ipse qui dem uoto nauem hostilem uulnerandi frustratus est. uerum congressus hostibus, dextram remigum seriem amittit, & simul pyrſuchi confringuntur. Quo facto, circumdant eum undiq; hostes. Oborto autē clamore ac tumultu, reliqua quidē classiariorū multitudo cū nauī pereunt, ipse uerō Dionysodorus cū duobus alijs ad bireme ipsi succurrentē enatat. Reliquarū autē nauīū multitudo pari discrimine tenebatur. Quemadmodū enim hostes cum Philippo existentes, superiores illic erant, ita Attalus rostratarū nauīū multitudinem praestabat. Et ad hunc quidē modū dextrū Philippi cornu cōparatū erat, ut summa naualis praelii maneret ambigua, Attalus uerō maiorē uictoriae spē haberet. Rhodij autē initio quidē egressus ē portu, procul erant ab hostibus, sicuti supra dixi: uelocitate nauigadi, qua praestantiores multo erant hostibus, Macedones consequuntur & inuadunt, qui in postrema classis parte erant. Et primum cum Philippo pertinebant, conuersi periclitantibus succurrere cōpissent, Rhodij autē qui tardius portum fuerant egressi, cum Theophilisco iungerentur, tum nauibus in facie puppetenus ordinatis, utriusq; magno animo, cumq; clangore buccinae & uociferatione mutuo se adhortantes cōgrediuntur. Igitur nisi Macedones inter armatas naues lembos parassent, pugna illa facile ac breuiter terminata fuisset. Iam uerō Rhodij hoc pacto impediti sunt multis modis. Postquā enim ordines initio prima cōgressionē facta moueri cōpissent, erant cuncti inter se commixti, unde nec enauigare facile, nec naues obuertere, aut uiribus praestantioribus uti poterant, eo quod per lembos interruptentes impedirentur, qui iam ordines remigum impetebant, & molestabat iam proras: quandoq; & puppes inuadebant, sicut gubernatorū & remigum usus impediretur. Verum in obuertēdis puppibus, artificio quodam uti sunt. Etenim qui naues in proras obuertebāt, supra undas uerberabantur quidem ipsi, hostiū uerō nauibus plagas sub undis inferebant, quibus succurri non poterat. Hoc autem rarius contigit. Pugnam enim uniuersalem detrectabant, propterea quod Macedones sese fortiter etabulatis nauium sicubi cominus dimicaretur, defendebāt. Hostilium tamen nauium remigia, dum enauigare conabatur, admodū dispercentes, inutilia reddebant. Deinde rursus circumcirca nauigantes, alios puppetenus adoriebantur, alios ex obliquo & obuertos aggrediebantur: atq; ita nonnullos uulnerabant, alijs semper aliquid ex necessarijs deterebant: & hoc pacto pugnaes, hostiū naues uniuersas perdebat. Perspicue autē tres Rhodiorum quinqueremes periclitabantur, praetoria uidelicet, in qua Philiscus nauigauerat, deinde quā moderatatur Philostratus, tertia quā gubernabat Autolycus, Nicostriatus uerō inuaserat. Cū enim illa in hostiū nauim incidisset, & rostrū in ea reliquisset, accidit ut illa percussa, unā cū uiris mergeretur: ij uerō qui cum Autolyco erant, cum unda nauī per proram influeret, ab hostibus circumdati initio quidē fortiter certarent: tandē uerō Autolycus sic ut in armis erat, in mare sese proieceret, reliqui uerō confidenter dimicantes occiderentur. quo temporis articulo Theophiliscus cum tribus triremibus succurrens, nauem quidem seruare non poterat, propterea quod undis esset referta: duabus tamen hostilibus nauibus uulneratis, classiarjos qui in illis fuerant eiecit. Confestim autem pluribus circa ipsum lembis & nauibus rostratis circumfusis, plurimos classiarjos amittit, qui praclare certauerant: ipse uerō tribus uulneribus acceptis, cum audacter &

cter & confidenter sese in eo periculo gessisset, aegre nauem suam seruauit, succurrente ipso Philostrato, & in praesenti praelio alacriter adiuuante. Cum autem illius sese nauibus continxisset, renouato impetu rursus congregatur hostibus. Quamuis enim uiribus corporis debilitatus esset propter uulnera, animi tamen dexteritate & praclarior & confirmator erat quam antea. Contigit autem, ut duae nauales pugnae multum a se inuicem distantes fierent. Dexterū Philippi cornu, quod secundū primū propositū crebro terrā appetebat, haud procul aberat ab Asia. Sinistrū uerō, ut ijs qui in extrema parte classis erant ex conuersione succurreret, non multū distabat a Chio, & cum Rhodijs confligebat. Veruntamen Attalus dextrū cornu longē superabat. Et cum iam ad insulas propinquaret, in quas se Philippus subduxerat, ut euentum praelii expectaret, uidens quinqueremem ex suis extra praelium uulneratam ab hostili nauī submergi, properabat ut illi cum duabus quadriremibus succurreret. Cum autem hostilis nauis declinaret, & ueluti terram petens discederet, cupidius & contentiosius satagebat, an illa potiri posset. Philippus uerō uidens Attalum longius a suis auulsum, assumptis quatuor quinqueremibus, & tribus biremibus, & ex lembis quotquot in uicino erāt, properauit, & Attalū a nauibus suis exclusum, magno cum certamine scapham ad terram appellere coegit. Quo facto, Rex quidem assumptis secum qui in nauī fuerant, secessit in mare rubrū. Philippus uerō & nauibus & apparatu regio potitus est. fuerat enim Attalus arte quadā illo tēporis articulo usus. Etenim quae splendidiora erāt & apparatus regio, in tabulata nauis proiecit, ut qui primi ex Macedonibus lembis ad nauigarent, ubi uidissent poculorū copiam, & uestes purpureas, ac reliqua uasa istis cōsimilia, ab infestatione cessantes, ad istorū direptionē conuerterentur. Hoc pacto contigit, ut Attalus securē ad Erythreas secederet. Philippus autē quāuis in ea nauali pugna multo esset inferior, ac uictoria in uniuersum fraudatus, eo tamē casu, qui circa Attalū contigit, rursus erectus renauigat, ac sedulo naues suas colligit, hortaturq; uiros ut sint cōfidentes, sperentq; se nauali praelio uicturos. Subibat enim cogitatio quaedā hominibus istis & persuasio, quod Attalus perisset, ex eo quod Regia nauis a Philippo adduceretur. Dionysodorus uerō considerans quid Regi suo accidisset, dato symbolo naues suas colligit: quibus ad ipsum cōfestim cōgregatis, securē ad portus Asiae abnauigat. Per id autē tēporis Rhodij Macedonibus congressi, cū iam dudū infelicitate pugnaissent, ex eo se praelio, secessione per partes facta, eo praetextu exemerūt, quod nauibus suis succurrere properaret. Itaq; nauibus alijs reparatis, alijs in cōfliktu dilaceratis, in Chion abnauigant. Ex nauibus autē Philippi in cōfliktu Attali, perierūt decem, noniremes, septiremes, & sextiremes: cataphractarū uerō decē, & biremes tres, lembi uiginti quinque, unā cū supplementis. In cōfliktu uerō cū Rhodijs habito cataphractae decem, lembi quadraginta perierunt: captae sunt duae quadriremes, & lembi septē cū supplementis. Ex nauibus Attali submersae sunt biremis una, quinqueremes duae, & ea quae Regis fuerat. Rhodiorū uerō perierūt quinqueremes duae, triremis una, capta autem est nulla. Interierūt ex uiris Rhodijs sexaginta, ex militib. Attali septuaginta, ex copijs Philippi Macedonibus ter mille, & ex supplementis sex millia. Capti sunt autē ex socijs & Macedonibus circiter duo millia, Aegyptiorū uerō septingenti. Itaq; naualis haec pugna huiusmodi exitū sortita est. Vēdicabat autē sibi uictoriā Philippus, duabus de causis: una, quod Attalo ad terrā profligato, nauem illius occupasset: altera, quod ad Argennū, sic dictū, ad nauigasset, illicq; stationē nauigiorū fecisse uideret. Cōsimilia fecit & sequenti die, collectis nauigijs, ac mortuorū qui cognoscerent, sublatione facta, quo praedictā imaginationē efficeret. Quod autē ne ipse quidē spē haberet uictoriae, paulo post & Rhodij & Dionysodorus manifestū fecerūt. Nā sequenti die cū adhuc in proposito esset Rex, missis inter se nūcijs ad nauigarūt aduersus eum, & classe illi porrecta fronte opposuerūt. Cū autē nemo ex aduerso ad nauigaret, renauigarūt ipsi ad Chion. Philippus uerō cū antea nūquā tot uiros ne in mari quidem, uno tempore amisisset, grauius eam facturā ferebat, &

admodū confictum detrectabat. Coram exteris quidem quouis modo cogitationes suas abscondere conabatur, quamuis res ipsæ non permitterent. Nam præter alia, etiam ea quæ post pugnam accidebant, cunctos spectatores stupefaciebant. Quoniam enim tanta hominum multitudo perierat, totus portus per id temporis mortuorum cadaueribus sanguine & armis naufragum replebatur. Diebus consequentibus uidebantur litora cōmixtura iam dictorum omnium cumulari: unde non ipse modò, sed & cuncti Macedones in consternationem hãud uulgarem incidebant. Theophiliscus uerò, cum uno die superuixisset, patriæq; de nauali pugna scripsisset, ac Cleonæum copiis suo loco percussisset, dolore uulnerum moritur, uir & in prælio strenuus, & propter propositum memoria dignus. Cum enim ille manum cum Philippo conferere non auderet, cuncti moras neceiebant, audaciam Philippi metuentes: ubi uerò ille bellū inchoasset, coegit patriã suã ut eodẽ tẽpore simul ad bellū accingeretur. coegit & Attalũ, ne cunctaretur, sed ad bellū sese pararet, ac fortiter dimicaret. Itaq; nõ immeritò Rhodij mortuũ quocq; eiusmodi profecti sunt honoribus, quibus nõ eos eos modò, qui tũ uiuebant, sed & posteros ad hoc stimulabãt, ut pro patriã periclitari uellent. Quid igitur in eo spectabatur impetu? Nihil aliud quã rerum natura. Plerunq; enim sic accidit, ut multi ea quæ sunt impossibilia propter spes relucescentes, concupiscentia rationem singulorum superante, appetant: & ubi res ipsas opere aggressi sunt, nullo pacto à proposito declinare sustineant, eo quòd mente sint obtenebrata & seducta, propter conatum impossibilitatem, & molestiam eorum quæ occurrunt. Postea uerò Philippus cum ciuitatulam aliquoties frustra oppugnasset, propterea quòd munita esset, propugnaculis & pagis in agro uastatis recessit. Cum inde discessisset, castrametatus ad Prinaßum, obsidere cœpit, & oppugnare per fodinas, ubi nihil effecisset, propterea quòd locus ille petrosus esset, tale quid excogitat. Interdiu quidem strepitum subterraneum edit, quasi muros subruere moliretur, noctu uerò terram aliunde comportat, & circa fossarum ora coaceruat, ut eos qui in ciuitate erant consideratione tam multæ telluris egestæ consternatos redderet. Igitur Prinaßei initiò quidem constantes ac fortes permanent: ubi uerò misisset ad eos Philippus, significassetq; quòd murus ipsorum ad tertiam stadij partem submolitus esset, ac percontatus esset utrum ciuitate securi excedere, aut unã cum ciuitate ipsis fundamentis prorsus exulsis perire uellent, tum uerbis huiusmodi fidem dantes, ciuitatem tradiderunt.

De ciuitate Iassæorum fragmentum.

Iassæorum ciuitas in Asia sita est in sinu qui medijs facit inter Neptunum Milesiæ & ciuitati Myndiorum adnuncupatur: apud plurimos uerò ex Vargylitæ ciuitatibus, quæ ad secessus illius conditæ sunt, agnominatur. Feruntur autem initiò coloni fuisse Argiorum. Postea uerò cum maiores eorum, filij Nileis in Milesiam inducti essent, Mileto condidisse, propterea quòd in bello Carico periclitati fuissent. Magnitudo autem ciuitatis decem stadiorum est. Fama autem est, & creditur, apud Vargylitæ, quòd statua Dianæ Cindyadis, quamuis sub dio sit, neque nebulam, neque pluuiam patiatur, sicut & statua Vestæ apud Iassæos. Et ista etiam historiographi nonnulli dixerunt. Ego uerò nescio quomodo eiusmodi historiographorum sententijs toto hoc tractatu constanter repugno & succenseo. Videntur autem mihi tanta prorsus puerilem sensum respicere, qui citra considerationem non modò absurda, sed & impossibilia complectitur. Etenim si quis corpora quædam sic illuminari posse diceret, ut umbram non constituant, id animi prorsus esset insensati, quod Theopompus fecit, dicens eos qui in templum Iouis quod in Arcadia est, ingrediuntur, hãud adumbrari. Huic autem conforme est quod iam dicitur. Itaque in omnibus quidem illis quæ plebis pietatem erga numen conseruant, condonandum est nonnullis historiographis, qui de talibus monstruosa loquuntur: in eo uerò quod modum hunc excedit, ignoscendũ nõ est. Est forsitan in qualibet re quantitas descriptu difficilis, imò & impossibilis.

bilis. quapropter et danda uenia est, si modicè quis per ignorantia à uero aberrauerit: reprobandum uerò, mea quidẽ sententia, quicquid modũ excefferit.

De Publio Scipione.

Publius uerò Scipio hãud diu post ista tempora reuersus est ex Africa. Cum autem expectatio multitudinis magnitudini gestorum conformis esset, contigit magnam fieri circa hunc uirum imaginationem, & plebis erga illum beneuolentiam: id quod hãud immeritò, neq; præter rationem accidit. Cum enim nunquam se Annibalem Italia eiecturos, ac periculum quod ipsis & socijs imminerebat, excussuros putarent, iam tũ constanter non modò quauis formidine & calamitate liberati, sed et hostib. dominari uidebant, eam ob causam excellentissimo gaudio perfundebantur. Vbi uerò triumphauit etiã, tum adhuc amplius per eorum efficaciam quæ inducebantur, de præcedentibus periculis admoniti, immodica afficiebantur: cum erga deos eucharistia, tum erga tantæ mutationis authorem beneuolentia. Syphax enim Massyltorum Rex, in triumpho per ciuitatem, unã cum reliquis captiuis ducebatur, qui & aliquanto post in carcere uitam finiuit. Hisce sic gestis, Romani multis continuis diebus & certamina edebant, & panegyres splendide celebrabant, habentes ad ista suppeditatricem Scipionis liberalitatem & magnanimitatem. Verum pulchrè res grandes ordiri, & impetu quodam ad incrementa rerum contendere, multis iam contigisse: at propositum ad finem deducere, & sicubi fortuna obstiterit, ratione & industria id quod alacritati ac promptitudini decedit, adimplere, paucorum esse uidetur. Quocirca rectè quis Attali & Rhodiorum delidiam reprehenderit, regiũ uerò & magnificũ Philippianum, propositiq; constantia laudauerit: non quòd omnino laudandum sit illius ingenium, sed quantum præsentem illius impetum & conatum cõcernit. Hanc autẽ distinctionẽ eam ob causam induco, ne quis nos à nobis ipsis disidere suspicetur, qui cum paulo antè Attalum & Rhodios laudauerimus, Philippum uerò reprehenderit, nunc contrarium faciamus. Nam propterea in initio operis sic distinxim, ut necessarium esse dixerim, eosdem aliquando laudare, aliquando rursus reprobare: eo quòd rerũ momenta & euentus cum ad peiora, uel aliquando ad meliora inclinant, mortalium animos frequenter immutant. Accidit etiam aliquando, ut homines secundũ naturã suam nunc ad ea quæ cõueniunt, nũc ad cõtraria contendant: quorũ mihi iam unũ circa Philippum accidisse uidef. Quoniã enim propter accepta detrimẽta excandescere, iraq; & furore plus æquo utebatur, animo obfirmato & stupendo præsentib. sese occasionibus accommodabat: & hoc ingenio aduersum Rhodios & Attalũ regem in surgens, rebus sequentib. potitus est. Hæc propterea dicere uolui, quòd nonnulli, perinde atq; mali ac deficientes cursores, relicto primo seruore cœptis desistunt: aliqui uerò hoc ipso potissimum aduersarios superant, quòd in proposito constanter perdurant.

De Abydo & Sesto, ciuitatibus mariim inuicem oppositis.

Situm autem & commoditatem Abydi & Sesti ciuitatum pluribus quidem recensere, uanum uidetur, propterea quòd cunctis ea quæ modici sunt momenti, propter uulgarem locorum usum patent: at summam lectorẽ considerationis gratia cõmonefacere, hãud arbitror in præsentem fore infrugiferũ. Sciendum autem est, ea quæ nunc de prædictis ciuitatibus dicenda ueniunt, non tam ex ipsarum locis, quam ex oppositione & collatione desumi. Quem admodum enim ex eo pelago, quod à nonnullis Oceani, ab alijs Atlantici nomine uocatur, in nostrum mare nauigari non potest, nisi per angustiam, quæ est ad columnas Herculis: sic neq; ex nostro mari in Propontidem & pontũ perueniri potest, nisi per interuallũ, quod est inter Abydum & Sestum, nauigatio fiat. Secundum id autem quod amborum portuum apparatus fortuna secundum quandã rationem instituit, eum portum qui est ad columnas Herculis, latiore esse cõtingit eo qui est ad Hellepontum. Est enim ille stadiorũ sexaginta: is uerò qui ad Abydum, duorum tantũ: id quod ex eo factum esse

Cc 2 coniectu-

*Linium lib. 30. p. 566. uerbis
rem Polybium profert.
Syphax uero captiuis
paulo ante Scipio nis
triumphum memorat.*

coniecturari poterit, quod externum illud mare nostro est latius. Est autem ostium illud ad Abydum, commodius eo quod est ad columnas Herculis. Nam hoc utrinque ab hominibus habitatur, & constitutione inftar portæ, propter mutuum rerum communicationem: & alicubi pontem quoque habet, propter eos qui pedes ad utramque Epirum transeunt, alicubi uero indefinenter nauigatur. Illud uero quod ad Columnas Herculis est, rarum usum habet, propterea quod parum est mutui commercij gentibus illis, quæ partim ultra mare in Africâ, partim in Europa sedes suas habent, & quod externum illud pelagus in usu & experientia non est. Ipsa autem Abydenorum ciuitas utraque parte extremis quidam Europæ finibus circumdatur: portum autem habet, unde a quouis uento ad nauigantes uideri possunt. Verum extra influxum illum qui è mari est ad portum, nemini possibile est, ut ad ciuitatem appropinquet, propter celeritatem & uiolentiam fluxuum, qui est in uado.

Rursus de Philippo Macedonum.

Attamen Philippus, cum alijs cancellos, alijs uallum circumdedisset, Abydenos & terra & mari obsedit. Ipsa uero praxis neque secundum magnitudinem apparatus, neque secundum uarietatem adinventionum, quæ in ipso sunt opere declarata, per quas obsessi inuicem machinari et alij alios arte circumuenire solent, admirabilis extitit: uerum secundum obsessorum dexteritatem, & animorum alacritatem si qua alia, digna est memoria & que traditione perueniat ad posterum. Initio quidem illi qui Abydum inhabitabant, propria fiducia ducti, fortiter Philippi apparatus pertulerunt: & ex machinamentis quidem, per mare adhibitis, alia lapidum eiactationibus, percussa conquassarunt, alia igne succenderunt: sic ut hostes egre naues ex eo discrimine eriperint, structuras uero per terram applicatis aliquousque fortiter resisterunt, haud desperantes se uictoriam contra hostes obtenturos. Postquam uero propugnaculum quod extra muros erat, suffossionibus corruit, ac Macedones postea per fossas ad eum murum peruenerunt, quæ ciues intus opposuerat, tandem legatos miserunt Iphiadem et Pantacnotum, Philippumque ciuitatem in suam potestatem ea tam conditione accipere iusserunt, ut milites confederatos, Rhodiorum uidelicet & Attali, dimitteret, ac libera corpora, quorum quæque uellent, pro uiribus, unam cum uestitu, euadere sineret. Cum uero Philippus præciperet, ut uel cuncta in potestatem suam darent, uel fortiter pugnarent, redierunt legati. Abydeni auditis illis, ecclesiam conuocant, ac de rebus urgentibus animo deiecto consultant. Statuunt igitur, primum seruos dare liberos, ut haberent eos unam citra recusationem certantes, deinde cunctas uxores in templum Dianæ, liberos unam cum nutricibus in gymnasium, denique argentum & aurum in forum, adhuc uestimenta alicuius momenti in triremem Rhodiorum & triremem Cyzicenorum congregare. Cum ista decreuissent, & unanimiter illa, secundum quod decretum fuerat, perfecissent, rursus colliguntur in ecclesiam: & quin quaginta uiros ex senioribus eligunt, potissimum fide dignos, & qui corporum adhuc uiribus, pollerent, quo decreta perficere possent: et illos coram ciuibus uniuersis iureiurando obstringunt, ut si quidem muros ab hostibus occupari cernerent, tum & liberos & uxores occiderent, & naues prædictas succenderent, argentum & aurum secundum iusiurandum in mare proijcerent. Deinde sacerdotibus adhibitis, coniurant omnes ut uel hostes uincerent, uel pro patria pugnantem morerentur. Post omnia mactatis uictimis sacerdotes & sacerdotum coniuges de prædictis execrationibus super holocaustis facere cogunt. His ita confirmatis, aduersum hostium effossiones quidem iam non amplius effundunt: sed hoc animo sese obfirmant, ut si murus caderet, supra ruinam illius starent, & ad mortem usque contra uiolentes dimicarent. Quapropter recte quis Phocensium dementiam, & Acarnanorum alacritatem, hac Abydenorum audaciam superari dixerit. Vident enim & Phocenses consimilia de necessarijs suis decreuisse, quauis de uictoria non profus desperassent, quod contra Thebalos sub dicto ex acie dimicaturi essent. Consimiliter et Acarnanorum gens, cum Aetolorum impetum peruidisset, talia de rebus imminentibus, consultarunt, de quibus nos singulatim antea diximus.

Abydeni

Abydeni uero conclusi, & salute propemodum desperata, communi uocata cum liberis & coniugibus fatum hoc experiri maluerunt, quam ad huc uiuentem eo esse proposito, ut liberos & uxores suas in manus hostium darent. Quam potissimum ratione fortunam quis propter Abydenorum casum accusare poterit, quod cum prædictorum quidem calamitates miserata confestim illis succurrerit, ac desperatis uictoriam simul & salutem largita sit, circa Abydenos uero contrario modo animata fuit. Nam & uiri occubuerunt, & capta est ciuitas, liberique cum ipsis matribus in potestatem hostium uenerunt. Cum enim murus cecidisset, supra ruinam illius secundum iusiurandum stantes adeo confidenter aduersum hostes decertarunt, ut Philippus cum Macedones per uices ad noctem usque ad dimicandum substituisset, tandem pugnam eam intermittere, & ægre de toto conatu sperare coactus sit. Non enim duntaxat super mortuis stantes Abydeni, cum periclitarentur, confidenter certabant, neque gladijs tantum & hastis audacter pugnabant: sed cum illis amplius uti non possent, uiolenter irrumpentes Macedones apprehendebant, & alios unam cum armis subuertebant, aliorum hastis confractis cum fragmentis illarum indefinenter eos percutiebant, accuspides earum in facies & reliqua nuda loca impingentes prorsus reprimebant. Nocte ingruente, ac pugna soluta, quoniam plurimi super ruina muri occubuerant, ac reliqui labore ac uulneribus eneruati erant, Glaucides ac Theognetus paucis quibusdam ex senioribus collectis, graue illud & præclarum ciuium uotum, propter priuata suæ salutis spem immutant. Statuunt enim liberos & uxores captiuitati permittere, & mox orto die sacerdotes & illorum coniuges cum uitis & infulis mittere ad Philippum, ut supplices, facta precatione, ciuitatem illi traderent. Per id autem temporis Attalus Rex, cum Abydenos obsidione cingi audisset, per mare Aegeum Tenedum nauigat. Consimiliter et Marcus Aemilius iunior, Romanus, ad Abydum usque nauigans uenit. Romani siquidem cum certo de obsidione Abydenorum Rhodijs agentes audissent, uellentque ipsi Philippo iuxta quod mandatum erat, loqui, & causam cognoscere, ob quam reges bello adoriretur, hunc Aemilium miserant: qui etiam cum ad Abydum colloquium Philippi consequutus esset, indicauit illi, hortari ipsum Senatam Romanum, ne quem Grecorum bello impeteret, nec se rebus Ptolemæi immisceret, de eo quod Rhodios & Attalum iniuria affecisset, factis facturum se polliceretur: & si ista ad eum modum faceret, pacem retineret in minus obsequi uellet, ad bellum sese contra Romanos pararet. Cum Philippus hunc docere conaretur, quod Rhodij ipsum primi inuasissent, sermone illius interrupto, inquit Marcus, Quid autem Athenienses? Quid Ciani? Quid iam Abydeni? Et quis horum te primus inuasit? Rex uero, ad tres istas interrogationes quid diceret hæsitans, dicebat se ignoscere ipsi arroganter loquenti, primum quod iuuenis esset, & rerum imperitus: deinde quod esset optimus ex ipsis (uerum hoc erat) potissimum autem petere se à Romanis, ne foedera transgredierentur, nec bellum sibi inferrent. Si uero id etiam facturi essent, defensurum se res suas strenue, & deos auxiliandi gratia inuocaturum. Igitur isti, hisce dictis, à se inuicem discesserunt. Philippus uero ciuitate Abydenorum potitus, cunctam substantiam ab Abydenis comportatam, in promptu accepit. Cum uero multitudinem, & impetum eorum uideret, qui & se & liberos & uxores occidebant, incendebant, strangulabant, in puteos abiciebant, & de tegulis suspendebant, obstupescens, siue etiam dolens super his quæ fiebant, denunciât illis, dari per tres dies interstitium illis qui se ipsi uel strangulare uel occidere uellent. Abydeni uero præoccupantes illa, iuxta primam constitutionem, rati que se nisi hoc facerent, esse ueluti proditores eorum qui pro patria certarant & interierant, haudquaquam uiuere sustinebant, quotquot uinculis nondum, uel alijs huiusmodi necessitatibus obstricti erant. Reliqui omnes incunctanter, iuxta cognationes ad mortem ruebant.

Cc 3 De Phi

De Philopœmene, & rebus Achæorum.

Philopœmen uerò, cum inter ualla cunctarum Achæicarū ciuitatū, & quæ eodem itinere Tegeam uenire possent, secum ipse reputasset, ad omnes ciuitates epistolas scribit, illasq; ciuitatibus longius distitis tradit: sicq; diuidit, ut singule nō eas modò haberent, quæ ad ipsas pertinebāt, sed & quæ aliarū erāt ciuitatū, quot in eandem uiam incidebant. Scripsit autē in primis ad magistratus talia: Vbi epistolam acceperitis, confestim curate ut qui per ætatem arma ferre possunt, quinque dierum comœatu, & quinque argenteis singuli instructi, cuncti congregentur in forum. Huc ubi collecti fuerint, acceptos ducite ad ciuitatem ex ordine sequentem. Illuc ubi ueneritis, epistolam reddite eius ciuitatis magistratui scriptam, & obedite scriptis. Et hæc in ea erant epistola scripta, quæ pertinebat ad eos qui in ulteriore ciuitate erant, nisi quod nomen sequentis ciuitatis habebat, non eius ad quam erat facienda expeditio. Et quoniam huiusmodi nuncupatarum epistolarum dispositio continua erat, primū nemo intelligebat ad quid & quorsum fieret iste apparatus: deniq; quò tenderet expeditio, nemo prorsus sciebat, præter ciuitatem sequentem. Itaque cuncti hæsitantes, & ad se uenientes accipiebant, & ad proximā ex ordine ciuitatē unā cum illis proficiscebantur. Quoniam uerò nō ex æquo ultiores ciuitates à Tegea distabant, illis literas non simul omnibus tradidit, sed ex ordine singulis. unde accidit, ut neq; incolis, neq; ijs qui adueniebant, quid futurum esset scientibus, cuncti simul Achæi per omnes portas armati ingrederentur. Hæc autem per militarem industriam in animo proposuerat, propter multitudinem auscultatorum & exploratorum, quos tyrannus habebat. Eo autem die, quo multitudo Achæorum Tegeam erat congreganda, electos quosdam militum, qui nocturno itinere Selasiam transirent: & sequenti die, mox orta luce, ad Laconicam accederent. Si uerò stipendiarij occurrentes negocium ipsis facturi essent, mandauit ut Scotitam secederent, & in reliquis Didascalondi Cretensi obedirent. Nam illi totius huius instituti causam crediderat & commiserat. Illi itaq; confidenter ad constitutum locum profecti sunt. Philopœmen uerò cum cœnam in horas parari iussisset Achæis, copias Tegea eduxit, ac nocturno itinere strenuè usus, circa matutinum diluculū exercitū duxit ad locum circa Scotitam nuncupatū, qui medius est inter Tegeā & Lacedæmona. Stipendiarij uerò qui Peglenæ erant, sequenti die mox atq; speculatores cōcursum hostiū significassent, in promptu accurrebant, sicuti solent, & hostes inuadebant. Achæis uerò iuxta mandatum acceptum retrocedentibus, insectabantur eos à tergo confidenter & audacter. Simul autem atq; inciderunt in insidias, exurgentibus in eos Achæis, alij trucidati sunt, alij capti.

DECIMISEPTIMI LIBRI HISTORIARVM
Polybij Epitome, Vuolfgango Musculo interprete.

De pace inter Philippum Macedonem & reliquos Græcos, interuentu
Titi Romani ducis tractatur.

lib. 32. p. 604.

Lapso itaq; tempore determinato, adest Philippus ex Demetriade in sinum Melieum uectus, lembos habens quinque, & pristinam unam, in qua ipse nauigabat. Erant autē cum eo Macedones, Apollodorus & Demosthenes scribæ. Aderat ex Bœotia Brachylles. Achæus uerò Cylliadas, Peloponneso profugus, propter causas antea à nobis dictas. Cum illis aderat & Samynander Rex, & ab Attalo missus Dionysodorus. Et ciuitatibus & populis aderat ex Achæis Aristænetus & Xenophon, à Rhodijs Acefymbrotus & Nauarchus. Ab Aetolis Phæneas dux exercitus, & plures alij ex ciuitatibus. Cum autē iuxta Nicæam ad mare appropinquassent, stabat Titus Romanus in litore. Philippus ubi ad terram propè ad nauigasset, manebat in nauibus sublimis. Iubente Tio ut descenderet, surgens è nauī, nō descensurū se, dicebat. Illo

Illo rursus dicente, quem nā timeret: respondit, timere se quidem neminem, præter deos: uerū multos adesse quibus non fideret, maximè Aetolos. Romano duce admirante ac dicente, equū esse discrimē omnib. & tēpus illud cōmune: respondens Philippus, haud rectè hoc ab eo dici aiebat. Nā etiam si Phæneas aliquid accideret, multos tamē futuros qui duces Aetolorū esse possint: at si Philippus interiret, nō esse in præfenti aliquē Macedonū regem. Videbatur itaq; cunctis colloquium illud molestè & odiose inchoasse. At Titus iubebat ut loqueretur de rebus, quarū gratia aduenisset. Respōdebat Philippus, nō sibi, sed ipsi hoc conuenire: ideoq; petere se, ut exponeret quid nam faciens pacem habiturus esset. Romanus dux simplicem sibi sermonem & manifestum competere dicebat. Iubere se, ut ex omni Hellade cederet: captiuos & profugos singulis, quos haberet, restitueret: loca Illyridis Romanis traderet, quæ post pacta in Epiro cōposita occupasset: Ptolemæo ciuitates omnes redderet quas post mortē Ptolemæi Philopætris abstulisset. His dictis, Titus ipse quidē dicendi finē fecit: uerū ad alios conuersus, iussit singulos edicere, quæ in mā datis haberent. Primus itaq; Dionysodorus ab Attalo missus exorsus, naues eum reddere debere dicebat, quas regi in pugna nauali circa Chium abstulisset, & cum nauibus ipsos quoq; captiuos. Deinde templum Veneris, & Nicolaphorium, quæ destruxisset, restaurare. Post hunc Acefymbrotus prætor clas- sis Rhodiorum, Philippum iubebat cedere Peræam, quam ipsis ademisset: deinde præsidia tollere, quæ Iasi & Vargylijs & in ciuitate Eromeorum haberet: ad hæc & Perinthios iuri ciuitatis Byzantinorum restituere, & abscedere Sesto, & Abydo, & emporijs, ac portibus per Asiam omnibus. Post Rhodios Achæi Corinthum repetebant, & ciuitatem Argiorum indemnem & illæsam. Post istos Aetoli, primū iubebant perinde atq; Romani, ut totam Helladem relinquere: deinde ciuitates illæsas & indemnes restitueret, quæ antea Aetolorum conciuces fuissent. Cum ista Phæneas Imperator Aetolorum dixisset, Alexander subsequutus, quem uocabant Ilium, uir apparens industrius esse ad res gerendas, et potens ad dicendum, Philippum dicebat neq; pacem nūc sincere querere, neq; strenuè bellum gerere, sicubi hoc fieri conueniat, sed in conuentibus & colloquijs insidiari, obseruare, & ea quæ hostis sint facere, in ipso quoq; bello iniquè se & haud generose agere. Etenim cum hosti à fronte sit occurrendum, fugere ipsum manifestum congressum, & interea ciuitates succendere & diripere, & huiusmodi uoluntate uictum, uictorum præmia corrumpere: quamuis priores Macedonū reges hoc animo præditi non fuerint, sed longè diuerso. Pugnas enim illos sub dio manifesto conflictu frequenter, ciuitates uerò perrandè euerisse ac perdidisse. Et hoc manifestum esse cunctis, cum ex bello Asiatico ab Alexandro aduersus Darium gesto, & ex successu illius disceptatione, qua cuncti bella contra Antigoniū propter Asiæ principatum gesserunt. Consimiliter & horum posteros ad Pyrrhum usq; hoc usus esse proposito, ut contra hostes manifesta dimicatione alacriter pugnant, & cuncta facerent quæ ad mutuū armatorum conflictum pertinerent: ciuitatibus uerò pepercisse, propterea quòd uictores illarum magis uicti essent, & quòd apud subditos in precio haberentur. Etenim ea disperdere, quorum gratia bellum instituitur, & bellum ipsum relinquere, esse ualidissimæ infantiæ opus: id quod tum Philippum facere dicebat. Perdidisse enim illum tot in Thesalia ciuitates, cum amicus esset ac socius belli, quo tempore ex angustijs Epiri proruperit, quot nemo unquam ex illis qui bella cum Thesalis gesserunt. Cum huiusmodi multa quoq; alia eiusdem argumenti protulisset, tandem hisce uerbis usus est. Interrogabat Philippum, quare Lysimachiam, expeditionem cum Aetolis, ac ducem exercitus ab ipsis habentem, eiectione illo occupasset, & in ciuitate præsidia locasset. Deinde qua ratione Cianos conciuces Aetolorum, amicus adhuc Aetolorū existens, depopulatus esset. Ad hæc quo prætextu iam detineret Eschinum, & Thebas Phthias, & Pharfalum & Larissam. His dictis, Alexander obticuit. Philippus uerò, cum terræ uicinijs esset factus,

factus, quam antea, exurgēs in nauī, sermonē Alexandri Aetolicū esse et theatricū dicebat. esse enim id notū omnibus, quod nemo eos perdat quos habet belli socios, sed iuxta temporū casus principē cogi, ut multa præter animi sui sententiā faciat. Rege adhuc ista dicēte, Pheneas oculos uitiatos habens, Philippo pluries obloquebat, nugari eum dicens. Debere enim eum uel pugnādo uincere, uel uictorū iussis obedire. Philippus, quamuis defatigaret, haud tamē linguā suā cōsuetudine abstinebat. sed conuersus, Hoc, inquit, o Phænea, uel cæcus uiderit. Erat enim iritabilis, & ad id ueluti natus, ut falsē homī mines irideret. Rursus autē ad Alexandrū conuersus: Interrogas me, inquit, Alexander, quare Lysimachiā occuparim? Ob eam uidelicet causam, ne per uestram negligentia & socordia à Thracibus uastaretur: quemadmodū nūc accidit, postquam milites inde propter presens hoc bellū abduxī: qui non illic occupandi, sicut tu dicis, sed custodiendi gratia fuerunt. Cianos ego bellū non intuli: sed cum Prusias eos impugnaret, succurrens illi, unā cum eo ciuitatē eorū cepi, cuius rei uos authores fuistis. Cū enim & ego & alij Græci frequenter missis ad uos legatis peteremus, ut lex illa abrogaret, quæ uobis potestatis, prædam è præda ducere, facit: respondistis, oportere prius Aetoliā ex Aetolia tollere, quam istam legē. Cum autē Titus quid nā id esset admiraret? Rex illi rem istā declarare conatur dicens, Aetolis hanc esse consuetudinē, ut non solū illos illorūq; regionē inuadant, contra quos ipsi bellū gerant: sed & si alij inter se dimicēt, qui Aetolorū amici sint & socij, nihilominus Aetolis sine cōmuni decreto utraq; partes & regionē earum inuadere & occupare liceat: atq; ita Aetolis nullas esse nec amicitia nec inimicitia leges, sed esse eos omnibus illis qui de re quapiā inter se disceptant, paratos inimicos & hostes. Vnde ergo habent isti iam cuius me accusent? Erā ego Aetolis quidē amicus, sed iuxta & socius Prusia: & cōmisi aliquid aduersum Cianos, ut socijs meis succurrerē. Hoc uerō grauissimum est omnīū, qui se Romanorū hostes constituerāt, Macedonem uniuersa Hellade cedere iubent. Nam illud pronūciare, prorsus quidē est arrogans. At si Romani hoc dicāt, tolerari potest: quod uerō Aetoli dicunt, ferri non potest. E' qua uerō iubetis me Hellade excedere? Et quomodo terminatis illam? An non plures ex ipsis Aetolis sunt Hellenes? Nam populus Agraorum & Apodotarum, adhuc & Amphilochorum non pertinet ad Helladem? uel illos quidem mihi conceditis. Tito ridente: At erga Aetolos, inquit, ista mihi sufficiant, quod Rhodios uerō & Attalum concernit, iusto iudicio æquius censerī poterit, ut isti nobis captiuos uiros et naues restituant, quam nos illis. Neq; enim nos Rhodios & Attalū priores inuasimus, sed nos illi citra controuersia. Veruntamē tuo iussu Rhodijs reddimus Peræam, Attalo naues & uiros, qui seruari sunt. Destructionē uerō Nicephori, & delubri Veneris, restaurare non possumus, quod plantas uerō & hortos cōcernit, mittam qui locum illum colant, & incrementi amputatarum arborū curam gerant. Rursus Tito propter derisionē Philippi ridente, progressus Philippus ad Achæos, primū beneficia recensuit, quæ illis Antigonus impenderit, deinde sua quoq;. Præterea protulit & magnitudinem honorum, quos ipsis Achæi exhibuerint. Tandē & decretum legit, defectionis ipsorum & transitionis ad Romanos. Qua occasione multa de Achæorum præuaricatione & ingratitude dixit. Attamen Argos illis restitutum se pollicitus est. De Corintho uerō, aiebat se cum Tito consultaturū. Cū hæc dixisset ad alios, Titū interrogat, ad illum sibi & Romanos sermonem esse dicens, utrum putet excedendum sibi esse ciuitatibus & locis à se inter Græcos acquisitis, uel à maioribus suis acceptis. Illo autem silente, in promptu quidem occurrere parati erant, & respondere, pro Achæis Aristænus, & pro Aetolis Phæneas. Verū cum hora terminaretur, sermo illorum tempore exclusus est. Philippus dari sibi petijt, qui cuncta conscriberent, quibus pax facienda ueniret. Cum enim solus esset, aiebat se non habere, cum quo consultans rationē de impostis reddere posset. Titus autē quamuis haud illibenter Philippum

lippū ridente audiret, nolens tamen illud intelligi ab alijs, & ipse Philippū e contrario risit, dicēs: Haud immeritò solus es Philippe. Amicos enim, qui tibi consultissimū uoluerunt, cunctos occidisti. Macedo uerō Sardonicē subridens, obticuit. Et tunc cūcti quid uellent, scripto dedere Philippo, quo facto, discessum est, determinato rursus alio conuentu ad Niccā in die sequentem. Die crastino Titus cum suis ad locū deputatum uenit, in quo reliqui cuncti erant. Philippus uerō non aderat. Ut autē dies iam admodum processerat, ac Titus propemodum de aduentu illius desperauerat, aduenit Philippus crepusculo uespertino, cum illis apparens quos & antea secum habuerat: ac dicens, se diē illum truiisse molestia hesitationis ac difficultatis eorum quæ ipsi essent imposita, ut uerō alijs uidebat, ad hoc illud fecerat, ut Achæorū & Aetolorum accusationē tempore excluderet. Viderat enim præcedente diē, cum discederet, hosce ambos paratos ad hoc esse, ut sese defenderēt, ac de ipso quererent. Quapropter etiā tum cū uenisset, Romanorū ducē orabat, ut seorsum de præsentī causā secum tractaret, ne uerba tantū ab utroq; acerbē disceptantibus dicerent, sed & finis aliquis ei disceptationi imponeret. Cum id autē sæpius orasset, & obnixē petisset, quærebat Titus à præsentibus, quid sibi faciendū putarent. Iubentibus illis ut cōueniret cum eo, & quæ dicerent perciperet, assumpto Appio Claudio millenario, alijs parūper à mari secedentibus, ut illic maneret iussit: & Philippo dixit, ut egredierentur. Rex uerō acceptis ad se Apollodoro & Demosthene, nauī descendit: ac Tito diutius aliquanto loquitur. Quæ sint autē ab utroq; tū temporis dicta, difficile est cōmemorare. Titus itaq; cū Philippus secessisset, reliquis quæ pposita à rege essent declarat: nepe q; Aetolis Pharsalū et Larissam reddere uellet, Thedas uerō restituere nollet. Rhodijs Pergā cederet, Iassō uerō et Bargyllias nō cederet. Achæis Corinthū & ciuitatem Argiorū, Romanis quæ in Illyride haberet, unā cū captiuis omnibus, tradere. Attalo uerō & naues & ex uiris in nauali pugna captis quotquot superessent, restituere uellet. Cum autē cuncti qui aderant eā pacti constitutionē moleste ferrent, & primū generale statutū faciendū esse dicerent, nimirū ut uniuersa Hellade cederet: sin minus, particularia illa uana & inutilia futura. Hanc illorū disceptationē uidens Philippus, ueritusq; futuras accusationes, Titū orat, ut conuentū illū suspenderet in diem crastinū, propterea quod hora ad uesperam uergeret. Aut enim persuasurū se, aut passurū ut sibi persuadeat, dicebat. Cum hoc Titus concessisset, ad litus Throniū rursus conuenire statuit, atq; ita discedit. Sequenti die ueniūt omnes ad locum determinatū hora constituta. Philippus paucis præfatus, petit ab omnibus, maxime à Tito, ne tractatio pacis abrumperet, quod plurima essent ad pacificationis constitutionē ducentia, siquidē per ipsos non staret, quo minus controuersia cōponeretur. Sin minus, mittēdas esse legationes ad senatū, ut ille de cōtrouersis statuatur. & huic se obedientē fore, facturūq; quicquid præceperit. Cū ista pposituisset Philippus, alij quidē omnes ea faciēda esse dicebant, quæ belli essent, nec petitis ipsis acquiescendū. Romanus uerō dux nec se quidē ignorare dicebat, Philippū eorū quæ monerent facturū nihil: simpliciter tamē causam eorū nihil impediri, si gratia à rege petita concederet. Etenim alio qui nihil posse eorum quæ ibi dicerent confirmari sine senatu Romano. Ad hoc autem ut sententię ipsorū experimentū caperetur, imminēs tempus fore accommissimum. Quoniam enim iam propter hyemem nullus esset exercituū usus, non fore inconueniēs, ut per id temporis de his quæ accidissent, ad senatū deferretur: sed omnibus cōmodum. Itaq; cūctis cōsentientibus, propterea quod Titū hoc pbare cernerent, ut presens cōtrouersia ad senatū transferret, decretū est id cōcedere Philippo, ut legatos Romā mitteret, consimiliter & singulim mitteret, qui senatui causas suas exponerēt, & Philippū accusaret. Cū autē institutum huius conuentus Tito secundū animi sententiā et cōsiliū initio cōceptū succederet, cōfestim ea prosequi quæ ad eum conatū consequenter requirerentur rebus suis accuratē dispositis, Philippo autem nihil prerogatiuę concedit,

cedit, sed bimestre tempus praescribit, intra quod legationem Romam mittendam absolueret, deinde praesidia ex Phocide et Locride abduceret. Praecipit etiam illi, ne quid contentiosius erga quenquam ex socijs Romanorum quouis modo ageret, curaretque ne per id temporis a Macedonibus aliqua iniuria laederent. Et cum ista cum Philippo acta scriptis comprehendisset, deinceps per seipse quod propositum erat perficiebat. Et Amyndrum confestim Romam mittit, sciens illum ductilem quidem persistere, & facile amicos illic consequuturum, quocumque ipsum duxissent: uerum phantasia quandam facturum & expectationem, propter regni nomen. Post hunc legatos suos mittit, Q. Fabium, qui nepos ipsi erat ex sorore uxoris, & Q. Fulvium, & cum istis Appium Claudium, quem Neronem uocant. Ab Aetolis mittunt Alexander Ilius, Democritus Calydonius, Dicaearchus Trichonius, Polemarchus Arsinous, Lamius Ambraciotes, Nicomachus Carnanus. ex illis qui Thurio profugit, Ambracia habitabant, Theodotus Pherus profugus ex Thessalia, ac tunc in Strato habitans. Ab Achaenis uero Zenopho Aegieus. A rege Attalo, solus Alexander. A populo Atheniensium, Ciphodorus. Hi Romam ad senatum ueniunt, ut deferrent ea quae anno illo constituta essent, antequam ambo consules in Galatiam ex aliorum petitione contra Philippum mitterent. Cum autem amici Titi utrosque consules in Italia propter metum Censorum consistere crederent: in senatum cuncti ingressi, Philippum circiter accusant, caetera quidem paria illis proferentes, quae antea ipsi regi obiecerant. illud tamen accuratè cuncti senatui inculcare nitentur: quod si Chalcis, & Corinthus, ac Demetrias in manibus Macedonum relinquere, non posse ipsos aliquam sperare libertatem. Nam & ipsum hoc Philippum dixisse, & admodum uerum esse aiebant, nepe loca praedicta esse uincula Graeciae, id quod recte ac scite pronunciaisset. Neque enim posse quenquam ex Peloponneso liberè nauigare Corinthum, regio illic praesidio constituta: neque Locros, & Boeotos & Phocenses id ausuros, quamdiu Philippus Chalcidem & reliquam Euboeam occupet: nec Thessalos aut Magnetas ad libertatem unquam enauigare posse, Demetriadem Philippo & Macedonibus occupantibus. Quocirca quod Philippus alijs se locis cessurum dixerit, phantasia esse, huc facientem, ut praesens tempus eluderet. Si uero sequens dies uoluerit, facile futurum ut Graeci ipsi subiiciantur, modo praedicta loca retineat. Ea itaque ob causam orare se senatum, ut uel ciuitatibus illis Philippum excedere cogeret, uel in coepto consisteret, & contra illum strenue pugnaret. Esse enim iam maximam eius belli partem consumptam, Macedonibus bello his superatis, & terrestribus illorum subsidijs plurimum absumptis. His dictis obsecrabant, ut neque Graecos spreta libertate fraudari, neque seipsum honestissimo titulo priuari sinerent. Igitur Graecorum legati haec & alia eiusmodi exposuerunt. post quos qui a Philippo missi erant, prolixiore quidem oratione paraerant, uerum mox in initio reprimebant. Siquidem interrogati, num Chalcide & Corintho ac Demetriade cederent, negabant se ea de re quicquam habere in mandatis. Itaque increpati, orationem hoc pacto terminarunt. Senatus uero utrosque consules in Galatiam misit, sicut & antea dixi, & bellum contra Philippum legitimum esse decreuit, ac Tito causam Graecorum commisit. Mox atque ista in Graecia innotuissent, cuncta Tito ex animi sententia succedebant. Nam praeterquam quod casus quidam parumper cooperabatur, etiam ipse prouidentia sua cuncta aggrediebatur & perficiebat. Erat enim uir ille, si quisquam ex Romanis alius, ualde industrius. Sic namque non modo communes conatus, sed & priuatos congressus conuenienter & cordate obibat, ut cunctos excelleret, quamuis adhuc admodum iuuenis esset. Siquidem tricesimum aetatis annum haud exceperat, Et primus ex Romanis cum exercitu in Graeciam traiecerat.

Fragmentum quoddam.

Humanum genus, quod omnium uidetur animantium esse uaferrimum, multum rationis habet ad hoc ut sit uiciosissimum. Etenim reliqua quidem animantia corporalibus concupiscentijs seruientia, per solas eas seducunt. Humanum uero genus quoniam gloriae studiosum est, non minus per inconsiderantiam quam per naturam peccat.

Rursus

Rursus de Tito Romanorum duce, et rebus Graecorum.

Titus uero cum scire non posset, quo loco essent hostium castra, id autem certo sciret, quod Thessaliam uenirent, iubet omnibus excindere uallum, & secum asportare, quo ad usum opportunum praesto esset. Hoc autem secundum morem Graecorum impossibile uidetur, cum Romanis sit facile. Graeci enim aegre corporibus suis imperant inter proficiscendum, & difficulter eiusmodi laborem perferunt. Romani uero scuta humeris suis loris coreacis appendentes, ac manibus galeas ferentes, gestationem palis subeunt. Contingit autem magnam esse inter illos differentiam. Graeci namque palum hunc optimum esse putant qui plurimas habeat & maximas circa stipem excrescentias. Apud Romanos uero palis duas, aut tres, uel ad summum quatuor uirgulas habent, & tales usurpant: unde accidit, ut facile portari queant: unus enim uir tres uel quatuor inuicem compositos gestat. Quin & usum hac in re differentem habent. Nam Graecorum palus, quando ante castra ponitur, primum facile potest euelli. Quando enim telluri quidem id quod firmum est tantum, infigitur, excrescentiae uero ex illo multae ac magnae sunt, sicuti ex illis duae uel tres extant in superficie, faciunt ut palus facile possit euelli. Vbi hoc contigerit, facile porta propter magnitudinem efficitur, & annexa soluuntur, eo quod mutuae consertiones & pinnae huiusmodi palorum aequo sunt breuiores. Apud Romanos autem diuersum accidit. Ponunt enim eos erectos, & sic consertos inter se, ut neque uirgula cuius quaeque sit ex palis, in terra fixis, neque excrescentiae quarum sint uirgularum facile cognosci, nec denique is qui conetur euellere, manum admouere, eo quod condensae sint, & sese mutuo complectantur, adhuc uirgulae accuratè sint incuruatae ac districtae, neque etiam si quis apprehendat, facile extrahere possit: primum ob id quod cunctae ferè commissurae proprium robur habeant ex terra: deinde, quod si una ex uirgulis trahatur, simul multas propagines portari necesse sit propter mutuam consertionem: nec uero simile sit, ut duo uel tres eundem palum apprehendant. Si uero nonnunquam acciderit, ut quis unum & alterum extrahat, spacium tamen cognoscere non poterit. Quapropter magna differentia est utriusque. Nam huiusmodi palus & facile acquiri, & facile asportari potest, & usum habet securiorem ac stabiliorem. Vnde manifestum est, si aliquid bellicarum rerum apud Romanos est, quod studium imitationis mereatur, hoc palis genus mereri, meo saltem iudicio. Itaque Titus cum ista ad usum opportunum parasset, expeditionem pedetentim cum uniuerso exercitu mouet. Cum autem stadijs quinquaginta a ciuitate Pherorum abesset, illic castra locat. Sequenti die matutino crepusculo exploratores emittit, qui inuestigarent, num qua possent occasione cognoscere ubi nam degerent hostes, & quid gererent. Philippus uero, cum audisset per id temporis Romanos castra metas esse circa Thebas, castris a Larissa motis cum uniuerso exercitu expeditionem Pheras uersus dirigit. Cum triginta stadijs abesset, castra illic metatus iubet omnibus ea curare quae corporum refecionem facerent. Sub matutinum uero crepusculum excitatis copijs, eos qui ad praecedendum ante exercitum parati erant, praemittit, praecipiens ut tumulos supra Pheras sitos occuparet. Ipse autem orto die exercitum a castris mouet. Paulo post accidit, ut qui ab utroque erant exercitu praemissi, circa locorum fastigia utriusque in se inuicem inciderent. Cum sese inuicem praeuidissent, sub obscuro adhuc modico intervallo distantes consistunt, & utriusque ad imperatores suos mittunt quid accidisset significantes. & cum quid faciendum esset interrogassent, ab exercitibus suis reuocantur. Crastino autem die ab utriusque mittuntur exploratores equites & robustiores milites circiter trecenti utriusque, cum quibus Titus duas etiam Aetolorum cohortes propter locorum peritiam emittit, qui & inter se congressi circa Peras quemadmodum & circa Larissam, alacriter consistunt. Cum autem Aetoli, qui cum Eupolemo erant, fortiter dimicarent, & Italici simul conuocati essent, accidit ut Macedones premerentur. Et ubi tum quidem aliquandiu leuiter dimicassent, ad castra quaeque sua discedunt. Sequenti die quoniam utriusque planiora loca displicebant, quod arboribus essent

Lamius lib. 31. p. 315

consta,

confita, ac sepibus & hortis referta, castra mouerunt. Igitur Philippus iter ingrediebatur quasi Scotusiam uersus, ob id properans, ut ex ea ciuitate commeatus pararet, deinde & loca exercitui suo commodiora occuparet. Titus quid futurum esset suspicatus, simul eodem tempore quo Philippus copias abducit, festinans ad hoc, ut frumentum Scotusanum disperderet, priusquam illud Philippus perueniret. Quoniam autem in eo utrorumque itinere sublimis colles ac tumuli intermedij erant, neque Romani Macedones, neque uicissim Macedones Romanos, quod tandem iter dirigerent, uidere poterant. Igitur eo die ab utrisque abfoluta expeditione: Titus ad locum uenit, quem Eretria uocant, Philippus uero ad fluitum Onchistum: atque ibi castra locat, sic ut neutra pars alterius castra sciret. Sequenti die progressi, Philippus ad Melambium Scotusorum, sic dictum, confidet: Titus uero circa Theridium Pharsaliae. & hic quoque alteros alterorum castra latent. Obortis autem imbris ac tonitruis etelsis, sic contigit uniuersum aera nebulosum factum, sequenti die, sub matutinum tempus incumbere terrae, ut propter irruentem strepitum ne ea quidem quae ante pedes erant, uideri possent. Philippus tamen ad id quod propositum erat connitens, motis castris cum omnibus copijs circuibat: molestia uero ac difficultate itineris propter nebulam impeditus, parum spacij superauit, & exercitum quidem uallo inclusit. Phedriam uero misit, illi que mandauit, ut fastigia interiacentium collium occuparet. Titus uero, castris circa Theridium locatis, cum de hostibus quo nam loco essent haesitaret, decem cohortes, & ex robustioribus circiter mille seligit, & ad hoc praemittit, ut diligenter inuestigaturi regionem ingrederentur, qui etiam tanquam ad fastigia collium progressi, ignoranter incidunt in Macedonum stationem, propter eius diei obscuritatem. Illi itaque parumper initio perturbati, utrinque paulo post conflagere inter se tentant. Mittunt autem & ad Imperatores utriusque, illisque quid acciderit significat. Quonia uero in ipso conflictu Romani a Macedonum statione premebantur & periclitabantur, ad castra sua mitunt, & ut succurreretur petunt. Titus adhortatus Aetolos, qui cum Archedamo & Eupolemo erant, & duos ex suis militum Tribunos, una cum quingentis equitibus & duobus peditum millibus mittit. Hi cum ad eos uenissent, qui initio uelitari pugna dimicabant, conflictus ille confestim aliam dispositionem fortitur. Romani siquidem fiduciam propter auxilij accessione consequuti, duplo reddebatur ad pugnandum robustiores. Macedones autem, quamuis adhuc strenue sese defenderent, pressi tamen & armis grauati, ad fastigia collium refugientes, ad Regem auxilij gratia mittunt. Philippus uero, quoniam haud fieri posse sperauerat, ut eo die iustus & catholicus conflictus fieret, propter causas iam dictas, quamplurimos a castris pabulatum emiserat. Cum autem quae acciderant ex illis qui missi fuerant audisset, & nebula iam euauisset, Heraclidem Gyrtonium, qui equitatu Thessalico praerat, & Leonem Macedonici equitatus magistrum hortatur, & mittit. Simul autem mittit & Athenagoram, cum omnibus stipendiarijs, demptis Thracibus. Cum isti uenissent ad eos qui in statione erant, & graues vires Macedonibus accessissent, imminuit hostibus, & Romanos uicissim a collibus arcent. Erat autem maximum impedimentum, quo minus hostes prorsus in fugam uerterentur, ex dexteritate equitum Aetolicorum. Illi siquidem admodum alacriter & confidenter pugnabant. Aetoli namque quantum pedestribus copijs armaturaque & dispositione ad catholica certamina impares existunt, tantum equestribus ad particulares & separatos congressus faciendos reliquis Graecis praestant. Quapropter & tunc accidit, ut quoniam illi hostium impetum remorati fuerant, non statim ad planiciem uenire possent, sed parumper conuersi subsisterent. Titus uero cum non modo robustiores & equites inclinare, sed & propter illos & reliquas copias omnes consternari cerneret, uniuersum exercitum educit, & aciem instruit ad colles. Eo autem temporis articulo ex statione Macedonum alij post alios properanter ad Philippum excurrunt, illique acclamant dicentes: Rex, fugiunt hostes, ne occasione hanc negligas: non expetunt nos Barbari: dies hic tuus est, tuum est praesens hoc tempus, atque hoc pacto

pacto Philippum, quamuis locorum situs ipsi non probaretur, ad praelium prouocant. Etenim praedicti colles (uocant eos capita canum) & asperi sunt, ac circumquaque praerupti, adhuc & satis sublimes. Quocirca & Philippus, cum locorum difficultatem prauidisset, initio haudquaquam se pugnae parabat: tum uero propter excellentem nunciorum fiduciam prouocatus, exercitum uallo iubet educere. Titus uero cunctas suas copias ex ordine disponit ad pugnam, & simul incumbit illis qui pugnae praeludia faciebant, & acies circueundo hortatur. Erat autem illius adhortatio breuis quidem, at dilucida, & perceptibilis audientibus. Perspicue namque causam ipsam ob oculos ponens, ad milites suos dicebat: Non sunt isti Macedones, o uiri, quos uos, cum in Macedonia fastigia ad Heordaeam occupassetis, ex prospectu propulsatos una cum Sulpicio, ad loca sublimiora eiecistis, & multos illorum occidistis: Non hi Macedones sunt, quos uos cum in Epiro loca difficilia, quae nullam accedendi spem faciebant, occupassetis, uirtute uestra eiecistis, & armis proiectis in Macedonia usque fugere coegistis: Quomodo igitur conuenit, ut eosdem iam timeatis, quibuscum ex aequo dimicaturi estis? Ad quid autem praecedentia gesta respicienda proponuntur, nisi ut propter illa iam quoque confidenter dimicetis? Quapropter o uiri, adhortantes, uos mutuo, contendite ad praelium animo forti. Persuasus enim sum, uolentibus dijs, huius pugnae finem confestim praecedentia praelia concludurum, Titus itaque cum ista dixisset, dexteram partem exercitus in loco manere iubet, illique beluas praeponeat: sinistra uero cum robustioribus assumpta, hostes magno animo aggreditur. Qui uero ex Romanis pugnae priores orsi fuerant, cum accessionem pedestrium copiarum accessissent, conuersi urgebant hostes. Philippus cum eo temporis articulo maiorem exercitus sui partem ante uallum in acie dispositam esse cerneret, ipse quidem acceptis ad se scutatis, & dextera phalange, progreditur, ac prope tumulos conscendit. Nicanorem, quem Elephantem uocabant, praecipit, ut reliquam exercitus partem euestigio sequi iuberet. Mox autem ubi primi superiora loca attigerunt, obiecit scutatis aciem defendit, & fastigia occupauit. Macedonibus enim admodum Romanos utroque latere collium reprimantibus cacumina illorum desolata apprehendit. Cum autem adhuc dextera exercitus partem obuallaret, aderant stipendiarij fortiter ab hostibus pressi. Etenim cum Romanorum robustioribus accessissent uiri graui armatura instructi, sicut & antea dixi, & in conflictu illis succurrerent, horum auxilio ueluti quodam podere accepto, hostes grauius urgebant, & multos occidebant. Rex uero initio cum adesset, & fortium praelium haud procul a castris hostium abesse cerneret, exhilarabat: rursus autem cum suos inclinare & auxilio indigere uideret, coactus est illis succurrere, & eo temporis articulo de tota rerum summa periculum facere: quamuis adhuc quamplurimae partes aciei in itinere existerent, & ad colles accederent. Acceptis autem certatoribus, illos quidem cunctos ad dextrum cornu tam pedites quam equites, ordinat: scutatis uero & phalangitis praecipit, ut densitatem ordinum duplicarent: & ad dextram densati contenderent. Quo facto, cum iam hostes praemanibus essent, phalangitis, qui hastas demiserant, praecipit ut eas subrigerent, & fortioribus commiscerentur. Eodem autem temporis articulo Titus, cum eos qui primi pugnauerant ad interstitia signorum recepisset, hostibus congregatur. Inito autem utrinque conflictu, cum uiolentia & clamore excellenti, conclamantibus utrisque partibus, etiam illis qui extra pugnam erant, certantes in clamantibus, reddebatur pugna horribilis, & uim certaminis exprimebat. Igitur dextrum quidem Philippi cornu splendide se in eo praelio gessit, utpote quod & est sublimiori loco in hostem irrueret, & grauitate aciei praestaret, denique uarietate armaturae ad praesentem pugnam plurimum praestans: uerum reliquae exercitus illius partes, aliae haerebant ex interuallo dimicantibus hostibus, aliae ad sinistram superatis iam primis collibus fastigijs apparebant. Titus uero, cum suos impressione phalangis hostium ferre non posse, & eos qui ad sinistram erant reprimi, aliosque iam perire, alios pedetentim secedere, in dextera uero parte reliquam esse salutis spe uideret, confestim ad illos properat, & aciem hostium considerat. Cum autem alios pugnantibus succedere, alios ex collibus demum descendere, rursus alios adhuc in fastigijs collium

flare cerneret, prælocatis beluis signa ducit in hostem. Macedones uero cum neclasticum admonitorum haberent, neque consistere & rectam phalangis formam recipere possent, cum propter loci difficultatem, tum quod certantes consequendo profectiois & non aciei speciem haberent, nec amplius cominus cum Romanis pugnare daretur, sed per beluas perterrefacti, & a se inuicem diuisi essent, inclinabant. Igitur ex Romanis complures insequerantur illos, & occidebant. Ex chiliarchis autem unus qui cum istis erat, & signa non amplius uiginti habebat, eo temporis articulo, considerans quid fieri deberet, plurimum ad hoc contulit, ut plena uictoria reportaretur. Cum enim eos qui cum Philippo erant reliquos frequenter adoriri, & sinistram Romanorum cornu pondere suo grauare cernebat, reliquis illis qui in dextero cornu uincebant, manifeste in eos qui laborabant conuertitur, & a tergo aggrediens retro irruit in Macedones. Cum autem Phalangitæ nullo iam usu esse possent, & uirum præstarentur, imminerebat illi a tergo, & obuios occidebat, cum non esset qui succurrere posset, donec proiectis armis fugere cogentur Macedones, quos fugientes & in faciem inclinantes premebat. Philippus uero quamuis initio, sicuti dixi, ex sua parte confectura facta uictoriam sperauerat, tum uero, quoniam Macedones subito arma projicere, & hostes a tergo irruere cernebat, statim in pugna secessit cum paucis equitibus & peditibus, totam prælii summam consideraturus. Cum autem Romanos inter persequendum sinistram cornu ad fastigia collium iam appropinquaturos cogitaret, in id incubuit, ut quam plurimos ex Thracibus & Macedonibus ex tempore colligeret. Titus uero cum fugientes insequeretur, & sinistros adhuc Macedonum ordines collium cacumina aggredi deprehenderet, substitit, eo quod hostes erectas hastas tenebant, id quod Macedones facere solent, quando uel se dedunt, uel ad hostes transeunt ac deficiunt. Post uero cum causam eius quod accidebat cognouisset, suos cohibuit, parere uolens metu percussis. Verum dum Titus adhuc ista cogitat, aliqui ex præcedentibus, & sublimi irruentes, manus illis iniiciunt, & plures ex illis interimunt, pauci tamen armis proiectis effugiunt. Igitur prælio finito undique, & Romanis uictoriam obtinentibus, Philippus Tempe uersus abscedit: & primo die ad turrem Alexandri dictam perueniens, ibi pernoctat: sequenti ad Gonnos progressus, eo loco manet, ubi in Tempe ingressus est, uolens eos expectare, qui fuga seruati essent. Romani uero cum aliquos fugientes insequuti essent, alij mortuos spoliant, alij captiuos congregant, plures ad diripiendum hostium castra feruntur. Vbi hic Aetolos ante ipsos ad prædandum castra irrupisse deprehendunt, putantes se priuari emolumentis ad se pertinentibus, incipiunt accusare Aetolos apud ducem, ac de eo conqueri, quod ipsis quidem discrimina & molestiam præliandi imposuisset, emolumentum uero alijs concessisset. Ac tum quidem ad castra sua reuersi quiescunt. Sequenti die congregant captiuos, & reliqua spolia coaceruant: deinde expeditionem Larissam uersus faciunt. Ceciderunt autem ex Romanis circiter septingentos, Macedonum uero occisa sunt octo millia, capti haud pauciores quinque millibus. Itaque prælium hoc inter Philippum & Romanos quod in Thessalia ad capita caenum gestum est, hunc habuit exitum.

De discrimine armorum Romanorum et Macedonum.

Libro sexto pollicitus sum, facturum me collationem armorum Romanorum & Macedonum, & consimiliter dispositionis acierum utrorumque, quomodo a se inuicem discrepent, & alij inferiores, alij superiores habeant: eam nunc pollicitationem opere adimplere conabor. Quoniam enim acies Macedonum præcedentibus temporibus, experimentum de se reipsa præstitit, dum & Asiaticos & Græcorum exercitus deuicit, & Romana acies tam Africanas quam Europæ Hesperias gentes omnes superauit: nostris uero temporibus haud semel tantum, sed frequenter acierum istarum & uirorum quoque facta est collatio, commodum & utile fuerit, differentiam quoque utrorumque inuestigare: & quid rationis sit, quod Romani uincunt, & in bellicis certaminibus priores reportant: ne dum fortunæ hoc tribuimus, sine ratione felices uocemus uictores, quemadmodum uani homines solent: sed cognitum ueris

ueris causis secundum rectam rationem laudemus & admiremur hosce imperatores. De præliis, inter Hannibalem & Romanos gestis, ac de illorum detrimentis haud opus est ut plura dicantur. In illis namque neque armaturæ, neque constructionis acierum uicio, sed propter Hannibalis dexteritatem & industriam detrimenta passi sunt Romani. Declarauimus autem illud, ubi de ipsis præliis mentionem fecimus. Confirmat autem sententiam nostram primum ipse belli finis. Etenim ubi ducem nacti sunt Hannibali parem, consequenter etiam mox euasere uictores. Deinde & illud, quod ipse Hannibal priorem suam armaturam reprobando, mox atque Romanos primum uicisset, copias suas Romanis armis instructiores reddidit: illisque inde ab initio usurpatis, etiam in posterum usus est. Et Pyrrhus non modo armis, sed & copiis Italico more institutis usus est, dum uiceuersa signum & cohortem phalangicam contra Romanos pugnando constituit. Verum ne sic quidem uictoriam obtinere potuit, sed semper aliquo pacto dubius utriusque prælii exitus fuit. De illis quidem opus esset primum loqui, ne quid nostræ uideretur aduersari sententiæ: uerum aggrediar propositam collationem. Quod quidem si propriam suam dispositionem & uires phalanx habuerit, nihil illi ex aduerso obistere, aut impetum illius ferre possit, ex multis documentis facile cognoscere licet. Etenim cum uir armatus in ipsa concertationis densitate tribus pedibus firmus perstat, magnitudo autem hastarum secundum primam basim sedecim, secundum convenientiam autem ueri ac recti quatuordecim cubitos habet, & ex illis quatuor per spacium intermanuarium & æquilibrii posterioris partis, dum in procinctu stat, adimuntur: manifestum est, quod decem cubitis hausta necessario ante cuiusque armati corpus præmineat, quando ambobus manibus in hostem libratur. Hinc autem accidit, ut alia hæstæ ante secundam & tertiam, ac quartam, alia quintam seriem eorum qui præcedunt in acie, duobus cubitis præmineat, siquidem phalanx proprietatem & densitatem suam, secundum ordinem & retro & a latere stantium habuerit, sicut & Homerus indicat, cum dicit, Scutum firmat scutum, galeam galea, uir uirum, stringunt galeam equino crine ornata, splendentis conis nutantes, ut densi inter se consistenter. Cum ista autem recte ac uere dicantur, liquet necesse esse, ut hæstæ ante singulos antestantes in phalange, duobus cubitis differentibus inter se & secundum longitudinem præmineant. Hinc facile ob oculos potest totius phalangis aggressus & impressio poni, qualis nam illa sit, & quas uires habeat, cum densitas illius sedecimano numero comprehendatur: è quo qui hastis quintam seriem iugatorum excedunt, nihil possunt præstare in conflictu. unde nec uirum impressionem & congressionem faciunt, sed humeris suis antestantium reclinaciones ac respiraciones sustinent, ad hoc ut locus uerticis in acie firmus perstat, & hastarum densitate omnia illa iacula repellunt, quæ antestantes supergressa in eos ferri possunt, qui a tergo consistunt, deinde & mole corporum antestantes, sic progrediento urgent, ut uiolentam impressionem reddant. Est autem impossibile, ut antestantes retro sese uertant. Cum eiusmodi sit phalangis & generalis & particularis constitutio, dicendum sanè fuerit per oppositionem & de proprietatibus ac differentijs armorum Romanorum, & totius structuræ acierum. Stant itaque & Romani tribus pedibus unam cum armis. Inter pugnandum uero uirum mouentur, propterea quod corpus suum quisque scuto tegit, & semper unam mouet, dum pugnandi est occasio. Machæra autem per translationem & distinctionem dimicant: unde manifestum est, habere uiros illos inter se spacium aliud & interstitium, ad minus trium pedum inter adstantem, & retro stantem siquidem comode & conuenienter sint dimicaturi. Et hinc accidit, ut Romanus unus duorum antestantium ex phalangitæ spacium stando teneat, sic ut decem hastis occurrendum illi sit, & congregiendum: quas nec cedens quidem unus, si in manus eas sumere uoluerit, facile tenere uel cohibere poterit, & his qui antestant in acie copiam a tergo hærentes, nihil uel ad uim inferendam, uel ad gladium usum conferre queant. Unde facile consici potest, impossibile esse, ut quisquam a fronte impressionem phalangis ferre queat, si quidem, ut

antea dixi, proprietatem suam ac vires retineat. Quæ causa est igitur, quod Romani vincunt, & unde est, quod qui phalangibus utuntur, spe victoriæ frustrantur? Hinc videlicet, quod acies Romana in prælio infinita habet & loca & tempora ad usum pugnandi accommoda, phalanx uero unum duntaxat & locum & tempus & genus habet, quibus usui esse potest & commoda. Itaque si qua fuerit aduersarijs necessitas incidere in tempora & loca phalangis, quando de tota prælij summa faciendum est periculum, probabile est eos semper habere superiores, qui phalangibus utuntur. Si uero declinari poterit (est autem hoc facile factu) quam non terribilis erit prædicta aciei constitutio? Et præterea liquet, phalangem opus habere locis planis ac nudis, adhuc nullas remoras habentibus, ut sunt fossæ, salebræ, conualles, tumuli & alvei fluviorum. Nam hæc omnia aciem impedire ac dirimere possunt. Est autem, ut sic dicam, propè impossibile, ut loca uiginti stadiorum, nedum plurium, inueniantur, in quibus nihil horum occurrat. Certè rarum est, id quod nemo negauerit. Sed esto, inueniantur eiusmodi loca. Iam si hostes in illa non ueniant, sed prætergredientes uastent & ciuitates & regionem sociorum, quod nam erit huiusmodi aciei emolumentum? Nam si in locis sibi commodis manserit, amicis succurrere non poterit, imò ne se ipsam quidem seruare. Commeatus enim & subsidia amicorum, ab hostibus facile interceptiuntur, sicubi præter negocium loca sub dio patentia occupauerint. Si uero locis sibi conuenientibus relictis aliquid exequi uoluerit, manibus hostium exponitur. Imò etiam si quis in patientia & plana loca descenderit quidem, haud tamen uniuersum exercitum impetui phalangis uno & eodem tempore obiecerit, sed parumper prælij tempore declinauerit, facile consjci potest ex eo quod nunc Romani faciunt, quid futurum existat. Haud enim ex uerbis nostris coniectura eius quod dicimus, sed ex ijs quæ iam sunt, sumenda uenit. Haud enim aciem sic ex æquo conferunt, ut cuilibet exercitui simulac frontatim congregiantur, sed pars stationem continet, pars congregitur hostibus. Cæterum, sicubi phalangitæ presserint eos qui ipsis congregiuntur, si ab illis repressi fuerint, soluitur propria phalangis constitutio. Etenim siue insequantur secedentes, siue imminentes fugiant, reliquas exercitus partes deserunt. Quo facto, permillum est interuallum hostibus imminentibus, & locus, quem illi ad hoc obtinuerant, ne in faciem amplius irruerent, sed ex transuerso per obliquum & à tergo irruentes phalangitis succurrerent. Verum si quando facile fuerit, ut & tempora & prerogatiua dictæ aciei seruentur, phalangis uero tempora seruari nequeant, quomodo non probabile est magnam esse rectæ constitutionis præteritorum differentiam. Ad hæc per omnis generis loca progredi, & castra locare necessarium est illis qui phalange utuntur: denique & commoda loca occupare, obsidereque, & rursus obsidionem ferre, etiam præter opinionem in conspectum hostium prodire. Nam hæc omnia in bello requiruntur, & ad uincendum momenta aliquando uniuersalia, nonnunquam alias magna conferunt: in quibus omnibus acies Macedonum difficilem habent usum, nonnunquam & nullum: propterea quod phalangites nec unam cum ordine nec uirum usui esse potest: Romana uero acies utilis ad ista existit. Etenim quisque Romanus quando semel armatus ad pugnandum accesserit, cuius & loco & tempori, & ad quamuis irruptionem est accommodus, & eandem ubique dispositionem habet, siue in genere cum omnibus, siue ex parte, uel collatis signis, uel uirum sit dimicandum. Vnde etiam, quoniam commoditas pro parte pugnandi plurimum excellit, plurimum accidit ut finis prælij magis Romanorum quam aliorum uotis respondeat. De his itaque necessarium duxi pluribus commemorare, propterea quod hoc ipso tempore multi Græci incredibile esse putant, quod Macedones uincantur: deinde & multi hæsitant, quæ de causa, & quomodo, phalangis constitutio Romana uincatur armatura.

Philippus itaque cum eo certamine cuncta pro uiribus tentasset, & tamen uictoria prorsus fraudatus esset, acceptis quam poterat illorum plurimis, qui in prælio

in prælio euaserant, ipse quidem per Tempe in Macedoniam properauit. Larissam uero statim altera nocte post prælium satellitem quendam misit, cui in mandatis dedit, ut regias literas dilaceraret, ac igni traderet, rem faciens Rege dignam, nempe quod ne in rebus aduersis quidem eius quod faciendum erat oblitus fuit. Sciebat enim, multas ex eo fore hostibus occasiones cum aduersum se, tum contra amicos, si Romani commentarijs potirentur. Et alijs forsitan hoc accidit, quod rebus prosperis potestate humana moderatione ferre nequiuissent, casus uero aduersos religiose & cordate tulerint: id quod & potissimum circa Philippum uisum est, quod manifestum erit ex ijs quæ consequenter dicentur. Etenim quemadmodum conatus illius ad id quod decebat tendentes perspicue declarauimus, ac rursus immutationem ad deteriora, quæ do, propter quid, & quomodo illa facta sit, & gesta illius euidenter demonstrauimus, eodem pacto & resipiscentiam illius & solertiam, secundum quam fortunæ detrimento immutatus, prudentissimè illis se temporibus gesserit, explanare oportet. Titus uero post pugnam competenter exequutus, quæ & captiuos & spolia concernebant, Larissam mouet.

Fragmentum obiter ac temere insertum.

Quoniam ipsæ & per eadem cuncti inhiamus, non poterimus finire de mentiam. Hoc enim socordiae genus iam sæpenumero in multis exiit. Et quod apud alios quidem locum habet, mirabile non est: quod uero apud illos, in quibus malicia huiusmodi fons est, alia est causa, quod non promptè succedit illud apud Epicharmum scite dictum: Vigila, & dissidendum esse memores esto. Est hæc animorum coniunctura.

De conuentu quodam Antiochi ac Romanorum.

Per id autem temporis cum Decemuiris uenerit Publius Lentulus ex Vargilijs, Lucius Terentius & Publius alius ex Thasso. Cum autem horum aduentus Regi cõfessim nunciatus esset, cuncti paucis diebus Lysimachiam congregantur. Consequuti sunt autem & Hegesianactes ac Lyfias, ad Titum eo tempore missi. Itaque colloquia priuata Regis & Romanorum tandem sincera erant & humana. Postea uero cõmuni consensu de summa rerum habito, aliam dispositionem res istæ consequute sunt. Lucius enim Cornelius petebat, ut Antiochus ciuitates illas omnes cederet, quas sub Ptolemæo constitutas in Asia cepisset. Illis uero quæ sub Philippo fuissent, assererat se cessurum sedula. Esse enim ridiculum, ut præmia belli contra Philippum gestæ, Antiochus superueniens auferat. Hortabatur etiam, ut liberis ciuitatibus abstineret. Prorsus autem mirum uideri dicebat, quæ nam ratione cum tot pedestribus pariter & nauticis copijs transisset in Europam. Haud enim aliud rationis ab illis cogitari posse, qui rem rectè reputent, quam quod Romanis bellum inferre uoluerit. Itaque Romani cum ista dixissent, silebant. Rex uero primum mirari se dicebat, quæ nam ratione secum disceptarent, propter ciuitates Asiæ. Hoc enim magis omnibus cõuenire quam Romanis. Deinde orabat, ne prorsus aliquid ipsi rerum Asiaticarum usurparent & scrutarentur. Neque enim se quicquam inuestigare eorum quæ sunt in Italia. Europam autem ingressum esse se cum exercitibus, ut ciuitates Cheronnesi & Thraciæ recuperaret. Eorum enim locorum principatum omnium potissimum ad se pertinere. Fuisse namque potentatum illum initio Lysimachi: uerum cum Seleucus bellum illi intulisset, ac prælio uictor factus esset, uniuersum Lysimachi regnum hasta acquisitum in potestatem Seleuci cessisse. Post maiorum autem suorum tempora Ptolemæum primum ea loca abrepta sibi ipsi uindicasse, deinde idem fecisse Philippum. Se uero iam illa recuperare, non Philippi, sed suis ipsius temporibus sese accommodantem, Lysimacheos uero præter rationem à Thracibus uastatos, sine Romanorum se iniuria reducere, & in sedes suas collocare: facere enim id se, non ut Romanos bello aggrediatur, sed ut Seleuci rebus misericordiam eam impendat. Liberas autem Asiæ ciuitates non debere iussu Romanorum, sed per suam gratiam libertate potiri. Quod Ptolemæum concernat,

Dd 3 aiebat

aiebat se gratificari illi ex animo. Iudicare namq; se non amicitiam modò, sed & summam necessitudinem unà cum amicitia cum illo se esse pactum. Cum autem Lucius arbitraretur debere uocari Lampfacenos & Smyrnæos, illisq; concedi ut loquerentur, factum est illud. Venerunt autem à Lampfacenis Parmenio & Pythodorus, à Smyrneis uerò Coeranus. Cum isti libere differerent, indignatus Rex quòd rationem de controuersia ipsorum coram Romanis dare uideretur, Parmenionis orationē interrumpens, Cessa, inquit, tam multis hic. Non enim, coram Romanis mihi, sed coram Rhodijs cū aduersarijs disceptare lubet. Et tum quidem hoc pacto sine ullo consensu conuentū soluerunt.

Aliud fragmentum.

Facta audacia & præclara appetunt quidem multi, aggrediuntur aut parci. Atqui præclaras admodum occasiones habuerunt Scopas & Cleomenes ad congregandum & audendum. Nam ille quidem cum comprehensus esset, in eandem spem concludebatur, quæ erat domesticorum & amicorum ipsius: uerùm ne illam quidem saluam reliquit, sed quam firerit impotens, id comprobauit, quòd rectè mortuus est, qui turpiter uiuere maluit. Scopas uerò, cum uires graues cooperatrices, & occasionem quoq; haberet, utpote Regis adhuc pueri existentis curam gerens & consiliarius, comprehensus tamen est. Nam cum Aristomenes amicos eum in domum suam congregasse, & cum illis consultare sciret, missis satellitibus uocauit eum ad conuentum. Hic autem usq; adeò demens erat, ut neq; aliquid eorum quæ faciendâ consequenter erant faceret, neq; à Rege uocatus obedire posset, quod omnium erat insolitissimum & extremum: donec Aristomenes cognita illius uesania milites & beluas circa domum eius locauit, & Ptolemæo Eumenis filio unà cum adolescentibus misso mandauit, ut eum adduceret: & si uolens iret, peruersationibus minus, uteretur. Cum hic Ptolemæus domum illius ingressus esset, ac quòd Rex Scopam uocaret, significasset, initio quidem non attendit ipsæ dicebantur, sed & Ptolemæum immotis oculis inspiciens diu sic mansit, quasi miraretur illi, & ueluti audaciã eius admiraretur. Cum autem Ptolemæus confidenter ad eum accederet, ac chlamydem illius apprehenderet, tum eos qui præsentibus erant orabat, ut succurrerent. Pluribus uerò adolescentibus illis existentibus, & ingredientibus, & quoniam indicabat quidem domum externe militibus esse circumdatam, cedens præsentibus, unà cum amicis sequebatur. Simul autem atque ad conuentum & confessum uenisset, Rex quidem parumper eum inculcauit: post Regem uerò Polycrates, qui recens Cypro aduenerat: tandem & Aristomenes. Erat autem ea accusatio cætera quidem consimilis illis, quæ antea sunt dicta: uerùm adiectum est prædictis etiam illud, quod amicos ad consultationem congregasset, & quòd à Rege uocatus non obtemperasset. Quorum gratia condemnabant eum non modò quotquot erant in eo confesso, sed & exterorum legati qui præsentibus erant. Aristomenes uerò, cum eum accusaturus esset, multos quidem & alios illustres uiros ex Hellade, uerùm & Aetolorum legatos qui foederis gratia aderant, assumpsit, inter quos erat & Dorymachus Nicostrati filius. Cum isti loquuti essent, respondens Scopas, conabatur quidem aliquid adferre excusationis: uerùm quoniam nemo attendebat propter factorum adfurditatem, confessum in custodiam unà cum amicis ducitur. Aristomenes autem nocte superueniente & Scopam & cognatos pariter & amicos eius ueneno necat. Dicæarchum uerò tormentis ac plagis affectum è medio sustulit, ac competentes de illo ac communes pro Græcis omnibus pœnas sumpsit. Erat enim ille Dicæarchus quem Philippus quomodo foedera insularum Cycladarum, & ciuitatem Helleponti infringere præsumeret, uniuersæ classis ducem, ac totius eius negocij præfectum & exequutorem constituerat. Hic cum ad manifestam impietatem emitteretur, non se rem absurdam ac scelestam facere putabat, sed præ nimia dementia & deos se & homines perterrefacturum arbitrabatur. Cum enim ad naues properaret, duas aras parauit: unam impietati,

impietati, alteram iniquitati. Et super illis etiam sacrificauit & ad illas perinde atq; ad dæmones adorauit. Quapropter mihi conuenienti tam coram dijs, quam coram hominibus supplicio uidetur affectus. Quoniam enim uitam suam contra naturam instituerat, & fato est præter naturam absumptus. Reliquos autem Aetolos, omnes cum ad suos discedere uellent, Rex cunctos unà cum facultatibus suis dimisit. Erat autem Scopæ, cum adhuc superstes esset, insignis pecuniæ auaritia. Nā alios multos auaricia excellebat. Vbi uerò mortuus esset, adhuc magis excelluit propter auri & suppellectilis multitudinē in ædibus ipsius repertam. Etenim cooperatricem nactus ingratiudinem Charimortiac temulentiã, regnum funditus corrupit. Postquam uerò res Aetolorum rectè disposuerant ij qui aulæ præerant, statim ad hoc incumbunt, ut inaugurationem regis, non quòd ætatis maturitas id exposceret, sed quòd per id statum aliquem regni rebus accessurum putabant, & initium inde futurum ad progressum ad meliora, si Rex liberam rerum gerendarum potestatem acciperet. Igitur magnifico apparatu usi, rem hanc pro regia magnificentia competenter exequuntur. Vnus est autem Polycrates illis ad hunc conatum plurimum esse cooperaturus. Hic enim uir cum adhuc iuuenis apud patrem esset, nulli uidebatur in aula posterior, neque quòd fidem, neque quòd res ipsas attinet, etiã coram hoc præsentē Rege. Cum enim Cyprus ipsi unà cum redditibus concredita esset, periculoso illo & uarijs discriminibus obnoxio tempore, non modò insulam puero seruauit, sed & magnam illi pecuniarum uim congeffit, quam tunc ad Regem ueniens attulit, tradito Cypri principatu Ptolemæo Megalopolitæ. Et cum ob hanc causam magnam simul & potestatem consequentibus temporibus consequutus esset, postea progressu ætatis in uitam obsceam & scelestam exorbitauit. Consimilem autem infamiam fortitus est in ætate prouecta & Ptolemæus Agefander: qua de re, ubi opportunum fuerit, haud grauabor declarare, quantum dedecoris potestatem illorum sit consequutum.

F I N I S.

Dd 4

R E R V M E T V E R B O R V M

in Polybio memorabilium, Index.

Carannum agri uad stantur 191. Acarnanum templum 145. Acedux Hispanorum obfides Romanis prodit 113. Acerrae à Romanis obfesse 56. Achelous fl. 145. Acheus captiuus ad Antiochum ductur 227. crucifigitur 228. diadema assumit 177. eius res gestae 140. & 177. proditio 180. Achei ab Aetolis humaniter tractantur 65. Mantinae contra ius gentium obruncantur 65. nauali praelio ab Illyrijs uincuntur 45. quomodo tempora metiantur 154. Acheorum clades 63. conciliū 23. 154. 190. 132. contra Aetolos bellum 57. 122. contra Lacedaemonios bellū 61. cū Aetolis societas 60. itē cum Messenijs 127. cū Philippo amicitia renouatur 132. Acheorum potentia & autoritas 58. prope Caphias clades 126. respublica 58. 59. 121. reges 59. democratia ibid. Achaia depopulatur 127. Aeciae bifrontis usus 54. apud Romanos distributio 206. Acrocorinthum Antigonus expugnat 63. Acrolisi descriptio 224. expugnatio 225. Acaus dux 185. Adherbal Carth. dux 23. cum Appiano praelium nauale 25. Adim op. Romani expugnant 15. Adimatus Lacedaemoniorum praefectus 130. & eius mors. ibid. & 131. Adrianus ager ab Hannibale depopulatur 109. Adua fl. 55. Aediles plebis qui Ro. creati 247. Aegyptiorum cum Antiocho bellū unde ortum 194. Aegira op. 142. expugnatur. ibid. Aegiratum fortitudo militaris 143. Aegium op. 143. 142. L. Aemilius consul 116. 51. 195. eius contra Gallos res gestae ibid. & 52. M. Aemilius consul 8. Q. Aemilius consul ibid. Aemilius Paro 79. Aemilij Pauli autoritas 116. ad milites oratio 117. contra Carth.

I N D E X. Attalo societas. ibidem. cū Ptolemaeo praelium 187. exercitus 185. in Hyrcania expeditio 256. contra Arfacem res gestae. ibid. in Syria res gestae 166. nuptiae. & duces exercitus contra Ptolemaum 185. uita 170. antipatri contra Athenienses res gestae 241. apaturij Galli res gestae 140. apelles captus cum filio Corinthi mittitur 165. falso ab Arato calumniatur 156. eius contra Achaeos indignum facinus. 150. cum Leontio & Megalia coniu ratio 155. in Philippum libertas 164. res gestae 152. Apollonia in fidem à Romanis accepta. 46. eius agri depopulantur 171. apophthegma Antigoni de Philoemene 69. Epaminonda 134. Appius Claudius cōsul. 24. eius ad Drepanū nauigatio 25. consulatu priuatur 26. Mamertinis mittit auxilia 5. nauali praelio uincitur 26. eius ad Capua am res gestae 233. 234. & 235. & contra Syracusanos 222. & 223. item apud Lilybaeum 24. cum Adherbale confuctus 25. contra Hieronem res gestae 5. & Carthaginienses. ibidem. Apollinis templum 162. Apterorum à Gnosijs defectio. 142. A. Aquilius consul 19. arabia depopulatur 182. arabiae populi ad Antiochum deficiunt 132. arar fl. 90. aratus accusatur 126. aratus dux 123. 159. falso ab Apele calumniatur 154. imperio se abdicat 136. aratus Sicyonius Peloponnesium dux 58. 60. eius res gestae. ibidem. arati Acheorum ducis ad Cynetham res gestae 233. ad Achaeos oratio 62. encomium 174. res gestae. ibidem ad Aetolos legatio 124. item ad Philippum legatio 128. cum Leontio & Megalea dissensio 160. huma

I N D E X.

Fabij historiographi mendacia 6
Facularum in bello usus 264
Faliscorum cum Romanis bellum 31
Fames in exercitu Spendij & Mithonis 40
C. Flaminius consul 55. 105. pro patria pugnans occiditur. 108. cum Hannibale praelium tumul tuarium 107
Flaminium belli tempore trajec torum ratio 83
Forum praetorium & quaestorium 207
Frumenta militibus pro stipendijs data 211
Fugitivorum militum poena apud Rom. 8
C. Fulvius consul 45. eius ad Corcyram profectio 45. contra illyrios res gestae 46
Q. Fulvius consul 54
Funeris laudatio cur a Romanis instituta 215
Funeris imago quibus ceremonijs expressa apud Ro. 215
P. Furius consul 55
Furti poena in castris Ro. 210
Gadara capta 182
Galeus Fl. 232
Galate humaniter ab Attalo tra dantur 185
Galatarum contra Ptolemaeum res gestae 244
Galliae limites 85
Gallicum bellum 50. 51. eius finis 56
Galli Alpes superant 51. ad aemuliam ab Hannibale inuitan tur 105. Tyrrenos e finibus pellunt 48. a Themiste & Prusia uincuntur 196. Ro manorum legatos occidunt 49
Romanos Hannibali produnt 101. & 102. Romam capiunt 3. a M. Claudio uincuntur 56. item a Sempromio ad Trebiam 102. a Romanis 54-55. pa cem a Romanis petunt 55
Galli transalpini 48
Gallorum in bello armatura 119. in praelio clamores 54. inter se conflictus 50. leuitas 102. mollicies 106. 56. 44. cras pula & ebrietas 49
Gallorum imperij finis 139. in Hetruriam irruptio 52. ob praede diuisionem contentio 102. in Italiam profectio 47. ornamenta 54. armaturae. Hannibal a Carthagenisib. captus 48

ibidem. & 55. a Romanis de= ficatio 101. cu Attilio & Ae= mylio praelium 53. contra By zantios res gestae 139
Gallorum Senonum uita, natura & ingenium 48. contra Ro. res gestae 49. cum Rom. fo= dus ibid.
Gerferis res gestae 182. 183
Gelonis liberalitas 183
Geometria belli ducibus quam ne= cessaria 237. & 238. & Hannibal Rhodius a Romanis ca= ptus 24. nauigandi peritissi mus 23. eius fortitudo 23
Hannibal Romam inuadit 235. strenui ducis exemplum 78. eius ad Adherbalem nauigatio 23. ad Cannas uictoria 217. ad suos milites cohortatio 88. 95. adolescentia insignis 57. & in Ro. odium. ibid. contra Romanos expeditiones 8. & 9. contra Tarentinos res gestae 228. 229. 230. 231. cum Allo brogibus certamen 91. cum Scipione praelium ad Ticinum 96. de Romanis ad Cannas ui= ctoria 119. 120. uictoria ad Trebiam 104. de Ro. in Tu= scia uictoria 192. in Italiam profectio 86. per Pyreneum montem. 87. per Rhodanum. ibid. in Romanos crudelitas 109. & in Saguntinos 74. in Tuscanum profectio 106. in uictos Romanos clementia 102 laus 238. periculosa per Ala= pes profectio 91. praelium cum Ro. ad Thrastimenu 107. stratagemata contra Roma. 111. Hanno a Cornelio uincitur 105. & in praelio Agrigentino eius crudelitas in captiuos 38. ad Hieronem profectio 29. contra Romanos res gestae 13. imprudentia in reb. bellicis 34. in Siciliam nauigatio 8. pro= Vticensibus res gestae 34
Hastae equitum 205
Hastati milites 204
Hastarubal Carthagenisium contra Ro. dux 15. eius ambitio 74. contra Caecilium res gestae 20. contra Scipione res gestae. 259. 260. 261. 272. fuga 273. e= loquentia, laus, res gestae, foedus cum Romanis 77. in Hispa= nia res gestae 46
Hastarubalis mors 76. 57. 266
Hecatompylon op. 256
Heliadum lachrymae 48
Heratondorus

I N D E X.

Heratondorus Byzantiorum prin= ceps 139 78
Hercules columna 42. 85
Hercules contra Elienses pugna 143
Herea ab Antigono capta 64
Herme & cum Epigine contentio 173
insolentia. 176. & mors. ibid.
Hermeum Europa 138
Hermie crudelitas 170
Hetruria a Gallis depopulatur 52. & ab Hannibale 107
Hieron Syracusanorum rex. & ei= us natura & ingenium 4. Car= thagenisibus mittit subsidia 39. Romanis contra Hannibalem mit= milco.
tit auxilia 105. eius astus 4. cum Appio Claudio prae= um 5. cum Romanis pax. 7. de Mamertinis uictoria 4. foedus cum Carthagenisibus 5. imperium quomodo dirutum 72. liberalitas 118
Hippaginum certamen 13. & 14
Himilconis contra Roma. res gestae 21.
Hippulocus dux 185
Hippolochi defectio 182
Hipponeis ad Afros defectio 38. in Carthagi. crudelitas 39. per= tinacia 41
Hispaniae limites 85
Hispaniae pars a Carthagenisibus recuperata 42
Hispaniense gladium 204
Hispanorum in bello armaturae 119
Historia non Tragediae similis 89
Historia pragmatica 89. quid a= tu legenda 83. quomodo scri= benda 28. 137. 67
Historia uniuersalis particulari= praestantior 83. eius laus 1. leges 89. 279
Historia uniuersalis usus & utilitas 71. 56
Historici munus 74. negligentia 30
Historicum quid deceat 64
Homo animal omnium stolidissimu 197
Homini nobilitas 197 (184)
Honoris & gloriae contemptus me= morabile exemplum 261
Horatii Coclitis res gestae 216
Horiorum a Gnosijs defectio 141
Hyppana opp. a Romanis expu= gnatur 12
Iapygia incendio ab Hannibale de= populatur 109. sacrificia 137
Iberi ad Romanos deficiunt 159
Ignium in bello indicia unde 262
Illyricae ciuitates ad Rom. deficiunt 73
Illyrij Macedonia depopulantur 70. a Rom. uincuntur 79
Illyriorum seditiones 156. contra Aetolos res gestae 42. cu Roma= nis praelium 78. ad Midioniam nauigatio 42. cu Acheis prae= um nauale 45. contra Epirotas res gestae 43. cum Romanis fo= dus 46
Imago funeris quid 215
Imilcon Lilybei praefectus 21. Car= thagenisium dux 22. Vide Hi= milco.
iniuria priuata a publica quomo= do differat 133
Indi a Romanis capti 20
Indicia bellica qua arte fiant 264. insubria contra Ro. res gestae 56. 55. agris a Romanis depopulatur 55
Insula, locus 90
Iouis Atabyrij templum 241. item Olympici. ibid. Dodonaei templu spoliatum 158. a Dorimacho in= cenditur 146. Lycij templum 134. Omarij templum cum con= ditum in Graecia 58
Iouis templum 184. dicatum 80. Iseas Cerauniorum tyrannus 59
Issa ab Illyrijs obfesa 44. ab obse= dione a Romanis liberatur 46
Italiae fertilitas 106. descriptio 47
Italiae maritima loca ab Hamilca re depopulantur 27. ciuitates ab Hannibale occupantur 94
Ithoria op. depopulatur 145
L. Iunius consul & eius contra Car= thagenes res gestae 26
Iuramentum Carthagenisium & Romanoru 81. Hanibalis 219. Locrosium 279. militare 208. 89. 279
Iuramenti formula 81. apud Ro= manos sanctitas. & Graecos leui= tas 216
Iustitiae principium & finis 198
Lacedaemon op. & eius descriptio 163
Lacedaemonij Acheis bellum indi= cunt 136. ab Acheis debellantur 61. Agesipolim in regem creant 135. ad Leuctras uincuntur 58. eorum auaritia 214. imperium 1. mores 134. musica 129. po= litia 152. respub. 20. qua ra= tione instituta & coferuata 214. seditiones 130. regio populosis= sima 57. contra Xerxem factum

memorable 245. cum Persarum rege pax 3. ab Acheis defectio 73
C. L. Lelij & Publij familiaritas 247
res gestae 248. & 249.
Lampeorū a Gnosijs defectio 141. cu Philippo et Acheis societas 142
Laodice Ptolemaeo desposatur 171
Largitiones a Romanis prohibita 216
Lagora Cretenis res gestae 178.
Lebitij pop. 48 (219. 220)
Legio, quot milites contineat 203. & 204
Legiones militum Romanoru 116. quomodo locentur 206. eorum tabernacula 206. principes & quales 203
Legum necessitas 215
Lemanus lacus 89
Leontius Seleucia praefectus 178. in uincula ducitur 165. interfici tur, ibid. eius ad Apellem fuga 164. cum Arato dissensio 160. res gestae 156
Leontinorum descriptio 128
M. Lepidus consul 50
Lepreatarum memorabile facinus 58
Leptines Hieronis affinis. 4 (151)
Leuca ci. Lycurgo expugnata 136
Leuctricum bellum 152
Leusiade mors 63
Lex Flaminia 50
Libanus mons 181
Liberi patris ludi 129
Libya descriptio 277
Liburnus mons 114
Lilybeum promontorium 21. ob= sessum 21. a Romanis expugna tum 24. 21
Liparae expugnatae 20. 12
Lisi descriptio 224. expugnatio 218 (125)
Licij expugnantur. 142
Locrensiu iuramentum 279. agris ab Hamilcare uastantur 27
Logbasis Selgenes prodit. 183. & 184. eius mors. ibid.
Loius fl. 198
Longanus fl. 4
Luceria ab Hanibale uastatur 109
Luciscus Acarnanoru legatus 242
Luna defectus 185
Lustratio quinquennialis 254. L. Lutatus consul. 29. & eius im= perium 1. mores 134. musica 129. po= litia 152. respub. 20. qua ra= tione instituta & coferuata 214. seditiones 130. regio populosis= sima 57. contra Xerxem factum

I N D E X.

Lycurgus Lacedemoniorum rex 122. 135. Lacedemoniorum rei-pub. gubernator 196. legisla-tor 114. Aetolis mittit auxilia 161. Athenium expugnat 144. eius in suam rempub. pie-tas 200. in Aetoliam fuga 166. leges 152. nomothesta 199. 214. res gestae 246. Supersti-tio. ibid. contra Messenios res gestae 162. in rebus bellicis stu-dium. ibid. in Arguorum fini-bus res gestae 136. Lutatij foedus in Sicilia ictum 79. Lygures pop. 48. depopulantur 54. Lysidas Megapolitanorum tyran-nus 60. Lysimachus dux 185. eius mors 59. M. Macedonia ab Illyr. depopulatur 70. Macedonum a Romanis defectio 73. in bellicis rebus experientia 156. foeditio 164. contra Cleo-nem et Euclidem res gestae 70. Macella urbs a Romanis expugna-ta 11. Machera fl. 35. Machanidas debellatur 268. eius res gestae 261. Maeotis cur continuò effluat 137. ferè repleta arenis 137. eius des-criptio 137. Menippus grauitèr vulneratur 265. Mag. siri equitum munus ac officium 109. 225. Mag. antiochensis laus 261. Magonis ians 103. contra Scipio-nem res gestae 250. 252. 272. 103. Maharbalis contra Rom. res gestae 103. Mamertini Carthagenensium et Sy-racus. ciuitates inuadunt 4. uin-cuntur ab Hierone 4. Mamertinorum nomen unde 4. ad Carthagenenses defectio 4. Mamertinis supplicias Romani mit-tunt 5. M. Manlius consul 20. eius contra Boios gestae 86. T. Manlius consul 54. eius in ur-bem ex Sicilia reditus 15. Mantinea Achaëis tradita 124. ab Antigono capta 64. Mantinensium seditio 65. calami-tas 67. Marci contra Syracusanos res gestae 222. et 223. Marrucini ab Hannibale depopu-lantur 109.

depopulantur 15. Romanorum Patrensi-um agri depopulantur 168. castra incendunt 101. earum con-tra Romanos res gestae 104. cum Carthagenensibus conficiunt 88. et cum Romanis 9. in praelio Can-nensi res gestae 120. in praelio mos et consuetudo 104. labo-ris patientes 103. Occasio cum davis rebus dominatur 237. et 238. in bello non negli-genda 262. 237. Ochlocratia 217. M. Octacilius consul 7. 109. Oenes 133. Oenidae 146. Oleades ab Hannibale uincuntur 76. eorum fines ab Hannibale depopu-lantur 76. Oligarchia 196. Olympicum certamen 149. Olympiodorus Byzantium prin-ceps 139. Omias Lacedemoniorum ad Philip-pum legatus 131. Onij montes 63. Oratio Adimati ad Lacedemonios seditiosos 130. Aemilij Pauli ad milites 117. Agelai ad Philippum 193. Andomalis ad Publum 260. Chlenae ad Lacedemo-nios 241. Euthydemi excusatoria 277. Hannibalis ad milites ut stre-nue contra Rd. pugnent 118. 98. Lucij ad Lacedemonios 242. Aetolos de rebus Graecorum 266. P. Scipionis ad Andomalem 260. ad milites 96. ite seditiosos 274. Orichomenum captum 123. et ab Antigono 64. Ordinum principes 205. Oricus mons 174. Orionis signum nauigantibus in-se-stum 18. Orontis fluij descriptio 178. Oxi in bello quam perniciosum 264. Oxi fluij descriptio 264. P. Padoa 48. Padus fl. 48. Palea op. obsidione cingitur 155. Palladis templum 135. Lacedemo-niorum asylum 164. Pamphylia ab Achaëo subacta 184. Paorum Romani expugnant 19. Paphium incenditur 160. Parsia ci. a Lycurgo expugnata 136. Parthenia a Romanis occupatur 46. 127. item cum Scerdilaidam 133. erga Achaëos humanitas ac bene-ficentia 143. in Desaretide res gestae 195. in Euboeam profes-sio 146. in Magnesia et Thes-salia res gestae 192. insignis ado-lescencia 161. pro Graecis res ge-stae 243. autoritas 150. eloquentia ibid. in Triphaliam profectio 150. Philippopolis op. unde nomen ha-beat 192. Philognosius dux 180. Philomali impietas 243. Philopæmen grauitèr in clade uin-deratur 70. Peloponnensium Rem-pub. instituit 58. eius res con-tra Euclidem gestae 69. 70. mors ibid. ite contra Machanidam 268. Philothesia captiua 182. Philoxeni disciplina 129. Phlegrai campi 48. 112. Phœbadius Cadmanam societatem uiolat 132. Phoxidas Achaëus dux 179. Phygaleorum ciuitas expugnatur 156. Piratè Messenios uasant et turpi-ter occidunt 122. Pisa op. 48. Psidia depopulatur 177. Placentia Rom. colonia 86. 101. Plator Illyriorum dux 142. Platonis Respublica qualis 213. Pleiadum ortus 154. Poetia op. expugnatur 145. Polemarchi 128. Polemochus ad Byzantium nauigatio 141. Polignā ci. a Lycurgo expugnata 123. Politia quomodo et Democratia fiat 199. Politiarum tria genera 196. genera sex 197. mutationes. ibi. modus et origo 197. reuolutiones ac mutationes 197. 198. et 199. Polyrenorum cum Philippo et Achæis societas 142. Polybius scribit de ijs rebus quas ip-se etiā uidit 73. 250. orat postè ros ut suam historiā ad finē tra-ducant 73. cur tam multas orbis regiones peragrarit 94. Alpes ascendit quo uideret uia per qua Hannibal in Italiā transiuit 90. Polyocrates dux 179. eius res gestae 187. impietas 243. Polyrenorum a Gnosijs defectio 141. Polyphontis fuga ad Philippum 130. Pontus

I N D E X.

Pontus cur continē effluat	137	R.	55. naualis de Carthaginiensibus
Ponti descriptio	ibid.	Rabbatamafana capta	182
Porcorum mira fecunditas	278	Raphia op.	186
A. Posthumius consul 45. eius res gestae	46	Regis nomen à Scipione repudiatum	198
L. Posthumius praetor 116. cōsul 8	116	Regis officium	198
Præda militaris qua ratione à Romanis diuidatur	252	Regis et tyranni differentia	159
Principum mansuetudo et benignitas quid possit	155	Regum luxus	198
Principiorum et causarum differentia	73	Regnum	196. 197
Pritanides Megalopolitanorum legislator	190	Regni ueri exordium	198
Proditionis poena	184	Regnorum dissipatio unde oriatur	198
Proslauus Acheorum dux	148	Reipub. cōseruatio in quibus rebus consistat	213
Prouerb. Cretizandum cum Cretenfibus 27. Hastam et caduceum mittere 141. Principium dimidium totius	166	Remigium Rō. exercitatio in hære	118
Prusias à Byzantijs debellatur 148. contra Byzantios incitatur 139. eius in Helleponto res gestae 195. 196. item contra Byzantios	141	Rhaphia capta 188. prælio Ptolemaei cū Antiocho nobilitatur 187	10
Psophis op. 147. expugnatur 148	148	Rhegiū à Carthaginiensibus expugnatur	3
Ptolemæus Philopater Aegypti imperium suscipit 167. 122. interfectur	169	Rhegini Romanorum contra Prusias	3
Ptolemæus Benefactor	177	Rhodiū maris principes à Byzantijs debellatur 140. Sinopenfibus contra Mithridatem mittunt auxilia	142
Ptolemæus pacem à Philippo petit 192	192	Rhodiū incrementa et Reipublice origo 189. contra Byzantios bellum 136. ad Philippum legatio 141. 139. ad Philippum pro Aetolis 164. ad Prusiam legatio	139
Ptolemæi Lagi filij mors	59	Rhodiū terremotus 188	39
Ptolemæi Cerauni mors	ibid.	Rhizo oppidum et fl.	46
Ptolemæi in Alexandriam profectio	105	Rhodiū oppidum et fl.	46
Ptolemæi Phil. luxus	167	Roman imperij incrementa	72
Ptolemæi bellum cum Antiocho cum Antiocho pugna 187. de eodem historia ibid. mors 166	180	214. Carthaginiensibus quibus uirtutibus uincant 215. à Carthaginiensibus Hannibalem efflagitant 79. naues L. edificant 19 et 20. quando primum exteros subiugare cœperint 5. ab Hannibale in Tuscia uincuntur 192. item ad Drepanū naualibale 119. ab Hierone auxilium contra Hannibalem petunt 105. Romanorum cum Carthaginiensibus disensio 39. contra Carthaginiensibus clasfis 12. ardor ac studium ad propagandū suum imperium 29. cum Carthaginiensibus fœdus 47. fœdus renouatur 51. cum Carthaginiensibus fœdera quomodo expressa 80. in Carthaginiensibus odia 57. de Carthaginiensibus uictoria 266. et de Gallis 54.	214. Carthaginiensibus quibus uirtutibus uincant 215. à Carthaginiensibus Hannibalem efflagitant 79. naues L. edificant 19 et 20. quando primum exteros subiugare cœperint 5. ab Hannibale in Tuscia uincuntur 192. item ad Drepanū naualibale 119. ab Hierone auxilium contra Hannibalem petunt 105. Romanorum cum Carthaginiensibus disensio 39. contra Carthaginiensibus clasfis 12. ardor ac studium ad propagandū suum imperium 29. cum Carthaginiensibus fœdus 47. fœdus renouatur 51. cum Carthaginiensibus fœdera quomodo expressa 80. in Carthaginiensibus odia 57. de Carthaginiensibus uictoria 266. et de Gallis 54.

I N D E X.

Scytharum urbs capta	182	40. eius crudelitas 37. et 38. ac interitus 212. splendor hunde	212
Seleucia proditiōe ab Antiocho capta 178. à Molone subacta	173	ad milites contra Carthaginiensibus oratio	37
Seleucia descriptio	177	Stenelai mors	130
Seleuci liberalitas 188. et 189. mors 59. 71. 122. 170	189	Stratagemata Hamilcaris cōtra Romanos	185
Seleucensium defectio puniuntur 175	175	ses 272. Hannibalis contra Mithridatem	115
Selgensium res gestae 182. 183. in ducia 184. fœdus cum Achaëo 184	184	Sanos 224. Quinij cōtra Hannibalem	20
Sellasia	68	Selgenses 128. et 183. Aemylj contra Illyrios 78. Hannibalij contra Fabium 111. et contra Allobroges	90
Cn. Sempronius consul	129	C. Sulpitius consul	12
T. Sempronius Scipioni cōtra Hannibalem subuenit 102. perniciosa ambitio 103. contra Gallos res gestae 102. in Africam profectio	86	Syracusani nouitatis studiosi	4
Sena colonia ducta	49. 47	à Claudio obsessi eorum cum Romanis pax 7. seditiones 4. obfidio 221. et 223. agri ab Apelio depopulantur	5
Senatorum apud Romanos officia 201. 202. potestas 201	201	Syracusan bellum 1. 70. 122. 154.	117
Sepeliendi ritus apud prisicos Romanos	215	T. Thyrrheni pop.	48
Sephyra urbs	35	Tabernacula legionum	206
Serra locus 219. unde nomen habet	40	Tagus fl.	76
C. Seruilius consul 19. 105	105	Tantali poena	139
Cn. Seruilius contra Hannibalem pugnant occumbit 120. eius contra Pænos res gestae	123	Tarentini agri fertilitas	246
Seruius Fuluius consul 18. eius contra Carthaginienses res gestae	18	Tarentinorum cum Româ. bellum 3. sepultura 230. oraculum. ibid.	230
Sicilia sub Romanorum imperio quandiu fuerit 21. eius descriptio 21. ciuitates ad Romanos deficiunt 9. à Mamertinis tributarie factae	4	Taurinorum contra Insabres bellum 94. Topographiae utilitas 224. Torques Gallorum 48. Tragediae et historiae differentiae 63. 64	63
Sicyoniorum Achaëis Aratus tradit 124	124	Tegeta obsessa	63. 64
Sicyoniorum agri depopulantur 126	126	Telesia ab Hannibale capta	110
Signa militaria aurea	55	Telphusa ab Antigono capta	64
Silentium in bellicis consilijs	237	Tentoria Romanorum qua arte fiunt	206
Siliqua	47	Tentoria Tribunorum	206
Sinopenfes Rhodiorum auxilium contra Mithridatem petunt 142. eorum cum Mithridate bellum	142	C. Terentius consul	116. 195
Sociale bellum 1. 57. 71. eius exordia 131. et 132. 126	126	Tergiductores	205
Socrates Boeotius dux	179	Terrae diuisio	85
Sophasenus rex	277	Terræ motus	188
Sorza op.	35	Tessera militaris	209
Sosibij res gestae 179. 180. 168	168	Teuca Agronis uxor Illyriorum regni gubernatrix 43. Romanum legatum occidit	45
Sparta capta	235	Thalamus uilla	149
Sparta ab Antigono capta	70	Thearces	64
Spendius Campanus transfuga eius factum 33. à Carthaginiensibus uincitur 36. suspenditur	86. 112	Thebeorum reipublice pernicies	150
Scytharum		Thebanorum reipublice pernicies	150
		Thebanorum Reipub. incrementa et de Illyrijs 79. Pauli Aemylj de	154

I N D E X.

<i>lij de Illyrijs</i>	146	<i>Veruta bellica</i>	204	.X
<i>Tunes op. 34. expugnatur</i>	15	<i>Veste apud Megalopolitanos</i>	ara	<i>Xantippi Lacedæmonij fortitudo</i>
<i>Tyle Gallorum regia</i>	139	190		<i>militaris 16. apud Carthag. au</i>
<i>Typanatæ à Philippo subacti</i>	151	<i>Vigiliarum in bello dispositiones</i>	ibid.	<i>toritas ibid.</i>
<i>Tyranni et regis differentia</i>	159	<i>Vigilum delinquentium poena</i>	ibid.	<i>Xantippi in patriam reditus 18</i>
<i>Tyrannum occidere licet</i>	66	209		<i>Xeno Hermionorum tyrannus 60</i>
<i>Tyrrheni Romanis bellum infe-</i>		<i>Virtutis præmia</i>	210	<i>Xeno dux 170</i>
<i>runt</i>	49	<i>Vmbones clypeorum</i>	204	<i>Xenotas dux 172. eius res ge-</i>
<i>Tyrrhenorum clades 50. cum Ro-</i>		<i>mbria ab Hannibale depopula-</i>		<i>te. ibid. Tigrim fl. trajicit 172.</i>
<i>manis fœdus</i>	ibid.	<i>tur</i>	109	<i>eius mors 173</i>
V.		<i>Vmbri pop.</i>	43	<i>Xenophantus Rhodiorum dux</i>
<i>Vaccei ab Hannibale uincuntur</i>	76	<i>Volana</i>	43	140
<i>L. Valerius consul</i>	9	<i>Vtica ab Hamilcare capta</i>	36. à	<i>Xerxes à Cymone superatur 3.</i>
<i>M. Valerius Max. consul</i>	7	<i>seditiosis militibus obsessâ</i>	33. ab	<i>eius in Græciam nauigatio 79.</i>
<i>Vallum castrorum</i>	107	<i>Hamilcare liberata</i>	33	<i>contra Molonem res gestæ 173.</i>
<i>Varro consul contra Hannibalem</i>	120	<i>Vtice ciuitatis descriptio</i>	34	et 174.
<i>pugnans occumbit</i>	120	<i>Vticensium pertinacia</i>	41	Z.
<i>Veneris Erycinæ in Sicilia templi</i>	27.	<i>Vticensium ad Afros defectio</i>	38.	<i>Zabdiellus Antiochi dux 185</i>
<i>à Gallis spoliatur</i>	44	<i>in Carthaginenses crudelitas</i>		<i>Zaleuci lex 180</i>
<i>Veneris fanum</i>	113	<i>39. deditionem Romani respu-</i>		<i>Zelysgorgynius dux 185</i>
<i>Veneti 48. Gallorum Senonum</i>		<i>unt</i>	39	<i>Zarxas Hamilcare traditus suppli</i>
<i>agros depopulantur</i>	49	<i>Vulgi studium</i>	199	<i>cio afficitur 40</i>
		<i>Vulturinus fl.</i>	111	<i>Zeuxides 172</i>

ERRATA INTER EXCVDENDVM
in Polybio commissa.

Pagina 10. uersu. 50. lege oppressus 10. 55. abesse 31. 4. secundus 32. 20. fuerant 34. uersu ult. in proxima
num collem natura et arborum frequentia munitissimum se recepere. Anno duntaxat aduersus Num. etc.
40. 53. superuacane sunt duæ lineæ ultimæ 72. 4. 2. factu optima 79. 16. excidio 83. 38. multis amissis
115. 30. elatus 205. 30. uer. ult. consimilis erat 217. 4. quomodo 229. 6. consuetudinem 230. 29. Philime
nus 230. 35. eius loci 252. 4. Andomalis fraudatur 259. 48. pro Andamalis
260. 6. Andomalis pro Andabolis, quam
uis utrunq; legatur.

BASILEAE, PER IOANNEM HER
uagium, Anno M. D. XLIX.
Mense Martio.

